

Rodica Zafiu

DIVERSITATE STILISTICA ÎN ROMÂNA ACTUALA

Rodica Zafiu

***DIVERSITATE STILISTICA
ÎN ROMÂNĂ ACTUALĂ***

**Editura Universitatii din Bucuresti
– 2001 –**

90-92, Bucuresti - 76235; Tel./Fax: 410.23.84
E-mail: editura@unibuc.ro
Internet: www.editur© Editura Universitatii din Bucuresti
Sos. Panduri a.unibuc.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Nationale a României
ZAFIU, RODICA

Diversitate stilistica în ramâna actuala /
Rodica Zafiu. - Bucuresti: Editura Universitatii din
Bucuresti, 2001

p. ; cm.
Bibliogr.

ISBN 973-575-579-3

811.135.1

Tehnoredactare computerizata: *Constanta TITU*

S U M A R

Introducere

I. *Limbajul jurnalistic: între strategiile senzationalului și tentatia clișeului*

1. *Retorica titlurilor*

Titluri verbale și titluri nominale • Titlul narativ • Desemnarea epica • Personajele: desemnarea (mai mult sau mai puțin) tendențioasă • Titluri incomplete • Presupoziții și implicații • Jocul de cuvinte facil • Chiasmul • Rimele • Variația sinonimică • Autoprezentarea: subtitlurile publicațiilor

2. *Strategiile senzationalului: narativizare și fictionalizare .*

Detaliul concret • Detaliul medical: senzație și excoriație • Omiterea cauzei • Alte strategii de insolitare • Un exemplu: violul

3. *Literaturizare și distantare*

Literatura de consum • Naratorul omniscient • Timpul ficțiunii • Pseudonime

4. *Subiectivitate și afectivitate în limbaj*

O distincție terminologică • Calificarea inutilă • Limbaj hiperbolic și confuzii semantice

5. *Oralitate: dialogul cu cititorii*

Adresarea directă • Vocativele • Finalul • Vocea insistentă a legendei • Porecle • Efecte de contrast stilistic

6. *Figurile semantice și transformarea lor în clișee*

Metafore publicistice • Alegorii • Metaforele călătoriei: corabie, automobil, tren • Metafore animaliere • O metaforă clișeizată: sarabandă • Personificarea preturilor • Antonomaza • Zeugma

7. *Clișeele și deconstrucția lor.*

„În deriva“ • „Foc verde“ • „Fără frontiere“ • „... Care ne doare“ • Nume proprii și clișee jurnalistice • Citat și parafrază • „Nema putirinta“

8. *Polifonia textului*

Expresiile neîncrederii • Zvonuri

9. *Discursul publicistic în acțiune*

Un gen: cronică mondenă • Un eveniment: eclipsa • Interviu și comentariul metatextual • Ancheta • Neglijențe ortografice

II. Stiluri, limbaje și tipuri de texte contemporane

1. *Limbajul informatic și al mediilor electronice.*

Adaptarea terminologiei • Extinderi metaforice ale terminologiei în limbajul curent • Limba română în Internet

2. *Un document lingvistic și sociologic: mica publicitate*

Indicii de istorie a mentalităților • Profilul public: „oferte de serviciu” • Profilul privat: „matrimoniale” • „Europeni cautăm apartament...” • Toponimie urbană modernă • Despre animale • Limbaj vrajitoresc

3. *Limbajul publicitar: reinventarea reclamei*

Stângaciile începuturilor • Abuzuri ale traducerii • Registrul colocvial • Codul politetii • Deictice • Strategii ale moderatiei • Rime • Despre corectitudine

4. *Rigiditate și dezinvoltură în limbajul comentariului sportiv*

Stil tehnic și birocratic • Metafore sportive • Clisee fotbalistice • Împrumutul lexical: schimbare de sens și de perspectivă

5. *Limbaje instituționale și aplicațiile lor practice*

Limbajul Securității: stilistica raportului • Observații lexicale • Stilul cronicii rutiere • Imperfecțiuni ale textului juridic

6. *Discursul didactic și practic*

Viziunea utopică în manuale • Ghiduri de conversație • Umorele lingvistilor • Meteorologice

7. *Arta și divertisment (genuri „de consum”).*

Muzica anilor '90 • Benzi desenate • Horoscopul • Limbajul modei

8. *Arhaism și inovație în limbajul religios.*

Amestec stilistic: limbaj bisericesc și limbaj politic • O formulă de înnoire • Diferențe lexicale confesionale • Seria sinonimică a desemnarilor monahale • Derivate cu prefixul -în

9. *Strategii ale limbajului în literatură.*

Ingambament • Poliptoton, parigmenon etc. • Invenții lexicale • Sintaxa

baroca • Mode onomastice

10. Stiluri epistolare

Correspondența administrativă și comercială • Urări • Formule epistolare de închidere • Scrisori versificate • Mesajele poștei electronice (e-mail)
• Scrisori orale: „mesaje pe robot“

III. *Pregnanta oralității.*

1. Argoul – privire generală.

Înnoire și continuitate • Argoul și politica – subversiune și complicitate
• Stadiul actual • Argoul în literatură • Glotonime

2. Câmpuri semantice ale argoului.

Viziunea din interior • Câmpul semantic al *turnătoriei* • Câmpul semantic al *smecheriei*

3. Evoluții semantice și incertitudini etimologice

„Pila“ • „Basicile“ • „Papugiu“ • „Tun“ • „A galibardi“

4. Inovații recente

„Marfa“ • „De cartier“ • „Pe sticlă“ • „Așa vrea mușchii...“

5. Mijloace de derivare

Sufixul *-ar*: „prietenar“ • Sufixul *-an*: „mertan“ • Sufixul *-ean*: „amarastean“ • Sufixul *-os*: „bengos“ • False nume proprii

6. Morfosintaxa familiar-argotică

Construcții verbale • Prepoziția „pe“ • Prepoziția „la“ • Un pronume neutru: „o“ • „A-și da cu părerea“ • Articolul „lu’ / lui“: extinderea folosirii • Numărul nedefinit • „Ditamai omul“ • Stilul direct legat

7. Tendința hiperbolică

Consecutivă cu sens superlativ • Locuțiuni ale intensității • „La sânge“
• „Din totîrzi“; „din totîrzi“ • Un superlativ nou: „baiat de baiat“

8. Tendința conciziei

Trunchieri • Trunchierea numelor • Sigle

9. Umorul și ironia limbajului familiar

„Cu ce se mănâncă...?“ • Rudenii • Expresiile inutilității • Substitute ironice: „împrișinatul“ • „Din dotare“ • Jocuri tautologice • Jocuri de cuvinte populare: nonsensuri • Încurcături de limbă • Familiaritate • „Sturlubatic“

10. Expresii populare

Expresii „actualizate“ • „De-o schioapa“ • „Ca omu’“ sau „ca oamenii“

11. Scriere si oralitate

Oralitate transcrisa • Articolul – scris si vorbit • Scrierea si rescrierea
• Experiment poetic • Bancul în oralitate si în scris • Conversatii
electronice • Conversatia (agreabila) si stridentele

Periodice, sigle si abrevieri

Bibliografie

I. Surse

II. Studii

Indice de autori

Indice de cuvinte, afixe si îmbinari

Mulumiri

Aceasta carte se datoreaza în buna parte colaborarii timp de mai multi ani cu redactiile revistelor *Luceafarul*, *România literara* si *Dilema*; am deci în fine ocazia sa le multumesc tuturor colegilor si prietenilor din aceste redactii. Din pacate, e prea târziu pentru a-i mai multumi scriitorului Laurentiu Ulici, la invitatia caruia am început, în 1990, sa tin cronica lingvistica în noua serie a revistei *Luceafarul*, adunând astfel materialul de limba contemporana folosit în aceste pagini. Singurul lucru pe care îl mai pot face acum e sa le dedic amintirii sale.

Mulumesc doamnei profesoare Gabriela Pana Dindelegan, care m-a încurajat sa public aceasta carte, si lui Bruno Mazzoni, care a citit cu atentie parti din lucrare si mi-a facut pretioase sugestii. Desigur, imperfectiunile ramase îmi apartin în totalitate.

Le multumesc, pentru rabdarea si sprijinul lor neîntrerupt, parintilor mei.

Introducere

Una dintre trasaturile caracteristice ale limbii române actuale este diversitatea ei stilistica, determinata de multiplicarea si diferentierea situatiilor de comunicare, a contextelor de uz; se înțelege ca o asemenea diversitate nu individualizeaza româna între alte limbi moderne (caci fenomenul e larg raspândit, cel puțin în contexte culturale asemanatoare), ci deosebeste într-o anumita masura limba *actuala* de cea din secolele trecute. S-a afirmat adesea ca liniile firesti de dezvoltare a limbilor în spatiul social si cultural modern sunt complementare: reducerea diferentelor regionale (sub presiunea urbanizarii, a contactelor umane, a raspândirii mijloacelor de comunicare în masa, a globalizarii) e contrabalansata de sporirea diferentierilor stilistice în interiorul limbii literare. Lucrurile nu sunt chiar simple si procesele nu urmeaza obligatoriu o singura directie: o dovedesc pe de o parte contratendinta actuala de pastrare si de valorizare a diferentelor regionale (lingvistice si culturale), pe de alta chiar anumite forme de uniformizare stilistica a limbii literare. În a doua jumătate a secolului al XX-lea, impunerea artificiala, în toate zonele vietii publice, a limbajului birocratic caracteristic discursului politic totalitar, presiunea cenzurii si a controlului de tip politienesc au redus considerabil diferentele stilistice existente între variantele deja constituite ale românei culte. Pe fundalul de monotonie a unei „limbi de lemn“ generalizate s-a proiectat spectaculoasa redescoperire a diversitatii, dupa 1989. Mijloacele de comunicare în masa, în special jurnalismul si televiziunea, au pus în circulatie tipuri de discursuri cu totul noi, sau care nu mai avusesera, timp de câteva decenii, dreptul la manifestare publica. Principala transformare petrecuta în perioada de tranzitie din ultimul deceniu al secolului al XX-lea a constituit-o patrunderea masiva în scris a oralitatii colocviale. Destul de repede, stilul neutru si impersonal, cu un grad înalt de artificializare, care domina discursul public si parea sa-i impuna ca model limbajul stiintific, a fost înlocuit de o diversitate pitoreasca de structuri ale limbii vorbite, de elemente lexicale populare si chiar argotice, asimilând rapid împrumuturi si calcuri, de preferinta din engleza, devenita, ca si în cazul multor alte culturi contemporane, noua sursa de influenta lingvistica. În momentul de fata, riscul de crestere a entropiei e reprezentat tocmai de generalizarea limbajului familiar; spatiu al experimentului, al expresivitatii inovative, dar si al recursului comod la clisee si automatisme, limbajul familiar e o contrapondere pentru ariditatea birocratica si un rezervor util de procedee expresive pentru alte varietati lingvistice, dar poate asuma si un rol negativ în istoria culturala a unei limbi în momentul în care ameninta sa patrunda în orice context, stergând limitele dintre registre si nivelând exprimarea.

Stilistica functionala româneasca din anii '60-'70, continuata de sintezele aparute în anii urmasori, a încercat o definire cât mai riguroasa, în linie structuralista, a „sistemului stilistic“ al limbii: prin dezbateri interesante, din care însa azi pare desueta obsesia de a determina cât mai exact *numarul* stilurilor si de a le încadra într-o schema. Rezultatul controverselor – transmis manualelor si devenit aproape o dogma – postula existenta în limba literara a stilurilor (sau limbajelor): stiintific (si tehnic), juridic (si administrativ), literar, eventual si publicistic. Descrierile detaliate ale acestor stiluri, cu particularitatile diferitelor lor nivele lingvistice (fonetic, morfosintactic, lexical, pragmatic), ramân perfect valabile si pline de utilitate. Mai putin întemeiata si nu foarte productiva pare astazi ideea unei clasificari omogene, în care stilurile functionale sa apara ca unitati de acelasi rang, net separabile: complexitatea fenomenelor stilistice, dependenta lor de factori culturali si sociali se opune reductionismului bazat pe opozitii binare si ierarhizarii rigide. Si mai putin acceptabile sunt excluderile: în schemele vremii nu intrau de obicei ca entitati aparte limbajul religios si cel politic. Justificarile erau pur lingvistice si partial credibile: se afirma ca cele doua limbaje ar avea o individualitate prea putin marcata, confundându-se în parte fie cu limbajul literar, fie cu cel juridic sau stiintific. De fapt, cauzele mai adânci ale excluderii erau cu siguranta de natura politica: ele se reduceau (daca e sa parafrizam si sa banalizam celebra formula a lui Wittgenstein), la principiul nemarturisit ca despre lucrurile despre care nu se poate vorbi (onest si liber) trebuie sa se taca. Absenta studiilor specifice era astfel preferata unor descrieri viciate de dogme extralingvistice, care ar fi trebuit sa prezinte limbajul religios în termenii unei judecati negative sau sa consacre limbajului politic al regimului elogi nejustificate. De altfel, cenzura însasi prefera omisiunea, pentru ca în cazuri foarte clare de conflict cu realitatea orice enunt devine subversiv: asertiunea oricât de neutra e simtita ca o aluzie, iar elogiul apare ca o ironie. În schemele sistemelor stilistice nu intra întotdeauna nici limbajul jurnalistic: cu justificarea ca are o prea mare diversitate interioara (între editorial, reportaj si cronica sportiva, de pilda, diferentele lingvistice fiind foarte mari). Poate ca si în acest caz existau motive strategice: cum cea mai mare parte din textul jurnalistic se identifica perfect în acei ani, cu discursul oficial, a caracteriza publicistica însemna implicit a vorbi despre limbajul politic.

În toate aceste cazuri, lipsurile au fost partial acoperite dupa 1989, prin aparitia unor studii, articole, dictionare consacrate limbajului religios si (mai ales în ipostaza „limbii de lemn“ totalitare) celui politic. De cel mai mare interes stiintific si practic pare sa se bucure limbajul presei, despre care s-au publicat în ultimii ani cele mai multe lucrari; e în crestere si interesul pentru limbajul si strategiile retorice ale publicitatii.

În prezent, diversitatea diastratica a limbajului nu mai e neaparat gândita în termenii unui sistem rigid, reductibil la câteva stiluri principale; capata mai multa îndreptatire modul de a o vedea ca pe o realitate complexa si nuantata,

graduala, alcatuita din interferentele a numeroase limbaje si tipuri de text, cu regulile lor de constructie si de selectie mai mult sau mai putin individualizate. O asemenea perspectiva stimuleaza cercetarea particularitatilor unor discursuri precum (într-o enumerare voit nesistematica): al politiei, al informaticii, al mesajelor transmise prin posta electronica, al manualelor, al ghidurilor de conversatie, al comentariului sportiv, al modei, al horoscopului, al benzilor desenate, al textelor de muzica rap, al buletinului meteorologic, al micii publicitati, al talk-show-urilor televizate, al convorbirilor la telefoanele mobile, al zvonurilor etc. În locul unei realitati obiective si a unui „adevar stiintific” unic asupra numarului de stiluri si a raporturilor dintre ele, putem accepta o însumare de interferente culturale, în care cercetarea însasi, ca fapt cultural, își creeaza si își modifica obiectul.

În cele ce urmeaza, am ales tocmai un asemenea mod de abordare; în observatiile fragmentare despre aspectele stilistice ale limbii contemporane nu sunt de cautat caracterul sistematic si nici exhaustivitatea. Nu e vorba deci de o sinteza teoretica si didactica în care sa se prezinte trasaturile esentiale ale fiecarui tip de limbaj abordat; selectia temelor a fost ghidata mai ales de dorinta de a investiga fapte mai putin cunoscute, noi sau marginale.

Lucrarea este structurata în trei parti. În prima, sunt cuprinse observatii despre limbajul jurnalistic: unul dintre fenomenele cele mai interesante ale perioadei contemporane, a carui schimbare spectaculoasa a influentat întreg discursul public de dupa 1989. Strategiile jurnalistice vor fi urmarite în tipul de text cel mai specific genului, stirea, în special în cea senzationala (cu unele referiri la comentariu, interviu, reportaj). De fapt, multe din informatiile despre celelalte limbaje (tratate în a doua parte a cartii) se obtin prin intermediul textului jurnalistic, în care unele apar chiar ca insertii ale unor coduri speciale (mica publicitate, buletinul meteo, cronicile sportive etc.).

A doua parte a lucrarii se ocupa de diferite limbaje contemporane asociate cu o situatie de comunicare, o functie, un context, un domeniu sau un tip de text. Categoriile prezentate au ponderi si nivele de generalitate diferite: în vreme ce limbajul religios acopera o sfera larga de manifestari, limbajul buletinului meteorologic e limitat si bine circumscris. Între unele dintre limbajele tratate sunt puternice interferente, care pot duce la subordonarea lor unul fata de altul sau la includerea ambelor într-o clasa cu rang de generalitate superior: limbajul politienesc e într-un asemenea raport cu stilul juridic sau administrativ. În inventarul de teme se observa câteva mari absente, totale sau partiale: în primul rând a limbajului politic – care, data fiind noutatea si complexitatea sa, va fi tratat într-un volum aparte, si – cel putin la nivelul de maxima generalitate – a limbajelor stiintific si juridic – care s-au schimbat cel mai putin în aceasta perioada si pentru care ar fi fost deci prea putine lucruri de adaugat la cele deja înregistrate. Într-un fel, subiectele alese sunt tocmai cele care nu apar de obicei în tratatele românesti de stilistica functionala.

A treia parte e dedicata fenomenelor oralitatii, elementelor de limbaj

popular, familiar, argotic. Si aici, rolul jurnalismului este fundamental, prin permisivitatea maxima pe care o arata fata de reflectarea în scris a limbii vorbite.

Volumul încearca asadar sa schiteze profilul stilistic al limbii române actuale, prin trei sectiuni, corespunzând fenomenelor care mi se par fundamentale pentru aceasta faza de evolutie: preponderenta jurnalismului, diversificarea tipurilor de texte si limbaje, patrunderea oralitatii colocviale în scris.

I. LIMBAJUL JURNALISTIC: ÎNTRE STRATEGIILE SENZATIONALULUI SI TENTATIA CLISEULUI

Multe din caracteristicile stilului jurnalistic sunt determinate de nevoia fundamentală a publicistilor de a furniza elemente noi, de a produce surprize, pentru a trezi interesul cititorului și a continua o comunicare mereu amenințată de grabă, plictiseală, suprasolicitare. Cum noutatea nu apare totdeauna în idei sau în informații – puține și repetitive, în sfera vieții cotidiene –, căutarea ineditului se transferă adesea asupra limbajului.

Pasiunea jurnalistică pentru neologismul șocant e bine cunoscută; a fost remarcată de asemenea, în presa românească de după 1989, prezenta jocului de cuvinte, dezvoltată dintr-o puternică explozie de subiectivitate și de inventivitate lexicală. O sursă stabilă de pitoresc lingvistic pare să o constituie acum limbajul popular, familiar și mai ales cel argotic, având printre trasaturile lor esențiale tendința spre inovație, spre permanentă reînprospătare.

Trasaturile cel mai des invocate (și criticate) ale jurnalismului autohton privesc caracterul lui „folcloric”, afectiv, narativ și gnomic.

1. Retorica titlurilor

Dintr-o analiză strict lingvistică sau mai larg semiotică a titlurilor din presa românească actuală pot rezulta multe lucruri interesante; titlurile sunt un indicator al intențiilor și al competențelor de comunicare manifestate în spațiul public. Fără a nutri ambițiile unui studiu sistematic, sugerez doar câteva teme de investigație, pe baza unor observații asupra formelor și strategiilor de intitulare ale articolelor din cotidiene, deci din presa cu publicul cel mai larg și mai eterogen.

Titluri verbale și titluri nominale

Stilul nominal – specific, e drept, titlului în genere (fapt ilustrat, de pildă, de Hoek 1981, într-o cercetare dedicată integral „titrologiei”), dar mai ales celui de carte – a fost foarte răspândit în presa românească din timpul totalitarismului și era încă predominant în paginile ziarelor de la începutul lui

1990. Pentru tendința de evitare sistematică a frazei vii, a enunțului complet, cu un verb care să fixeze acțiunea în timp și în spațiu și să-i evoce agenții individualizați, stau martore sutele de titluri din anii '50-'80, de genul „Bogat și însufletitor raport muncitoresc“, „O artă a conștiinței patriotice, revoluționare“ etc. În stilul publicistic al „limbii de lemn“ se strecura, cel mult, câte unul dintre verbele a căror valoare abstractă le permite să se transforme în simplu instrument de conectare, uneori de echivalare, a două formule fixe, a două lozinci: *demonstrează, constituie, asigură* s.a. Excepțiile se întâlneau cel mult în rubrica sportivă („Echipa României s-a calificat...“) sau în pagina externă („În Japonia a fost construit...“) – singurele care mai aveau acces la eveniment și la temporalitate. Tiparul de departe cel mai răspândit a fost cel al construcțiilor interpretabile ca apozitionale sau ca eliptice, cu structura specifică unor definiții: „Femeile – prezenta activă în...“; „Munca, factor hotărâtor...“; „Realegerea, chezasie sigură a...“ etc.

Dupa decembrie 1989, modelul ultra-uzat a continuat să apară, nu întâmplător însoțit de metaforismul convențional și rudimentar: „Inițiativa fiecărui țaran, «rasadul» cel mai pretios din grădinile de legume“ (*Adevărul* 27.01.1990). Majoritatea presei românești a început însă, prin reacție, un proces de dinamizare a titlurilor; enunțul de tip verbal („Pe cine aveau atacatorii?“ – *RL* 4.02.1990) avea să devină în scurt timp modelul dominant.

Prezenta verbului într-un titlu e simptomatică pentru definirea unei atitudini de aderare la real și de individualizare a actului de comunicare. Se știe că doar enunțul are valoare de adevăr: titlurile nominale risca să rămână în domeniul sensurilor abstracte și generale, al potențialităților care nu ating criteriul adevărului, al corespondenței cu realitatea.

Desigur, este esențială distincția dintre diversele modalități discursive, titlul adaptându-se și tipului de text, sugerând deci tonul predominant deliberativ, argumentativ sau informativ al unui articol. E foarte normal ca un text teoretizant să se intituleze „Câteva întrebări“ (*RL* 4.02.1990) sau „Dialogul intoleranței“ (*Adevărul* 4.02.1990). Sub alte titluri, la fel de generale – „Nevoia vitală de dialog“ (*RL* 3.02.1990), „Pentru un dialog constant și creator“ (*Adevărul* 3.02.1990) – se ascund însă informații de alt tip, interviuri și declarații ale unor persoane cu identitate precisă. Opțiunea apare ca un refuz de a oferi cititorului un minimum necesar de informație particularizată (numele proprii în primul rând, determinarea exactă a unui fapt, a participanților și a circumstanțelor semnificative). Ea poate totuși rămâne ca o garanție de seriozitate a unei orientări jurnalistice care preferă discuția generală – chiar cu riscul unei aparente plictisitoare – senzationalului și dorinței de a soca și a provoca.

Titlurile verbale s-au impus tot mai mult în anii care au urmat lui 1990, dezvoltându-se chiar un model narativ. În titlurile – din presa de scandal – pe care Charaudeau 1983 le-a folosit pentru o analiză semiotică a genului

discursiv „Informatie“, bazat pe un „contract de autenticitate“, dominante erau constructia activa, cu verbul la prezent, micro-structura narativa si cuprinderea în enunt a relatiei cauza – efect. De fapt, între titlul ca semn conventional si titlul ca rezumat informativ exista o mare varietate de strategii textuale; ele se exerseaza, probabil, prin forta împrejurarilor, din nevoia de a mentine viu interesul cititorilor si dupa scaderea fortei de soc a evenimentelor.

Titlul narativ

Tiparul titlului narativ, folosit intens în presa româneasca din ultimul deceniu al secolului al XX-lea, cuprinde, într-o propozitie sau într-o fraza scurta, rezumatul unei povesti simple, cu personajele sale principale.

Titlurile în trei timpi, impuse chiar de la aparitia sa (în 1992) de cotidianul *Evenimentul zilei* si imitate apoi de multe alte publicatii în cautare de succes la un public cât mai larg, rezuma stirea în forma unei micro-naratiuni centrate pe insolit, pe contraste, pe contrazicerea asteptarilor cititorului. Desi par sa se supuna unei reguli de concizie, titlurile cuprind date care nu au nici un rol în declansarea si în desfasurarea actiunii; uneori, chiar date care nu se vor regasi în text. E una din micile pacaleli ale genului; ea s-ar putea totusi justifica prin ideea ca senzationalul nu apartine doar actiunii în sine, ci si relatiei ei cu un cadru existential mai larg. Circumstantele evocate de la început îl implica pe cititor în poveste, oferindu-i un punct de contact cu lumea textului, din propria-i experienta practica ori culturala: „În ziua alegerilor, / Gavrilă Zih din A r a d s-a aruncat de pe un viaduct direct în cap“ (EZ 86, 1992, 2); „La 8 km de Mircești, / val de sinucideri într-o linistita comuna ieseana“ (EZ 190, 1993, 2). Legatura pe care alegerile ar putea-o avea cu sinuciderea nu e decât cel mult o sugestie a textului sau o ipoteza de lectura a cititorului; nimic nu da de banuit ca apropierea de Mircești ar avea vreo importanta în cresterea numarului de sinucideri. Circumstanta temporala si cea locala din exemplele de mai sus functioneaza mai mult ca termeni de contrast: ele încep prin a activa experienta cliseizata a cititorului (în ziua alegerilor lumea merge cuminte la vot; la Mircești e lunca idilica în care Alecsandri scria frumoase poezii), pe fundalul careia se produce surpriza, faptul care contrazice regula: în loc sa mergi la vot, te arunci în cap; zona idilica e bântuita de forte malefice. Uneori circumstanta poate fi si cauzala: atunci când între cauza si efect exista deja un contrast suficient de mare; de pilda, cel dintre solemnitatea festivistă a cauzei si comicul de situatie al efectului: „În cinstea venirii la Iasi a dlui Iliescu / la statuia lui A. I. Cuza, ore în sir, pompierii au spalat gainatul de pe sabia si barba domnitorului“ (EZ 176, 1993, 1).

Desemnarea epica

O data cu stirea de senzatie, a revenit, în stilul gazetariei românești, tiparul de desemnare a unui eveniment prin nominalizare și localizare. Titluri precum *Asasinatul din Bulevardul Carol* (EZ 505, 1994, 1) sau *Misterul scheletului din strada Râsnov* (EZ 422, 1993, 1) reiau tradiția formulelor socante, curente în secolul trecut, parodiate de Caragiale în *Groaznica sinucidere din strada Fidelității* sau în *Înfiorătoarea și îngrozitoarea și oribilă drama din strada Uranus* („... Epilogul dramei din strada Uranus! Mama dramei din strada Uranus! Fratele dramei din strada Uranus! “).

Tiparul desemnării autonomizează și reliefează un fapt, transformându-l în eveniment; utilizările sale contemporane mizează probabil și pe un efect difuz de trezire a ecourilor de lectură, a conotațiilor genului senzational (de la romanele de mistere la celebrele *Crime din Rue Morgue*). Se întâlnește des o variantă a tiparului de mai sus, și mai marcată de apartenență la genul jurnalistic: desemnarea unei persoane prin funcția sa narativă – de agent al acțiunii violente – asociată identificării spațiale: oras, cartier, stradă. Titlurile vorbesc de *Violatorul din Herastrau* („500.000 lei recompensa pentru identificarea violatorului din Herastrau“, EZ 285, 1993, 1; „Violatorul din Herastrau a fost arestat! “, EZ 306, 1993, 1; după o vreme: „Violatorul din Herastrau a fost condamnat la 6 ani închisoare“, EZ 504, 1994, 8), de *Strangulatorul* sau *Sugrumatorul din Labirint* („Pe capul strangulatorului din Labirint a fost pusă deja recompensa de 500.000 lei“, EZ 299, 1993, 1; „Lovitura de teatru: Sugrumatorul din Labirint este sotul victimei! “, EZ 303, 1993, 1; „A început procesul «sugrumatorului din strada Labirint», EZ 503, 1994, 8), de *Spintecatorul din Rostov* (EZ, ediția de prânz, mai 1993), de *Spargatorul din Bistrita* (UC 5, 1994, 6) etc. Și în acest caz acționează ecouri și analogii îndepărtate (cu „Jack Spintecatorul“, de exemplu); efecte discret parodice sunt produse de contrastul dintre senzationalul cu aparență exotică al faptei și banalitatea unor locuri familiare cititorilor. Uneori se mizează pe rezonanță mitică a unui nume: în cazul *Labirintului* evitându-se, pe cât e posibil, cuvântul „stradă“. Strategia cea mai interesantă din punct de vedere lingvistic este însă folosirea sufixului de agent - *tor*: derivatele substantive pe care acesta le produce presupun în genere o relație constantă (prin durată, repetiție) între agent și acțiune, nu doar pe cea rezultată dintr-o singură întâmplare. Desemnarea unui ins ca *Sugrumatorul din Labirint* e decodabilă printr-o perifrază generalizatoare: acesta nu e „cel care a sugrumat“, ci „cel care sugruma“; este sugerată astfel, printr-o formulă în care se ascunde hiperbola, posibilitatea, chiar probabilitatea repetării actului.

Personaje: desemnarea (mai mult sau mai puțin) tendentioasă

Nu e nimic nou în a afirma că la aceleași persoane sau la aceleași întâmplări vorbitorii se pot referi în mai multe feluri și că selecția unei desemnări sau a unei descrieri dintre mai multe posibile e o formă de manifestare a subiectivității în limbaj. O veche problemă teoretică a fost actualizată de cercetările asupra limbajului politic și publicistic: în acest caz, alegerea unei „etichete” sau a alteia pentru persoane și evenimente este uneori acceptată – ca un rezultat firesc al existenței unor perspective diferite asupra aceleiași realități –, dar e mai adesea privită cu suspiciune, ca o formă de manipulare („desemnarea tendentioasă”). Dincolo de o zonă de „normalitate” relativă (stabilită într-un cadru cultural dat și dependentă de context), desemnările deviate presupun o motivație subterană, ascunsă – și o intenție persuasivă. Discursurile occidentale asupra eticii în presă nu uita să interzică desemnările prin etnie, culoare, religie – care pot activa stereotipuri ale prejudecăților etnice, rasiale etc.; în jurnalismul românesc, ele sunt din păcate curente: „*Un tigan cumpara o viață cu 2.000 de lei și o arunca la gunoi*” (*Ora* 281, 1993, 2); „*Criminal turc la volan*”, „*Un alt turc omoară oameni nevinovați*” (*UC* 5, 1994, 6).

În ceea ce am numit „titlul narativ”, desemnarea personajelor se face direct prin numele propriu când acesta e suficient de spectaculos (fie pentru că publicul îl cunoaște deja, fie pentru că e pitoresc din punct de vedere lingvistic); în caz contrar, ziaristul recurge în mod stereotip la un substantiv comun, însoțit de articolul nehotărât sau, mai rar, de cel hotărât. Nevoia de a nu priva acțiunea de agentul ei se lovește însă de dificultățile alegerii unui nivel potrivit de desemnare; acesta ar trebui să evite deopotrivă lipsa de interes a unui termen generic – *un om, o persoană* –, ca și pericolele excesului de particularizare, cu implicațiile persuasive nedorite. Termenii generici nu se potrivesc totuși în orice context: sunt mai firești dacă povestea activează un scenariu „general uman” („*Un om este aruncat din casa în strada de propriii vecini*”, *Libertatea* 2173, 1997, 2), dar par să ofere prea puțină informație în cazul unor povești particularizate. Un titlu de tipul „*Un om a încercat să înșele statul român cu peste 450 milioane lei*” ar părea destul de ciudat; în textul autentic (din *Libertatea* 2171, 1997, 24), termenul folosit de fapt era „*un patron*”.

În limbajul publicistic românesc se observă cu ușurință variațiile în desemnarea unor personalități politice implicate în evenimente de mare actualitate; mai puțin spectaculoase, dar nu lipsite de interes, sunt desemnările personajelor de fapt diversi. Cele mai frecvente sunt cele rezultate direct din actul narat (pe care uneori chiar îl rezuma): *criminalul, victima, violatorul* („*Un violator gelos își ucide concubina criminală*”, *EZ* 400, 1993, 1); e ceea ce am numit deja modelul „desemnării epice”. Dependentă de context – și deci în

general neutre – sunt și denumirile oferite de relația (de obicei de rudenie) cu un alt participant la acțiune: *tatal, fiul, sotia, cumnata, vecinul* etc. În presa românească actuală se recurge destul de des și la desemnări regionale, la identificarea persoanei în raport cu o zonă geografică, cu un județ sau un oraș: „*Un oltean* s-a aruncat de pe bloc“ (EZ 1567, 1997, 1); „*Un covasnean* s-a îmbrăcat în haine de doliu, ca să se spânzure“; „*O timisoreanca* a lesionat după un «biznis» cu smenarii“ (EZ 1564, 1997, 2) „*Un ploiestean* a reușit să fure cartele telefonice din automat“ (EZ 1569, 1997, 2) „*Un nemtean* a propus...“ (EZ 382, 1993, 1) etc. Alte categorii utilizate sunt *vârsta* – „*O tânără* care s-a aruncat de pe Podul Grant a scăpat cu viață“ (*Libertatea* 2173, 1997, 24); „*Un tânăr* a sugrumat-o pe amanta tatălui său“ (*Libertatea* 2171, 1997, 1) – și mai ales *ocupatia* (profesie, funcție, grad etc.): „*Un cizmar* și-a violat soacra“ (EZ 1562, 1997, 1); „*Un soldat* a încercat să-și pună capăt zilelor“ (RL 2251, 1997, 11); „*Un sergent* s-a sinucis după ce și-a omorât sotia infidelă“ (*Libertatea* 2172, 1997, 1); „*Un sef de post* a căzut cu Trabantul în râu“ (ib., 24). Desemnarea prin profesie este justificată fie când aceasta este sursa renumelui persoanei („*Cântăreata Z.C.* a fost împușcată în cap de sotul ei“, EZ 487, 1994, 1), fie, mai ales, când este implicată în desfășurarea faptelor: cineva este desemnat în mod legitim ca taximetrist dacă a fost atacat în timp ce se afla în mașină. Uneori, însă, desemnarea prin ocupație nu are o justificare imediată, fiind doar un mijloc de concretizare a povestirii, sau o strategie a insolitului: prin contrazicerea unui cliseu idilic („*Un cioban* a violat o femeie gravidă“, EZ 358, 1993, 2) sau prin absurd („*Un inginer capabil* s-a spânzurat în baie de o teavă“, EZ 134, 1992, 12). De fapt, ziaristii aleg de multe ori denumiri nemotivate de context tocmai pentru a crea contraste, surprize, mai ales când faptul în sine nu este foarte spectaculos; burlescul de acest gen poate fi sau nu gustat de cititori: are, totuși, meritul gratuității, neputând, cred, fi suspectat de tendentiozitate.

Indiferent de categorie, desemnările pot fi justificate dacă au relevanță narativă, dacă se leagă de acțiune sau de cadrul în care aceasta se desfășoară („*Un actor* s-a spânzurat din greșeală într-un spectacol“, *Libertatea* 2173, 1997, 1; „*La mina Lupoiaia* a murit un miner“, ib., 24; „*Un hot* a căzut de la etajul 9 după ce a furat dintr-un apartament“, RL 2251, 1997, 11). Altminteri, prezența lor poate produce inferențe incontrollabile, mai ales prin generalizare.

O situație demnă de interes este cea în care în titlu apar mai multe formule de desemnare, pentru mai multe persoane sau grupuri implicate în acțiune. Ele pot fi puse pe același plan, prin folosirea unor criterii de clasificare similare: „*Doi deținuți* au pacalit gardienii și au fugit din puscarie“ (*Libertatea* 2172, 1997, 24); „*Doi studenți* și-un pierde-vara au dat un «tun» de aproape 52 milioane lei“ (RL 2251, 1997, 19); „*Doi moldoveni* au violat o tânără ardeleană“ (EZ 689, 1994, 1). Când criteriile diferă, efectele sunt însă destul de derutante: „*Românca* a fost «învingă» de o pescarită de 117 ani“ (*Libertatea* 2172, 1997, 15; din articol aflăm că bătrâna „învingătoare“ – în competiția

pentru titlul de cel mai în vârstă locuitor al planetei – e o *canadianca* și ca în timpul liber i-a plăcut, printre altele, să pescuiască); „*Un postas* luptă să-învete pe *tigani* planningul familial“ (*Libertatea* 2172, 1997, 6; textul vorbește de președintele unei comisii sindicale a romilor, de profesie postas, coordonator al unui program care are în vedere „desfășurarea câtorva seminarii având ca teme, între altele, planningul familial“; detalii izolate ale prezentării sunt selectate pentru a crea o asocierie insolită). Într-un alt titlu – „*Teroristii nord-irlandezi* au împuscat șapte *crestini microbisti*“ (*EZ*, ediția de prânz, 632, 1994, 7) – asimetria desemnarilor e și mai evidentă, fiind provocată de selectarea termenului supraordonat *crestini* în locul unui mai adecvat contextului (textul precizează că victimele erau membri ai unui club *catolic*); ziaristul pare să fi fost și în acest caz mai interesat să producă asocieri surprinzătoare decât să ofere o descriere limpede a raportului dintre personaje.

Titluri incomplete

O particularitate a stilului jurnalistic actual este și apariția, în titlurile de articole, a unor verbe care cer un complement obligatoriu, folosite fără respectivul complement. Textul articolului completează de obicei schema gramaticală și furnizează informațiile necesare. Fenomenul apare ca o deviere gramaticală, dar nu e pur și simplu o eroare, ci, mult mai probabil, o strategie, un procedeu folosit cu intenție: pentru a atrage atenția cititorului, trezindu-i interesul pentru continuarea frazei.

Cel mai adesea este vorba de verbe de declarație, sau în orice caz de verbe care descriu acte de limbaj. În asemenea cazuri, de altfel, e destul de normal ca enunțul să rămână eliptic: furnizarea de la început a tuturor informațiilor ar lungi și ar încălca nepermis de mult titlul gazetaresc.

Din punct de vedere gramatical, se pot înregistra în această situație verbe carora le este omis complementul direct obligatoriu: *a dezminți*, *a infirma*, *a dezvalui*, *a sfida* (de exemplu: „Rapid dezminți“, în *RL* 24.08.1994, 15); de asemenea, verbe carora le lipsește complementul prepozițional sau subordonată corespunzătoare: *a se delimita* (*de...*); *a insista* (*pentru...*; *sa...*) etc. („Dl Adrian Nastase se delimitează“, *RL* 1086, 1993, 1) și chiar verbe la care ambele poziții sunt descompletate: *a preveni*, *a avertiza* („Medicii doljeni avertizează“, *RL* 539, 1991, 3).

Evident, puterea de atracție a acestor titluri nu stă în verbe (mai ales că unele, de tipul *a insista*, *a infirma*, sunt destul de banale) ci în identitatea agentului, de obicei o personalitate publică, ale cărei luări de poziție se presupune că interesează mai multă lume: „Domnul Iliescu insistă“ (*RL* 507, 1991, 1); „Președintele dezminți“ (*RL* 1081, 1993, 3). Verbele în discuție anunță o declarație oarecare și, în același timp, indică o atitudine sau o relație între personaje: „Prefectul Capitalei îl previne pe primarul general“ (*Dreptatea* 539, 1992, 1); „Statele Unite avertizează Irakul“ (*Cotidianul* 96, 1992, 8).

Uneori verbele sunt chiar expresive, marcate subiectiv: „Vacaroiu a catadicsit“ (RL 1436, 1994, 1).

Folosirea absoluta a verbelor corespunde si unei modificari de sens: unele dintre ele tind sa nu mai prezinte un fapt izolat, ci sa caracterizeze un comportament: „Nicolski sfideaza...“ (ACiv 58, 1991, 2); „Orzata sfideaza în continuare“ (RL 937, 1993, 16). Tendinta de a acorda verbului autonomie sintactica si semantica se percepe mai clar atunci când titlul nu este pur si simplu suspendat, în asteptarea unei continuari, ci cuprinde un adaos, o caracterizare modala a actiunii: „Dom' ministru se delimiteaza original“ (EM 3, 1995, 9).

Intentia retorica este si mai vizibila atunci când expresiei eliptice îi este asociat un joc de cuvinte, ca în exemplul „Primarul Clujului dezmente, dar nu se... dezmente“ (RL 514, 1991, 3). Titlul „Firma domnului Patriciu infirma“ (EZ 10, 1992, 4) mizeaza pe suspendarea enuntului, dar si pe asemanarea formelor lexicale (*firma* / *infirma*), poate si pe o ambiguitate voita (daca nu se tine cont de punctuatie, cuvântul *infirma* poate fi interpretat nu numai ca verb, ci si ca adjectiv).

Presupozitii si implicatii

Pragmatica lingvistica se ocupa, printre altele, de felul cum functioneaza în comunicarea curenta raportul dintre explicit si implicit, dintre ceea ce este enuntat direct si ceea ce este doar presupus sau implicat. Se urmareste astfel, mai ales în dialoguri, felul cum depind implicatiile de situatia de comunicare si de cunostintele comune ale interlocutorilor. Anumite implicatii „conventionale“, fixate în limba, sunt legate de câteva cuvinte-particule (de obicei adverbe): *si*, *totusi*, *doar*, *chiar si*, *pâna si*, *înca* etc.

Nu foarte frecventa, aparitia acestor cuvinte-semnal în titluri – enunturi care au prin traditie o anume autonomie – atrage atentia: probabil pentru ca le transforma în fragmente de dialog, implicând subiectiv mai intens pe autor si pe cititor, atragând atentia asupra setului lor de opinii comune sau divergente. „Cuvintele insinuante“ (cum sunt numite uneori aceste particule) construiesc momente decisive în strategia unei comunicari.

De multe ori, un adverb din seria amintita face apel la complicitatea cititorului, la cunostintele si opiniile acestuia, în special la obsesiile generale ale momentului. A invoca discret aceste cunostinte si pareri poate deveni o confirmare a relatiei de solidaritate dintre jurnalist si cititor. La fel de usor, complicitatea poate fi mimata de cel care urmareste sa introduca informatii noi, prezentându-le ca si când ar fi de mult stiute sau acceptate de toata lumea. Presupozitiile si implicatiile sunt adesea manipulate pentru a strecura informatii greu de demonstrat, prezentându-le ca deja cunoscute. În titluri jurnalistice precum „Si în Nicaragua se schimba denumirile strazilor“ (AREL 18, 1991, 16); „Pâna si în Mongolia, opozitia a câstigat alegerile“ (EZ 1222, 1996, 5), strategia operatorului (*pîna*) si consta în a nu preciza care sunt

locurile în care s-a mai petrecut sau, dimpotriva, înca nu s-a petrecut un fapt și a miza astfel pe cunostintele de care dispune cititorul, pe experiența sa directă și recentă. Un titlu ca „Primarul Iasilor își trage *și* un post de televiziune“ (VoRom 594, 1995, 1) acționează insinuant chiar dacă cititorul nu știe dinainte nimic despre faptele sau persoanele evocate: în cazul dat, *și* introduce presupunerea ca multe alte lucruri, nedefinite, au fost deja obținute. Mai simplă este situația în care strategia particulei *și* constă doar în a comunica indirect un lucru neplăcut: implicațiile enunțului sunt suficient de clare, se dispensează perfect de cunostințe prealabile; este cazul titlului „«Tamerlan» are *și* momente izbutite“ (Cotidianul 98, 1996, 6), în care excepția „momentelor izbutite“ implică în mod neechivoc ca regula nereușită, lipsa de valoare.

Convingerile și așteptările cititorilor pot fi confirmate nu numai prin acumularea de exemple noi (marcate prin *și*), ci și prin contrazicere parțială. Titlul „Judecătorii fac *totuși* dreptate“ (RL 1407, 1994, 9) mizează pe contrastul comic dintre normalitatea ideală și ceea ce se presupune a fi convingerea fermă a cititorilor („Judecătorii *nu* fac dreptate“); enunțul prezintă normalitatea ca pe o fericită excepție. Într-un alt titlu, umorul e mai curând involuntar, rezultând din precaritatea logică a asocierilor afective: „1 iunie: *și totuși*, avem copii frumoși“ (Adevărul 663, 1992, 1). Afirmatia ar părea că încearcă să contrazică o convingere a masei de cititori, resemnata la gândul că are, în genere, copii urâți. Evident, legăturile indirecte sunt aici mai complicate, ideea contrazisă prin argumentul frumuseții copiilor fiind, probabil, doar aceea că în țara totul merge prost.

Jocul de cuvinte facil

Imediat după 1989, jocurile de cuvinte au invadat publicistica românească, fiind, alături de formele oralității, semne ale maximei diferențieri față de rigiditatea limbii de lemn. Cu timpul, entuziasmul inovației lingvistice pare să mai fi scăzut, sau mai curând să se fi diversificat în funcție de specificul publicațiilor. În textele jurnalistice de audiență largă și în publicitate a devenit mai evidentă „inovația de rutină“, care creează o impresie minimală de surpriză pe tipare preexistente și fără mare efort: prin formule rimate, prin variații în metaforele-cliseu, prin jocuri de cuvinte facile.

Titlurile de articole folosesc, până la satietate, calamburul bazat pe reactivarea unei expresii figurate, prin asocierea cu un cuvânt sau cu alta expresie care îi scoate în evidență sensul propriu inițial: „Valuta *navigatorilor pluteste pe ape tulburi*“ (RL 1022, 1993, 5); „Noul sistem *telefonice* funcționează *dupa ureche*“ (RL 850, 1993, 5); „*Ne-am ars și la... chibrituri*“ (RL 856, 1993, 4); „*Apa chioara, taxată... orbeste*“ (RL 958, 1993, 15); „*Baschetul nostru de aruncat la... cos?*“ (TL 742, 1992, 8); „*Stațiunile de pe litoral intra la apav*“ (TL 770, 1992, 8) etc. Evident, aprecierea unui joc de cuvinte intra în sfera judecății de gust și unele din exemplele de mai sus pot fi

considerate ca reusite. Categoria e totusi pândita de pericolul artificialitatii: ca si epigrama, calamburul de acest gen cauta performanta într-un mod cât se poate de ostentativ (subliniat de altfel, naiv, prin puncte de suspensie, ca în câteva dintre exemplele de mai sus, uneori si prin ghilimele si semne de exclamatie). Cu resurse aflate la îndemâna (în marea varietate de expresii figurate de care dispun registrele limbii) se obtin efecte mai mult ornamentale decât de continut: în exemplele citate jocurile de cuvinte nu dezvaluie altceva decât pitorescul limbajului, lasând intacta banalitatea afirmatiilor. Jocul de cuvinte reusit e însa acela care prin asocierea formelor pune în lumina si o legatura mai profunda, ascunsa, a faptelor.

Si mai gratuita mi se pare etimologizarea numelor proprii (antroponime sau toponime), prin asocierea cu câte un cuvânt care le evoca originea în substantivele comune corespunzatoare – „Politistul *Pasare* fura *porci*“ (RL 1273, 1994, 9); „Domnul *Berbece* suge la doua *oi*“ (RL 628, 1992, 2) – sau le remotiveaza prin asemanare formală: „*Dorul* lui *Dorel*“ (RL 1034, 1993, 1); „*Lacrimi* la *Lancram*“ (RL 1123, 1993, 4); „*Ape tulburi* la *Turburea*“ (RL 1034, 1993, 1) etc. Mecanismul de generare e, în asemenea cazuri, prea evident ca sa mai lase spatiu pentru placerea ludica.

Chiasmul

O figura de stil mult folosita în titlurile jurnalistice si în sloganurile publicitare e cea cunoscuta în tratatele de retorica sub numele de *antimetabola* sau *reversiune*; tiparul sau s-a transformat în cliseu. Fiind un tip de simetrie încrucisata (chiasm: AB/BA), figura consta în repetarea unei sintagme cu inversarea relatiei dintre cuvinte; cel mai adesea un grup nominal (format dintr-un substantiv-centru si dintr-un substantiv în genitiv cu rol de determinant) reapare cu pozitiile si functiile componentelor sale schimbate între ele: „Politica democratizarii, democratizarea politicii“ (*Adevarul* 50, 1990, 1); „Politica patronilor sau patronii politicii“ (titlu, în RL 481, 1991, 2); „la SNCFR se aplica dreptul fortei, nu forta dreptului“ (RL 670, 1992, 3) etc. În dictionarul sau de procedee literare, Dupriez 1980 observa ca antimetabola a fost la moda printre existentialisti, producând formulari filosofice spectaculoase. Figura are caracter de joc de cuvinte, cu forma imediat perceptibila si usor de reprodus. Prea usor, din pacate: tocmai pentru ca mecanismul e simplu, creste riscul de a fi folosit formal, în cazuri în care relatia e fortata si aproape lipsita de sens.

O reversiune bine construita este cea în care inversarea gramaticala si simetria formală stabilesc un raport neasteptat între cele doua parti ale formulei. Abilitatea retorica consta în acest caz în a spune lucruri cât mai multe si cât mai diferite, cu aceleasi cuvinte. Sloganul publicitar „Campionul imaginii ofera imaginea campioanei“ (Philips) capata motivatie printr-o relatie clara: „campionul imaginii“ (firma în cauza) e mai întâi o entitate bine delimitata,

diferita de „imaginea campioanei“ (imaginea unei gimnaste celebre); prin paralelism se stabileste si echivalenta între doua performante (cea tehnologica si cea sportiva). Nu cu aceeasi claritate apare relatia între cuvintele-cheie în multe titluri din presa, în care cele doua parti ale constructiei (legate doar printr-o conjunctie – *si*, *sau* – ori pur si simplu juxtapuse) nu se individualizeaza. În titlurile „Onoarea justitiei sau justitia onoarei“ (RL 1270, 1994, 16) sau „Motiunea revolutiei si revolutia motiunii“ (RL 1442, 1994, 3), nici sensul fiecarui al doilea element – „justitia onoarei“, „revolutia motiunii“, nici relatia dintre cele doua parti nu se impun cu claritate la lectura. Figura devine un simplu mijloc de punere în valoare a primei sintagme, introducând însa – prin inversare – o doza de confuzie inutila. În titlul „Puterea Opozitiei si opozitia Puterii“ (EM 11, 1993, 4), figura e oricum mai interesanta, mizând atât pe antiteza politica Putere/Opozitie, cât si pe polisemia celor doua substantive; fiecare dintre sintagmele în oglinda constituie, în sine, un joc de cuvinte. Cele doua idei (opozitia are o anumita putere; puterea se opune) sunt însa destul de generale si nu pot capata interes decât prin legarea de o situatie data (ce fel de putere?; opozitie – fata de ce?); sensul fiecarui termen e clar delimitat, dar relatia dintre ele ramâne formala.

Figura apare si într-o varianta gramaticala mai inventiva si mai greu de construit: în locul termenilor identici, se foloseste un cuplu substantiv–adjectiv, din aceeasi familie lexicala: „Coruptia generala si generalul coruptiei“ (Tinerama 128, 1993, 8); „a fi în centrul Europei nu e totuna cu a fi în Europa Centrala“ (RL 1198, 1994, 2). În cele doua ultime exemple surpriza unei simetrii imperfecte e motivata semantic si figura mi se pare destul de reusita. Oricât ar fi de ingenioase reversiunile, utilizarea excesiva a tiparului lor sintactic produce însa pâna la urma un efect de monotonie.

Rimele

Un adevarat abuz de rime a fost facut în ultimii ani în titlurile de articole care urmaresc sa atraga atentia prin jocuri de cuvinte, parafraze glumete, figuri de constructie. Titlurile rimate sunt de obicei banale: „Fara ura, despre nomenclatura“ (RL 838, 1993, 2); „Bani cu târâita / Lipsuri cu nemiluita“ (RL 989, 1993, 5); „Caldura mare în... galantare“ (RL 31.07. 1993, 14); „Privatul, mai tare ca statul“ (RL 1117, 1993, 1); „Contor de decor“ (Libertatea, 1834, 1996, 4); „Doi la doi pentru noi“ (Cuvântul 44, 1991, 11). E posibil ca unele sa fie chiar involuntare, rezultat al unei neglijente stilistice, deoarece rima apare în ele fara nici un rost – „Lupta foarte dura în proces de uzura“ (RL 646, 1992, 3); „Invitatie la licitatie“ (RL 664, 1992, 8) – , chiar contrastând cu seriozitatea temei tratate: „A fost adoptat / Bugetul de Stat“ (Libertatea 1834, 1996, 5). Daca titlurile care parafrazeaza proverbe si sloganuri trec neobservate si sunt mai lesne acceptabile („Vorba dulce nu ne duce“, TL 741, 1992, 1), se dovedesc neinspirate cele la care se simte elaborarea, efortul de a construi rima

– „Nu-i a buna! Justitia se razbuna“ (*Cuvântul* 44, 1991, 4) –, mai ales daca recurg la devieri nemotivate: „Ministrul Duvaz: pe Rapid nu-l vaz!“ (*Baricada* 15, 1991, 10). Aceste titluri sunt mai frecvente în anii 1991-1992, apoi, din fericire, par sa se rareasca. Performanta fonetica poate deveni totusi interesanta în sine, în încercarea de a gasi o rima rara, bogata, ca în formula: „Mare / alai cu / Crin / Halaicu“ (*Cotidianul* 57, 1992, 1).

Variatia sinonimica

Printre putinele recomandari de redactare („stil“ sau „compozitie“) pe care scoala le transmite elevilor chiar din primele clase, una dintre cele mai frecvente este aceea a variatiei sinonimice: „Limba româna are multe sinonime. Prin folosirea lor, comunicam mai clar, mai nuanțat ideile, gândurile, sentimentele si ne ferim de repetitii suparatoare. Când scriitorii doresc sa nu repete acelasi cuvânt, folosesc sinonimele acestuia (...). Folosirea sinonimelor pentru evitarea repetitiei nu este caracteristica numai scriitorilor. În lucrarile voastre scrise, ca si în exprimarea orală, e bine sa folositi un vocabular bogat “. Din recomandarile de acest tip lipseste însa orice referire la *riscurile* reluării sinonimice; ca mijloc de a asigura coerenta unui text, aceasta poate crea confuzii când e folosita impropriu: fie pentru ca echivalenta sinonimelor nu e perfecta sau evidenta, fie pentru ca ea apare acolo unde textul impune reluarea informatiei printr-un pronume. Cautând sa evite cu orice chip repetitia unui termen, vorbitorul poate crea ambiguitati indezirabile. De altfel, alaturi de recomandarea de a apela la sinonime, ar trebui sa fie amintite si alte mijloace de a evita repetitia: între ele, cel mai puțin rigid e reformularea frazei.

În titlul „Constantin Munteanu si-a desfigurat *nevasta* si a facut amor cu fosta lui *sotie*“ (*EZ* 460, 1993, 8), coprezentă sinonimelor *nevasta* si *sotie* în aceeași fraza e probabil intentionata. Cele doua cuvinte sunt perfect echivalente ca sens (cel puțin în contextul dat), diferentiindu-le doar registrul stilistic. Faptul de a le folosi pentru a desemna doua persoane diferite, la mica distanta în text, si fara nici o justificare pentru trecerea dintr-un registru stilistic în altul pare sa introduca, fara rost, o distinctie între doua notiuni.

Si mai ciudata este folosirea sinonimelor în titlul „Satula de euforia alcoolica a *sotului*, / Dorina Irina si-a omorât *barbatul* iar apoi s-a predat politiei“ (*EZ* 677, 1994, 12). *Sotul* si *barbatul* – sinonime aflate în exact aceeași relatie de echivalenta semantica si de diferenta de registru ca perechea citata mai sus – desemneaza aici o singura persoana. Fiind vorba de o unica fraza, ar fi fost normala doar substituirea printr-un pronume: „l-a omorât“. Probabil ca structura artificiala a fost produsa în acest caz de strategia jurnalistica a construirii titlului si a supratitlului, gândite ca texte partial autonome, destinate unei lecturi fragmentare si aleatorii. Dorinta de a avea un titlu cu informatie cât mai completa (de retinut de la prima vedere) si dogma variatiei sinonimice explica partial substitutia *sot* – *barbat*. În aceasta situatie, efectul substitutiei prin sinonim mi se pare însa si mai nefericit decât în primul exemplu:

nerespectarea normelor de conectare si substitutie poate produce impresia ca cei doi termeni desemneaza doua persoane diferite.

Pentru ca nu sunt numite si înregistrate ca atare, asemenea defecte de constructie trec de multe ori neobservate si ajung sa se repete. Mult mai raspândita ramâne ideea ca variatia sinonimica reprezinta, în sine, indiferent de context, o calitate a stilului.

Autoprezentarea: subtitlurile publicatiilor

O zona nu lipsita de interes pentru cercetarea strategiilor retorice din stilul publicistic românesc este cea a subtitlurilor de ziare si reviste. De obicei, subtitlul e o secventa de text care ofera informatie despre tipul de publicatie (*ziar, revista...*), despre periodicitatea ei (*cotidian, saptamânal, „Revista bilunara“* etc.), despre profilul sau regional (*„Revista de arta si cultura dobrogeana“*; *„Cotidian al oltenilor de pretutindeni...“*) sau despre domeniul tematic (*„Ziar politic“, „Supliment literar“, „Cotidian de informatie“, „Revista de cultura“*); despre institutia sau asociatia de la care emana (*„Organ central al C.C. al P.C.R.“*, *„Revista editata de Uniunea Scriitorilor“*), despre orientarea ideologica, politica etc. (*„Ziar democrat“, „Ziar moral-religios“*). Interesante devin însa tocmai subtitlurile care se departeaza de aceasta schema utilitara. În 1990, prin transformarea vechilor ziare si reviste si mai ales prin aparitia unui numar impresionant de publicatii noi, carora le era tot mai greu sa se diferentieze una de alta, s-a putut asista la o adevarata explozie a inventivitatii lingvistice în domeniul titlurilor si al subtitlurilor. Tendinta de individualizare prin subtitlu – mai mult chiar decât prin titlu, fatalmente limitat ca lungime si tipar lingvistic – a continuat si în anii urmatori, devenind înca un exemplu de omniprezenta a umorului – intentionat sau involuntar – în discursul public autohton. Multe dintre subtitlurile din publicistica româneasca sunt construite cu intentie umoristica; altele aluneca fara voie în efecte comice. O încercare de tipologie risca sa fie acuzata de pedantism; se pot însa aminti câteva categorii mai semnificative. Dupa dominatia subtitlurilor neutre din perioada totalitara – *„Cotidianul Consiliului National al Frontului Democratiei si Unitatii Socialiste“ (România libera)*, *„Revista lunara de cultura cinematografica“ (Cinema)* – în decembrie 1989 s-a produs o prima schimbare, mai curând mecanica: foarte multe publicatii si-au introdus în subtitlu adjectivul *independent*: *„Ziar national independent“ (Adevarul)*, *„Saptamânal independent de opinie si cultura“ (Baricada)*, *„Saptamânal independent de informatie, opinie si divertisment“ (Gazeta de Alba)* etc. Banalizat, adjectivul a fost supralicitat – în ton bombastic – *„Saptamânal absolut independent“ (România Mare)* sau prin acumulare – *„Saptamânal national independent si echidistant“ (Cronica politica)*. Unele subtitluri au introdus elemente de enunt publicitar – *„Cel mai important ziar din Bucuresti“ (Libertatea)*. Altele sunt extrem de lungi: *„De citit numai acasa: saptamânal în care nu toate articolele sunt*

confidentiale“ (*Strict secret*). Solemnitatea emfatica si demagogica poate produce efecte de umor involuntar: „Ziar dedicat poporului român “ (*Jurnalul National*). Titlurile parodice cele mai originale sunt bazate pe jocuri de cuvinte si pe surpriza – „Saptamânal de moravuri grele “ (*Academia Catavencu*), „Saptamânal al românilor de aiurea“ (*Catavencu International*), „Saptamânal de tranzitie“ (*Dilema*), „Supliment de post(tranzitie) “ (*Vineri*) etc.

De fapt, situatia actuala e manifestarea unei traditii: subtitluri hazlii, bizare sau ridicole existau deja la noi, si întreruperea totalitara nu le-a suprimat cu totul amintirea; le regasim în utilele dictionare ale presei românesti (Raduica, Raduica 1995, Hangiu 1996). Gazetele literare par sa fi încercat dintotdeauna sa se autodefineasca în chip original: „Revista liliputana “ (*Atom*, 1933); „Mic bazar de literatura“ (*Bilete literare*, 1930); „Revista tinereasca cu simpatii pentru traditionalism“ (*Brazda literara*, 1931). Procedul parodic e si mai vizibil la cele umoristice – „Revista spiritista nationala. Organ bi-ebdomadar pentru raspândirea stiintelor oculte în Dacia-Traiana “ (*Moftul român*, 1893); „Ziar politic, patetic si umoristic “ (*Perdăful Buzăului*, 1894) etc. Si titlurile solemne, câteodata chiar pompoase, au o traditie evidenta: „Revista pentru raspândirea frumosului“ (*Arta si omul*, 1933), „Ziar în slujba motilor“ (*Detunata*, 1943), „Revista pentru adevar, bine si frumos“ (*Comoara tinerimii*, 1905) etc.

Revenind la subtitlurile actuale, ar merita sa fie investigate si modificarile lor, substituirile strategice care au reflectat diverse mode stilistice. Se observa astfel, în anii 1990-1999, o tendinta constanta de simplificare; unele subtitluri dispar total (de pilda „Ziar independent de opinie, informatie si reportaj“ – *România libera*). Se manifesta deopotriva o înclinatie catre oralitatea colocviala – ca în formula „Zi de zi. Scurt pe doi “ (*Libertatea*), care traduce de fapt formula „cotidian de informatie concisa “ – si una, opusa, catre solemnizare: un „Saptamânal independent de opinie, reportaje si informatii “ (*Gazeta de Vest*, 1990) devine de la nr. 2 „Saptamânal independent de opinie “ si de la nr. 76 „Magazin de istorie, atitudini si credinta “; altul începe prin a fi „Un saptamânal care ajunge la locul faptei odata cu politia “ (*Infractorul*, 1991), dar de la nr. 6 este un „Saptamânal pentru demnitatea cetateanului, împotriva coruptiei“.

2. Strategiile senzationalului: narativizare si fictionalizare

Stirile de senzatie – reaparute în publicistica româneasca dupa decenii de absenta – sunt destul de des ironizate de diversi comentatori. Titlurile socante, absurdul suprarealist al asocierilor de fapte brutale cu situatii si instrumente casnice atrag atentia prin acumulare; mai ales ca, în cantitate mare, surpriza se banalizeaza si clișeele genului devin mai evidente. Sub impresia unei avalanse egalizatoare de întâmplari violente si sordide, asemenea stiri sunt citite cu

aviditate sau sunt respinse în bloc, cu dispreț, fără a se da atenție stilului și strategiilor care le diferențiază, adesea, destul de mult.

Cu strategiile lor specifice, ușor de parodiat, alunecând adesea în manierism, fără a înceta să fie eficiente, stiri de senzație din multe publicații românești actuale redescopera (chiar cu o certă notă de originalitate) trasaturile firești ale genului.

Selectat și reconstruit după criterii și convenții culturale comune ziaristului și cititorului său, faptul divers e o creație de limbaj și un ansamblu de strategii narative. Tradițiile speciei s-au regăsit, după pauza creată de discursul static, monoton ideologic, al deceniilor de regim totalitar, în plăcerea pură a naratiei.

Detaliul concret

La începutul secolului al XX-lea, tehnica detaliului concret, mizând pe implicarea cititorului în poveste și pregătind saltul în neprevăzut, sau autentificând realitatea informației, funcționa la fel de sigur ca la sfârșitul său, ca în presa din anii '90: «Hristache a scos de sub perina patului un revolver calibru 7 și a tras cu rezezițiune trei cartuse»; „adormind pe marginea balconului de la etajul al doilea din casa sa, a căzut jos pe pietre, fracturându-și coastele”; „cutitul a pătruns în plămâni, străpungându-i” (*Universul*, 3, 5 și 14.07.1904).

Mai interesante sunt asocierile de detalii nemotivate, ale caror consecințe nu par să se armonizeze. Detaliile care trimit la un univers tradițional, rustic (și idilic prin convenție literară) apar la începutul secolului fără vreo intenție parodică, prin simpla adecvare referențială: „brăgăgiul Marcu Ștefan, luându-se la ceartă cu locuitorul Manole Georgescu din calea Rudului, l-a lovit cu o cobilită în cap” (ib., 5.07.1904); în prezent, texte asemănătoare proiectează parodic autohtonismul pe un fundal modern („În goana carutei, ciobanul Ion a încercat să-și violeze nepoata”, *RL* 1167, 1994, 9). Detaliile cotidianului – indicii ale realității – sunt dublate de obicei de strategii prin care se produce insolitul (la limită, supranaturalul) și ficțiunea (în varianta literaturii de consum). Faptul divers construit în mod programatic ca banal e mai puțin frecvent și mai subtil, presupunând negarea convențiilor dominante.

Unele gazete au continuat și după 1989 să publice stiri de „fapt divers”, în forma permisă în perioada limbajului de lemn, neobservând că vechea formulă profita de lipsa totală de viață a paginilor anoste de propagandă: rubricile de „fapt divers”, de mică publicitate și de sport, singurele în care se întâmpla ceva, constituiau firave puncte de contact cu realul. În aceste condiții, era suficient ca întâmplarea să fie evocată (prezentarea ei era obligatoriu sumară, lacunară, detaliile sinistre sau grotestice trecând drept imorale) pentru ca imaginația cititorului să o completeze, cu generozitate. Discursul moralizator era, de altminteri, ambalajul obligatoriu al faptului povestit: de la ordinea de

directe. Din lipsa de talent gazetaresc sau de simt al realitatii (în primul rând, al realitatii unei concurente acerbe în domeniul publicistic), texte de acest tip au fost produse în continuare:

„Patru luni de zile va sta în închisoare, după cum a hotărât instanța judecătorească, Gicu Visan, administrator la S.C. «Olimpia» din Drobeta-Turnu Severin. Motivul? Provocase scandal într-un local public (...). Să sperăm că la cei 23 de ani, câți are, va trage concluziile necesare cu privire la respectarea liniștii și ordinii publice“.

(PR 2, 1992, 9)

În pasajul omis din citatul anterior nu se gaseau, cum ar fi cineva tentat să creadă, detalii despre scandalul provocat, ci doar comentarii asupra faptului că personajul în cauză avea asupra sa un cutit, cu care „ar fi putut să facă cine știe ce gest necugetat“. În mod surprinzător, un asemenea text, predestinat prin subiect narativității, își reduce nucleul epic la minimum, la o propoziție generală, nedeterminată, exilată într-un timp al planului verbal îndepărtat (mai mult ca perfectul): „*provocase* scandal într-un local public“. În textul care aparține, prin modul expunerii, genului didactic și moralizator, viitorul și condiționalul ocupă mai mult loc decât trecutul. Stângăcia tonului este confirmată, de altfel, de încercarea școlarească de dinamizare „dramatică“, prin întrebare și răspuns: „Motivul ? Provocase scandal... “.

Adevăratele stiri de senzație sunt, în schimb, intens narativizate; chiar când faptul brut este banal, discursul îl transformă, prin procedee care se plasează la limita dintre real și ficțiune.

Modul de referire la personajele implicate în acțiune nu este întâmplător: identificarea lor se face, în stiri mai noi, în special prin nume (eventual inițiale) și vârstă: datele unei minime „umanizări“ a faptelor. Lucrul pare atât de firesc, încât este nevoie să ne întoarcem la stiri în limbaj de lemn pentru a observa o altă posibilitate: identificarea prin profesie și prin „locul de muncă“. Nespectaculoase cel mai adesea, profesiile nu sunt selectate de textele centrate pe senzational; vechile „fapte diverse“ le indicau sub presiunea modelului moralizator și propagandistic: infracțiunea descrisă nu era relevantă în raport cu un model uman general, ci doar cu rolul social: iată ce face un administrator (un inginer, un maestru, un om al muncii...)! Oricum, informațiile de acest gen pastrează ideea de preeminență a ipostazei „oficiale“ a individului: nu persoana, ci „încadrat“. Apariția lor în texte care încearcă adaptarea la o formulă nouă, mai dezinvoltă, este un semnal al continuității stângăciilor moralizatoare: „M. Vasile, în vârstă de 25 de ani, zugrav-vopsitor la Cooperativa «Constructorul» din Bacău, deși tânăr, era un vechi și înrăit betiv“ (*Infractorul* 28, 1992, 5). Identificarea personajului prin domiciliu risca, în condițiile complicatelor adrese în uz, să producă un exces de precizie; în asemenea cazuri acționează tehnica detaliului autenticator, prin care se obține un puternic efect de realitate: „Daniel Ionita, în vârstă de 34 de ani, domiciliat în Calea Grivitei nr. 230, bl. 3, sc. A, et. 1, ap. 7... “) (*EZ* 114, 1992, 2). Câtea vreme nu acționează reguli extratextuale, etice, care să interzică dezvăluirea

identitatii persoanelor, discursul senzationalului foloseste detaliile în scopuri proprii; uneori, ca în acest caz, transformându-se, temporar, în discurs al banalului.

În fine, o continuitate între stirile senzationale mai vechi si mai noi o ilustreaza, si revenirea la tiparul de desemnare epica a evenimentului si a autorului unei fapte: «Asasinatul din Bulevardul Carol»; «Violatorul din Herastrau», „Sugrumatorul din Labirint“ (v. supra, p. 14-15).

Detaliul medical: senzatie si excoriatie

Textele contemporane supraliciteaza uneori si detaliul tehnic (preluat din discursul medical sau administrativ-politienesc), prin care creeaza, cu riscul aglomerarii involuntar comice, o distanta suplimentara fata de lumea violentei reprezentate. În contrast cu senzationalul literaturizat, emotional si emfatic, o formula mai noua si mai reusita de stare mizeaza pe relatarea cât mai neutra si pe stilul stiintific. Marca acestei tendinte este termenul de specialitate neologic: în primul rând termenul juridic sau medical.

Textul își creeaza, prin lexic, o minima rezistentă la lectura, neabandonându-se facilitatii absolute: aflu ca „dupa o *altercatie*“ cineva „a *îngurgitat* mai multe pastile de diazepam“, actul definindu-se ca „*ingestie* voluntara de barbiturice“ (EZ 135, 1992, 2). Altcineva „prezenta multiple *echimoze* si *tumefactii* pe partea dorsala“ (ib.). Cauza unei morti poate fi *submersia* („decesul s-a datorat asfixiei mecanice prin submersie“, EZ 139, 1992, 1) sau „*obturarea* cailor respiratorii“ (EZ 132, 1992, 3). Varietatea lexicala deplina e de gasit în descrierea supraabundenta, redactata în stilul telegrafic al fisei medicale, a leziunilor si a traumatismelor: „sectionarea tendonului“, „plaga nepenetranta hemitorace stânga“ (EZ 142, 1992, 2), „traumatism vertebral cervical“, „contuzie toraco-abdominala“, „fractura incompleta margino-maleolara“, „hematurie“ (EZ 142, 1992, 2) etc. Dincolo de localizarile anatomice ale diverselor traumatisme, vocabularul de baza al descrierii e compus din seria: *contuzie*, *echimoza*, *tumefactie*, *leziune*, *plaga*, „*escoriatie*“, *hematom*; *cominutiv*, *distal* s.a.m.d.: termeni cu siguranta obscuri pentru multa lume si al caror rol principal nu mi se pare a fi cel informativ. Ca raritatea lor nu e o impresie personala o dovedeste optiunea dictionarelor curente – DEX 1975, 1996, DEX-S, MDE – , care nu înregistreaza din principiu termenii de stricta specialitate si deci de circulatie restrânsa: *distal* „îndepartat“ nu apare în nici unul, *cominutiv* „împartit“ în fragmente mici doar în DEX-S si DEX 1996; *vertex* „crestetul capului“, e totusi prezent în DEX-S, DEX 1996 si MDE. *Excoriatie* „jultura, jupuitura“ (existent în DEX 1975 si 1996) e suficient de rar ca sa fie reprodus într-o forma gresita, devenind în pagina de ziar *escoriatie* sau chiar *escoliatie*.

Intrând într-un contrast strict stilistic cu termenii familiari, chiar vulgari, care apar în replicile participantilor la diversele batai, violuri sau crime relatate si implicit într-unul, mai general, cu mediul evocat, caracterizat de obicei prin

mizerie, alcoolism, promiscuitate, termenii științifici creează o distanță necesară din punct de vedere psihic. I-am putea ironiza pentru neadecvare și pretiozitate: de sub învelisul vorbelor savante apare o biată realitate cu scandaluri, batai, înjurături, în urma cărora rămân vânatai, cucuie, umflături, julituri, rani. Preferința pentru seria populară sau curentă de termeni ar atribui însă textului un aer de vulgaritate și indiscreție pe care mimarea interesului științific și convenția limbajului „înalt” încearcă probabil să-l evite.

Desigur că efectul de limbaj depinde și de modul în care neologismul științific este introdus în text. Calea cea mai sinceră și mai veridică este de a atribui seria tehnică unei surse autorizate: medicul legist, foaia de diagnostic. Nu e vorba doar de o corectă indicare a originii informației, ci și de un mod de a evita confuzia, de a păstra pentru fiecare „voce” a textului limbajul potrivit. Formule de tipul „medicii ne-au declarat”, „medicul legist a stabilit că...”, „diagnosticul stabilit la Spitalul de Urgență este...” sunt cât se poate de firești. Sursa este la fel de eficient indicată prin context: „X se afla în acest moment internat la Spitalul de Urgență. Are multiple leziuni corporale și traumatism cranian, dar, după cum declară medicii, viața lui este în afara oricărui pericol” (EZ 131, 1992, 1). Mai puțin firească este prezenta seriei lexicale științifice în discursul ziaristului; desigur, el devine un specialist în domeniu; ar trebui totuși să rămână în primul rând un mediator, care să simplifice și să traducă, oferind cititorului mediu (principalul destinatar al genului) informație prelucrată. Rolul ziaristului este destul de artificial când își aroga o competență de împrumut. Cazul cu adevărat supărat este însă cel în care termenii savanți apar în replicile victimei, ale inculpatului, ale martorilor. În realitate, nu este deloc imposibil ca aceștia să-și îmbogățească vocabularul, adesea destul de redus, cu termenii juridici, medicali sau cu formulele politienestice cu care vin în contact în timpul cercetării sau al procesului. Limbajul pretentios care li se atribuie uneori – „am aplicat victimei lovituri în zona...” –, „am strigat «Va voi omorî!»” – poate deci fi real, dar pare artificial, inverosimil.

De fapt, chiar când sunt corect introduse, informațiile medicale pot depăși limitele firești prin cantitate, prin excesivă minuție a inventarului. Aflăm, astfel (într-un text care recurge și la explicații, traducând o serie de termeni și sintagme medicale), că un ins

„a cazut și a făcut o fractură deschisă tip I cominutivă (osul sfărâmat în mai multe bucăți), cu deplasare epifizică distală dreaptă și fractură cominutivă (din nou), cu deplasare paleta humerală stângă”.

(EZ 144, 1992, 2)

E limpede că efectul unei asemenea enumerări nu poate fi decât unul incantatoriu: contează acumularea în sine, multimea de semne misterioase și înfricosătoare pe care le-a atras după sine o banală cadere. Altcineva a nimerit sub tramvai: „Rezultatul: fractură deschisă tip III cominutivă brat drept, întreruperea axului neuro-vascular, traumatism cranio-cerebral cu hematom epicranial în vertex; contuzie sold drept cu plagi escoriate s.a.m.d.”. Stirea de senzație seamănă tot mai mult cu un poem: nu este nici didactică, nici

informativa; creeaza o aura de mister printr-o stranie exactitate conotativa.

Omiterea cauzei

Senzationalul recurge intens la tacticile de selectie si de ierarhizare a informatiei. Insolitul e produs de disproportia aparenta dintre cauza si efect („Din cauza unei tigari/ Un barbat de 39 de ani a ars ca o torta “, *Ora*, 281, 93,8) sau de omiterea ori amânarea cauzei; mecanismul e uneori atât de evident încât poate fi banuit de autoparodie: «În timp ce la televizor se transmitea meciul de fotbal dintre Dinamo si Cagliari/ Lui Ilie Neacsu i-au picat dintii din fata./ Pumnul vecinului, Adrian, a fost hotarâtor “ (*EZ*, editia de prînz, 377, 1993, 2).

O modalitate foarte frecventa si eficienta de a face ca actiunile sa apara drept neobisnuite si misterioase e asadar omiterea cauzei. Evident, uneori cauza nu e mentionata pur si simplu pentru ca nu este cunoscuta; ignoranta n-ar împiedica însa, în principiu, lansarea de ipoteze; o asemenea solutie nu e totusi tocmai fericita, pentru ca banalizeaza prin rationalizare si, în acelasi timp, patrunde în zona irealului si chiar a interventiei subiective a naratorului. În stirile de senzatie atent construite este vizibila, în schimb, intentia de a scoate cu totul din discutie cauza. Operatie artificiala, desigur – lectura narativa fireasca fiind una cauzala – dar care are avantajul de a izola actiunea, rupând-o din sirul determinismelor, punând-o în rama „estetica “. Efectul de straniu astfel obtinut poate evolua spre absurd si spre comic, mai ales spre un umor negru, bazat pe caracterul inexplicabil al gesturilor definitive.

În stirile de senzatie, cauza generala e adesea previzibila, pentru ca multe din faptele relatate tin de experienta umana comuna: diferitele scandaluri, crime, sinucideri se raporteaza la un lung sir de precedente, cititorul dispunând de câte un set de motivatii tipice pentru fiecare dintre ele. Solutia preferata este, în asemenea cazuri, omiterea cauzei imediate, de fapt a detaliului care declanseaza actiunea. Într-un text, cauza generala e enuntata cât se poate de explicit: „Pentru ca n-a trecut-o în testament / O bocitoare a sarit sa bata moarta“ (*EZ* 156, 1992, 1). Absurdul gestului profanator si inutil capata o relativa întemeiere în reactia psihologica a personajului. Efectul de straniu e însa obtinut neindicându-se nici un motiv imediat pentru declansarea actiunii. Pe fundalul unei conventionale descrieri de atmosfera („Într-o atmosfera de dezolare generala... “), actiunea propriu-zisa irupe prin adverbul „deodata“: „deodata, din grupul de bocitoare s-a desprins Elisabeta Iftimie (50), furioasa peste poate ca defuncta nu a trecut-o în testament “. Absurdul dus pâna la comic se bazeaza pe vizualizarea unei scene în care o bocitoare, urmând cuminte un convoi, se smulge brusc din ordinea situatiei, aducându-si aminte ca a fost nedreptatita.

Comicul burlesc al reactiei (în sine, sordide, dar nu acest lucru apare în prim plan) deriva din schimbarea, nemotivata exterior, de rol si de atitudine. Cineva plânge un mort si e brusc cuprins de furie (poate purtat de propriul

discurs de lamentare): scena ilustreaza mecanismul unui comic rudimentar, dar de efect. E suficient sa se schimbe un detaliu – de pilda, ca agresoarea sa vina din afara cadrului –, pentru ca toata actiunea sa se reduca la un gest brutal si stupid-ofensator.

Tehnica de insolitare se confirma în structura altor stiri, mai banale: un betiv „a vrut sa urce în tramvaiul cu numarul 6235, care circula pe linia 44. S-a suparat pe tramvai, i-a dat un picior acestuia, dupa care s-a dezechilibrat si a cazut pe sina (EZ 144, 1992, 2). Se observa usor ca toata scena poate primi o explicatie, prin recurs la imaginea tipica a betivului nervos, cu reactii imprevizibile; nebunia, furia, întunecarea mintii sunt cauze generale, intrând în tipologia burlesca. Si aici este omis, cu intentie, detaliul care declanseaza reactia individului: suparat – de ce?

Sunt si situatii în care textul invoca o pseudo-cauza, dând impresia ca respecta protocolul nararii naturale a unui fapt. Precizarea finala din enuntul „Gavrila Mihai Zih (41 ani) s-a aruncat de pe viaductul de la Gradiste, lângă Arad, *dorind sa moara*“ (EZ 86, 1992, 2) suna non-informativ, aproape tautologic; ceea ce e prezentat ca o cauza e un fapt deja presupus si insuficient pentru a satisface curiozitatea cititorului. Analizând din perspectiva semiotica genurile discursive, Charaudeau 1983 observa, în titlurile presei de senzatie, dereglarea mecanismului cauzalitatii, împinsa pâna la a sugera supranaturalul. Mi se pare si mai interesant felul în care o asemenea strategie e aplicata chiar în corpurile stirii, în relatarea actiunii.

Un caz-limita e cel în care nemotivarea se asociaza cu repetitia, cu multiplicarea. Întâmplarea, oricât de dramatica în sine, e prezentata ca simpla repetitie mecanica: garantie a efectului de umor. Un articol anunta un „nemaîntâlnit val de sinucideri“ (EZ 190, 1993, 2); o parte din temeul hiperbolei e plasat, strategic, în presupozitii: „*înca 3 barbati si-au pus capat zilelor*“; nu se precizeaza, însa, care era numarul precedent al sinucigasilor. Cele trei sinucideri sunt povestite, pe scurt, în detaliile lor tehnice; cauza e cel mult sugerata, ramânând pura probabilitate sau chiar simpla circumstanta („Ultimii doi sinucigasi erau someri“). Mai mult decât prin absenta motivatiilor, efectul de straniu e obtinut prin repetitie – asociata cu detasarea, cu neimplicarea afectiva. Ochiul privitorului înregistreaza mecanica pura a miscarii: inexplicabil, rând pe rând, diversi inși se duc sa se sinucida. Modelul parodic al unui asemenea mecanism textual apare într-o forma remarcabila într-unul din micro-textele lui Daniil Harms. Naratiunea absurda, cu efecte de umor negru, utilizeaza tehnica unei cauzalitati aparente sau partiale si a repetitiei; în plus, finalul ei evoca un substitut al stirii de senzatie în presa supusa cenzurii totalitare si obligata sa emane optimism: faptul divers pozitiv.

„O babuta prea curioasa din fire s-a aplecat pe fereastra, a cazut si s-a zdrobit de pamânt.

O alta babuta s-a aplecat pe fereastra ca sa se uite dupa cea care tocmai cadea si, fiind prea curioasa, a alunecat si ea, a cazut si s-a zdrobit de pamânt.

Apoi a cazut pe fereastra o a treia babuta, apoi o a patra, apoi o a cincea.
Dupa ce a cazut si a sasea babuta m-am saturat sa le tot vad cum cad si am plecat la
piata Maltev, unde, cica, un orb a primit în dar un fular tricatat.“ (Harms 1982: 2)

Alte strategii de insolitare

Strategice sunt si schimbarile de rol, mai ales în titluri: contrar normei, autorul actiunii e non-uman – «Un vânator a fost împuscat de propriul câine “; „Doi tauri încalca o hotarâre a guvernului “ – sau chiar non-animat: „Celebrul medic farmacist Oita a fost ucis de propriile inventii “. Victima, la rândul ei, poate fi un animal pus în situatii specific umane: „Gica Pastuc a încercat sa electrocuteze o gaina“; „Un controlor de autobuz din Buzau a obligat o gaina sa-si cumpere bilet“. Instrumentul unei agresiuni e atipic atunci când consta într-o persoana tratata ca obiect – „S-a aruncat cu SRI-isti din autobuz “ – sau (mai des) când presupune o schimbare de functie: obiectul de utilitate casnica transformat în arma – „H.C.a smuls chiuveta din baie si i-a spart capul sotiei cu ea“; „O femeie si-a ucis barbatul cu o paleta de muste “. Efectul contrastelor – între rol si obiectul sau persoana care îl îndeplineste, între actiunea-tip si participantii neobisnuiti – e la limita dintre senzational si comic.

Daca stilul relativ sobru si informativ si cel literarizant (v. infra) sunt evidente continuari ale traditiei, exista o directie actuala evident inovatoare: în tratarea burlesca a accidentelor si a catastrofelor: „Micutul Zaharia a fost în oala cu cartofi“; „Cadavrul a fost înfulecat abia dupa ce s-a fragezit o zi pe fundul gropii“; „Un copil de 8 ani a fost «facut garaj» de o masina “ etc.

Daca în unele cazuri indiferenta ironica a acestor relatari mai mult sau mai putin „istete“ poate fi chiar preferata unei alte optiuni stilistice actuale – dramatismul de prost gust al invectivelor, cu subliniata participare afectiva –, nonsalanta mi se pare cu adevarat de neiertat în situatiile grave, în care umorul cinic al limbajului familiar si jocurile de cuvinte sunt folosite chiar în redactarea stirilor despre moarte: „Un sofer columbian a vrut sa evite accidentarea unui porc si a omorât *cu succes* 16 oameni“ (EZ 1350, 1996, 1); „O parte din soldati au ajuns la Otopeni *gata împuscati*“ (EZ 1637, 1997, 1); „O moarte stupida: *fraierul a taiat bomba cu bomfaierul*“ (EZ 1951, 1998, 1).

Un exemplu: violul

Vocabularul rubricilor de „fapt divers“ e – în mod fatal – destul de limitat. Cuvinte stilistic neutre alterneaza cu câteva elemente de terminologie juridica si adesea chiar cu termeni de medicina legala. Imaginatia jurnalismului autohton nu se multumeste însa cu atât: formati într-o cultura a hibridului si într-un cult al pitorescului, ziaristii recurg adesea la inventare literaturizante de arhaisme si expresii populare. Un caz în care variatia stilistica produce rezultate destul de stranii mi se pare a fi relatarea violurilor. Desemnarea actelor de violenta ramâne desigur predominant neutra, dar de mai multe ori se

cronicari decât relatari sordide de la periferiile oraselor contemporane: *a necinsti*, *a batjocori*. Nu am gasit înca, e drept, sinonimele si mai arhaice *a silui*, *a pângari* sau *a rusina*; ultimul, bine cunoscut din *Letopisetului* lui Costin, din fragmentul în care doamna lui Ieremia voda „lacramându au dzis: «Boieri, m-au rusinat pagânul»“.

Contrastul dintre conotatiile termenilor folositi de ziaristi în contextul paginilor „Cotidian“, „Infractiuni“, „Eveniment“ etc. e destul de socant. Terminologia traditionala implica aproape întotdeauna un cod de norme ale onorabilitatii si foloseste din plin mecanismul eufemismului; vocabularul modern, în schimb, e de natura neutru juridica si ia în considerare în primul rând agresarea persoanei. Relatarile jurnalistice tind astfel sa suprapuna doua scenarii si mai ales doua ierarhii de valori – cu un rezultat destul de incert si cu un umor în ultima instanta discutabil (tocmai pentru ca e voit, fortat). Verbul *a dezonora*, de exemplu, e un neologism, dar cu un uz deja destul de desuet, pe care contrastul cu mediul evocat îl accentueaza: „Un individ dubios baga spaima în fochistele din cartierul Colentina (...) Cetateanul se furiseaza noaptea si da buzna peste fochiste, încercând *sa le dezonoreze*“ (*Libertatea* 2199, 1997, 1). Un caz de pedofilie e tratat în termeni similari, verbul folosit fiind popular si arhaic: „Chuck Bronson a venit din America *sa-i necinsteasca* pe micutii bucuresteni“ (*Libertatea* 2068, 1997, 3). Spre deosebire de verbele din cele doua citate anterioare (comparabile si pentru ca fac parte din familiile lexicale ale cuvintelor *onoare* si *cinste*), sinonimele *a batjocori* si *a-si bate joc* nu mai sunt arhaice, ci doar populare. Si acestea apar în stirile actuale: „La patru luni dupa ce *a batjocorit* o fetita de cinci ani / Violatorul din cimitirul «Pomenirea» a fost înhatat“ (*EZ* 1966, 1998, 4). O varianta sintactica si retorica a formulelor citate are ca obiect nu persoana, ci „trupul“: „*necinstind* trupul unei copile“, care „*a fost batjocorit* cu bestialitate“ (*EZ* 2149, 1999, 5). De altfel, *a-si bate joc* apare, ca expresie populara, într-o anumita masura eufemistica, de fapt foarte transparenta si de aceea cruda, chiar în basme : în culegerile autentice, care pastreaza stilul hibrid real al vorbitorilor contemporani. Rapirea fetelor de împarat de catre zmei e povestita într-un limbaj în care, pe fondul popular, se întâlnesc fabulosul si cronica infractionala: [zmeii] „*si-a batut joc de ele* pâna când le-a omorât“ (Cazacu 1973: 2). Actualizarea povestilor (în care, cum se stie, apar azi telefoane, restaurante, avioane etc.) si narativizarea folclorica a faptului divers sunt doua tendinte autohtone destul de puternice.

Evident, lexicul tematic ar putea fi urmarit mai în detaliu; un procedeu al jurnalismului de senzatie cu tenta ironica pe care l-am remarcat deja (v. supra, p. 14-15) consta în producerea de derivate care tind sa transforme fapte izolate si accidentale în tipuri generale. Procedeu e foarte pregnant într-un titlu precum „Cocosila, *violatorul de prasitoare singuratice*, a fost capturat“ (*EZ* 1873, 1998, 1): termenul pentru a-l desemna pe autorul violurilor devine un fel de nume de profesie, cu atenta specificare a specializarii.

3. Literaturizare si distantare

Procedeele de fictionalizare influențate de paradigmele mitului, basmului, fabulei sau desenelor animate sunt la urma urmei mai amuzante decât cele produse de tiparul literaturii sentimentale și moralizatoare. Aceasta din urmă, cu forme extreme naiv-vulgare în dialoguri și monologuri interioare – „în seara aceea blestemata, Tatiana și-a propus «sa taie gâtul pisicii». Nu mai putea continua cu viața de iad“ (*Infractorul* 28, 1992, 5)– e vizibil și în textele mai vechi; semne discrete de literatura sunt, de altfel, perfectul simplu – „*trase doua focuri*“, „*primi o telegrama din Slobozia*“ – ori naratiunea din perspectiva personajului – „era gata sa plece în oras, când observa ca se opreste în apropierea garei o caruta taraneasca, cu doi tineri... “ („Fuga unui vizitiu cu fiica stapânului sau“, în *Universul*, 1904).

Literatura de consum

Prelucrarea nuvelistica a faptului divers produce o categorie de texte în care e ușor de recunoscut, în idei și în limbaj, principiul ornării. Micile povestiri pe teme de accidente rutiere sau crime pasionale tind să impună un stil publicistic submediocru, de o perfectă platitudine, în care nici macar efectul de senzational nu reușește să se producă. O prima regulă, nescrisă, a acestor texte este cea a „înnobilării“ faptului sordid: relatarea unor batai, betii și crime e reelaborată în plan psihologic, publicistul reconstituind, în stil indirect liber sau prin dialog, o motivație a faptelor nu neapărat credibilă, dar obligatoriu pozitivă. Naratorul unui asemenea text se prefacă ca pleacă de la presupozitia că toți oamenii sunt buni, validând-o prin implicarea persoanei I singular în lumea reprezentată: „Îl cunoscusem pe Pepi...“, începe un articol intitulat „Sa mori lovit cu dragoste“ (*GD* 10, 1990, 3). Ingredientul cultural pare obligatoriu: „Îmi vorbise de istoria religiilor, de scriitori englezi, de vichingi“.

În stilul relatării faptului cvasi-senzational observăm corespondența dintre pretenția înnobilării tematice (pe care o infirmă într-o anumită măsură chiar democratizarea transcrierii fonetice a împrumuturilor lexicale) și metafora ornată și extravagantă. Într-un context care ar trebui să fie în primul rând informativ, aflându-se într-o relație bine definită cu realul, metafora e simțită ca un adaos și tinde, mai mult ca oricând, să fie judecată după criterii logice. Ornament la ornament, metafora e atribuită aproape în exclusivitate pasajelor descriptive, și ele destul de puțin legate de restul textului: erou e „barbatul cu fruntea largă, pieptul muschiulos, ochii *pierduti într-o ceata purtata la gaica cunoasterii*“ (ib.). Care e explicația lipsei de valoare a unei asemenea metafore? De ce o considerăm un kitsch perfect și nu, de pilda, o reușită imagine suprarealistă? Probabil pentru că structura ei de profunzime e foarte aproape de suprafată. Conotația „cetii“ și sensul prim al „cunoasterii“ sunt transparente și univoce, trimitând automat la inventarul de valori al

romantei: sentiment vag, stare de visare si iluzie a profunzimii. Asocierea lor cu „gaica“ genereaza automat umorul involuntar. Tiparul e vizibil mai ales când este reluat, peste numai câteva rânduri, în aceeași simplista asociere dintre concret si abstract, prin formula „alte acareturi de aur din simbria culturii lui“. Accidental, metafora va fi si procedeul unei „notatii psihologice“ – „își musca sufletul de neaz“ – pentru a dispărea apoi cu totul din atentia naratorului, fiind înlocuita de alte procedee, la fel de tipice în forma lor rudimentară: repetitia („începu să-l urască, să-l urască groaznic“; „nu, nu se poate, nu-mi pasa de nimeni“) si epitetul „romantic“ („placere diabolica“, „ochii ei satanici“). Vizibil e si efortul de a instaura fictiunea narativa, prin câteva trucuri: variatia timpurilor, paranteze si alternari (cu obligatoriile puncte de suspensie), coincidentă simbolică a evenimentelor mari si mici. Iată de pilda scena în care eroina (instigatoare la crimă): „deodată se opri. Ramase o clipă stana de piatră, după care scoase un tipat atât de puternic, încât o fotografie de-a lui Perl, care era pusă pe noptiera în poziție verticală, aluneca ușor si căzu... “. Așa cum cititorul își poate da seama, victima, desigur, tocmai murise.

Poate ca toate aceste tehnici si strategii n-ar fi meritat o prezentare atât de amanunțită, chiar dacă textul e tipic (si întâlnirea cu câte un exemplar tipic e o satisfacție intelectuală), chiar dacă stilul sau, rezistent la trecerea anilor, tinde să prolifereze, nefiind străin de gustul public mediu; ar fi fost însă păcat să nu ajungem la gestul delicat al autorului, care respecta nobletea fictiunii literare până într-atât încât izolează, într-o umilă paranteză finală, epilogul vulgar jurnalistic:

„ (Constantin Veronica a fost condamnată la 15 ani închisoare, iar cei trei minori la câte 5 ani de reeducare) “.

Naratorul omniscient

Doar potrivit convențiilor literare autorului sau naratorului zis omniscient îi e permis accesul la interioritatea psihică a personajelor sale. Afirmatiile despre ce simte, gândește sau intenționează altcineva decât vorbitorul sunt semne ale fictiunii, ipostaze ale interferenței si chiar ale suprapunerii de perspective. În comunicarea cotidiană, asertiunea „abuzivă“ despre lumi (interioare) paralele e acceptată doar ca prescurtare: se presupune că există o sursă firească a informației – nenumită, dar verificabilă –, altă decât spiritul creator de fictiuni ori de fenomene paranormale. Afirmatiile despre ce gândește o altă persoană apar deci ca rezultat fie al unei comunicări anterioare – „(mi-a spus că) se gândește să plece“ – fie al unei deducții bazate pe observații asupra comportamentului, stării exterioare a persoanei în cauză – „(din felul cum se agită si se uita la ceas înțeleg că) se gândește să plece“. Când informația trecută în fraza anterioară între paranteze nu e explicată sau când lipsește contextul lamuritor, enunțurile rămân ambigue. Există asadar trepte de ambiguitate: mai

întâi între real și fictiv, apoi, în limitele realului, între fapt comunicat și fapt dedus. Textul jurnalistic uzează uneori, cum se știe și din Caragiale – „Ia să vedem acum: *ce gândește suveranul?* “ – de cumulum de ambiguități.

Disponem astfel de un mijloc foarte simplu (desigur, nu și suficient) pentru a deosebi cel puțin textele oneste – în care opinia personală, impresia, părerea autorului sunt marcate ca atare – de cele înșelătoare – și, în fond, proaste: în funcție de cantitatea de afirmații despre lumi interioare inaccesibile. În număr mare, asemenea afirmații apar în tipuri diferite de texte: de la comentarii politice la relatări de fapt divers. Ultimul caz, macar, e inofensiv. În cel dintâi, se vorbește despre „manifestări care au un caracter premeditat“, despre ce „e în stare“ să facă adversarul: intenții și posibilități considerate suficiente pentru a stabili o vinovăție. Aparent, discursul accepta unele limite ale cunoașterii: vorbește și despre ceea ce *nu se știe*. De fapt, recunoașterea ignoranței e un mijloc rudimentar de insinuare: în prim plan e adusă tema „misterului“, tocmai ca în fundal să se producă afirmațiile calomnioase. Cineva afirma, de pildă, că disidența a fost considerată „*nu se știe de ce și de cine*, ca argument suficient pentru a îndrepta o evoluție moralizatoare“. Un personaj ar fi fost „trimis la locul de bastina după o instruire *cine știe unde și cum facută*“. Important e că faptul să se prezinte drept sigur și drept produs al unui complot; mai departe, identificarea forțelor oculte (opozitie, straini) poate fi lăsată în seama cititorului. Ignoranța mimată e un instrument persuasiv: forța adversarului apare cu atât mai de temut cu cât e mai misterioasă, mai nedefinită. Când nedefinirea e asociată cu proiecția în viitor, procedeul își atinge punctul maxim: „Azi X, *măine cine știe cine*, chiar ne-a luat Dumnezeu mintile?“. Stilul pendulând între falsă certitudine a afirmării și falsă incertitudine a ignoranței e folosit intens de reviste gen *România Mare* sau *Vremea*: din cele două (din articole aparute în cursul anului 1993) am cules, de altfel, exemplele de mai sus și cele care vor urma. El se asociază cu procedeul mai general de introducere în presupuzițiile textului, între datele prezentate ca notorii, ca recunoscute de toată lumea, a afirmațiilor neverificabile; în forma cea mai simplă, acestea apar ca determinări, precizări, între paranteze: „O.N.U. are 181 de membri (în urma despartirii de către Fracmasonerie a Cehiei de Slovacia)“.

Un comentariu serios nu se poate rezuma, evident, la a relata în mod absolut neutru gesturi și la a reproduce afirmații ale indivizilor văzuți din exterior. Acțiunile și gesturile pot fi date ca deja interpretate, prin verbe precum *abuzează*, *gresește* etc.; acestea nu produc însă nici un echivoc, pentru că nu pot aparține decât autorului, care se raportează la un anume cod, etic sau practic, împărtășit de mai multă lume. În plus, există oricând o rezervă de modalizări oneste, de genul „mi s-a părut“, „a lăsat impresia“, „după părerea mea“.

În construcția faptului divers, strategiile „atotștiinței“ sunt mai evidente

si mai ridicole. Mai cu seama victimelor li se atribuie sentimente ferme si profund pozitive, enunturi moralizatoare – desigur în vederea unei identificari cu stereotipurile cititorului. Modul în care e narat un fapt divers în *Vremea* nu difera, în fond, de modul explicit partizan si moralizator în care e construit, în aceeași publicatie, comentariul politic. Tânara vine în vacanta „convinsa ca nicaieri nu-i mai bine ca la bunici“. Accepta „cu vadita satisfactie“ invitatia la o petrecere. Are loc o tentativa de viol: „zadarnice au fost lacrimile copilei, zbuciumul ei“. Totusi, „când totul credea ca e pierdut“, apare bunica. „Scapata din ghearele bestiei, copila se arunca de gâtul bunicii soptindu-i printre sughituri: „Multumesc, bunico. Mi-ai salvat onoarea“. Relatarea devine literatura ieftina, cu sentimente si replici standard care orneaza în mod previzibil actiunea.

Ar fi interesant de testat în ce masura cititorii textelor în care victima e o copila „în ghearele bestiei“ sau ai celor în care poporul român e în ghearele opozitiei si ale complotului international se întreaba care e sursa detaliilor furnizate din abundenta.

Timpul fictiunii

Contaminarea dintre jurnalism si literatura nu produce totusi doar literatura de consum sau gazetarie de pura inventie si cliseu sentimental. În discursul publicistic actual, destul de saracit de obsesiile politicii imediate sau de pitorescul facil al injuriei si al senzationalului, distantarea teoretica sau fictionala poate fi foarte pozitiva. Articolele publicate de Mircea Dinescu în revista umoristica *Academia Catavencu* ilustreaza mai multe strategii lingvistice ale distantarii de faptul imediat si adesea irelevant. Pornind de la cele pe care autorul le-a adunat în volum în 1996 – *Pamflete vesele si triste* –, ma voi opri doar asupra unui detaliu, asupra unei marci gramaticale a acestui proces. Folosirea unui timp al verbului, perfectul simplu, poate avea un efect imediat de „fictionalizare“.

Gramaticile românești actuale arata, cu dreptate, ca perfectul simplu a disparut din varianta orala a limbii literare. Lectura ziarelor confirma acest lucru, formele respectivului timp verbal fiind absente din relatarile jurnalistice obisnuite. Perfectul simplu a ramas un timp al fictiunii impersonale, mai ales când e folosit în verbe la persoana a III-a (*veni, spuse, disparu* etc.); la persoanele I si a II-a (*facui, vazusi*), el apare în genere în oralitatea dialectala (mai cu seama în graiurile sudice) sau în mimarea ei literara (de exemplu de catre Marin Sorescu, în *La liliaci*). Chiar aceasta ambiguitate – a unui timp care poate fi interpretat ca marca a naratiunii fictionale clasice, dar si ca atribut al dialogului popular – se dovedeste a fi productiva într-un text-mozaic, în care vocile, perspectivele si registrele stilistice se amesteca si se suprapun. E interesant ca la Dinescu perfectul simplu apare la toate persoanele gramaticale („*ramasei fara partid*“; „*te privatizasi*“; „*se risipi* ca fumul“; „*furam treziti*“; „*devenirati prazulii*“; „canonizati în timpul vietii *fura* nea Nicu si Lenuta“), de

obicei în câte un punct izolat al textului, mai rar într-o secvență unitară. Formele verbale coexistă cu semne ale oralității popular-argotice, dar și cu structuri solemne-arhaice: interogații retorice, inversiuni, formule ceremonioase – „*Nu aflați oare (...)? – Citiri oare (...)? – Auziri oare (...)? – Contemplari voi oare (...)? – Afla domniile voastre (...)?*“ etc. Echivocul perfectului simplu pare să confere articolelor lui Mircea Dinescu acea markă literară de care poezia, prin chiar statutul ei afișat, nu mai are nevoie; în volumul de versuri apărut simultan, în care se pot întâlni texte înrudite cu „pamfletele“, perfectul simplu lipsește cu desăvârșire.

Artificiul discret al perfectului simplu se transformă într-o markă a ironiei intertextuale: „*Veni înșă sfânta revoluție...* “. Fără a putea vorbi de „reînvierea“ unui timp verbal considerat mort pentru publicistică, vom remarca în utilizarea sa, nu numai în textele din care am citat până acum, regăsirea unei resurse pozitive pentru variația lingvistică. În *Academia Catavencu* perfectul simplu re apare și sub alte semnături (de exemplu: „*dacă tot ne referirăm la reacțiile publice ale politicienilor...* “ – Mircea Toma, în *AC* 40, 1996, 3).

Dincolo de prezenta să între strategiile individuale ale unui autor profund original cum este Dinescu, perfectul simplu poate deveni un indiciu mai general al momentelor în care textul publicistic evadează în ficțiune, asumându-și o distanță – uneori absolut necesară – față de simpla relatare a faptelor cotidiene.

Pseudonime

Funcția celor mai multe pseudonime din presa actuală pare să fie mai ales umoristică și abia apoi de disimulare; disimularea, la rândul ei, e legată de obicei de atacuri și polemici (mai ales prin rubricile de revistă a presei) și nu de timiditatea debuturilor literare (un corpus întrucâtva diferit de cel de față oferindu-l pseudonimele de la diversele *Poste ale redacției*). Cantitatea de pseudonime din publicațiile momentului e repartizată, de altfel, inegal: de la absența totală până la exces. Nu ne interesează aici pseudonimele detectabile doar prin informație extralingvistică, numele voit banale care își ascund de fapt calitatea de pseudonim – ci acelea care și-o exhibă și trimit, adesea cu perfectă transparență, nu la numele real al unui autor, ci la un rol, la o semnificație globală și la un tip de discurs – de pildă acid, critic, sentimental sau parodic: *Aspida*, *O viespe de bine*, *Acciduzzu*; *doctor Heart*; *Rica Venturiano*. Multe dintre pseudonimele contemporane sunt în relație mai mult cu o rubrică decât cu autorul ei; sunt semne tematice suplimentare, chiar redundante; e evidentă, de exemplu, echivalența funcțională dintre *Savarin al doilea*, *Flamânzila* și *Gastronomicus* (din trei săptămânale diferite) – așa cum e evidentă și specializarea unor semnături precum *Casanova* sau *Venus Priapescu* (rubrici erotice), *Spectator* sau *Cetateanul Kane* (cronici teatrale și cinematografice), *Il Giulestino* (sport) etc. Majoritatea pseudonimelor recunoscutibile ca atare sunt motivate, evitându-se deci simple anagrame sau combinații stranie de sunete.

Se prefera nume cu existenta omologata cultural, adesea mitologice, de personalitati istorice sau de personaje literare (în ultimele doua categorii s-ar încadra pseudonime ca *Magellan* sau *Quasimodo*); malitiozitatea discursului e marcata si prin preferinta pentru sfera demonicului, din care apar: *Azazel*, *Mefisto*, *Mefistofel*, *Michiduta*. Alte nume conoteaza, totusi, neutralitatea: *Cronicar*, *Anonimus*. În orice caz sunt preferate numele cu rezonante straine (*Pataphyl*, *Pigafetta*, *Private Eye*); antichitatea greaca pare sa fie o sursa predilecta de autoritate (atribuita epocii, nu personajelor) – de la *Xantipa* (nume care apare scris chiar în alfabetul grecesc) la *Alcibiade*.

Destul de rare sunt prenumele (preferate în momentul de fata, în schimb, de firmele comerciale!); apar, totusi, *Benone*, *Kiki&Maria*, *Alt Nelutu*. O sintagma poetic-pretioasa precum *Diac tomnatic si alumn* e si ea izolata. Formulele dezvoltate apartin în genere registrului umoristic, mai adesea pseudonimelor puternic contextualizate, accidentale sau variabile. Pseudonimul autorului unei rubrici fixe se transforma într-un exercitiu de variatie pe tema data, prin adaugiri alternante: „Gigi de la Spionaj“ (semnatarul unei rubrici de stiri externe) devine, de la un numar la altul, „Gigi de la Spionai S.A.“, „Gigi de la Spionaj (racolat de CIA)“ etc. Efectul comic este perceput mai ales prin actualizarea seriei: formula „Socrate de la Cadre si nea Sile de la intersectie“ nu are haz decât, pe de o parte, ca parodie la amintita preferinta pentru prestigiul antichitatii grecesti, pe de alta. ca varianta într-o serie foarte bogata: „Socrate, de la cadre si câtiva patrioti adevarati, pe fata“; „Socrate de la personal si Monodextru de la Colt“ (aluzie la un alt pseudonim existent, Ambidextru); „Socrate de la Cadre si Mimi, prietena lui“; „Socrate de la Cadre cu sprijinul unor baieti“; „Socrate de la Cadre si ceilalti din Centrala“; „Socrate de la Cadre ramas singur, saptamâna asta“; „Aristotel si Platon împreuna cu prietenii adevarului“ s.a.m.d. Chiar pseudonimele mai neutre sufera modificari în timp, adesea în functie de „vocea“ parodiata în fiecare articol: *Alexandru Katz* a revenit, subtil „autohtonizat“, ca *Alecsandru Catu*, devenind apoi, pentru o cronica de Craciun, *Sandel Catu*. Pseudonime ad-hoc sunt si *Unguru'*, *Bastinas*, *S.R.Integratu'*. Altele mizeaza pe jocul de cuvinte: *Proorock*, *Gigi Toteu*, *H. Parcea*.

Dominanta umoristica a pseudonimelor inventariate pâna acum e evidenta; un procedeu inadmisibil, folosit la un moment dat de o gazeta – semnarea articolelor cu nume reale ale unor personalitati în viata, colaboratoare însa la publicatii de alta orientare – a fost între timp, din fericire, abandonat. La limita de jos a pseudonimelor trebuie înregistrate si formulele tipice anonimelor (folosite de exemplu, de Caragiale în *Antologie...*: „Un binevoitor matur“, „Un chelner de la Laptarie“, „Un crestin enorias“, „Un om de bine“...). Tiparul în cauza caracterizeaza cel putin unul din saptamânalele actuale (*RM*), în care „semneaza“ în mod curent câte „Un român“, „Un profesor universitar timisorean“, „Un român îndurerat din Baia Mare“ (care scrie, desigur, o „Scrisoare îndurerata din Maramures“), „Un grup de ofiteri din garnizoana

Bucuresti“, „Un grup din zecile de mii de participanti la sarbatoarea Unirii“, „Un coleg si muzeograf din Bucuresti“ etc. Evident, efectul comic al acestor formule e involuntar.

E interesanta si o comparatie a modelelor actuale cu impresionantul inventar cuprins în dictionarul de pseudonime literare Straje 1973. Daca în unele directii se poate înregistra continuitatea – prin nume mitologice, exotice, latinizante (*Pollux, Ulysse, Ahasverus, Emir; Justus, Seraficus, Publiu*), ori nume de eroi literari – *Mos Roata, Nichifor Cotcariu, Domnu Goe* –, sunt si modele evitate azi. (Comparatia e, desigur, simplificatoare, pentru ca materialul din dictionar acopera o perioada destul de îndelungata si ea însasi diversificata). Nu par sa se regaseasca în prezent, cel putin nu frecvent, anagramele – *Anrod, Oneb, Namreba* –, compusele din abrevieri, cu aspect exotic – *Neial, Tibal, Alarghir, Samarion, Carm, Carse, Alaur* –, formatiile transparente de la numele unei calii tati sociale sau morale – *George Pan durul, George Streinul, Gh. Omenie, Petre Înlesnitoru*; nici pseudonimele cu rezonante autohton-rurale – *Ion al Popii, Stan Pârjol, Arghir Calus, Ion Brambura, M. Ograda* – sau cele cuprinzând numele unei localitati: *Gheorghe de la Plevna, Alecu de la Tutova, A. din Dorna*. O caracteristica abandonata între timp pare sa fi fost si predilectia pentru sfera semantica a vegetalului: *Adrian Silviu, C. Nalba, Mugur, Radu Paltinis, Codru Haiducu, Ciulinet, Maghiran, Rozmarin* etc.

O extindere a creativitatii ludice în tiparul pseudonimelor s-a produs prin imitarea modelelor jurnalistice de catre cititori (în AC semnaturile la posta redactiei sau cele de la rubrica de anunturi matrimoniale le pastiseaza adesea pe cele ale articolelor din revista) sau cel putin prin înmultirea ocaziilor de adoptare a unor pseudonime – prin comunicarea electronica. Folosirea computerului, schimbul de mesaje prin posta electronica si navigarea în Internet ofera de multe ori prilejul de alegere a unei parole sau a unui pseudonim; listele de discutii, cartile de oaspeti si alte spatii deschise dialogului semi-anonim stimuleaza inventivitatea; aici apar pseudonime ca *Ambidextru D. Speratu, Patratel, IQ instabil, Paranoid Android* etc.

4. Subiectivitate si afectivitate în limbaj

Aproape toata lumea considera astazi ca un defect general al discursului public românesc – si mai cu seama al celui din mass-media – e gradul crescut de subiectivitate; se observa ca autorii își stapânesc cu greu propriile porniri, simpatii si antipatii si nu reusesc decât rareori sa gaseasca echilibrul adevaratului profesionalism, tonul neutru al informatiei; personalitatea fiecaruia e hipertrofiata, vorbitorul e tentat sa dea verdicte, lectii, sa creada ca opiniile sale sunt de cel mai mare interes pentru potentialii interlocutori. Comparatia între diverse tipuri de texte publicistice românesti si corespondentele lor din presa straina e un prilej de a sesiza diferente si de a întari opiniile de mai sus. O cât de sumara parcurgere a presei de tip *România*

mare, caracterizate prin dezlantuiuri de vulgaritate greu suportabile, poate sa conduca chiar la nostalgia pseudo-jurnalisticii din anii cenzurii totalitare. Probabil ca pentru multi cititori atacurile violente si limbajul bazat pe insulta si batjocura grosolana pot înnobila amintirea unor impersonale comunicate din „Scântea” de ieri si pot conduce catre a prefera confortul unor texte banale din gazetele de azi. La urma urmei, o voce care nu spune nimic e preferabila celei care înjura.

O distinctie terminologica

E pusa, de fapt, în discutie subiectivitatea limbajului publicistic. Problema este mai generala si se bazeaza pe o ambiguitate fundamentala. Nu subiectivitatea e de reprosat discursului publicistic contemporan, ci – în forme variind de la extremismele rudimentare pâna la obsesiile, sperantele si deziluziile discret formulate prin strategii auctoriale dintre cele mai subtile – afectivitatea. Diferenta dintre cele doua notiuni – pe care uzul le echivaleaza cu usurinta – e foarte mare; confuzia are însa si ea o traditie teoretica. O întreaga directie a stilisticii s-a ocupat de limbajul afectiv vazut ca expresie perfecta a subiectivitatii; sfera acesteia din urma e totusi cu mult mai larga. Stilistica lui Charles Bally trata programatic faptele de limbaj din punctul de vedere al continutului lor afectiv; în linia lui, Iorgu Iordan a înregistrat si a comentat un foarte bogat material de cuvinte si constructii care „exprima (...) starile noastre sufletești de natura afectiva” (Iordan 1975: 13). Se facea în mod constant o distinctie între sensul intelectual – conceptual, obiectiv – si cel afectiv – „care arata oarecum pozitia subiectiva, reactia sentimentala a individului vorbitor fata de notiunea respectiva” (id. ib.). Nu alta era pozitia lui T. Vianu, în celebrul sau studiu asupra „dublei intentii a limbajului” (Vianu 1941): opozitia dintre functia „tranzitiva” si cea „reflexiva” a limbii presupune o echivalare a intelectualului cu universalul pe de o parte, a afectivului cu individualul pe de alta. Subiectivitatea s-ar manifesta, asadar, în primul rând prin afectivitate.

Semnificatia data subiectivitatii de lingvistica moderna e însa alta; într-un articol fundamental din 1958, E. Benveniste o considera un dat inerent si un produs al limbajului, care ofera vorbitorului posibilitatea de a spune *eu* – deci de a se constitui ca subiect. Limbajului îi e proprie subiectivitatea, manifestata prin vorbire si prevazuta de mecanisme diverse: pronumele personale, adverbele care organizeaza spatiul si timpul în jurul subiectului si în functie de el (axa *aici* – *acum*), sistemul timpurilor verbale, modalizatorii etc. Se observa imediat ca toata aceasta retea de forme si valori se situeaza la un nivel de mare generalitate, care nu depinde de aspectul emotiv al limbajului; prezenta subiectului vorbitor se poate face simtita si în absenta marilor afective.

Revenim astfel la dualitatea de la care am pornit. A respinge, astazi, din discursul public românesc surplusul de afectivitate (manifestata lexical ori sintactic, în cuvinte valorizante sau constructii exclamative, în interjectie, injurie, batjocura, elogiu etc.) nu trebuie sa însemne un refuz al subiectivitatii.

Teoretic, acest lucru nici n-ar fi posibil; în fapt, exista precedentul limbajului de lemn, a cărui diminuare pâna la disparitie a subiectivitatii a determinat caracterizarea sa ca nonlimbaj, ca antilimbaj, impropriu comunicarii (Thom 1993). În acest caz, subiectivitatea (anulata de constructiile impersonale, de absenta raportarii la prezent etc.) s-a dovedit independenta de componenta afectiva (pastrata într-o anumita masura în lexicul festivist, superlativ). Reactia fata de vidul creat de acest limbaj a constituit-o regasirea individualului, reaparitia unui *eu* care vorbeste în conditii de comunicare bine determinate, într-un context dat si cu un destinatar real. O astfel de subiectivitate nu trebuie în nici un caz pierduta; nimeni n-o obliga sa fie sufocata de afecte. În vreme ce afectivitatea poate fi gregara si încremenita în clisee, sensul si demersul intelectual pot fi foarte personale, individualizatoare. Ramâne deschisa problema interlocutorului: contactul cu a cesta pe latura afectiva ar parea mai usor de realizat, dar e foarte fragil. Grupul de interlocutori câstigati prin „contract“ afectiv poate sa creasca doar din motive extralingvistice si extraculturale (ca urmare a unui nou conflict social, de pilda); interlocutorii unei comunicari subiective (în sensul aratat mai sus) dar nonafective sunt tot un grup restrâns, dar care are sansa de a spori prin educatie.

Calificarea inutila

Exista în limbajul jurnalistic o tendinta, destul de veche, de folosire în exces a adjectivelor calificative: previzibile, cliseizate, aproape tautologice. Rolul lor principal este de a exprima o afectivitate conventionala; în plus, li se atribuie si o îndoielnica valoare de reliefare, de amplificare. Categoria cea mai izbitoare este alcatuita – în stiri de senzatie ale presei „populare“ – din termenii standard de calificare a actelor criminale. Registrul afectiv simplificat cuprinde doua sentimente fundamentale: *indignarea* si *compatimirea*; exprimarea lor capata inevitabil un aer naiv si, prin abuz, involuntar comic. Asocierea între anumite cuvinte de baza (*crima*, *viol*, *asasinat*, *masacru* etc.) si o lista data de adjective devine aproape obligatorie, mecanica. O crima este neaparat „odioasa“, „abominabila“, „oribila“; ea va fi caracterizata, pentru variatie, si ca *fapta* „nelegiuita“ sau „josnica“. (Tot astfel, un accident este „tragic“ sau „groaznic“; un razboi nedorit – „mârsav“). Victima e desemnata de preferinta printr-un substantiv precedat de adjectivul *biet* („aducând pe *biata femeie* în pragul disperarii“, *RL* 31.08.1993, 9; „*bietul animal* înjunghiat“, *RL* 928, 1993, 6; „*bietul soldat* a fost eliberat o ora mai târziu, în stare de soc“, *RL* 1304, 1994, 1) ori însoțit de adjectivul *nevinovat*, eventual marcat si prin diminutivare: „*trupusoarele* bebelusilor *nevinovati*“ (*EZ* 1160, 1996, 3). Tot ce tine de intentiile criminalului primește epitete obligatorii: planul sau este „diabolic“, „diavolesc“; gândul – „salbatic“ sau „ticalos“. Uneori, tabloul e completat de aparitia celei de-a treia note sentimentale: *satisfactia morala* în fata pedepsei – care este „bine meritata“. În multe cazuri, valoarea afectiva a

epitetelor e subliniata de plasarea lor înaintea substantivului determinat: „reusita *diavolescului* plan“ (RL 1846, 1996, 11); „filmul *odiosului* asasinat“ (RL 716, 1992, 2); „*oribilul* masacru“ (EZ 1160, 1996, 3). Adjectivele în discutie apar ca inutile în masura în care simpla descriere a faptelor sau chiar termenul de desemnare (*macel*, *masacru*) sunt suficiente pentru a caracteriza o situatie; a vorbi despre un „masacru oribil“ implica riscul de a presupune ca exista si masacre mai putin sau deloc oribile. Excesul de subiectivitate este resimtit ca artificial si mecanic mai ales când restul frazei e cât se poate de neutru-administrativ, rezultând astfel un stil hibrid: „faptasul avea discernamânt critic în momentul comiterii *nelegiuitei* fapte“ (*Dracula* 11, 1993, 2). Cele mai multe clisee sunt rezervate agresorului; pozitia acestuia e de altfel marcata si prin specializarea unor substantive dominate de implicarea afectiva, de expresia indignarii. Pe lângă determinarea prin adjective („*odiosul* criminal“), apar asadar desemnari nominale ca *bruta*, *bestia*, *monstrul*, ori sintagme cliseizate precum *fiara turbata*, *fiara cu chip de om* etc.

La forma extrema a stilului bombastic si naiv se ajunge prin acumulare: „Depistate la timp, *brutele* au fost arestate. Acum urmeaza ca instanta de judecata sa le împarta la fiecare pedeapsa *bine meritata* pentru *josnica* fapta comisa“ (RL 949, 1993, 6); calificativele devin un tic stilistic, tinzând sa apara pe lângă fiecare substantiv: „nu banuie ce gânduri *ticaloase* îi umbla prin capul *hidos* de *fiara turbata*“ (EZ 1115, 1996, 4).

Limbaj hiperbolic si confuzii semantice

Tendinta gazetareasca de a aluneca în exagerare, manifestata mai ales în stirile de senzatie, conduce adesea la utilizarea nemotivata a unor termeni spectaculosi, hiperbolici; rezultatul e involuntar comic în masura în care cititorul recupereaza din text informatia contradictorie si descopera un final ceva mai fericit al tragediilor anuntate. Confuziile semantice sunt atât de raspândite si tin, în fond, de functionarea normala a limbajului, în care contextul elimina multe ambiguitati, încât în general nu merita o discutie prea amanuntita. Cât timp nu devin sistematice, nu sunt preluate de multi vorbitori si nu duc la schimbarea sensului unui cuvânt, ele ramân simple accidente. Exista totusi cazuri în care neglijentele de moment – folosirile improprii ale unor cuvinte – sunt decisive în raport cu realitatea-limita pe care enunturile în care ele apar o descriu.

Cuvântul *executie* este, de exemplu, folosit într-un text jurnalistic pentru o bataie mai dura, soldata cu ranirea unui satean de catre o ruda: titlul anunta ca „În fata Primariei din Cioate-Vaslui, sase copii au asistat la *executia* tatalui lor“ (EZ 971, 1995, 3). Substantivul *executie* are, pe lângă o serie de sensuri care nu intra în discutie aici, pe cel, foarte clar, de „supunere a unui condamnat la pedeapsa cu moartea“ (DEX). Autorul articolului l-a folosit, probabil, influentat de unele sensuri figurate, extinse, hiperbolice sau ironice ale verbului

a executa.

Într-o alta stare, contradicția se desfășoară în limitele unei singure fraze; nenorocirea anunțată de un cuvânt folosit impropriu – *fatal* – este anulată de relatarea faptelor: unei femei care „a confundat un spray paralizant cu fixativul pentru par”, „spray-ul i-a fost *fatal*, deoarece cu mare greutate și-a revenit din lesin” (RL 1099, 1993, 9). Între sensurile adjectivului *fatal*, singurul actualizat în sintagme ca *greseala fatala*, *lovitura fatala*, *accident fatal*, *a-i fi fatal* ... etc. este „care pricinuieste moartea” (DEX).

Mai gravă mi se pare (prin proporțiile faptului relatat și prin referirea la instituții) confuzia din titlul „Secția 3 de poliție a întreprins o rază de proporții pentru *stârpirea* aurolacilor-infracțori” (EZ 776, 1995, 4). Verbul *a stârpi* este explicat în DEX ca „1. a face să dispară cu desăvârșire o specie de animale sau de plante (daunatoare); a extermina”; 2. A face să dispară (pentru totdeauna) un rău, un flagel”. Dictionarul rămâne eufemistic, neindicând decât prin sinonimul „a extermina” posibilitatea de a fi stârpiți, în afara de animale sau plante, și oamenii. DLR este mai puțin echivoc, ilustrând cu multe citate sensul „a omorî în masă (și cu salbaticie); (complementul indică semintii, neamuri, popoare sau colectivități de ființe) a face să dispară complet; a distruge, a extermina, a masacra, a macelări” etc.

Folosirea improprie poate fi explicată în exemplul citat fie printr-o aproximare a sensului (*a stârpi* fiind înțeles, poate, de autor, ca „a alunga”, „a îndepărta”), fie, mai curând, prin confuzia între aplicarea la un fenomen și aplicarea la persoane (deci între primul și cel de al doilea sens de dicționar), intenția evocată în text fiind cea de „a stârpi” *fenomenul*. Deși asemănătoare cu celelalte două cazuri – și aici continuarea textului contrazice implicațiile dramatice ale titlului – improprietatea nu numai că ilustrează clișeele senzationalului, dar implică și riscurile de a propaga, involuntar, un discurs extremist.

5. Oralitate: dialogul cu cititorii

Faptul că presa românească de după decembrie 1989 a marcat o ruptură stilistică față de „limba de lemn” printr-o deschidere spectaculoasă față de oralitatea familiară și chiar argotică e una dintre trasaturile sale fundamentale. Fenomenul nu e însă doar unul conjunctural și de reacție, ci reflectă statutul publicisticii contemporane de pretutindeni; relaxarea limbajului este de fapt un fenomen de sincronizare. Preferința pentru limbajul popular și familiar derivă, în fond, din trasaturi specifice presei: în primul rând din nevoia de accesibilitate, de cordialitate, de apropiere de cititor – dar și din sentimentul actualității, al noutății. Utilizarea elementelor familiar-argotice e un fapt de inovație față de un stil mai rigid, supus normelor limbii literare; noutatea există

Însa chiar în interiorul comunicării familiare, fata de formele în uz, prin permanenta reîmprospatare a expresiilor: semn de vivacitate, dinamism, inventivitate.

Adresarea directa

Stilul gazetariei autohtone pare sa ilustreze persistenta culturii orale, recurgând la formele discursului adresat: verbe si pronume la persoana a II-a, imperative, vocative, interogatii. Mungiu 1995: 210 remarca în treacat procedeul adresării directe în presa româneasca, punându-l în legatura – în forma „chemării la ordine” – cu tipare ale propagandei totalitare; filiatia e posibila într-o faza initiala, dar modelul mi se pare a fi rezistat mai mult ca strategie populistă, legata si de preferinta jurnalistica pentru oralitate.

Destul de raspândita e în primul rând *adresarea catre cititor*: nu doar în rubricile specializate, cu destinatar bine stabilit si cu o relatie speciala între emitator si destinatar (posta redactiei, sfaturi medicale sau sentimentale, horoscop etc.), în care e normala, ci în comentariile de actualitate. Strategiile – care presupun o atitudine familiar-didactica – vizeaza implicarea cititorului, d a r într-un mod destul de naiv. Exemple pot fi identificate, în ultimii ani, în presa populara de diverse orientari, poate cu o treptata atenuare a impulsului dialogic, prin trecerea de la o tendinta generala la specializarea în acest stil a anumitor reviste si autori. Formulele de adresare catre cititori sunt de obicei plurale si familiare, insistând asupra valorilor comunitare, inclusiv – evident – a celor etnice (acestea din urma marcate uneori ironic): „oameni buni”, „români”, „frati români”, „fratilor”: „Avem nevoie de liniste, *oameni buni!*” (*Adevarul* 20.05.1990); „*Oameni buni*, ce s-a întâmplat pe 17 martie?” (*Cotidianul* 60, 1992, 2); „cruciti-va, *români!*” (*RL* 1467, 1995, 16); „vom plati, *frati români si româncute*” (*EM* 12, 1994, 1). Mai rar, tonul adoptat e retorismul solemn, cu efect comic involuntar în alegerea sintagmei emfatice *popor român*: „*Popor român*, când ti se spune ca trebuie sa-ti sporesti vigilentia nu ti se spune degeaba!” (*Vremea* 1-2, 10.1992, 2). În fine, gasim si formula mai decenta, politicoasa, motivata prin situatia de comunicare, *stimati cititori*: „Va mai amintiti, *stimati cititori*, de o ancheta despre fraudă comisa...?” (*RL* 949, 1993, 16); „Dumneavoastra, *stimati cititori*, ati tot auzit de celebrele jocuri de întrajutorare...” (*RL* 916, 1993, 8). E trezita din când în când si constiinta parodica, prin reluarea unei sintagme clasice: „Despre ea este vorba, *iubite cetitoriu*” (*AC* 5, 1992, 7).

A doua forma de adresare directa o constituie *interpelarea*, ironica sau indignata, a „personajelor” discursului: adversari politici, autoritati ale statului, personaje publice. În acest caz, preferate par a fi politetea si emfaza oratorica: „domnule X”, „domnilor” – „*Domnilor primari*, gasiti solutia de rezolvare a dezvoltării comertului particular prin închirierea Complexelor alimentare care

detin mii de metri patrati numai pentru «depozitarea» eternelor conserve, sau stau închise de ani de zile așteptând, ce, pe cine? “ (RL 31.08.1993, 10); „Chiar a s a d-le Iliescu, d-le Vacaroiu, nu va puneti întrebarea (...)?” (RL 949,1993, 13; cu greșeala elementara, destul de raspândita, de a omite virgula înainte de vocativ); „Se aude, domnule consilier Manea? “ (RL 1014, 1993, 1). Vocativul tinde catre valoarea exclamativa, interjectionala: „Dati, fratilor, si o lege împotriva câinilor“ (RL 1472, 1995, 1); „vine iarna, domnilor...!“ (RL 681, 1992, 3). Procedul confera stilului jurnalistic o nota de familiaritate destul de primitiva.

Vocativele

În româna contemporana formele de vocativ marcate, cu desinente specifice, caracterizeaza oralitatea populara si familiara. Caracteristicile stilistice si conotatiile socio-lingvistice ale acestor forme le fac apte sa creeze anumite contraste intentionate, devenind chiar o sursa de umor. În saptamânalul umoristic *Academia Catavencu*, de pilda, textele caricaturilor si ale fotografiilor (adesea trucate), contin un numar mare de vocative, a caror functie imediata este de a permite identificarea personajelor caricaturizate, dar prin care se realizeaza si functii secundare, conotative. Aceasta utilizare, chiar daca nu neaparat foarte subtila, mi se pare interesanta: pentru o investigatie asupra pozitiei vocativului în limba, ca si pentru o trecere în revista a strategiilor lingvistice din publicistica actuala. S-ar putea urmari, în întrebuintarea marcata a vocativului, mai multe trepte de deviere fata de uz. Apar, mai întâi, vocative de la prenume curente, absolut firesti în limbajul colocvial, pentru care selectarea desinentei -e sau -ule depinde de terminatia numelui, în consoana sau în -u: *Emile, Tudore, Razvane, Victore* – dar *Radule*. În contextul publicisticii umoristice, singura deviere pe care o aduc aceste vocative este de natura extra-lingvistica sau cel mult socio-lingvistica: ilustrând adresarea amicala catre personalitati politice, prezentate de obicei publicului, în discursul oficial, prin numele de familie. Variatii ale acestei strategii presupun folosirea unor hipocoristice – fixate de uz pentru persoana în cauza sau nu – sau a unor prenume care sunt modificate în masura mai mare, datorita alternantelor fonetice: „Mai *Miroane*“, „nea *Miroane*“ (AC 2, 1999, 9). Si mai marcata e folosirea cu desinente specifice a unor nume moderne, împrumuturi relativ recente, pentru care uzul actual prefera forma de vocativ identica cu nominativul: „Eu am învățat carte, *Oliviule*“ (AC 23, 1999, 2); „Bai, *Ovidiule*“ (AC 52, 1998, 15). Ultima treapta a inovatiei este folosirea vocativului pentru prenumele straine ale unor personaje publice din alte tari: „*Slobodane*, fa-te-ncoa“ (AC 12, 1999, 8).

Vocativul marcat prin desinenta al numelor de familie are conotatii socio-lingvistice speciale: o familiaritate mai puțin cordiala, bazata pe raporturi

predominant oficiale (între colegi, camarazi), adesea clar ierarhice, în adresarea unui superior catre un inferior. Selectia desinentelor se face si în acest caz în functie de terminatia numelui, legatura dintre -escu si -(u)le fiind practic obligatorie: „Nea Voiculescule“ (AC 1, 1999, 3), *Basescule*. Aceeasi terminatie e selectata de numele în -oiu si de obicei si de cele în -asu: „Spiroiule, sunt foarte dezamagit“ (AC 22, 1999, 3); „Sa traiesti, Erbasule“ (AC 21, 1999, 9); numele în -eanu prefera însa desinenta -e: „Bercene, nu stiu daca rezistam“ (AC 2, 1999, 8). Numele în -a sau -ea ramân invariabile, ca marca de vocativ putând functiona interjectia de adresare: „Bai Boda“ (AC 2, 1999, 11), „Bai Cosea“ (AC 20, 1999, 3).

În câteva cazuri mai speciale, contrastul cu uzul e maxim: de pilda, în atasarea desinentei la un supranume rar, de forma atipica: „Nea Quintuse, e nasol...“ (AC 23, 1999, 4). Ar putea fi amintite aici si combinatiile hibride, precum aceea dintre o interjectie de adresare de origine turca si un nume maghiar: „bre Laszlo“ (AC 2, 1999, 5). O atestare interesanta (din alt context publicistic) ilustreaza înca o modificare, despre care vorbeste si Tomescu 1998: 183, ca despre o tendinta a limbii populare: extinderea analogica a vocativului în -e la nume masculine care au nominativul în -a: „M-ai învins... Maradoane!“ (TSLA 27, 1990, 11).

Chiar daca procedeele de acest tip produc un umor destul de rudimentar, ele exploateaza totusi resurse specifice ale limbii si merita, de aceea, sa fie luate în seama.

Finalul

Cliseele oralitatii sunt mai vizibile decât oriunde în didacticismul naiv si sentimental al finalurilor de text, semnalate de abuzul semnelor de întrebare si de exclamatie. Trecerea în revista a câtorva tipuri mai raspândite se transforma de la sine într-o mica sceneta cu voci foarte asemanatoare.

Sfârșitul unui text e un loc retoric privilegiat – dar care, tocmai pentru ca importanta lui e evidenta, constituie o încercare grea pentru orice autor. De dificultatile alegerii unui final potrivit nu dispenseaza decât tipurile de texte cu grad mare de formalizare, care ofera solutia comoda a tiparului preexistent. Pentru a-si încheia compunerile, elevii recurg mai întâi la formule asemanatoare celor de basm sau de scrisoare, ajungând abia mai târziu sa descopere avantajele unor strategii culte la fel de convenabile în a-i scuti de efort; bine cunoscuta este tehnica citatului prestigios, de preferinta cu un continut suficient de general pentru a se aplica celor mai diferite teme. Mai putin importanta ar parea sa fie strategia de închidere în cazul textului jurnalistic; acesta presupune o lectura grabita si superficiala si tinde sa plaseze (dupa sistemul „piramidei inverse“) informatia esentiala la început, desfasurând apoi detaliile mai mult sau mai putin facultative. Finalul unei asemenea alcatuiri ar trebui sa fie asadar un punct neutru, relativ indiferent.

Schema de construcție informativă nu-si găsește însă confirmarea în mare parte a stilului jurnalistice românesc, pentru care finalul pare să constituie un punct culminant, a cărui forță retorică e subminată doar de sărăcia extremă a mijloacelor, repetate până la banalizarea completă.

Finalul este în primul rând locul unor deschideri către viitor (temeri, previziuni, anticipări, promisiuni), adesea formulate la persoana I plural, incluzându-i pe autori și pe cititorii lor: „măine-poimăine ne vom trezi cu toții ca vom fi dați afara din case de noii barbari“ (RL 31.08.1993, 9); „Sa vedem cum se va sfârși toată această urâtă poveste“ (RL 958, 1993, 3); „Cu ce consecințe, vom vedea!“ (RL 2057, 1996, 9); „Ramâne să vedem cu ce se va solda recursul“ (RL 2056, 1996, 24); „Ramâne de văzut cât va ține vremea cu președintele SNCFR, și dacă optimismul lui se va confirma“ (Libertatea 2012, 1996, 9). Exemplele ilustrează mai ales tonul sceptic, modalizat, dominat de formulele extrem de frecvente *sa vedem* și *ramâne de văzut*. O proiecție în viitor se realizează și prin tema a *speranței*: „Speram că noul ministru al învățământului să dea răspunsurile cuvenite“ (RL 2056, 1996, 10); „O astfel de speranță, legitimă, este chiar iremediabil utopică?“ (Cotidianul 5, 1997, 2); „Sa speram că prin această investiție cei 1800 de km de străzi ale Bucureștiului vor fi degajați de zapada...“ (ib., 3); „Sa speram că aceste proiecte vor fi susținute și de fonduri din bugetul pe acest an...“ (ib., 3); „În momentul de față, speranțele (...) se îndreaptă, desigur...“ (ib., 6). Se folosește destul de mult artificul retoric al invocării tăcerii: „Sa mai aducem în discuție și acea calitate care se cheamă omenie? Nu e cazul“ (RL 2057, 6); „Fără comentarii, nu?“ (RL 807, 1992, 4); „Fără comentarii!“ (RL 2056, 10). Exclamația evaluativă, uneori mai neutră – „Asta e!“ (JN 197, 1994, 3) –, devine adesea explicit ironică, sarcastică: „Frumos bilanț!“ (RL 2056, 1996, 18); „Mare-i grădina lui Dumnezeu!“ (ib., 20). Stilul caracteristic e însă sintetizat în special de întrebarea-repros, insinuantă, fals dubitativă: „Dar primăria n-are chiar nimic de spus?“ (RL 481, 1991, 3); „Cum ramâne însă cu «STAR»-ul care tinde să devină o afacere?“ (RL 2057, 16); „Oare de ce?“ (RL 1304, 1994, 9); „De ce oare?!“ (RL 2056, 1996, 10); „Până când?“ (RL 958, 1993, 1).

Vocea insistentă a legendei

Legendele fotografiilor constituie un fapt de comunicare interesant, mai ales pentru cei care studiază, dintr-o perspectivă semiotică, legătura dintre limbaj și imagine, interferențele dintre codul lingvistic cu cel vizual. De fapt, de cele mai multe ori intra în relație trei elemente: un text de bază, imaginea (fotografia) care îl ilustrează și legenda imaginii. Retorica „legendelor“ oferă exemple de o mare diversitate, dar care se supun unor convenții variabile în timp și în diferite spații culturale. Se pot face câteva observații asupra unor manifestări ale acestei retorici în discursul jurnalistice – și chiar asupra unor trasături specifice presei românești actuale.

În cazurile fericite, textul de baza, imaginea si legenda acesteia se completeaza, își repeta unele elemente, se pun în valoare reciproc; în situatiile mai puțin inspirate, ele se contrazic, sau accentueaza impresia de selectie subiectiva si de interpretare tendentioasa a informatiilor. Fotografia care ilustreaza textul jurnalistic reprezinta elementele lui de referinta: loc, obiecte, personaje sau chiar o secventa narativa. Imaginea poate avea o functie metonimica sau (ceva mai rar) metaforica; legenda ei particularizeaza sau chiar generalizeaza tema textului. În anumite cazuri, imaginea e de tip conotativ si stabileste o relatie indirecta cu textul, în scop pur argumentativ. Un reportaj critic despre o localitate se încheie cu afirmatia „duhul lui Ceausescu bântuie prin oras“; legatura dintre enuntul figurat si fotografia lui Ceausescu – care însoteste, într-o maniera destul de socanta, textul – e reafirmata de legenda: „Ceausescu ramâne în continuare mentorul spiritual al conducatorilor braileni“ (EZ 1610, 1997, 10).

Inadecvarea partiala a imaginii (o fotografie mai veche) la textul care relateaza un eveniment recent e marcata, printr-o tipica încercare de corectie, de explicatia „pe vremea când“: „Portarul Stefanescu, *pe vremea când* îi functiona ficatul“ (ib., p. 15).

În presa româneasca se creeaza o anumita impresie de infantilism prin excesiva explicitare a relatiei dintre imagine si legenda. Deloc impersonal, discursul jurnalistic aduce în scena o voce insistenta care indica, subliniaza, demonstreaza: „Acest «Platini» electronic în patru labe va fi vedeta Robocup '98“ (RL 2307, 1997, 5); „Atentie! Potrivit vânatorilor de OZN-uri, *aceasta* sosea nationala care traverseaza o portiune de desert ar fi o pista de aterizare pentru nave spatiale“ (ib). Subiectivitatea caracteristica a discursului jurnalistic autohton se regaseste în legendele care adopta un ton glumet, ironic si chiar sarcastic. De la ironia mai curând gratuita – imaginea unui personaj surprins în timp ce merge e însoțita de legenda „Nae Manea, joc de glezne“ (EZ 1610, 1997, 15); cea a unei femei pronunțând un discurs, de explicatia „Prezidenta la prezidiu“ (RL 2307, 1997, 14) etc. – se ajunge pâna la sarcasmul distonant: „Scara interioara a «palatului» este placata cu marmura; altfel «pute»“ (RL 2305, 1997, 10).

Unele din legende amintesc izbitor de obiceiul, destul de raspândit în viata privata, de a scrie pe spatele fotografiilor de familie texte glumete sau sentimentale, eventual atribuind celui fotografiat o replica potrivita. Personajul din fotografie „vorbeste“ în legenda, ceea ce în folosirea naiva a procedeului (fundamental diferita de parodia din revistele umoristice) creeaza o impresie de artificialitate greu de suportat. Fotografia unei batrâne e însoțita de replica: „Nu m-a întrebat nimeni niciodata daca vreau sa ma asigur pentru pensie, cu cât si unde. Acum primesc o pensie prea mica pentru costurile mari de viata“; cea a unui câine înconjurat de un grup de personaje, de mesajul colectiv: „Noul Executiv ne-a promis pensii decente. Nu de alta dar nu mai putem duce aceasta viata... de câine“ (Cotidianul 303, 1996, 5).

Porecle

Un caz particular al orientării către oralitatea familială e recursul frecvent la pitorescul onomastic, mai ales prin exploatarea *poreclelor*.

Chiar din titlurile stirilor, eroii unor aventuri din lumea interlopa sunt evocați cu porecele lor. Acestea se reduc la un element identificator: *Piticu*, *Ombilic*, *Diligenta* – sau alcătuiesc o formulă completă, care include un prenume hipocoristic (forma afectivă, scurtată sau diminutivă) și un nume: *Fane Spoitoru*, *Gigi Kent*, *Gica Parlament*. Citarea poreclelor urmărește să sugereze atmosfera dintr-un anumit mediu interlop și mai ales să creeze un efect umoristic, prin contrastul cu tonul general al comentariului; porecla poate soca prin sonoritate – „Recidivistul *Cocomârla*“ / „Marius Lacatus (30 ani), zis *Cocomârla*, recidivist“ (EZ 1271, 1996, 10) – sau atrage atenția prin felul în care ilustrează tendințele și procedeele limbajului argotic: deplasări semantice, metafore, metonimii, modificări glumete ale formei. Sunt frecvente metaforele animaliere – „Mie mi s-a spus «*Curcanu*» pentru că eram tare mândru și nu înțeleg de ce n-aș fi fost“ (RL 1996, 9); „«*Vulpita*» Camelia Tapoi“ (EZ 1165, 1996, 2); „a fost omorât de tiganul Marin Tugui, zis «*Liliac*»“ (EZ 1088, 1996, 8); „Mihai Gigi zis «*Buhai*» declara că a fost obligat să sprijine varianta politiei“ (EZ 1254, 1996, 10); „cinci infractori din banda lui «*Musca*»“; „«*Malacu*» și «*Iepure*»“ (EZ 1111, 1996, 12).

Metonimia e uneori explicată în text: insul poreclit *Bucata* s-ar fi ocupat, de pilda, de procurarea de arme bucată cu bucată (RL 1811, 1996, 16); alteori, se deschide spațiu către supozițiile cititorilor, care pot să reconstituie un scenariu narativ pentru *Gigi Kent* sau pentru „revolutionarul Nicolae Gheorghe, zis «*Gica Parlament*»“ (EZ 932, 1995, 6).

Regasim pe rând sursele obisnuite ale poreclelor: particularitățile fizice – *Piticu*, „anturajul lui Dumitru Oprea, zis și Titi *Cracanatu*“ (*Libertatea* 1784, 1996, 24); locul de origine – *Basarabeanu*’ –; identificarea cu tipuri și personaje celebre – *Malagambistu*’; „Marian Dudușeica, zis *Pardalian*, din Barbulești“ (EZ 1046, 1995, 8). Interesante sunt porecele evaluative, realizate prin termeni evocând ierarhiile sociale – *Printesa*, *Boieru*’ – „Gica Constantinescu, zis «*Boieru*», un cap al mafiei țigănești, rupe legea tăcerii“ (EZ 931, 1995, 1) – sau prin cuvinte cu valoare de superlativ: „Lui Vasile Ungureanu, zis «*Torpila*», complicele criminalului, i s-a prelungit mandatul de arestare“ (EZ 830, 1995, 4); „Ionuț Apostolu, zis «*Crima*», și-a ucis patroana“ (EZ 1160, 1996, 12).

Citarea poreclei apare câteodată ca un instrument al umorului negru, amestecând relatarea unor fapte tragice cu deriziunea lingvistică: „Pavel Costel zis «*Ombilic*» a accidentat grav șapte copii“ (EZ 1222, 1996, 10). Mai ales atunci când porecla e folosită direct, fără „traducerea“ numelui real, eventual în combinație cu ocupația sau funcția personajului – „Patronul «*Strugurel*» a ajuns în arestul Poliției“ (RL 4.08.1994, 9); „Mafiotul brailean *Cracanatu* a fost

atacat cu gloante“ (*Libertatea* 1784, 1996, 24) –, sau când contextul nu pregătește o evocare prin supranume – „Gheorghe Vasile, zis *Gigi Kent*, (...) face parte din consiliul de administrație al «Credit Bank»“ (*EZ* 1047, 1995, 8) –, funcția ei pare să devină aceea de a sugera extinderea deprecierii și a derizoriului asupra vieții sociale contemporane.

Efecte de contrast stilistic

Riscul principal al tendinței de preluare a oralității este, desigur, excesul: prea multe forme familiare într-un text deplasează accentul de la informație spre pitorescul de limbaj; fie că amuza sau are interes documentar, fie că irită, textul creează adesea impresia de inconsistență. La fel, forme prea marcat familiare sau argotice, din categoria celor încă nepatrune în scris, pot soca, dacă tind să alunece în vulgaritate, ori să imprime textului un caracter subiectiv (chiar afectiv) prea marcat.

Tot atât de mult sochează contrastul stilistic: apariția locuțiunilor din registrul oralității în contexte dominate de limbajul oficial, savant, – sau în relație cu un subiect „serios“. Formele populare-coloquiale atrag de pildă atenția în știri externe – autohtonizate prin conotațiile limbajului: „Proaspătul președinte al Rusiei este *asteptat la potecuta* de conservatori“ (*Express* 16, 1992, 13); „Femeia premier Kim Campbell *a fost făcută pilaf* de opoziția liberală“ (*EZ*, ediția de prânz, 410, 1993, 4); „sârbii bosniaci *o caută cu lumânarea*“ (id. 273, 1993, 4). (Amintesc că toate sublinierile din citatele de mai sus îmi aparțin: textele nu marchează în vreun fel contrastul stilistic.) Conotațiile expresiilor populare contrastează puternic și cu tonul standard al informațiilor din străinătate: „Un ziarist de la *Folha de São Paulo* a anunțat intenția să *de a telegari* prin SUA“ (*TL* 81, 1994, 3).

Un contrast mai puțin frapant – între stilul tehnic, oficial și cel familiar – se stabilește și în spațiul informațiilor autohtone, în tratarea anumitor teme „serioase“ (din justiție, politică, economie): „Recursul Parchetului – «*adus la vopsea*»“ (titlu, în *RL* 1471, 1995, 16).

6. Figurile semantice și transformarea lor în clișee

Discursul jurnalistic utilizează destul de mult figurile semantice – în primul rând metafora și metonimia – cu rol ornamental sau explicativ. Nu e însă vorba, de obicei, de inovații extreme, de asocieri surprinzătoare, cu funcție estetică; figurile publicistice corespund mai curând cadrelor conceptuale generale, analogiilor și asociațiilor din viața cotidiană și din limbajul curent. Ele sunt deja uzuale, banalizate – sau devin astfel în interiorul stilului gazetaresc. Clișeele provenite din metafore și metonimii sunt adesea iritante prin recurență, dar au avantajul accesibilității, al maximei comodități, manifestate deopotrivă în producerea și în receptarea textului. Există însă și o

tendinta de pretiozitate si de ostentare a efectului stilistic, care acumuleaza figuri semantice, ajungând sa produca efecte de comic involuntar.

Metafore publicistice

Abuzul metaforic a fost favorizat de limba de lemn a regimului politic totalitar, în ciuda aparentei incompatibilitati între rigiditatea formulelor fixe, a cliseelor de limba si de gândire si îndrazneala transferurilor de nume, a asocierilor semantice inovatoare. Metafora functiona, în discursul oficial si public, fie ca stereotip cu rol pur ornant, fie ca forma compensatorie, de aparenta regasire a libertatii si a valorilor individuale. Spatiul în care era permis jocul cu cuvintele si cu sensurile în stilul publicistic (reportaje, tablete, eseuri) a fost limitat, controlat si ferit de orice contact cu realul. S-a consolidat astfel un model al performantei discursive bazat, în cel mai bun caz, pe ingeniozitate stilistica: mult slabit, el a persistat totusi si dupa 1989. Câteva dintre manifestarile sale indica mai ales incapacitatea autorilor de a-si domina discursul, de a-l construi ca pe un întreg coerent: partile scapa de sub control, constituindu-se cel mai adesea într-o suita divergenta si chiar contradictorie de metafore. Cuvintele, folosite doar pentru sensul lor figurat, pentru semnificatia lor schematica, abstracta, se razbuna actualizându-si sensul prim, denotativ, concret.

Când cineva afirma, în paginile unui ziar, ca „esichierul si asa destul de contorsionat al Europei centrale si de rasarit risca sa se complice si mai mult“ (*Dimineata*, 162, 1991, 1), metafora *esichier* e incompatibila chiar cu verbul *a se complica*, cu atât mai mult cu adjectivul *contorsionat*, pentru ca dincolo de sensul derivat, de „domeniu al unei competitii care cere manevre abile; dispunere de forte; situatie (politica, diplomatica etc.)“, sensul primar, denotativ al cuvântului – de „tabla de sah“ – e înca viu în memoria vorbitorilor. O tabla de sah contorsionata e o imagine suprarealista; enuntul e de altfel minat si de inabilitatea gradarii: când ceva este deja contorsionat, „complicarea“ nu mai e foarte amenintatoare.

Într-un inventar al obiectelor imposibile, *esichierului contorsionat* i se poate adauga *santul percutant* din citatul „Santul experientelor aspre si amare, mult prea adânc, ne-a percutat zilnic somnolenta“ (*Dreptatea* 192, 1990, 1). Imaginile se contrazic reciproc, la destul de mica distanta: un tipar asemanator produce, evident în mod involuntar, animale fantastice dintr-un bestiar inedit: „Cinic, vechii *rechini* ai dezastrului românesc întind din nou *bratele tentaculare*, paralizând tot ce ating“ (*Dreptatea* 192, 1990, 1). Sensul figurat depreciativ, injurios, al denumirilor de specii animale se combina, într-o retorica rudimentara, fara a tine seama de imaginea simbolurilor concrete; rapacitatea si extinderea retelei de actiune malefica sunt notiuni perfect compatibile; rechinul cu brate de caracita e însa în mod fundamental comic.

Ca si mecanismul cu attribute umane dar si pasnic animale nascut de emfaza exprimarii pretentioase, voit pitoresti: „simtindu-ne decuplati de un sadic tablou de comanda, care ne rumega constiinta „ (*GD* 9, 1990, 4).

Enunturile din exemplele de mai sus, oricât de ridicole, pastreaza macar sansa descifrării; la altele, metaforele divergente sunt si mai incontolabile, astfel încât decodarea devine aproape imposibila în absenta unui context mai larg: „Un Guvern, prada iluzoriului, nu face decât sa-si pardoseasca cu praf topoganul pe care, la urma urmelor, va intra în Europa“ (*Timisoara* 128, 1990, 1). În încercarea de a înțelege global textul de mai sus se pot invoca o aluzie la expresia „a arunca praf în ochi“ si ideea alunecării (rapide?) într-o directie obligatorie, determinata; sunt mai greu de explicat rolul prafului (îngreuneaza ori usureaza „deplasarea“?) si, mai ales, logica utilizării sistemului de orientare spatiala, fatalmente valorizat simbolic: suntem asadar undeva sus si coborâm, pe tobogan, jos în Europa? din iluzoriu se aluneca direct în Europa? s.a.m.d. Plictisitoarea despicare a firului în patru nu duce la nimic; confirma, doar, o intuitie initiala asupra inadecvării metaforice a enuntului. În afara de vagi urme de sens, de un puternic fior patriotic si de recunoasterea amestecului de nonconformism si de clisee, cu greu s-ar mai obtine ceva de la un enunt ca „înaltarea pe vârfurile picioarelor a fost de fapt strigatul universal al geniului românesc“ (*Strada* 10, 1990, 5). S-ar parea ca ideea de a folosi metaforele cu rigoare si coerenta contrazice convingerile estetice ale multor conternporani.

Fata de aceste inovatii, multe din contradictiile interioare ale metaforelor din limba de lemn par de-a dreptul banale. Acelora le era, de altfel, specifica mai putin incompatibilitatea strict textuala, cât cea dintre text si referent. Si aceasta directie are totusi continuatori; nu numai insistenta alegorica e ridicola în textul „COMSUIN Ulmeni înainteaza (...) cu toate pânzele sus. Umflata de vântul binefacator al initiativelor si masurilor înțelepte“ (*Dimineata* 162, 1991, 3), ci si contrastul cu referentul: corabia care înainteaza cu atât avânt e o ferma de crestere a porcilor.

Alegorii

O metafora jurnalistica nu ramâne aproape niciodata singura; în cautare de performante stilistice, autorii construiesc metafore si comparatii în lant; cum acestea sunt, prin natura scrisului publicistic, cliseizate, rezultatul – scenariul alegoric – este de obicei unul involuntar comic. În alegoria jurnalistica e caracteristica grija autorului de a decoda cât mai explicit echivalările metaforice: textul se întrerupe, de multe ori, pentru a face loc explicatiilor, „traducerii“: „Copilul (puterea actuala) si-a facut gestatia în pânțele mamei sale (Televiziunea). TVR-ul este doar cea care a nascut imaginea Sfântului Gheorghe (Ion Iliescu), salvator care l-a ucis pe dragon (Ceausescu) si a scapat poporul român“ (*Cotidianul* 104, 1992, 1); „CNA-ul a crescut precum Fat-Frumos... Buzduganul sau, care în limbaj democratic se numeste vot secret, s-a napustit asupra unui balaur din teritoriu – radioteleviziunea locala“ (id.,

258, 1992, 2).

Dezavantajat oricum de complicarea excesiva, stilul alegoric e pândit, din pacate, si de riscul inutilitatii: el ramâne de multe ori un simplu exercitiu retoric, un ornament pitoresc, care nu aduce un progres veritabil în analiza fenomenelor descrise; poate chiar sa alunece în erori de logica (grave pentru o figura de stil prin excelenta rationalista), prin nepotrivirea metaforelor cu fenomenul reprezentat, prin incoerente sau jocuri de cuvinte: „aceste mari unitati ale agriculturii române abia plutesc în deriva ca sa treaca mai repede prin pâcla perioadei de tranzitie. Dar nu se vede malul în aceasta economie de ceata“ (RL 666, 1992, 2).

Cele mai hibride imagini le produce devierea alegorica a unor expresii populare; de pilda, încercarea de a analiza si de a dezvolta narativ expresia *a fi cu musca pe caciula*: „musca de pe caciula primarului este un barzaun urias, sub aripa caruia se ascund nereguli condamnabile“ (RL 1220, 1994, 4).

Metaforele calatoriei: corabie, automobil, tren...

Metafora drumului fiind una din cele mai bine reprezentate în toate registrele limbii, nu e de mirare ca din ea s-au dezvoltat alte câteva câmpuri de echivalente: în primul rând, asimilând obiectul supus unei evolutii (individ, grup, domeniu de activitate sau cunoastere umana) cu un vehicul în deplasare. *Societatea-corabie, istoria-tren, omul-automobil* sunt concepte metaforice puternic cliseizate, pe care le utilizeaza limbajul curent, cel publicistic, ba chiar si cel poetic. Foarte actuala e, fireste, identificarea individului cu automobilul (explicabila prin conditiile vietii moderne): ea explica un numar considerabil de expresii si locutiuni din limbajul argotic si familiar: *a fi în pana* „a nu mai avea bani“, *a lua ceva la bord* „a consuma bauturi alcoolice“ (vezi si *benzina, carburant* cu sensul de „bautura alcoolica“), *a-si face plinul* „a ajunge la un câstig considerat suficient“, *a trage pe dreapta* „a se culca“; „a se retrage“ etc.

Limbajul publicistic transforma asemenea echivalari mai vechi sau mai noi în constructii elaborate, alegorice, uneori artificiale si marcat retorice. Oricum, trecerea de la presa româneasca în limbaj de lemn la cea actuala a însemnat si o modernizare a metaforei mijlocului de transport: *corabia* (cu *cârmaciul* ei) era caracteristica stilului solemn si arhaizant al discursului totalitar; inovatiile actuale prefera *trenul* sau *automobilul*. Metaforele navigatiei nu dispar, desigur, cu totul: în 1990, sub titlul „Corabia se scufunda“ se desfasura o întreaga alegorie, în care apareau *marinarii, mecanicii, puntea, bastimentul* etc.: „Capitanul da ordine, timonierul încearca disperat sa redrezeze cârma... “; „Suntem un neam în cumpana, ca si o corabie pe cale de a esua“ (RL 278, 1990, 1). În cazul dat, detaliilor acumulate pâna la explicitarea finala nu le corespundea neaparat un inventar precis de personaje si de situatii; echivalarea era cautata nu într-o corespondenta alegorica de detaliu, ci global, prin insistenta asupra ideii de agitatie si deruta. Am citat mai sus si exemplul

rizibil al combinatului de creștere a porcilor despre care se scria, cu nepotrivit elan epic, ca înaintea „cu toate pânzele sus“ (p. 54).

Seria metaforelor automobilistice mizează pe accesibilitate și actualitate, apelând la o experiență comună mai multor cititori (pentru care corabia e, totuși, doar un cliseu cultural!). Inovarea se manifestă prin alegerea unui element concret-cotidian ca suport inedit al alegoriei: societatea românească devine, de pildă, un *autobuz*: „Pentru multa lume alegerile din septembrie reprezintă o intersecție a istoriei în care obositul, uzatul și slab alimentatul nostru autobuz tricolor o poate lua aiurea, virând la dreapta ori la stânga, pe o stradă întunecată, plină de gropi și mizerii (...). Majoritatea speră însă în varianta intrării pe un bulevard perfect asfaltat“ (TL 723, 1992, 1). Autobuzul folosit mai mult ca preludiv socant – pentru a dezvolta în continuare o alegorie a direcțiilor politice – se distinge de corabie prin sugerarea unei aglomerări umane, nestructurate; corabia presupune un echipaj, autobuzul – o mulțime îndesată în grabă și la întâmplare. E greu de spus dacă aceste conotații vor fi fost constientizate de autorul articolului, dar ele există pentru cititor. Și în acest exemplu, dominant era efectul global; în alte cazuri, alegoria se construiește prin descompunerea obiectului metaforizant. O asemenea descompunere operează, parodic, asupra unui cliseu din limbajul politic: afirmația că „AC (...) va fi în continuare *motorul* Convenției“ e continuată ironic: „PNTCD-ul a rămas cu aripile probabil, sau cu teava de esapament“ (Contrapunct 35, 1992, 9).

Din același câmp lexical provin *carosabilul* (un politician „a ieșit cu mult din «carosabilul» normalului“, TL 742, 1992, 6) și sintagma *lumina verde*, (infra, p. 63-64). E posibil ca și frecvența verbului *a demara*, cu sensul general de „a începe“, să fie susținută de conotațiile de dinamism și modernitate din câmpul metaforic automobilistic; cuvântul (legat de altfel, etimologic, de navigație) are totuși și în franceză sensul generic.

Metafora „feroviara“ nu este mai puțin frecventă în discursul politic și publicistic: un partid politic s-a declarat la un moment dat „locomotiva“ coaliției din care făcea parte. Tentativa alegorică se manifestă și aici din plin: „*Trenul puterii*. Circula oricum. «Locomotiva» – partidul majoritar – se mai înfundă în zapada, vagoanele sunt jerpelite, partidele extremiste circula pe scări... Pentru opoziție este important să nu se agate de scări.... Trebuie reparată garnitura... Importanța este acum sinceritatea față de starea trenului... Nu cred că va deraia trenul, dar se vor clarifica pozițiile pe esichierul traficului politic... Guvernul nu a solicitat repararea trenului, a sinelor, a macazurilor sau hrănirea acarilor“ etc. (RL 896, 1993, 1; am omis mai multe fragmente din pasajul foarte lung, imposibil de citat integral).

Textele din presa românească actuală ating uneori grade incredibile de elaborare alegorică; metafora banalizată a trenului e dezvoltată meticulos pentru a descrie situația politică: „Industria încă se află la macaze (...). Față de luna martie, macazul a împins trenul înapoi cu trei la sută“ (RL 958, 1993, 4).

Textul excesiv „ornat” cu terminologie de specialitate risca sa devina obscur si artificial. Alegoria – perceputa aproape întotdeauna de cititor ca o demonstratie de virtuozaitate în sine – nu are de ce sa fie o strategie publicistica fericita. Incongruențele figurii pot compromite întregul text, ca în cazul de mai jos, de stranie asociere între metafora trenului si cea a automobilului. Trecerea brusca de la un model la altul poate produce cel mult un efect comic involuntar:

„Agitatie parlamentara, facerea si desfacerea partidelor, virulenta exprimarilor prin presa *nu* sunt decât galagia dintr-un vagon blocat, o tropaiala pe loc la mijlocul tunelului, antiteza derutanta a unei prelungite si mereu înnoite stari inertiiale. La fiecare noua rasucire a cheii de contact, angrenajul geme, lanseaza un sunet descurajant, eventual rateuri si moare... si mai rau; cu bateria si mai descarcata, motorul ramâne rece si inert”.

(*Adevarul* 631, 1992, 1)

Metafore animaliere

Cliseele publicistice se dezvoltă de obicei, spontan, în serii; una dintre seriile foarte evidente în retorica jurnalistica actuala este cea a metaforelor animaliere. În lista principalelor animale invocate în ultimii ani par sa intre mai ales *rechini*, *caracatita*, *dinozaurii*, *hienele* – si, cu o frecventa ceva mai redusa, *cameleonul*, *lupii*, *lipitorile*, *paianjenul*, *sarpele*, *sobolanii*, *cobaii*. Nu întâmplator am amestecat formele de singular cu cele de plural: unele din numele de mai sus si-au consolidat semnificatia metaforica într-o anume forma gramaticala: e mai putin probabil sa întâlnim în texte *lupul* (la singular) sau *caracatitele* (la plural). Desemnările animaliere se deosebesc si dupa posibilitatea de a aparea fara determinari (mai rar) – „*rechini* stau, deocamdata, ascunsi” (*RL* 1065, 1993, 9); „*caracatita* impune propria ei lege” (*RL* 922, 1993, 1) – sau cu determinari care le pun în relief caracterul metaforic: „*batrânele hiene nomenclaturiste*... stau la soare si-si ling ranile” (*RL* 848, 1993, 1); „*hienele tranzitiei*” (*RL* 940, 1993, 9); „*batrânele hiene securiste*” (*RL* 1312, 1994, 1). Determinantul-tip poate fi adjectivul *rosu*: „*Lipitorile rosii* ne-au supt vreme de 45 de ani” (*TL* 744, 1992, 7); „*Lupii rosii* au început sa refaca haita” (*RL* 1054, 1993, 1); „simboluri ale luptei împotriva *fiarei rosii*” (*RL* 958, 1993, 3). Adesea, animalul e evocat metonimic, prin elemente la fel de cliseizate: *tentacule* – „conducerea provizorie si abuziva a Muzeului... își întinde tentaculele si asupra Galeriilor de Arta” (*RL* 1276, 1994, 2) sau *plasa* – „PDSR își tese plasa în teritoriu” (*RL* 1726, 1995, 1).

Seria celor mai raspânditi termeni din bestiar tinde sa se abstractizeze, sa-si piarda încarcatura subiectiva si sa se departeze de zona insultei; ea cuprinde, de altfel, „metafore internationale”, cum e *caracatita*. În ansamblu, aceste cuvinte ramân totusi sa caracterizeze stilul retorico-patetic inevitabil pândit de umorul involuntar. Cliseele animaliere risca mai ales sa produca metafore mixate, asocieri contradictorii de imagini. Am citat mai sus (p. 53) imaginea hibrida si rizibila a *rechinelor cu brate tentaculare*. Tentaculelor de

rechin li s-au alaturat ulterior cele de balaur: „*tentaculele balaurului* au fost lovite de moarte“ (*Ora* 281, 1993, 1). Fara a fi atât de absurde, alte imagini – în care animalele preistorice sunt reduse la câteva trasaturi semantice (*dinozaurii* sunt depasiti de timp si sortiti disparitiei, *mastodontii* trebuie sa evoce dimensiuni uriase, învechire si inutilitate) – devin comice, conducând imaginatia în directia desenelor animate: „în 1944, *pe tancurile* sovietice au fost adusi *dinozaurii*“ (*RL* 1205, 1994, 1); „cei care *tin cu dintii* de *mastodontii* agriculturii comuniste“ (*RL* 783, 1992, 4). Excesul animalier transforma textul în fabula, îi accentueaza aspectul subiectiv, tonul simplificator si monotonic.

O metafora cliseizata: „sarabanda“

Sarabanda e un cuvânt cu siguranta mai cunoscut prin sensul sau figurat decât prin cel propriu; numele de provenienta araba al unui dans spaniol a stat la baza unei metafore pe care româna a împrumutat-o ca atare din franceza. Dictionarele francezei actuale înregistreaza sensurile curente ale cuvântului *sarabande*: „jocuri sau dansuri zgomotoase; vacarm“; „sir de oameni agitati“ (*Lexis*); „tapaj, vacarm“; „multime de oameni care alearga, se agita“ (*Petit Robert*). Cuvântul a avut succes în româna contemporana – ca metafora cliseizata; DEX îl defineste atât ca dans (sensul propriu), cât si ca „miscare ametitoare, agitata, tumultuoasa; framântare; *p. ext.* multime dezlantuata, tumultuoasa“, iar DLR, Tomul X, litera S (1986) ofera un numar impresionant de citate ilustrative pentru sensul sau metaforic. Prima atestare a acestui sens este gasita de autorii dictionarului la Sadoveanu; majoritatea celorlalte exemple sunt însa culese din ziare si reviste din anii '50-'70; nu mai putin de trei citate îi apartin lui Geo Bogza. Materialul din dictionar pare sa indice o anume moda publicistica a cuvântului; aceasta continua, de altfel, pâna în prezent. În ultimul timp, cuvântul apare destul de des în titluri de ziar: „Înot: continua *sarabanda* recordurilor“ (*RL* 708, 1992, 10); „*Sarabanda* preturilor si pensiile“ (*RL* 716, 1992, 2); „*Sarabanda* recesiunii“ (*RL* 675, 1992, 1). Sensurile contextuale sunt într-o anumita masura diferite de definitiile din dictionar: tipice pentru *sarabanda* par a fi în prezent succesiunea rapida, accelerata, ritmul de crestere – si nu atât zgomotul sau, pur si simplu, agitatie. Uzul cuvântului conserva conotatii neînregistrate de dictionare, dar prezente în istoria sa culturala – pe care o schiteaza Stati 1967: 65: „în secolul al XVII-lea, *sarabanda* era o noutate care stârnea senzatie (Cervantes exclama: «sunetele îndracite ale sarabandei»!) si protestele clerului catolic (din pricina caracterului «indecent», «hidos», «demoniac» al dansului) “. În citatele din DLR, cuvântul apare însotit frecvent de attribute caracteristice: „nebuna sarabanda“, „draceasca sarabanda“, „sarabanda nebuneasca“ (o singura data sarabanda e „înaripata“). Utilizarea actuala pastreaza tipul de determinare negativa: „Electoratul este naucit de aceasta *salbatica sarabanda*. Naucit si dezgustat“ (*FAs* 42, 1992, 2). În stilul

publicistic, *sarabanda* e mai ales o hiperbola cu conotații negative, sugestivă probabil și prin sonoritate. Mai potrivită abstracțiilor, ea e destul de stranie în combinație cu obiecte concrete, când există riscul ca acestea să-i reactualizeze sensul propriu, producând imagini comice, de desen animat: „Urmează o *sarabanda de încă 11 cecuri*, pentru o sumă totală de 184.491 dolari“ (RL 31.07.1993, 10). Precizia informației contrastează aici, într-un mod nu tocmai fericit, cu metafora hiperbolică.

Personificarea preturilor

Într-un sondaj de opinie realizat în 1996, la întrebarea „de ce vă temei mai mult“, cei chestionați indicau pe primul loc *preturile*, care o luau astfel înaintea unor surse tradiționale de spaimă, precum războiul sau boala. Răspunsul merita analize sociologice și politice; invită însă, în același timp, și la o reflecție lingvistică: pentru că „mitologizarea“ unei entități depinde și de modul în care discursul contemporan o decupează din realitate și o caracterizează. Este deci interesant să urmărim prezenta *pretului* în discursul public actual, mai ales în presa. Prima observație care se poate face este că subiectul în cauză e foarte prezent în textele publicistice. Se constată, apoi, că preturilor le este atribuită constant calitatea de agent: ele sunt personificate, sunt descrise în ipostaze cât se poate de autonome și dinamice. Ceea ce însă nu se confirmă întru totul e așteptarea ca temerii naționale să-i corespundă în presa actuală un discurs apocaliptic; metaforele cliseizate ale *creșterii preturilor* nu au o tonalitate excesiv de sumbră. Cele mai puternice imagini sunt ale forțelor naturale: „*Vârtejul preturilor* nu iartă nimic!“ (EZ 1026, 1995, 1), „tensiuni declanșate de *avalanșa preturilor*“ (RL 28.10.1995, 16). Alte contexte sugerează însă mișcarea ametoitoare prin metafore ale dansului (*lambada*, *sarabanda*) sau ale călăriei (*cavalcada*): „«Lambada» preturilor“ (Adevărul 166, 1990, 1); „*Sarabanda preturilor* și pensiile“ (RL 716, 1992, 2); „*Cavalcada preturilor* sub biciul Stolojan“ (RL 782, 1992, 1). În fine, apar și metaforele tehnice: „o remorcă la *locomotiva preturilor*“ (RL 1096, 1993, 16). În majoritatea cazurilor, preturile par mai curând nebune decât agresive: sunt „împrastiate“ (EZ 724, 1994, 8) sau „buiimate“ (RL 1469, 1995, 1); sar – „Preturile încep *sa sara* din nou“ (EZ 452, 1993, 10); „Nu cu mult timp în urmă *au sarit* din nou preturile la tractoare“ (RL 1424, 1994, 4) – , o iau răzna – „Preturile la cafea *au luat-o razna*“ (EZ 724, 1994, 8), „*cresc de mama focului*“ (Cotidianul 180, 1994, 3). Titlul care mi se pare că rezumă cel mai bine modul dominat de prezentare a inflației în presa actuală este „Au înnebunit *preturile*“ (RL 712, 1992, 2).

Dincolo de experiența reală, suficient de frustrantă în sine, dar care și-ar fi putut alege ca obiect al resentimentului sărăcia, proasta guvernare sau chiar inflația, *preturile* apar ca un agent construit în mare parte de discursul jurnalist, care proiectează asupra lor – pe un ton uneori grav, dar mai adesea

de comedie bufa – imaginea haosului.

Antonomaza

Retoricile mai vechi sau mai noi înregistrează *antonomaza* ca o figură semantică, un trop, mai exact o specie de sinecdoca „prin care un nume comun este luat, ca nume propriu, sau un substantiv propriu ca substantiv comun“ (Du Marsais). Cel de-al doilea tip al figurii, numit și antonomaza generalizantă, apare mai frecvent și e ilustrat de retoricieni prin exemple clasice: cineva e *un Sardanapal*, *un Nero*, *un Mecena* ori, în varianta feminină, *o Lucretie*, *o Penelopa*.

Stilul publicistic actual uzează și abuzează de antonomaza, pe care o produce, în modul cel mai spontan, pornind de la nume proprii de o celebritate adesea efemeră (dar, e drept, foarte puternică la un moment dat). Esența figurii nu suportă multe inovații: e vorba, de obicei, de numele unei persoane care a devenit emblema pentru o trasatură morală pozitivă sau negativă. Majoritatea zdrobitoare a exemplelor contemporane ilustrează varianta negativă, transformarea numelui propriu în nume comun funcționând în genere ca o degradare, cu clare conotații peiorative. (De altfel, orice deformare a numelor are tendința de a intra în sfera depreciativă; se observă acest lucru și în cazul derivatelor de la numele proprii.)

Antonomaza contemporană cel mai des întâlnită are și o caracteristică formală proprie: preferă, ca mijloc de formare, mai mult chiar decât articularea cu articol nehotărât (specifica exemplelor clasice și pastrată în uz: „*un Eminescu* al zilelor noastre“), trecerea la plural, cu ajutorul desinențelor specifice. Implicația depreciativă e accentuată prin producerea pluralului: nu numai că insul de la care se porneste încarnează un defect, dar acesta nici măcar nu-l individualizează. De fapt, multe dintre aceste antonomaze sunt interesate mai puțin de „tintă“ (persoanele cărora li se aplică numele generalizat și care pot fi chiar neprecizate, ipotetice), cât de „sursă“ (minimalizând cât mai mult pe purtătorul inițial al numelui respectiv); e cazul numelor proprii ale unor personaje publice contemporane: „a doua generație de *Corneliu Vadim Tudori*“ (OS 17-18, 1990, 7), „careva din *marinestii* de serviciu“, OS 39, 1990, 1), „noi *Verdeti*, *Cârciumari*, *Dumitrasci*, spre jalea națională“ (Cotidianul 21, 1991, 2). Când sursele sunt consacrate, livresti („*catavenci* și *tipatești*“), desigur că ironia nu mai vizează, inutil, sursa, ci doar „tintă“.

Exemplele de mai sus impun și câteva observații formale: figura își păstrează un mic spațiu de variație a expresiei, având de ales între a păstra sau nu majuscula inițială ori prenumele personajului; în cazul unei forme compuse, desinența de plural se poate adăuga la nume, la prenume sau la ambele. La exemplul de mai sus, „*Corneliu Vadim Tudori*“, putem adăuga „pluralul *Stelianilor Tanase*“ (Azi 143, 1990, 2) sau „*vlazi tepesi* fără de număr, cu

tepusile pregatite“ (*Facla* 1, 1990, 3) .

Într-o ierarhie a gradului de uzura, procedeul transformării numelui propriu în nume comun prin adăugarea articolului nehotărât (ca în exemplele din retorici) ar sta pe primul loc („adevaratul chip al *unui Ceausescu* local“, *Vlasia* 4, 1990, 3); trecerea la plural ar fi ceva mai puțin conventională („scos din caciula FSN-ista în ultima secunda pe motiv de lipsa de *severini* necompromisi“, *AC* 2, 1992, 8), iar tipul cel mai îndrăznet l-ar constitui, pentru limba română, articularea cu articol hotărât. Substantivele obținute în acest ultim mod – cu sau fără majusculă, cu sau fără un al doilea nume, eventual cu o inițială contopită cu primul: „giumbuslucurile mentale deja antologice ale *Tudorbeului*“, *Phoenix* 32, 1990, 7 – nu pot apărea decât într-un stil familiar, chiar umoristic. Modelul de articulare cu articol hotărât corespunde, de altfel, unei alte valori semantice și unei alte funcții în text: nu mai e vorba atât de o generalizare, cât de „obiectualizarea“ unui individ. Depersonalizarea e graduală: de la o oarecare individualizare „logodna *patriciului* cu directorul satului“ (*AC* 8, 1992, 6), „statului sau *ciurelului*“ (*CI* 1, 1990, 6) până la eliminarea totală a trasaturilor umane: „toată lumea vazu limpede cum e confectionat *Cazimirul*“ (*AC* 8, 1992, 6). Când transformarea în obiect e totală, antonomaza intra în relație cu aluzia, cu metonimia sau chiar cu metafora. Banalitatea figurii face loc unor imagini inedite: „Sa vedem care dintre noi are mai mult *verdet* în sânge“ sau „De rusine, o sa-ti iasa *nicusori* în obraji“ (*AC* 10, 1991, 1); „domnul prim-ministru S., cu zâmbetul pe buze și *frankensteinul* pe față“ (*AC* 8, 1992, 5).

Deși simpla modificare gramaticală a numelor proprii produce aproape automat o figură destul de previzibilă, cu efect facil, șansa unei valorificări mai ingenioase nu e anulată: inovațiile semantice sunt oricând posibile. În orice caz, vechile figuri retorice se dovedesc încă o dată vii în limbajul publicistic.

Zeugma

Semnificația principală atribuită de studiile de retorică *zeugmei*, ca figură de stil, e aceea de punere pe același plan sintactic a unor elemente contrastante semantice; *zeugma* (sau *atelajul*) este, cel mai adesea, o coordonare hibridă. Elementele asociate formal pot fi diferențiate prin caracterul lor abstract, respectiv concret („și-a pierdut optimismul și un portofel de piele“), prin apartenența la o locuțiune sau la o îmbinare liberă de cuvinte („și-a luat rama bun și palarea“), prin sensul propriu sau figurat, sau pur și simplu prin sferele semantice și prin perspectivele diferite pe care le presupun. Coordonarea e subliniată parodic într-un apel la caritate înregistrat (sau inventat?) de Brunea-Fox 1979: 186: „Ajutați un invalid fără pensie, de două ori ranit, o dată la Marasesti și o dată la picior“. Ca și în alte cazuri (anacolut, pleonasm, elipsa etc.), tradiția retorică aplică aceeași denumire unor greseli de construcție și figurii propriu-zise, definite prin intenție și prin efect; intenția *zeugmei* e

adesea ludica (apropiata de cea a calamburului), efectul e de multe ori de surpriza, dar nu lipsit de o anume artificialitate. Prezenta figurii în literatura română (cu câteva reusite remarcabile în proza lui Arghezi) a mai fost semnalata. Merita însă atenție și apariția ei în publicistica actuală. De multe ori, e greu să li se atribuie intenție stilistică unor construcții care rămân simple greseli (explicabile poate printr-o tendință spre pretiozitate) precum „muștrări de conștiință și de opinie publică“ (CN 30.12.1992, 1) în care al doilea determinant nu poate fi legat sintactic de regentul sau prin „de“ („muștrări de opinie publică“) și nici nu poate fi coordonat cu primul determinant (așa cum „rochia verde a Mariei“ nu poate deveni „rochia verde și a Mariei“). Mai ciudată din punct de vedere sintactic e coordonarea unui atribut cu un complement: „s-au pus multe și în repetate rânduri pariuri pe agricultura românească“ (Dimineața 162, 1991, 1). Cel mai des determinările asociate diferă prin tipul lor semantic, de calificare sau de identificare: „o serie de analize minuoase și la fața locului“ (Zig-zag 37, 1990, 12), „Revista de cultură, civilizație, eveniment și performanță“ (subtitlul revistei Totuși iubirea); în exemplul din urmă, „revista de cultură“ și „revista de performanță“ presupun tipuri diferite de apreciere, iar „revista de eveniment“ e o construcție total nefirească. Contrastul între informare și apreciere apare (parcă mai puțin socant) într-o formulare de tipul „articol introductiv și ditirambic“ (RL 1068, 1993, 16). În cazul micii publicități, presiunea economică explică asocierile de tip zeugma: „S.C. Ozana SRL angajează vânzător-gestionar cu experiență și masina“ (RL 959, 1993, 7).

Intenția de a folosi figura e în schimb clară în enumerările ironice în care un element (de obicei ultimul) anulează valoarea pozitivă a celorlalți termeni cu care e coordonat: „Ne entuziasmasem cu planul grandios al aprovizionării cu tractoare, semințe și împrumuturi“ (Cotidianul 258, 1992, 2), „s-a vorbit mult, nuanțat și degeaba“ (Expres 24, 1992, 13). Ca și în alte jocuri de cuvinte, se mizează pe plăcerea cititorului de a descoperi, dincolo de uniformitatea sintactică, răsturnarea semantică. Ceea ce nu presupune, neapărat, un exces de subtilitate; e doar o posibilitate retorică a limbajului cotidian, din care se poate obține orice: de la formulări fortate și ridicole, la întorsături ingenioase și spectaculoase.

7. Cliseele și deconstrucția lor

Proliferarea sintagmelor fixe atestă nevoia de clisee a limbajului jurnalistic, aflat permanent în căutare de formule prestabilite, care să confere o anumită pregnanță îmbinărilor celor mai banale. Ceea ce se poate spune în foarte multe feluri e redus sistematic la câte un astfel de tipar, care comunică informația nouă într-un cadru deja familiar cititorului. Reacția cea mai eficientă la cliseizarea limbajului este cea produsă din interior: percepția suprasaturatiei

genereaza adesea parodii, determina reluarea în cheie ironica a cliseelor si includerea lor în jocuri de cuvinte.

„În deriva“

Între cliseele care pot fi atribuite fara multa ezitare stilului publicistic – fiind greu de asociat cu alt registru al limbii, solemn ori familiar – mi se pare caracteristica formula *în deriva*. Cliseul apartine unei traditii autohtone a publicisticii în „limbaj de lemn“, fara a fi însa clar marcat ideologic: ceea ce îi permite sa persiste, cu avantajele pe care le ofera comoditatii noastre orice formula prefabricata, cu sens destul de imprecis. Formula e preferata în titluri, de genul *Minori în deriva*; în alte doua exemple, e vorba de *Documentarea în deriva* si de *Trei destine în deriva* (RL 1009, 1993, 14 si 1016, 1993, 14). Fara a fi, desigur, între fenomenele grave ale limbajului publicistic actual, conventionalismul titlurilor de mai sus ramâne suparator. În primul rând, *în deriva* e o metafora cliseizata si abstractizata, pâna la pierderea legaturii cu sensul si contextul de origine. Ca în atâtea alte cazuri, acestea sunt latente, reactualizabile uneori, în combinatiile cu un determinant prea general (precum *documentarea* de mai sus) ori prea concret (sa zicem, „trenuri în deriva“).

Termenul *deriva* apartine unei sfere lexico-semantică care a produs un numar considerabil de metafore conventionale: cea a navigatiei (cu valuri, uragane, cârmaci, corabie, catarg etc.). De altfel, DEX-ul înregistreaza doar sensul tehnic din navigatie al derivei din expresia *a merge* (sau *a fi*) *în deriva*: „a pluti în voia vânturilor si a valurilor“. Evolutia metaforica e previzibila, ca si diluarea, prin abuz, a sensului „la voia întâmplarii“. Formula *în deriva* descrie o stare, pastrând în vag si în implicit logica alegoriei: nu e indicata „directia buna“, nu se spune care sunt „vânturile/valurile“ care impun devieri traseului dorit. Din cauza continutului implicit, cliseul ramâne marcat de o atitudine banal–moralizatoare, asociata cu sistemul de valori în care a fost folosit mai intens. E o posibila explicatie pentru proasta impresie pe care o produce: pentru ca e cliseu, dar si pentru ca presupune abaterea de la normele si „directia“ unui sistem rigid. Formula e în acelasi timp specifica stilului nominal, care se dispenseaza de precizarea si de contextualizarea prin verb, si ilustreaza chiar un tipar destul de raspândit, pe care îl urmeaza si alte constructii cu prepozitia *în*: *în deruta* („Politia în deruta“), *în impas* („Agricultura în impas“) etc. *În deriva* ramâne mai ales un exemplu pentru asocierea dintre metaforism si atitudinea oficial–moralizatoare.

„Foc verde“

Mai multe sintagme echivalente, constituind un cliseu al limbajului jurnalistic actual, folosesc culoarea verde ca simbol al permisiunii, al „liberei treceri“. Se vorbeste astfel de „foc verde“, „lumina verde“, „semnal verde“ – si, cu o semnificatie suplimentara, de „linie verde“ sau de „unda verde“. Expresiile provin din terminologia transporturilor (navale, feroviare si rutiere),

fiind în general calchiate sau adaptate după construcții similare străine. „Foc verde” e cea mai absurdă, cea mai puțin motivată dintre variantele citate; ea traduce expresia franceză *feu vert*: în franceză, *feu* înseamnă „semnal luminos”, inclusiv, în circulația rutieră, „lumina a semaforului”. Sintagma a capatat în ultimul timp sensuri figurate; în dicționarele franceze actuale (*Lexis, Petit Robert*) este înregistrată și expresia „donner le feu vert”, cu sensul „a autoriza (o acțiune); a permite (cuiva) să acționeze”. În română *foc* nu are o semnificație similară celei din franceză; e drept că DEX îi înregistrează un sens tehnic (desigur, calchiat) – „lumina, far sau flacăra care reprezintă un anumit semnal în navigația pe apă” – dar e evident că circulația sa e limitată și nu poate motiva o folosire figurată. Formula „foc verde” este deci opacă, și doar frecvența de folosire, existența variantelor mai clare și sensul conventional al adjectivului *verde* permit să fie înțeleasă. Faptul că într-un citat precum „Foc verde pentru negocierile de pace” (*RL* 1732, 1995, 8) autorul se dispensează de a marca în vreun fel ineditul expresiei (prin sublinieri, ghilimele etc.) e un semnal al impunerii ei. N-ar fi, în fond, prima dată când o sintagma neanalizabilă se impune în uz. Putem fi mulțumiți că nu a fost calchiată și expresia întreaga – *a da foc verde* – care ar fi sunat și mai comic.

Sintagma echivalentă „lumina verde” este în schimb tradusă din engleză, unde *green light* se referă tot la semnalul folosit în trafic pentru a permite accesul, calea liberă. Sensul special al expresiei poate fi înțeles în română doar cu ajutorul contextului: „Domnul S. a primit «lumina verde»” (titlu; în *RL* 681, 1992, 3).

„Semnalul verde” rămâne în română, datorită sensului neechivoc al lui *semnal*, combinația cea mai transparentă pentru a simboliza permisiunea de trecere: „La *semnalul verde* al Fondului Monetar Internațional și-au deschis punctele Banca Mondială, programul PHARE...” (*Libertatea* 1331, 1994, 3). În unele cazuri, distanța dintre sensul figurat și cel propriu este minimă: „50 de trenuri-naveta asteaptă remorcarea și *semnalul verde* pentru a porni spre cele aproape 30 importante termocentrale” (*RL* 1026, 1993, 1).

„Unda verde” (înregistrată în 1982 în DCR, apoi și în DEX-S, în 1988) desemnează în sensul propriu un sistem automat de coordonare a traficului, de sincronizare a semafoarelor, datorită căruia vehiculele o dată pornite întâlnesc constant doar culoarea verde. În sensul figurat, expresia indică ceva mai mult decât *semnalul verde*: e o permisiune hiperbolizată, implicând un sir de facilități, siguranța de a întâlni în cale doar porți deschise. Alături de ea, circula cu sensul figurat și *linie verde*: „Desigur, este vorba de finanțarea externă, a cărei «linie verde» trebuie s-o dea expertii FMI” (*Cotidianul* 283, 1993, 1); „S-a dat «linie verde» Ministerului Transportului de a stopa existența (...) firmei «Expres Pilot»” (*RL* 1076, 1993, 2).

„Fără frontiere”

Determinantul *fără frontiere* s-a răspândit la noi după 1989, probabil mai

ales din traducerea titlaturii organizatiei „Médecins sans fronti ères“. Sensul metaforic al sintagmei evoca, în mod destul de transparent, circulatia libera, interesul uman transnational; ea este deci foarte potrivita pentru organizatii internationale pentru care structurile statale sunt nesemnificative. Formula a avut succes, extinzându-se asupra denumirii mai multor asociatii de profesioniști (pe lângă cele existente deja pe plan international, au aparut certe inovatii autohtone).

Un reflex al modei care a transformat formula în cliseu a fost, de exemplu, aparitia în saptamânalul *Academia Catavencu* a unei combinatii parodice ingenioase prin natura ei paradoxala: *Granicerii fara frontiere* (AC 12, 1992, 7). Nu foarte departe de absurdul intentionat al acestei asocieri se situeaza cel involuntar contradictoriu din textul „aceasta dorinta de promovare a românismului, care a facut din domnul Gherman un adevarat *ambasador fara frontiere*“ (JN 232, 1994, 16). Aplicat unui singur personaj si nu unui grup, asociat unei functii care presupune existenta diferentelor statale si unei „misiuni“ determinate etnic, atributul *fara frontiere* capata un sens destul de vag, evocând mai ales disponibilitatea de miscare, de circulatie, nu „fara“, ci „dincolo de“ frontiere. Presiunea modei duce la aparitia cliseului în contexte în care inadecvarea semantica e evidenta. În spatele unora dintre utilizari se ghiceste actiunea seriei sinonimice foarte bogate care asociaza *frontierei* cuvintele *granita, hotar, limita* etc.

În formularea „*insolenta fara frontiere* a lui Smirnov“ (RL 675, 1992, 8) e suparatoare ambiguitatea unei asocieri pe jumătate banale, pe jumătate inovatoare, care pare sa trimita, în primul moment, la sintagma din titlaturi, nepotrivita în text si se decodeaza, apoi, prin echivalenta *frontiere – limite, margini*: *insolenta* „fara limite“ este, evident, una „mare, enorma, nemasurata“. *Frontiere* ramâne însa un termen prea concret pentru sensul vizat de autor; asocierile produse sunt contradictorii pentru ca sintagma e pusa în legatura cu numele un personaj politic care în acel moment se definea tocmai prin ambitia de a trasa frontiere. E posibila si o alta interpretare a formulei, pentru a-i motiva utilizarea în contextul dat: *insolenta* ar fi *fara frontiere* daca devine „contagioasa“ din punct de vedere politic, pentru ca se extinde dincolo de frontierele existente, netinând cont de ele. Fragmentul din care am citat nu contine însa indicii care sa favorizeze o asemenea remotivare semantica.

Fenomenul e mai general: cliseele (mai ales cele publicistice) au tendinta de a se impune în text în ciuda nepotrivirilor logice pe care le produc. Autorii lor le utilizeaza fie inconștient, ca automatisme ale memoriei, fie sperând într-o recuperare de sens prin asocieri vag metaforice. Jocul de cuvinte gratuit e preferat, ca în atâtea alte cazuri, exactitatii logice.

„... care ne doare“

Verbul *a dura* se construiește cu un subiect care desemneaza sursa interioara a durerii fizice, sau mai curând locul ei de aparitie: „ma doare capul /

picioarul stâng / o masea etc. “ Sensul moral al unui subiect de tipul *inima, suflet* produce și o modificare semantică a verbului. Alunecările dinspre interior spre exterior, de la loc spre cauză, de la domeniul fizic spre cel moral sunt de altfel căi firești ale evoluției semantice. *A dura* are sensul „a îndura, a întrista” în combinația cu un subiect-sursă exterioară, cauză a suferinței morale: „ma dor vorbele tale”, „m-a durut plecarea lor”, „ce te doare?” etc. O construcție similară cu sens moral avea și *doleo* latinesc, dar refacerea ulterioară pe teren românesc pare mai probabilă decât păstrarea ei neîntreruptă în evoluția din latină în română. Jocul între cele două sensuri ale construcției cu *a dura* – loc interior / sursă exterioară, durere fizică / suferință psihică – e folosit de Eminescu pentru a induce o confuzie a planurilor și chiar a personajelor: „Ma dor de crudul tau amor / A pieptului meu coarde, / și ochii mari și grei ma dor, / Privirea ta ma arde” (*Luceafărul*); tot la Eminescu apare și construcția verbului *a dura* cu subiect gramatical uman: „tu ma dori și ma cutremuri” (*Scrisoarea IV*).

A dura există însă și în ipostaza de cliseu publicistic: marcat de patetism, adesea de hiperbolă (când sursa suferinței e relativ neînsemnată sau conventională) și atribuit aproape obligatoriu unui „pacient” colectiv: „*ne doare* indiferența / murdăria strazilor” etc. Cliseul produce abuzuri mai mult sau mai puțin previzibile, mai ales în contexte saturate de figuri retorice. Artificialitatea e puternică în momentul în care valoarea figurată a verbului *a dura* e asociată cu o valoare modificată (de exemplu, prin metonimie) a subiectului-cauză a suferinței: „Harta *care ne doare*” (*Românul* 2, 1994, 3). De o pretiozitate ridicolă e și asocierea, într-o banală descriere a unui parc neîngrijit, a cauzelor diferite pentru sensul concret și pentru cel figurat al lui *a dura*. Lângă un tobogan e o piatră, de care copiii se pot lovi: „*Doare* lovitura, cum *doare* și scârțâitul urât al leaganelor, care n-au mai fost unse din vremuri apuse” (*RL* 981, 1993, 10). Fortat e și textul în care subiectul verbului *a dura* e o metaforă obscură, sugerând instrumentul de provocare a durerii: „În concluzie, stimati cititori, nimic nou sub soare: aceeași *camasa de forta* – *care ne doare*” (*RL* 1006, 1993, 14). Alăturarea incoerentă a două metafore actualizează aproape inevitabil sensurile lor proprii. Un enunț cu sens propriu despre „camasa de forta care doare” e însă la fel de imposibil ca unul de tipul: „ma dor pantofii (care ma strâng)” sau „ma doare cutitul (pentru că ma taie)”. O restricție de combinare respectată de limba română în acest caz (chiar dacă poate fi încălcată de licențe poetice, în cu totul alte contexte) impune ca subiectul-cauză exterioară să nu fie unul concret și mai ales să nu fie un „instrument”. Lectura figurată a frazei jurnalistice citată mai sus nu e cu nimic mai fericită decât cea proprie, „camasa de forta” aparând, în titlul articolului, într-un context metaforic derutant: „Transpiram în aceeași *camasa de forta a nepasarii*”. Din fericire, stilul „ornat” nu mai e, totuși, dominant în publicistica românească.

Nume proprii si clisee jurnalistice

În stilul jurnalistic, numele unor personalitati politice ale momentului au o pondere însemnata, functionând ca veritabile repere ale actualitatii. Unele modalitati de folosire a numelor proprii sunt chiar caracteristice acestui tip de limbaj. Într-un regim totalitar, citarea numelor poate fi supusa unor reglementari rigide: la noi, de pilda, în textele oficiale din anii '70-'80 actiona interdictia de a abrevia prin initiala prenumele lui Nicolae Ceausescu. Dezinvoltura unei prese libere permite, dimpotriva, într-un stil umoristic si ironic (care oscileaza între depreciere si simpatie), chiar trunchierea numelor (*Stolo, Magu*) sau folosirea exclusiva a prenumelui si a hipocoristicelor sale (*Emil, Nelu*). Sunt destul de frecvente si derivatele ad-hoc de la numele de persoana: *iliescian, vacaroist, funariot, jirinovskizare* etc. Excesul îl reprezinta deformarea numelor prin grafii exotice sau jocuri de cuvinte facile, obicei de un gust foarte îndoielnic al presei de scandal.

Un uz tipic, normal, în care se reflecta si tendinta lingvistica mai generala de reducere a flexiunii, consta în folosirea numelui de persoana ca un simplu determinant, cu functie de identificare. O formula impusa mai de mult si caracteristica limbajului politic (nu numai românesc) permite identificarea unui guvern prin numele primului ministru – „aceasta perspectiva de pura cosmetizare a *cabinetului Vacaroiu*“ (*Libertatea* 1331, 1994, 3); „*Cabinetul Ciorbea*“ (*EZ* 1587, 1997, 1) – sau a unei legi ori a unui amendament prin numele persoanei care le propune: „adoptarea *amendamentelor Salagean si Popovici*“ (*EM* 40, 1994, 2); „exceptii de la plata «*Taxei Basescu*»“ (*RL* 2239, 1997, 19). Pe lângă aceste cazuri, se observa însa si o extindere, predominant jurnalistica, a procedeului: numele ajunge sa caracterizeze o idee, un proces sau un rezultat atribuit respectivei persoane: „*concept Ion Iliescu: stabilizare macroeconomica*“ (*RL* 1453, 1995, 1); „*accelerarea Vacaroiu*“ (*RL* 1628, 1995, 4); „*Falimentul Vacaroiu*“ (*RL* 1031, 1993, 3) etc. Într-un anumit punct, structura care stabileste prin nume un interval de timp – „au aruncat miliardele pe geam în *anii Vacaroiu*“ (*RL* 2073, 1997, 9) – întâlnește un alt model bine cunoscut. Propaganda deceniilor trecute vehicula intens formula hiperbolica *Epoca Ceausescu*; în vreme ce aceasta era însa utilizata cu o intentie laudativa, corespondentele recente sunt mai ales ironice si depreciative.

Stilul jurnalistic actual reproduce în acelasi timp, în exces, un tipar alternativ, în care numele propriu apare la genitiv; acesta a avut ca model traducerea în româna a unui celebru titlu de film din 1993 (*Lista lui Schindler*). Din paginile ziarelor se poate aduna o întreaga colectie de parafraze ale respectivului titlu: „*Lista lui Cosea*“ (*RL* 19.08.1994, 9); „*Lista lui Todut*“ (*EZ* 711, 1994, 3); „interviul se încheie cu «*Lista lui Taracila*», palida sinteza a unui inexistent razboi cu marea coruptie“ (*Ziua* 668, 1996, 12); „*Lista lui Badiloiu*“ (*RL* 2026, 1996, 8); „*Lista lui Stan*“ (*RL* 2223, 1997, 7); „*Lista lui*

Ulici“ (*Cotidianul* 235, 1997, 1); „trebuie sa se pronunte daca «*lista lui Severin*» are sau nu credibilitate“ (*RL* 2299, 1997, 24). Transformarea în cliseu a titlului e atestata de micile modificari ulterioare, care îi atribuie un caracter oral si familiar – „*Lista lu' Mircea Sandu*“ (*Ziua* 1997, 1008, 3) – si mai ales de constructia parodica în care numele de persoana e substituit de cel al unei organizatii: „când se va anunta «*Lista lui NATO*»“ (*AC* 7, 1997, 3).

Citat si parafraza

S-ar putea sa vorbim, în cea mai mare parte a timpului, în clisee: s-ar putea ca formulele fixe, modelele dobândite treptat si inconstient, automatismele de tot felul sa ocupe, în enunturile pe care le producem curent, un loc mai mare decât am vrea s-o credem. Creativitatea infinita a vorbirii e teoretic perfect adevarata – dar foarte vizibile sunt si stereotipia, cliseele care regleaza, cu minimum de efort, comunicarea cotidiana. Cu atât mai mult, parafraza evidenta si citatul explicit apar ca o încercare de a domina, prin constientizare, un mecanism, oricum foarte puternic, de producere a discursului. I se atribuie în mod obisnuit doar textului folcloric proprietatea de a se construi combinând elemente „prefabricate“ – sintagme, figuri, versuri întregi: ceea ce în literatura apare ca intertextualitate e însa un fenomen prezent la toate nivelurile comunicarii si în cele mai diverse tipuri textuale. Odata cu schemele gramaticale ale limbii încep sa se învete probabil. si modelele construirii de texte – pe care le perpetueaza infinite parafraze, sesizabile doar când sursa lor e celebra. Functia citatului reprodus ca atare sau parafrizat este nu atât de argument al autoritatii, cât de neimplicare totala a vorbitorului în propriul sau act de discurs: el spune si nu spune în acelasi timp, manifestând adesea o deschidere catre ludic. Si nici nu e nevoie sa ne referim la literatura, unde lucrurile sunt desigur mult mai complicate. ci pur si simplu la limbajul cotidian, al conversatiei relativ culte, sau la domeniul publicistic, în care parafrazeze dupa citate de mare circulatie sunt folosite aproape în aceeasi maniera. Un articol al Mariane Net (*Net* 1987) urmarea tocmai functionarea cvasi-autonoma si emblematica a unor secvente de discurs literar preluate de limbajul cotidian si transformate în clisee: datele interne ale acestei prefaceri (se înregistrau secvente serios modificate si chiar forme inexistente, pseudo-citate) autoarea le gasea în contextul initial (opere cunoscute, formule repetate) si în caracteristicile formale ale enunturilor: scurttime, regularitati prozodice, deviere de la norma.

Categoria citatelor intrate în uzul curent al limbii e foarte prezenta în limbajul presei, în care variantele sunt produse (mai rar) de neglijarea corectitudinii initiale (fenomene de falsa memorie) si (mai des) de parafraze intentionate, de adaptare la contexte noi. Sursele sunt literatura (clasica) – evident Caragiale, Eminescu, dar si Cosbuc, Arghezi si – surprinzator? – Vlahuta, cu tiparul extrem de productiv „Unde ni sunt...? “ (completari moderne: *teroristii, tortionarii, gunoierii. senatorii* etc.) –, apoi speciile de

granita – proverbe, lozinci, texte ale unor melodii de mare popularitate – si, în fine, autoreferential, discursul publicistic însusi, din care sunt reluate si parodiate formulele-tip.

Caragiale

Frecventa citatelor si a micro-parafrazelor din Caragiale nu poate constitui o surpriza pentru nimeni: din pricini pe care nu e cazul sa le discutam aici, prezenta lor în limbaj era si înainte, e cu atât mai mult acum, prin recuperarea dimensiunii politice, inevitabila. Fragmentele de text preluate sunt de obicei nu citate fidele ci adaptari destul de libere, în care câteva repere lexicale si structura de baza permit identifica reia sursei. Cu sau fara introduceri explicite – „vorba lui nenea Iancu“ – ele se apropie de modul de functionare prin legare de context al proverbelor, fiind însa mult mai suple decât acestea.

Din discursul lui Farfuridi sunt adesea preluate trei secvente aflate în succesiune imediata. (Caragiale 1959, I: 174). Iata cunoscutul text – cu câteva, numai, din ecourile sale. Farfuridi : „Din doua una dati-mi voie: ori sa se revizuiasca, primesc! dar sa nu se schimbe nimica...“ Ecouri: „Sa se privatizeze, primesc, dar sa nu se schimbe nimic“ (*Cuvântul* 32, 1990 1, în textul unei caricaturi); „în zona «Azi», unde se revizuieste, dar nu se schimba nimic“ (*Expres* 36, 1990, 8). Farfuridi: „ori sa nu se revizuiasca, primesc! dar atunci sa se schimbe pe ici pe colo, si anume în punctele... esentiale... “. Ecouri: „ceva ar mai trebui schimbat pe ici- colo, prin partile esentiale! “ (*Strada*, 11, 1990, 1); „a salvat onoarea italienilor pe ici pe colo, adica prin partile esentiale ! “ (*GBr* 22-23 1990, 5); „Se pare ca ele [registrele agricole] au mai fost si masluite, pe ici pe colea, prin punctele esentiale“ (*RL* 668, 1992, 11). Farfuridi: „Din aceasta dilema nu puteti iesi... Am zis! “. Ecou: „Din pacate, din aceasta dilema... nu pot iesi“ (*RL* 232, 1990, 1). Nu întâmplator, la fel de frecventa în preluari e si celebra formula din discursul lui Catavencu: „industria româna e admirabila, e sublima, putem zice, dar lipseste cu desavârsire“. Variante: „privatizarea, care este magnifi ca, dar lipseste în fapt cu desavârsire“ (*Viitorul* 119, 1990, 1); „comisiile sociale, vorba lui nenea Iancu, exista... dar lipsesc cu desavârsire“ (*Doina* 2, 1990, 4). Ultimul exemplu e tipic pentru o adaptare defectuoasa: coordonându-se direct existenta (si nu superlativul aprecierii) cu absenta, e produs un discurs imediat contradictoriu, rudimentar în raport cu modelul caragialian; infidelitatea fata de original nu e din pacate salvata prin trimiterea explicita la autor.

Dincolo de observatiile de forma pe care examinarea variantelor le poate provoca, întrebarea care se impune pri veste criteriul selectiei: de ce tocmai aceste citate si nu altele devin cliseele cele mai frecvente? Secventele citate au ca mecanism comun proprietatea de a anula ceea ce au afirmat anterior si de a coordona în modul cel mai firesc contradictiile sau de a rezuma o situatie disjuncta, dilematica. Preferinta pentru aceste structuri (în rândul carora se pot înscrie si „curat murdar“, „famelie mare“, „Bra vos natiune“ – Caragiale 1959,

I: 102, 103, 83 etc.) e justificata formal (ele se caracterizeaza prin pregnanta a expresiei, simetrie duala, soc semantic) dar e simptomatice mai ales prin continut: pentru ca exprima judecati asupra unei realitati contradictorii si confuze, sau pur si simplu false. Daca în textul de baza dominau efectele de confuzie si absurd, mai ales pentru ca formulele erau orientate catre caracterizarea prin limbaj a personajului, parafrazele contemporane recupereaza si actualizeaza referentul: acesta impune un criteriu de adevar, asa încât absurdul se reduce la mistificare, la minciuna. Accentul cade doar pe unul din termenii contradictiei. Nu e întâmplator faptul ca temele în jurul carora se grupeaza aceste clisee sunt esentiale în discursul public al actualitatii: *transformarea* (în opozitie cu *persistenta*) si *absenta* mascata de vorbe.

Selectia secventelor e desigur favorizata de calitatile lor estetice, dar se face în primul rând dupa un criteriu practic: citatele ajung sa îndeplineasca roluri „utilitare“, reducându-si complexitatea si ambiguitatea pentru a intra direct în comunicare. Oricum, ele functioneaza fara gres ca indicatori ai locurilor comune din discursul politic actual.

Eminescu

În ceea ce-l priveste pe Caragiale, lucrurile sunt relativ clare: citatele din opera sa circula de mult si în diverse stiluri ale limbii, pastrându-si valoarea rezumativa si evocatoare pe care au avut-o initial, ca puncte-cheie ale textului. Mai curând ne pot oferi surprize citatele-cliseu din Eminescu: în primul rând pentru ca în acest caz discursul poetic al posteritatii a operat deja o selectie (ilustrata de Petrescu 1989 si Bot 1990) peste care decupajul comunicarii cotidiene nu se suprapune perfect; apoi, pentru ca uzul cotidian nu selecteaza decât partial dupa criterii estetice, privilegiind în schimb interese practice de comunicare, carora le subordoneaza formulele preluate. Din Eminescu publicistica actuala foloseste destul de des fragmente de enunt cliseizate, supuse parafrazarii si încadrarii în contexte neasteptat de diferite de cele initiale. Fragmentele dispartate, de multe ori marginale în textul din care provin, schiteaza, prin insistenta cu care reapar în contexte cotidiene, o lectura-tip, utilitara, a textului poetic. Citatele devenite material lingvistic uzual nu mai constituie argumente de autoritate, transformându-se în automatisme (auto)ironice. În conversatia si în publicistica zilei influenta eminesciana nu e marcata de metafore fundamentale si de sintagme-sinteza, ci de acele enunturi sau fragmente de enunturi care se adapteaza mai bine unor variate contexte situationale. Aparținând, evident, unora dintre textele cele mai cunoscute, astfel încât sa poata fi identificate, respectivele fragmente par uneori simple automatisme, rod al asociierilor fixate tiranic în memorie.

O preluare interesanta, cu toata sara cirea pe care o aduce aplicarea unei idei filosofice la domeniul pragmatic-politic, o reprezinta parafraza primului vers din „Ce te legeni...“: „*Ce te legeni, frontule...*“ (RL 228, 1990, 1). Aici

functia citatului e aluziva, sensul sau depinzând de reconstruirea semnificatiei globale a poemului (în care leganarea elegiaca devine prevestire a intrarii sub semnul negativ, al sfârșitului) si chiar de actualizarea versurilor-raspuns din textul sursa: „De ce nu m-as legana, / Daca trece vremea mea ! “. O metafora generata de un text poetic anume devine astfel, prin simplificare, instrument al articolului politic.

Exista si cazuri în care enuntul pa rafrazat este ales pentru ca surprinde esenta unui act de limbaj si cuprinde un topos esential, precum secventa „Iara noi? noi, epigonii? “. Interogatia (retorica?) parafrazata – „*Iara noi, noi, figurantii ?!* “ (*Contrapunct* 25, 1990, 7) – corespunde perfect temei autodefinirii, având si ingeniozitatea de a prevedea, de la început, un raspuns, înscris în chiar termenul folosit, aparent, pentru identificare (*epigoni / figuranti*), dar având rol de valorizare.

O categorie total diferita de parafraze dupa versuri si sintagme eminesciene își bazeaza efectul pe surpriza unei modificari considerabile nu numai de context (ca în exemplele anterioare), ci si de sens global. Acesta se converteste uneori în opusul sau, ca în cazul ideii de persistenta, de permanenta, valorizata pozitiv în contextul initial – „Cum am fost asa ramânem“ – si negativ în cel derivat: „Cum a fost, asa ramâne?! “ (titlu, în *Dreptatea*, 29.08.1990, 1, urmat de supratitlul: „Economia de piata“ !). Exemplul e util si pentru ca ilustreaza elementele de continuitate si de diferentiere ale parafrizei însesi, cele din urma fiind situate de data aceasta la nivelul persoanei gramaticale (I/III) si al actului de limbaj: asertiune pe de o parte, interogatie exclamativa în celalalt caz. O alta parafraza destul de libera, cu modificari de persoana, omisiuni sau substituiiri de cuvinte si pierderi de ritm, dar si cam greoaie, ilustreaza alt gen de modificare semantica, încorporând un joc de cuvinte bazat pe ambiguitatea dintre sensul propriu si cel figurat: „*Din haos ne-am nascut si ne-am întoarce în haos* dar, de la o vreme, parca prea îl invocam...“ (*Phoenix* 37, 1990, 16).

Textul eminescian cel mai productiv în formule cliseizate este, cu siguranta, *Scrisoarea III*: datorita cunoasterii care îi e asigurata de repetata reproducere în manuale, dar si pentru ca se supune mai usor simplificarii în tipare politice, patriotice, istorice. În materialul care îmi sta la dispozitie – dintr-o nesistematica lectura a publicisticii ultimilor ani – se întâmpla ca versul cel mai des citat, prin doua fragmente complementare („tot ce misca-n tara asta“ si „râul, ramul“), sa fie un substitut (hiperbolic, emfatic) pentru formulele obisnuite de desemnare a „globalitatii nationale“: „Aveam senzatia ca « *tot ce misca în tara asta* » se afla sub controlul ochiului necrutator al Parlamentului“ (*Nu* 32, 1990, 2); [domnul X] „va fi interlocutorul nostru, în fiecare marti, pentru a dezbate împreuna *tot ce misca în tara asta* – în arene si prin jurul lor“ (*Adevarul* 586, 1992, 7). Surpriza schimbarilor de context culmineaza cu aparitia fragmentului într-un slogan publicitar (reclama pentru un ziar): „*Tot ce*

misca-n tara asta într-o singura oglinda“ (*Expres* 24, 1992, 16). Continuarea metonimica a versului e prea devianta fata de stilul jurnalistic pentru a fi folosita altfel decât într-un registru evident ironic: „Ministerul de Interne si S.R.I.-ul ne vor înzestra *râul, ramul* cu asa ciopor de trupe, ca infractorii vor trece la somaj“ (AC 32, 1992, 4); „când candidatii lupta între ei, în sfârșit, când *râul, ramul* lupta în general... “ (AC 35, 1992, 1).

Scrisoarea III furnizeaza si o formula ironica de desemnare a elitei: „*toata floarea cea vestita* a tenisului românesc“ (TL 454, 1991, 6), „*toata floarea cea vestita* a mass-mediei“ (AC 19, 1993, 6), ca si un cliseu al saraciei mândre, adaptabil la situatii diverse: „*N-avem bani, dara iubirea de cultura...* “ (RL 1064, 1993, 16) si unul al orgoliului agresiv – „Directorul televiziunii sfideaza *falnic, fara pas*, hotarârile unui coscogea sindicat“ (*Expres* 36, 1990, 1). Daca în ultimul exemplu se pastreaza valoarea de caracterizare a citatului (si, implicit, echivalarea personajului contemporan cu Baiazid), în alte situatii dimensiunea ludica primeaza, efectul generat de contrastul dintre sintagma evocatoare a textului clasic si evenimentul minor fiind pur parodic. Fragmentul preluat si adaptat de citatul „cu o *roza-n vârful de bat*“ (*Contrapunct* 40, 1990, 2) are o pozitie marginala, prea putin semnificativa, în textul initial pe care îl evoca într-un context considerabil diferit. Recunoasterea se produce totusi usor, printre altele si pentru ca modificarea sintagmei, substituirea „naframa“ – „roza“, este contrabalansata de pastrarea numarului de silabe si a ritmului initial. Mai extinsa si mai explicita e reluarea aceleiasi secvente în citatul parodic „*Iata, vine un sol de pace cu-n program în vârful de bat* – dl. Vacarioiu“ (EM 15, 1993, 21).

Din acelasi text eminescian provin, de asemenea, un joc de cuvinte care opereaza un transfer parodic al sensului initial, de evocare a unui motiv de mândrie patriotica – „Noi suntem urmasii, romii!“ (*Cuvântul* 39, 1990, 5), o invocatie – cliseu al indignarii si al exasperarii – „Unde esti tu, Balzac, doamne...“ (22 13, 1991, 4), o formula dinamica a „navalei“: „papagalii de presa *vin, vin, vin, calca totul în picioare*, rastalmacesc totul... “ (TL 455, 1991, 1).

Exemplele sunt cu siguranta mult mai multe; se poate însa observa, oricum, ca toate citatele mai mult sau mai putin modificate de mai sus apartin partilor retorice, discursive ale poemului eminescian (cu exceptia, discutabila, a celui din urma – descriptiv-retorizant). E un retorism de care publicistica pare irezistibil atrasa, scuzându-si sau ironizându-si slabiciunea prin apelul la formule prefabricate clasice.

Asa cum aratam mai sus, una dintre formulele de mare succes în momentul actual e si celebrul titlu al lui Vlahuta: „Unde ni sunt visatorii?... “ (Vlahuta 1963, 121). Enuntul are, ca principal atu, asemenea celui deja discutat din *Epigonii* lui Eminescu, capacitatea de a reprezenta perfect un act de limbaj si o unitate tematica: interogatia pe ton impetuos. E, în fond, varianta energica,

implicata în actualitate, a nostalgicii și filosoficului topos „Ubi sunt... ? “. Formula preluată de la Vlahuta concorda cu atmosfera de stare de urgență și participare pe care degaja o discursul jurnalistic. Variantele ei – în care e substituit mai ales nominalul – se definesc în funcție de relația cu esențialul pronume în dativ, *ni*: acesta exprimă o valoare complexă și ambiguă, oscilând între apartenență, posesie, interes, destinație, implicând valori ale dativului posesiv și ale celui etic. Pronumele *ni* (normalizat uneori prin substituție cu forma standard din limba literară, *ne*) apare într-un context normal, motivat de apelul la interesul public, național – „Unde ni sunt dizidenții ? “ (*RLit* 45, 1990, 2), „Cine ni sunt senatorii ? “ (*Expres* 39, 1990, 8; cu o modificare suplimentară) – sau într-unul generator de umor prin contrast: „Unde ni sunt gunoierii... “ (*RLit* 28, 1990, 2). Implicarea afectivă indicată de dativ e clar antifracă în alte situații, ingenioase tocmai prin crearea de tensiuni – „Unde ne sunt tortionarii? “ (*OS* 29, 1990, 7) – sau de acumulari de parafraze și efecte fonice: „Terori au fost, terori sunt încă (dar unde ni sunt teroriștii ?) “ (*CLit* 12-13, 1990, 14). Trecute prin filtrul citatului și al parafrazei, întrebările nu-și pierd din acuitate, dădă bândesc o anume detașare ironică: sansa interioară a autorului dedublat.

„Nema putirinta“

Succesul presupune, câteodată, anumite transformări. Lucrul e valabil pentru citatele care intră în circulație și ajung clisee, expresii la modă, uneori în forme destul de diferite de cea originală. Desigur, când e vorba despre proverbe nu se pune problema unui autor și a fidelității față de original. Totuși, unele formule mai puțin banale sunt asociate cu o sursă, așa cum o dovedește și următorul citat jurnalistic: „Cel mult, poate fi invocat Anton Pann, care ar fi exclamat, probabil: «*Unde nema putirinta, geaba chichirez gâlceava!* » “ (*RL* 2173, 1997, 3). E drept, textul gazetaresc nu presupune o citare exactă, ci mai curând o parafrază sau o formulare „în spiritul“ lui Pann. Precauție foarte justificată, pentru că ceea ce apare în *Povestea vorbeii*, în capitolul *Despre betie iarasi*, e ușor diferit: „Cum a zis tiganul: *Daca nenai puterinta, la ce chichirezi gâlceava?* “ (Pann 1963, II: 104). Zicala are aproape aceeași formă și la Ion Heliade Radulescu, în satira *Solcan. Fragment epic*: „Nu știi că tiganul zice: / *Daca nenai puterinta, / La ce chichirezi gâlceava?* “ (Heliade Radulescu 1967: 248). Circulația actuală a zicalei într-o formă ușor schimbată poate fi confirmată de apariția în dialog și ca titlu de capitol „*Daca nema putirinta, ce mai chichirez gâlceava?*“ într-o carte-interviu – (Mugur 1982), sau de parafrizarea din *Levantul* lui Cartarescu – „și eu, bătrân prost, vorbesc în bobote și fac gâlceava când nema putirinta“ (Cartarescu 1990: 148).

În general, în transformările unor enunțuri cliseizate se manifestă o tendință de motivare și de regularizare. Un exemplu tipic e versul lui Cosbuc, din *Nunta Zamfirei*, des citat ca exemplu de aliteratie: „Prin *vulturi* vântul viu vuia“; versul circula (chiar și în scris), într-o variantă adaptată, produsă de falsă

memorie: „Prin *vârfuri* vântul viu vuia“; în absența contextului, e desigur mai ușor de imaginat vântul prin vârfuri de copaci, decât prin vulturii coifurilor. În cazul de la care am pornit, transpunerea tinde către o „înstrăinare“ a proverbului, către o accentuare a caracterului său hibrid și eliptic. În textul lui Pann și în cel al lui Heliade, *nenai* („nu-i“) este un element țigănesc (v. Pann, nota de la p. 92); l-au comentat și Al. Graur, într-un cunoscut studiu din 1934 și Drimba 1992. În forma în care circula azi, destul de rarul *nenai* e înlocuit de *nema*. Foarte răspândit în limbajul familiar și argotic („nema bani, nema distracție“), desi încă neînregistrat de dicționarele românești generale, *nema* este probabil un împrumut din sârba, unde reprezintă o formă a verbului *nemati* „a nu avea“, folosită cu sensul impersonal „nu e“. Între *nema* și *nenai* e posibil să se fi produs contaminare și substituții reciproce. Tot ca un cuvânt țigănesc este explicată, în ediția Pann, forma verbală *chichirezi* „provoci“, care ar putea fi totuși și o formație glumeată. De altfel, și arhaismul *putirinta* (*puterinta*), ba chiar și popularul *gâlceava* au o anumită pregnantă onomatopeică, care explică în parte efectul umoristic al întregii expresii. Forma verbală *chichirezi* s-a transformat, în circulația actuală a proverbului, în substantivul *chichirez*, ceea ce simplifică identificarea lexicală (substantivul *chichirez* e bine cunoscut și înregistrat de dicționare), dar complică analiza sintactică.

Succesul zicalei pare determinat de simpatia ei împereștare balcanică (nu întâmplător, în exemplul de la care am plecat, i se adăugase și turcismul *geaba*), de sonoritatea comică (cacofonică), de modul în care creează o impresie de simplă juxtapunere nesupusă regulilor sintactice – și mai ales de surpriza că, în ciuda tuturor acestor iregularități, sensul rămâne limpede și expresia incisivă.

8. Polifonia textului

Un vorbitor poate să indice sursa informației pe care s-a bazat pentru o asertiune: limbajul îi oferă mijloace – lexicale sau chiar gramaticalizate – pentru a o face. Înscrind în enunț proveniența informației (percepție directă, preluare de la altcineva, proces mental propriu de influență), vorbitorul are și libertatea de a sugera o atitudine intelectuală față de faptul numit: încrederea sau neîncrederea în adevărul său. Atitudinea față de afirmațiile altora poate oscila între confirmare, rezervă prudentă și neutră („el afirma că a aflat prea târziu de întâlnire“) și dezacord: marcat de prezenta unor adverbe și expresii – *chipurile, pasamite, vezi Doamne* –, de folosirea conditionalului („el ar fi aflat, chipurile, prea târziu de întâlnire“) sau a prezumtivului („poate fi uitat“).

Discursul jurnalistic folosește intens asemenea mijloace, ori de câte ori trebuie să relateze nu fapte, ci enunțuri ale altora; încearcă astfel să pună o oarecare ordine în multiplicarea vocilor textului.

Expresiile neîncrederii

În registrul familiar și popular al limbii române, vorbitorul dispune de mai multe mijloace pentru a-și indica rezerva sau distanțarea față de un mesaj reprodus în stil direct sau indirect, față de o informație care i-a parvenit de la cineva. Mijloacele lingvistice respective fac parte din categoria „evidențialelor” (termen nu tocmai transparent în română, copiind de fapt engl. *evidentials*); acestea indică în general tipul de sursă al unei informații. „Evidențialele” sunt studiate mai sistematic de destul de puțină vreme, dar rezultatele obținute până acum permit deja comparații între limbi. De exemplu, la nivelul standard, româna folosește, ca și alte limbi, conditionalul, pentru a marca dubiul, nesiguranta, neasumarea unei informații primite: „În fapt, *ar fi vorba* de o remaniere mică” (RL 2781, 1999, 28).

În registrul popular se folosesc, în schimb, adverbe și locuțiuni, expresii și propoziții cliseizate, a căror funcție e și mai clară: *cica*, *chipurile*, *pasamite*, *vezi Doamne* etc. Faptul că acestea apar destul de frecvent în presa nu are de ce să ne surprindă: am observat deja tendința spre colocvialitate a limbajului jurnalistic actual. În plus, marcele distanței sunt absolut necesare într-un tip de text care preia constant informații din diverse surse pentru a le retransmite. Modul special în care se introduc în discurs „evidențialele” ține însă și de gradul ridicat de subiectivitate al presei autohtone, care prefera informației comentariul și care selectează și prelucurează stiriile în funcție de simpatii și antipatii evidente. Abuzul de marci ale distanței tradează astfel chiar un mod destul de rudimentar de a-l trata pe cititor, caruia i se impune, o dată cu faptul brut, interpretarea lui, în conformitate cu atitudinea sau opinia gazetarului. Lucrul mi se pare a se vedea cel mai clar în folosirea exclamatiei populare de neîncredere: „Mai să fie! “; aceasta nu lasă spațiu nuanțelor, fiind un substitut de gest și mimica total neechivoc: un fel de a face cu ochiul spre cititor, sau chiar de a-l trage de mânecă. Cele câteva exemple de mai jos sunt adunate pe tot parcursul anilor '90 și au apărut în publicații de tipuri și orientări diferite: „...alta marfa, alte preturi! *Mai să fie!* “ (Strada 10, 1990, 6); „*Mai să fie!* Sediul central F.S.N. din nou jefuit” (Adevărul 195, 1992, 1); „toate concurențele au răspuns: donații și construcții de case pentru săraci, orfani și handicapați. *Mai să fie!* “ (VIP 33, 1996, 5); „*Mai să fie!* “ (AC 23, 2000, 3). Celelalte mijloace sunt mai flexibile (se pot intercala în diferite puncte din frază, precizând locul sensibil al dezacordului) și mai insinuante, presupunând o intonație ceva mai puțin indignată. Dar, toate aceste forme și construcții lingvistice mimează ipocrit dubiul, în vreme ce dezacordul de esență e foarte limpede: „executându-l pe senatorul (sau deputat?) G.F. care, *chipurile*, a tradat interesul național” (Luceafărul 15, 2000, 3). Se observă adesea cumulul de marci, de pildă asocierea dintre un adverb și conditionalul verbului: „pentru ca *ar avea, chipurile*, o cauză mai nobilă și mai urgentă” (RL 840, 1993, 4).

Cica (provenit din formula introductivă cu verb de declarație: „zice că”)

e una dintre marcile de distantare cele mai des întâlnite în vorbire și în scris: „o societate non-profit, *cica*“ (AC 27, 1999, 3); cam strident populara e forma *cicatelea*, probabil rezultatul unei contaminări cu *adicatelea*: „Si pentru ca noi nu putem subscrie la o asemenea logica, suntem trasi de urechi si facuti, *cicatelea*, de râsul lumii, *cum ca* mintim“ (Ora 191, 1993, 1). Si în acest caz e vorba de un cumul de marci, pentru ca elementul introductiv compus *cum ca* tinde sa se specializeze pentru functia de a exprima rezerva; o observa, de altfel, Avram 1997: 464. În orice caz, tocmai în masura în care e o marca ceva mai discreta a atitudinii subiective, *cum ca* mi se pare preferabil altor mijloace curente.

Zvonuri

În reproducerea zvonului – informatie cu sursa difuza și colectiva – e puțin probabil ca marcile de dezacord cu continutul sau sa fie sincere. Dezacordul real se manifesta în asemenea situatii sau prin citare urmata de o înfirmare clara, indicând varianta „*adevarata*“, sau prin ignorare. Reproducerea unui zvon fara contrazicere e deja semnul unei atitudini favorabile: de aceea marcile distantei, ale neîncrederii sunt de interpretat ca forme ale ironiei și ale insinuării: „un zvon îngrozitor umbla prin târg... Cica (...). Sanchi, noi nu credem asa ceva“ (AC 29, 1992, 3).

Câmpul semantic al *zvonului* e bine reprezentat în limba româna actuala. Chiar familia lexicala a cuvântului de baza o indica: în afara de verbul *a se zvonii*, ea cuprinde desemnari ale agentului – inovatia ironica *zvonii* a fost precedata de *zvonist* și *zvonar*, înregistrate de DEX – și un abstract denumind multimea zvonurilor sau fenomenul în sine – *zvonistica* („înscenările, diversiunea, «razboiul electronic», *zvonistica*“, *Adevarul* 655, 1992, 1). Zvonul e introdus prin verbe de declaratie la forma impersonala – *se zice*, *se spune*, *se vorbeste* (combinat uneori cu particule adverbiale ale repetitiei și persistentei: «se tot vorbeste de... “); echivalentul lor familiar (și rezultatul unei abrevieri) e *cica*. Cu aceeasi functie apar verbe ale perceptiei – *se aude* ca... – și chiar verbe care înregistreaza rezultatul, patrunderea zvonului în universul de opinii și cunostinte al oamenilor: *s-a aflat* ca..., *se crede*, *se stie*. Sursa e reprezentata prin pronume nehotarâte – „zic unii“ –, prin substantivul *lumea* („Pe tema aceasta lumea vorbeste vrute și nevrute. Ba ca vilele (...) ar fi opera noilor nomenclaturisti. Ba ca (...); Doamne, câte mai vorbeste lumea!“ (SC 22, 1992, 3) – ori, popular și familiar, prin *gura lumii* ori *târg* (Farfuridi: „Urla târgul, domnule!“). Când zvonul e obiectivizat, autonomizat, el devine subiect al verbelor *a umbla* sau *a circula* („domnul P.N., în legatura cu care circula vorbe, desigur, fara nici o acoperire, ca ar fi încasat comision... “ (SC 22, 1992, 3). Varietatea de formule introductive ale zvonului e foarte bine ilustrata în presa: „se spune în târg“ (EM 16, 1992, 3), „am auzit din zvon public ca... “ (ib. 19, 1992, 4), „se tot aud vorbe ca... “ (Expres 16, 1992, 4), „gura lumii vorbea

despre... “ (ib. 34, 1992, 9); specifica publicisticii e si mascarea naturii de zvon prin invocarea „surselor”: „dupa unele surse... “ (*Adevarul* 195, 1992, 3), „din surse demne de încredere, care stau în afara oricarui dubiu“ (*RL* 681, 1992, 1), „din surse ce se pretind a fi demne de încredere“ (*SC* 22, 1992, 3) etc. Rezultatul poate fi o amuzanta combinatie de imprecizie si precizie, prin grijulia circumscriere a zvonului într-un sistem de informatii; abundenta de detalii contrasteaza cu caracterul fundamental vag al zvonului: „zvonul ca domnul V.M. (...) va fi numit ambasador (...) a fost transmis redactiei noastre prin intermediul unui ofiter S.R.I. care a dorit sa ramâna anonim“ (*EZ* 136, 1992, 1).

9. Discursul publicistic în actiune

Analiza discursului publicistic poate fi continuata prin studierea unor cazuri concrete – tipuri de texte, modalitati de reactie la un eveniment, de abordare a unei teme etc. Cele câteva exemple care urmeaza – într-un fel de sectiune aplicativa, sau „varia“ – acopera o zona foarte redusa dintr-o asemenea abordare. Ele vor fi completate, într-o anumita masura, de observatiile facute, în partea a doua si a treia ale acestui volum, asupra unor texte publicistice.

Un gen: cronica mondena

Genul publicistic al „cronicii mondene“, întrerupt timp de mai multe decenii de seriozitatea obligatorie a reportajelor din fabrici si de pe ogoare, a supravietuit în memoria cititorilor mai ales prin intermediul parodiilor lui Caragiale. *Carnetul monden* – „Cum se pitrece la noi“ – al tânarului Edgar Bostandaki din *High-life*, pasajul în franceza („Un journal chic“) din *Tema si variatiuni*, aluziile la cronicarul real cu pseudonimul Claymoor (din *L'Indépendance roumaine*) din alte fragmente si articole risipite prin periodicele vremii ofera imaginea unui stil al mondenitatii de acum un secol: pretios, elegant, artificial, eufemistic, magulitor. În conditiile în care cel putin obiectul („lumea buna“) si publicul (cititor al magazinelor) s-au cam schimbat, ceea ce apare acum în reviste, în rubrici sau pagini care se intituleaza uneori chiar „Monden“ are un profil stilistic destul de diferit de cel traditional, apropiindu-se mai mult de tiparele actuale ale jurnalismului de scandal. Nu e greu sa deduci, dincolo de diferentele individuale, trasaturile programatice ale acestor texte de bârfa scrisa, care trec în revista, pe un ton lejer si glumet, cât mai multe detalii din viata privata a vedetelor si a personalitatilor politice la

Reflexul lingvistic al acestei proiectii ideale (foarte rar materializate în productii de moderat bun gust) e un hibrid stilistic, un mixaj de elemente culte si familiare, într-un limbaj destul de artificial, în care englezismele de ultima ora si expresiile populare se învecineaza, în care elemente familiare si argotice se întretes cu structuri arhaice, evocate în citate ironice.

Într-o pagina de „Jurnal monden“ (în *JN* 1910, 1999, 12), artificiul stilului înalt utilizat cu detasare ironica e obtinut prin doua trasaturi sintactice principale: folosirea formei neaccentuate a pronumelui în dativ („dativul posesiv“) ca determinant al unui substantiv si inversiunile de topica. Primul fenomen – „vorbea la *telefonu-i mobil*“; „si-a purtat *picioarele-i* încaltate cu o stranie pereche de sosete“ – a devenit un adevarat tic stilistic. Al doilea e mai frapant când consta în antepunerea, solemna si arhaica, a unui atribut pronominal: „subterfugiile prin care *ai ei colegi* au reusit s-o aduca la Flamingo“. Aceluiasi registru îi apartin si unele elemente lexicale arhaice, de pilda „*s-a purces* la dans“. În text apar numeroase elemente populare si familiare – „o *ditamai* surpriza“; „era, dupa cum ne-a marturisit, *nitel picata din luna*“, „au urmat *pupaturi* furtunoase“ –, unele deja consacrate în uz pentru conotatiile lor ironice: „a avut grija sa-si adoarma *odrasla*“. Tonul parodic al relatarii („prima vedeta care *a sosit la locul faptei*“; „încercând sa rezolve acolo *problema cu pirostriile*“, *JN* 1669, 1998, 23) aluneca usor în inovatii excesive, în combinatii inedite care risca sa devina inadevcate (faptul e uneori implicit recunoscut prin folosirea ghilimelelor): „*minuscula* lui prietena“, „pe vremea când «*salaslui*a», nu tocmai comod, în fotoliul de ministru“ (*JN* 1910, 1999, 12). Nu lipsesc conotatiile peiorative si ironice ale cuvintelor sau chiar numai ale unui sufix de origine turca, asociat cuvintelor sau radacinilor latino-romanice: „se deplaseaza din urbe în urbe cu tot *calabalâcul*“ (*JN* 1910, 1999, 12); „a trait într-un *amantlâc* fierbinte“ (*JN* 1670, 1998, 24). N-au disparut cu totul nici frantuzismele (firava legatura cu traditia vechii cronici mondene) – „cei mai buni prieteni ai *minionei*“ –, desi dominante sunt desigur englezismele: „si-a schimbat *look-ul*“. Diminutivele provin tot din registrul oralitatii familiare, afectuoase dar mai ales ironice: „*iubitelul* mult prea absorbit, din pacate, de conversatia celor doua colege“; „se vor produce *singurei*“, „*regizorasul*“ (*JN* 1670, 1998, 24).

În ciuda diferentelor lingvistice, între cronicile mondene mai vechi si cele contemporane exista asemanari apreciabile: dorinta de a demonstra abilitatea stilistica prin ornamente artificiale e legata de scopul simplu si banal al acestui tip de mesaj, care trebuie sa ofere în primul rând liste ale participantilor la petreceri. Versiunea moderna – în care ni se comunica, de pilda, ca pe toata durata unei petreceri, „G. s-a consolatat prin a-si scoate sau a-si pune puloverul pe ea“ (*JN* 1910, 1999, 12) – produce descrieri destul de anoste, lipsite de gratie si de sens.

Un eveniment: eclipsa

Discursul publicistic actual se dezvoltă adesea în jurul unor teme la moda, pe care le repeta insistent, epuizându-le prin exces de artificii retorice și lingvistice. La schimbarea temei, din tot ceea ce s-a scris sau spus rămâne un mic depozit de clișee, de cuvinte-cheie, de subiecte de parodie. În august 1999, tema eclipsei a focalizat energiile retorice ale jurnalistilor români și – într-o măsură mai redusă – ale autorilor de mesaje publicitare. Cel puțin în faza premergătoare evenimentului, tonul a fost totuși relativ sobru, tendințele ludice și ironice ale jurnalismului autohton manifestându-se cu moderatie. Discursul de tip științific (descrierea astronomică) și cel de tip politic (insatisfacția față de rezultatele propagandei turistice) și-au limitat inventivitatea la variația perifrazelor, a formulelor de desemnare – dintre care unele sunt extrem de lungi și de complicate: „extraordinar de mediatizată ultima eclipsa de soare a acestui mileniu“ (*National* 659, 1999, 12). Cuvântul-cheie a intrat într-o structură publicitară de desemnare abreviată și de circulație internațională, în care risca o anume devalorizare – pentru că astfel își asimila conținutul unui număr mare de obiecte ale culturii de masă: „*Eclipsa 99*“. Nu a lipsit însă reacția parodic-nationalistă: „în dulcea tradiție a eclipsei românești...“ (*EZ* 2166, 1999, 3). Presiunea evenimentului a mai produs câteva compuse destul de previzibile – „InfoEclipsa“ (rubrica, în *Curentul* 184, 1999, 11), „Eclipsa-magazin“, emisiune radiofonică (*RL* 2849, 1999, 9), „Eclipsomania“ („*Eclipsomania* cuprinde România“, *EZ* 2164, 1999, 1) și unele derivate nu atât noi, cât remotivate: „O vară de neeclipsat“ (*Curentul* 184, 1999, 11), „asa-numita «friptura *ecliptica*»“ (*Cotidianul* 2428, 1999, 9). De altfel, frecvente par să fie jocurile de cuvinte cam facile, bazate pe ambiguitatea semantică a cuvântului și a derivatelor sale, pe ezitarea între sensurile lor proprii și cele figurate: „Eclipsa de promovare“ (*Curentul* 184, 1999, 11); „Vip-uri «în eclipsa»“ (*Cotidianul* 2428, 1999, 20). Mai neobisnuită e modificarea fonetică a cuvântului, prin amplificarea glumeată a dificultăților de pronunțare: „duo-ul *Eclipxa*“ (*EZ* 2164, 1999, 2).

Inventivitatea combinatorie a produs și noi formule de salut, sub forma de urare – „Eclipsa usoară“ (lansată la un post de radio) – sau a remotivat unele expresii și locuțiuni populare și familiare. Cele mai sugestive și mai relevante din punct de vedere tematic par a fi fost *a lasa* și *a rămâne cu ochii în soare*, cu diverse adaptări contextuale: „Radio 21 nu-și va lasa ascultătorii cu... ochii în soare“ (*EZ* 2163, 1999, 3); „ca să nu rămâneți cu ochii-n Soare, accesul pe stadion se va face pe baza ochelarilor de eclipsa“ (*EZ* 2166, 1999, 3); „de teama tâlhariilor ce pot avea loc când tot poporul sta cu ochii în soare“ (*Cotidianul* 2428, 1999, 9) etc.

Eclipsa și-a extins posibilitățile de apariție în atributul destinației – „ochelari de eclipsa“, „Coca-cola de eclipsa“, „seminte de floarea-soarelui da eclipsa totală“ (*EZ* 2163, 1999, 3), ca și în expresiile temporalității: „pe timpul eclipsei“ (*EZ* 2163, 1999, 7); „pe perioada eclipsei“ (*Cotidianul* 2428, 1999,

20); „săptămâna eclipsei“ (*National* 659, 1999, 6); „ziua eclipsei“ (*RL* 2849, 1999, 1); „miercurea eclipsei“ (*Cotidianul* 2428, 1999, 20); „seara eclipsei“ (*RL* 2849, 1999, 9) etc. Fenomenul astronomic se lasă asimilat unui eveniment monden – „cu ocazia eclipsei“ (*Ziua* 1583, 1999, 4) sau chiar unei festivități – regim confirmat de tratamentul sau lingvistic: cuvântul *eclipsa* apare precedat de prepoziția *de*, într-o construcție rezervată numelor de sărbători („de Paști“, „de Crăciun“, „de Anul Nou“, „de Sfântul Nicolae“ etc.): „*De eclipsa* se va organiza cel mai tare concurs“ (*EZ* 2165, 1999, 7).

În fine, merita atenție și avertismentele medicale din presă, individualizate prin tonul lor deloc eufemistic, ba chiar plin de certitudini pesimiste: „Absența durerii va încuraja nehibzuita“ (*Libertatea* 2740, 1999, 8). Discursul medical s-a adaptat publicistic, combinându-se cu umorul negru caracteristic jurnalismului autohton de senzație, sarind de pilda de la descrierea simptomelor la anunțarea consecințelor asupra unuia dintre cei care anunță că nu-și vor lua măsuri de protecție: „După câteva minute, pe retina poate apărea o pată albă, apoi una neagră, care poate persista 8-10 zile. Dacă după această perioadă pată nu dispăre, Timisoara va avea un viceprimar orb“ (*EZ* 2165, 1999, 7). Cea mai spectaculoasă mi se pare, oricum, descrierea directă și implacabilă din finalul unui avertisment, formulat altminteri pe un ton foarte serios: „Atenție! Privitul Soarelui fără filtre de protecție, cu excepția momentelor de totalitate, duce la orbire, iar folosirea binocurilor sau a lunetelor fără aceste filtre are drept consecință *arderea ochiului până la os*“ (*RL* 2847, 1999, 25).

Interviul și comentariul metatextual

În ceea ce ar trebui să fie succesiunea rapidă de replici (întrebări și răspunsuri) a unui dialog de tip interviu, persistă în mass-media românească modelul tihnit al contemplației și al zabavei. Reporterii par încă să se mire de faptul că sunt puși în situația neobisnuită de a pune întrebări și de a primi răspunsuri – și simt nevoia să comenteze un asemenea lucru extraordinar. Chiar dacă se recunoaște valabilitatea principiilor cooperării conversaționale, dialogul nu trebuie totuși redus la situația armonioasă a efortului comun către un scop unic – largirea universului de informații al vorbitorilor – : pe baza unui „contract conversațional“ se dezvoltă și modelul conflictual al dialogului, foarte puternic mai ales în varianta caracterizată de un minimum cognitiv și un maximum afectiv. În cazul interviului e normal ca scopul obținerii de informații și situația polemică (nu însă de implicare afectivă!) să coexiste, în măsura în care informațiile cu adevărat noi, semnificative sunt cele pe care „adversarul“ tinde să le ascundă sau care ies din tiparul sau obisnuit de gândire și formulare. Efectul de surpriză, rapiditatea și abilitatea întrebărilor pot fi puse sub semnul unei cunoașteri pur intelectuale.

La începutul anilor '90, un reporter al televiziunii române avea mania de a-și introduce aproape fiecare întrebare printr-o formulă barocă și perfect

inutila în care mai întâi explica tuturor ca pune o întrebare, apoi furnizează o apreciere (discutabilă, în plus) asupra propriului act: „În cele ce urmează, va voi pune o întrebare incomodă... “; „Întrebarea pe care am să v-o pun acum e dificilă... “ etc. (citatele nu sunt riguros exacte). Formula tautologică a autocomentarii e pură pierdere de timp, pentru că limbajul are calitatea simplă de a-și „arata“ singură formă, în mod neechivoc și prin marci care se manifestă simultan cu enunțul. Intonația unei întrebări este, de pildă, mijlocul cel mai simplu și general de a face să se recunoască actul de interogație. Discursul despre limbaj – actualizare a așa-numitei funcții metalingvistice a limbii – îndeplinește roluri multiple și variate: de la cel pur informativ, eficient, de explicare a unor cuvinte și deci de înlesnire a comunicării („X, adică Y “) până la cel estetic, de distanțare ironică față de lumea imaginară și de actul de creație însuși. Ceea ce nu înseamnă că orice intervenție metatextuală e utilă sau subtilă. Comentarea nu a unor cuvinte, ci a unor acte de limbaj sau a unor structuri textuale, constând pur și simplu în semnalarea utilizării acestor structuri, pare să fie forma rudimentară de construire a unui text pe un tipar încă neasimilat, deci la intersecția a cel puțin două modele culturale.

Se observă fenomene similare în trecerea de la textele autentice populare, al căror tipar e fixat prin tradiție, la cele construite, de aceeași categorie de vorbitori, după model cult. Basmele au, de exemplu, formule inițiale destul de bine circumscrise, reprezentând însă, de cele mai multe ori, o intrare directă în lumea textuală, nu un comentariu metalingvistic: „A fost o dată... “; „Era... “; doar unele formule finale califică într-un fel actul de comunicare petrecut, obiectualizându-l: „sfârșii povestea“, „v-am spus-o toată“, altele rezumându-se la rolul de simple marci ale închiderii: „Asta e “; „Gata“; pentru poezie, „Foaie verde“ e doar un semnal de începere a comunicării. Față de structurile folclorice conventionalizate, *scrisoarea* e un tip de text cult, cu reguli de construcție încă neasimilate total de vorbitorul popular care îl abordează prin formule metatextuale: „Pun creionul pe hârtie și încep cu drag a scrie “; „doresc ca mica mea epistolă să vă gasească sănătoși... “ etc. (vezi mai jos, p. 188-189). Formularile metatextuale devin un semn al lipsei de acces sau al accesului doar parțial la regulile de structură a textului. E interesant că același gen de încercare tautologică de a construi textul prin explicitare îl fac elevii din primele clase: „La începutul compunerii mele vreau să spun că... “; „Am uitat să scriu că... “. Stângăcia acestor formule dovedește în fond neadaptarea la o convenție pe care cel care intră direct în lumea textuală o consideră fermă și recunoscută. Textele tradiționale sunt asociate automat cu această convenție, cele „de tranziție“ – nu.

Interviul se dovedește cred, pentru mulți din cei care îl practică (cu o mentalitate „folclorică“), o formă textuală neasimilată, pe care o redescoperă, comentând-o, cu aerul că asista la o surprinzătoare întemeiere. Dacă și-ar da seama că tehnicile și strategiile lui esențiale sunt bine fixate, inventariabile și integrabile în propria competență, s-ar elibera probabil de obsesia formei și s-ar

grabi sa puna întrebări.

Ancheta

Formula anchetei de strada, cu o întrebare sau un set de întrebări puse unui numar cât mai mare de interlocutori, alesi de întâmplare, a cucerit în anii 1991-1992 presa scrisa si mai ales audiovizualul românesc. În special la televiziune aceasta forma de dialog a adus mai multa spontaneitate si autenticitate decât interviurile cu replici previzibile sau discutiile regizate (mesele rotunde cu invitatii de opinii adverse, cu discutii în contradictoriu, transmise în direct, fiind pe atunci în faza de încercari timide si stângace).

Din anchetele tele vizate ale începutului, câteva au ramas chiar ca puncte de referinta în „antologiile“ personale ale multor spectatori: cea (economica si lingvistica) în care trecatorii erau întrebati ce este privatizarea – si destul de multi raspundeau stabilind o legatura cu verbul *a priva* (de ceva), atribuind cuvântului, evident, o conotatie negativa, sau cea (exclusiv lingvistica) în care oamenii erau invitati sa judece corectitudinea formei *oualele*: o acceptau cu usurinta, dar profitau de prilej ca sa se plânga de absentia marfurilor de pe piata.

În alte cazuri, reusita formulei a fost minata de o fundamentala inadecvare a întrebării la situatia de comunicare, ca în cazul unei anchete din timpul mineriadei din iunie 1990, în care unor gospodine asezate la coada si diversilor trecatori li se cerea sa indice un vinovat pentru cele întâmplate. Oamenii erau pusi (din stângacie sau cu intentie) în situatia de a raspunde la o întrebare care ieseia cu totul din sfera competentei lor, de a substitui cercetarilor legale, zvonul si opiniile subiective; nici reporterii, nici indignatii lor interlocutori nu pareau atunci sa-si dea seama de acest lucru.

Oricum, reusita genului depinde de alegerea si formularea întrebărilor, de construirea prealabila a unui model al partenerului de dialog, de flexibilitatea strategiilor care trebuie de multe ori sa fie modificate la fiecare pas. Formula are, de altfel, o anumita gratuitate: se presupune ca raspunsurile nu pot fi statistic revelatoare; ele pot fi, însa, socante, spectaculoase – prin exprimarea unei opinii neasteptate (mai rar), prin modul direct, chiar brutal de exprimare a unei opinii comune – sau prin diverse si adesea comice grade de inadecvare. Raspunsurile pot fi deci pregnante sau prin inventivitate, sau prin umor involuntar.

În ceea ce-l priveste pe reporter, e regretabila adeseori patrarea unei întrebări chiar dupa ce s-a dovedit ca era prost gândita – fara o corecta previziune a interlocutorului. În decembrie 1991, o tânara reportera de televiziune își pregatise o întrebare de actualitate: „anul acesta va ajung banii sa le cumparati copiilor dumneavoastra daruri de Craciun? “. Întrebarea (pe care am reprodus-o cu o oarecare aproximatie) a fost repetata, cu perseverenta, în fata unor oameni politici având în jur de 60-70 de ani, chiar dupa ce primii dintre ei explicasera,

amuzati sau usor jenati, ca au copii destul de mari, carora nu obisnuiesc sa le mai cumpere jucarii si dulciuri de Craciun.

În asemenea situatii, tot greul e lasat pe interlocutor, care ar trebui sa gaseasca, cu ingeniozitate si spirit critic, o solutie pentru orice întrebare absurda. Daca sunt într-adevar posibile si asemenea rezolvari fericite, nu e mai putin adevarat ca majoritatea oamenilor, pusi în situatia sa raspunda la întrebări rau formulate, par mai prosti decât sunt în realitate. Foarte departe de întrebările socratice (a caror previzibilitate ar fi, de altfel, la fel de nepotrivita cu o ancheta!), multe din ti parele la moda în jurnalistica actuala par destinate doar sa puna în încurcatura sau sa provoace raspunsuri sclipitoare, ironice sau metaforice. Ele par construite pe o strategie unica: daca interviuatul o evita, reporterul e derutat, dezamagit, insista („nu ma ajutati deloc... “).

O ancheta naucitoare din primele luni ale anului 1992 lansa întrebarea-soc „A venit primavara? “. Cetatenii, usor derutati dar pregatiti sa accepte orice, raspundeau scurt si afirmativ (o parodie de ancheta înscenata la un moment dat de grupul Divertis folosea interlocutori reali, filmati, fara stirea lor, si când li se sugera, amical, raspunsul – „avem prea multe raspunsuri cu *da*, avem nevoie si de un *nu*“ – si când, obedienti, faceau ceea ce li se cerea). În chestiunea primaverii, reporterul (care conta probabil pe tipul de raspuns digresiv si metaforic pe care l-ar fi dat el însusi la o asemenea întrebare) continua: „De ce? “. Aici, oamenii formulau, dupa posibilitati, ideea succesiunii anotimpurilor, faceau referiri banale la calendar si la clima – sau ridicau din umeri. Dezamagit ca subtilitatea întrebărilor sale n-a fost încă sesizata, reporterul insista: „Dar ca stare de spirit? “. De la acest punct încolo, reactia interlocutorilor are mai putina importanta; ar trebui spus ca ea era mai curând blândă si concilianta: da, a venit si ca stare de spirit – sau nu, ca stare de spirit încă n-a venit, Ezitarea îi permitea reporterului sa încheie în forta: „Dar ca stare de necesitate? “.

Metafora (de sursa politica sau juridica?) a primaverii „ca stare de necesitate“ e atât de derutanta, încât tacerea celor interviuati era singurul raspuns amabil.

Neglijente ortografice

Pare o naivitate a te întrista sau a te indigna de greselile de grafie aparute în citarea cuvintelor straine (nume proprii sau comune) în jurnalistica actuala. Daca din punct de vedere strict tehnic conditiile de înregistrare si de trimitere rapida a datelor au progresat, ideea de efemeritate a comunicării gazetăresti a ramas totusi destul de puternica încât sa justifice diversele neglijente. Daca cineva cunoaste dinainte anumite nume de persoane sau de localitati straine, sau daca are ideea sa verifice pedant exactitatea reproducerii lor, risca sa descopere varii stâlciri, ciudate si chiar comice. Experienta lecturii unor articole din presa straina despre evenimentele românești i-ar putea convinge pe

jurnalistice contemporane. Evenimentele mineresti din 1999 au avut de pilda dezavantajul de a aduce în discuție toponime și antroponime pe care era puțin probabil ca un cititor strain să le cunoască dinainte. În reportajele corespondenților straini au apărut astfel forme stranii ca *Marion Cozma*, *Raminicu Valcea* sau *Tragi Jiu* (nonsalantă în reproducerea numelor proprii e egalată de obicei doar de cea în indicarea cifrelor – încă mai ușor de constatat, dar neavând, desigur, relevanța lingvistică).

Acestea fiind zise, e stabilit cred fundalul de scepticism pe care se proiectează cele câteva observații de mai jos. A enumera grafii jurnalistice gresite e în mare măsură redundant și inutil. Există totuși o ierarhie a inacceptabilului și o gradatie a indignării. Mi se pare evident că erorile grafice sunt mai supărătoare când apar în reproducerea nu a numelor proprii, ci a cuvintelor comune din limbi de circulație. Cazul special asupra căruia aș vrea să mă opresc e scrierea unor cuvinte italienești în presa românească. Cuvintele italienești prezintă unele dezavantaje specifice: seamănă cu cele românești, sunt ușor de pronunțat – dar au destul de des consoane duble, pe care transcrierile ziarelor noastre tind să le simplifice. Apar astfel forme ca *repubblica* în loc de *repubblica* („cotidianul italian «La Repubblica»” – în *RL* 1996, 15), ori *frecia* „sageată” în loc de *freccia* („la bordul fregatei *Frecia Rossa*” – *RL* 2149, 1997, 4). S-ar părea că sunt greu de acceptat două cazuri de consoane duble în același cuvânt, așa că se simplifică macar unul din grupuri; fenomenul apare des în două cuvinte mult vehiculate în articolele sportive: *gazetta* în loc de *gazzetta* și *azzurro* în loc de *azzurro*: „*Gazetta dello sport*” (*RL* 2657, 1998, 3), „*squadra azzura*” (*RL* 2501, 1998, 12), „*Bombola Azzura*” (*RL* 2083, 1997, 10). Așa cum se întâmplă adesea, conștiința difuză a unor nesigurante și erori se reflectă în reacția de hipercorectitudine: consoanele duble apar și acolo unde nu își au locul, de pilda în *serra* în loc de *sera*: „*Corriere della serra*” (*RL* 2657, 1998, 3), sau în *rifondazione* în loc de *rifondazione* („partidul marxist «*Rifondazione Comunista*»”, *RL* 2154, 1997, 4).

Așa cum sugeram de la început, discutarea unor erori de acest gen nu prezintă de fapt relevanță teoretică și are, din păcate, puține șanse de a impune formele corecte: atunci când pentru aceasta e suficientă deschiderea unui dicționar, a explica că greselile există e, desigur, o pierdere de vreme.

II. STILURI, LIMBAJE SI TIPURI DE TEXTE CONTEMPORANE

Multiplicarea tipurilor de texte si de limbaje care își dezvoltă trasaturi caracteristice e o realitate culturala contemporana. Jargonul legat de utilizarea computerelor, de exemplu, se dezvoltă rapid si invadează viața cotidiana, influentând, cel puțin sub aspect lexical, vorbirea curentă (cu atât mai mult cu cât contactul cu calculatorul se petrece pentru multi tineri foarte devreme, cel puțin prin jocurile electronice). În același context globalizant, mesajele postei electronice reinventează stilul epistolar. Limbajul publicitar – la început mai ales imitat după modele straine, devenind însă tot mai inventiv, tot mai adaptat structurilor limbii române – acționează repetitiv, insistent, transmitând altor tipuri de limbaje clișeele si tiparele sale. Discursul religios, revenit în spațiul public după o perioadă de marginalizare, încearcă diverse formule de modernizare si de adaptare la contexte comunicative variate (scoli, ziare, televiziune, Internet etc.), având la rândul sau ecouri în alte discursuri. În programele de televiziune larg urmarite, ca si în presa scrisă, diferite modele lingvistice straine coexistă cu tipare interne care beneficiază de prestigiul cultural al tradiției (pretiozitate, stil înalt, stil științific, literaturizare) – si mai ales cu presiunea unei oralități familiare si argotice care subminează barierele dintre scris si oralitate, dintre spațiul privat si cel public.

1. Limbajul informatic si al mediilor electronice

Limbajul informaticii reprezintă astăzi, nu numai pentru limba română, limbajul tehnic cu cea mai spectaculoasă ascensiune si cu cel mai puternic impact asupra limbii comune. Rapiditatea cu care s-a răspândit si s-a internationalizat, o dată cu tot mai largă folosire a computerului personal si a Internetului (în România, procesul s-a accelerat vizibil după 1989), oferă o instructivă ilustrare contemporană a schimbării lingvistice, în care se manifestă fenomene generale precum formarea cuvintelor, evoluția sensurilor, împrumutul lexical si calculul sintactic, interferența registrelor etc. Ca si în alte limbi, importul terminologic din engleză a ridicat unele probleme de integrare lingvistică si de standardizare.

Extinderea mediilor electronice – rețeaua Internet, posta electronică – si

accesul tot mai multor persoane la ele influenteaza dezvoltarea limbii contemporane nu numai prin adaptarea terminologiei specifice: situatiile de comunicare nou aparute creeaza formule inedite de interferenta între scris si oralitate, între limbajul standard (uneori cu elemente tehnice) si registrul familiar. În acest capitol sunt prezentate doar câteva observatii privind aspectele tehnice si terminologice ale fenomenului; trasaturile epistolare ale mesajelor e-mail si colocvialitatea limbajului folosit în listele de discutii sau în alte spatii similare din Internet vor fi discutate în alte sectiuni (*Stiluri epistolare*, p. 179-192, respectiv *Scriere si oralitate*, p. 278-289).

Adaptarea terminologiei

Limbajul informatic apare în mai multe ipostaze. În primul rând, exista un lexic de specialitate, folosit în traduceri, articole stiintifice, tratate, manuale; acesta este supus de obicei unor eforturi terminologice: sunt cautate echivalente, sunt evitate, instinctiv sau programatic, unele barbarisme; nevoia de precizie si de transparenta internationala actioneaza însa de obicei în sens contrar, manifestându-si presiunea uniformizanta. S-a dezvoltat, apoi, si un jargon al specialistilor, mai putin supravegheat, de folosinta practica, în care amestecul lingvistic e mai puternic, iar formele hibride, simtite ca atare, capata adesea conotatii glumete. În fine, exista zona, tot mai mare, de patrundere a terminologiei în limba comuna, cu inevitabile imprecizii, simplificari, largiri de sens: pentru acest fenomen interesul lingvistic si cel al publicului larg sunt mai mari.

În limba româna contemporana exista termeni al caror statut de tehnisme informatice este limpede; *computer, soft, hard* etc. Alte cuvinte au fost împrumutate recent din limbi în care se produsese deja o extindere a utilizarii lor. Celebrul *a implementa* (engl. *to implement*) își datoreaza succesul sensului sau informatic, care a creat o moda în economie, politica, jurnalism; în franceza si în italiana, de exemplu, dictionarele curente înregistreaza împrumuturile respective (*implémenter*, respectiv *implementare*) exclusiv cu sensul lor informatic, dar în uzul curent apar si sensurile largite.

Câteva observatii despre stadiul actual al limbajului informatic românesc se pot face pornind de la un *Dictionar explicativ de calculatoare*: Ban, Mirestean, Miclea, Miclea 1994. Unul dintre faptele lingvistice care atrag imediat atentia este seria lexicala neologica foarte bogata constituita din verbe formate cu sufixul *-a*. Majoritatea sunt simple împrumuturi adaptate ale verbelor englezesti; unele pot fi interpretate si ca derivate de la substantive corespunzatoare din româna (dar modelul ramâne strain: ele corespund frecventelor conversiuni din engleza, unde forma substantivului si a verbului e identica) – *a accesa* (engl. *to access*) – , altele reprezinta calcuri semantice: verbul *a apela* este folosit (dupa engl. *to call*) cu sens si regim sintactic nou: „postul telefonic este apelat“ (p. 20); „va putea apela doar fisierul“ (p. 22). De multe ori în dictionar apar doar substantivele-infiniteve lungi, dar e de presupus

ca exista si verbul corespunzator (uneori el e folosit în textul explicatiei): *mapare* („maparea adresei“, p. 13); *parolare* („sistem de parolare a informatiei“, p. 12) *adresare* („adresarea datelor“, p. 22), *procesare*, *formatare* (si cu participiul *formatat*), *scanare* etc.

Noul limbaj informatic ar parea sa confirme observatiile mai vechi ale lingvistilor despre preferinta limbajelor stiintifice pentru substantivele masculine, uneori prin impunerea de variante noi de plural. Fata de neutrul *registru* din limba standard (cu pluralul *registre*), întâlnim aici masculinul *registru*, pl. *registri*, cu sensul de specialitate calchiat dupa engl. *register*. Un termen ca *director* (engl. *directory*) este însa încadrat între neutre (are pluralul *directoare*), evident, pentru a evita macar la plural confuzia cu desemnarea masculina a functiei administrative (*directori*).

O alta trasatura previzibila – deoarece caracterizeaza limbajul stiintific în genere, si în mod special calcurile din engleza – este frecventa compuselor din substantive juxtapuse: *fisier-text*, *asezare fisier*, *limbaj masina*. Cele mai multe compuse sunt totusi transpuse în româna în structuri sintactice explicite, cu legatura între substantive exprimata prin genitiv sau prepozitie (*securitatea fisierului*, *editor de text*).

O categorie de substantive tehnice (nume de agent sau, mai des, de instrument) au foarte frecvent terminatia *-or*, fie preluata din engleza, o data cu cuvintele – *convertor* (engl. *converter*), *procesor* (engl. *processor*) *descriptor* (engl. *descriptor*) –, fie extinsa asupra cuvintelor englezesti în *-er*: *asamblor*, *adaptor*, *digitizor*, *interpretor* (engl. *assembler*, *adapter*, *digitizer*, *interpreter*). Mai rar, ideea de agent sau de instrument este transmisa prin substituirea cu sufixul corespunzator din româna, *-tor*: *compiler* este adaptat în forma *compilator*. *Server*, *controller* sunt totusi pastrate ca atare – probabil pentru ca adaptarile de tipul *servitor* sau *controlor* ar fi creat omonimii suparatoare.

Chiar o notiune fundamentala a domeniului circula în doua forme paralele: *computer* (cu pronuntia de origine) si *calculator*. Termenul mai frecvent în scris pare totusi sa fie *calculator*; dictionarul citat îl foloseste consecvent, ca si alte lucrari recente de specialitate; *computer* e probabil mai raspândit în comunicarea orala (a specialistilor sau a utilizatorilor). E interesant ca DEX-ul, aparut în 1975, se plasa înca sub sfera de influenta a limbii franceze, acordând statut preferential (prin lungimea si detaliile definitiei) termenului *ordinator* (din fr. *ordinateur*), astazi complet iesit din competitie.

Extinderi metaforice ale terminologiei în limbajul curent

Influenta reciproca dintre limbajul de specialitate si limba comuna se poate exercita prin extindere metaforica. Într-o prima faza, limbajul de specialitate preia cuvinte din limba curenta, carora le extinde sensul prin metafora. Sursa metaforica a terminologiei ramâne transparenta în limba în care ea s-a dezvoltat cu preponderenta – în cazul informaticii, în engleza. Transpunerile în alte limbi pot consta, cum se stie, în preluarea ca atare a cuvântului, ca împrumut lexical, opacizându-i-se astfel originea metaforica, sau

în calchierea sensului sau, prin refacerea traseului metaforic. Cazul engl. *mouse* e cel mai cunoscut și mai evident: preluat ca atare în unele limbi, de exemplu în româna sau în italiana, dar tradus în altele, cum ar fi franceza (*souris*). Și în româna mai mulți termeni metaforici au fost tradusi: au intrat astfel în limbajul de specialitate autohton, prin calc semantic, termeni ca *arhitectura*, *ecou*, *harta*, *masca*, *radacina*, *virus* (deja utilizați în alte limbaje științifice sau tehnice), *biblioteca*, *fereastra*, *ecluza*, *magistrala*, *meniu*, *pachet*, *poarta*, *a salva* etc. – sau, în domeniul Internetului, *a naviga*, *a vizita* etc. Traducerea metaforei poate fi destul de socantă, mai ales când termenul autohton e mai concret, când are mai puține sensuri secundare abstracte. Un exemplu de calc mai greu acceptabil – dar poate deja impus între specialiști – mi se pare a fi *miez* (pentru engl. *core*), mai ales în sintagme de genul *memorie cu miez* (Ban, Mirestean, Miclea, Miclea 1994).

O a doua fază, poate și mai interesantă, este cea în care terminologia de specialitate (re)intră, prin extensie semantică, adesea prin intermediul vorbirii familiare, în limbajul curent. Verbul *a accesa*, deja amintit, englezism tipic limbajului informatic – „Internetul este *accesat* de 40 milioane de oameni“ (RL 2147, 1997, 9) – apare folosit cu sensul de „a ajunge la...“ într-un context total diferit: cel sentimental. E drept că citatul de mai jos provine din cronică la un film în care chiar povestea de amor e întretesută cu detalii electronice (corespondența protagonistilor fiind purtată prin e-mail) – „Între a iubi fictiv, metafizic (...), a iubi electronic și a iubi în stil tradițional, tot ultima variantă rămâne cea viabilă. Dar pentru a o putea «*accesa*», Joe va trebui să câștige puncte ca om făcut din carne și sânge“ (RL 2766, 1999, 20); e însă ușor de prevăzut că un asemenea uz extins se va întâlni și în contexte care nu mai au nici o legătură directă cu mediul de origine.

Trecerea prin parodie e uneori o etapă necesară a extinderii semantice; o dovedește o altă cronică, în care este comentat un spectacol umoristic cu funcție publicitară: *Un E-mail pierdut* (EZ 2333, 2000, 2). Replici și situații evident parodice înlocuiesc elementele tradiționale din comedia lui Caragiale (*O scrisoare pierdută*) cu unele ultramoderne; câteva provin din textul reprezentăției – „descopera *dischetele* lui Catavencu“, „liderul unui grup de *hackeri*“, „să ne întoarcem la 286“ etc. –, altele aparțin gazetarului, contaminat de plăcerea jocului: „piesa a avut un real succes printre invitați (...), textele mergându-le drept la *microprocesor*“ (substituit în expresia *a merge drept la inimă*); „în compania unui vin bun și a unor apetisante produse gastronomice puse pe *desktop* de organizatori“ (substituit în expresia *a pune pe masă*). Interesante sunt, între utilizările strict lingvistice, cele care atestă posibilitățile de extensie semantică a unor cuvinte, prin aplicare metaforică. E vorba în primul rând de *a virusa*: „Academia Catavencu îl *virusează* pe Caragiale“; „textul *virusat* de neologisme“, „Cetățeanul *virusat*“, ca și de *a reseta*: „Nu mă-mpinge ca *resetez*“.

Verbul *a reseta* apare înregistrat, de altfel, și într-un dicționar de argou al limbii române (Croitoru Bobârnice 1996): *resetează-te!* = „pleacă, dispăr“;

s-ar parea ca e vorba tot de o aplicare metaforica, recent aparuta în limbajul colocvial si tineresc al utilizatorilor de computere, chiar daca un dictionar aparut ulterior (Volceanov, Voceanov 1998) reinterpreteaza forma, corectând-o (autorii înregistreaza doar verbul *resteaza-te!*, cu sensul „ascunde-te“, atribuit limbajului interlop; e totusi putin probabil sa fie vorba de doua cuvinte diferite).

Evident, multe din formele citate sunt creatii ad-hoc, efemere, dar tendinta de a folosi în limbajul familiar metafore de origine informatica exista si e chiar foarte normala: orice domeniu la moda si puternic implicat în viata cotidiana îsi ofera colocvialitatii glumete cuvintele si expresiile.

Limba româna în Internet

Diversitatea tipurilor textuale din Internet este extrem de mare; în plus, multe dintre respectivele materiale nu sunt scrise exclusiv în si pentru circulatia „electronica“; reviste aparute simultan în forma clasica, pe hârtie, carti, bibliografii, acte, decizii – sunt doar „depozitate“ în noua forma. Din punct de vedere lingvistic, mi se par interesante mai ales textele scrise special pentru paginile retelei electronice, caracterizate fie prin încercările de a adapta o terminologie de specialitate engleza si deci internationala, fie, mai ales, prin tentatia de a exprima în versiunile românești o colocvialitate simpatica si glumeata.

Temerile legate de riscul ca inovatiile tehnice sa produca o uniformitate plicticoasa par sa nu se dovedeasca total întemeiate. E drept ca pe de o parte comunicarea moderna se simplifica, se cliseizeaza, urmarind eficienta maxima; pe de alta parte, ea produce totusi insule de expresivitate, cu atât mai puternice cu cât sunt comprimate si reprimite de uzul dominant. Multi dintre românii stabiliti în strainatate, obligati sa foloseasca în mod curent o alta limba decât cea materna, scriu scrisori amicale de o expresivitate populara si de o bogatie a nuanțelor stilistice si a jocurilor de cuvinte mult mai puternica decât a celor care folosesc predominant româna în uzurile sale curente. Aceasta placere a limbajului se vede si în Internet (în care, de altfel, se pot gasi amatoristice mini-dictionare, mini-ghiduri de conversatie, culegeri de proverbe, de bancuri si mai ales de poezii).

Sunt câteva situatii în care autorii de pagini virtuale se confrunta direct cu probleme lingvistice. Cea mai izbitoare e bine cunoscuta limitare grafica în folosirea diacriticelor din alfabetul românesc: ea poate deveni într-adevar neplacuta mai ales în reproducerea textelor poetice. La limitele grafice se raspunde uneori, când e important ca termenul expresiv sa nu treaca neobservat, cu transcrieri mai mult sau mai putin imitate si improvizate: „Sanatate la neamuri si apa la *papushoi*, oriunde ati fi!“; „Pupat *Piatza Independentzei*“ (*Romanian Links*).

În limbajul „de Internet“ se manifesta desigur si dezavantajul previzibil al mixajului, al amestecarii de cuvinte românești si englezesti, mai ales acolo

unde echivalentul unei formule informatice nu e încă suficient fixat: „Nu uitați să faceți «*reload*» la pagina ca să citiți cea mai recentă versiune”; „Se poate căuta această poezie cu următorul «*search*»”. Un pas spre asimilare e făcut prin adaptarea glumeată a terminologiei de specialitate, prin derivarea cu sufixe vechi și populare sau prin combinarea cu termeni familiari, populari și chiar regionali: „o firmă care se respectă trebuie să apară musai și în varianta *interneticească*”; „nu oricine este legat la o *bucatică de server*”; „*cetitorul internetist*”, „*Internelu*”, „*postasul matale electronic*” (*Bomba*). Un exemplu interesant e furnizat de indicația (însotită în genere de un semn conventional) *Home*: aceasta apare ca atare, în engleză, în paginile „serioase” redactate în română; plăcerea jocului lingvistic o traduce însă uneori cu „*Acasă*”, după cum „*Home page*” poate apărea în transcriere dezinvoltă („Înapoi la versiunea 2.0. a *houmpeigiului* lui Cristi”) sau poate fi obiectul unei ingenioase substituții („Înapoi la *pagina muma*”).

2. Un document lingvistic și sociologic: mica publicitate

Anunțurile miciei publicități oferă mereu surprize, înregistrând o realitate socială în schimbare. Chiar dacă nu totdeauna foarte relevante din punct de vedere strict lingvistic, maruntele inovații ale anunțurilor sunt semnificative pentru că atestă transformarea obiceiurilor, a mentalității, a stilului de viață autohton. Vocabularul tehnic și limitat al miciei publicități s-a modificat, într-o anumită măsură, în ultimii ani; selecția numelor și a atributelor oferă un sistem de interpretare a realității, fiind un indicator social pertinent. Etapele primului deceniu de tranziție a societății românești post-totalitare ar putea fi urmărite cu ajutorul anunțurilor publicitare: de la vânzarea, în 1990, a volumului *Omagiu* sau a locurilor pe liste de așteptare până la ofertele, în anul 2000, de vile, fabrici sau autobuze. Nu e nevoie să fie comentate aberațiile totale, culese și repropuse de revistele umoristice, pentru că normalitatea e mai semnificativă în dinamica ei: prin inventivitatea caracterizarilor din cererile sau ofertele de serviciu, prin largirea sensului câte unui cuvânt (*deosebit*, *menajera*), prin atribuirea de calificative („*zona civilizată*”), prin desemnările neoficiale ale cartierelor și zonelor bucurestene, prin modul umanizat sau obiectualizat de a vorbi despre animale, prin îndrăznelile anunțurilor mai mult sau mai puțin matrimoniale, prin pitorescul remarcabil și stilul hibrid al anunțurilor vrajitoresti etc.

Indicii de istorie a mentalităților

Verbele *a vinde* și *a cumpăra* au fost intens folosite în textele de propagandă care (activând probabil o mentalitate arhaică) puneau în valoare conotațiile lor negative. De câte ori obiectul acțiunilor pe care cele două verbe le denumesc nu e un obiect, o marfă propriu-zisă, ci o persoană, o grupă, o

abstractie, valorile negative reapar aproape automat (*a-si vinde* prietenii, sufletul sau ideile; *a cumpara* constiinta, tacerea cuiva etc.). În primii ani de dupa 1989, mult mai interesante decât lozincile de genul „nu ne vindem tara “ erau anunturile de mica publicitate, foarte numeroase de altfel, care propuneau ca obiect al verbelor *a vinde* si *a cumpara* fie banii (nu „*schimb*“, ci „*cumpar* dolari si marci“, „*cumpar* valuta“, ba chiar, mai explicit, „*cumpar* dolari si marci *la pretul cursului negru* al zilei“), fie pozitiile avantajoase într-o lista de asteptare: „Cumpar înscriere Dacia... “; „Cedez numar mic I.C.V.L.... “. Un alt obiect inedit de vânzare / cumparare sau de schimb era *înlesnirea* („înlesnire cumparare apartament“, „înlesnirea obtinerii a doua camere“); într-o formulare dubioasa (pentru ca adjectivul *rezolvabil* era folosit, impropriu, cu sens activ, nu pasiv, deci cu întelesul „care poate rezolva ceva“) – „ofer recompensa pentru recomandare rezolvabila“ (*Bursa* 15, 1991, 12) – e prezentat un alt potential „obiect“ de vânzare; numai ca aici actiunea e desemnata printr-o perifriza mai eleganta (a „oferi recompensa“). Este evident ca nu obiceiurile evocate de enunturile de mai sus sunt inedite, ci „normalizarea “ lor, atestata de prezenta în formulele fixe ale anuntului publicitar.

Înainte de 1990, unul dintre cuvintele insistent folosite în micile anunturi era adjectivul *deosebit*, care își modifica sensul într-un mod spectaculos, devenind, pe de o parte, un *passe-partout* vag valorizant (cliseu utilizat, paralel, si de limbajul politic „de o deosebita valoare teoretica si practica “); pe de alta specializându-se pentru a indica, în mod mai mult sau mai puțin conspirativ, *anumite* particularitati nedeclarabile public ale marfurilor în discutie. În aceasta a doua directie, lucrurile au evoluat si s-au precizat rapid: în paginile ziarelor, foarte frecventele indicatii de tip „plata *deosebita*“, „pret *deosebit*“, ambigue sau chiar cu totul lipsite de sens pentru un neinitiat în codul particular al anunturilor, apareau, ca eufemisme dictate de o excesiva prudenta, alaturi de echivalentele lor directe, explicite: „plata *în valuta*“.

În aproximativ aceeasi sfera se plaseaza si adjectivul *international*, dintr-un anunt repetat, în forme variable: „Cumpar (...) *pictori internationali deosebiti*. Astept provincia, *oferta deosebita*“ (*RL* 372, 1991, 6); „tablouri *deosebite, internationale*“ – ib. 371, 7). Pictorii cautati vor fi fost, probabil, „de reputatie mondiala“ sau poate, pur si simplu, „straini“: nu pot fi însa numiti „internationali“, pentru ca adjectivul se aplica (structura sa lexicala e transparenta) relatiilor stabilite *între* națiuni, state. S-ar putea sa fi fost vorba în acest caz de o influenta a limbajului sportiv, în care „internationalii “ sunt membri ai echipei nationale, participanti deci la competitii între natii si, evident, posesori ai unor calitati care îi recomanda pentru astfel de competitii. Emblema „international“ ar fi deci, si în cazul pictorilor, un certificat „de performanta“; în fapt, aceasta utilizare (ca si unele asemanatoare, ale adjectivului „european“, v. mai jos) e un abuz.

Altminteri, frunzărirea paginilor cu anunturi prilejuieste o serie de observatii mai mult sau mai puțin lingvistice. Frecventa destul de mare a adjectivului nehotărât *orice*, de exemplu, nu e semnificativa atât la nivelul

limbii cât la acela al starilor si mentalitatilor, pentru ca ia forma unei hiperbole fara acoperire, dar indica adesea si lipsa unor bariere etice. E nevoie de o reeducare a perceptiei normalitatii pentru a nu trece prea usor peste formulari de genul: „Tânăr 34 ani, prestez *orice* activitate cu plata“ (MMP 36, 1991, 2); „caut asociat *orice* domeniu“ (AT 1, 1991, 8); „caut contract munca *orice* tara, ma pricep la *orice*, oferte serioase“ (Anunt 13, 1991, 3); când *orice* devine o emblema, un semn, relativ independent de context, chiar corectitudinea constructiei sale gramaticale e neglijata: „persoana serioasa fac menaj *orice*“ (RL 355, 1991, 6). Usurinta cu care se ofera, superlativ si nedeterminat, o disponibilitate totala ramâne constanta; si în 1999, anunturile propun „personal calificat în *orice* domeniu“, sau „locuri de munca pentru *toate* meseriile“. Nici nu e de mirare, în aceste conditii, ca o vrajitoare poate afirma: „În 24 de ore aduc *pe oricine, de oriunde*“ (EZ 2589, 2000, 7).

Observatii de natura mai restrâns lingvistica se pot face în legatura cu aparitia în limbajul miciei publicitati a unor compuse de forma si lungime nespecifice limbii române (*autostereoradiocasetofon*), în legatura cu fenomenele de elipsa, de extindere a constructiilor prepozitionale care tind sa înlocuiasca dativul („ofer la cetateni“); de asemenea, despre nefirescul unor traduceri („o buna posibilitate“), dar mai ales despre oscilatiile, adesea hazlii, între impersonalizare si formularile la persoana I sau a II-a. Enunturile personalizate, absente din „limbajul de lemn“ al miciei publicitati din deceniile regimului totalitar (desigur, cu exceptia anunturilor de decese si a multumirilor si felicitarilor), au un aer mai curând naiv, preluând formule de reclama sau adoptând un limbaj pretentios: „Întocmiti o lucrare de an sau diploma? Scrieti carte domeniu tehnic?“ (Anunt 13, 1991, 3); „Efectuez tricotare, crosetare macrameuri...“ (ib.).

La sfârșitul anilor '90, principala inovatie stilistica a anunturilor e recursul tot mai frecvent la argoul contemporan („baiat marfa“) si la setul de norme si valori în circulatie neoficiala: „Lasa-te de munca si fa bani!“. O ruptura între aparenta si esenta mesajului mi se pare a se manifesta într-un anunt care propune, în 1999, „transport saptamânal de persoane în Croatia“ – sfârșind cu asigurarea optimista „Trecerea garantata!“.

Profilul public: „oferte de serviciu“

Mult timp, categoria „ofertelor de serviciu“ a reflectat, în presa româneasca, birocratismul dezolant al sistemului politic: textele anuntau, în enunturi seci, încadrarea „în conditiile legii“ a persoanelor care îndeplineau câteva conditii principale: calificare, diploma, autorizatie, „domiciliul stabil în...“, „vechimea în munca“, eventual „stagiul militar satisfacut“. Foarte rar textul era înviorat de câteva adjective, de obicei insesizabile, de altfel, pentru ca neutralitatea lor oscila între doua embleme ale relativitatii cu aparenta obiectiva: *corespunzator* si *deosebit*.

Aparitia unor descrieri mai detaliate ale calitatilor cerute pentru ocuparea

unui post a reprezentat, din acest punct de vedere, o noutate. Stilul actual al genului „oferta” – mult mai flexibil, descriptiv, chiar persuasiv – este în mod evident un produs direct al traducerii și al adaptării rapide a unor anunțuri similare (din engleza, în primul rând). Tendința de recuperare și de sincronizare caracterizează de altminteri întreg stilul publicitar, care a evoluat destul de rapid în ultimii ani. Interesul lingvistic al procesului de preluare este evident: structuri care par în primul moment nefirești, nespecifice limbii române („persoana cu abilități în...”, „cu disponibilitate pentru...”) reușesc să se impună, în scurt timp, prin repetare. Se poate urmări și concurența între diferite cuvinte și construcții, dintre care unele vor sfârși prin a forma un limbaj relativ standardizat, în măsura să prezinte exact gradualitatea informațiilor. Cunoașterea limbilor straine, de pildă, are nevoie să fie indicată într-o asemenea gradatie, încă nefixată într-un sistem riguros: „(foarte) *bun cunoscător* al limbii engleze”; „cunostinte *excelente de...*”; „cunostinte *temeinice*”; „cunoscând *perfect...*”; „*vorbitor de...*”; „engleza *scrisă și vorbită fluent*”; „engleza *bună*”; „cunoscând *aproximativ...*”; „nivel *satisfacător*” etc. Deși vechile clișee n-au disparut cu totul – se caută persoane cu „pregătire fizică *corespunzătoare*” sau cu „prezentă fizică *deosebită*” – e totuși vizibilă îndrăzneala (de sursă publicitară) de a pretinde calități *excelente*; sensul superlativ al adjectivului ar fi parut, până nu de mult, aproape indecent.

În vocabularul de bază al ofertelor intra acum termeni ca *experiență*, *cunoaștere* (*cunostinte*), *disponibilitate*, *posibilitate*, *abilitate*, *aptitudini*, *deprinderi* etc. („experiență în oferte și contracte publice”, „foarte bune cunostinte în informatică”, „disponibilitate de a călători”, „posibilități de lucru independent”, „abilități în utilizarea computerului”, „aptitudini în domeniul geologic” etc.). Presiunea traducerii se face simțită în construcțiile prepoziționale, care, de multe ori, nu sunt cele mai firești pentru română: „cunostinte *în...*”, sau chiar „*despre...*” apar mult mai des decât „cunostinte *de...*”; evident, mica publicitate folosește adesea stilul telegrafic, juxtapunând pur și simplu substantivele: „cunostinte operare”, „deprinderi calculator” etc. Între construcția cu prepoziția *în* și cea (mai în spiritul limbii române) cu *de* pare să existe o diferență de nuanță: cunostintele *în* pot fi foarte solide (de pildă, ca rezultat al unor studii aprofundate), cunostintele *de* rămân mai curând sumare; distincția (dacă există cu adevărat) e totuși fragilă.

Mai interesante decât desemnările cunostintelor și ale aptitudinilor generale sunt referirile la stări și dispoziții de natură afectivă (ale persoanei cu „*dorință* de a călători în țară”, cu „*pasiune* pentru muncă”, ale solicitantului „*încercător* în posibilitățile sale”) și, mai ales, la calitățile propriu-zise: „seriozitate”, „loialitate”, „spirit de responsabilitate”, „gândire prospectivă”, „capacitate de creație”, „inițiativă”, „spirit întreprinzător”, „dinamism”, „energie”; persoana potrivită trebuie uneori să fie „receptivă”, „adaptabilă”, „deschisă”, „sociabilă”; deseori trebuie să posede și calități fizice: „sanatoasă”, „prezentă agreabilă”, „înfățișare plăcută”, „aspect plăcut”. În formulări care

tind spre tautologie, acestea din urma devin „*aspect fizic placut*“, „*prezenta fizica*, persoana agreabila“.

Lista calitatilor cerute prefigureaza un prototip uman „modern“, eficient, de tip occidental – a carui aparitie era inimaginabila în tiparul vechi de oferta, bazat exclusiv pe atestari oficiale. Aparent echivalente, sintagmele „vechime în munca“ si „experienta în domeniu“ valorizeaza de fapt aspecte diferite ale trecutului unei persoane: unul formal (masurabil în ani), altul de continut (verificabil practic).

Uneori, traducerea produce constructii pleonastice – „*experienta precedenta în...*“ sau calcuri semantice inutile; dintre acestea, *aplicant* (în locul uzualului *solicitant*) s-a impus între timp. Enunturile devin involuntare zeugme, coordonând neomogen calitati si obiecte: „*gestionar cu experienta si masina auto*“. Mica publicitate, de altfel, preia de cele mai multe ori cu surplus de stângacie modelul marii publicitati. Semnificative si destul de amuzante sunt excesele de cerinte predominant fizice – „*secretara tânara, frumoasa, înalta, necasatorita*“ – sau supralicitarea unor ocupatii cu mai puțin prestigiu social: se cauta, de exemplu, „*responsabil produse reparatii încaltaminte, tânar, energetic, dinamic, capabil sa desfasoare o activitate vasta în domeniu*“.

La sfârșitul anilor '90, în profilurile pe care le schiteaza ofertele de munca(în *EZ*, si *Libertatea*, nov.-dec. 1999) par sa fi aparut câteva nuante noi: se cere *distinctie* – „*colaboratori sociabili, distinsi*“ – si mai ales *inteligenta*: „*angajam persoane dinamice si inteligente*“. Ultima trasatura e subliniata într-un anunt de natura sa dea mari sperante: „*Selectam intelectuali, profituri serioase, suplimentare, pentru persoane inteligente.*“

Profilul privat: „matrimoniale“

Dupa o lunga perioada de disparitie, eventual de supravietuire mascata, în enunturi cifrate, genul anunturilor matrimoniale a reînviat dupa 1989. Comparatia cu formele lui mai vechi e interesanta: o imagine a distantei dintre anunturile din perioada interbelica si cele de la sfârșitul secolului al XX-lea o poate da contrapunerea a doua exemplare tipice: dintr-un numar al *Gazetei casatoriilor* (duminica 2.08.1936) –

„Domn sentimental, loial, singur, 36 ani, bine fiziceste, venit anual 180.000, plus un imobil capitala, e dornic de viata ideala d-na – d-ra tânara distinsa, sanatoasa, familie foarte buna, principii absolut solide. La gazeta scrisori Faust“

– si dintr-un cotidian din perioada imediat post-totalitara (*RL* 483, din 11.09.1991):

„Tânar modest, 30/176/ 66 doresc casatorie similar, atragatoare, cu posibilitati de stabilire sau emigrare“.

Desigur, ceea ce s-a schimbat în mai bine de o jumatate de secol tine în cea mai mare masura de sociologie, din perspectiva careia o inventariere

comparativa a calitatilor si a conditiilor oferite sau pretinse de autorii anunturilor n-ar fi lipsita de relevanta; pe lânga toate acestea, e însa vizibila si o diferentiere stilistica, a carei examinare mi se pare instructiva. Microtextele din 1936 sunt în genere mai putin concise decât cele contemporane; o multime de detalii pitoresti, practice, fizice ori morale se aglomereaza în ele, dupa o regula de supralicitare. Varietatea formularilor nu e explicabila neaparat printr-o inventivitate colectiva superioara; probabil ca e vorba, pur si simplu, de o practica mai îndelungata a anunturilor de acest tip si de o acumulare a variantelor descriptive care contrasteaza cu monotonia celor doar câteva formule fixe din zilele noastre. În *Gazeta casatoriilor* sunt invocate caracteristici precum: „satena“, „bruneta“, „ardeleanca“, „silueta frumoasa“, „pamânt arabil“, „suflet nobil“, „moral la înaltime“, „mobilier aranjat“, „fire blândă“, „reputatie buna“, „ceva numerar plasat“, „trusou“, „dota“, „acomodabila viata de tara“ etc. Tendinta spre exagerare e evidenta: „calitati sufletesti ideale“, „doamna absolut tânara“ si chiar „absolut bruneta“, „bine toate raporturile“, „silueta ireprosabila“, domn „absolut sincer“ etc.

Vechile anunturi erau semnate de *Suflet de elita*, *Distinctie rara*, *Sublime sentimente*, *L'Aiglon*, *Provincial*, *Isbânda*, *Ernest*, *Pacificus*, conotatiile divergente ale formulelor onomastice devenind chiar o sursa involuntara de umor: „Scrisori post restant LOCO pentru *Nelly Bianco* sau ziar sub *Smarandita*“. Tiparul interogativ mai vechi ramâne, deocamdata, inegalat:

„Care d-ra – d-na foarte draguta, instruita, singura, doreste cunostinta domn situat, locuinta centru, de familie foarte buna, delicat, cult, s-o ajute modest materialiceste? Oferte sub *Petronius*.“

Anunturile moderne sunt mult mai scurte si mai terne, iar tonul caracterizarilor e relativ moderat (pentru calitatile fizice domina adjectivul „prezentabil“). Nu regasim, cel putin la început, un echivalent al modei pseudonimelor spectaculoase; surprind totusi unele elemente de continuitate lexicala cu faza anterioara; etichetele „mignona“, „tânar evlavios“, „comerciant român“ si mai ales familiarul „cavaler“ („Domnisoara frumoasa 23/1,70 doresc cunostinta cavaler“, *RL* 477, 1991) par desprinse din vechea gazeta. Sunt specifice momentului actual, în schimb, cifrele „de cod“ indicând succint reperele fizice ale insului (ani, înaltime, greutate) si conotând ideea de maxima exactitate, precum si terminologia utilizata pentru stabilirea statutului social. Obsesia titlurilor universitare („titrat“, „licentiat“, „intelectual“) e de departe cea mai puternica; îi urmeaza referirile la calitatea de „încadrat“ si specificarile profesiei; indicarea averii e foarte vaga – „situat“, „cu situatie“ (în vechea gazeta se precizau de multe ori venitul anual sau lunar si tipul de proprietate). Una din dominantele tematice ale noilor anunturi matrimoniale este ideea plecarii din tara; în stilul lor telegrafic, eliptic, se vorbește de „posibilitati stabilire în America“ (*RL* 478, 1991), „tânar electronist contract în Australia“ (*RL* 480, 1991), „relatii în strainatate“ (*RL* 415, 1991) etc. Specializarea unor

termeni (*plecare, stabilire*) este evidentă în anumite formulări care pot rămâne obscure sau chiar absurde pentru un neprevenit: e cazul exemplului citat la început – „posibilitati de stabilire sau emigrare” –, sau cel al scurtului enunț „tânăr 35 ani, 1,72, din Arad, dorește căsătorie cu o persoană *plecata sau în curs de plecare*” (RL 410, 1991).

Formulele anunțurilor matrimoniale sunt la începutul anilor '90 vizibil influențate de cele ale altor tipuri de anunțuri de mică publicitate: din rubricile de schimburi de locuință, vânzări-cumpărări etc. Rezultatul interferențelor e uneori derutant prin insolitul comprimărilor („intelectual-obligații”, „titrată agreabilă”) sau prin imprecizie și ambiguitate, ca în echivalările:

„Doresc pentru căsătorie tânăra atragătoare, fără vicii sau obligații, maxim 25/1,72/62, cu relații în străinătate, *pentru similar*” (RL 415, 1991);
„Tânăr modest 30/176/66 doresc căsătorie *similar*” (RL 483, 1991).

Expresia potrivirii e întotdeauna obscură, termenul prin care ar trebui să se stabilească echivalența fiind cu totul irelevant: „Titrat, pensionar, vaduv, doresc cunoscuta doamnă serioasă, mignonă, 55-59 ani. *Acelasi mediu*” (RL 483, 1991); „Titrată 25/1,60/53 agreabilă, liniștită, nefunătoare, doresc mariaj *corespunzător*” (TL 482, 1991); „intelectuala pensionară, fără obligații, doresc cunoscuta pensionară *mediu corespunzător*” (RL 410, 1991). Determinările imprecise, aproape lipsite de sens (*deosebit, corespunzător, de excepție*) existau și cu o jumătate de secol în urmă – „fond sufletesc *deosebit*”, „suflet *aparte*” (1936) – și continua să fie utilizate din plin și acum: „calități *deosebite*”, „licențiat *deosebit* (fizic, moral, intelectual, material) 37 ani, fără vicii și obligații, caut parteneră cu însușiri morale și fizice *de excepție*” (TL 406, 1991).

La început, foarte puține anunțuri contemporane sugerau prin lexic intimități ori relații ilicite („intim”, „experiență”, „discret”), majoritatea adoptând un ton neutru, aproape oficial, înviorat cel mult de introducerea unor termeni familiari (ca „sufletist”: „tânăr sufletist prezentabil”, RL 480, 1991) sau de cautarea unui ton mai dezinvolt, dar tributار modelului publicitar: „titrată 30/1,67/55 dorește o relație durabilă. Si dv.? ” (RL 478, 1991).

În anii 1999-2000, cel puțin în unele ziare (*EZ, Libertatea*), rubrica „Matrimoniale” ajunge să cuprindă aproape în totalitate anunțuri ale agențiilor matrimoniale ale liniilor telefonice erotice sau propuneri de prostituție. Se produce astfel un contrast comic între folosirea extensivă și eufemistică a titlului și sinceritatea limbajului din anunțuri – care vorbesc de pilda de oferte „la domiciliul *clientului*”.

„Europeni cautăm apartament...”

Actul autoprezentării nu apare doar în anunțurile matrimoniale; e îndeplinit și de diverse persoane care își oferă serviciile profesionale sau evoca

garanțiile lor pentru încheierea unei afaceri, selectând etichetele lingvistice cele mai convingătoare. Altminteri, tiparul dominant în anunturi nu include o prezentare a locutorului, indicat doar de persoana și de numărul formei verbale folosite: „caut“, „doresc“, „cautam“, „dorim“ etc. Exista autocaracterizări ale firmelor (prin nume sau prin indicii relevante: „firma particulară“, „firma grecească“, „firma puternică“ etc.) și ale indivizilor; inventarul de termeni folosiți în prezentare este destul de limitat. Categoriile implicate cel mai des în cererile de închiriere sunt vârsta, profesia, intelectualitatea (asociate cu informații suplimentare despre sex și stare civilă): *tineri, tineri casătoriti, tânăr medic, medic stagiar, tânăr inginer, studenți, studente, pereche studenți, studenta A.S.E., student stomatologie; absolventa; profesoara, intelectuală*; mai rar intervin și informații „geo-politice“: *ardelean, intelectuală Basarabia*. Majoritatea formulelor citate sunt folosite probabil cu intenția de a oferi garanții obiective de seriozitate, care să compenseze dezavantajele banesti. Informațiile asupra profesiilor sau asupra ocupațiilor „nerentabile“ indica posibilități financiare reduse; sunt mai rare etichetele al căror mesaj implicit să fie parțial contrar celor de mai sus, propunând seriozitate *dar și bani: diplomat, om afaceri, reprezentant Uniunea Europeană* etc. Simplele calificative – în construcții de tipul „persoană serioasă“ – au dezavantajul de a fi subiective și incontrolabile.

Par destul de neobisnuite – dar cu atât mai semnificative – formularile de tipul „*occidentali* dorim închiriere vilă“ (RL 1181, 1994, 13), „*occidentali* cautam apartament“ (RL 1434, 1994, 13); „*europeni* dorim apartament...“, „*europeni* cautam 2, 3, 4 camere...“ (RL 1387, 1994, 13), aparute la un moment dat în anunturile micii publicități. Termenul geografic (cu conotații politice) e prea general pentru autodesemnări; cineva se recomandă, în principiu, ca englez, francez, italian etc., nu ca „occidental“ sau ca „european“. Nivelul normal de (auto)desemnare e cel etnic (sau al cetățeniei), nu unul larg zonal. Utilizarea substantivelor *occidental* și *european* are însă o dublă explicație: prin contextul care le face relevante (implicând informații despre standardul de viață, despre oferta de pret etc.), dar și prin caracterul artificial al enunțului – de falsă autodesemnare. E probabil că nu „occidentali“ se prezintă ca atare, ci intermediarii care vorbesc în numele lor. O asemenea situație de intermediere mascată poate produce texte de umor involuntar, de genul celui apărut în preajma sărbătorilor, la rubrica „Cereri închirieri“: „*Occidentali* va urează «La mulți ani» și asteapta ofertele dumneavoastră“ (RL 1140, 1994, 13).

De fapt, cei doi termeni stabilesc o dublă opoziție foarte clară: cu cetățenii români, pe de o parte; cu străinii arabi, africani, asiatici, pe de alta parte. Evident, sensurile geografice, politice sau culturale ale termenilor *european* și *occidental* nu sunt riguros respectate de uzul lor practic, într-un cod restrâns cum e cel al micii publicități. Acoperirea semantică a conceptelor de *occidental* sau *european* e obligatoriu dissociabilă pe mai multe nivele: alături de politică, de geografie, de filozofia culturii („Suntem sau nu în Europa?“) există și zona intereselor practice, a vieții cotidiene, în care sensul

lor e cât se poate de precis.

Toponimie urbana moderna

Repere

Multe dintre primele texte si documente românești, din secolul al XVI-lea, sunt acte juridice – de vânzare, de cumparare, de mostenire. Una din particularitatile lor este faptul ca reflecta modul traditional de a indica pozitia si limitele unei proprietati prin repere de genul: „pi la moara lu Dobrin, pe dupa gruiul caselor, pân gura caselor, în zos, (...), la teiul cel mare, deasupra de halasteu, fata în zos pe la cer, pe de deal de varnita... “ (zapis de cumparare, Gorj, 25 august 1576, în DÎRS XVI, p. 98).

Uneori, modul actual de indicare a adreselor aminteste de cel traditional, dovedind ca toponimia oficiala si cea populara continua sa coexiste, ca sisteme concurente. Desele schimbari în denumirile de strazi si de piete sunt contrabalansate partial de recursul vorbitorilor la repere mai concrete. Anunturile micii publicitati folosesc, alaturi de indicarea unei localizari prin strada si numar, multe repere „de peisaj“. E drept ca sistemului traditional i s-a opus în ultimele decenii unul teribil de complicat. Adresa unui apartament de bloc e o formula lunga si încâlcita (strada, numar, indice al blocului, cu numere adesea fractionare, uneori combinate cu litere – PS1C, B3bis, Y2, C5 corp A, II/4 – , scara, etaj, apartament, sector, cod). Mica publicitate ofera însa repere mai accesibile înțelegerii umane: „apartament Centrul Civic, *la fântâni*“ (RL 17.02.1994); „Bdul Unirii, *la fântâni*“ (RL 4.01.1996); „Unirii (*fântâna mare*)“ (RL 3.04.1995, 14); „*Fântâna Mare*, 4 camere“; „Centrul Civic, *Fântâna centrala*“ (RL 4.01.1996). Dincolo de efemerele si conjuncturalele nume de strazi, renaste mereu o toponimie populara. Tendinta de a scrie cu majuscula initiala numele reperelor „neoficiale“ atesta importanta acestora în sistemul de orientare al vorbitorilor.

În anunturi patrund chiar denumirile populare, poreclele glumete ale unor monumente sau cladiri pe care vorbitorii le presupun general cunoscute: „vila 5 camere (...), 1 Mai – *Ciuperca*“ (RL 4.01. 1996). „Ciuperca“ din text reprezinta porecla, motivata prin forma, a unei cladiri dintr-o piata bucuresteană; în anuntul citat denumirea este extinsa si asupra pietii.

Nu se poate însa spune ca denumirile oficiale sunt totdeauna neglijate de cultura populara moderna; uneori sunt preluate creator, chiar cu functia de a introduce conotatii valorizante: „Între doi regi, Carol – Ferdinand, 3 camere, terasa“ (RL 1995).

Zone

În afacerile imobiliare – în care s-a produs o diversificare a obiectelor de schimb comercial si a descrierii si evaluării lor, aparând indicii precum „design

occidental“ sau „strada asfaltata“ – e foarte interesanta si desemnarea *zonei* în care se plaseaza o locuinta; vocabularul utilizat în acest scop nu difera în functie de obiectul anuntului; e comun propunerilor de vânzare, cumparare ori închiriere. Dincolo de numele de cartiere, strazi, cladiri-reper, pe care le-am discutat mai sus, prezinta interes adjectivele (câteva, doar) care revin insistent pentru a situa în spatiul Capitalei imobilele respective. Se poate reface, cu ajutorul lor, un decupaj lingvistic al orasului: eufemistic si incomplet (zonele valorizate negativ fiind în genere omise, evitate), dar caracteristic.

Pâna în 1990, se foloseau mai des referirile la *sector* si la *statiile de metrou*. Caracterizarile prin plasarea fata de centru par sa se fi diversificat în anii urmasori, desi doar trei zone sunt indicate explicit: *ultracentrala*, *centrala*, *semicentrala* („apartament doua camere *ultracentrala*“; „vând casa, curte, teren, *zone centrale*“; „cumpar apartament si garsoniera, *central*, *semicentral*“, *RL* 1206, 1994, 10-11; termenii sunt semnalati si de Pârlog 1987: 512); delimitarile între ele sunt, evident, relative si se subordoneaza strategiilor publicitare. Periferia nu e numita, ci doar deductibila din omisiuni, din apelul la alte caracterizari. Un atribut ceva mai rar e *rezidential*: „Vând garsoniera deosebita si apartament 2 camere, *zona rezidentiala*“ (*RL* 1206, 1994, 11); absent din dictionarele noastre generale, sau înregistrat cu un sens nespecific, legat de *rezident*, cuvântul pare sa califice, ca si etimonul sau francez, zonele rezervate locuintelor elegante: în opozitie cu zonele de magazine, birouri, uzine, dar si cu cartierele de locuinte inferioare prin confort si estetica.

Alte calificari au un grad maxim de nedeterminare: „*zona buna*“ („Cumpar garsoniera sau doua camere *zona buna*“, *RL* 1206, 1994, 12) sau indica avantaje concrete, prin adjective precum *linistit*, *curat* („*zona linistita*, bloc *curat*“, *RL* 1206, 1994, 11). Prezenta sintagmei *zona curata* („4 camere, etaj inferior, *zona curata*“, *RL* 1206, 1994, 12) e deja semnificativa pentru o posibila subdivizare valorica a spatiului bucurestean; si mai caracteristica este referirea – foarte frecventa, de altfel – la *zone civilizate*: „Cumpar urgent garsoniera sau apartament *zona civilizata*“ (*RL* 1182, 1994, 13), „Drumul Taberei, Militari sau *zona civilizata*“ (*RL* 1206, 1994, 12). Sensul contextual al adjectivului *civilizat* poate fi descris doar partial prin analiza lingvistica; mai util s-ar dovedi un sondaj sociologic.

Despre animale

„Animalele de casa“ (sintagma e relativ recenta si cam tehnica în româna, lipsindu-i conotatiile simpatice ale englezescului *pet*) oscileaza între statutul de persoane si cel de obiecte. Modul în care se vorbeste despre ele astazi reflecta tocmai aceasta oscilatie; este de aceea interesant de vazut ce resurse ofera limba – traditia, uzul lingvistic – pentru a le denumi si a le descrie si ce inovatii apar în discursul actual. Anunturile micii publicitati sunt un loc foarte favorabil pentru a observa tensiunea între cele doua imagini ale

animalului: contextul forteaza interpretarea „obiectuala“ (chiar prin încadrarea în rubrici de tipul *Vânzari* sau *Pierderi*), dar vorbitorii își permit inovatii care personalizeaza. De altfel, chiar structura rubricilor admite unele libertati: în paginile aceluiasi cotidian, de pilda, cinci anunturi despre câini apar sub titlul *Pierderi*, în vreme ce al saselea e încadrat sub *Disparitii*, ceea ce constituie deja o asimilare umana (RL 2038, 1996, 19). În categoria apropierii de uman intra, sub raport lingvistic, si folosirea cuvântului *vârsta*; daca „vaca în vârsta de trei ani“ suna oarecum ciudat, nu e neobisnuit sa întâlnim „catel Schnauzer urias, negru, cu pedigree, în vârsta de 5 luni“ (RL 2034, 1996, 13), „Doberman vârsta 4 ani“ (RL 2038, 1996, 19) etc. Efecte de umanizare sunt produse si prin folosirea diminutivului cu conotatie afectiva („ofer *pisicuta*“, RL 2033, 1996, 19) sau prin subiectivitatea limbajul familiar („pui *foarte haiosi* de pisica“, RL 2035, 1996, 17). Alteori, însa, limbajul exacerbeaza tratarea ca obiect a animalului, prin formule comerciale si publicitare – „Mastino, Napoletano, Rottweiler, Pittbull, Husky, *preiau comenzi orice rasa*“ (RL 2038, 1996, 18); „Setteri englezi, *catelul reclamei Bona Prima, exceptionali*“ (RL 2034, 1996, 13) –, sau prin includerea într-o lista eterogena: „Omagiu si *câine Caniche*, aparat marit fotografic“ (RL 2033, 1996, 17).

Din punct de vedere lingvistic, semnificativa mi se pare mai ales maniera de tratare a ascendentei animalului. Viziunea în cheie umana e reflectata de simpatica alegere a unor substantive tipice pentru persoane: termeni de rudenie, termeni specific umani desemnând identitati etnice si regionale: „Caniche apricot, *tata belgian, bunic german, bunica ploiesteanca*“ (RL 2035, 1996, 17). Anuntul în cauza poate fi pus în contrast cu unul în care aceeaasi tema e tratata în termeni tehnici, sec comerciali: „Vând pui Schnauzer urias, pedigree tip A, *tata din import*“ (ib.). Cum „relatiile de rudenie“ din lumea animala nu l-au prea interesat pe vorbitorul traditional, ele nu au în româna o terminologie specifica; e însa evident ca la nevoie se pot folosi, prin analogie, termenii specific umani. Daca vrem sa verificam cât de fixata e aceasta analogie în limba si recurgem la dictionare, rezultatul e destul de dezamagitor: în dictionarul academic, cel mai bogat în cuvinte si sensuri, doar la *mama* întâlnim o înregistrare a semnificatiei „animal femela în raport cu puii lui“ (DLR, Tomul VI, litera M, 1965-1968); nici macar articolul *tata* (ca sa nu mai vorbim de *parinti, bunici* etc.) nu prevede corespondentul animal (DLR, Tomul XI, partea a 2-a, litera T, 1982). Asimetria *mama – tata* (care a fost pastrata si de DEX 1996) nu e greu de înteles: într-o perspectiva strict utilitara si fara interes pentru puritatea rasei, tatal-animal nu putea fi cunoscut sau nu interesa. Oricum, când paternitatea devine relevanta, limbajul umanizant e de preferat: asocierea „*tata belgian*“ e mai putin socanta decât „*tata din import*“, iar „*bunica ploiesteanca*“ are, parca, un vag aer de aluzie caragialiana.

Limbaj vrajitoresc

Si practicile vrajitoaresti au un fel de terminologie de specialitate,

dezvoltata în interiorul limbajului popular. Limba descântecelor românești, care a fost cercetată, prin anii '30, de Ov. Densusianu din perspectiva filologică și de Artur Gorovei mai ales din interes folcloristic, are un caracter arhaic bine marcat, conservând cuvinte și forme disparute din alte registre lingvistice. În momentul de față, se pot însă observa interferențe între lexicul arhaic și popular al vrajitoriei și cel modern; limbajul vrajitoresc de tranziție, cel puțin în forma în care apare el în anunțurile publicitare, e un hibrid de tot hazul. El cuprinde, desigur, termenii de bază ai profesiei, cuvinte din fondul vechi, tradițional – *a descânta, a dezlega, a lega, a ghici, a vindeca, a alunga; putere, farmece* etc. Majoritatea sunt cuvinte ale limbii comune, specializate semantic; cazul cel mai clar este al verbelor *a lega* și *a dezlega* – care au sensuri specifice vrajitoriei. Necunoașterea lor poate produce confuzii: într-o construcție ca „a dezlega cununii” verbul risca să fi considerat sinonim cu „a desface”, „a desparti”, în vreme ce înțelesul său e, invers, „a dezlega vraja care le împiedică împlinirea”. Dictionarele noastre curente indică sensul magic doar pentru verbul *a lega* – „a opri, a împiedica de la ceva prin vraji” (DEX 1996) – nu și pentru antonimul sau *a dezlega*. Explicația e probabil strict contextuală și implică practica lexicografică de preluare a definițiilor de la un dicționar la altul: dicționarul academic al lui Sextil Puscariu (DA), din care a apărut fascicula care cuprindea verbul *a lega*, nu însă și cea în care ar fi urmat să apară *a dezlega*, a oferit urmașilor un model de interpretare semantică doar pentru primul verb.

Limbajul actual al vrajitoriei utilizează, pe de altă parte, neologisme (mai mult sau mai puțin recente) precum *paranormal, magie, talisman*, integrând și unii termeni medicali, de exemplu *epilepsie*. Registrul tradiției se combină în mod neașteptat cu cel al modernității: „lucrează cu paranormal, descântă în talisman, icoane, str. Florilor nr. 2, Ploiești” (RL 2038, 1996, 19); „epilepsie de frică”; „descântă prin magie albă” (RL 2036, 1996, 19). Contaminant e mai ales limbajul comercial-publicitar: „dezleg orice. *Rezolvare sigură*” (RL 2038, 1996, 19); „alung blestemele și multe altele, *convingerea la domiciliu*” (RL 2038, 1996, 19; 2035, 1996, 19); „ajută în *spor afaceri*”; „a participat la *congresul* vrajitoarelor din Polonia și Bulgaria, la care a fost *premiată* cu trei talismane” (RL 2036, 1996, 19). Verbul *a rezolva*, neologism absorbit de limbajul familiar, apare într-o construcție specifică vorbirii inculte: „*m-a rezolvat de argintul viu*” (RL 2038, 1996, 19). Enumerațiile situațiilor negative, ale cauzelor și ale remediilor lor – minuni, leacuri – sunt cu siguranță părțile cele mai pitorești din anunțuri, amalgamând credințe stravechi și detalii de viața modernă („Descântecul meu are valoare de laser”, EZ 2589, 2000, 7).

Competențele sunt foarte diversificate – „afaceri și pierderi” (RL 2650, 1998, 12); „schimba situații familiare, financiare, medicale, sentimentale, dezleaga farmece, blesteme” (RL 2663, 1998, 14), „îndepartează farmece, cosmăre” (RL 2638, 1998, 19), „pentru spor câștig” (RL 2638, 1998, 19), „rezolva probleme de dragoste și afaceri” (RL 2626, 1998, 19). Ritualizarea tradițională se continuă și prin eufemism: „are anumite plante pentru anumite

cazuri“ (RL 2669, 1999, 27), „aduna casa omului si mai multe“ (RL 2671, 1999, 19).

În textele anunturilor abunda si nesigurantele sintactice, mai ales coordonarile gresite sau producatoare de ambiguitati:

„Are puterea si descânta prin magie alba de a vindeca anumite boli, argintul viu, epilepsie de frica si cositor, împreuna pe cei despartiti, dezleaga cununii, oameni care sunt legati, ajuta în spor afaceri“ (RL 2036, 1996, 19).

Domeniul cunoaste probabil o concurenta puternica, ceea ce se poate deduce si din varietatea formulelor publicitare adoptate: de la autoprezentare – „Ghicesc, descânt în zodii si cafea“ (RL 2038, 1996, 19) – la prezentarea impersonala, sugerând o instantă validatoare – „Aceasta femeie se numeste Minodora. Are puterea si descânta...“ (RL 2036, 1996, 19) sau la introducerea persuasiva în scena a unui beneficiar recunoscător: „Ma numesc Ileana Ionescu si multumesc Anei Maria, unguroaica, ca m-a rezolvat ...“ (RL 2038, 1996, 19). Stilul publicitar – interogativ, imperativ, ancorat în situatia de comunicare – își impune cliseele; formula clasica „schimb urgent“ primeste un nou obiect – destinul (si selecteaza implicit un alt sens al verbului):

„Doamna Sultana *schimba urgent destinul omului*, vreti sa aflati trecutul, prezentul si viitorul? Sa va dezlegati cununile, sa scapati de farmece? Sunati acum la tel. ...“ (RL 2033, 1996, 19).

Anunturile ghicitoarelor si prezicatoarelor, ale practicantelor contemporane de varii tipuri de magie se individualizeaza mai ales prin incoerenta pe care o produc strategiile lor persuasive, supralicitate si uneori contradictorii. Reperele principale sunt numele, calitatea („profesia”), sursa competentei (mostenirea harului), situarea în spatiu (adresa, raza de actiune, calatorii, renume în afara granitelor, mediatizare etc.) si caracteristicile metodologice (instrumente, procedee, cazuri tratate).

Cele mai multe anunturi cuprind numele prezicatoarei, ba chiar încep cu acesta. Numele însesi – nu se poate sti daca întotdeauna reale sau doar alese ca pseudonime artistice, profesionale – sunt caracteristice: multe sunt nume de botez din onomastica traditionala, evocând într-o anumita masura si repertoriul folcloric al basmelor: *Ana, Maria, Ana-Maria, Ioana, Sultana, Minodora, Dafina, Margareta*. Exista si exceptii, precum mitologica *Atena* sau moderna *Beatris*, dupa cum exista cazuri mai banale, mai greu încadrabile – *Luminita, Rodica* – si chiar nume stranii ca *Dulceata, Suedia* sau *Bratară*. Prezentarea e impersonala si neaparat respectuoasa, numele fiind însoțit de termenul de reverenta: „aceste doua obiecte se afla la *doamna Dafina*“ (RL 2667, 1999, 16); „*Doamna Margareta, doamna Ana, doamna Maria* au un sediu deschis pentru ghicit în carti, cafea“ (RL 2669, 1999, 17); „*doamna Bratară* raspunde la tel. (...)“ (RL 2638, 1998, 19). (Cititorului suspicios, care presupune ca emitatorul impersonal e în realitate una si aceeasi persoana cu vrajitoarea însasi, autodesemnarea reverentiala îi pare, desigur, comica.) O garantie de

profesionalism e oferita de cuprinderea într-o traditie magica, într-o descendenta care confera autoritate. Harul sau darul vrajitoresc sunt mostenite de la o ruda apropiata, de la o persoana prezentata ca o fiinta reala, proiectata însa în mitologie prin nume ori prin vârsta: „a mostenit harul de la matusa sa *Frunsoleana*, care a trait *126 de ani*“ (RL 2667, 1999, 16); „nepoata celebrei *Omida*“ etc. Se constata în genere o ruptura onomastica la schimbul de generatii: numele stramoaselor sunt, statistic, mult mai ciudate decât cele ale mostenitoarelor; o demonstreaza, de pilda, „*Atena* – fiica clarvazatoarei *Câmpina*“ (RL 2671, 1999, 19) “. Si desemnarea specializarii face parte din protocolul de captare a interesului; desi serviciile oferite (o lista destul de lunga) sunt cam aceleasi, termenul profesiei variaza: „prezicatoarea *Dafina*“, „vrajitoarea *Maria*“, „clarvazatoarea *Atena*“, „ghicitoarea *Suedia*“ etc.

Unele dintre incoerentele textelor provin din tensiunile lor subterane – de pilda, din ezitarea între a sublinia sau a nega conotatiile de mediu tiganesc, strâns legate de institutia vrajitoriei. Nu se poate nega existenta stereotipului (international) al *tigancii ghicitoare*: persoana înzestrata cu intuitii speciale si depozitara a unor învățături stravechi. În principiu, un asemenea stereotip ar putea fi speculat pentru a conferi mister si autoritate profesiei. La noi, el risca totusi sa fie compromis de stereotipul etnic marcat ca predominant negativ al *tiganului*; în plus, e concurat de tipul folcloric – traditional si national – al *babei vrajitoare*. E semnificativ faptul ca anunturile nu invoca identitatea etnica tiganasca; o sugereaza cel mult, prin cele câteva nume mai stranii ale vrajitoarelor sau ale stramoaselor acestora, sau prin fotografii. Spre deosebire de text, fotografia – acolo unde apare – se bazeaza tocmai pe conformitatea cu prototipul vrajitoareii tiganice, în varianta autohtona asimilata (uneori chiar în costum popular). Oricum, afirmate explicit sunt alte identitati etnice: maghiara – doamna *Dafina* din Ploiesti, nepoata *Frunsolenei* „este unguroaica de origine din Budapesta“ (RL 2667, 1999, 16); o femeie recunoscatoare multumeste „*Anei Maria*, unguroaica, ca m-a rezolvat“ (RL 2038, 1996, 19) – si, desigur, româna: „doamna româncă ghicesc în carti, cafea“ (RL 2626, 1998, 19).

Reperetele spatiale completeaza repertoriul onomastic. Adresa propriu-zisa nu apare totdeauna, fiind mai ales inclusa în nume, în formula complexa de identificare: „*Dafina* din Ploiesti“. E interesant ca acest mod traditional de desemnare prin prenume si localitate apare si în prezentarea altui rol al anuntului: martorul, clientul recunoscator: „*Ma numesc Marius din Bucuresti* si vreau sa-i aduc mii de multumiri vrajitoareii *Bratara*...“ (RL 2638, 1998, 19). Cum textul anunturilor inoveaza în permanenta, prin amplificare si supralicitare, la sfârșitul anului 2000, alaturi de martorul autohton apar chiar straini, cu functia de a atesta prestigiul international al „firmei“:

„Suntem din Ierusalim si vrem sa-i aducem mii de multumiri doamnei *Diana* (...). *Ma numesc Ernest* sunt din Geneva (Elvetia) unde am fost la Biserica din Ierusalim unde am gasit-o pe doamna *Diana*. M-a rezolvat pe loc de nu puteam sa misc mâinile (...). Suntem din Cairo (Egipt) (...). Noi ne numim

În genere, geografia e invocata pentru a sugera raza de actiune a prezicatoarei: „cea mai tânara vrajitoare din Balcani“ (RL 2626, 1998, 19), „Regina Magiei din România“ (RL 2663, 1998, 14) etc. În anunțurile mai elaborate, apare și toposul calătoriei în străinătate: de inițiere, într-o variantă mai arhaică, sau de specializare, într-una modernizată. Scolile și strategiile sunt diferite, căci se invocă fie Orientul îndepărtat – China, India –, fie, ca spațiu destul de generic al modernității, Europa („cea mai solicitată ghicitoare, care a calătorit în toată Europa“, RL 2668, 1999, 17; „a fost plecată în Europa“, RL 2626, 1998, 19; „întoarsă din țările europene“, RL 2699, 1999, 19). Mitul înfiorătoarelor adunări de Sabat pare a fi contaminat și complet transformat de tipologia și limbajul vieții moderne; în anunțuri e vorba de participarea la concursuri, festivaluri, cursuri de specializare: „vrajitoarea Ioana, venită de curând din India de la Congresul Vrajițoarelor, aleasă ca cea mai bună vrajitoare a anului“ (RL 2650, 1998, 12). Omisiunea strategică favorizează misterul, atunci când e anunțată cu emoție întoarcerea, fără a se preciza locul, durata sau scopul calătoriei abia încheiate: „Regina Magiei din România, Ana Matei, s-a reîntors în București“ (RL 2663, 1998, 14). Raza de actiune e confirmată de semnul modern al prestigiului – mediatizarea (generică sau particularizată prin exemple): „aparută la radio și TV pentru calitățile ei“ (RL 2638, 1998, 19), „a fost dată pe posturile de televiziune Pro TV și Antena 1“ (RL 2667, 1999, 16), „a apărut pe programele TVR1, 2, Antena 1“ (RL 2668, 1999, 17) etc.

Există unele cercetări semiotice asupra anunțurilor publicitare ale țigancilor ghicitoare din Statele Unite și Canada. S-a observat astfel că autorii sau autoarele anunțului integrează în scop persuasiv semnele diferitelor grupuri etnice și sociale. Un articol (Hilaire 1996: text destul de naiv, preluând fără nici o distantă critica toate explicațiile furnizate de informatori) reproduce diverse exemple de anunțuri din Canada, în care există unele similitudini cu textele actuale din ziarele românești; predomină însă diferențele, foarte vizibile în detalierea cauzelor raului și a metodelor de remediere. În vreme ce publicului canadian i se ofera doar cititul în cărți, în stele sau în palma, cel românesc pare pregătit să accepte metodele cele mai variate ale vrajițoarelor care „dezleagă de frică, de rasaritura, boala copiilor, de argintul viu“ (RL 2626, 1998, 19), „rezolvă cazuri de cununii legate, făcut de urât“ (RL 2667, 1999, 16), „lucrează cu magie albă“ (RL 2669, 1999, 27), „cu magie albă, neagră“, „cu plante“, „cu talisman“, „lucrează cu os de pește, cu miere“ (RL 2638, 1998, 19), „rezolvă prin cruce și icoana, prin piatra de talisman, prin două valuri de argint lucratura în vârtelnita, două obiecte din China care au fost date la prezicatorie (...), fiind

trecute prin 99 de biserici din China“ (RL 2667, 1999, 16) etc.

3. Limbajul publicitar: reinventarea reclamei

Evoluția limbajului publicitar românesc cunoaște deja câteva faze: de la desprinderea lui de stilul birocratic al anunțurilor seci, trecând prin faza traducerilor stângace, până la apariția primelor semne de autonomie (asimilarea unui registru familiar, a jocurilor de cuvinte, orientarea către destinatar și actualitate).

Se poate deci urmări constituirea (sau reconstituirea) unui limbaj; după o lungă pauză (dominată de anunțul imperativ: „Economisiți la C.E.C.“ sau de cel descriptiv și impersonal, cu valoare informativă nulă: „Magazinele și raioanele specializate ale comerțului de stat vă pun la dispoziție un bogat sortiment de articole de...“), stilul publicitar a început să se reînstaleze în limba română, cu formulele și strategiile sale specifice, folosind mai puțin tradiția antebelică (depasită între timp) și mai mult modelele occidentale contemporane. Primele texte publicitare românești de după 1989 încercau să reînvie genul preluând, în condiții grafice precare și uneori prin traduceri neinspirate, tipare străine. Treptat, discursul publicitar românesc începe să-și construiască modele proprii, adaptate situației și mentalităților locale.

Începând din 1990, reclama românească a evoluat vizibil, odată cu publicul, tot mai dispus să accepte formule complexe și spectaculoase. Și cercetarea sa lingvistică este încă la început: în monografii științifice, ca și în manuale și ghiduri practice, fenomenul publicitar este de obicei privit ca un întreg (cai de răspândire, cod al imaginii și al sunetului, text), așa că problemelor de limbă li se consacră un spațiu limitat (de exemplu în Dâncu 1999); cel mai complet studiu lingvistic apărut până acum este Stoichitoiu Ichim 1997.

În cele ce urmează sunt prezentate doar câteva dintre particularitățile lingvistice ale discursului publicitar românesc, în faza sa de constituire.

Stângaciile începuturilor

Cauzele sociologice și economice ale prezentei foarte firave a publicității românești la începutul deceniului '90 sunt destul de evidente. Coman 1990 remarcă, de exemplu, o lipsă esențială, care împiedică dezvoltarea unui discurs publicitar normal: numele firmei. Sloganurile generice („Gospodine! La orice masă, paste făinoase“, 1961) și aproape tautologice au reprezentat o sursă permanentă de absurd și umor involuntar în deceniile regimului totalitar, neoferind decât modele negative.

Ceea ce se putea observa la începutul anului 1990, în rarele mesaje publicitare din mass media, era tendința de a abandona cele câteva modele textuale elementare și antifuncționale, înlocuindu-le cu altele care, încă

neasimilate, produceau o impresie confuza de stângacie si nefiresc. Cauza era adeseori traducerea ca atare sau imitarea unor sloganuri publicitare reprezentând un tip de text înca neimpus, lipsit de baza culturala pe care o formeaza, în mare masura, obisnuinta.

Dupa o perioada de intensa impersonalizare, aparea sloganul publicitar în care situatia enuntiativa era bine precizata, persoana cu rol de prezentator (introdusa uneori prin imagine) folosind persoana I singular, uneori si persoana a II-a, a adresarii catre virtualul cumparator. Un astfel de mesaj ancorat formal în situatia de comunicare era atribuit, într-o reclama de dimensiuni modeste si cu obisnuita lipsa de claritate a imaginii, unui personaj feminin, care spunea:

„Esarfa de la gâtul meu nu e în aspiratorul dv.! El poate curata (de praf) numai îmbracamintea groasa. Si nu numai“ (*Flacara* 35, 1990, 12).

Ultimele doua propozitii sunt reluate în secventa de text care urmeaza imaginii, având rolul de a oferi detalii concrete despre caracteristicile tehnice ale aspiratoarelor numite sec *AP 20S*, *AP 21*, *AP 10*, *AP E*. Formula publicitara propriu-zisa produce involuntar un efect de absurd tern, nespectaculos. Textul încearca probabil sa aplice o formula, curenta în publicitatea moderna, de asociere a unor sfere cât mai diferite, sa faca un salt imprevizibil de la elementul initial („esarfa de la gâtul meu“) catre obiectul propriu-zis al reclamei (aspiratorul). Discursul evolueaza însa printr-o serie de implicatii contradictorii si incerte; conectorii logici dintre afirmatii (*dar*, *pentru ca*, *desi...*) lipsesc sau sunt gresit folositi.

Reclamele în care se observa o vointa de individualizare, pe fundalul unei generale monotonii, mânuiau cu destula stângacie tehnicile consacrate în discursul publicitar strain. O secventa informativa si valorizanta precum

„Renumitele bauturi racoritoare GO-GO Gablitzer/Austria sfideaza prin calitate exceptionala si pret scazut miturile si monstrii. Retineti deviza: *GO-GO peste asteptari*“ (*RL* 1991)

este cu siguranta o traducere. Referirea aluziva la „mituri“ si „monstri“ în domeniul racoritoarelor pare destul de artificiala în limitele codului publicistic (nu numai publicitar) românesc, în care termenii nu au o circulatie foarte frecventa, mai ales fara determinari (se foloseste mai mult sintagma „monstri sacri“, dar nu în legatura cu orice domeniu al vietii cotidiene). Caracterizarea superlativa a produselor e normala, desi destul de putin particularizata. Dupa cum normala, adica uzuala, e si strategia de a introduce ca presupozitie „renumele“ firmei, prezentându-l deci ca pe un dat obiectiv, enuntat de vocea impersonala, reprezentând instanta sociala neutra, careia i se atribuie textul. Mai putin fericita (si desigur neintentionata) este contradictia dintre presupozitia numelui si sloganul care îi urmeaza, „GO-GO peste asteptari“. Dincolo de caracterul nu tocmai firesc din punct de vedere sintactic al

construcției (determinare atributivă sau propoziție eliptică), separator sunt implicațiile sale semantice: un produs „peste așteptări” este unul care oferă o surpriză plăcută în ciuda statutului sau comercial modest. Adevărul, spus aproape fără voie (e vorba deci de o firmă puțin cunoscută, capabilă să producă surprize plăcute) intră în contradicție cu valorizările inițiale (ca firmă renumită).

O contradicție interioară mină și scurtul anunț:

„1 626 203 lei la PRONOEEXPRES. ION IONESCU din București” (RL 1991)

În care codul lingvistic era completat de cel grafic nu numai prin punerea în pagină a textului și prin variația caracterelor tipografice, dar mai ales printr-un mic desen emblematic, reprezentând un saculeț cu dolari! Adecvarea imaginii e discutabilă, căci nu e vorba nicaieri în text de vreo sumă în dolari; ea se susține doar în plan conotativ, în măsura în care în societatea românească posttotalitară semnificațiile de „valoare” și „câștig” au fost asociate în mod prototipic cu valuta străină. Mesajul publicitar, rezultat al unor strategii indirecte dar destul de simple, e marcat de contradicția dintre implicațiile informațiilor pe care le oferă. Precizia extremă a sumei, deloc rotunde, pare să aibă rolul de a sugera autenticitatea câștigului; în schimb, numele și adresa câștigătorului sunt suspecte prin generalitate și aspect artificial, construit: „Ion Ionescu din București” pare mai curând o ficțiune ideală decât un individ concret și credibil. Desigur, se prea poate ca numele să fie real și faptul câștigului autentic; ceea ce contează din punctul de vedere al textului persuasiv e însă impresia de artificialitate creată și efectul ei negativ.

În perioada de tranziție s-a putut asista, de fapt, la constituirea unui cod; multe dintre formule, chiar incorecte, contradictorii sau stupide, au intrat treptat în bagajul uzual al publicității românești, prin reluare sau parafrază. Ca textul se dezvoltă după un model o dovedește și sloganul folosit în 1991 de *Team mita*: „Într-o lume de distribuitori de copiatoare noi suntem originalii! “. Precedat de sloganul firmei Xerox – „Într-o lume de copiatoare noi suntem originalul” și probabil tot tradus din engleză, textul mizează pe jocul de cuvinte produs de polisemia *copierii* și de opoziția *copie/original*. Numai că folosirea la singular sau la plural a substantivului *original* – neutru sau masculin – presupune semnificații diferite, de care probabil ca autorii traducerii nu au ținut cont. Valorizarea prin conținutul „singura firmă de calitate, prototip, model pentru toate celelalte” e posibilă doar în varianta „suntem originalul”; opțiunea pentru plural („suntem originalii”) introduce criterii diferite de evaluare, care accentuează meritul nonconformismului, al noutății etc. Motivatia care urmează are un singur defect: sintaxa greoaie a unei fraze prea lungi, cu grupuri nominale dezvoltate: „Pentru că în ultima instanță nu ne interesează vânzarea propriu-zisă ci legătura continuă cu clienți satisfăcuți de soluția noastră totală, ce se reflectă prin garanția de utilizare pe care o acordăm pentru toate echipamentele achiziționate” (RL 1991).

În teoriile și analizele care au ca obiect publicitatea se vorbește de faptul că autorul real al mesajului, agentul publicitar, specialistul în construirea acestui tip de discurs e întotdeauna absent ca locutor în structura de suprafață, el nevorbind în nici un caz în numele sau ci doar al firmei, al opiniei publice, al consumatorului etc. În publicitatea românească de la începutul anilor '90, probabil că acest specialist era cu desăvârșire absent, textele fiind improvizate direct de cei care doreau să-și vândă produsele.

A trebuit să se adune, în primii ani, o cantitate însemnată de forme greoaie și confuze ale publicității pentru a pregăti terenul pe care să-l câștige treptat efectele de surpriză, proverbul, jocul de cuvinte, aluzia. Probabil că la început nici nu și-ar fi avut rostul reclamele excesiv de subtile sau de socante, uzând de metafore și metonimii vizuale, de sloganuri sonore spectaculoase sau de texte argumentative elaborate: ele ar fi pretins, din partea virtualilor cititori, o familiarizare nu numai cu codul general al limbii române, ci și cu strategiile proprii acestui tip de text.

Abuzuri ale traducerii

„Efectiv“, „eficient“, „eficace“

Traducerea e punctul slab al multor texte publicitare. În 1993, o voce entuziastă repeta, la televiziune, sloganul „*Protejeaza efectiv! Protecție efectivă!*“. Adverbul *efectiv* (mai frecvent decât adjectivul corespunzător) e folosit în româna curentă mai ales ca mijloc pragmatic de întărire, cu sensul pe care îl are în franceză adverbul *effectivement*: „cu adevărat; realmente“ („Este *efectiv* plictisit“, DSR). Utilizarea adverbului conferă enunțului o notă polemică, sugerând că un fapt e considerat real *în ciuda aparențelor*: „Protejeaza efectiv“ are în primul rând înțelesul „Chiar protejează! Culmea, protejează!“. Nu cred că pe această valoare polemică miza reclama în cauză: publicitatea nu prea își permite luxul de a accepta posibilitatea dubiului. Adjectivul *efectiv* („protecție efectivă“) e echivalent cu „real, adevărat“ (cf. fr. *effectif*), având un subtext polemic similar celui al adverbului.

După cum se vede, utilizarea cuvântului românesc *efectiv* (explicat și prin lat. *effectivus*), urmează destul de fidel condițiile de enunțare ale cuplului fr. *effectif* – *effectivement*. Textul reclamei televizate era însă influențat, foarte probabil, de engleză, în care cuvintele *effective* și *effectively* au sensul principal de „adekvat scopului; producând rezultatul scontat“. Pentru a exprima această idee româna dispune în primul rând de alte două neologisme: *eficace* (adjectiv) și *eficient* (adjectiv și adverb): „tratament eficace“, „metoda eficientă“, „lucrează eficient“ etc. E foarte probabil că intenția sloganului publicitar în discuție să fi fost cea de a informa publicul că o anumită pastă de dinți „protejează eficient“, că asigură o „protecție eficace“. E drept, unele din dicționarele noastre pot să accepte sinonimia *eficace* – *eficient* – *efectiv*; folosirea lui *efectiv* cu sensul specific pentru *eficace* și *eficient* nu corespunde

însa uzului curent. E drept, uzul se poate modifica: si în alte cazuri, cuvinte „internationale“ (majoritatea de sursa latina), intrate în româna cu valori principale mai apropiate de cele din franceza, își schimba sensul, în mod aproape insesizabil, sub presiunea traducerilor din engleza. Adesea, influenta engleza a actionat între timp chiar în franceza, adaugând sensuri noi cuvintelor respective.

S-ar putea deci ca diferenta actuala dintre *efectiv*, pe de o parte, *eficace* si *eficient*, pe de alta, sa se atenueze sau sa se transforme, poate chiar sub presiunea limbajului publicitar, a traducerilor grabite si a asocierilor întarite de obisnuinta. Pentru a exprima ideea de „perfect adecvat scopului“, foarte fireasca în prezentarea unui nou produs, *eficace* pare a avea mai putine sanse de folosire frecventa: criteriul eufoniei actioneaza asupra vorbitorilor mai mult decât am crede-o (în vreme ce prestigiul latinismelor e în scadere). *Eficient* este poate marcat stilistic de prezenta sa si a familiei sale lexicale în limba de lemn a birocratiei totalitare („masuri eficiente“, „eficienta“, „eficientizare“ etc.).

Pretul care „bate“ si „sfideaza“

Foarte multe dintre textele publicitare adaptate starii actuale a pietii românesti plaseaza într-o pozitie privilegiata referirile la pret. Strategiile prin care sunt anticipate obsesiile cumparatorului si prin care se comunica, persuasiv – fara precizari, fara cifre –, ideea „pretului mic“ se înscriu în câteva tipare previzibile. Evaluarea directa si superlativa e mai rara; doar din când în când sunt totusi anuntate „preturi incredibil de scazute“, „cele mai scazute preturi din tara“. Formulele de acest tip sunt în genere evitate nu numai pentru ca stilul hiperbolic trezeste neîncrederea, ci mai ales pentru ca invocarea exceptionalului genereaza nevoia de explicatii: în lipsa unor motivatii temeinice, pretul minim sugereaza ideea periculoasa de marfa proasta. Alte tipare ramân superlative, ocolind însa evocarea directa a limitei inferioare prin folosirea unor evaluative foarte generale: „cele mai bune preturi din România“; „preturi de exceptie“. Din pacate, ambiguitatea termenilor apreciativi risca sa produca în asemenea cazuri lecturi antifrastice, sugerând involuntar posibilitatea unor preturi exceptional de mari.

Cele mai raspândite structuri publicitare sunt acelea care nu spun prea mult, folosindu-se de cuvintele-cheie *avantajos* si *accesibil* („preturi accesibile“, „foarte avantajoase“, „cel mai avantajos pret posibil“ etc.); relativitatea atributelor (*accesibil* – cui?; *avantajos* – în raport cu ce?) evita strategic socul datelor exacte, implicând, în schimb, calitati incontestabile, în raport cu care preturile, chiar mari, sunt avantajoase; tiparul preferat ramâne cel care conoteaza normalitatea si moderatia.

Din punctul de vedere al expresiei lingvistice, cele mai interesante sunt textele în care evaluarea preturilor se face prin referirea explicita la concurenta. Întâlnim în asemenea cazuri enunturi mai directe, mai dinamice, dar care sunt deocamdata mai putin adaptate limbii române. În formule preluate din stilul

publicitar occidental apar „preturi fara concurenta“ sau „preturi care sfideaza orice concurenta“. Verbul *a sfida* si substantivul *sfidare*, tot mai des folosite, prin calc, în limbajul publicistic si în cel publicitar – „sfidarea de care aveam nevoie“, „renumitele bauturi (...) sfideaza prin calitate exceptionala si pret scazut miturile si monstrii“ (v. mai sus, p. 110) etc. – au în româna conotatii si sensuri predominant negative, ilustrate de folosirea curenta a substantivului („asta e o sfidare!“) si întarite de semnificatiile adjectivului *sfidator*. *Sfidarea* nu e doar un act de înfruntare, de provocare, ci mai ales unul de jignire, de incitare, presupunând dispret, ostentatie s.a.m.d.

Alegerea lui *a sfida* ca verb al competitiei si al concurentei nu ni se pare tocmai fericita, din cauza marcilor sale negative; cu mult mai nepotrivit e, în orice caz, în contexte similare, verbul *a bate*: „a combina calitatea IBM cu un pret care *bate orice concurenta*“. Caracterul familiar si sensul predominant concret al verbului *a bate* produc în textul altminteri sobru al reclamei în cauza un efect de stridenta, mai ales în combinatie cu complementul direct abstract (*a bate concurenta*). Cel putin la fel de neinspirata îmi pare formula publicitara „Nimeni *nu ne bate la preturi*“ (Sarmis SRL), în care încercarea de a gasi un verb al competitiei comerciale exact, frapant si familiar se împiedica în ridicola ambiguitate gramaticala a constructiei „a bate la...“ (cu prepozitia urmata de obiectul competitiei – „a bate la sah“ – sau de locul de aplicare a bataii – „a bate la talpi“).

Registrul colocvial

Patrunderea registrului colocvial în mass-media e o noutate a perioadei posttotalitare, pe care însa limbajul publicitar românesc a acceptat-o – cel putin în anunturile scrise, pentru ca spoturile radiofonice si de televiziune sunt mai puternic legate de oralitate – cu oarecare întârziere. În sine, registrul colocvial are avantaje certe în persuasiunea publicitara: atrage atentia, contrastând cu tonul predominant tehnicist si cliseizat; creeaza o relatie mai cordiala cu receptorul mesajului; se opune emfazei, sugerând sinceritatea; în fine, permite mai multe jocuri de cuvinte.

S-a reprosat uneori pe nedrept limbajului publicitar modern hibridul stilistic: cum mesajul e adesea polifonic, diferentele de registru pot fi interpretate ca diferente de voci, fiind deci nu numai acceptabile, ci chiar utile în dinamizarea enuntului. Ramâne totusi cel putin un tip de combinatie inabila, pentru care scuza polifoniei nu functioneaza: folosirea, în acelasi enunt, a structurilor sintactice populare si a lexicului savant (combinatia inversa – între sintaxa savanta si lexicul familiar – e mai putin probabila). Cauza poate fi o nesiguranta în a distinge registrele, pe care perioada totalitara a accentuat-o, prin acapararea de catre discursul politic-birocratic, devenit un fel de „stil înalt“, a multor situatii de comunicare. În acelasi timp, autoritatea lingvistica normativa s-a exercitat mai ales asupra vocabularului, neglijând fenomenele sintactice si stilistice, dintre care unele au ramas ghidate de intuitie.

Este / e

Un caz interesant îl constituie folosirea formelor concurente ale verbului *a fi* la persoana a III-a singular a indicativului. Pentru utilizarea celor doua forme principale, *e* si *este*, nu exista, practic, indicatii normative explicite. Totusi uzul a impus (cel puțin în limba contemporana) o anumita specializare de tip formal / informal: *este* pare sa apartina mai curând registrului oficial, solemn, iar *e* celui colocvial. Oralitatea colocviala prefera forma scurta *e* în toate situatiile în care aportul informativ principal nu e al verbului, recurgând la *este* mai ales când acesta urmeaza sa primeasca un accent frastic, de pilda când apare ca unic element al enuntului (*Este?* – *Este!*). Altminteri, forma scurta *e* nu are un caracter exclusiv popular sau familiar, alternând de multe ori si în textele scrise, din nevoia de variatie stilistica, cu *este*. Domeniile de utilizare nu sunt net delimitate, dar le diferentiaza criteriul frecventei.

Or, e interesant de observat ca, la început cel puțin, publicitatea româneasca (în forma ei scrisa) a evitat sistematic forma *e*, chiar în sintagmele stabile, cu structura sintactica populara si familiara (expresii, locutiuni), în care aceasta este impusa de uz. În unele cazuri se poate vorbi de inabilitatea traducatorilor lipsiti de simtul limbii vorbite; fenomenul a fost însa atât de raspândit încât între explicatii trebuie sa se includa si tendinta de a solemniza (cu un efect cam artificial) textul scris. Într-un esantion de 100 de sloganuri românesti din anii 1991-1995, verbul *a fi* la indicativ prezent, persoana a III-a singular apare doar de 8 ori (probabil si pentru ca sloganurile sunt construite deseori prin elipsa); toate cele 8 cazuri sunt ocurente ale formei *este*. Când verbul e precedat de subiect si urmat de un nume predicativ sau de un circumstantial, forma *este* nu atrage atentia: „Cu noi viitorul dumneavoastra *este* mai sigur“ (SAFI); „O lume întreaga *este*... SONY!“ (Sony); „Cea mai ideala sursa de frumuseti *este* natura însasi“ (Helia-D); „Viitorul *este* la un pas! Îl puteti atinge si dumneavoastra prin SCEI SRL!“ . Mai pregnante sunt situatiile în care verbul (predicativ sau copulativ) se afla la început de enunt, fie pentru ca intra într-un tipar caracteristic expresiilor cu subiectul postpus (de tipul „*e iarna*“), fie pentru ca subiectul e subînțeles din context. Probabil pentru ca respectivele situatii sunt mai aproape de oralitate, poate si din ratiuni eufonice, *este* pare artificial, distonant: „*Este* vremea pentru o schimbare!“ (Neoset); „*Este* o diferenta“ (IBM); „*Este* atât de... tonic!“ (Kinley); „Sistemul paging / Poate fi mai usor / Poate fi mai rapid / Poate fi mai sigur / *Este* Bel Pagette / Nu se poate mai bine!“ (Bel Pagette, în *RL* 1241, 1994).

Chiar daca în cazurile de mai sus e de presupus ca vorbitorii pot avea perceptii diferite asupra acceptabilitatii, evitarea formei *e* chiar în situatiile în care este mai normala (adica mai uzuala) ilustreaza o tendinta contradictorie: de a reduce elementele de oralitate pe care alte mijloace lingvistice (fragmentarea enuntului, elipsele, expresiile fixe) par în schimb sa le prefere.

Cu timpul, stilul colocvial a fost tot mai folosit în mesajele publicitare.

Pentru un public-tinta foarte tânăr, s-a ajuns chiar la redactarea unor texte dominate de argoul adolescentin. Un exemplu a fost oferit de campania promotionala la lansarea unui canal de televiziune pentru tineri, *Atomic*, cu anunturi de tipul:

„Te asteapta videoclipuri trasnet cu trupe românesti si de afara, care de care mai adevarate. Basca sport extrem, interviuri, moda, evenimente si concerte, totul prezentat de o echipa de mari meseriasii. Ce sa mai, programe beton, 24 din 24, numai pentru tine! ... Fara figuranti, fara abureala, fara tol festiv, fara gargara“ (supliment publicitar *RL* 1999)

Citatul acumuleaza semnale de recunoastere de natura stilistica, fiind un bun exemplu de utilizare persuasiva a resurselor lingvistice ale limbii române. Strategia sa presupune ideea ca autenticitatea limbajului e un atu publicitar.

Codul politetii

Limbajul publicitar modern este, în mod evident, internationalizat; strategiile sale universale se realizeaza însa, în fiecare limba, prin trasaturi lingvistice si pragmatice specifice. Asemenea trasaturi caracterizeaza, de pilda, modul de manifestare a relatiei între emitatorul si destinatarul mesajului publicitar. Reclamele românesti din anii '90 pareau sa prefere adresarea reverentioasa catre potentialul cumparator, utilizând mai frecvent pronumele de politete (care impune acordul cu persoana a II-a plural a verbului): „Tehnologia de mâine este astazi la dispozitia *dumneavoastra!*“ (IBM); „Cu noi viitorul *dumneavoastra* este mai sigur“ (SAFI); „Un pic mai bine pentru *dumneavoastra*“ (Gepa); „Performanta *dumneavoastra* prin profesionalismul nostru“ (Novell); „Noi suntem aici pentru ca *dumneavoastra* sa fiti pretutindeni“ (Nord-EST) etc. Pluralul politetii permite pastrarea unei ambiguitati: textul poate fi interpretat deopotriva ca adresat unei colectivitati, dar si fiecarui cititor în parte. Chiar când marca explicita a politetii (pronumele) lipseste, presiunea modelului dominant face ca pluralul sa fie perceput ca reverentios: „Pager-ul Elicom va scoate întotdeauna din multime!“ (Elicom); „Noi avem oamenii de care aveti nevoie“ (Snelling) etc.

În varietatea reclamelor contemporane strategia personalizarii mesajului si a apelului la o relatie cordiala, familiara, între interlocutori s-a amplificat treptat: în anii 1991-1995 au aparut tot mai multe texte publicitare în care adresarea catre public evita formele de politete, optând pentru persoana a II-a *singular* (cu posibila interpretare generica): „Un radio care *te* asculta“ (Radio Pro FM); „Un radio prin care *poti* privi lumea“ (Argus); „Tot ce-*ti doresti* si ceva în plus“ (Expo-Market Herastrau); „Mercedes-Benz munceste pentru *tine*“ (Mercedes-Benz). Exemplele nu sunt totusi prea numeroase cel putin în comparatie cu situatia din publicitatea occidentala (desigur, în limbile care utilizeaza distinctia între o adresare familiara si una reverentioasa: franceza, italiana etc.). Si mai rara este, în spatiul românesc, folosirea pluralului

non-reverentios *voi*: „Noi ne ocupam de succesul *vostru*“ (Uniplus); „NOI vindem pentru *VOI*“ (Romtecknoplus). Adresarea prin *tu* pare sa fie o strategie persuasiva asimilata cu timpul, chiar daca la început era socanta pentru publicul autohton; adresarea prin *voi*, în schimb, ramâne o optiune neinspirata, datorata cel mult traducerilor.

O dovada a prudentei si a reticentei cu care a fost manipulata strategia adresarii directe o constituie modificarea produsa în 1995 în mesajele succesive ale campaniei pentru „Programul de privatizare în masa“: primele texte, primite cu ironie si parafrazate parodic de destinatari, au fost înlocuite cu altele, considerate probabil ca mai potrivite orizontului de asteptare al publicului; schimbarea cea mai clara e chiar trecerea de la adresarea cu forma de singular (neechivoc familiala) la cea cu forma de plural (potential politicoasa): de la sloganul „*Ia-ti* cuponul!“ (august 1995) la „*Luati-va* cuponul!“ (septembrie 1995). În ultimul caz, textul publicitar confirma utilizarea reverentioasa a pluralului din slogan, indicând fara echivoc destinatarul individual: „Mai sunt doar câteva zile pentru a va lua cuponul (...). Vetii primi actiunile, capatând astfel calitatea de actionar. “

Desigur, observatiile de mai sus sunt valabile doar pentru o anumita faza a limbajului publicitar românesc. Situatia este deschisa oricarei evolutii: modelul adresarii reverentioase se dovedeste destul de rezistent, dar e puternic concurat si chiar depasit de formula adresarii familiare. Alegerea depinde desigur si de publicul-tinta. Publicitatea destinata celor tineri prefera în mod clar adresarea directa, amicala, asociata formelor colovial-argotice, ca în textul citat anterior (p. 116).

Deictice

În faza actuala de dezvoltare a publicitatii românești, una dintre strategiile lingvistice cele mai răspândite pare sa fie cea a folosirii deicticelor temporale: expresii care „ancoreaza“ enuntul, îl raporteaza la timpul enuntarii, punând astfel în relief situatia de comunicare si întarind legatura dintre emitator si destinatar. Acestea nu apar doar în mesajele transmise prin radio si televiziune, ci si în paginile cotidienele, unde adverbul *acum* si echivalentele sale beneficiaza de o conventie a actualitatii, de un artificiu general acceptat: identifica doua momente în realitate distincte – timpul elaborarii mesajului si timpul lecturii. În plus, asociat imperativului, adverbul devine, ca în vorbirea curenta, o hiperbola a ideii de „maxima urgenta“: „*Sunati acum!*“, „*Telefonati acum!*“, „*Contactati-ne acum!*“, „*Veniti acum!*“, „*Investiti acum!*“ etc. Formula e internationala si corespunde unei tendinte mai largi de a înlocui reclama socanta, creatoare de cuvinte noi, de metafore obscure si devieri sintactice printr-un discurs mai simplu si mai preocupat de circumstantele comunicarii.

Fara a fi originala în chip absolut, o anumita utilizare a adverbului merita amintita, cel putin pentru modul în care suprapune mai multe strategii retorice. Un text publicitar cuprinde 10 paragrafe care încep cu *Acum*:

„Acum nu mai ai nici o scuza!
Acum stii ca polita Mondragon e cea mai buna polita de pe piata.
Acum stii ca ea este simultan o asigurare de viata si o actiune.
Acum stii ca poti sa-ti încasezi banii nu numai dupa deces ci si în timpul vietii“
s.a.m.d. (EZ 685, 1994)

Repetitia anaforica (subliniata în textul original si prin mijloace grafice) functioneaza în acest caz ca suport pentru valoarea anticipatoare a adverbului: acesta introduce informatia noua prezentând-o ca deja asimilata, producând astfel o suprapunere temporală eficientă.

Specifică publicitatii românești actuale este însă mai ales o altă valoare a adverbului *acum* și a sinonimelor sale: cea care, desemnând o perioadă mai largă în care se cuprinde și momentul comunicării, transmite semnificațiile de *noutate*, *actualitate*, *modernitate*. Textul se poate deci construi între două ocurențe ale adverbului: „Acum produsele FILOSKIN au ajuns și în România!“ și „Veniti acum!“ (EZ 1994). Primul *acum* ilustrează strategia care actualizează, pe lângă ideea de noutate, presupozitia de celebritate a firmei; evocând, în plus, discursul politic al schimbării, al sincronizării. Presupozitia de notorietate poate fi uneori explicitată: „Knorr (...), *cunoscut în întreaga lume*, prezent acum și în România“. Cel mai adesea întâlnim totuși formulări eliptice: „Gorenje. *Acum în România*“; „Dura Lube. *Acum și în România*“ (RL 1995), care dau drept scontată celebritatea firmei și deci comprehensibilitatea mesajului.

Strategii ale moderatiei

Una dintre tendințele actuale ale limbajului publicitar reflectă încercarea autorilor de a-și prezenta mesajul în termeni moderati, ca pentru a preîntâmpina eventuale acuzații de exagerare și chiar de fals. Limbajul publicitar are renumele de a fi hiperbolic, de a recurge prea des la superlative gramaticale sau la cuvinte cu sens hiperbolic. Reprosul este însă valabil doar pentru formele simple, incipiente de publicitate, în care într-adevar cuvinte ca *exceptional*, *ideal*, *perfect*, *unic* sunt folosite în exces: „Oferta excepțională. Jaluzele venetiene din aluminiu excepționale“ (Fred Rom, RL mai 1995). Excesul superlativ e pândit și de riscul de a încălca o regulă fundamentală de construcție, alunecând în pleonasm: „cea mai ideală sursă de frumusețe (v. p. 115).

O strategie tipică a limbajului publicitar modern constă însă în folosirea „comparativului eliptic“, a comparativului de superioritate fără termenul sau de comparație; aflăm ca un produs e *mai bun* – dar nu ni se spune *decât ce* sau *decât cine* e mai bun: „Pur și simplu mai bună. (...) De import, de calitate, *mai ieftină*“ (Benzina Star Trade, RL mai 1995). Formula are avantajul că evita superlativul compromis prin exces, devenit prea puțin credibil. Deși încălca una din regulile publicității – recomandarea de a nu se folosi comparația cu produsele concurențe –, o face într-o formă discretă, ambiguă. Receptorului îi

este comunicata ideea de superioritate, esentiala în prezentarea unui produs, dar formularea ramâne vaga; în exemplul citat nu se precizeaza fata de ce reper e mai ieftin produsul: fata de toate celelalte, fata de cele considerate de aceeasi calitate, fata de el însusi asa cum era cu un timp în urma? Probabil ca pentru a anticipa asemenea ambiguitati apare, pe lângă primul comparativ, formula de întarire „pur si simplu”: care, evident, nu rezolva nimic, dar sugereaza lipsa de relevanta a dubiilor.

Locul superlativelor e luat de cuvinte si expresii care indica diferenta : *alt, altfel*: „*Un alt mod de a locui*” (Apartamente de lux, GDP Investment Inc. RL mai 1995); „*O altfel de lume / acum sub alt nume*” (Massa). Si acestea se bazeaza pe strategia de moderatie, contrastând cu asteptarile receptorilor, carora nu li se mai recomanda solutii superioare, ideale – ci doar diferite. Din acest punct de vedere, cuvintele date functioneaza ca o litota, figura prin care „se spune mai putin pentru a se înțelege mai mult”. În fond, strategia diferentei se întemeiaza pe cel puțin doua presupozitii: nemulțumirea fata de situatia actuala si încrederea în publicitate. „Un alt mod” este înțeles, pe baza acestor presupozitii, ca „un mod mai bun”.

În fine, în contrast cu cliseele primatului („liderul mondial”, „numarul unu în lume”), o firma poate avea ideea ingenioasa de a se prezenta, în mod mai credibil, ca „al doilea pe plan mondial” (Satam, *Capital* 1994).

Rime

Rima face parte din bogatul inventar de procedee retorice de care dispune limbajul curent; rolul sau de organizare si reliefare a enuntului (în celebra descriere a lui Jakobson 1963, realizare a functiei poetice a limbii) e incontestabil. Functia procedeului formal se realizeaza însa doar în relatie cu valorile culturale atribuite rimei la un moment dat: prestigiu literar, performanta tehnica, dar si conotatii populare ori banuiala de facilitate. Pentru a vedea ce loc ocupa rima în comunicarea actuala non-literara, ar trebui examinate mai ales câteva domenii: expresivitatea vorbirii familiare si argotice, limbajul politic, cel publicistic, mesajele publicitare. O zona foarte bogata în interferente (si din pacate destul de neglijata de cercetarile românești) o constituie unele genuri hibride de literatura populara actuala: sloganuri spontane, graffiti în versuri, cronici rimate ale evenimentelor, pamflete anonime etc.

În formele de comunicare institutionalizate, rima e în genere evitata, probabil din cauza aerului naiv, pueril pe care îl confera textului. Primele anunturi publicitare din presa de dupa 1989 au fost destul de prudente în folosirea formelor versificate; ulterior au aparut totusi mai multe sloganuri rimate, caracterizate în genere prin simplitate extrema: text scurt, rima masculina, cuprinzând adesea cuvinte din aceeasi categorie gramaticala.

Distihul „Într-o lume nesigura / Asirom va asigura“ (1995) de construcție regulată, cu rima dactilică, constituie din acest punct de vedere o excepție. De cele mai multe ori sloganul nu asociază rimei o măsură egală a versurilor, probabil pentru a beneficia de avantajele sonorității fără a cădea definitiv în modelul „poezie pentru copii“: „Hei, ascultă NEI“; „Nippon înseamnă campion“; „Knorr. Gustos și hranitor. Acum și câștigător!“; „Pentru cei mici și pentru bunici!“ (1995).

Au apărut la un moment dat, chiar în publicitatea scrisă, unde posibilitățile de variație sunt oricum mai limitate, mai multe anunțuri în care se manifesta o tendință nu lipsită de interes pentru lingviști: aceea de „remotivare“ și de „instalare“ a numelor străine (cu pronunția lor originară sau într-o variantă mai accesibilă a acesteia) în limba română. Mijlocul cel mai spectaculos al acestei apropieri este rima.

Numele de firme și de produse străine se impun în română respectându-se, pe cât posibil, pronunția din limba de origine. Nu se întâmplă așa pretutindeni: în unele limbi române, de pildă, numelor comerciale englezești li se adaptează de multe ori pronunția după regulile locale: *Colgate* sau *Dunhill* sunt rostite de obicei în maniera italiană sau franceză. Opțiunea românească pentru o pronunție pe cât posibil apropiată de cea din limba de origine e confirmată în genuri de cuprinderea denumirilor în rima: într-o singură reclamă (EZ 1668, 1997, 5), *mos* rimează cu *Bosch* („Sa nu uiti, draga mos, / telefonul marca Bosch!“), *GSM* cu *sistem* („Unul GSM / să intru-n sistem“) iar *Go* cu *tau* și *cadou* („Connex Go / Ce-i al tau e al tau“; „marele cadou / micul Connex Go“). Rima are astfel un rol „educativ“, fixând o normă de pronunțare; uneori alegerea e totuși derutantă, prin oscilația între identitatea grafică și cea sonoră (vezi cazul „*Suchardine* / mi-e dor de *tine*“, EZ 1762, 1997, 15).

Procedul are și un rol ludic, bazat pe amestecul de limbi și de modele culturale (numele comerciale străine, asociate unor noțiuni de strictă modernitate, sunt cuprinse în forma tradițională a versificației populare). Contrastul mediat de rima creează un efect comic intenționat – ceea ce e la urma urmei productiv chiar din punctul de vedere al eficienței publicitare: numele e asociat cu o mică performanță, cu o demonstrație de inventivitate.

Mai discret e procedul calamburului; spre deosebire de rima, acesta poate să treacă neobservat („*Nike* – *N-ai* cum să-i rezisti!“; EZ 1668, 1997, 13). Strategia lingvistică publicitară pare să fie uneori contradictorie: o mini-campanie a mizat pe un mesaj de tip „fonetic“, afirmând identitatea și autenticitatea pronunției englezești: „Ia aminte: ICL se pronunță *ai-si-el*“ (RL 2164, 1997, 11); aceeași siglă a fost remotivată, ulterior, de un text în română: „ICL – Informația care lucrează“ (EZ 1666, 1997, 2).

Se ajunge chiar la transcrierea fonetică a sloganului publicitar:

familiarizare glumeata care dovedeste ca, în fond, engleza, asa cum o arata si *bodyguardii*, *week-end-ul* sau *e-mail-urile*, se poate adapta perfect sistemului fonetic si morfologic românesc. Sloganul „Keep in touch“ e transcris „*Chipintaci*“, intrând si într-o poezioara, unde poate sa rimeze cu *sa taci*: „De esti satul de vorbe, / Dar nu poti nici sa taci, / Fa-ti cel mai mic cadou: / Pachetul «Chipintaci»“ (RL 2350, 1997, 8). Trecherile publicitare de la o limba la alta valorifica astfel prestigiul occidental din conotatiile denumirilor straine si aerul de familiaritate al limbii nationale; în acelasi timp, confirma favoarea de care se bucura comicul de limbaj.

Despre corectitudine

Publicitatea foloseste direct sau indirect atitudinile fata de limbaj, valorizarile sale culturale; un exemplu îl ofera un caz interesant de folosire strategica a ideii de corectitudine lingvistica. E vorba de o campanie publicitara a companiei Xerox (desfasurata de la sfârșitul anului 1993 la începutul lui 1994, v. RL 1058-1232), centrata pe ceea ce autorii ei au numit „folosire corecta/incorecta“ a cuvântului *xerox*.

Judecata asupra *corectitudinii* si a *incorectitudinii* are în domeniul limbii un spatiu privilegiat: norma lingvistica e în multe cazuri bine constituita, explicit formulata de o autoritate (academie, comunitate a specialistilor). „Se spune *binoclu*, nu *benoclu*“, „*micsandra* se scrie cu «cs», nu cu «x»“, „pluralul corect al substantivului *coperta* e *coperte*, nu *coperti*“ sunt enunturi în care vorbitorul își poate gasi certitudini si reguli de comportament mai usor decât în alte sfere ale vietii sociale. Cunoasterea unor reguli lingvistice devine pentru multi nespecialisti un instrument de evaluare si de disociere usor de manipulat; posibilitatea de a-l corecta pe cel care spune „ei este“ sau „avansati înainte“ ofera satisfactii rapide, care se asociaza adesea cu mai multa intoleranta decât a specialistilor. Lingvistul descrie forme paralele, variatii, evolutii în curs de desfasurare – acolo unde vorbitorul obisnuit vrea sa vada doar o opozitie clara între *corect* si *incorect*.

În campania firmei Xerox, o serie de texte publicitare (însotite de fotografii) adoptau pozitia autoritara de semnalare si sanctionare a unei erori lingvistice, oferind cititorilor un mijloc de diferentiere prin competenta; începând cu o afirmatie echivoca („70% dintre adulti *o fac incorect*“), continuând cu exemplele unui copil în a carui lucrare „o *greseala* a ramas nesublinita“ si al unui tânar care „abia ieri a aflat cum se foloseste *corect* cuvântul“, se ajungea în final la situatia ameliorata (prea putin plauzibila) în care „sunt tot mai putini cei care folosesc *incorect* cuvântul «Xerox»“. Ultimul text era sustinut si printr-un joc de cuvinte destul de ingenios, imaginea unui ins care târaste aparate de copiat legate cu o sfoara fiind însotita de explicatia „este unicul mod de a «trage la xerox»“. Cititorii erau pusi mai întâi în situatia de a se considera o minoritate competenta – fiind printre putinii detinatori ai

soluției corecte – și, în final, de a avea satisfacția ca nu rămân într-o minoritate ignoranta.

Or, din punct de vedere lingvistic, problema în cauza *nu* e una de corectitudine. O evoluție semantică firească, produsă prin metonimie, prin transfer de la numele firmei la numele produsului (ca și în cazul cuvintelor *frigider*, *fiset*, *carioca* etc.) a condus la impunerea în uz a unui nou substantiv comun, acceptat și validat de dicționare. DEX 1975 înregistrează deja substantivul *xerox* – „aparat de reprodus și multiplicat, bazat pe xerografie”; cuvântul e inclus și în DOOM; DEX-S îi adaugă în 1988 verbul *a xeroxa* „a multiplica cu ajutorul xeroxului”. În DEX 1996 familia lexicală a crescut: în lista de cuvinte a dicționarului apar, alături de *xerox* și *a xeroxa*, substantivul *xeroxare* și adjectivul *xeroxat*, *-a*. De altfel, fenomenul nu a fost neapărat inițiat în limba română (*Random House* 1988, de exemplu, înregistrează cuvântul *xerox* ca substantiv și ca verb).

De fapt, strategia persuasivă a campaniei s-a bazat pe deghizarea unei probleme comerciale în problema lingvistică. Pentru a atrage atenția asupra companiei care a creat și a impus produsul (ceea ce constituie în genere o garanție de superioritate) și pentru a evita confuzia cu firmele concurente, s-a mizat pe sensibilitatea vorbitorilor față de normă, față de respectarea corectitudinii limbii.

4. Rigiditate și dezinvoltură în limbajul comentariului sportiv

În domeniul sportului se dezvoltă de fapt mai multe limbaje: cel de specialitate, tehnic, cu o terminologie specifică; o variantă a sa de tip „jargon”, folosită în situații mai informale; în fine, limbajul relatărilor sau al comentariilor scrise și orale, aparținând în mare măsură stilului jurnalistice, dar având o serie de trasături și tendințe specifice.

În stilul comentariului sportiv contemporan se observă cu ușurință o anumită tendință spre excentricitate. Dincolo de amestecul de termeni tehnici și expresii familiare, de calcule sintactice și elipse lexicalizate, de strategii narative și descriptive ale relatării unui meci, limbajul sportiv se remarcă prin pitorescul inovațiilor de limbaj, printr-o veritabilă retorică a ornării. Limbajul cronicilor izbește prin ceea ce e într-o anumită măsură exacerbarea unei tendințe mai generale a publicisticii autohtone: căutarea originalității, a efectelor de stil, îndârjirea autorilor în a dovedi neapărat inteligența și umor, mizând adesea pe jocurile de cuvinte și pe expresivitatea colocvială. În perioada de tranziție s-a înregistrat o transformare evidentă a stilului cronicii sportive: pretiozitatea tehnică și structurile rigide ale limbajului birocratic (ale „limbii de lemn”), foarte puternice la început, au cedat tot mai mult locul libertăților familiare-argotice. Egal de puternică a rămas, pe tot parcursul acestei evoluții, tentația metaforei cliseizate.

Stil tehnic si birocratic

În 1990, un gazetar obse­va ca sportul, brusc izgonit din discutiile zilnice ale oamenilor, înlocuit de tema politica, revenea astfel la rolul sau firesc într-o societate cu preocupari mai multe si mai diverse, dupa ce fusese, vreme îndelungata, hipertrofiat ca unica supapa psihologica si ca refugiu într-o zona de (fie si relativa) normalitate si libertate.

Totusi, la începutul anilor '90 aceasta functie – ca si presupusa gratuitate ludica pe care ea se întemeiaza – nu erau decât prea putin marcate în structura interna a limbajului sportiv, care înca suferea de o îngrijoratoare rigiditate. Nu era vorba de rigiditatea fireasca oricarui stil tehnic, specializat, ci de aceea impusa mai ales de clisee împrumutate din alte domenii – nu pentru a denumi obiecte, actiuni si relatii specifice, ci, de multe ori, pentru a exprima raporturi generale. Majoritatea cuvintelor si a sintagmelor din aceasta categorie continua sa alcatuiasca „registru­l înalt“ al relata­rii sau al comentariului sportiv. Cea mai frapanta este seria termenilor de natura administrativa, dar cu rezonanta activist-organizatorica, care asimileaza sportul unei „activitati productive“ sau de „prestare de servicii“: din ea fac parte, în primul rând, chiar *a presta* si *prestatie*: „jocul prestat în teren“, „calitatea fotbalului prestat“ (GBr 22-23, 1990, 4, 5), „prestatie de exceptie“, „frumoasele prestatii ale atacantului camerunez“ (SI 1, 1991, 13, 14). În sprijinul acestor utilizari s-ar putea invoca echivalentul francez, *prestation*, la care se înregistreaza si sensul specializat de „performanta realizata“ si care a constituit probabil modelul evolutiei semantice române­sti; oricum, în româna componenta apreciativa din semnificatia termenilor pare sa se piarda treptat (si sa fie preluata de determinanti), substantivul si verbul în cauza devenind echivalente pretentioase pentru cele mai generale valori sportive ale lui *joc* si *a juca*. Presiunea aceluia­si domeniu administrativ si comercial se poate recunoaste si în afirmatia unui antrenor: „ar trebui *sa beneficiaz de serviciile* unor jucatori români“ (Penalty 20, 1991, 2).

Din excesul de *prestari*, *servicii*, *furnizori* („echipa... a furnizat o mare surpriza“) si *beneficiari* se poate reconstitui un sistem de concepte metaforice ale vietii cotidiene, din categoria celor analizate de Lakoff, Johnson 1980; undeva la periferia acestei retele s-ar situa probabil si o ciudata aparitie reflexiva a verbului *a întrebuinta*, al carei efect conotativ este obiectualizarea jucatorului: „Unii internationali români (...) nu s-au întrebuintat prea mult“ (Magazin 39, 1990, 11). Constructia ar putea proveni dintr-o traducere neglijenta, din calchierea partiala (fara complementul care indica tinta) a structurii franceze *s'employer à...*, cu sensul „a face eforturi, a se stradui pentru...“: în române­ste ar fi fost în­sa normala, cel mult, constructia cu obiect direct si dativ posesiv – pentru a spu­ne ca jucatorii nu si-au întrebuintat prea mult capul, picioarele, energia etc. De fapt, frantuzismele nu sunt deloc rare în limbajul nostru sportiv: pe lângă exemplele deja citate poate fi amintita

utilizarea intransitivă a verbului *a cravasa*, cu sensul „a accelera ritmul”: „Dinamo a cravasat în repriza a doua” (RL 241, 1991, 7).

Cazurile cele mai frapante de incompatibilitate stilistică, de improprietate semantică sau de construcție sintactică defectuoasă apar pe un fundal constituit de numeroase clișee ale „limbajului de lemn” abstract și oficial; în exemplele de mai sus, viața sportivă pare filtrată printr-o grilă comercială care ar putea părea și o racordare la pragmatismul economiei de piață: trebuie totuși să se țină seama de apariția mult anterioară a acestor grile și de constanta ei utilizare în contextul limbajului birocratic și activistic. Pentru acesta, premisa era conceperea sportului ca „activitate organizată”: articolul sportiv abundă (ca tot discursul public al vremii) în formulări de tipul „a-și aduce contribuția”, „în cadrul”, „pe coordonate noi”, „noua formulă organizatorică”, „în direcția sprijinirii activității fotbalistice” etc. Unele din aceste clișee s-au dovedit foarte rezistente: ceea ce nu atragea atenția înainte de 1989 a apărut după această dată, pe fondul evoluției generale a limbajului presei către forme mai spontane, mai puțin crispate și mai puțin automatizate, ca o formă de imobilism. Dacă se adaugă și sugestia disciplinei militare, stirea sportivă (care ar trebui să fie alertă, percutantă, sintetică) are toate datele unui tipic proces-verbal: „președintele clubului, colonelul N.G., a ținut să atragă atenția jucătorilor asupra necesității participării lor neconditionate la acțiunile loturilor reprezentative” (RL 309, 1991, 7). În acest limbaj, e limpede că pentru *a presta*, sportivii trebuie *sa activeze*: „fotbaliștii români ce *activează* în străinătate” (id., 327, 7), „jucători care *activează* în campionatul intern”, „formație în care *activează* Timofte I” (GS 314, 1991, 1) s.a.m.d. Pretiozitatea termenului, în care sensul expresiei „a-și desfășura activitatea” l-a înlocuit pe cel normal etimologic – „a însufleți, a grăbi”, e comparabilă cu aceea a unei întregi serii de verbe (derivate) care „contrag” locuțiuni: *a atentiona*, *a concluziona* etc.

Metafore sportive

În folosirea metaforelor în comentariul sportiv, dificultatea e de a găsi punctul de echilibru între extravaganța asocierilor și clișeul cel mai plat. Adesea, se trag consecințele unei prime echivalări: folosindu-se procedeul metaforei în lanț (dezvoltare prin asociere în interiorul aceluiași câmp semantic), sau cel al „derivării metaforice” (dezvoltare prin substituție de sinonime). Analogiile se multiplică și, de multe ori, devin clișee, ceea ce atrage riscul de a produce așa-numitele metafore mixate, asocieri hibride de imagini incompatibile: „*Coloana vertebrală a «albaștrilor» are ca piloni pe...*” (Libertatea 1866, 1996, 15).

Analogii militare și tehnice

În limbajul comentariului sportiv, jocul e interpretat de multe ori prin

intermediul modelelor metaforice care evoca alte domenii: în primul rând, desigur, războiul (*lupta, atac, eroi...*); destul de des arta (*scena, spectacol, protagoniști, regizor...*), apoi tehnica, mecanica (*motoare*) etc. În parte, analogiile sunt conservate în clisee și în cuvinte împrumutate domeniului care servește de model; în rest, sunt produse ad-hoc, în continuarea celor deja existente și cu mai mică sau mai mare investiție de fantezie. Cronicarii sportivi sunt destul de des tentați de metaforele în lanț, intersectând domenii diferite și producând adevărate abuzuri alegorice.

În relatarea unuia dintre meciurile de fotbal ale unui campionat mondial sunt combinate, de pildă, metafora militară cu cea de sursă tehnică: „ai noștri (...) s-au mobilizat”; „a fost (...) un *general* cu mult sânge rece care nu a permis *locotenentilor* săi să joace la ofsaid”; „a condus *ariergarda*”; „absorbea mingile (...) și le *catapultă*” etc. (TL 81, 1994, 3). Se observă că termenii adoptați deja pentru a descrie un joc („a catapultă”, „ariergardă”) sau chiar, mai general, o atitudine ofensivă („a se mobiliza”) permit ca analogia să fie dusă mai departe prin metafore mai puțin uzuale și mai clar militare („general”, „locotenent”).

Analogiile tehnice sunt și mai specifice: „Dan Petrescu și Gică Popescu au fost două *veritabile pistoane*, care tâsneau în atac...”; „dacă cei doi au fost *pistoanele motorului*, atunci cu siguranță Hagi a fost «*aprinderea*». *Explozia* a sosit de la Raducioiu (care n-a jucat chiar ca o... *bujie*)”. Combinația de generali și bujii atestă, în doar câteva rânduri de text, o greu suportabilă dorință de orname.

Analogii artistice

E puternic și modelul stilistic care asimilează sportul unui spectacol artistic (teatru, muzică). Fotbalul este tot mai des descris în termeni artistici, prin serii de metafore preluate mai ales din teatru, coregrafie, muzică. Acestea constituie probabil zona metaforică cea mai puternică, stabilă în esență, improspătată mereu prin echivalări de detaliu. Termeni ca *scena, act, stagiune* sunt folosiți pentru a desemna o divizie, un meci, o etapă etc.: „prima scenă a fotbalului vest-german”, „ultimul act al Cupei Campionilor”, „zilele premergătoare startului stagiunii fotbalistice” (SI 1, 1991, 13, 14); multe metafore teatrale s-au instalat mai întâi în limbajul curent: un fotbalist „a ieșit la rampă”; aranjamentele s-au făcut „în culise”. Substantivul *uvertură* poate constitui o metaforă muzicală (pornind de la sensul de „compoziție, bucată muzicală” – singurul cuprins în dicționarele noastre curente) sau un frantuzism semantic (preluare a sensului fundamental de „deschidere”, din fr. *ouverture*). Dacă în multe cazuri – de exemplu, în citatul „Azi, uvertură etapei a 22-a” (EZ 1117, 1996, 11) pare greu de decis care ar fi interpretarea mai potrivită, în altele metafora muzicală e clară, dezvoltându-se contextual într-o alegorie: „In uvertură opereii EURO'96, „Wembley”-ul a fredonat o arie tristă: Anglia – Elveția 1-1” (EZ 1203, 1996, 10). Dacă meciul e o bucată muzicală, echipa

devine o orchestra, jocul fotbalistilor- virtuozii e considerat o interpretare, iar antrenorul sau conducatorul echipei – un dirigor.

Seria de metafore își asociază astfel și o metonimie, repetată până la satietate: cea a „baghetei”: „*sub bagheta lui Jacquet*, francezii n-au mai pierdut nicaieri...” (Adevărul 1883, 1996, 5) „*echipa cocosului galic, sub bagheta lui Platini*, în mars forțat spre victorie” (Cotidianul 111, 1992, 7); destul de des apare și „pupitrul”, oscilând între sensul artistic și cel tehnic: „cu Matthäus la *pupitrul de dirigor*, Bayern readuce titlul național la München” (SI 1, 1991, 13); „Balint, *avându-l la pupitru* pe Hagi, execută varianta definitivă a golului” (GD 9, 1990, 7); „Giulestenii... *avându-l la pupitrul de comandă* pe antrenorul Mircea Radulescu” (RL 1726, 1995, 15).

Pot fi asociate sferei artistice și metaforele coregrafice: „Anglia și Elveția *deschid balul*” (RL – Sport, 8.06.1996, 1); „*«triumviratul» moldav... trage nădejde... să mai danseze un sezon sub cupola Diviziei Naționale*” (EZ 1117, 1996, 11). Prin abuzul de metafore artistice, tonul comentariului fotbalistic capătă tot mai mult un caracter de pretiozitate, riscând să alunece în ridicol.

Transferuri metaforice între sport și politică

Domeniul sportiv accepta, în principiu, mai puține modele metaforice din partea celui politic; mai curând i le ofera acestuia pe ale sale, mai populare și deci mai accesibile. Nu e vorba doar de cuvintele și expresiile intrate deja în limbajul familiar – *a o da în bara*, *a fenta*, *a dribla* („*driblatul* impozitelor”, EZ 136, 1992, 3) ori în cel standard: *concurent* („cei 6 concurenți pentru Cotroceni”, Adevărul 195, 1992, 3), *a da startul* („Guvernul a dat startul: astăzi începe campania electorală”, RL 702, 1992, 1) – ci și de unele expresii special adaptate politicului – „*mingea* – spune dl consilier – este acum *în terenul primarilor*” (RL 1167, 1994, 9); „*mingea să fie pasată* de la un minister la altul” (Adevărul 277, 1992, 3) – și chiar de inovații destul de curioase: „în politică, la fel ca și în fotbal, *bila de vot este rotundă*” (Adevărul 295, 1994, 2).

De fapt, istoria transferurilor de interes, de mod de percepție și de limbaj între sport și politică e mai lungă și mai complicată. S-a observat deja că sportul a funcționat, în regimul comunist, ca o zonă de refugiu în care se mai păstrau unele elemente de normalitate și de libertate. S-a spus, pe drept cuvânt, că în decembrie 1989 experiența stadioanelor a oferit unele modele de comportament și de limbaj: solidaritate, drept de a huidui, producere spontană a sloganului. E interesantă și mișcarea inversă, produsă ulterior: sloganurile politice au fost preluate și adaptate în limbajul suporterilor sportivi, modelele și obsesiile politice au influențat comentariile asupra jocului și asupra reacțiilor la victorii și la înfrângeri ale echipei naționale. Limbajul sportiv a început să absoarbă și el modelul politic: de la slogan („Hagi președinte”) la desemnarea

fotbalistilor ca „ministru de externe“, „corp diplomatic“ etc. (EZ 613, 1994, 6).

Clisee fotbalistice

Mai mult decât în orice alt domeniu (și aici nu mai e vorba doar de publicistica românească), în comentariile despre fotbal descrierea tehnica e subminată de subiectivitatea expresiva: limbajul precis e substituit de un cod pentru inițiați, alcatuit în primul rând din clisee, la origine expresii metaforice și metonimice. În relatarea jocului, jurnalistii sportivi evita adesea termenii tehnici, cu previzibila lor repetiție, recurgând în schimb la numeroase sinonime contextuale – care sunt tocmai mijloacele de a sublinia solidaritatea de grup a cititorilor fideli.

Glosarul adus la zi al cliseelor fotbalistice ar trebui să cuprindă mai întâi denumirile metonimice pentru reprezentanții diverselor echipe naționale: aceștia sunt desigur, „tricolorii” – „lista cu pricina a ajuns în mâinile fotbalistilor «tricolori»”; „primul rezultat de egalitate obținut de «tricolori»” – care lupta cu „«panzerele» germane”, cu „reprezentativa «panzerelor»”; mai apar „ibericii” și „lusitanii”, iar Anglia e mai ales *Albionul*: „gazetarii din Albion”, „fani ai Albionului” (într-un alt context, jucătorii unei echipe engleze erau însă numiți și „protestantii”!). Cliseizate sunt și denumirile pentru diversele echipe locale – formate de la sursele instituționale de finanțare ale cluburilor („bancari”, „feroviar”, „militari”, „tapinari”), de la culorile purtate („alb-rosii”, „echipa alb-visinie”), de la numele cartierului în care își au stadionul și publicul cel mai fidel („giuleșteni”), de la cliseul care substituie numele orasului („formatia din Banie”) etc. Jucătorii și antrenorii sunt desemnați adesea prin porecle sau hipocoristice („Cobra”, „Baciul”, „Ganezul”, „Puiu”, „Vio”, „Sumi”, „Gica”); cei angajați la cluburi din străinătate sunt numiți după echipele (orasele, țările) unde se afla: „milanezul”, „belgianul”, „neamtul” etc.

În text se constituie uneori adevărate lanțuri de sinonime. În același paragraf, de pildă, *mingea* e numită în fiecare frază altfel: „...urmarea *balonul*” – „obiectul a ricosat...” – „... a respins *mingea*” – „*buclucasa* a revenit la Moldovan”; ceva mai departe, registrul familiar-popular își accentuează prezenta și mingea devine chiar *pârdalnică*: „nemtii plimba *pârdalnică* în jumătatea proprie”.

Pe o cunoaștere comună se bazează și frecvența elipsei lexicalizate – „începutul *Europenelor*”, „doua «*galbene*»”. Raportul de familiaritate dintre jurnalist și cititorii săi e evident și în folosirea unui stil colocvial-argotic – „*grangurii* din UEFA”; „fundasul Novotny i-a *cosit* piciorul lui Adi Ilie”; „servit *ca la Ritz*”; „nemtii *baga material*” – uneori cu alunecări în vulgar: arbitrul „*își scuipa bojocii* în fluier”. Gama stilistică a genului mai cuprinde unele aluzii („seamana panica în *transeele germane*”), comparații elaborate („întors pe toate partile *ca un salau în tigaie*”) și în special un ton hiperbolic –

peluza „duduie“, difuzoarele „urla“, e o „larma infernală“, nemtii sunt „prezenti la stadion câtă frunza și iarba“ – împins până la parodie: o echipa învinsa, „cu visurile naruite“, suferă „trecerea brusca de la extaz la agonie“.

Împrumutul lexical: schimbare de sens și de perspectivă

Limbajul presei sportive românești a fost influențat de echivalentul său italian, mai ales de cronicile fotbalistice, din care a preluat adesea cuvinte și sintagme specifice. În DCR sunt înregistrați de pilda termeni precum *tifosi* „microbisti“, „suporteri înfocați“ sau *azzurri* „albaștri“, „jucători ai echipei naționale italiene“. În citatele de mai jos apar, neșemnalate de vreo subliniere sau punere între ghilimele, *il Calcio* – „Fotbalul“, „campionatul italian de fotbal“ – și *squadra azzurra* – „echipa albastră“, respectiv „naționala Italiei“: „o partidă de verificare în compania naționalei similare a squadrei azzurra“, „Divizia Națională o ia pe urmele lui Il Calcio“ (RL 2018, 1996, 15). Unele sintagme italienești se folosesc în limbajul sportiv cu extinderi de uz glumete, ca în enunțul „peluza dreaptă a intrat în *silenzio stampa*“ (EZ 14.06.2000): formulă, care s-ar putea traduce ca „tacerea presei“, se folosește pentru situațiile în care se cere sau se decide nedifuzarea publică, prin mass-media, a unor informații.

Un cuvânt destul de răspândit în rubricile de specialitate ale ziarelor românești e cu deosebire interesant în măsura în care ilustrează un tip anume de schimbare semantică: prin preluarea unui termen al cărui înțeles depinde de un reper, de un punct de vedere. Cuvântul *stranieri* („străini“), este folosit de presa sportivă italienească în sensul său propriu, dar cu specializare contextuală, pentru a-i desemna pe jucătorii străini incluși în echipele locale. Termenul este însă întrebuințat în publicațiile românești de după 1989 pentru a-i desemna pe fotbalistii români care joacă în echipe străine; a capatat deci valoarea aproximativă „cei pe care alții îi numesc străini“, „străini pentru ceilalți“. Se produce astfel chiar un fel de rasturnare a sensului, obținută prin schimbarea situației de utilizare a cuvântului. Altminteri, este evident că termenul a apărut dintr-o necesitate, mai mult decât dintr-o modă: pentru o noțiune foarte actuală a fost nevoie de un cuvânt simplu, care să evite lungimea perifrazelor greoaie. Mai ales când e vorba de alte pagini decât cele sportive, jurnaliștii folosesc și asemenea perifraze descriptive, vorbind despre „fotbaliști români care evoluează în campionatele străine“, „Gică Hagi și alți 24 de *fotbaliști care activează în strainatate*“ (RL 2021, 1996, 1); „21 de foști sau actuali *internazionali români care activează peste hotare*“ (RL 2020, 1996, 19). Mult mai simplu se dovedește cuvântul *stranieri*, folosit uneori între ghilimele – „Puiu Iordanescu apelează la 11 «*stranieri*» pentru partidă amicală cu Iugoslavia“ (EZ 1132, 1996, 16); „lista celor 17 «*stranieri*» convocați la meciul România-Lituania“ (EZ 2486, 2000, 1) –, de cele mai multe ori fără a fi subliniat în vreun fel, ceea ce i-ar indica perfectă asimilare în română (posibilă datorită compatibilității de formă și de grafie): „21 de *stranieri* în atenție pentru 14 decembrie“ (RL 2020, 1996, 19);

„«Buletinul european» al *stranierilor* nostri“ (RL 2023, 1996, 23). Adaptarea e confirmata de refacerea unui singular, *stranier* (cf. it. *straniero*): „Nanu s-ar putea sa devina *stranier* pâna la partida cu Ungaria“; „Nanu ar putea deveni *stranier* în câteva zile“ (RL 2789, 1999, 11-12).

Sensul pare consolidat, desprins de contextul initial de folosire a cuvântului; în majoritatea cazurilor, de altfel, nici nu e vorba de jucatori în campionatul Italiei. Împrumuturile si modificarile de sens depind, se stie, de starile de lucruri: atâta timp cât situatia foarte raspândita este a românilor care fac parte din echipe straine, si nu a strainilor în echipe românești, stabilitatea neologismului nu e amenintata.

Aceiasi realitate produce si o alta extindere de sens, semnalata prin ghilimele în citatul de mai jos, în care echipele care au în componenta cel puțin un jucator român capata atributul „românesc“: „în campionatele Angliei, Frantei si Germaniei au avut loc noi etape în care au evoluat echipele «românești»“ (RL 2011, 1996, 23).

5. Limbaje institutionale si aplicatiile lor practice

Un limbaj tehnic care a devenit mai cunoscut doar dupa 1989, prin publicarea unor documente secrete, este cel „securistic“ – al politiei politice din timpul regimului comunist. A-l considera un limbaj de sine statator ar fi desigur o exagerare, multe dintre elementele sale lexicale regasindu-se în domeniul militar, în cel administrativ sau politic, de stilurile carora îl apropie si caracterul rigid sau tendinta eufemistica.

De fapt, limbajul securistic poate fi analizat ca una dintre variantele în care se realizeaza limbajul politienesc în genere. Unele dintre formele acestuia sunt mai cunoscute publicului larg (daca nu prin contactele directe cu institutia, macar prin relatarile din mass-media). Limbajul politienesc e impregnat de terminologie juridico-administrativa si se caracterizeaza prin conservatorism si rigiditate. A pastrat de altfel, si dupa 1989, unele trasaturi ale „limbii de lemn“.

Data fiind individualitatea sa pronuntata si importanta practica între discursurile din spatiul public, limbajul juridic (ca entitate aparte sau ca termen mai teoretic într-o clasa a limbajului „juridic-administrativ“) a fost studiat mai sistematic si mai în detaliu decât alte variante stilistice ale limbii române. Aproape neinfluentat de schimbarile politice si de modele lingvistice, discursul juridic ofera paradigma pozitiei oficiale si autoritare. Va fi urmarit, totusi, un singur aspect al utilizarii sale: stângacia organizarii discursive, producatoare de ambiguitati sau de tautologii neintentionate.

Limbajul Securitatii: stilistica raportului

Efectul rizibil al multor texte securistice (posibil doar prin distanțare în timp) deriva din maniera în care limbajul lor vadește o perspectivă diferită de cea din care descriem în mod obisnuit, în postura „civilă”, realitatea. Rapoartele exprimă obsesiv acțiunile politienesti în termeni „productivi”, normalizând urmărirea, spionajul, zvonurile, intimidarea, asimilându-le cu munca, cu lucrul: „munca *informationala*”, „munca de *filaj*”, „sunt *lucrati* prin dosare de urmărire numitii...”; „cei doi ofiteri... care *realizează lucrarea*” (CAS, p. 31; e vorba de fapt de o spargere de imobil, de o „patrundere în *obiectiv* după orele 23”, cu chei false); „plan de masuri”, „obiective prioritare”. Pe de altă parte, chiar miscarile celui urmărit („activitatea *obiectivului*”) sunt prezentate într-un stil neobisnuit, în care gesturile cele mai banale sunt înregistrate cu minuziozitate, ca purtătoare ale unei semnificații ascunse: „a mers grabit pe diferite strazi”; „în tramvai pareă foarte îngândurat, fără să scoată bilet”; „a efectuat o convorbire telefonică”; „a ieșit de acasă cu aceeași servietă (înșă fiind în talie)” (CAS, p. 30) etc. De fapt, chiar dacă din punct de vedere istoric interesul unor asemenea texte e limitat (prin caracterul lor marginal sau partial), o abordare stilistică are de câștigat din cercetarea lor.

Multe dintre notele informative, rapoartele și extrasele din dosare securistice care s-au publicat în anii '90 surprind în primul rând prin nu puține dovezi de agramatism și platitudine. E important să observi (desigur: în absența altor documente, mai importante, capabile poate să schimbe această părere) că o forță poate lovi, fizic, poate manipula prin zvonuri și acțiuni mai mult sau mai puțin rudimentare, dar nu prea are mijloacele de a controla, ubicuu, jocul gândirii.

E evident și ciudat, în același timp, că textele de acest tip nu sunt fundamental informative și obiective, nu sunt deci interesate în a oferi cu cât mai mare exactitate un adevăr care să slujească ulterior scopurilor propagandei, ci sunt influențate de la început de propagandă, continuând o informație deja filtrată. Astfel, persoanele care constituie obiectul cercetării sunt numite *elemente* („circa 7500 elemente, unele din ele deosebit de virulente”, *Timisoara* 147, 1990, 3), *elemente periculoase, turbulente, indivizi și individe*. O improprietate stridentă și straniu metaforică e extinderea verbului *a destrama* în construcție cu complementul direct: de la grup se trece la fiecare persoană în parte: „să intre cu toate forțele pentru *a-i destrama* și a-i reține pe cei care umbla prin oraș”; „persoanele din grupul de mai sus *au fost destramate*” (id. 146, 1990, 3). Informările asupra unor acțiuni și persoane precizate precum și cele „în vederea cunoașterii starilor de spirit” deviază constant de la real prin interpretarea forțat ameliorativă, optimistă, pe care o dau, chiar din primul moment, datelor prezentate. Nemulțumirile apar ca excepții motivate de biografia vorbitorului, procente exprimă neapărat un anumit progres față de anul trecut. Dacă nu pot fi interpretate favorabil procente, intervin

observatiile mai subtile: „Referitor la intensitatea participarii religioase prilejuite de manifestarile organizate de Pasti apreciem ca, desi numarul tinerilor a fost mare, nivelul activ si prezenta efectiva au fost reduse (*Contrapunct* 15, 1990, 10).

Stilul indirect al raportului oficial aluneca, printr-un fenomen caracteristic exprimarii orale si populare, în stil direct legat, marcând prin lipsa de rigoare a constructiei o participare afectiva si ne(mai)controlata: „Tov. Matei îi atrage atentia inspectorului sef ca nu se actioneaza cu toata fermitatea, si îi lasam pe huligani sa ne înjure, sa ne loveasca si noi stam si ne uitam la ei “ (*Timisoara*, 146, 1990, 3). Rationamentul pe care se construiesc firul discursului e adesea greu de urmarit:

„O *individa* a luat steagul R.S.R. si s-a urcat cu el pe pervazul ferestrei fluturându-l în timp ce gloata o aplauda si striga «Libertate» – referindu-se la statuia din S.U.A. (care a înteles asa ceva). Având în vedere ca *individa* si o parte din *gloata* au înteles din mimica ei ca trecea drept o Ioana D’Arc sau statuia Libertatii, consideram ca este studenta“ (*Timisoara* 141, 1990, 3).

Perspicacitatea are, cum se vede, o baza culturala. Fragmentul, cu articulatii echivoce si constructii imposibile („*individa*“ a înteles, din propria ei mimica, drept ce trecea, „*gloata*“ a înteles ca ea trecea – pentru cine? – drept Ioana D’Arc sau statuia Liber atii s.a.m.d.) frizeaza absurdul, accentuat de dogmatismul certitudinilor lui.

Materialul este util si pentru studiul tipologiei textuale, naratiunea si descrierea manifestându-se aici în forme pure si specifice. În micro-naratiuni (adesea, povestiri despre dialoguri, cu transcriere în stil indirect) e de urmarit modul de rezumare si selectia informatiei. Relatarea unei convorbiri telefonice, o unitate textuala autonoma, nu seamana deloc cu ceea ce ar face din ea un romancier: „L anunta in terlocutoarea ca a ajuns acasa, Ea îi spune ca mai are doua ore si apoi pleaca acasa. L îi spune ca o iubeste si vor mai vorbi când va ajunge acasa“ (*StrS* 35, 1990, 3).

Funcțiile limbajului sunt asimilate, toate, celei informative; replici de pastrare a contactului sau de exprimare a afectivitatii sunt transcrise („spune ca“) într-un mod uniformizator, în care fiecare detaliu e potential relevant si nimic nu se structureaza ierarhic si causal; se adauga la toate acestea evi denta stângacie a exprimarii repetitive si nediferentiatore. Descrierile sunt la fel de ciudate, atât prin terminologia si frazeologia specifica, cât si, ca mai sus, prin juxtapunera terna a trasa turilor importante si a detaliilor accidentale.

Desigur, poate descoperi ridicolul unor astfel de texte doar cine reuseste sa uite pentru o clipa intentia si perspectiva sistemului din care ele sunt produse, ca agresiuni duse pâna la crima împotriva intimitatii si libertatii individului. Împotriva fricii, repulsia se poate asocia, totusi, cu râsul.

Observatii lexicale

În limbajul politienesc-securistic se poate identifica o terminologie de specialitate, alcatuita din cuvinte specifice precum: *filaj* sau *filor* (Timisoara 141, 1990, 3) si mai ales din sensurile specializate ale unor cuvinte din limba comuna: *obiectiv*, *informator*, *dispozitiv*, *relatie*, *sursa*, *aparat*, *activ*, *anturaj*, *teritoriu*, *a penetra*, *a racola*, *a recruta*, *a retine*, *a infiltra*, *a depista*. Numeroase sunt si expresiile si sintagmele caracteristice: *a pune în lucru*, *a lua în plasare*, *retea informativa*, *destramarea anturajului*, *masuri de discreditare în mediu*; ele sunt atestate în documentele publicate în anii '90 (de exemplu în CAS).

Filaj

E semnificativa absenta cuvântului *filaj* din dictionarele noastre; nici noua editie a DEX 1996 nu îl introduce, cu toate ca la verbul *a fila* este înregistrat sensul „a urmări în mod discret pe cineva (fara ca cel urmarit sa observe) “. De fapt, ideea cuprinsa în paranteza din urma exprima mai mult intentia urmaritorului decât o trasatura inerenta actiunii; în plus, definitia face abstractie de contextul profesionist, prezentând filajul mai curând ca pe o actiune personala. În *Petit Robert* sub verbul *filer* – din care provine românescul *a fila* –, sensul respectiv este definit si exemplificat punându-se mai mult accent pe situatia si intentia politieneasca: „a merge în spatele cuiva (...), a-l urma pentru a-l supraveghea, pentru a-i spiona faptele si gesturile “; urmeaza citatul: „*Politist care fileaza un suspect*“ (trad. n.). Potrivit definitiei românesti, la un filaj reusit participa, prin bunavointa de a nu observa nimic, si „obiectivul“; un fragment involuntar comic confirma aceasta idee, notând cu seriozitate, probabil ca un detaliu în favoarea celui urmarit (un important poet contemporan), ca

„în timpul deplasarilor pe jos si cu mijloacele de transport în comun, nu s-a observat o preocupare din partea sa în ceea ce priveste autoverificarea, descoperirea si sustragerea din filaj“ (CAS, p. 161-162).

Eveniment

Daca li s-ar cere sa explice ce ar putea fi un „eveniment tehnologic “, nu cred ca prea multi vorbitori ai limbii române s-ar gândi în primul rând la un accident tragic. Formula a fost totusi folosita, într-un interviu televizat (în 1995), de un responsabil local care se referea la explozia unui furnal dintr-un combinat siderurgic ca la „un eveniment tehnologic, care acum e stapânit “. Ciudata sintagma reflecta de fapt raspândirea tot mai mare a unui sens special, neînregistrat de dictionarele noastre, al cuvântului *eveniment*.

Neologismul *eveniment*, foarte raspândit, are o semnificatie generala si

neutra (pe care din pacate DEX nu o indica) de „fapt care se întâmplă, se produce“. În uz e prezent totuși mai ales sensul valorizator al cuvântului, de „fapt semnificativ, demn de reținut, de o importanță specială“; în absența unor precizări contrare, conotațiile sale sînt predominant pozitive: o reuniune, o întâlnire, o decizie pot fi considerate, cu intenție evaluativă, „un adevărat eveniment“. În limbajul politienesc *evenimentele* au ajuns înșă echivalente cu infracțiunile, accidentele, cazurile de intervenție. Un reportaj, de pildă, înregistrează un schimb de replici cu o patrula de poliție: „Îi întrebam cum a fost seara. «Fără evenimente» – ne spun ei“ (RL 891, 1993, 5).

Uneori, substantivul apare însoțit de determinanți care îi atestă sensul „tehnic“: „ca nu întotdeauna rezultatele au fost cele scontate o demonstrează și *evenimentul rutier* petrecut în județul Vrancea“ (EM 13, 1994, 6, rubrica semnată de I.B., de la Direcția Poliției Rutiere). Evident, acest sens are conotații negative. De fapt, în folosirea actuală a cuvântului, opoziția între conotații sochează mai mult decât simpla deosebire de sens; nu e anormal ca la un moment dat un cuvânt uzual să fie folosit și cu sensuri specializate, dar valorizarile diferite pot crea ambiguități și chiar confuzii comice.

Raspândirea sensului „politienesc“ al cuvântului *eveniment* mai are un dezavantaj: produce, prin analogie, construcții sintactice imposibile; oricât s-ar lărgi sau îngusta sensul termenului, e greu de acceptat ca un eveniment este „facut“. Patrunderea în registrul familiar are toate caracteristicile impropriității semantice și sintactice. În enunțul „Doamne fereste, *mai facem vreun eveniment...*“ (Popa 1992: 143), *eveniment* e utilizat de personaj ca sinonim perfect pentru *accident*, avînd deci compatibilitățile semantice ale cuvântului substituit. Poate că și titlul unuia dintre cele mai populare cotidiene actuale (EZ) e înțeles în două moduri diferite de cititori: pentru unii, „evenimentul zilei“ e faptul semnificativ (politic, social); pentru alții, sintagma poate să trimită exclusiv la informațiile despre accidente și infracțiuni. Asemenea lecturi divergente produce probabil și sintagma consacrată (neutra în intenție) „evenimentele din decembrie“.

Teritoriu

Cuvântul *teritoriu* (conform DEX, „întindere de pământ delimitată prin granițele unui stat sau ale unei unități administrative și supusă suveranității statului respectiv“) nu e asociat obligatoriu unui anumit stil, utilizându-se totuși mai ales în limbajul științific și administrativ. În mod normal, termenul e însoțit de determinări adjectivale sau substantivale („teritoriul țării“, „acest teritoriu“, „un teritoriu de X km²“ etc.). Construcțiile prepoziționale în care substantivul nu mai are determinanți – *pe teritoriu*, *în teritoriu* – aparțin în mod evident unui „limbaj tehnic“ militar-politienesc, în care au capatat sensul special „în țară“, „în afara capitalei“. Utilizarea-tip a cuvântului este ilustrată de enunțuri ca: „de la armata mostenisem niste *structuri în teritoriu*“, „aparatele *din sediile centrale și din teritoriu*“ (interviu cu directorul S.R.I.,

apare încadrată între alți termeni din aceeași sferă; din păcate, ea e reluată în enunțuri diferite stilistic, aparținând limbii standard, în care firește ar fi fost structurile libere sinonime cu ea, de genul „în unele locuri (din țară)”, „în țară” etc.: „în teritoriu am avut destule cazuri cu oameni care...” (*Expres* 41, 1990, 5); „toate observațiile care au apărut din teritoriu...” (TV 27.12.1990, interviu cu președintele țării). Tipul de organizare și de acțiune pe care îl presupun asemenea formule marcate de rigiditate distonează în contextul limbii uzuale, de conversație cotidiană.

Ar trebui verificat în ce măsură limbajul specific al militiei/politiei și al securității, interferând cu cel al altor instituții (militare sau politice), a putut să impună limbii uzuale anumite cuvinte, modificări de sensuri sau de construcții. Oricum, de efectul lor stilistic contrastant a profitat discursul umoristic, care a preluat parodic termeni ca *afluire* – *defluire*, *carosabil*, *molestare* etc. („am afluat în studio” – emisiune TV 21.11.1990; „golanii aia ahtiați după perturbarea carosabilului și destabilizare”, *Atlas* 48, 1990, 6).

Stilul cronicii rutiere

Discursul public (de popularizare) al politiei s-a dezvoltat în specii ușor de recunoscut nu numai prin teme, ci și prin stil și limbaj: caracterizate de prezenta monologului adresat, a tonului didactic, de combinația hibridă de excесе birocratice, marci familiare și încercări de literaturizare. Cronicile rutiere, în special, încearcă să compenseze lipsa senzationalului prin supralicitare lirică. În genere, asemenea texte practică o retorică a ornamentului: mesajul educativ este îndulcit prin vorbe pitorești. Oscilația între neologismul pretios și neosismul cautat creează însă o impresie de artificialitate extrem de supărătoare. Intenția pare a fi cea de a crea embleme ale statutului ideal al instituției, prin imaginea bovarică și conventională a politistului autoritar, dar și duios. Gazetăria politistă a fost poate cea mai consecventă pastratoare, în anii '90, a vechiului limbaj de lemn, într-o variantă inofensivă prin limitare, dar iritantă din punct de vedere estetic.

Principala trasatură a acestui limbaj e pretiozitatea: el cuprinde perifraze foarte dezvoltate, inutile, folosind ostentativ „stilul cult”: „*masa eterogenă de utilizatori ai strazii în calitate de pietoni*” (*EZ* 1025, 1995); „*conjugarea solicitărilor trinomului om-mașină-drum*” (*EZ* 1132, 1996). E de așteptat să întâlnim aici cuvinte „elegante” (*a lectură, context, deosebit*) și forme gramaticale livresti: viitorul cu auxiliarul *a vrea*, infinitivul preferat conjunctivului (în mare măsură sub influența limbajului administrativ – „*vrem a va spune*”, *EZ* 1025, 1995; și în construcții gresite – „*prevenirea unor cadre de a fi corupte*”, *EZ* 1103, 1996), relativul *ce* preferat lui *care* („*săptămâna ce a trecut*”, *EZ* 1145, 1996) etc.

În alte puncte ale textului, se observă excesul de expresii populare: „*indivizi, prinși cu mâta-n sac*, reușesc să scape *basma curată*” (*EZ* 941, 1995).

Cea mai frecventa formula consta însa în combinarea celor doua registre – arhaic-popular si neologistic-tehnic: „...localitatea impunea pragul celor 60 km/h. *Osebit* de aceasta, geometria drumului, curba, determina sporirea atentiei“ (EZ 1145, 1996); „urmând cu *cerbicie* pentru asigurarea respectarii legii“ (EZ 1025, 1995); „*sumedenie* de notiuni“ (EZ 995, 1995).

În încercarea de dramatizare a textului, personajul negativ e pus sa dialogheze cu sine însusi, într-un limbaj artificial, mimând oralitatea dar adoptând formele stilului oficial: „Adica sa fie mare scofala daca *voi conduce* masina, chiar daca nu am permis? “ (EZ 941, 1995); „Nu ma vede *agentul de circulatie*! “ (EZ 1145, 1996).

Limbajul birocratic abstract, cliseizat („am desfasurat si desfasuram o gama variata de activitati educative“, EZ 1145, 1996; „transpunerea în viata“, „eforturile conjugate ale factorilor de resort“, „ridicarea pe un nivel superior“, „factorul om“, EZ 1132, 1996) coexista cu marci puternice ale afectivitatii („constatam, cu mâhnire si regrete“, EZ 1103, 1996), mai ales în strategia adresarii directe catre cititor: „feriti-i, stimati conducatori auto “ (EZ 1145, 1996); „Cititi, oameni buni, reflectati si retineti! Învatati din nenorocirile semenilor nostri!! “ (EZ 1132, 1996).

Bunele intentii sunt astfel subminate de naivitatile stilistice.

Imperfectiuni ale textului juridic

E nevoie, în principiu, de multa prudenta în observatiile de detaliu pe care lingvistul e tentat sa le faca asupra unui text juridic. Constructii greoaie, artificiale, uneori pleonastice nu pot fi pur si simplu condamnate si „expulzate“, daca întâmplarea si traditia au facut ca ele sa se fi impus ca formule de specialitate, cu sensuri si utilizari precise, consacrate. Repetitiile, impersonalizarea, abstractizarea, predominanta nominala sunt si ele caracteristici generale ale stilului juridico-administrativ, impuse de functiile lui comunicative specifice, si pe care nepotrivite dorinte de „expresivitate “ si varietate nu le pot, nicicum, anula.

Propun totusi examinarea câtorva mostre de stil juridic atât din perspectiva bunului simt al limbii comune cât si din aceea a cerintelor interne ale acestui stil: obligatoriu explicit (chiar redundant) si nonambiguu. Lungi si obositoare controverse juridice cu implicatii politice sunt generate de texte ale caror surprinzatoare ambiguitati si contradictii pot fi detectate si de un profan. În 1990, aprinsele discutii din jurul constituirii C.P.U.N. se axau pe un text în care se vorbea de reprezentarea minoritatilor „respectând principiul paritatii cu reprezentantii parti delor“. Formularea obscura, în care lipsa determinarilor nu permitea sa se înțeleaga exact între cine se stabilea paritatea, deci cum se aplica numitul principiu, a dat nastere la interpretari contradictorii (concretizate în procente si cifre diferite).

Spre deosebire de multe alte legi controversate, care-si dovedesc în timp imperfectiunile de formulare, cele referitoare la evenimente politice importante

își testează rapid coerența. La primul tur al alegerilor locale din 1993, legea electorală a provocat o nouă dispută, cu consecințe practice imposibil de neglijat: alternarea formulării „voturi exprimate” cu „voturi valabil exprimate” a permis interpretări contradictorii și a produs rezultate diferite. Vulnerabile uneori și în aspectele de punctuație și acord gramatical, textele juridice gresesc grav când ajung să împiedice înțelegerea. În aceeași lege a alegerilor locale, imperfecțiunile sunt mai numeroase decât ar părea la prima vedere. Foarte des lipsesc determinanții necesari pentru a reconstitui o situație sau o relație. Un paragraf din art. 56 arată că

„În timpul suspendării, urnele de votare, stampilele, buletinele de vot și toate lucrările biroului electoral vor rămâne sub paza permanentă, iar membrii biroului nu vor putea părăsi sala de votare *în același timp*”. (MO 28.11.1991)

În același timp cu cine? Fiecare în același timp cu altul? În același timp cu suspendarea? Toti în același timp, probabil, dar către o asemenea interpretare conduce logica extralingvistică, nu cea a textului. Formularile vagi, generale, sunt uneori greu de evitat; dacă sintagma „motivele temeinice”, des invocată (pentru posibilitatea de a suspenda votarea, de a permite alegatorului să-și ia un însoțitor în cabină etc.) e probabil inevitabilă (desi, în practică, interpretarea ei poate fi foarte laxă), o altă situație pare aptă a pune în mișcare imaginația cea mai îndrăzneată:

„Candidații și oricare alegator au dreptul să conteste identitatea persoanei care se prezintă la vot. În acest caz identitatea se va stabili de presedinte *prin orice mijloace*”. (ib., art. 55)

Nu știu care sunt limitele impuse automat, în interiorul sistemului juridic dat, unor asemenea formulări generale; cititorul nu se poate însa împiedica să se gândească chiar și la rafinate mijloace de tortură.

Același obiect e denumit, în puncte diverse ale textului, în moduri diferite: *buletinul de identitate* (art. 53) este numit puțin mai departe *actul de identitate* (pe actul de identitate al fiecărui alegator se aplică stampila... “). Cauza e probabil, cum am mai spus, prejudecata nevoii de varietate stilistică, dar efectul poate fi nesiguranta în deciziile practice.

Un factor de confuzie îl constituie și folosirea pentru realități diferite, a unor cuvinte din aceeași familie lexicală. Legea în cauză, de pildă, vorbește de *vo turi nule* și de *buletine nule*, dar și de „anularea buletinelor de vot rămase neîntrebuinate”. Legătura dintre *nul* și *anulat*, impusă de limbaj, nu acoperă aici o realitate (buletinele nefolosite anulate nu intra în calculul celor *nule* – de fapt, tot anulate, dar în alt moment al procesului electoral), însă nu e făcută nicaieri o distincție clară, ca și când autorii textului n-ar fi banuit posibilitatea confuziei. În general, lasă de dorit anticiparea erorilor de interpretare, proiecția lectorului-tip.

De-a dreptul amuzante sunt, însă, la nivel semantic, unele presupozitii care dublează inutil un principiu deja enunțat, trădând o conștiință încărcată de

tendinta spre abuzuri. Se spune, de pilda:

„Cei care în baza art. 51 alin. 7 pot asista la votare nu pot fi obligati sa paraseasca sala de vot în acest timp“ (e vorba de timpul suspendarii temporare a votarii; art. 56).

Evident ca persoanele care au dreptul de a asista la vot nu pot fi obligate sa si-l piarda; o asemenea precizare, superflua, nu face decât sa evoce diverse întâmplari trecute neplacute si ilegale. Pe de alta parte, e sigur ca aceste precizari superflue sunt un rau mult mai mic decât ambiguitatile generatoare de confuzii.

6. Discursul didactic si practic

Textele didactice si de popularizare, ca si diferitele tipuri de ghiduri practice, difera prin domeniu si terminologie, dar au în comun o serie de strategii comunicative. O componenta stiintifica e asociata unor forme dialogice, în enunturi puternic orientate spre destinatar. Primejdiile formulei sunt conventionalismul, schematismul, manifestat în omisiuni si în aplicarea unor modele evaluative rigide. Manualele de limba româna pentru straini si ghidurile de conversatie ofera cele mai clare exemple ale cliseelor si ale prejudecatilor dominante la un moment dat: selectia pe care ele o opereaza între enunturile posibile si probabile e ghidata mai mult de dorinta de a crea o imagine pozitiva, decât de a prevedea necesitatile reale ale comunicarii. Efortul de a înviora texte aride prin exemple umoristice, de a contrasta tonul informativ monoton prin expresii populare si colocviale e o alta directie în care discursul didactic dezvoltă variante mixte si „atenuate“ ale stilului stiintific.

Viziunea utopica în manuale

Tendinta autorilor de manuale de a prezenta o imagine pozitiva a realitatii e cunoscuta; ea deriva din principii pedagogice mai vechi, dar a fost în mod evident exacerbata de regimurile totalitare. O consecinta a acestei înclinatii poate fi urmarita în manualele pentru învatarea limbii române ca limba straina, în textele carora adjectivele de evaluare negativa, chiar cele care fac parte din vocabularul de baza – precum *rau*, *urât*, *prost* – lipsesc cu desavârsire, sau apar târziu si accidental (în explicatiile gramaticale, sau cel mult în expresii pozitive de tipul litotei: „nu e urât“, „nu e o idee rea“).

De fapt, în evolutia din ultimele decenii a manualelor de româna pentru straini se pot observa câteva faze ale strategiei de insistenta pozitiva si de evitare a negativului. Prima, cea mai rudimentara, transporta pur si simplu în manualele cu destinatie externa cliseele limbajului didactic intern: „tara foarte frumoasa“, „tara frumoasa si bogata“, „relief variat“; „câmpii întinse si roditoare“; „pasuni bogate“; „viata culturala bogata si variata“, „oameni harnici

Cea de-a doua, dintr-o perioada ulterioara, mai constienta de existenta unei priviri dinafara, a unei reactii negative fata de limbajul ideologizant, aplica regula pozitivului la domenii mai neutre. Textele tipice ale acestei faze descriu de preferinta orase, cladiri, încaperi: „cartiere frumoase“ (Titan), „cladiri impunatoare“, „sali mari si luminoase“, „ferestre mari, luminoase“, „magazin mare, modern, bine asortat“, „constructii noi, moderne“, „cladire moderna si eleganta“, „parcuri încântatoare“, „statii luxuase si confortabile“, „camera spatioasa“, „masa excelenta“, „strazi si bulevarde curate, parcuri frumoase, cladiri înalte, magazine moderne“. Destinatarul-tip al acestui discurs didactic nu mai e scolarul credul, ci mai degraba turistul binevoitor.

Ultima faza, de dupa 1989, schimba în sfârșit perspectiva optimista cu una mai sceptica si mai modesta, în care pozitivul absolut e limitat la sfere cotidiene, de exemplu la domeniul culinar („friptura e foarte buna“) ori este contextualizat în mod credibil („un film bun strain“). Pozitivul nu mai are caracter absolut, ci gradual („restaurant dragut“, „peisaje destul de pitoresti“); ba chiar se lasa uneori negat („casa nu e mare“), cuprins în strategii argumentative mai flexibile („casa nu prea mare, dar confortabila“, „munti nu foarte înalti“).

Expresiile de respingere continua totusi sa fie evitate, poate si sub influenta „principiului cooperarii conversationale“ si mai ales a regulilor comunicarii politicoase, care le reduc frecventa de aparitie chiar în uzul curent al limbii. Au aparut în ultima vreme în textele de manual si unele enunturi mai nonconformiste, cu rol de captare a cititorului, prin rîcoșeu („nu-mi place limba româna pentru ca e grea“, Pop 1991); cuvintele simptomatice – *rau, urât, prost* – par însa a fi lasate în continuare în seama contactului direct cu limba vorbita si cu realitatea.

Ghiduri de conversatie

Ghidurile de conversatie propun o selectie de enunturi-tip, pentru situatii de comunicare din cele mai frecvente; prin enunturile elementare (saluturi, conversatii despre vreme, întrebări de orientare într-un spatiu necunoscut etc.) si mai ales prin ceea ce le adauga traditia locala, moda sau fantezia autorilor, se creeaza o anumita imagine standardizata – dar uneori si surprinzator de subiectiva – a vietii sociale si a întrebuintarii limbii.

La riscurile inerente oricarei selectii se adauga din pacate, adeseori, inadecvarea limbajului la situatia de comunicare. Pentru multi autori de ghiduri, chiar alegerea registrului stilistic pare sa fie o problema: idealul unui nivel de limbaj perfect neutru e permanent amenintat de excesele spontaneitatii sau ale artificiului; cum însa utilizatorul ghidului e, în principiu, o persoana care vorbeste destul de prost limba straina respectiva, o oralitate dezinvolta sau o pretiozitate arhaizanta îi sunt în egala masura nepotrivite. Unele ghiduri înclina spre conversatia familiara, presupunând deci un vorbitor dornic sa-si exprime spontaneitatea din limba materna: „Na, ca am luat un cui“, „cine stie,

poate dau: într-un stâlp/ într-o borna / într-un sant“ (Gherman 1985). Cele mai multe prefera însă stilul înalt, chiar în contrast cu contextul: într-o discuție despre fotbal, ar trebui de exemplu să apară propoziții de tipul: „Admir dinamismul centrului înaintas ca și supletea aparatorului central“ (Lazarescu 1992a).

Situațiile tipice sunt interesante mai ales când evocă stări de lucruri negative (și e firesc ca acestea să fie bine reprezentate, pentru că nevoia de exprimare – protest, reclamație, cerere de ajutor etc. – e imperioasă în asemenea cazuri), iar succesiunea replicilor se organizează în mici scenarii ale neplăcerilor cotidiene. Încercarea dramatică de a duce la bun sfârșit o convorbire telefonică e foarte bine redată de succesiunea replicilor indispensabile: „Va auzi foarte prost“; „Vorbiți mai tare, vă rog!“; „Mai vorbiți?“ (Virgil 1968) sau „Greseala!“ – „Mi-ati dat legătura gresit“ – „Nu se aude nimic!“ – „Nu întrerupeți!“ – „Vorbiți!“ – „N-am terminat încă!“ – „S-a întrerupt“ (Branco, Ionescu-Mocanu 1975). Alte enunțuri, în schimb, sochează prin gradul lor foarte redus de probabilitate conversatională: între replicile esențiale pentru a comunica cu cei dintr-o țară străină intra afirmațiile: „Sunteți o florărească delicată“ (Gherman 1985); „Marea Neagră e albastră“ (Virgil 1968), precum și întrebările: „Aveți linte?“ (Gherman 1985); „Casa asta are paratrăsnet?“ (Lazarescu 1977); „Cum or fi melcii și racii?“ (Virgil 1968). Unele ghiduri nu numai că selectează situații foarte particulare, dar le și ilustrează prin descrieri elaborate: „Nu-i așa că obiectul acela de lemn pare miniatura frumoasei biserici din Muzeul Satului?“ (Lazarescu 1977); „N-ar fi deloc rău să vă duceți la doi pași de aici, la un mic magazin, unde veți găsi multă lenjerie elegantă de damă“; „Dacă nu vom avea noroc de cine știe ce vânat va trebui să ne mulțumim cu doi iepuri“ (Lazarescu 1977).

În ghidurile mai vechi, e prezentă tematica muncitorească: „Bine te-am găsit, tovarășe!“; „Eu am fost strungar“; „În fabrică pe care o vom vizita lucrează cincizeci de ajustori, patruzeci de lacuși, treizeci de cazangii și douăzeci de sudori“; „Eu lucrez într-o cooperativă agricolă de producție“; „Doresc să vizitez câteva fabrici“; „Care a fost productivitatea muncii?“ (Virgil 1968); „Lucrez într-o întreprindere de stat“ (Branco, Ionescu-Mocanu 1975); între numerele de meserii, figurează cele de *topitor*, *frezor*, *siderurgist*, *strungar*. Acestei zone discursive îi corespund și salutarile oficiale ale vremii: „Urări de pace și prosperitate pentru dumneavoastră și țara dumneavoastră!“ (Lazarescu 1977).

Din păcate, ghidurile de conversație, deși alcătuite de vorbitori nativi, contin uneori stângacii și greseli de exprimare chiar în partea constituită din expresii și enunțuri românești. Multe dintre aceste erori provin din calchierea construcțiilor străine, fapt care se poate de obicei verifica prin confruntarea echivalentelor imediate. Întâlnim astfel calcări sintactice – „*Sunt doritor să merg în Sicilia*“ (Gherman 1985); „Este adevărat, acest tip de self-service oferă *usurinta în alegere și rapiditate în a cumpăra*“ (Lazarescu 1992b); „Atâtea

sporturi ma atrag, dar *o reala placere si o reala destindere* îmi ofera pescuitul“ (Lazarescu 1977) – sau semantice: „Nu *palpita* o frunza“ (Lazarescu 1977). Textul românesc transpune cuvânt cu cuvânt un enunț care, în această formă artificială, mai seamănă doar foarte vag cu un proverb: „Persoana care știe două limbi valorează cât două persoane“ (Lazarescu 1992b). Ghidul de conversație, prin destinația sa practică, ar presupune tocmai o bună cunoaștere a uzului, a numelor de obiecte caracteristice vieții cotidiene, neglijate uneori de dicționarele academice. O asemenea adaptare la uzanțele comunicării curente lipsește însă în cererea: „As putea capata *o lotiune de apretat parul?*“ (Gherman 1985).

Extrem de nefirești sunt modurile de adresare cu termenul profesiei la vocativ, urmat de pluralul politetii: „*Stewardessa*, va rog, aduceți-mi un pahar cu suc de fructe“ (Lazarescu 1992b); „*Hamal*, va rog, duceți-mi bagajele la autobuz“ (ib.). În română, vocativul profesiei folosit singular (*doctore, profesore, inginerule*) conotează familiaritatea, adresarea non-ceremonioasă, uneori chiar vag depreciativă, fiind în opoziție cu construcția standard în care numele profesiei e precedat de termenul general de politete (*domnule doctor, domnule profesor, domnule inginer*). De altfel, nici nu e posibil ca orice substantiv nume de profesie sau funcție să apară la vocativ, și chiar folosirea unei forme identice cu nominativul e limitată de uzul lingvistic.

În alte cazuri, ghidurile exagerează în complicarea exprimării ceremonioase: cauza stă și aici în stângăcia traducerii, mai mult decât în intenția de a crea o frumoasă imagine asupra politetii naționale: „Regret că trebuie să vă spun că nu se poate“; „Dacă aveți amabilitatea să citiți pe tabelul acela vă pot face un examen de vedere“; „Dumneavoastră, domnule doctor, mi-ați arătat multă răbdare, pentru care vă sunt foarte recunoscător“ (Lazarescu 1977). Într-o manieră ceremonioasă și arhaizantă se desfășoară și conversația ipotetică dintre un automobilist și un politist: „Ma veți putea ierta *de asta dată*, sunt doar de două zile în acest oraș și încă nu m-am obișnuit cu regulile circulației“; „*De asta dată* vă las să mergeți mai departe fără să plătiți amendă, dar fiți mai atenți la regulile de circulație“ (Lazarescu 1977).

E caracteristică ghidurilor și atitudinea exagerat pozitivă, ornarea replicilor cu epitete superlative și cu exclamatii de încântare: „As vrea să văd o comedie strălucită“ (Lazarescu 1977); „Acest praz frumos, vă rog“ (Lazarescu 1992); „Mititeii au o aromă grozavă!“ (Branco, Ionescu-Mocanu 1975); „Nu am mai mâncat niste plevuști atât de delicioase!“ (Virgil 1968).

Fata de atâtea inutile contorsiuni stilistice e reconfortantă (re)descoperirea căte unui ghid cu adevărat practic, care să conțină nu fraze ample și artificiale gata făcute, ci mai ales liste deschise de combinații și posibilități. Un astfel de ghid are și realismul de a-i oferi cititorului două tipuri de replici indispensabile comunicării într-o limbă insuficient cunoscută: întrebarea „Cum se zice...“ – și mai ales apelul onest: „Am nevoie de un traducător“ (Munteanu 1984).

Umorul lingvistilor

Ar merita sa fie cuprinse într-o antologie mai puțin obisnuita enunturile prin care logicienii si lingvistii își exemplifica teoriile. Multe din propozitiile construite în acest scop sunt departe de stereotipiile scolaresti („Mama spala rufe“, „Elevul învata bine“ etc.); unele sunt argumentate într-o demonstratie (a existentei anumitor sensuri, implicatii semantice, incompatibilitati), actionând prin reducere la absurd: efectul lor comic e un mijloc de convingere. Altele, în schimb, manifesta o surprinzatoare dispozitie pentru ludic; continutul socant, fantezist si stilul colocvial intra în contrast cu sobrietatea tonului stiintific al expunerii teoretice. Desigur ca si în acest caz „devierea“ are un rol persuasiv, facându-i cititorului mai agreabila lectura arida a regulilor: ea ramâne, totusi, si un joc estetic, practicat pentru sine: autorul doct își iese pentru o clipa din rol, inventând exemplul pe care îl analizeaza apoi imperturbabil fara sa para a-i sesiza umorul.

Exemplele ajung sa constituie un al doilea text, autonom, cu propriul univers de teme si situatii. Cititorii studiilor de semantica logica sunt familiarizati, de pilda, cu „personajele“ prin care se pun în discutie sensul, referinta si valoarea de adevar: *centaurul*, *unicornul*, *martienii*, *regele chel al Frantei*, *Luceafarul de seara* etc. Variatiile demonstratiilor sunt nesfârșite („*a*. Exista un rege al Frantei si *b*. exista doar un rege al Frantei si *c*. daca cineva e un rege al Frantei, atunci el e chel“; „Bill i-a spus lui John ca Harry l-a insultat pe actualul rege al Frantei“); spectaculoase sunt mai ales enunturile care aduc în scena mai multi protagonisti sau care îi pun în situatii inedite: „Unii centauri vâneaza unicorni, daca sunt pusi pe hârjoana“; „Unii martieni nu uita niciodata sa se spele pe dinti dupa ce se trezesc dimineata“. Regulile de combinare între cuvinte si între propozitii, rolul conectorilor în obtinerea coerentei textuale sunt puse în discutie de enunturi precum: „Biserica e lângă bicicleta mea“; „Copilul lui Jack sau are par rosu, sau e chel“; „Ion doarme sau sâmbata este a sasea zi a saptamînii“, „Luna este satelitul Pamântului si Ion se plimba pe strada“ etc.

În exemplele de mai sus, ineditul e pus în slujba demonstratiei; sunt si mai interesante cazurile de gratuitate în care, urmarindu-se doar ilustrarea unei structuri gramaticale, s-ar fi putut folosi la fel de bine propozitii ultrabanale. Numele care apar sunt uneori ale unor persoane în viata, cunoscute de toata lumea sau macar de un cerc de specialisti sau colegi: „George Lakoff locuieste în Berkeley“; „Chomsky exista“; „Ca a fost arestat pentru detinerea a peste un kilogram de coji de banane nu l-a surprins prea mult pe Harold Thompson, rector al Universitatii de Stat din Alaska de Est“. Conventia exemplului pertinent gramatical permite mici glume, întepaturi amicale, fantezii. Nu lipsesc nici personajele si situatiile politice: „Mary l-a pocnit pe Dickson când candidatul republican din Illinois a insinuat ca ea l-ar fi votat pe Lyndon Johnson“. Maniera cea mai sigura de a evita exemplele banale este de a recurge la un scenariu sentimental-erotic parodiat – „Am dorit sa încerc sa-l conving pe Joe sa sarute multe femei“; „E oare posibil ca lui Bill sa-i faca placere ca Sue

sa-l gâdile?“ – sau, mai des, la unul (în care ironia intertextuala e la fel de evidenta) violent, cu batai, cru zimi si crime. Suita unor asemenea exemple tinde uneori sa se organizeze într-o adevarata naratiune: „Noi victime au fost descoperite sapându-se în gradina“; „Henry s-a asteptat ca John sa-l omoare pe Bill cu toporisca“; „John l-a omorât pe Bill înainte ca Henry sa o poata face el“; „John își bate nevasta noaptea în cimitir“ etc.

Este evident ca nu am putea compara jocurile provocatoare moderne cu exemplele traditionale, patriotice si moralizatoare, precum acelea din gramatica lui Heliade Radulescu 1980 („Îți încreditez tie ca sa luminezi si sa îndreptezi natia rumâneasca“ – pentru formele pronumelui personal; „Barbatul cel înțelept cerceteaza faptele sale cele trecute“ – pentru posesiv) decât din perspectiva modificarii de paradigma în timp. În textele lingvistice românesti mai recente, în cazurile în care nu s-a recurs la exemple atestate, mai ales din opere literare, s-au evitat în genere formularile limbajului de lemn oficial (de tipul „Activitatea se desfasoara normal“, *LR* 1, 1988, 11), preferându-se registrul de absoluta neu tralitate: „I-am dat cartea copilului lui Ion“ (*SCL* 1, 1990, 27); „Pleci când vrei“; „Întreaba-l cine a venit“ (ib.). Nu e greu de înțeles ca jocul cu exemplele pitoresti, socante sau aluzive nici n-ar fi fost posibil într-un regim al cenzurii: doar semantica logica si-a permis unele fantezii asociative.

Ca o constrângere exterioara (obligatia de a produce enunturi pozitive, morale) a provocat aceasta „depersonalizare“ a exemplului construit si nu o traditie a rigiditatii stiintifice o dovedesc texte mai vechi, precum cele în care Sextil Puscariu (în anii '40) construia sce narii cât se poate de „negative“: „De câte ori ma duc la el îl întâlnesc bând sau dormind“ (exemplu de folosire absoluta a unui verb tranzitiv); „Învatatorul l-a facut pe elev magar“ (recunoasterea cazului acuzativ sau nominativ) si (pentru acumularea de informatie circumstantiala): „Vecina mea a dat ieri dimineata, în mijlocul strazii, copilei celei mici a portarului, doua cu vatraiul peste spate, fiindca a prins-o urcându-se pe ascuns în pom sa sterpeleasca niste mere“ (Puscariu 1976: 146, 138, 140). Ambiguitatea sintactica a pronumelui în dativ e ilustrata de propozitia „Doctorul i-a scos limba“ (Puscariu 1976: 53); si exemplul pentru functia contrastiva a accentului frazei e ingenios: „Dupa cum accentuam cuvântul *putin(a)* sau substantivul urmator, sensul frazei e cu totul altul în: «De la un ministru, se cere putina minte, putina abilitate si putin tact»“ (Puscariu 1976: 46). Tensiunea dintre agitatie comica, fantastica sau macabra a personajelor din exemple si calmul comentariului sintactic creeaza în textul lingvistic un veritabil efect comic.

Meteorologie

Buletinul meteorologic e un tip de text extrem de familiar, prin prezenta sa continua în mass-media, si usor de recunoscut si de descris, pentru ca se caracterizeaza printr-o destul de mare omogenitate: în forme scrise sau orale, el

este un fel de „cod restrâns“, cu lexic și sintaxa limitate și repetitive. La trasaturile impuse de natura și de funcția textului se adaugau, în timpul regimului totalitar, cele create de presiunile politice și de modelul oficial al limbii de lemn (restricții suplimentare, imprecizie ridicată, evitarea extremelor, a denumirilor unor regiuni etc.).

Textul meteorologic mentine o relație specială cu cititorul sau ascultătorul său: s-ar părea că nu e nevoie ca acesta să fie captat (printr-un limbaj accesibil sau agreabil), căci, direct interesat de informațiile despre vreme, și-a dezvoltat obisnuința de a decoda un mesaj uneori criptic, alegând din text exact ceea ce îi poate folosi. Textul meteorologic e caracterizat, în esență, de căutarea unui compromis între exactitatea științifică și interesul practic al publicului, între un limbaj precis, codificat, neologistic – și unul tradițional, al descrierii „naturale“, spontane a stării vremii.

Explicațiile cauzale care aduc în discuție câte un „câmp depresionar“ sau câte un „front anticiclonic“ constituie pentru ascultătorul obișnuit mai mult un protocol al comunicării solemne: atenția lui se îndreaptă mai curând către informațiile clare, rezumate în tabele și hărți. Prezentarea unor elemente de limbaj științific (asociate cu expresii împrumutate dintr-un registru vag arhaizant sau chiar poetizant – *razlet, îndeosebi, pe alocuri*) e normală; alături de stereotipizare, el aduce un câștig în economia și precizia expresiei. La o privire din afară, desigur că rigiditatea perfect explicabilă (și eficientă) a acestui limbaj poate amuza sau irita: același text pare să se repete la infinit, cu câteva nominale și sintagme fundamentale – *vreme, cer, vânt, înnorari, averse de ploaie, descărcări electrice* etc. –, cu verbe și mai puține (multe din propozițiile buletinului meteo, mai ales în scris, sunt eliptice), puse în legătură aproape obligatorie cu câte unul din substantivele seriei. Asocieri inevitabile fac textul previzibil pe porțiuni mici: e foarte probabil că lui *temporar* să-i urmeze *noros*, verbului *vor cădea* – subiectul *averse de ploaie* etc. Verbele codului meteorologic – *a fi, a cădea, a sufla, a se mentine, a se semna, a prezenta* – au, în majoritate, funcție descriptivă. Mai mult decât de „agenții“ principali (ploaie, vânt) și de circumstanțele obligatorii (locurile din țară unde ei se manifestă, momentele zilei), acest tip de text este caracterizat de o veritabilă aglomerare de modalizări, gradări, nuanțări, specificări: *predominant – mai mult – în general – îndeosebi – cu deosebire – mai ales* etc. Cele mai ironizate au fost întotdeauna adverbele, adjectivele sau locuțiunile adverbiale sau adjectivale care exprimă dispersia întâmplătoare a fenomenelor, creând impresia de mare imprecizie: abuzul de forme precum „pe alocuri“, „izolat“, „în unele zone“, „cu unele intensificări“ a fost adesea comparat, ironic, cu modelul oracular în care totul e vag, deci orice e posibil.

Calitățile atribuite vremii, cerului, vântului etc. intra de fapt într-un sistem riguros, în care sinonimia este redusă sau chiar inexistentă: fiecare formulă codifică o anumită situație și numai una, cum o arată uneori și corespondența limbajului astfel standardizat cu simbolurile grafice cuprinse în

harti. Cerul poate fi *acoperit – noros – variabil – senin* (cu diverse determinari si gradatii ale fiecarui atribut). Un asemenea limbaj își face remarcata rigiditatea mai ales în formulele care pot fi traduse imediat într-un discurs mai firesc: „vântul va prezenta unele intensificari “ (= „vântul va bate mai tare“), „mâine, în a doua jumătate a intervalului “ (= „mâine după-amiaza“) – dar si în cele care trimit clar la codificarea prealabila a unei scale de valori: „vântul va sufla *slab până la moderat*“.

O latura foarte interesanta a buletinului meteorologic e presupusa lui obiectivitate stiintifica. Termenii apreciativi sunt în principiu exclusi sau apar în legatura cu o destinatie precisa („vremea va fi *foarte buna pentru plaja*“, EZ 34, 1992, 6). Folosirea substantivului cu marca implicit pozitiva *sansa* („sanse de avere“, *Meridian*, 8, 1992, 5) e mai curând accidentală, în situatii similare preferându-se termenii *posibilitati, conditii de...*). E firesc: exact în momentul în care unii dintre cititori / ascultatori asteapta cu nerabdare ploaia, altii își doresc o vreme cât mai însorita. Buletinul meteorologic pare sa întâmpine cu neutralitate orice forma a vremii. Viziunea pe care o transmite e totusi mai curând euforica – sau prea olimpiana pentru cetateanul obisnuit, mai puțin dispus sa primeasca cu egala încântare gerul ori canicula. Unul din termenii discutabili ai buletinului e chiar foarte prezentul adjectiv care califica, în caracterizarile globale care apar la începutul textului, vremea: *frumoasa*. Folosit ca „termen tehnic“ (pentru vremea „însorita“), el devine totusi, involuntar, ironic – în anumite conditii – tocmai pentru ca, în ciuda tendintei de specializare, nu-si poate pierde foarte puternicul sens apreciativ, valorizant. Sa ne amintim ca prima propozitie a celebrei schite *Caldura mare* da o indicatie meteorologica precisa: „Termometrul spune la umbra 33° Celsius “ (Caragiale 1960, II: 224). La 33° este, deci, „caldura mare“. Vocabularul românesc dispune de termeni, foarte diversi ca registru stilistic, pentru a denumi „caldurile toride“: *canicula, arsita, fierbinteala, pârjol, zaduf, vipie, topenie* etc. Nu e obligatoriu ca ei sa apara ca atare (mai ales ca majoritatea sunt populari sau familiari) în buletinele meteorologice. Dar a vorbi, cu un zâmbet optimist, la 35-36°, de „vreme în continuare frumoasa“, e o neutralitate dusa, cel puțin prin conotatiile lui *frumos*, cam departe. „A fost o zi îngrozitor de fierbinte“ afirma naratorul din *Situatiunea*; „Tocmai pe la unu după miezul noptii, parca s-a mai potolit puțin cuptorul, parca începe sa mai poata respira omul... Sa respiram“ (Caragiale 1960, II: 129).

E drept, în 1992, cu ocazia unui „val de aer tropical“, a aparut si o formulare care încerca sa introduca o distinctie necesara, totusi prea puțin semnificativa pentru limbajul obisnuit; prezentatorul de la TVR vorbea, cu maxima prudenta, de „o aceeași vreme *calda, poate chiar calduroasa*“.

Odata depasite constrângerile exterioare, politice, după 1989, în structura tipului de discurs au aparut unele modificari. Programele de televiziune de pe canale aflate în concurenta au inovat în modul cel mai evident, înlocuind

modelul autoritatii stiintifice (meteorologul sobru, posesor al unui limbaj stiintific ezoteric) prin cel al comunicarii (tinere prezentatoare, glume, surprize vizuale, dezinvoltura, limbaj colorat, plin de colocvialisme). Ziarele s-au angajat mai putin în transformare, ele rezervând de obicei meteorologiei un colt pur informativ, cu date prezentate succint (cifre, harti, simboluri). A existat totusi un caz destul de interesant din punct de vedere stilistic: strategia folosita în anii 1996-1999 de cotidianul *România libera* pentru rubrica sa meteorologica consta în utilizarea unui dublu limbaj: popular, colocvial si glumet în titlu, dar traditional meteorologic (monoton, cliseizat, neologistic) în text. Cele doua registre coexistau aproape fara contaminari, ilustrând într-o anumita masura trucul gazetaresc al titlurilor adaugate (adesea, de alte persoane decât autorii articolelor), destinate sa atraga cu orice pret atentia cititorului. În acest caz particular mi se pare interesanta operatia de „traducere” – dintr-un limbaj tehnic în cel al experientei cotidiene si, în acelasi timp, dintr-un ton neutru, obiectiv, într-unul profund marcat de afectivitate, de trairea subiectiva a cursului vremii.

Primul registru nu mai are nevoie de descrieri; se pot aminti, doar, prin câteva exemple, unele din trasaturile sale specifice: existenta unor termeni-reper, care corespund unei stricte codificari cantitative, reflectate si în combinarile lor limitate (vreme „deosebit de rece, geroasa pe alocuri”; „rece, geroasa”); gradatia („vântul va sufla de la slab la moderat”; „vântul va sufla moderat cu intensificari”; „va prezenta intensificari pâna la tare”), lexicul neologistic („precipitatii mixte”, „arii relativ extinse”; „arie de nebulozitate”), numarul mic de verbe, ale actiunilor pur meteorologice („a ploua”, „a ninge”, „a sufla” etc.), static-descriptive („a prezenta”, „a se încadra”) sau ale transformarii („a se accentua”, „a se restrânge”); frecventa mare a adverbilor („predominant”, „local”, „izolat”, „temporar”, „trecator”); cuantificarea si modalizarea zonelor de inevitabila imprecizie („pe alocuri”, „mai mult”, „relativ”, „unele”); enuntul care rezulta e în genere accesibil, dar adesea prea artificializat în comparatie cu stilul comunicarii curente („vremea se va raci accentuat, luând aspect de iarna”, *RL* 2686, 1999, 11).

Titlurile „umanizate” uzeaza de un limbaj total diferit: familiar, popular, vag „samanatorist”, de un traditionalism cautat (marcat uneori prin ghilimele): „viscolul se mai «*umfla în pene*» înca o data” (*RL* 2689, 1999); „stiti proverbul cu lupul la stâna? Tot asa si cu viscolul” (*RL* 2698, 1999), „Astazi, roata vremii se întoarce” (*RL* 2686, 1999). Acest registru accepta diminutive („Nu ne mai speriem de o *ploicica*”, 2150, 1997) sau mijloace expresive si orale de realizare a sensului superlativ: „ninge cât vedem cu ochii” (*RL* 2699, 1999). Semnale orale, dependente de existenta unei perspective subiective sunt si folosirea prezumtivului („*o fi* mai cald, dar...””, *RL* 2692, 1999), pastrarea unei distante fata de sursa informatiei („în urmatoarele zile, *cica* ninge, sufla vântul...””, *RL* 2673) sau metafora depreciativa („*ghiveci*” de soare cu ceata”, *RL* 2676, 1999). Frecvente sunt metaforele animiste, în care factorii meteorologici sunt agenti –

„Se zbârleste vântul“ (RL 2116, 1997); „vântul ne «omoara»“ (RL 2014, 1996) iar pacientul e subiectivitatea asumată a persoanei I plural („ne va lovi viscolul“, RL 2686, 1999; „ne paste viscolul“, RL 2670, 1999). Experiența cotidiană e implicată prin traducerea în termeni vestimentari (tot o simplificare, în fond) a previziunilor: „Adio caciula, adio palton“ (RL 2150, 1997); „Astăzi lasăm caciula acasă“; „în următoarele zile, renunțăm puțin și la palton“ (RL 2677, 1999).

Atitudinea e tipicizată; se presupune că cititorul-model se teme de frig și iubeste soarele, e iritat de acumularea fatală a neplăcerilor, dar până la urmă o acceptă cu resemnare: „în următoarele zile, nu ajunge viscolul, mai vine și gerul“ (RL 2696, 1999); „Astăzi nu ajunge frigul, mai și plouă“ (RL 2670, 1999); „dacă plouă, scapăm de viscol“ (RL 2684, 1999). Tonul catastrofic al jurnalismului senzational („estul și sudul – sub teroarea viscolului“; „nordul terorizat de polei“, RL 2684, 1999) e mai rar. Din punct de vedere strict lingvistic, e interesantă comparația care se poate face între sistemul cult, standard de indicare a circumstanței vagi și aleatorii („temporar“, „izolat“) și cel popular: „în următoarele zile, *mai o ninsoare, mai o ceată...*“ (RL 2675, 1999); „*mai o ploaie, mai o ninsoare...*“ (RL 2671, 1999); „*o ploaie ici, o burnita colo*“ (RL 2679, 1999) etc.

7. Arta și divertisment (genuri „de consum“)

Limbajul asociat sunetului sau imaginii în divertismentele moderne de larg consum – muzica ușoară, lautăreasca etc., benzi desenate, telenovele, scenete comice, jocuri pe computer – e în genere mai puțin studiat, mai ales în cultura română, în care ierarhia valorică a genurilor funcționează încă destul de puternic. Textele din categoriile enumerate pot totuși ajunge la un adevărat profesionalism, prin care să realizeze cât mai bine funcția lor proprie și să înlățească cât mai multe gusturi. Am inclus în acest capitol cam eterogen, alături de câteva observații despre textele de muzică a tinerilor și despre limbajul benzilor desenate, unele despre profetia banalizată, desacralizată și devenită simplu amuzament a horoscopului jurnalistic. Și arta vestimentară are, pe lângă un veritabil limbaj tehnic, un stil de popularizare care o transformă într-un spectacol. Toate aceste domenii destul de diferite caută un mod de comunicare direct, accesibil, dar suferă adesea și de un anumit bovarism care le artificializează stilul. Efectele hibride sunt însă dintre cele mai interesante pentru cercetarea stilistică.

Muzica anilor '90: nume și texte

Nume

Unul dintre fenomenele cele mai frapante ale tranziției românești din ultimii

ani ai secolului XX a fost proliferarea grupurilor și a formațiilor muzicale cu membri și ascultatori extrem de tineri. Fenomenul a fost deja semnalat și a început să fie discutat din perspectiva sociologică. Din punct de vedere lingvistic, mi se pare interesant de urmărit modul în care limbajul argotic și mai ales registrul vulgar capătă prin muzică o cale de difuzare publică, ca și reacțiile contradictorii cu care este întâmpinată încălcarea unor bariere stilistice tradiționale. Înainte însă de a comunica prin titlurile și prin textele pieselor muzicale, noile formații se prezintă chiar prin alegerea numelor de grup și a pseudonimelor individuale. Cu certitudinea că în cele ce urmează apare doar o mică parte din noile desemnări, multimea lor și răspândirea geografică făcând dificilă o abordare mai sistematică, vreau doar să semnalez interesul unei investigații asupra acestui domeniu onomastic contemporan. Cum se întâmplă în asemenea cazuri, motivele alegerii unei denumiri pot fi diferite și greu de reconstituit: e mai prudent să judecăm doar rezultatele.

Situația anilor '90 creează un evident contrast cu perioada anterioară (deceniile '60-'80), în care dominau în muzica românească numele mitologice și simbolice: *Phoenix*, *Sfinx*, *Rosu și Negru*, *Iris*. Primele formații juvenile de după 1989 și-au ales de la început nume evident parodice, desacralizante, umoristice, supralicitând banalul cotidian: *Sarmalele reci*, *Suie Paparude*. Apoi, datorită atmosferei postmoderne sau ca efect inevitabil al numerelor mari, s-a putut asista la recuperarea și la explozia tuturor tendințelor denominative posibile.

A fost foarte puternică, bineînțeles, voința de internaționalizare prin engleză: *Class*, *Double D*, *Body & Soul*, *Boysonic*, *Fan D*, *MB&C*, *Dr. Beat*, *No Comment*; denumirile respective sunt totuși legate de multe ori, printr-un joc de cuvinte, de nume, de termeni sau de expresii românești. Nici tradițiile unor influențe latino-romance (cuvinte din italiană și din spaniolă) nu au fost abandonate; dovada formațiile denumite *Sotto inteso*, *Capuccino*, *La Familia*, *La Primera*, *El Negro*. Și chiar dacă un nume ca *Genius* e luat din engleză, originea lui latină și transparenta romană îl fac un bun exemplu de mediator între cele două tendințe (a caror primă justificare e desigur de căutat în direcțiile și modele dominante din muzică, nu din cultură în general). Există apoi denumiri și mai „internationale“, al caror principal dezavantaj e banalitatea: *Super X* este o formulă care poate fi citită în română, dar s-ar fi scris la fel și în multe alte limbi. Pe de altă parte, se recurge și la nume „naționale“, folosite cu nuanță ironică și puse de obicei în relație cu stilul muzical abordat; exemplul cel mai tipic al acestei direcții este desigur *Ro-Mania*, care își subliniază grafic jocul de cuvinte. Aer autohton au în mod evident *Getto-Dacii*, în vreme ce *Valahia* își manifestă mai ales identitatea regională; se poate vorbi de puncte de reper autohtone și în cazul toponimelor devenite nume de formații – de exemplu, *Vama Veche*.

Din seria cuvintelor banale, din micul univers domestic sau din spațiul vieții publice, aflate (cel puțin aparent) în contrast cu sfera muzicii tinere, fac

parte nume ca *Zacusca* sau *Parlament*. Umorul surprizei lingvistice e legat adesea de o provocare, prin denumirile care sfideaza, adolescentin, normele curente, ostentând termeni cu sens depreciativ sau chiar macabru: *Parazitii*, *B.U.G. Mafia*, *R.A.C.L.A.* Ultimele doua exemple mizeaza si pe jocul de cuvinte, pe dubla lectura a numelui ca abreviere sau ca un cuvânt de sine statator (în cazul *B.U.G./bug*, jocul de cuvinte e în engleza). Ar mai putea fi amintite *Morometzii* – nume autohton si citat literar, cu folosire ironica a unei ortografii straine (mai exact, „occidentale“) – , sau împletirea tautologica dintre cifra si litere în *3rei Sud Est*. Multe denumiri în româna – *Rebele*, *Taine*, *Drepturi egale*, *Sens unic*, *Puterea Cuvântului* – ramân prea generice, tiparul fiind înviorat doar de cele care revalorifica metaforele cliseizate în locutiuni si expresii: *Gaz pe foc*.

Oricum, în cazul numelor de formatii, inventivitatea lingvistica (obligatorie mai ales din considerente practice, publicitare) actioneaza mai evident decât în desemnarea altor entitati mai stabile si mai traditionale (firme, societati, asociatii culturale, reviste etc.).

Texte

Pe vremuri, ironizarea textelor de „muzica usoara“ era o actiune critica admisa, într-unul dintre putinele domenii în care mesajele publice puteau fi judecate; era de altfel o operatie facila si cu rezultate scontate, banalitatea, tautologia, caracterul rudimentar al textelor fiind evidente. Se stie, oricum, ca lectura ca text în sine a unui mesaj construit pentru muzica – de la poezia populara pâna la libreturile de opera si la sansonete – e într-o anumita masura inadecvata, pentru ca multe dintre enunturile simple si repetitive, cerute de adaptarea la contextul muzical, pot parea infantile si stângace daca sunt desprinse din situatia de sincretism.

Oricum, a citi astazi comentarii lingvistice asupra textelor muzicii de acum câteva decenii e instructiv, mai ales când e vorba de aprecieri contaminate de limbajul oficial al vremii: „În tematica si limba textelor de muzica usoara s-au înregistrat, în anii din urma, multe progrese“, ele devenind „mijloc de cultivare a gustului pentru poezie si pentru o limba corecta“ (*LR* 6, 1961). Într-o panorama lingvistico-stilistica a muzicii usoare din trecutul recent ar trebui sa fie amintite multiplele tabu-uri ale versurilor de dragoste, încercările de versificare a lozincilor politice (de la „Macarale / rîd în soare argintii... “ la „Cincinalu-n patru ani si jumătate“) apoi, în ultimele decenii ale regimului, recursul neobisnuit de frecvent la solutia salvatoare a textelor literare: au fost astfel „puse pe muzica“ poeziile unor autori din toate epocile, de la Anton Pann pâna la Marin Sorescu, Nichita Stănescu si la alti poeti contemporani.

Aceasta sumara retrospectiva permite o examinare a textelor celor mai noi formatii muzicale românești (*B.U.G. Mafia*, *La Familia*, *Il-egal* etc.) din anii '90. Analiza lingvistico-retorica a textelor produse de respectivele formatii

pare o operatie interesanta, relevanta nu doar din punct de vedere sociologic. Desigur, o analiza mai completa trebuie sa tina seama de stiluri si de apartenenta lor la diferite genuri muzicale; exista, chiar în aceeasi categorie de vârsta a interpretilor si a publicului, texte cu limbaj pur si simplu banal si neutru, tip „muzica usoara“ (teme de divertisment, evocare a marii etc.), eventual cu câteva elemente de limbaj colocvial tineresc, precum si texte ironic-folclorizante; noutatea mai mare o ofera însa textele cu tematica marginal-interlopa si limbaj vulgar si argotizant. Ceea ce frapă pe ascultator e desigur lexicul obscen, evitat în trecut în manifestările publice, chiar si în cele muzicale (cu exceptia productiilor unor grupuri lautaresti, eventual reproduse prin casete audio). Atrage atentia de la început si aspectul fonetic: o pronuntie necultivata „de oras“, cu inflexiuni smecheresti si anglo-americeane.

La o privire mai atenta, e însa izbitor tocmai contrastul dintre trasaturile argotice si vulgare si un nivel retoric „moralistic“, solemn, constituit de enuntarea semidict filosofica a unor sfaturi, principii, judecati asupra lumii si vietii. Multi comentatori s-au întrebat care e gradul de autenticitate a acestor texte, imitate în mare masura dupa cele ale muzicii straine (în primul rând americane), din care sunt preluate motive si sunt calchiate expresii: influentele sunt totusi transpuse în mediu autohton, adaptate unor situatii specifice. Stilul gnomic în limbaj vulgar nu e neaparat o contradictie: lumea interlopa nu se epuizeaza în argoul ei, ci dispune si de un „stil înalt“ propriu. Numai fictiunea literara generalizeaza pitorescul si inventivitatea argotica sau vulgara, în timp ce marturiile si memoriile adevaratilor marginali aluneca usor în gravitatea adevarurilor fundamentale, transpuse în forme extrem de cliseizate .

Textele în discutie cuprind deci un numar de cuvinte si expresii argotice (*gabor*, *a se rupe în figuri*) si câteva termeni vulgari. Unele cuvinte sunt o adevarata manifestare de continuitate si autenticitate: opozitia dintre *fraieri* si *smecheri*, exprimata chiar în acesti termeni, e deja traditionala în argoul românesc (v. mai jos, p. 208). Semnale de noutate sunt în schimb cuvinte si expresii precum *baietasii*, *baietii de cartier*, ca si autoidentificarea tinerilor prin numele cartierelor în care locuiesc sau din care provin (Pantelimon, Berceni). Cel mai surprinzator ramâne, cum spuneam, discursul „serios“, articulat pe un plan „filosofic“ („fericirea nu se vede, si daca e dureaza putin“ – Marijuana & Ganja, *Tre'sa spun*), moralist („oricât ai fi de învatat n-o sa stii ce înseamna viata cu adevarat“ – id. ib., „dorinta de mai bine ce-o avem fiecare dintre noi“ – Bruckner & La Familia, *Prinsi în joc*), ca si pe un plan sociologic („societatea îi respinge“, id. ib.). Apar astfel accente de stil „poetic“-sentimental – „ai mei au citit doar cartea suferintei“; „i-a prins pe-ai mei ca într-o vâltoare“, „simt durerea baietasilor mei, lacrimile fratilor mei“ – *Tre'sa spun*).

Textele muzicii contemporane ofera de fapt mostre consistente dintr-un tip de discurs foarte raspândit, dar neînregistrat în scris: cel al unui dialog cotidian adolescentin si marginal („zi de zi ma respect“; „fac ce vreau“; „sa

moara dusmanii“) cu tipicul sau amestec de ironii, violente si – mai ales – de platitudini patetice.

Benzi desenate

Sintagma *banda desenate*, calchiata dupa originalul francez – *bande dessinée* –, a intrat în uz de mai multă vreme, deși DEX-ul o ignora, chiar în editia sa cea mai recentă, din 1996. O întâlnim de obicei în forma completă – „al 6-lea Salon National de *Banda Desenate*“ (RL 2015, 1996, 5) – dar și, sporadic, în abrevierea (curentă în franceză) *BD* – „cele mai cunoscute reviste europene de *BD*“; a început să-și creeze chiar o familie lexicală, cu *bedefil* („persoana pasionată de benzile desenate“): „Asociația *Bedefililor* din România“ (ib.).

Domeniul e prea puțin dezvoltat în spațiul românesc: tradiția genului e reprezentată de unele pagini în revistele pentru copii, sau de putine broșuri în care se transpuneau în imagini române celebre ori se traduceau fascicule de benzi desenate străine.

Clisee și stângacii

O caracteristică mai veche (de pe vremea revistei pentru copii *Cutezătorii*) a benzii desenate naționale e non-narativitatea: impresia că într-un episod (mai ales în cele nu mai lungi de o pagină) nu se întâmplă *nimic*. Sigur că, la o analiză rapidă, în presă ar putea părea falsă: rezulta că s-ar întâmpla diverse lucruri: de exemplu, în 9 imagini – ale unui episod din categoria *aventurilor* (în varianta oficială: fapte istorice și pionieresti) – care se dovedise mai ușor adaptabilă condițiilor decât tipul comic – e cuprinsă „o pagină de istorie“: geții se pregătesc de luptă, persii înaintea, geții ataca, persii înving (pentru moment!); în 8 imagini (alt episod): se anunță un sol, care aduce veste proaste; persii se retrag; geții îi privesc din înalțimi și nu-i mai ataca, fiind iubitori de liniște și pace; țărânii se întorc la muncă (serialul *Din zori de istorie*, 1978). Se observă, prin rezumare, că nu e vorba pur și simplu de absența acțiunii – ci de caracterul tipic al unei naratiunii de simplă sinteză ilustrativă și nespectaculoasă. În text se întâmplă diverse lucruri, dar ele sunt perfect previzibile și atât de generale, neinteresate de personajul individual și de detaliu, încât par simple rezumate pentru ora de istorie. În același spațiu grafic, benzile desenate profesionale pot cuprinde o concentrare mult mai mică de acțiuni, un timp incontestabil mai scurt (fără mari goluri temporale între imaginile succesive), reușind totuși perfect să-i creeze cititorului tensiunea așteptării narative: prin detaliu, prin intervenția unor surprize dacă nu neapărat în desfășurarea epicii, cel puțin în imagine sau în limbaj.

Ne apropiem astfel de ceea ce mi se pare cel mai grav lucru în banda desenate românească: lipsa fuziunii dintre text și imagine. Cauza mai adâncă a nereușitei stă în faptul că nici desenul, nici textul nu par să aibă acel grad de autonomie estetică, de inventivitate după regulile proprii, care să le permită

convergenta.

Exista cel puțin un test ușor de aplicat, chiar dacă nu infailibil: încercarea de a privi doar desenele, de a provoca o lectură pur vizuală; ea e pândită de un eșec aproape inevitabil. Vedem în imagini mai ales oameni cu gura deschisă și gesturi demonstrative, precum și mulțimi în mișcare. Ori, ca într-un episod luat la întâmplare din aceeași revistă, imagini aproape fără legătură: ridicarea unui cort, oameni strângând fânul, un foc, tineri stând de vorbă, tineri privind la un pod, tineri trecând podul, prim plan cu gura deschisă. Care e acțiunea? „Temerarii expediționari“ se opresc într-o poiană, pun cortul, apoi îi ajută pe țărani la strânsul fânului (acțiune moral ilustrativă, total nemotivată narativ), unul adoarme la foc și le ard baschetii (detaliu ilustrativ pentru cliseul „se mai întâmplă și mici neazuri, dar le tratăm cu voie bună“); a doua zi pleacă mai departe, vor să treacă o punte, amenințată de un bustean pe care îl opresc „luptându-se cu furia apelor“ (ceea ce nu se vede); trec pe celălalt mal, după care cineva constată că puntea s-a prăbușit (serialul „Florile Carpaților“, 1977). Banuiesc că în următorul episod harnicii tineri repara puntea și porneau mai departe, spre noi și noi acțiuni pozitive. Gândirea de lemn, conventionalismul acestei naratiuni e un fapt semnificativ pentru cel puțin un motiv: arată că echivalentul literar al micro-povestirilor în imagini se situează la o distanță considerabilă de standardele internaționale ale momentului. E ceea ce pare să se întâmple, în alte forme, și mai târziu: considerată de tipul literaturii de consum, banda desenată se supune prejudecății că literatura de consum nu poate fi, în principiu, bună.

Din punctul de vedere al particularizării narative și al renunțării la clișeele ilustrative de tipul de mai sus, benzile desenate actuale constituie un evident progres. Numai că, neputându-se baza pe tradiția „imaginii de lemn“, ele mizează prea mult pe traduceri și adaptări. Lucrul e evident mai ales în limbaj, a cărui stângăcie e aproape generală. În dialogurile benzii desenate, traducerea modelelor și lipsa de talent a scenaristului acționează în aceeași direcție, cu efecte comparabile celor din multe filme românești. Nivelul de limbaj vorbit și calitatea de auxiliar al acțiunii impun dialogului trasaturi generale, dar dependente de specificul fiecărei limbi. Ne-am așteptat să întâlnim propoziții scurte, exclamative și imperative, construite predominant în registrul familiar și argotic, utilizând deci marile posibilități expresive ale acestor stiluri în jocul de cuvinte, prin care se poate suplini adesea lipsa de spectaculos a unor momente narative, interjecția. Nu ne-am așteptat, dar găsim din plin, cel puțin în textele aparute la începutul anilor '90, stilul artificial, conventional („sa servească masa“, „loc cât mai pitoresc“), aberațiile lingvistice – „Mie îmi place să contemplez singur“ (replica de samurai), viitorul de tip *voi merge*, abundența lui *este* (nu *e* sau *-i*, desigur), subordonarea bogată și greu de urmărit. Și mai importante sunt fenomenele legate de relația cu imaginea: în condițiile în care desenul e atât de prost încât devine aproape imposibil să distingi personajele și să-l recunoști pe eventualul erou în mai multe imagini succesive, s-ar putea

profita mult mai mult de particularizarea prin limbaj si de avantajele în identificare ale vocativului; în general, de posibilitatea de a reconstrui partial, prin limbaj, cadrul, circumstantele, chiar cu riscul unei redundante – necesare în genurile mixte. Senzatie persistenta e ca desenul si textul ilustreaza un scenariu preexistent (lucru adevarat, dar care nu trebuie sa se vada), ca simple instrumente care se completeaza reciproc, fara a avea, fiecare în fe lul sau, naturaletea unei dezvoltari interne.

Onomatopee

Domeniul benzilor desenate i-a atras pe semioticieni, pentru ca implica o relatie particulara între codul vizual si cel lingvistic, presupunând conventii specifice pentru a sugera miscarea si continuitatea narativa. Între aceste conventii, un loc special îl ocupa sugestia sonora, prin transcrieri lingvistice (interjectii, onomatopee) care completeaza imaginea, o dezambiguizeaza – si se integreaza în ea. Onomatopeele sunt mai numeroase în benzile desenate actuale decât în orice alt tip de text; ele exploateaza deopotriva posibilitatile codului lingvistic si cele ale codului grafic (prin marimea, pozitia si forma literelor). Chestiunea, desi minora, mi se pare interesanta pentru limba româna: banda desenatea, aflata înca la începutul dezvoltarii sale autohtone si bazându-se în mare parte pe traduceri, vehiculeaza un mare numar de interjectii propriu-zise si de onomatopee, dintre care unele sunt „autentice“, „clasice“, deja atestate în scris, dar majoritatea apar ca inovatii. Acestea din urma, fie ca reprezinta produsul unui joc lingvistic, fie ca – mai des – sunt împrumuturi din limbile din care se traduce (în special engleza si franceza) ne apar uneori ca acceptabile, credibile, iar alteori îsi pastreaza un aer de neadaptare destul de straniu.

În lingvistica generala se evoca de regula, în legatura cu nemotivarea semnului lingvistic, interpretarile diferite pe care limbile existente le dau sunetelor scoase de animale. În benzile desenate aparute la noi întâlnim un deplin sincretism: câinii, de pilda, latra traditional: *Ham! ham! Hauuu!*, dar si neologistic: *Uaf! Uaff! Uauuf! Uarf! Uarff! Ruaf!*; uneori, pentru varietate, notatiile diferite se amesteca în aceeasi „replica“: „Uaf! uaf! hau! “. Mârâitul e transcris *Grrr!* – dar si *Rrrrg!*

S-ar putea extinde, asupra interjectiilor propriu-zise (care exprima stari interioare sau acte de vointa) si asupra onomatopeelor, deosebirea clasica dintre împrumuturile necesare si cele „de lux“: unele sunete nu au o transcriere consacrata de uzul literar, deci inovatiile sunt justificate, în vreme ce altele dubleaza unitati lexicale deja existente. Benzile desenate ofera reprezentari lingvistice ale cascatului (*Uaaah!*) sau ale plânsului (*Sniff! sniff! Bu-hu-huu...Bu-hu-hu! Ahh... ah... buaah!*), ale icnetului celui strâns de gât (*Gulp!*) sau ale suptului (*Slurp! Slurp!*) care vin pe un loc relativ gol. În schimb, când transcriu târâitul telefonului ca *Riiiiing!*, caderea picaturilor prin *Ping! Ping!*, zgomotul unei usi trântite ca *Vlan!* sau *Slam!*, nu se supun în aceeasi masura unei necesitati, ci mai curând comoditatii, modei sau gustului

sa gasim *Ah!* (*Ahh!* *Aaah!*) si *Au!*; mult mai putin normale ne apar notatiile *Arrgh!* *Argh!*, respectiv *Auh!* *Auuh!* *Auughhh!* – evidente preluari din limbi cu alt sistem fonetic si mai ales ortografic decât al românei. Unele interjectii neologice au totusi girul uzului colocvial, care le-a acceptat înainte de aparitia lor în benzile desenate autohtone (*Uau!* *Uups!*). De altfel, nu e sigur ca întotdeauna solutia „traditionala“ e cea mai sugestiva: pentru reprezentarea sforaitului, onomatopeea *Sfooor!* *sfooor!* nu e neaparat preferabila celei cu efect preponderent grafic: *Zzzzzzzz*.

Horoscopul

Horoscopul, reaparut în spatiul public românesc dupa decembrie 1989, a devenit o specie publicistica: o rubrica aproape obligatorie în cele mai diferite tipuri de ziare si reviste, ca si în programele diverselor canale de televiziune. Dezvoltându-se rapid, în primul rând prin traducere, tipul de text e interesant prin structura sa schematizata, prin constrângerile pe care i le impune situatia de comunicare – dar si prin ceea ce spune, dincolo de aceste constrângeri, despre o anumita societate într-un moment al evolutiei ei.

Textul e produsul unei voci impersonale – o instanta abstracta si, tocmai de aceea, autoritara (a carei seriozitate e semnalata si stilistic) – neidentificata, de cele mai multe ori, prin nici o semnatura. Proliferarea horoscoapelor nu pare sa instituie si rolul social al astrologului; intruziunile persoanei I în text sunt extrem de rare (eventual sunt depersonalizate prin folosirea pluralului: „v-am sugera deci... “). Mai e loc, uneori, pentru o atitudine gnomica – de banala judecata morala asupra vietii în genere si a situatiei prezente în special: „Chiar daca traim într-o lume în care afacerile ocupa primul loc, în detrimentul sentimentului, nu trebuie sa va fie teama sa va revarsati afectiunea... “ (*RL* 1334, 1993). În mod destul de ciudat, tocmai „limbajul de specialitate“ e rar în horoscoapele românesti contemporane: „influxul astral“, „curbele astrale“, „tranzitul retrograd al planetei Mercur“, „opozitia lui Jupiter“ etc. nu par a fi considerate dovezi obligatorii ale competentei în domeniu sau argumente de autoritate. De fapt, nici macar norocul si ghinionul nu sunt foarte prezente în text: e drept, sunt anuntate „zile fericite“, „bucurii“, „succese“, „vesti“, „drumuri“, „câstiguri“; mai rar, „probleme“, „neînțelegeri“, „accidente“; sfera pozitiva si cea negativa sunt însa de obicei tratate în termeni psihologici: „optimism“, „echilibru“, „protejarea sistemului nervos“; „sociabilitate“ – sau „stari depresive“, „nelinisti“, „angoasa“, „susceptibilitate“...

„Diagnosticul“ si „prevestirea“ au par ticularitatea de a se adresa unui cititor/ascultator colectiv, unei întregi categorii (a celor nascuti într-o zodie anume), simulând însa relatia directa cu fiecare individ în parte. Valabilitatea mai larga se asociaza astfel cu o adresare individualizata, catre cel care citeste *aici* si *acum* textul si îl percepe, în mod ideal, ca fiindu-i adresat lui însusi. Din aceasta situatie speciala de comunicare apar fenomene interesante în plan textual. Unele sunt general valabile, deci prea putin relevante în raport cu o limba data; selectarea sferelor semantice, a inventarului limitat de actiuni si

stari (suficient de abstracte si de vagi pentru a acoperi situatii concrete foarte diferite) depinde mult de modelele psihologice si sociologice ale momentului. Nu ar fi deloc lipsita de interes o analiza tematica din care sa apara modelul de existenta sociala pe care îl presupun aceste texte – cu mai mult sau mai puțin impact la cititori, cu mai mare sau mai mica adecvare la modelele care functioneaza efectiv la un moment dat. S-ar observa astfel ca ponderea relativa a respectivelor actiuni e influentata deopotriva de textele-sursa, de psihologia generala a unor situatii-tip, de personalitatea redactorului (a autorului) si de racordarea, mai mult sau mai puțin izbutita, la real. E în orice caz simptomatic raportul proportional între actiunile din diferite sfere: „viata de familie“, „raporturi erotice“, „activitate profesionala“ (afaceri, decizii, contracte, conflicte...), „timp liber“ etc. Întrebarea ar fi în ce masura proiectul cititorului ideal al acestor texte, asa cum rezulta el din actiunile care i se atribuie – iesiri în societate, reuniuni, diverse preocupari intelectuale („Este o zi prielnică pentru a negocia si a scrie“, „activitatea cerebrala se mentine la cote ridicate“, „Este momentul sa iesiti din turnul dvs. de fildes“, „interesul pentru arta va creste în aceasta perioada“, în *TL* 377 si 410, 1991) – se suprapune peste cel al cititorului lor real.

De fapt, marea problema a horoscopului e tocmai dificultatea de a se adresa simultan unor categorii foarte diverse – iar solutiile sunt doar în parte satisfacatoare: enunturi foarte generale, valabile pentru copii si batrâni, barbati si femei – sau text discontinuu, sincopat, în care fiecare fraza își selecteaza alt destinatar. Lucrurile sunt mai simple acolo unde au aparut deja rubrici specializate: „Horoscopul îndrăgostitilor“, „Business horoscop“ etc. Cuprinderea într-un plural real („chiar si dv., celor mai meticuloși si riguroși dintre oameni, vi se întâmplă...“, *EM* 15, 1993) pare o eroare de strategie, caci, indiferent de conditiile reale ale comunicării, trebuie sa se pastreze iluzia unui mesaj individualizat, aproape confidential. De aceea e probabil mai rara si formularea previziunilor la persoana a III-a; ea apare mai mult din nevoia de a izola o subcategorie a cititorilor („Celibatarii vor fi subjugati de incertitudini financiare în intervalul 9-13“, *ExM* 7, 1994, 18).

Intereseaza si modul în care aceste structuri de comunicare utilizeaza codul politetii. Complexitatea si gradarea sistemului de adresare din limba româna pune probleme serioase traducerii, adaptării sau chiar creării unui discurs de acest gen; se prefera în cele mai multe cazuri adresarea reverentioasa, cu persoana a II-a plural si pronumele de politete: „Va aflatî într-o perioada dificila...“ ; „bucurati-va de linistea caminului dvs.“; „ambitiile dvs. par sa creasca“. Absolut socanta pentru norma stilistica a limbii române este asocierea – rezultata, în mod cert, dintr-o traducere in consecventa – acestor forme reverentioase cu cele directe, la persoana a II-a singular si cu vocativul articulat ai familiaritatii: „Va place sportul (...). *Berbecule*, noile cluburi de gimnastica sunt facute *pentru tine*: toate facilitatile de acces si diversitatea acestor sporturi, natatie, culturism, squash, nu pot decât *sa te satisfaca*“ (*EM* 12, 1991, 14).

Stângăcia traducerii se lasă simțită, desigur, nu numai în adecvarea la sistemul formelor de adresare; ea e omniprezentă: „Lasă-mă să vă prezint acest program...“; „aceasta poate să vă facă mai avizat...“; „gustul dvs. de competiție..“; „competiția vă motivează“; „bunele dvs. hotărâri“, „bună dvs. formă“ etc. (din mai multe episoade ale aceleiași rubrici); „mancăți aparentele“, *EM*, 24, 1993; „esențial sprijin aveți“ (*Capital*, 49, 1993, 27) etc. Asocierea sfatului general cu detaliul particular și a stilului politic, elevat, cu un raport de familiaritate produce un efect stilistic neobisnuit, de artificialitate a limbajului și a situației: „Nu uitați eternele recomandări ale mamei dvs.: trăiască pește și carne slabă“.

Se ivesc însă și o altă dificultate: destinatarii acestor discursuri aparțin, în genere, ambelor sexe. Din punct de vedere lingvistic, totul e în regulă până la apariția – inevitabilă – a adjectivelor, care au în română, în majoritatea lor, forme diferite pentru masculin și pentru feminin. Dacă un discurs impersonal poate folosi, nediferențiat, forma de masculin-neutru singular, cu valoare generică, horoscopul, conceput ca adresare particularizată, va trebui să aibă în vedere în mod separat destinatarul feminin. Cum prezintă ambelor forme ar genera o exprimare greoaie și redundantă (de genul „sunteți obosit sau obosită“), soluția adoptată e, în multe cazuri (și numai în scris, desigur) paranteza: „Azi sunteți prea impulsiv(a)“; „sunteți activ(a) și energic(a)“, „plin(a) de energie și foarte comunicativ(a)“; adesea apar însă și termeni (mai ales din fondul vechi) la care diferența dintre feminin și masculin nu e dată doar de desinență, ci și de alternanțele din corpul fonetic al cuvântului, astfel încât formula parantezei produce aberații lingvistice: citite cu atenție, ele se dovedesc a conține câte o formă inexistentă (fie cea masculină, fie cea feminină): „vă faceți bine *înțeleș(a)*“; „azi sunteți *nervos(a)*“; „sunteți (...) *nerabdător(e)*“; „veți deveni *obositor(e)*“. Soluțiile adoptate sunt în genere inconsecvente și pe aceeași pagină de ziar apar „*încrezătoare(e)*“ și „*întreprinzător(e)*“ (*TL* 410, 1991, 5). E, desigur, o chestiune de detaliu, pentru care singura rezolvare posibilă ni se pare (în ciuda principiului enunțat mai sus, al particularizării), renunțarea la forma de feminin.

Uneori, separarea destinatarilor în funcție de sex e sugerată de selecția temelor: pe de o parte, de exemplu, „completându-vă registrul de acțiuni diplomatice, obțineți credite bancare importante“; pe de altă – „orice necaz va fi dat uitării mai mult, sau mai ușor, când faceți cumpărături“. Alegerea neexplicată a unei perspective produce și anumite ambiguități: „atitudinea pe care o aveți față de sexul frumos le va uimi mai ales pe colegile dvs.“ (*RL* 6.10.1994).

Oricum, dacă prin 1990-1991 discrepanta între temele evocate în horoscop și lumea românească era foarte mare, cu timpul par să se mai fi schimbat puțin și realitatea, și textele. Ca acestea din urmă s-au adaptat la realitățile specifice o dovedesc de pildă formula dublă „profesia și afacerile“, ori descrierile de situații tipice: „Vreți o casă, vreți pământ“; „Norocul vine din

strainatate“; „Subalternii va irita“ (*Capital*, 49, 1993, 27) etc. Flatarea cititorului e inevitabila: acestuia i se vorbește despre „inventivitatea ce va caracteriza“, „intuitia deosebita“, „onestitatea dv.“ (*RL* 1334, 1993).

Conteaza, desigur, si actul propriu-zis al previziunii, al sfatului sau avertismentului. Mai frecvente par a fi asertiunile care folosesc timpul prezent, semn al certitudinii maxime – „Întâmplari placute va ofera zile fericite“ – eventual viitorul (mai artificial, dar si mai clar marcat de apartenenta la genul discursiv al prezicerii): „Sâmbata sau duminica o întâlnire neasteptata va va însenina sufletul“ (*Magazin*, 39, 1994, 14). Discursul imperativ – „Nu descurajati!“; „Nu disperati!“ – pare absorbit câteodata de acela, mai puternic, al publicitatii: „Chiar daca va concentrati asupra problemelor de rutina, evitati MONOTONIA!“ (*EZ* 12.10.1994). Enunturile generale, chiar vagi sau ambivalente, valabile pentru orice situatie – „Va puteti gândi la planuri de viitor“; „Noroc în afaceri marunte. La fel, piedici“ – contrasteaza cu cele care evoca fapte foarte concrete, cu riscul de a fi foarte usor contrazise de desfasurarea ulterioara a evenimentelor: „Prindeti pe cineva în flagrant delict“; „Vi se defecteaza televizorul“.

În variantele stilistice ale horoscopului pare sa domine limbajul standard, sobru, cu accente oficial-birocratice: „se profileaza primele rezultate ale concretizarii initiativelor personale“ (*EZ* 665, 1994, 9); „un avertisment în directia sporirii prudentei în actiunile pe care le veti întreprinde“. Socheaza din când în când câte o combinatie de neologism cu termen popular („un demers dusmanos“, *Capital*, 49, 1993, 27); în orice caz, elementele familiare („Mai strângeti punga, ca vin vremuri grele“), coexista cu stilul bombastic si metaforic preluat din vechi romane de serie: „Ispita este pe aproape si iubirile tainice va pun inima pe jaratec“; „dorinte accentuate de schimbare strabat ca vijelia zodia dv“; „voia buna este nectarul îndragostitilor“. Faptele sunt atât de putine si starile psihice atât de previzibile, încât horoscopul cotidian ori saptamânal pare sa aiba prea putin de-a face cu astrii si cu destinul: consultatie psihologica, stire (adesea falsa) despre cititor; moment rar în care ziarul i se adreseaza acestuia direct; din când în când – surpriza aproape estetica a unei potriviri.

Limbajul modei

Limbajul modei este în primul rând o colectie de termeni tehnici – care patrund destul de usor în vorbirea curenta, o parte din ei având o existenta efemera. Unele neologisme recente sunt adaptate rapid si adesea neglijent. Exista mai multe categorii de termeni specifici din sfera vestimentatiei: piese de îmbracaminte, parti ale costumului, tehnici de croitorie, nume de materiale, nume de culori etc.

Rubricile de moda din presa ofera uneori o combinatie ciudata de snobism, familiaritate si sentimentalism banal; în afara vocabularului tehnic si

a neologismelor moderne, apar unele din trasaturile prin care e caracterizat în diverse studii ipoteticul „limbaj feminin”: abundenta de diminutive – „se poarta mult botine de lac sau pantofi gen *ghetuta* cu *siretele* si toc *mosorel*“ (TF 13; 1992) –, descrierea nuanțelor de culori: „matase *bleu-ghiata*“; „*alb vanilie*“ (Cotidianul 157, 1992, 7); afectivitatea artificiala, conventionala – „Asadar, *bomboanelor*, purtati flori si veti arata ca florile“ (LF 28, 1996, 13).

Are o oarecare traditie în rubricile de moda românești stilul „înalt“, poetizant:

„Vara trecând, n-a lasat în urma decât dulceata timpului care germineaza în acelasi ritm cu luminile razelor piezise (...). Dominantele de bleumarin, gri si negru se declina infinit în lâna, flanel, bumbac, făcând din eleganta «ceva» profund autentic“ (EM 39, 1993, 23).

Limbajul e uneori pretentios, neologicistic, cu inovatii lexicale inutile: „nevoia femeii în anumite clipe ale existentei ei de a fi usor *teatralica*, *dramatica*“ (TL 148, 1996, 2). Regasim însa si resturi ale „limbii de lemn“, într-un stil rigid, birocratic, abstract si prolix: „putem vedea în *cadrul* aceluiasi *element* vestimentar o *multitudine* de idei în *ceea ce priveste* croiala“ (Femeia 4, 1993, 18).

Mai noua este maniera de adresare directa, la persoana a II-a singular – „pune bluze lungi si lalâi pe deasupra“; „fa-ti singura fusta de plaja“ (LF 28, 1996, 13) –, într-un stil familiar: „savantlâcuri de croiala“ (Cotidianul 258, 1992, 7). Tonul nonsalant e în acord cu tratamentul neologismelor, adaptate fonetic si grafic fara multe scrupule; întâlnim astfel variantele *comple* sau *compleu* (din fr. *complet*): „un *comple* gri“ (StrS 71, 1991, 10); „un *compleu* format din doua piese“ (EM 48, 1992, 23), ca si destul de vechiul *anchior* (din fr. *en coeur*), neacceptat de dictionare si (cu un pleonasm din punct de vedere etimologic) introdus de prepozitia *în*: „taior fara guler, închis drept, pâna la gât, sau în *anchior*“ (Femeia 4, 1993, 18), sau straniul *tisorturi* (LF 28, 1996, 13), probabil pluralul unei transcrieri foarte libere a engl. *T-shirt*. Tendintele sunt într-un fel contradictorii: pe de o parte se prefera formele „vorbite“, pe de alta se refac cele „culte“. Un semn caracteristic al rubricilor de moda actuale e, de pilda, faptul ca evita forma *blugi*, obtinuta prin abreviere (din engl. *blue jeans*), impusa în româna colocviala, banalizata si acceptata ca varianta chiar de DOOM, folosind în schimb pluralul *jeansi* sau chiar *ginsi*, forme preferate din nevoia de originalitate sau pentru ca sunt mai apropiate de cea „internatională“ (*jeans*): „voga nebuna a *jeansilor*“ (Dilema 121, 1995, 7); „a devenit emblema *ginsilor* Levi's“ (LF 28, 1996, 5).

Un câmp lexical interesant prin noutate îl constituie si profesiile modele. Cele mai multe dictionare românești nu înregistreaza un sens modern si tot mai raspândit al cuvântului *stilist*. În DEX 1996 apar doar semnificatia literara de

„maestru al stilului“ și cea religioasă, de „credincios care respectă calendarul iulian“; de fapt, e vorba de două cuvinte: primul e un împrumut din franceza (*styliste*); al doilea e un derivat pornind de la sintagma *stil vechi*. DCR ilustrează, cu un citat din presa din 1969, o a treia întrebuintare a formei *stilist*, cu sensul, deductibil din context, de „designer, creator de modă (sau de decorațiuni interioare)“. Sensul cel mai recent, care a putut fi preluat atât din engleza cât și din franceza, reprezintă o noțiune care nu avusese un corespondent perfect în română; deci, în ciuda omonimiilor suparatoare, inovația avea șanse să se extindă. Oricum, articolele despre modă din deceniul '90, fiind adesea traduceri și adaptări, folosesc intens cuvântul: „Să-ți fi propriul *stilist*“ (titlu, la rubrica „Modă în casă“, *EM* 24, 1993, 23); „un *stilist* englez cunoscut și ca furnizor al curții regale“ (*Magazin* 16, 1994, 16); „își petrec cel puțin două ore pe zi în compania machiorilor și a *stilistilor*“ (*Ziua* 150, 1994, 6); „celebra manifestare de modă a reunit *stilisti* din întreaga lume, care și-au prezentat colecțiile lor pentru sezonul primăvară-vară 1996“ (*EZ* 996, 1995, 4).

În schimb, *couturier* e un frantuzism care nu a fost adaptat nici ca pronunție, nici ca grafie; cuvântul, sinonim cu vechiul *croitor*, a fost împrumutat mai mult pentru conotația sa de eleganță decât din necesitatea de a umple un gol. Ciudată e folosirea sa fără vreo marcă grafică prin subliniere sau ghilimele: „Couturierii de la noi și-au cam luat vacanța“ (*TL* 148, 1996, 2). Cuvântul e sprijinit și de asocierea cu sintagma mai frecventă – și probabil mai necesară – *haute-couture*; aceasta pune mai ales probleme de flexiune: „Dior rămâne fidel marii tradiții *haute-couture*“ (*Cotidianul* 157, 1992, 7); „marile colecții ale *haute couture*“ (*Dilema* 121, 1995, 7).

Se folosesc destul de mult și sintagma *creator de modă* sau pur și simplu cuvântul *creator*, ca și un neologism bine instalat în română, în mai multe domenii, care își păstrează însă grafia și pronunția din limba de origine: *designer*.

O altă profesie importantă din lumea modei are particularitatea lingvistică de a desemna prin substantive neutre – *manechin* și *top-model* – persoane adesea de sex feminin. Termenul *manechin*, de origine franceză, este mai vechi, și chiar sensul care ne interesează e înregistrat în DEX. Folosirea lui este curentă: „un *manechin*, obligatoriu, trebuie să fie și o fată desteaptă“ (*LF* 28, 1996, 13); „celebrul *manechin* Elle Mc Pherson“ (*EZ* 996, 1995, 4); „*manechinul* german Claudia Schiffer“ (*EZ* 1241, 1996, 1). Pentru *top-model*, „manechin sau fotomodel de mare profesionalitate, foarte cunoscut și bine retribuit“, sursa este engleză; cuvântul nu e înregistrat deocamdată în dicționarele românești generale, dar apare extrem de frecvent în presă: „două *top-modele* rusești“ (*RL* 1423, 1994, 8); „la 18 ani, adică azi, a devenit unul din *top-modelele* cele mai solicitate“ (*LF* 28, 1996, 5).

8. Arhaism si inovatie în limbajul religios

Stilistica functionala româneasca din anii '60-'70, a neglijat, cu unele justificari teoretice dar mai ales din nemarturisite motive politice, limbajul religios (sau bisericesc). Ignorarea în interpretarile stilistice a unei zone largi a limbii literare românești – indispensabile pentru studiile de istorie a limbii – era un act profund ambiguu: în acelasi timp consimțire la a-i nega existenta sau importanta – si mod de a o proteja de intruziunile consideratiilor nestiintifice. Lingvistii au preferat sa evite subiectele în care n-ar fi putut avea libertatea opiniilor; în chip asemanator, au fost cvasi-absente la noi discutiile teoretice asupra limbajului politic. Dupa 1989, Gh. Chivu a atras atentia asupra necesitatii de a recompune tabloul variantelor limbii române literare. Într-un articol, autorul demonstra ca specificul limbajului bisericesc e departe de a se reduce la un inventar lexical, asa cum ar putea sa o sugereze dictionarele de terminologie religioasa aparute la noi în ultimul timp. Acestea au de altfel o structura predominant enciclopedica, vizând mai ales conceptele si oferind informatii de continut (de exemplu, despre semnificatiile teologice si sursele biblice ale lexicului de specialitate). O cercetare lingvistica trebuie sa urmareasca deopotriva pozitia stilistica a formelor, concurenta arhaismelor si a neologismelor, derivarea sau specializarea semantica în interiorul lexicului bisericesc, fenomenele sintactice si textuale caracteristice.

Anumite trasaturi sunt comune stilului religios din mai multe limbi moderne si se regasesc în limbajul mai multor religii: caracterul arhaic, monumentalitatea, necesitatea de a pastra distanta fata de vorbirea curenta, fara a pierde însa capacitatea de comunicare si de implicare afectiva, emotionala; dorinta de a echilibra traditia si modernitatea, sacralitatea si accesibilitatea. Istoria culturala a limbii române ridica (cel putin în cazul limbajului bisericii crestine) unele probleme specifice: în raportul dintre slavonisme, grecisme si neologisme romanice, în concurenta dintre optiunile lexicale ale diferitelor confesiuni.

Exista desigur mai multe variante ale limbajului bisericesc: limbajul textelor sacre, al predicii, al rugaciunii, terminologia „tehnica“, stilul scrierilor teologice au fiecare trasaturi proprii si manifesta afinitati cu alte limbaje (literar, filosofic etc.). O serie de variante publicistice ale limbajului religios apar în mass-media (ziare, radio, TV). Sunt importante si stilurile individuale: limbajul religios al lui N. Steinhardt, de pilda, ofera o solutie bine individualizata si eficienta (chiar teoretizata ca atare) de combinare a arhaismului cu neologismul si cu expresia familiara de extrema vivacitate si pregnanta.

Amestec stilistic: limbaj bisericesc si limbaj politic

cenzura, în care anumiți termeni erau urmăriti cu îndârjire și suprimați imediat, înghititi de crosete, ironia sortii facea ca alții, cu nimic mai nevinovați, să se repete în deplină libertate: poezia ocazională își însusise cuvinte carora uzul prelungit până la satietate le anulasă sensurile și conotațiile religioase initiale. În poezia „odelor“, a „îmnurilor“ și a „omagiilor“ se întâlneau, la tot pasul, cuvinte precum: *ctitor*, *ctitorie*, (pământ) *binecuvântat*, *nimb* (de glo rii), *verb*, *iluminare*, *apoteoza* etc. Direcția acestei preluări și banalizări a fost continuată în unele dintre amalgamele stilistice ale presei contemporane.

Mai interesantă decât răspândirea limbajului religios în alte sfere ale comunicării e însă mișcarea inversă – de absorbție a elementelor exterioare în acest limbaj, caruia rămâne să i se definească structura și specificitatea în fața sa actuală. Patrunderea largă în mass-media nu pare, cel puțin deocamdată, să-i fi schimbat în mod esențial trasaturile dezvoltate prin folosirea sa permanentă în instituțiile bisericești. Importanța fixării registrului lingvistic și a construirii discursului crește totuși în situația în care se urmărește comunicarea cu cât mai mulți cititori și ascultători, de nivele culturale foarte diferite: nu e ușor de găsit raportul ideal între conservatorism, – deci arhaicitate, respectare a dogmei și a unei terminologii specifice, riguroase – și inovație, apropiere de stiluri moderne ale limbii, accesibilitate. Problema e complexă și nu poate fi nici măcar schitată în câteva fraze. În esență, nici nu e, desigur, specifică sistemului limbii române; doar că aici se cer luate în considerare condițiile istorice și sociale speciale. În ce măsură discursul de tip religios rămâne, cel puțin în domeniul lexicului și al unor structuri sintactice, arhaic?

Aspectul cel mai frapant al multor texte de publicistică bisericească din perioada totalitară și uneori chiar de mai târziu e de stridentă, de amestec neomogen: neologisme și sintagme ale limbajului vieții politice contrastează cu natura arhaică a fundalului pe care apar. De sigur că o serie de concepte și idei nu au cum să fie exprimate cu mijloacele tradiționale: abundența de perifraze ar fi artificială și ridicolă; de altfel, ca orice fenomen viu, și stilul religios al limbii a înglobat și asimilat, dintotdeauna, în dezvoltarea sa, numeroase elemente noi. Fondul problemei e altul: nu noutatea în sine a unor fapte de limbă contează, ci domeniul lor de proveniență, sferile social-culturale pe care continuă să le evoce, chiar după includerea lor în textul de tip religios. Ca în atâtea alte cazuri, incompatibilitățile stilistice sunt marca unor opoziții de conținut.

E de făcut de la bun început o diferență esențială între diversele tipuri de texte: cele cu rol explicativ, didactic, sunt diferite de studiile teologice și, cu atât mai mult, de simplele dari de seamă asupra vieții comunităților și instituțiilor religioase. Desigur, nu prin acestea din urmă se poate defini un stil; natura lor hibridă e totuși semnificativă: ele prezentau „agenda de lucru a P. S. Episcop“, relatau o „vizită de lucru“ în cadrul căreia „s-au luat în dezbatere unele cazuri de indisciplină“ și s-a discutat despre „îmbunătățirea metodelor de lucru“ (GB 5, 1988, 167); tocmai cuvintele specifice – *cler*, *arhiepiscop*,

parohie – socheaza aici, pentru ca relatia e inversata si ele apar pe fundalul compact al unui limbaj birocratic, oficial, fixat de structurile frazei si de modelul textului (un model de gândire, în fond):

„În cadrul diversificatelor actiuni puse în slujba promovarii activitatii pastoral-misionare, la loc de frunte se situeaza preocuparea pentru ridicarea nivelului de pregatire a clerului din eparhie“;

„A fost abordata o bogata tematica misionara, tinându-se seama de specificul...“;

„S-a evidenciat cu aceasta ocazie interesul crescând al clerului pentru cunoasterea aprofundata a subiectelor dezbătute ca si dorinta de a deprinde cât mai multe si mai eficiente metode...“.

(GB 5, 1988, 165)

Anumite cuvinte si sintagme sunt prea încarcate de conotatii birocratice si politice pentru a se integra perfect în textele de explicare si interpretare a doctrinei; apar deci stridente când se vorbeste de „*viata si activitatea Sfântului...*“ de „*activitatea pamânteasca a Mântuitorului*“ (GB 6, 1988, 73) ori se afirma ca „omul este *obiectivul* si al lui Dumnezeu si al oamenilor“ (RL 804, 1992, 5).

Discontinuitatea stilistica pune în pericol functia persuasiva a predicii: când tonul e dat de cuvinte dintr-un singur registru stilistic – *mântuire, osânda, întrupare, zamislire, purtare de grija, a adeveri, a înveseli inimile* – intruziunile din alte stiluri si limbaje pot avea un efect distonant, rupând chiar coerenta argumentelor: „zorii de înnoire spirituala care *se vor realiza de cea de a doua persoana* a Sf. Treimi“ (VOR 6, 1990, 2). Discontinuitatea poate fi, uneori, marca unei transparente si partizane coborâri în contingent:

„stramosii... au trait si muncit în ordine si disciplina“;

„sa urmam stramosii în unire si buna înțelegere între toti fiii neamului, indiferent de trecutul fiecaruia: în ordinea si disciplina cerute de cărmuitorii nostri ce acum cred în Hristos“;

„fiecare la locul de munca ne straduim dupa putere si îndeletnicirile ce ne revin“;

„adica si pe cei care au fost în diferite posturi de conducere si prin lucrarea lor nu au robt neamul si pe cei care au fost siliti sa ia drumul pribegiei (...), pe toti sa-i iertam“.

(„Cuvânt de învățatura pentru Sfintele Pasti“, în GE 9, 1990, 2)

Pericolele care ameninta unitatea stilistica a formei (continutul fiind subminat, în exemplele de mai sus, de un anume partizanat politic) vin din mai multe directii: dinspre limbajul abstract, inevitabil la un anumit nivel al meditatiei, dinspre cel stiintific (se scrie, de pilda, despre „cantitatea de rugaciune“, în pagina „Lumea crestina“, RL 16.09.1990) si dinspre cel al vietii cotidiene, al exemplului vulgarizator.

Ca nu e posibila înghetarea în arhaicitate pura e evident; deocamdata, solutiile oferite par sa tina mai mult de talentul individual al construirii unui limbaj omogen: în textele valoroase – deci si convingatoare –, se observa recurgerea la cuvintele esentiale, nemarcate stilistic (*a fi, a însemna, semn, numele, binele, iu birea*) si la lexicul filosofic. De fapt, diferenta esentiala dintre

categoria esecului si cea a reusitei pare sa stea în formula (si dozajul) combinarii: fie cu limbajul stiintelor, al sociologiei si al presei (chiar, cum am vazut, cu cel politic si activistic), fie cu limbajul filosofiei si al literaturii – si chiar cu registrul spontaneitatii colocviale.

O formula de înnoire

Formula de echilibru stilistic din scrisul lui N. Steinhardt – agreabila în textele de critica literara, impresionanta în memorialistica, aproape fireasca (si riscând de aceea sa treaca neobservata) în corespondenta amicala, e surprinzatoare în predicile si în comentariile teologice. Secretul formulei sta într-un dozaj inteligent de sobrietate conceptuala, moderna si neutra, de ornamente arhaice si de îndrazneli colocviale, din când în când chiar argotice, introduse în textul didactic religios cu placerea ludica de a soca, de a provoca. Performanta stilistica bazata pe efectul de varietate si pe gasirea masurii e atinsa mai ales în predici (de pilda în cele din volumul *Daruiind, vei dobândi*, Steinhardt 1994), în care abilitatea selectiei si a combinarii registrelor produce efecte cu adevarat inovatoare fata de traditia autohtona a limbajului religios. Stilul lui Steinhardt ofera o reteta de modernizare foarte plauzibila, asociind vocabularul si sintaxa de tip arhaic, conservator, nu cu neologisme socante, cu termeni birocratici aplatizanti – ci cu oralitatea colocviala, deseori umoristica. De altfel, constiinta stilistica dovedita de volumul de parodii cu care autorul a debutat (*În genul... tinerilor*, aparut sub pseudonim în 1934, reeditat în Steinhardt 1996), confirmata sporadic de articole de comentarii lingvistice si stilistice, se manifesta într-una din predici tocmai printr-o pledoarie pentru modernizare, împotriva traditiei monotone, încremenite, a limbajului bisericesc exclusiv arhaic, hieratic, adesea prea putin orientat spre comunicarea cu ascultatorii:

„În predici (mai cu seama), în articole teologice (de asemenea) sa nu savârsim grava eroare de a confunda platitudinea stilistica cu ortodoxia. Demonul lozincariei si al stereotipiei eclesiastice este la fel de real si de virulent ca geamanul sau din literatura; pândește pe toti arhieriei, preotii si monahii, umblând fara odihna si cautând pe cine sa înghita, sa compromita, sa sterilizeze. Cele mai bune si mai frumoase simtaminte ori mai folositoare învataturi sunt anihilate de tipizarea verbala, care-i simptom de lene, frica si uscaciune a inimii. Tot atât de dusmanoase sunt stilul pilduitor – edificator – onctuos, stilul emfatic, stilul grandilocvent sau deprinderea comoda de a reduce predica la repetarea pericopei evanghelice. Cazană e frumoasa, dulce si îmbietoare, totusi nu poate înlocui cuvântul viu. Sa nu ne fie teama a gasi metafore originale, a folosi o vorbire pitoreasca, pe sleau, pe întelesul tuturor, a înlocui cenușiul tern al atâtor predici morocanoase cu vioiciunea culorilor puternice. Nitel fauvism n-ar strica, cutez sa afirm făcând o fulgeratoare incursiune în domeniul artelor plastice“.

(Steinhardt 1994: 296)

La Steinhardt, corespondenta între aceste principii teoretice – care propun o solutie pentru modernizarea si actualizarea limbajului religios – si

practica scrisului e perfecta. Textul biblic sau traditia patristica sunt comentate într-un limbaj viu, adesea de oralitate cotidiana: Sf. Ilie „e un ins *dintr-o bucata*, are o fire de luptator. Vorbeste *pe sleau*“ (1994: 28); „Virtutea nu i-a *picat* Mariei Egipteanca *cu hârzobul din cer*“ (p. 147) si chiar pe un ton glumet – „înnobilat, *caftanit* prin credinta“ (p. 13). Anumite pasaje devin pura literatura, comedie, dramatizare si actualizare aparent profana a scenariului sacru: asa sunt dialogul dintre Isus si Samarineanca (p. 45), dar mai ales un imaginar interogatoriu luat lui Iuda de tipicul anchetator al secolului XX: „Nu tine, ma, tu *ai vândut pontul* si ai mers acolo sa-l predai oamenilor *popimii*, asa-i? (...) Atunci ce-o tot *întorci ca la Ploiesti?*“ (p. 82). Cât poate ajuta umorul în perceperea adevarului adânc al unei situatii o arata si argumentul prin reducere la absurd al suferintei adevarate a lui Hristos: „Hristos pe cruce sufera ca orice torturat, se zvârcoleste (în limitele priponirii), își pierde încrederea în Tatal; nu le face – Mariei, lui Ioan, celor câteva mironosite – semn cu ochiul: «Nu plângeti, las' ca ne vedem duminica!» “ (p. 102). Pe lângă aceste îndrazneli stilistice, întâlnim si un registru al conversatiei culte moderne – „Lui Nicodim, Domnul îi vorbeste ca unui om inteligent si cult“ (p. 50); „cât de mult pretuia Domnul însusirea ce se numeste discretie“ (p. 20); „contabilitatea, celalalt nume al demonismului“ (p. 37) – ba chiar folosirea ironica a limbajelor de specialitate: „Cred însa ca e în parabola de la Matei, capitolul 21, versetele 33 la 4, vorba si de ceva mai adânc si mai cuprinzator decât – ma exprim în termeni juridici – o simpla *novatiune prin schimbare de mandat*“ (p. 23). Jocul cu limbajul e de fapt reflectarea unei convingeri profunde în „ineluctabila universală lege a paradoxului“ (p. 14): de aceea discursul trebuie sa socheze, sa provoace: „Hristos, asadar, aceasta chiar ne cere: imposibilul: sa dam ce nu avem“ (p. 83); „Domnul a venit sa ne mântuiasca si sa ne scandalizeze“ (p. 176).

Libertatile de asociere a registrelor sunt si mai firesti în stilul epistolar, în scrisorile amicale (Steinhardt 2000), interesante tocmai pentru modul în care reafirma o formula stilistica personala, stabila în aparenta ei diversitate. În corespondenta, tonul variaza, făcând sa alterneze umilirea, exaltările, curtoazia, autoironia. Citatele pioase si tendinta de minimalizare a suferintelor ar risca sa devina o maniera, sa trezeasca suspiciuni asupra autenticitatii lor, daca nu ar aparea din când în când si izbucnirile afective, chiar invectivele (lipsite de vulgaritate) care sunt atenuate de scuze doar dupa ce si-au purtat mesajul. Tonul familiar glumet – „*alde* Cioran“ (p. 39), „la *alde* mine“ (p. 112), „*praf gemacht*, cum spun *gagiii*“ (p. 178), „garsoniera mea, grav subrezita si *paradita*“ (p. 213) – se integreaza si în scrisori discursului pe teme religioase: „peisajul (...) unei intimitati cu blândetea mariala si taina tacerii Domnului *ce nu s-a mai vazut*“ (p. 37); „Nu-i asa ca *le zice de ti-e mai mare dragul?* “ (p. 45); „El nu intra în sufletul nostru *cu anasâna si otuzbirul*“ (p. 54), „Zadarnicie, zadarnicie, *gioarse* si chimval“ (p. 179) etc. Pariul lui Pascal este evocat succint: „*il faut parier* sau laie ori balaie“ (p. 86).

Diferente lexicale confesionale

Terminologia bisericeasca e lacunar si uneori chiar incorect prezentata în multe dintre dictionarele noastre moderne; acest lucru e poate chiar mai evident pentru lexicul catolic decât pentru cel ortodox. Se stie ca în româna exista un tip de sinonimie, cu cauze istorice si conotatii stilistice, între termeni echivalenti în esenta, dar marcati de apartenenta la limbajul religios ortodox, respectiv catolic: *duh* si *spirit*, *spovedanie* si *confesiune* etc. Termenul ortodox e adesea de origine greaca, intrat de obicei în româna prin filiera slava, sau pur si simplu slav; în schimb, cel catolic e un împrumut latino-romanice dintr-o faza mai târzie din evolutia limbii. În unele cazuri, specializarea e clara, termenii evocând fara ezitare cadrul lor confesional; în altele e posibila folosirea a cel puțin unul din cuvinte în ambele contexte; evident, o buna parte din termeni (*preot*, *episcop*, *biserica*, *slujba* etc.) sunt valabili pentru ambele discursuri. Analiza lexicala ar trebui sa distinga între diferitele situatii (*rozariu* e specific catolic, dar ar fi de verificat în ce masura *matanii*, chiar daca preferential ortodox, se poate folosi, în cel puțin unul din sensurile sale, în ambele contexte). Incertitudinile terminologice se reflecta, în scrisul actual, în anumite confuzii lexicale sau în graba de a prelua termeni si atunci când nu e nevoie de ei. Într-un citat din publicistica actuala – „Un milion de *fideli* au participat la *missa* solemnă oficiata de Papa“ (RL 2254, 1997, 4) – , cuvântul *fideli* a fost în mod destul de neinspirat folosit în loc de *credinciosi*. În româna, adjectivul *fidel* nu are un uz substantival cu acest sens; în text, evident, cuvântul e produsul unei traducerii grabite (cf. it. *fedeli* „credinciosi“) si al tendintei jurnalistului de a pastra ca atare termenii pe care îi simte legati de ritualul catolic.

Si mai interesant e cazul formei *missa*: un cuvânt fundamental al vietii religioase crestine, care circula în româna actuala cu multe oscilatii; mai grav e ca însesi dictionarele sporesc confuzia lexicala. În textele contemporane, cuvântul apare în formele *mesa*, *misa* sau chiar *missa* (cu sau fara majuscula): „Patriarhul... a participat la o *missa* catolica“ (Dilema 295, 1998, 6); „o *mesa* la care a slujit Papa Ioan Paul al II-lea“ (Libertatea 2176, 1997, 11); „dimineata vin aicea sa celebrez *Misa*“; „celebrez aici, în capela, *Misa*, în fiecare zi“; „duminica tin, fiecare a doua duminica în limba germana, *Misa* solemnă“ (Vultur 2000: 97-98). În ghidul Raduca 1998, în capitolul „Ce este Liturgia?“, apare explicatia „aceeasi slujba este denumita de catolici *Missa*“ (p. 109; forma e subliniata ca atare în text). Evident, oscilatia se explica prin preluarea formei din diverse limbi moderne (dictionarele indica it. *messa*, fr. *messe*, germ. *Messe*) sau a celei din latina (*missa*), limba a serviciului religios catolic pâna târziu.

Daca încercam sa verificam preferinta dictionarelor noastre pentru o forma sau alta a cuvântului, descoperim si unele oscilatii de continut. În dictionarele de dupa cel de-al doilea razboi mondial, ca efect al cenzurii ideologice, prezenta termenilor bisericesci (si cu atât mai mult a celor catolici)

e redusă la minimum. Așa se face că în DLRM (1958) nu apar nici *mesa*, nici *misa*; chiar *liturghie* e definit, cu o concizie exagerată, „principala slujbă bisericească creștină“. De altfel, în același dicționar *slujba* e explicat ca „serviciu religios“, iar „*serviciu divin* (sau *religios*)“ e echivalat prin „slujbă religioasă“: perfect exemplu de circularitate non-informativă.

Litera M (tomul VI) din dicționarul academic (DLR) apare în 1965: articolele sale, utile prin atestările și citatele reproduse, nu sunt tocmai satisfăcătoare în formularea definițiilor care ne interesează. Astfel, cuvântul *mesa* (ilustrat printr-un citat din N. Filimon), este doar, în mod vag și generic, „numele unei slujbe religioase care se oficiază în biserică catolică, în altar“. Forma *misa* este echivalată, într-un prim sens, cu *mesa* (pentru care sunt mai multe trimiteri la texte și dicționare ardelenesti, începând cu Baritiu), dar apare și cu un al doilea înțeles, de „compoziție muzicală pentru cor și solisti, adesea cu acompaniament instrumental, scrisă pe textul tradițional al liturghiei catolice“. În DEX (1975 și 1996), *mesa* este „(la catolici și luterani) liturghie“; la *misa*, în schimb, e păstrat doar sensul „compoziție muzicală polifonică pentru cor și solisti, scrisă pe textul liturghiei, care se cântă în timpul serviciului religios catolic“; iar *liturghie* e „principala slujbă bisericească creștină (oficiată în zilele de sărbătoare)“. Mai detaliată (dar formulată din perspectiva exclusiv ortodoxă) rămâne, desigur, explicația din vechiul dicționar academic (DA), pentru care *liturghie* (din slava veche, la origine din gr. „serviciu public“) înseamnă:

„partea principală (a doua, după «utrenie») a serviciului divin oficiat în chip solemn de preot în biserică în duminicile și sărbătorile mari de peste an și în timpul cărora se săvârșesc sfintele taine și se prefăce pâinea și vinul în trupul și sângele lui Isus Hristos“.

În redactarea noilor ediții ale dicționarilor generale românești, termenii bisericești ar trebui reluați cu atenție, pentru a primi definiții din care să rezulte cu mai mare precizie și finite identitățile și diferențele lexicale.

Seria sinonimică a desemnarilor monahale

Analiza lingvistică a lexicului religios trebuie să distingă diferențele de sens sau nuanțele semantice și stilistice din interiorul seriilor sinonimice. O astfel de serie e cea constituită din temenii de desemnare a călugărilor: aici s-ar putea stabili disocieri între formele folosite în interiorul comunităților și formele mai curând obiective și exterioare; între cele specifice unei confesiuni (mai ales arhaismele ortodoxe) și cele generale; între termenii utilizați doar pentru desemnare și cei care sunt în același timp și termeni de adresare; între formele specializate după diferențele de vârstă, perspectivă, registru stilistic etc.

În DSR, pentru cuvântul *calugar* se indică doar sinonimele *monah* și *parinte*; pentru *calugarita* lista e ceva mai bogată, cuprinzând seria *maica*,

monaha, monahie, mireasa Domnului, mireasa lui Dumnezeu. O cercetare mai insistentă a dictionarelor și mai ales lectura textelor religioase adaugă la formele masculine citate și câteva derivate specifice, precum *vietuitor, ostenitor, nevoitor*; femininele lor amplifică seria de sinonime pentru *calugarita*, din care nu poate lipsi *maicuta*, la origine un diminutiv hipocoristic, dar care a devenit sinonimul functional al cuvântului-baza.

La seria feminină, de altfel, se pot observa câteva lucruri interesante. În DEX 1996, sensul care ne interesează este definit în mod absolut identic în tratarea cuvintelor *maica* și *maicuta*: „calugarita; termen cu care cineva se adresează unei calugarite“. În DLR (Tomul VI, litera M, 1965-1968), atestarile pentru *maica* și *maicuta* sunt destul de târzii (pentru ambele, primul autor citat e Creanga); exemplificări mai vechi apar la *monahie* – termenul „tehnic“ folosit de exemplu în *Manualul de pravila bisericeasca* (1851): „*Monahul* sau *monahia* nu este sloboda a-si lăsa monastirea și la alta a se stramuta“. În prezent, în seria feminină, termenul obiectiv, neutru, „din afara“, presupunând o anume distanță și putând fi folosit în mod general, fără diferență de confesiune, este *calugarita*. E însă destul de greu de stabilit dacă există vreo diferență în întrebuințarea celorlalti doi termeni mai frecvenți, *maica* și *maicuta*. Ambele cuvinte implică un grad mai puternic de respect și de afecțiune (justificat de evoluția semantică a termenului de rudenie, devenit termen de adresare și apoi de desemnare); ambele sunt preferate pentru desemnările „din interior“, deci pentru calugaritele ortodoxe. *Maica* apare adesea însoțind numele: „*maica Vicentia*“, „*maica Alina*“; „*Maica Mihaela* are 21 de ani“ (EZ 2424, 2000, 6) și mai ales precedând termenul care indică gradul sau funcția în ierarhia monahala: în enunțul „doar *maica stareta* și câteva *maicute* mai scolite se ocupa cu administratia“ (ib.), *maica* apare în titulatura *maica stareta*, preferându-se forma de origine diminutivală pentru celelalte calugarite. La plural, cel puțin, echivalența între *maici* și *maicute* pare perfectă; în limba de azi se poate totuși observa o ușoară preferință pentru diminutivul care și-a pierdut valorile pur afective: „corul *maicutelor* de la Manastirea Pasarea“ (RL 2147, 1997, 10); „corul *maicutelor* de la Patriarhie“ (AC 23, 2000, 1); „Din gura pasajului apare un grup de *maicute*“ (Dilema 384, 2000, 2); „*Maicutele* clarvazatoare“ (EZ 2440, 2000, 5). Sunt însă și destule contexte în care întâlnim forma *maici* („azilul de preotese și *maici*“, RL 1121, 1993, 2). Variația liberă se constată chiar în interiorul aceluiași text: într-un reportaj apar ambele cuvinte, în alternanță: „fiecare *maicuta* are ceva de făcut“; „17 *maicute*“; „*maicile* se descurca foarte bine“ (EZ 2424, 2000, 6).

Merita atenție și termenul *vietuitoare*, specific limbajului bisericesc, solemn și arhaic („Manastirea... gazduieste 54 de *vietuitoare*“, EZ 2424, 2000, 6); derivatul de la *a vietui* apare tot mai des – de pilda, în indicațiile din ghidul Vlasie 1999, care îl utilizează în mod constant: „mânastire de *calugari*, 15 *vietuitori*“; „mânastire de *maici*, 17 *vietuitoare*“. Masculinul *vietuitor* – „traitor în manastire“ – nu risca să producă ambiguități, dar femininul are de

suferit din cauza unei omonimii (sau polisemii, dacă considerăm că e vorba de același cuvânt) destul de supărătoare: riscând să evoce în primul moment substantivul *vietuitoare*, al cărui sens curent e, cum se știe, cel de „vietate, ființă” (DEX).

Derivate cu prefixul *în-*

Una din caracteristicile de natură lexicală ușor de observat în formele actuale ale limbajului bisericesc este preferința pentru anumite modele derivate și de compunere. Acestea au desigur o istorie specifică (sunt calcuri, forme arhaice etc.) și tind să se pastreze ca marca de diferențiere, uneori și datorită prestigiului unor personalități care le-au folosit insistent. Caracteristice pentru limbajul religios românesc sunt de exemplu formațiile cu prefixul *în-* (*în-*).

Prefixul, ale cărui origine și valori au fost studiat cu minuție, are în română în primul rând rolul de a forma verbe care prezintă o transformare (eventivă), funcționând adesea și ca intensificator (e semnificativă existența multor forme paralele cu și fără prefix). În limbajul bisericesc contemporan, cu mare frecvență apar verbe ca *a îndumnezei*, *a încreștina*, *a înduhovnici* și derivatele lor.

A îndumnezei („titlul tradus al cărții – «Omul – animal *îndumnezeit*» este cel puțin incomod”; „nu va ajunge la *îndumnezeire*”, *RL* 1507, 1995, 2; „accesul la *îndumnezeire*”, *RL* 2015, 1996, în suplimentul *Aldine*) este atestat în texte dintre cele mai vechi (la Coresi, de exemplu), fiind prezent în dicționarele istorice și – dar cu o definiție incompletă – chiar în DEX. Explicațiile oferite de dicționarul general – „(livr.) A diviniza. / A glorifica, a preamări” – nu sunt cele curente în discursul religios. Un dicționar de specialitate – Stoian 1994 – le reproduce, adăugând însă valoarea construcției reflexive: „a deveni asemenea cu Dumnezeu”. Semnificația particulară apare însă cu mai mare claritate, în același dicționar, în definirea nominalului format de la verb: *îndumnezeire* este „participarea credinciosului la viața lui Dumnezeu prin energiile divine necreate; conținutul ontologic al comuniunii dintre om și Dumnezeu (...)”.

A încreștina este înregistrat mai ales în textele populare, aflându-se în concurență cu forma fără prefix, *a creștina*, care a fost selectată de limba literară (și inclusă în DEX). În ciuda opțiunii instanțelor normative, în limbajul religios actual se observă o preferință clară pentru *a încreștina* și pentru derivatele sale: „taina a *reîncreștinării* tinerilor și a *reînvierii* credinței” (*RL* 937, 1993, 2); „mediul *încreștinat* de Sf. Andrei”; „populații deja *încreștinate*” (*RL* 2016, 1996, 6) etc.

Și mai frecvent apare verbul *a înduhovnici* (preferat lui *a spiritualiza* nu numai pentru că perechea reproduce specializarea lexicală confesională *duh* / *spirit*, ci și pentru că neologismele par prea încărcate de conotații profane):

„din adâncul sufletului *înduhovnicit*”; „expresia focului launtric, *înduhovnicit*”;

„cazna pocaintei prin înduhovnicire“ (RL 1326, 1994, 2); „pământul e o materie înduhovnicita“ (RL 1386, 1994, 2); „Virilitatea sculpturală a acestor modele a fost miraculos înduhovnicita“ (RL 2030, 1996, 2); „sa ne straduim a ne înduhovnici“; „misiunea omului de a înduhovnici viața“.

(Steinhardt 1994: 22, 25)

A *înduhovnici* nu apare însă nici în DEX, nici în Stoian 1994: încă o dovadă a faptului că neglijarea stilistică a limbajului religios s-a reflectat în lexicografie și că fenomenul risca, din păcate, să se perpetueze.

9. Strategii ale limbajului în literatură

Diversitatea de limbaje a textelor literare merita desigur o cercetare aparte. Cele câteva fenomene selectate în cele ce urmează au doar meritul de a ilustra abilitatea lingvistică a unora din procedeele mai evidente, manifestate în poezia și în proza contemporană.

Ingambamentul

Există în poezia românească modernă o adevărată tradiție a performanței prozodice; în fiecare din fazele sale de evoluție se poate identifica cel puțin o direcție care tinde permanent către experimentul formal: explorează posibilitățile formelor fixe, încearcă noi combinații de ritmuri, construiește (adesea utilizând cu dezinvoltură numele proprii sau cuvintele străine) rime rare. Jocul formal se desfășoară și în spațiul pe care îl oferă raportul dintre schema ritmică și continuitatea sintactică a frazei – respectiv în domeniul ingambamentului. Funeriu 1980 adoptă, distanțându-se de descrierile clasice și de diferențele dintre ele, o definiție practică și ușor de aplicat a ingambamentului („scindarea unui lant lexico-sintactic prin plasarea elementelor sale componente în versuri diferite“, p. 98); în același timp, propunea o interesantă metodă de ierarhizare a tipurilor fenomenului, în funcție de solidaritatea lingvistică a textului scindat („gradul de atracție gramaticală“) și de tipul de incongruență dintre limitele propoziției și cele ale versului. Îndrăzneala inovației e mai mare și efectul mai spectaculos când sunt dezmembrate secvențe neseparabile în limbajul obisnuit: de pildă, când finalul de vers segmentează forme verbale (lăsând auxiliarul într-un vers și trimițând participiul în următorul), sau când desparte negația sau pronumele reflexiv de verb, articolul antepus de substantivul sau. Exemple pentru asemenea „devieri“ se găsesc din plin, cum bine se știe, la Arghezi. În volumul citat, Funeriu amintea și de separarea elementelor componente ale unei locuțiuni sau ale unui cuvânt compus. De fapt, în poezia românească s-a mers și mai departe, artificul prozodic permitând, în cazuri extreme, ca limita de vers să apară chiar în interiorul unui cuvânt. Un exemplu e de găsit la Blaga, în prima strofă a scurtei poezii *Brândusile*:

„Tristetatea renuntarii *Dum-
nezeu* o încerca molatic.
Si lumea toata o facu,
siesi strain, c-un gest tomnatic“.

(Blaga 1974, II: 75)

Aspectul grafic al textului subliniaza scindarea – cu atât mai puternica în plan simbolic cu cât afecteaza chiar numele divinitatii. Sunt însa si factori care actioneaza în sens contrar, atenuând ruptura formală: în primul rând lipsa rimei între versurile 1 si 3 (exista totusi o asonanta, a vocalei „u“, mentinuta si în strofa urmatoare), ceea ce permite o lectura continua a catrenului ca un distih; în aceasta interpretare, încalcare persista, dar e mai putin grava, caci apare în pozitia cezurii mediale.

Textului citat i se pot adauga desigur si alte exemple. Un poet la care se gasesc toate jocurile formale posibile e Serban Foarta. În volumul sau *Areal*, taietura în plin cuvânt e însoțita de cuprinderea în rima a fragmentului ramas:

„mai tandre mai candrii mai pisichere
mai volnice mai largi mai *adecua-*
te mai versicolore mai alene
mai lăncede mai strâmbe mai scalene
mai vagi mai nustiucum mai vinoncoa...”

(Foarta 1983: 23)

Procedeul permite astfel si crearea de rime rare, în situatiile în care inventarul lexical al românei ofera prea putine posibilitati. Cartea citata mai contine un exemplu similar:

„si-apoi sa stam de taina musafiro:
ci nu despre margeanul ca *porfiro-*
ghenitii de velit si veninos“. (p. 24)

Si într-un alt volum ulterior al poetului, *Caragialeta* (Foarta 1998) procedeul e prezent, ca pentru a demonstra cum se pot concilia versul scurt si cuvintele lungi:

„el e un *omni-*
scient, si-un atu
are: cu domnii
mari, e pertu“. (p. 28)

O varianta si mai spectaculoasa de realizare a procedeului apare în *Levantul* lui Cartarescu 1990, când cuvântul e despicat nu numai de limita de vers, ci chiar de cea între doua cânturi ale epopeii; cântul al saselea se termina cu versurile:

„Coperindu-l, desvalindu-l ca pre luna un *halo*.
Stânga între sâni s-apasa iar în dreapta are *glo-*“

pentru ca al șaptelea să înceapă:

„*Bul* da cuart ce nici o lume nu se lauda ca tine“. (p. 85-86)

Fie și numai pentru plăcerea ludică a unor asemenea încălcări, constrângerile formale merita să fie menținute sau chiar reinstituite.

Poliptoton, parigmenon etc.

Sonoritățile rebarbative și sugestiile pedante ale terminologiei vechii retorici a figurilor n-ar trebui să împiedice confruntarea conceptelor tradiționale cu realitățile moderne; nu e lipsit de interes să constatăți în ce măsură structuri de un anumit tip, de mult inventariat, sunt productive acum în poezie. Între figurile „de dictiune“ sau „prin consonanță“ erau înregistrate câteva, evident înrudite, bazate pe coprezentă în enunț, la mică distanță, a unor unități lexicale apropiate sau identice fonetic (fără a fi totuși implicate ambele în rima – aceasta reprezentând un alt caz, cu caracteristici diferite): de la forme flexionare ale aceluși cuvânt (figura numită de obicei *poliptoton*) și de la derivate cu sursă comună (*parigmenon*) până la paronime (*paronomaza*) și omonime (*antanaclaza*). Simpla descriere a procedeeelor pare să le fixeze în sfera jocurilor de cuvinte mai mult sau mai puțin gratuite, al căror efect de artificiu tehnic e incontestabil, dar a căror valoare estetică nu e la fel de evidentă.

De multe ori, unul dintre termenii apropiați formal e un nume propriu. Distihul „Broasca dăse după mari strădării / slab curent galvanic lui Galvani“ (Magheru 1966: 88) oferă câteva argumente pentru susținerea valabilității și a modernității figurii. Nu efectul aliterativ contează aici, iar funcția poetică (în sens jakobsonian) a echivalentei fonice nu face decât să sublinieze paradoxul de a pune efectul înaintea cauzei, scurtcircuitând succesiunea temporală; tautologia aparentă e mască unei situații absurde – a desemna cu un derivat de la numele autorului ceea ce va capata realitate ca termen științific de abia ulterior – pe care contextul imediat o sporește, introducând sugestia de intenție, chiar de scop („după mari strădării“) acolo unde acestea erau logic excluse: „regula semantică“ impusă de parigmenonul aici de față se vede deci confirmată – ca inversare a raporturilor temporale cauzale și a celor dintre agent constient, obiect și acțiune; în contextul mai larg, regula se integrează temei tratate ironic a „naturii puse în slujba omului“ („Azi curențele din batracian / stăpânesc pământ, cer și ocean“).

Un mic poem foarte cunoscut al lui Șerban Foarță, *Balada baionetei din Bayonne* (Foarță 1978: 34-35), e construit în întregime pe un model similar, în care numele propriu apare alături de corespondentul sau comun, obținut prin derivare sau direct prin *antonomaza*: „De la Berlin venea berlina / și indigoul, de la Ind“; „sclipesc faianțele-n Faenza / și baionetele,-n Bayonne“. Fenomenul lingvistic al evoluției semantice și lexicale devine, cu mare pregnanță, metaforă

depasit astfel, cu mult, nivelul simplului joc de cuvinte. În acelasi timp, în text actioneaza un principiu bine cunoscut, stravechi, conform caruia surprinderea legaturilor etimologice (uitate, neobservate prin forta obisnuitei sau nestiute), constituie un gest magic, revelator, de natura sa conduca spre corespondentele secrete care structureaza lumea; tratarea în cheie lejer-ironica a acestei teme intra într-un aliaj extrem de modern cu sentimentul temporalitatii. Dualitatea de esenta pe care o face sa se manifeste figura „de dictiune“ prin suprapunerea a doua puncte de vedere, a doua repere temporale si logice („Voltaire dormea într-o voltera / si, între timp, filosofa“) e definitorie pentru o atitudine lirica; nu întâmplator, textul care începe gnomice si aparent tautologic cu enuntul „Olanda vine din Olanda“ sfârseste cu o ipostaziere simbolica, în lumea textuala, a principiului ambiguitatii: „Sclipeste-n soare, echivoca / o baioneta, la Bayonne...“.

În alte cazuri, predomina totusi ludicul pur, facilitatea asocierilor dintre numele propriu si un substantiv comun – „Aria lui Lear ce lira are“, „Eretica arie a lui Arie“ (exemple de paronomaza si antanacloza din Dimov 1973: 13-14) – fiind contrabalansata de puternica aliteratie incantatorie (în *l* si *r*) a contextului mai larg; daca exemplele anterioare explicau sursa numelui comun, aici asocierea e orientata în cealalta directie, tinzând sa sugereze, partial si fantezist, un „sens“ al numelui propriu. Figura (bine cunoscuta si ea) de „reetimologizare a numelor“ nu e prezenta aici mai mult decât ca o vaga tendinta de motivare, devenind totusi parte a unei micro-dezvoltari narative („Aria lui Lear ce lira are / si alearga orb peste ponoare“ s.a.m.d.). Un poem poate grada si detalia mecanismul motivarii, al asocierii unei forme cu alta – invocând, de pilda, scenariul mitic al visului:

„I-am agrait ghicindu-l printre roze:
o Paradesha! Pardes! Paradise
cu tigle verzi pe edificii roze !

si-n vis un leopard parându-mi-se
ajuns-am la trezie zoolatru“ .
(Doinas 1985: 153)

Oricum, asocierea e mediata (de cel putin o aluzie) si conduce de obicei la construirea unei figuri globale, metafora sau simbol – „Sunt ochii gazelei cea oarba din Gaza“ (Stratan 1990: 132). Aproape întotdeauna e de presupus existenta a cel putin o sursa de ambiguitate asociata simplei similitudini formale; ea e foarte vizibila într-un vers pe care îl aleg, pentru a reveni la punctul de plecare, din acelasi Gh. Magheru: „Suntem Orient. Sa ne dezorientam!“ (Magheru 1966: 32). Functionarea figurilor de acest gen nu poate fi descrisa, indiscutabil, în afara contextului: nu mi se pare totusi inutil sa observam ca opinia curenta, care include aceste „jocuri ale inteligentei“ în sfera agerimii, a purei ingeniozitati manieristice, e nedreapta cu ele.

Inventii lexicale

Un bine cunoscut subiect de discutie culturala a fost cel privind sansele de cunoastere a literaturii române în strainatate; mai întotdeauna, în analiza starilor de fapt intervenea o observatie, deloc noua: prozatorul român e prea „stilist“ si estetizant, numeroase carti mizeaza prea mult pe limbaj (si nu pe o mai transparenta asumare a marilor teme universale) devenind astfel aproape intraductibile sau, în orice caz, pierzând foarte mult prin traducere.

O ilustrare a acestei situatii e scrisul lui Paul Goma. În privinta virtuozației stilistice în jocul de cuvinte nu sunt multi din prozatorii români contemporani care sa-l concureze. E un paradox faptul ca, în discursul unui exilat, temele opresiunii si ale rezistentei, meditatie politica sau morala sunt puse în umbra de supraevaluarea registrului ludic al limbajului.

La Paul Goma numeroasele creatii si variatii lexicale sunt incluse într-o tactica narativa de ascundere a detaliului relevant pentru progresia (de fapt, pentru reconstituirea) actiunii: aceasta înaintea anevoios, sufocata de fictiuni si supozitii care fac tot mai greu de recunoscut planul „real“; întâmplările se rescriu de dragul acumulării de amanunte, în limbaj manifestându-se simultan tendinta concentrării si cea a reluării. Concentrata e cel mai adesea expresia aluziva, în care o determinare explicativa e condensata într-un compus sau într-o derivare inedita; atributul devine adesea inutil, fiind absorbit de nume, complementul – de verb sau de adjectiv: „batrânatusa junepoatei“ (Goma 1991b: 185), „saniem“ (ib., p. 160) etc. Formele nou create intra însa cel mai adesea în serii în care principiul de baza e reluarea (partiala): „Genunchii. Nodurunchii. Amarunchii“ (ib., p. 191). În sintaxa, reluarea si consecinta ei normala, elipsa, sunt, în asociere cu întreruperile, cu dese intercalari, modelul de constructie dominant. Crearea de cuvinte imediat abandonate, aproape niciodata reluate identic, funcționeaza ca un indice de subiectivitate accentuata. Se formeaza, cu usurinta limbii vorbite, substantive: *poatecada-ul*, *delaoarasii*, *terâziul*, *cinevaul*, *orasstalinienii* (Goma 1991b: 58, 18, 21, 42, 31), *Drum-farapulberea* (Goma 1991c). Surprinzatoare si ingenioasa e, de pilda, coprezentarea articolelor hotarât si nehotarât, cel din urma absorbit de substantiv în virtutea valorii lui semantice: „ramasesem în fata *odoamnei* de la pupitru“ (1991b: 15); stabilitatea formei „odoamna“ presupune conflictul între regulile de utilizare textuala, anaforica ale articolului (la reluare, substantivul primeste articol hotarât pentru a înregistra coreferentia litatei) si valorile sale semantice („odoamna“ ramâne o necunoscuta, o persoana oarecare). E curenta si contopirea cliseelor astfel substantivizate: „neîndestuldepretuitul“ (1991b: 141). O lista selectiva de exemple poate fi pitoreasca, dar si deformatoare, în masura în care face abstractie de context: aproape fiecare din termenii citati mai jos e pregatit si motivat contextual: *toaleza* (1991b: 15) îi urmeaza lui *paranteza*; *Vremcosbuc* si *George Elzorab* (ib., p. 156, 159) apar într-un sir de aluzii si citate parțiale din opera poetului George Cosbuc; acumularea însasi da

o cheie de lectura cuvintelor nou create care, daca sunt izolate, își pierd semnificatia si hazul. Un adjectiv ca *dealvaletic* pare obscur sau cel puțin artificial si cam excentric; doar progresia seriei în care apare în text îl motiveaza, prin ironizarea frecventului recurs la cliseul „spatiului mioritic”: „români verzo-tricolorati si faini si mnioritici si dealvaletici“ (1991b: 190).

Cu aceste precizari, putem înregistra si alte cuvinte (nediferentiindu-le dupa modul lor divers de formare): substantive: *toctocuri, femelina, moscolonelul, vadanose, locatarias, fat-hidos, babjecta, babacra, babestie, cionunchi...*; adjective: *odorositor, pâlniinda, trompos, ne-întrunhalfarahal, patruurmatorulea, ghiulelos, ragustirbit, ornametalic, truditoresc, nationab, catunesc, buricocentric, matusofrena, colocvialic* („garsonul limitatrof si colocvialic“, 1991b: 18); verbe: *harceaparceam, am târcolit, se dessecreteaza, are sa arzalarfoculeasca* etc. Jocul combinatoriu e aproape întotdeauna interesant din punct de vedere lingvistic; de exemplu, când consta în experimentarea a doua variante de aplicare succesiva a doua sufixe, rezultând cuvintele *porcaialarie* si *porcariala* (1991b: 159).

Multimea exemplelor nu trebuie totusi sa creeze imaginea unui permanent delir verbal, a unui jargon auto-suficient, manierist si obositor; e drept ca uneori e chiar asa, mai ales în formulele rimate si „copilarite“, în care ironia pare diminuata de un anume, mascat, sentimentalism; de obicei însa inventia lexicala, mai ales în serii – „viperita“, „sovietita-inamita“, „cleita“ cu care se „iperiteaza“ cartile (1991b: 13) – corespunde unor nuclee de subiectivitate (în care domina starea de iritare dublata de o anume detasare amuzata) cu functie narativa evidenta; stilul combinatoriu nu e un simplu ornament si nici nu acapareaza întregul discurs, facându-l ilizibil. Un ultim exemplu dovedeste ca parodiarea prin deformare fonica a cliseelor unei epoci poate crea secvente aproape supra realiste: „vipera rubrica, sagal imperialist, blacheu al capitalismului muribon dial“ (1991c: 142).

Sintaxa baroca

Daca sintaxa lui Dimitrie Cantemir nu mai e astazi cu atâtă usurinta judecata si condamnata (ca fiind bizara, stângace sau artificiala, oricum în afara spiritului limbii române), cauzele pot fi cele firesti – intrarea în circuitul mai larg a interpretarilor stiintifice pertinente, a concluziilor cercetarilor stilistice (cu privire la manierismul greco-latin, la vointa carturarului de a impune limbii un model retoric) si chiar mai buna cunoastere a operei în discutie; se mai adauga însa, poate, o treptata schimbare de context: sintaxa dislocata si recompusa în structuri prozodice nu mai e atât de izolata între varietatile stilistice contemporane. Dislocarea morfosintactica, izolarea prin virgule si paranteze a unor segmente de text care se pot recompune, regula adaosului si a suprapunerilor de idei sunt cel puțin argumente formale ale identificarii unei variante moderne a stilului cantemiresc:

„Numai ca, în acel verb primordial, eu m-am (din capul locului) *simtit însurubat din plin* (în clipele mele de vârf, evident) (câte si când vor fi fost), si, oricum, macar întotdeauna *implicat* (pe întreg traseul curgerii mele de fiecare zi printre lucrurile si fapturile lumii de toate zilele) (si, nu mai putin, a lor prin fiinta mea)“.
(Sora 1985: 6)

O apropiere de ipoteticul model o constituie chiar planul lexical, prin coexistenta neologismului filosofic cu fragmente de limbaj familiar; o alta, mai profunda si perfect fireasca (justificând astfel dislocările) este constituirea de unitati ritmice perfecte, amintind de clauzele antice; ele intra în conflict, sporind tensiunea textuala prin juxtapunerea tiparelor diferite: *iambul* – „eu m-am (din capul locului) simtit însurubat din plin“ – , *amfibrahul* – „(în clipele mele de vârf, evident) “ – , dactilul „(câte si când vor fi fost) “. Raportarea la un arhetip stilistic (în cazul nostru, reprezentat în cel mai înalt grad de fraza lui Cantemir) permite si mai clara înțelegere a *diferentelor*. În fraza moderna, *ruptura* e indisociabila de polifonia discursului: ea ilustreaza multiplicarea vocilor (interioare), relativizarea perspectivei supuse unor repetate modalizari si interventii metatextuale. Precizarea, completarea sau punerea sub semnul îndoielii apar ca elemente ale unui dialog puternic marcat argumentativ. „Numai ca“, „evident“, „oricum“, „nu mai putin“ modifica încontinuu perspectiva; repetitia însasi e mai înclinata catre sugerarea diferentei (curgere „de fiecare zi“ – lucrurile si fapturile lumii „de toate zilele“) si chiar catre rasturnarea perspectivei: viziunea curgerii omului printre lucruri e completata de aceea a curgerii lucrurilor prin fiinta. Aparentele unor procedee sintactice asemanatoare sunt produse de cauze diferite: pauza impusa de hiperbat e rezultatul fie al amanuntirii unei viziuni unitare, fie al juxtapunerii de elemente divergente; aproape acelasi manierism retoric sudeaza sau disociaza.

În *Divanul* lui Cantemir, segmentarea, inversiunea, sacadarea discursului tind catre recompunere, catre refacerea unitatii; dificultatea lexicala si o mai pronuntata deviatie stilistica (abuzul de diminutive) nu pot împiedica surprinderea acestei convergente:

„acest al meu putintelus pentru mult, mititelus pentru mare dar cu rugaminte spre priimire îl aduc – carele dintai nascutul a proastii si nevrednicii mele minti ca un de floricele cules si legat manuncheas, carele întaia a ostenintii mele răsădire si odraslire iaste, spre a marii-tale buna mirosala l-am, alegându-l si gatindu-l, adus“.
(Cantemir 1974: 111)

Continuitatea si omogenitatea nu depind, cum se vede, de fluiditatea gramaticală; ele pot fi asigurate de persistenta unui tipar de simetrie. La Cantemir e surprinzătoare prin amploare utilizarea unui model simbolic anuntat încă din paginile „Cuvântului de închinaciune“ al *Divanului*: acela al diadei care, prin relatie, genereaza triada: polii si axul care îi uneste, fratii si iubirea dintre ei „care ca al triilea frate a fi sa socoteste“, Sfânta Treime. Când modelul se actualizeaza în structuri textuale minimale, efectul e unul de reconfirmare a stabilitatii:

„În credința bine mi-ai dzis *necunoscătoriu*, căci de a tale nemica *stiu*, iară de le și *stiu*, precum minciunauăse să fie le *stiu*; iară de sunt – după al tău cuvânt – *necunoscătoriu*, pentru aciasta *sunt*, căci, prin tine *îmblând*, *îmblu* ca cum nu as *îmbla* în tine“.
(Cantemir 1974: 133)

Repetiția insistență, pe spații mici (generatoare de paradox, ca mai sus, sau nu) e mai puțin agreată de moderni; într-un text în limba veche, efectul ei incantatoriu e incontestabil. Se vede, oricum, că toate cele aduse în discuție nu dovedesc nimic altceva decât existența unei fragile continuități: aceea a unor structuri sintactice asemănătoare, distincte totuși în măsura în care proliferază prin permutare formală într-un sir unitar sau prin introducerea reală a divergenței; e vorba, pur și simplu, de o persistență, în formă și cu valori noi, a alianței dintre meditația morală și filosofică și prozodie.

Mode onomastice

Există mai multe studii punctuale de onomastică literară românească, concentrate asupra unui text sau a unui autor; ele ar avea însă nevoie de un cadru mai general, în care să fie schitate strategiile dominante (preferințele pentru numele realist sau pentru cel simbolic, descriptiv, evocativ etc.), și în care să apară chiar liste ale numelor la modă la un moment dat. Pentru ultima sinteză e utilă și existența unui fond de contrast extraliterar, alcătuit din date statistice care să indice cât mai exact care au fost, în diferite perioade, numele cele mai frecvente atribuite noilor născuți. În spațiul românesc, o asemenea investigație nu poate fi împinsă prea departe în timp, dar, cel puțin pentru secolul actual, e realizabilă (există studii limitate la un sat sau la o zonă, dar, cel puțin deocamdată, nu și sinteze naționale).

În realitatea imediată există nume la modă și nume desuete, generații întregi purtând, din motive estetice, magice, politice etc., semne onomastice distinctive. Oricum, ierarhia frecvenței e cu siguranță mai ușor de stabilit în viața (pe baza registrelor de stare civilă) decât în literatură: e o imagine de cosmar cea a eventualelor armate de cercetători care ar încerca să înregistreze toate numele personajelor din toate cartile publicate în, să zicem, un secol de literatură. Ipoteza unei statistici globale în literatură e repede eliminată, fie și numai la gândul imposibilității de a decide în mod unitar între semnificativ și nesemnificativ: între personajul autentic și simpla menționare a unui nume, între personajul secundar și cel principal, între personajele practic inexistente ale romanelor fără cititori și cele impuse de cartile importante și de succes, între eroul contemporan și cel istoric. Rămânem astfel, în mod fatal, la constatările produse pe baza impresiilor subiective (datorate cartilor mai importante sau, mai adesea, celor citite din întâmplare). Cu această precizare și cu multe precauții, se poate spune că sunt vizibile, în literatura românească a acestui secol, anumite mode onomastice; care nu exclud, desigur, strategiile atipice, ci le stabilesc fundalul.

S-ar parea – la un nivel de foarte mare (si riscanta) generalitate – ca proza româneasca a oscilat mai ales între strategia numelor „normale“, tipice, si cea a numelor hibride, grotesti, cu sonoritati rebarbative si contraste stilistice interioare. Alte categorii – numele descriptive, transparente sau cele simbolice – sunt desigur prezente, dar în masura ceva mai redusa. Categoria numelor „normale“, realiste, foarte probabile din punct de vedere statistic, de obicei relativ scurte – e puternica în perioada interbelica si se mentine si mai târziu: de la *Radu Comsa* al lui Cezar Petrescu (1953) sau *Petre Barbu* (la Cella Serghi 1978), pâna la *Liviu Dunca* (Ivasiuc 1970), la *Sorin Vasiliu* (Breban 1996), *Sebastian Pop* (Grosan 1985) etc., cu o puternica deplasare postbelica spre atribuirea de nume mai „taranesti“ eroilor principali: *Marin, Anghel...*

Numele artificiale pot fi puse sub semnul lui Caragiale (mai ales a listelor lui onomastice, exercitiu preliminar redactarii); ele produc o comedie lingvistica si eventual, indirect, o parodie a „democratizarii“ sociale – dar pot fi si simple dovezi de stângacie, obsesie a lecturii „cu cheie“, joc formal gratuit. Proza ultimelor decenii a cochetat destul de mult cu artificialul, cu comicul fonetic mai mult sau mai putin reperabil în realitatea lingvistica. Exemple tipice se gasesc în lungile enumeratii ale lui Marian Popa: *Antologea, Atintis, Brepurgel, Bubencu, Buibar, Buzduc, Cacuciu, Cotfase, Delabuda, Gândut, Hatcarau* etc. (Popa 1981), dar si în personaje ca *Ghideon Ghinolea, Aneofita* (Salcudeanu 1994); *Nicanor, Dealatul, Fara* (D.R. Popescu 1973).

În categoria numelor simbolice par a se distinge mai ales moda mai conformist-oficiala a mitului Manole (*Manole Crudu, Manole Suru*) si cea, cu intentii mai mult sau mai putin subversive, a simbolismului religios. Dupa obsedantul deceniu, un numar semnificativ de personaje masculine din proza româneasca poarta numele evanghelistilor: eroul-martor si/sau personaj e, cu mare probabilitate, un *Ioan, Luca, Matei* sau *Marcu* (la Paul Georgescu, Radu Petrescu, Sorin Titel s.a.).

10. Stiluri epistolare

Un tip de text – scrisoarea – cu particularitati evidente datorate situatiei si canalului de comunicare specifice (dialog purtat în scris, artificializat prin distanta în spatiu între interlocutori si distanta în timp dintre „replici“) se realizeaza în variante oficiale si familiare care implica grade diferite ale raportului dintre scriere si oralitate. Stilurile epistolare intereseaza mai ales prin aceasta interferenta a codurilor, dar si prin asocierea dintre formulele fixe (initiale, finale) si zonele de mai mare libertate. Genul epistolar dispune de atestari dintre cele mai vechi, de la începutul scrisului în româna (v. DÎRS XVI) si doar prestigiul genurilor majore a facut ca istoria limbii literare sa nu fie scrisa din perspectiva sa. În cele ce urmeaza sunt cuprinse câteva observatii despre diferite forme epistolare, de la cele oficiale, cu grad ridicat de

formalizare, trecând prin cliseizarea formulelor de politete și a versurilor folclorice, până la cele familiare și spontane. În prezent, scrisoarea renaste în forme noi, cu ajutorul mediilor electronice. Poate fi apropiat de scrisoare și mesajul oral trimis telefonic și înregistrat. Ultimele cazuri discutate alcatuiesc de altfel o trecere spre ultima secțiune a volumului, dedicată fenomenelor de oralitate și a manifestării lor în scris.

Correspondența administrativă și comercială

Limbajul administrativ, în diverse variante (acoperind și domeniul comercial sau pe cel politienesc), își confirmă autonomia prin formulele și tiparele sale fixe, dar surprinde, adesea, prin incredibile erori, confuzii și inadecvări la situație.

Conservator, rigid, cu vocabular limitat și frazeologie cliseizată, stilul birocratic a furnizat prototipul „limbajului de lemn“. Discursul oficial al puterii totalitare a preluat ca instrument de control și impunere prin forță multe elemente din limbajul rigid al administrației. Apoi, influența s-a manifestat și în sens invers, limbajul oficial ideologizant transformând stilul administrativ. Modificările nu au apărut atât în lexic, cât în unele aspecte globale de construcție a textului: prin impersonalizare extremă, prin reducerea formulelor de politete și prin punerea în evidență oarecum „brutală“ a actului de cerere, ofertă, refuz etc. În asemenea condiții, actul de limbaj nu mai apare asumat de o instanță interesată de persuasiune; relațiile guvernate total de stat își pierd orice flexibilitate, rămânând invariabil rudimentare, formale.

E interesant de observat că în corespondența oficială de tot soiul – de la cea strict administrativă la cea comercială –, modelele impuse în deceniile de regim totalitar suprimaseră, pur și simplu, adresarea personalizată. Formulele de adresare nu-și mai gaseau locul și rostul în relațiile care se stabileau între „unități“ impersonale, aparținând toate statului, lipsite de inițiativă și responsabilități. Diferența dintre o formulă de adresare gen „Stimate Domnule Ion Popescu“ și cea de tipul „Către IMPSCB“ e mai profundă decât pare. Lipsa personalității se ipostaziază în lipsa numelui; în plus, adresarea directă la persoană a II-a, pe care o introduce vocativul, e amânata. În ultimele decenii, doar câteva tipuri de acte (personale, de exemplu cererea) mai păstrau o formulă de adresare individualizată, în vreme ce majoritatea corespondenței propriu-zise recurgea cel mult la formula de precizare restrictivă (și tot impersonală) „În atenția...“.

Tiparele în cauză nu au dispărut total între timp, dar nu își mai păstrează supremația. Era ușor de prevăzut că modelele din manualele de corespondență occidentale (mai ales de limba engleză) și chiar practica relațiilor comerciale externe vor modifica treptat obisnuitele funcționări, introducând în impersonalitatea conservatoare marcele unor raporturi mai complexe. Corespondența comercială, care fusese asimilată cu totul, la noi, de tiparul administrativ, a redevenit mai liberă și mai suplă, în măsura în care a fost

asumata de locutori individualizati, care nu se multumesc sa-si comunice dispozitii si informatii, ci vor sa convinga, sa atraga si sa mentina parteneri potentiali sau reali. Functia persuasiva, care ar fi parut ridicola în sistemul complet etatizat si centralizat, a început sa se manifeste chiar din formula de adresare.

Ca s-a produs la un moment dat o întrerupere în evolutia normala a stilului corespondentei administrative o dovedeste un text precum cunoscutul *Urgent...* al lui Caragiale: scrisorile din care acesta e alcatuit sunt adresate direct si personal – „D-sale d-lui primar al urbei Z.../ Domnule primar, ...“ . Un manual de corespondenta comerciala interbelic (Voina 1927) recomanda introducerea adresei prin termenii *Domnului/ Doamnei/ Domnilor.* ..., urmati de numele patronului sau ale asociatilor, sau prin abrevtarea *Onor.* (onoratei), urmata de titulatura Societatii. Dincolo de aerul vetust al abrevierii irecuperabile *onor.*, totul pare foarte firesc si rezonabil de politicos.

În cazul prepozitiei *catre...*, e suparatoare si eroarea, destul de raspândita, de a o folosi urmata de virgula: „Catre, Prefectura Judetului...“. Probabil ca încrederea în valoarea de model a textelor administrative deja existente face ca o asemenea greseala, odata aparuta, sa se raspândeasca destul de repede, chiar în acte emise de institutii importante ale statului. Limbajul oficial le apare multor utilizatori ca un cod aparte, cu reguli si secrete proprii, care dispenseaza de supunerea fata de normele uzuale ale limbajului.

Cel putin la fel de semnificativ ca începutul se dovedeste a fi si finalul scrisorii oficiale, administrative ori comerciale. De altminteri, e de înteles ca un text adresat unei impersonale institutii nu s-ar putea încheia foarte firesc printr-o formula de tipul „Cu stima“, „Cu consideratie, ...“; oricât ar parea de banale si generale, aceste încheieri presupun o relatie individualizata. Ca si formula de adresare discutata mai sus, ele apropie scrisoarea oficiala de structura generala a scrisorii. Aparitia lor, fie si sporadica în faza „de tranzitie“ si de oscilatii stilistice pe care acest tip de text o traverseaza, anunta modelul viitor. În fine, nu e lipsita de semnificatie nici simpla semnatura. Un detaliu aparent formal si riscând sa treaca neobservat separa ordinea uzuala la noi: functia precedând numele (DIRECTOR – si, dedesubt, Ion Vasile) de cea în care numele apare pe primul loc (Ion Vasile – si, mai jos, *Director*). Ordinea nu e întâmplatoare: corespondenta impersonala a deceniilor trecute a fost purtata exclusiv în numele functiei, considerate infinit mai importanta decât persoana care o ocupa vremelnic.

În cuprinsul scrisorilor oficiale sau comerciale, dar si în alte tipuri de texte asemanatoare, frapanta este reducerea la minimum, produsa în deceniile de regim totalitar, a formulelor de politete. Comparatia cu corespondente straine sau chiar autohtone, de pilda antebelice (si acestea copiind si adaptând, în buna masuram modele externe, pentru ca este absolut firesc ca asemenea tipare sa tinda spre unificare si uniformizare) e revelatoare. O formula foarte banala în scrisorile de raspuns în corespondenta purtata în engleza – de tipul

„Va multumim (va multumesc) pentru scrisoarea dumneavoastra“ ar parea destul de neobisnuita în multe situatii oficiale din corespondenta româneasca din perioada de dupa al doilea razboi mondial: multumirile adresate cuiva care cere sfaturi, referinte, mostre sau chiar cuiva care face reclamatii apartin unui cod mult mai elaborat al relatiilor comerciale decât cel exersat în timpul totalitarismului comunist. În micul manual al lui Voina 1927 erau indicate numeroase formule politicoase, care ar fi socat, desigur, într-o scrisoare oficiala sau comerciala ulterioara; probabil ca nici în epoca respectiva nu erau toate la fel de raspândite: „Am onoarea a va informa...“; „Simt deosebita placere aducându-va la cunostinta...“; „Ne luam libertatea de a va preveni...“; „Îmi permit a va întreba...“; „Ma veti îndatora foarte mult daca veti avea bunatatea sa...“ etc.

În contrast cu acestea, în corespondenta oficiala impusa dupa 1950, actul de limbaj e cel mai adesea formulat direct, nefiind prefat de formule de politete; enunturile sunt, pur si simplu, „va informam ca...“, „va remitem...“, „va solicitam...“. Scrisoarea de raspuns începe, pe un ton neutru, în mod rigid si uneori chiar inadecvat gramatical sau semantic: „Ca raspuns la...“; „Ca urmare la...“; „Urmare scrisorii dvs.“, „În considerarea adresei dvs.“ etc. Singura marca de politete demna de luat în seama prin mai deasa ei întrbuintare ramâne obisnuitul „va rog“: în rest, chiar manualele uzuale de corespondenta (de pilda, cele pentru liceele economice) raspândeau ideea ca o formula precum cea de încheiere e facultativa în circuitul intern, devenind „obligatorie în scrisorile (...) de comert exterior“.

De altfel, daca ierarhiile trecutului presupuneau reguli de adresare relativ simple, momentul revenirii la normalitate, sau cel putin la diversitate, într-o societate cu surse multiple de autoritate si raporturi de putere complexe i-a pus în dificultate pe cei care redactau scrisori oficiale. Aceasta situatie poate fi ilustrata printr-un exemplu din anul 1993: o scrisoare (reprodusa de un ziar) era semnata de un prefect de judet, de presedintele consiliului local si de primarul unui municipiu; ei se adresau unui cunoscut senator, cerându-i sa elibereze camera pe care acesta o ocupa în primarie. În scrisoare, tonul adresarii oscileaza comic între stilul cererii respectuoase si cel al somatiei, al ordinului de evacuare. Rezultatul e o evidenta confuzie de roluri si de situatii: „Stimate domnule senator, cu deosebita consideratie va aducem la cunostinta solicitarea noastra privind eliberarea încaperii ce v-a fost repartizata...“.

Un alt exemplu interesant de amestec de coduri e oferit de scrisoarea adresata (în 1992) de un bine cunoscut primar confratilor sai. Documentul, emis de semnatat în timpul campaniei sale electorale pentru presedintie, oscileaza între singularul si pluralul persoanei I, între tonul de rugaminte personala si cel de adresa oficiala, prin care s-ar trimite indicatii si dispozitii. Desfasurarea scrisorii e un du-te-vino între aceste ipostaze. Textul are toate attributele formale ale unei scrisori oficiale: antet, numar de înregistrare,

formula de adresare impersonala („Catre Primarul...“). Începutul, foarte direct, expliciteaza însa un continut în mod evident personal, neoficial: „Apelez la Dumneavoastra si la colaboratorii Dumneavoastra care doresc sa sprijine candidatura mea la functia de presedinte al României prin semnarea listelor de sustinatori.“ Fraza imediat urmatoare (de altfel prost construita sintactic) înlocuieste singularul persoanei I prin plural si adopta formulele tipice dispozitiilor oficiale. Un eventual act de bunavointa e transformat, prin automatismele limbajului, în îndatorire de serviciu: „Va rugam ca pîna la data de 15 august a.c. listele completate si semnate în încheiere de catre cei care le-au întocmit, sa dispuneti ca sa fie trimise la Primaria municipiului...“. Ultimul enunt e o revenire la persoana I singular si contine o formula de încheiere raspîndita, dar nu si foarte potrivita situatiei: „Va multumesc pentru sprijinul acordat“. Bazata pe anticiparea reactiei favorabile, formula în cauza, folosita din pacate destul de des pentru situatii cînd raspunsul ar putea sa nu fie favorabil, pare mai putin politicoasa decât altele (de tipul „Sper ca veti examina cu bunavointa cererea mea“) tocmai prin excesul de certitudine pe care îl exprima.

În orice caz, textul în discutie poate fi banuit fie de ignoranta si lipsa de discernamînt în detectarea situatiei de comunicare, fie de intentia de a întretine o confuzie profitabila între domeniul public si cel privat. Din scrisoare lipseste oricum cu desavîrsire singurul lucru care ar fi putut sa o „normalizeze“: persuasiunea. Eventualul apel la sentimente colegiale si la simpatii, folosirea de argumente, scuze si promisiuni ar fi reprezentat macar o sincera încercare de adecvare la situatie (situatie care ar fi ramas tulbure, prin implicatii, prin sugestia de a folosi functionarii publici într-un scop personal, sau în orice caz de natura politica, nu administrativa). Scrisoarea primarului ramîne un bun exemplu pentru doua din marile defecte ale corespondentei oficiale românesti din „perioada de tranzitie“: confuzia situatiilor si totala ignorare a persuasiunii (si, implicit, a unei politeti mai clar marcate): autorii textelor par sa-si imagineze ca simpla autoritate a unei hîrtii oficiale îl obliga pe destinatar sa se supuna vointei lor.

Urari

Urarile formulate de sarbatori sunt, inevitabil, conventionalizate. Formulele de urare, aproape la fel de fixe ca mai simplele formule de salut, valoreaza prin functie mai mult decât prin continut. De aceea, probabil, inovatia extrema este evitata: le-ar face de nerecunoscut, deci nefunctionale. Nici stereotipia nu e totusi acceptata cu draga inima, pentru ca depersonalizeaza. O dovada este cartea postala cu urari tiparite, cu formule tipizate: de obicei, refuzînd impersonalitatea textului tiparit, expeditorul adauga cîteva rînduri – care ramân adesea tot atît de impersonale, de conventionale. Purtatoare de semnificatie sunt în acest caz mai ales codurile

extralingvistice: gestul expedierii, scrisul de mână, proporția în care pagina e acoperită de scris. Adaosul, tautologic în fond, devine semnificativ prin formă.

Urarea-tip, fixată prin uz, reprodusă de tipar, valabilă în situațiile cele mai diverse, suferă un proces de obiectualizare. De foarte multe ori ea este introdusă printr-o formulă metadiscursivă de tipul „primiti de la noi urarea:...“; „tradiționala urare de...“ (urarea-emblema e de multe ori diferentiată grafic: prin ghilimele, majuscule, poziție excentrică în text). Urarea devine astfel un citat, izolat de restul textului. Autorul, convins de caracterul cliseizat al formulei de urare, îi anulează orice sugestie magică, reducând-o la un semn, la o simplă formulă de salut: „va dorim «sarbatori fericite»“; „«sarbatori fericite» si «la multi ani cu sanatate» va ureaza cu toata dragostea...X“. Urarea primește, ca orice substantiv, articol și determinant adjectival: „va uram un calduros «La multi ani»“; „va doresc multa sanatate si traditionalul «La multi ani!»; X „va ureaza sanatate, fericire si un sincer «La multi ani»...“. Citată, urarea rămâne doar purtătoarea unor marci afective conventionale.

Oricum, formularea explicită a actului de urare pare a fi trasatură aproape generală a scrisorilor sarbătorești moderne. Urările directe – „Sa fiti sanatosi“ – „Sa aveti...“ – „Sa va aduca Anul Nou...“ – „Sa va dea Dumnezeu...“ sunt, în ultimul timp, mai puțin frecvente decât cele introduse printr-un verb de declarație: *urez, adresez, trimit, transmit...* Tot mai puține dintre urările contemporane par să adopte formula directă, în care doar modul verbului să marcheze forța magică a prevestirii binelui. Forma tipică a urării e un enunț cu verbul la modul imperativ sau conjunctiv: „Fii fericit“; „Sa traiesti!“; textele populare (colinde, plugusoare, sorcova) o ilustrează din plin: „Ramii gazda sanatoasa/ cu colinda veseloasa“; „Ramii dara sanatos/ Cam în vestea lui Hristos“; „Si va veseliti“; „Sa traiti/ sa-mbatrâniti“; „Iar (cutare) cel frumos / El sa-mi fie sanatos“ etc. Verbul urării se referă fie direct la starea destinatarului – „Fiti sanatosi si veseli!“; „Sa traiesti ani multi cu sanatate si voie-buna“ (citate din corespondența dintre Caragiale și Paul Zarifopol, în Zarifopol 1987: 69, 61), fie la puterea divină care o creează: „sa va dea Domnul tot ce doriti...“; „Da, Doamne, gazdei noroc“.

Combinarea celor două formule nu e întâmplătoare în urarea de mai jos, în care bucuriile momentului pot fi atribuite direct, dar cele pe termen lung au nevoie de invocarea ajutorului divin: „Anul Nou sa-l petreci cu sanatate si fericire si sa-ti deie Dumnezeu într-însul si în cei viitori toate câte îți dorește sufletul meu“ (scrisoare din 1839 către C. Negruzzi, în Heliade Radulescu 1972: 51). Urările mai noi au substituit agentul transformării, de multe ori sub presiunea ideologiei: „*noul an* sa va aduca...“; „*sarbatorile de iarna* sa va aduca multe bucurii, sanatate si ani multi“ etc.

Tiparul mult mai răspândit astăzi, mai ales în structurile conventionalizate ale urării, cuprinde un „verb de declarație“, un performativ explicit. *A ura* explicită actul de vorbire; în concurență cu el și cu o valoare asemanătoare apare verbul *a dori*, care descrie condiția sincerității,

corespondentul interior al urarii: „*va uram* multa sanatate, bucurie si tot ce va doriti“; „*va dorim* multa sanatate, fericire, noroc“. Echivalarea celor doua verbe si mai ales desemantizarea lor prin folosire insistenta sînt dovedite de proliferarea unor combinatii ilogice, de tipul *a dori urari*: „*va dorim* din toata inima calde urari de sanatate, viata lunga, fericire...“.

Limbajul oficial a introdus în aceasta serie si verbe ca *a adresa, a exprima*: într-un plugusor oficial puteam deci întâlni versurile „S-adresam la fiecare/ În prag de an o urare“.

Probabil ca nevoia de a transforma o formula scurta într-un text lung – cantitatea fiind unul din semnele exterioare care diferentiaza urarile – atrage o noua explicitare inutila (deductibila din context si din sensul urarii), cea a circumstantei care provoaca transmiterea urarii: „cu ocazia...“, „cu prilejul...“; introducerea prin „de“, mai fireasca („de Craciun...“) e destul de rara. Textul urarii ajunge sa semene, tot mai mult, cu cel al corespondentei oficiale, administrative, cu tiparele sale fixe: „În urma...“, „În legatura cu...“, „*va comunicam*“ / „*va transmitem*“ / „*va rugam*“. Existenta unei relatii destul de strânse între urarea uzuala si corespondenta oficiala e confirmata de alte formule si mai protocolare: „Va rog sa primiti cele mei sincere urari“; „primiti, va rog...“; „permiteti-mi sa va adresez calde urari“; „va rog sa-mi permiteti sa va urez...“ etc. Întîlnite în relatiile de maxima politete dintre persoane legate prin interese si afaceri, reprezentând firme sau institutii, ori între care exista o distanta sociala apreciabila ori un raport de tip „subaltern – sef“, aceste formule se combina automat cu pluralul persoanei a II-a si cu toate marcile politetii ceremonioase. De fapt, riscul conventionalizarii absolute este amplificat, în cazul de fata, de cel al confuziei de situatii: limita dintre scrisoarea oficiala si cea particulara, amicala, familiara nu e totdeauna clara. Excesul de politete e adesea ambiguu, oscilând între farmecul retro si reflexul umilitatii birocratice.

Varietatea obtinuta în limitele unui inventar dat e foarte relativa: ea consta, cel mai adesea, în acumulare, care însa sporeste caracterul artificial, retoric al urarii. Sunt alaturate cuvinte si sintagme-cheie: *sanatate, fericire, bucurie (bucurii), noroc, prosperitate; viata lunga, împlinirea (realizarea) tuturor dorintelor*; urarile în limba de lemn adaugau acestei serii *succesul în activitate, sporul la munca si îndeplinirea planului*. Daca în combinatii se introduc si intensificatorii *mult, nenumarat, deplin, din inima (din toata inima)* – pentru lucrurile urate – si *(cele mai) calde, sincere, alese* – pentru urari, tabloul e aproape complet.

Sintagma „sarbatori de iarna“, utilizata curent în perioada totalitarismului comunist pentru a masca semnificatia religioasa a Craciunului, a persistat si dupa 1989, cu un sens larg (si chiar vag, cum o vadeste strania formulare „Sarbatorile de iarna si Craciunul“); concurentele sale sunt „Sarbatori“ pur si simplu, sau chiar, marcat, „Sfintele Sarbatori“.

În orice caz, oricât de influentate de stilul oficial ar fi textele pe care le-am discutat, din ele lipseste cu desavîrsire verbul *a felicita*. Nimanui nu-i

vine în minte ca în textul pe care îl redacteaza sa-l *felicite* pe destinatar de Craciun sau de Anul Nou. Lucrul e foarte firesc, de altfel: verbul *a felicita* presupune un motiv personal: cineva e felicitat pentru un merit, un noroc, sau pentru un moment care „îi aparține“ (aniversare, onomastica). Nu cu ocazia marilor sarbatori; chiar daca urarea artificiala „Sincere felicitari“ continua sa apara (fara a trece în limbajul curent) pe ilustratia unor carti postale; chiar daca acestea au capatat – prin evolutie semantica – numele de „felicitari“.

Formule epistolare de închidere

Stilul epistolar românesc de azi sufera de o anumita saracie. Puncte sensibile par a fi tocmai cele care alcatuiesc de obicei structura de rezistenta a scrisorilor: formulele cliseizate de deschidere si de închidere. Lasând la o parte extremele – scrisorile oficiale, extrem de formale si scrisorile familiare ultrainventive, glumete, ludice – ramâne putina alegere pentru nuanțele de amicitie si de cordialitate respectuoasa. Pe hârtie, inventarul poate parea bogat: manualele de corespondenta, dintre care multe traduse si adaptate din alte limbi, contin uneori o mare varietate de formule, dintre care prea putine sunt cu adevarat în uz. Ar fi interesant sa supunem unui test cât mai multe din formulele deja înregistrate, pentru a verifica si câte din cele valabile în trecut mai sunt folosite astazi. Diferenta poate fi urmarita si prin examinarea volumelor de corespondenta ale unor personalitati culturale din trecut; am ales pentru acest mini-experiment volumele de corespondenta a lui Ion Bianu (SB I-V), ilustrative pentru stilul epistolar al unor oameni de cultura în perioada de sfârșit al secolului al XIX-lea si început al secolului al XX-lea.

O clasificare formala (gramaticala sau lexicala) a încheierilor epistolare nu spune mare lucru. Clasificarea socio-lingvistica – în functie de nuanțele exacte ale contextului si ale raporturilor (de vârsta, profesie, intimitate) dintre corespondenti – e mai interesanta. Se poate opta si pentru o abordare mai puțin riguroasa, ba chiar supusa judecatii subiective: în încercarea de a decide, dintr-un corpus de formule de acum aproximativ 100 de ani, care sunt complet iesite din uz si care au supravietuit, cu grade diferite de acceptabilitate. Unele cazuri sunt limpezi; nu mai pot aparea altfel decât în citate sau în parafraze ironice formule precum: „Al dumitale stimator“ (Jarník, scrisoare din 1900), „Al dumneavoastra iubitor“ (Goga, din 1906), „Al tau binevoitoriu“ (I. M. Moldovanu, în 1876), „Va salut cu deosebita stima, al d-voastra devotat serv“ (Lacea, în 1914), „Al dumitale amic sincer“ (Spiru Haret, în 1897) etc. Unele au iesit din circulatia reala odata cu învechirea pronumelui de politete *dumneata*: stilul epistolar actual e obligat sa opteze în mod decis pentru *tu* sau pentru *dumneavoastra*. Putin probabila e azi formula care începe cu pronumele sau cu adjectivul posesiv ori cu genitivul unui pronume de politete; structura era însa foarte raspândita în scrisorile mai vechi – „*Al tau*“ (I. Manliu, scrisoare din 1882), „*Al tau* prieten“ (Iorga, din 1903), „*Al dumitale*“ (Hasdeu,

în 1893), „*Al dumitale amic*“ (Spiru Haret, în 1896) „*Al dumitale coleg si prieten*“ (Iorga, în 1914), „*Al dv., cu respect*“ (Kirileanu, în 1927), „*Al d-voastre cu toata stima*“ (S. Fl. Marian, în 1889), „*Al d-voastra sincer amic*“ (S. Fl. Marian, în 1889), „*Al dv. cu totul*“ (G. Moroianu, în 1908). Emfaza din ultimul exemplu ne ajuta sa înțelegem de ce exprimarea posesiei, în afara unor scrisori pasionale, nu mai are mare curs. O alta structura disparuta, derivata din cea descrisa anterior, e cea eliptica. Unele scrisori se încheie, simplu, cu „Amic“ (Haret, în 1897; Hasdeu, în 1897) sau „Amic sincer“ (Iorga, în 1896), carora le urmeaza desigur semnatura.

Un exemplu interesant de cadere în desuetudine îl ofera unul dintre cuvintele cele mai frecvente în formulele de încheiere de acum un secol: *devotat*. Îl gasim la mai multi autori, în combinatii diferite: de la „*Al dumitale amic devotat*“ (Haret, în 1897; Iorga, în 1899), „*Al dumitale coleg devotat*“ (Iorga, în 1913), pâna la „*Al dumitale devotat*“ (Haret, în 1902; Iorga, în 1896), „*Al dv. devotat*“ (G. Moroianu, în 1908), si chiar „*Devotat*“ (Haret, în 1907). Adjectivul apare întarit de determinari cu rol de exprimare a valorii superlative – „*Al dv. adânc devotat*“ (Kirileanu, în 1908), „*Adânc devotat*“ (Kirileanu, în 1909), „*Al d-tale prea devotat*“ (Kogalniceanu, f.d.) sau e substituit de substantivul corespunzator: „*Al dv. cu tot devotamentul*“ (Kalinderu, f.d.). În momentul de fata, nici amicitia, nici relatiile mai formale nu mai utilizeaza expresiile *devotamentului*.

Alte formule sunt destul de apropiate de cele actuale si poate fi înca acceptata folosirea lor, usor ceremonioasa: „Primiti salutarile mele distinse“ (Iordan, în 1920) „Primește, te rog, salutarile mele“ (Iorga, în 1919), „Te salut cordial si-ti strâng mâna fratește“ (Jarník, în 1886; unele sunt chiar foarte actuale: „La revedere si cele mai bune salutari“ (Iorga, în 1914), „Multe salutari“ (Iorga, în 1914) „Cu toata prietenia“ (Iorga, f.d.), „Sa auzim de bine“ (Ispirescu, în 1881, Jarník, în 1883), „Cu deosebita stima“ (Lacea, în 1913) etc.

Intuitiile despre actualitatea unor formule pot fi verificate cu ajutorul unor corpusuri epistolare publice: listele de discutii si „Cartile de oaspeti“ din Internet. Formulele de azi cuprind în genere *salutari* si *gânduri*; adjectivele preferate sunt *bun* sau *mult*, carora li se adauga pronumele sau adjectivul nedefinit *toate*: inventarul nu permite foarte multe variatii. S-a extins uzul formulei afective „Cu drag“, care presupune totusi o relatie de prietenie mai apropiata. Neutre si generale, de folosit în orice ocazie, par a fi: „Cu cele mai bune gânduri“ si „Toate cele bune“, poate si „Numai bine“. Registrul formal selecteaza sau combina elementele „Cu stima / consideratie / respect“, eventual intensificate prin adjectivele *deosebit(a)* si *mult(a)*. Ar trebui totusi investigata reactia în fata acestor liste a unui numar cât mai mare de vorbitori contemporani, pentru a stabili cota relativa a diverselor preferinte si idiosincrazii.

Scrisori versificate

Pentru cine nu a avut ocazia sa întâlnească în experiența cotidiană scrisori versificate, punctele de referință rămân cele literare: asemenea scrisori apar în două dintre cele mai cunoscute texte ale literaturii române – *Scrisoarea III* („De din vale de Rovine / Graim, Doamna, către Tine“, Eminescu 1939: 149) și *Baltagul* („Frunzulita de mohor, / Te iubesc și te ador, / Ghita C. Topor“, Sadoveanu 1966: 39). Simpla citare, chiar fragmentară, a celor două epistole evocă una dintre principalele ambiguități ale genului: fragmentul eminescian, intermezzo liric, pune în valoare autenticitatea folclorică a scrisorii versificate (cel care scrie e un fiu de domn, dar interpretarea canonică merge în direcția unei culturi omogene – în care aristocratul tradițional se împartășește alături de țaran din cultura populară). La Sadoveanu e vizibilă, în schimb, latura semicultă, de obicei ironizată, a unei specii de graniță: care preia din poezia populară formule fixe și versificație, dar urmează și modele culte, pe care le vulgarizează. Categoriile „impure“ – în acest caz, e vorba de un fenomen de mixtură între oralitate și scris – au fost în genere neglijate de folcloristi. Altminteri, pentru o analiză a raportului dintre scris și oral, dintre o cultură „înaltă“, savantă, și una populară, asemenea texte constituie un material ideal. Le găsim uneori în culegerile noastre de folclor, de pildă, într-un volum de folclor din Maramureș (FM, p. 34-36), cuprinzând rezultatul unor cercetări din anii 1984-1987 în sate de pe malul drept al Tisei. Aerul de familiaritate cu care ne întâmpină scrisorile versificate e produs probabil de apropierea lor de o altă specie neglijată de folcloristi din cauza naturii ei incerte și prea moderne: textul de *amintire*, perpetuat timp de decenii între adolescenți, păstrându-și cam aceleași motive și același limbaj indiferent de trecerile de la o generație la alta.

O trasatură specifică a scrisorilor versificate e insistența lor metadiscursivă, tematizarea acțiunii de a scrie, cu motivele, circumstanțele, instrumentele și fazele ei. Începutul enfatizează, desigur, chiar începerea scrisului: „Frunzulita spic de grâu, / eu încep carte să scriu, / tot din toc și din penită / și din buna mea voință“. Deschiderea se asociază, în mod tipic, urării; în același timp, textul pune în evidență, printr-o simplificare care alunecă în comic involuntar, clasicul paralelism cu natura devenit cliseu școlar în interpretarea poeziei populare: „Cu începerea scrisorii / îți doresc mirosul florii / și pe vântul care bate / îți compun această carte“. Cele mai amuzante sunt detaliile banale prezentate ca acțiuni pregătitoare și însoțitoare ale scrisului – „Aseară la ora șase / mi-am tras scaunul la masă / și pe el m-am așezat / și de scris m-am apucat“. Evident, în mod simetric începutului e tematizat și sfârșitul comunicării, așa cum se întâmplă, în fragmentul care urmează, introdus tot printr-un vers de tipul „descriere de natură“: „Bate vântul de la munte, / as avea de scris mai multe, / dar din scris mă mai opresc / să văd ce răspuns primesc“.

numeroase – dintr-o mai veche colecție de folclor. E vorba de primul dintre volumele seriei *Folclor din Moldova* (FMd I); o parte considerabilă a cărții o reprezintă peste 300 de *Cântece populare-scrisori din timpul războiului din 1916-1918*. Materialul a fost adunat de autorul colecției, Mihai Costachescu, în timp ce era mobilizat, în primul război mondial, la Cenzura militară. Situație ideală pentru un filolog, nu lipsită de o anumită ambiguitate morală în actul de a citi și a folosi – fie și în scop științific – scrisorile altora. Condiții asemănătoare au determinat de altfel și apariția foarte interesantei cărți a lui Spitzer 1921 despre scrisorile prizonierilor de război italieni din perioada 1915-1918; ar merita încercată o comparație între cele două corpusuri (desi, în volumul lui Spitzer, accesul la texte e indirect și fragmentar, fiind vorba de o operă de comentariu, de analiză tematică și stilistică).

În scrisorile soldaților români, întâlnim desigur comentariile metadiscursive despre începerea scrierii „Foaie verde de homei, / Am pus mâna pe condei, / Si condeiul pe hârtie / Si-am început cu dor a scrie“ (p. 469); textele nu sunt lipsite de neologisme „Eu sazut și pus pe gând / Îți comunic acest rând“ (p. 525), chiar în enunțuri prezentative școlare – „Si compunerea-i așa: (...)“ (p. 536). Foarte răspândit e procedeul dublării sinonimice – „*Mai întâi si la-nceput* / Te cuprind și te sarut, / *Mai întâi si mai de toate*, / Îți trimet, puiule, carte“. Formula finală descrie adesea tocmai oprirea din scris: „As mai scri, dar nu mai pot / Ca ma doare mâna-n cot“ (p. 472).

Mesajele postei electronice (e-mail)

Schimbările de mesaje prin posta electronică sunt o formă de comunicare pe care analiștii discursului și mai ales ai dialogului au început deja, de câțiva ani, să o înregistreze și să o descrie. Noul tip de text a primit destule caracterizări grabite și riscante, care generalizează un anumit uz, sau au în vedere doar anumite grupuri de corespondenți (există de pildă ghiduri practice în care se afirmă peremptoriu că mesajele de tip e-mail sunt neapărat în engleză, că sunt simple, la obiect, scurte și clare); cercetările lingvistice constată însă frecvența cu care se recurge la limbile materne ale vorbitorilor, cu tot jocul stilistic pe care cunoașterea profundă a unui idiom îl permite: amestecul de forme colocviale și literare, contrastele producătoare de ironie etc. (Vasconcelos 1998). Același mijloc de comunicare poate avea un uz profesional, publicitar, informativ, dar și unul personal, ludic, afectiv – și chiar estetic. De fapt, una dintre puținele caracterizări generale ale fenomenului ar putea viza, cred, tocmai extrema libertate și diversitate a alegerilor sale textuale și stilistice. S-a observat deja că mesajele electronice combină trasături ale scrisului și ale oralității. Dispensându-se de multe formule fixe, mesajul electronic e liber să imite atât o scrisoare tradițională și ceremonioasă, cât și un apel oral; să devină un text autonom, o replică în dialog sau un simplu fragment (textul poate fi redus la minimum, la o interjecție – „Ei?“, „Alo!“ sau „Pa“ – a

carei scurtime sa intre în contrast cu rigida si elaborata „caseta tehnica“ a adreselor).

De la stilul epistolar (caruia îi apartin de fapt), scrisorile electronice iau adesea nu numai modul fundamental al punerii în pagina, dar si formulele de începere („Draga...“) si de încheiere („Cu drag...“), structura în paragrafe, adaosul unui „post scriptum“ etc. Totusi, spre deosebire de scrisoarea reala, toate aceste forme sunt absolut optionale – ceea ce de altfel le si reîncarca de continut comunicativ. Atunci când textul poate începe si abrupt (cu o exclamatie ori cu raspunsul la o întrebare), recursul la o formula fixa e semnificativ: atribuie mesajului un caracter formal, într-o relatie respectuoasa ori în contactarea unei persoane insuficient cunoscute – sau unul solemn, pentru a anula o întrerupere temporara a corespondentei, pentru a anunta o veste proasta sau chiar si numai pentru a construi un text unitar si compact. În cazul mesajelor postei electronice uzul e mai permisiv, acceptându-se mai usor neglijente în forma lingvistica a textelor: acestea sunt trimise uneori fara o relectura si cu inevitabile greseli de dactilografiere (evident, aici scrupulele personale sunt esentiale, caci nu e rar nici corespondentul care își corecteaza si își rescrie textul cu atentie si minutiozitate filologica). Alianta dintre oralitate si scris e foarte strânsa: daca producerea fara revizie apropie textul de oralitate, tipul de greteli îl readuce în sfera scrisului.

Posta electronica permite, pe de o parte, fragmentarea textului si o punere în pagina destul de libera; pe de alta parte, reduce inventarul de mijloace de reliefare grafica (sublinieri, variatii de caractere). Între caracteristicile fenomenului se numara cu siguranta si o anume tentatie a intertextualitatii: usurinta tehnica cu care se copiaza si se reproduce un text în text poate produce rezultate destul de complicate, în care mesajul initial e întretesut de raspunsuri si comentarii, care apoi pot fi reluate în alt mesaj, pâna la veritabile puneri în abis – usor de produs, dar riscând sa îngreuneze lectura.

Corespondentii români sunt obligati de limitele sistemului sa scrie fara semnele diacritice specifice ale literelor *a*, *s* si *t*; faptul e acceptat în genere fara ezitari si fara tentative de a substitui semnele absente prin alte mijloace conventionale. Pentru vorbitorii nativi, nu e deloc greu sa recunoasca cuvintele în contextul lor, chiar daca informatia grafica e diminuata. Doar când simte nevoia sa produca un joc de cuvinte, o deformare glumeata, un cuvânt nou, autorul mesajului recurge la sisteme de transcriere ale sunetelor respective – în genere împrumutându-le din diverse limbi de circulatie („shpatziu“).

În fine, unul din lucrurile cele mai interesante – si care diferentiaza destul de profund mesajul electronic atât de scrisoarea traditionala cât si de alte forme de comunicare orala si scrisa – e ocazia de a da textului un titlu. De fapt, cu cât textul e mai informal, mai fragmentar, mai telegrafic, cu atât prezenta titlului e mai semnificativa. De la modelul initial, cu scop practic, al titlurilor rezumative si informative, scrisorile amicale ajung usor la jocul titlurilor glumete si literare; astfel ca, în efemeritatea sa, mesajul realizeaza adesea si o

aspiratie ludic-estetica.

Scrisori orale: „mesaje pe robot“

La sfârșitul secolului al XX-lea au aparut o serie de situatii de comunicare noi, care ofera prilejuri interesante de observatie asupra folosirii limbajului; una dintre ele este produsa, în dialogul telefonic, de sistemul automat de înregistrare de mesaje, ale carui denumiri sunt destul de variate în diferite limbi de circulatie (engl. *answering machine*, fr. *répondeur*, germ. *Telefonbeantworter*, it. *segreteria telefonica* etc.) si pentru care în româna pare sa se fi impus termenul *robot* (atestat, de pilda, de anunturile de mica publicitate: „robot telefonic“, „robot digital“, „telefoane robot“, „fax/robot/telefon“).

În ultimii ani au fost publicate, în diferite reviste de specialitate, câteva studii asupra noului tip de comunicare: Alvarez-Caccamo, Knoblauch 1992, Dingwall 1992. Autorii lor au observat ca, indiferent de limba folosita, fenomenele discursive în cauza sunt foarte asemanatoare; ele se regasesc desigur si în româna, dar suportul tehnic însusi („robotul“) e deocamdata relativ putin raspândit, iar cercetarea lingvistica a mesajelor nu a fost înca, din câte stim, întreprinsa. Cazul mesajelor lasate „pe robot“ e interesant prin conditiile sale de comunicare absolut specifice, dar si prin faptul ca nu si-a format înca o rutina care sa ofere tipare stabile si sa simplifice alegerile vorbitorilor. Probabil ca oricine a fost pus prima oara în aceasta situatie a simtit o anume dezorientare, dupa cum oricine a ascultat mai multe înregistrari a putut observa în ele un mod nu tocmai relaxat de a folosi limbajul: marcat de pauze, ezitari, confuzii, schimbari de ritm.

Situatia mesajelor înregistrate e neobisnuita în masura în care, desi tine de oralitatea spontana (lipsita de elaborarea scrisului), nu permite interactiunea fundamentala pentru dialog: cooperarea interlocutorilor, care sa îsi ofere reciproc puncte de sprijin, confirmând contactul, cerând lamuriri suplimentare etc. Se constituie astfel o oralitate anormala, artificializata, care poate provoca reactii de respingere sau de aparare (în Dingwall 1992 se culeg chiar marturiile celor care prefera sa închida telefonul, renuntând la lasarea mesajului, sau revin dupa ce si l-au pregatit, eventual în scris). O ezitare si mai ales o eroare nu pot fi sterse: ele comunica ceea ce vorbitorul n-ar fi vrut sa spuna, fiind imposibila atât corectia fara urme (ca într-o scrisoare refacuta) cât si reglarea, negocierea (ca în dialog). Spaima de a scapa de sub control o situatie – în cazul dat, una de comunicare – e provocata, cel putin la început, de multe dintre mijloacele tehnicii moderne. Situata îi impune vorbitorului sa elaboreze pe loc, pe neasteptate si fara sprijin dialogal, un mesaj complet, autosuficient, situat la interferenta a doua tipuri de text: „scrisoare“ si „conversatie telefonica“; un

mesaj care în mod normal are o existență efemeră, dar poate fi și păstrat, sau macar auzit de altcineva decât de destinatarul vizat. În mica invenție cu scop strict utilitar se acumulează de fapt multe contradicții: între oral și scris, spontan și elaborat, public și privat.

Un material interesant așteaptă deci să fie cercetat: el cuprinde formule de salut, de autoprezentare, strategii de autocorectare sau de amânare a informației, chiar de renunțare („vorbit mai târziu“); în mesaje este folosit prezentul sau trecutul, după cum perspectiva adoptată este cea a emitorului sau cea a destinatarului. Modelul interactiv al dialogului este atât de puternic încât cel care vorbește se pune deja în situația ascultătorului său: o scrisoare este mai egocentrică („îți scriu acum...“), un mesaj telefonic renunță mai ușor la reperele reale ale autorului său, preluându-le pe cele ipotetice ale destinatarului, poate și sub presiunea unor strategii orale ale politetiei („ți-am telefonat“, „voiam să-ți spun...“).

III. PREGNANTA ORALITATII

E recunoscut faptul ca stilul jurnalistic actual se apropie de oralitatea familiara, din care împrumuta masiv cuvinte, locutiuni, modele sintactice, procedee stilistice. Patrunderea masiva a elementelor de oralitate în stilul jurnalistic scris e un fenomen foarte evident, care a fost de mai multe ori comentat din punct de vedere lingvistic si care a trezit reactii contradictorii: de la satisfactia în fata expresivitatii, a vivacitatii inventive si a pitorescului pe care le aduce în scris registrul colocvial, pâna la iritarea produsa de neglijentele exprimarii, de încalcarea normelor, de prezenta unui lexic considerat de obicei vulgar. Invazia oralitatii familiare ni s-a parut de la început semnificativa si utila mai ales prin aspectul ei subversiv: în masura în care contrasta cu dominatia publicistica a tonului serios-birocratic sau a celui liric-samanatorist, dinamitându-le cliseele. În momentul de fata, când stilul vioi pare sa fi câstigat batalia, e probabil nevoie ca excesele sale ludice sa fie din când în când temperate.

Ca stilul jurnalistic actual preia numeroase elemente din oralitate, fixând în scris forme populare si argotice, e un fapt evident, repetat si deja banalizat; caracterul oral este una din principalele inovatii produse în acest registru la noi, dupa 1989. Desi are trasaturi specifice, fenomenul nu e însa un caz unic, pentru ca în multe alte culturi moderne o parte a presei a optat pentru o asemenea strategie lingvistica, cu avantajele ei indubitabile: accesibilitate, crearea unui sentiment de familiaritate si complicitate cu publicul, expresivitate, compensare a banalitatii de continut prin producerea de surprize lexicale. Trasaturi specifice (si discutabile) ale jurnalismului românesc sunt, cum bine se stie, excesul de oralitate, alunecând în manierism stilistic sau în laxism al exprimarii, uneori în vulgaritate, ca si tendinta de a nu adapta stilul la tema si situatie, folosind un limbaj „cotcaresc“ sau „mistocaresc“ si în paginile serioase de informatie sau analiza politica. Oralitatea se manifesta atât în plan ortografic (în înregistrarea accidentelor fonetice, a pronuntiei dialectale sau inculte), cât si la nivel lexical, sintactic, pragmatic.

1. Argoul – privire generala

În privinta variantelor non-conventionale ale limbii se ridica, mai întâi, o problema terminologica. Se poate discuta, de la caz la caz, daca cuvintele si expresiile cu sensuri, adesea si cu forme de negasit în dictionarele de limba contemporana, care apar în conversatia relaxata a tinerilor sau a mai putin tinerilor sunt încadrabile în categoria *argoului*, a *jargoanelor* sau a *limbajului familiar*. Primele posibilitati presupun circulatia într-un cerc mai închis, cea din urma – o relativa frecventa si accesibilitate a formelor în cauza. Se pot face, apoi, consideratii estetice sau morale legate de folosirea acestui limbaj: dupa unii, caracterizat de o saracire a exprimarii, de cuvinte polisemantice care se repeta foarte des, cu nuante marcate doar de intonatie si context; dupa altii, dotat cu expresivitate si inventivitate, manifestate în evidentul caracter metaforic, în puterea derivativa si mai ales în capacitatea de permanenta înnoire a acestui compartiment al limbii.

În 1993, George Astalos povestea despre manuscrisul dictionarului sau de argou românesc, pierdut în primele-i peregrinari pariziene. În prefata unui studiu lingvistic aparut la Salzburg, în 1992, Theodor Granser deplânge faptul ca teza lui A. Juilland despre argoul românesc, sustinuta la Sorbona în 1951, nu e de gasit. A. Juilland însusi, într-un articol din 1952, recunoaste ca i-a fost imposibil sa dea de urma unei teze germane, având acelasi subiect, care fusese sustinuta în anii razboiului. O uimitoare traditie a cartilor pierdute face din argoul românesc un domeniu înca supus aventurii si întâmplarii, prea putin cunoscut.

Înregistrarea sa a început totusi de pe la jumătatea secolului trecut: foarte târziu, în comparatie cu situatia echivalentelor sale europene; destul de devreme, în raport cu fazele de evolutie a culturii românești, care a neglijat de altminteri, în deceniile urmatoare, o varietate lingvistica „marginala” (interlopa, predominant citadina, vag internationala). Primele atestari apar deci mai mult ca o ciudatenie izolata decât ca un început de investigatie si de utilizare literara. N. T. Orasanu, în 1861, în *Întemnitarile mele politice*, ofera o lista de termeni din limbajul detinutilor de drept comun si din „jargonul cartofoilor de cafelele”; lista aparuse, cu un an în urma, nesemnata, în revista *Coarnele lui Nichipercea*. O va prelua integral G. Baronzi, în *Limba româna si traditiunile ei* (1872), ca ilustrare pentru „limba caraitorilor”. Baronzi încercase, de altfel, sa foloseasca în scop literar materialul în cauza: în 1862, în romanul *Misterele Bucurestilor*. E vorba de câteva pagini, cu scene de închisoare, constituind un simplu experiment, un exercitiu stilistic, care urma modelele straine ale genului, încercând sa-si atraga cititorul prin exotism.

Înnoire si continuitate

Fie ca apare în ipostaza de limbaj secret, „tehnic“, fie ca este un limbaj pur expresiv, folosit din dorinta de individualizare a unui grup fata de altele, argoul se caracterizeaza printr-o tendinta de înnoire mai puternica decât cea a limbii comune. Doar schimbându-se, principalul tip de argou – limbajul grupurilor marginale, în primul rând al hotilor – își poate împlini scopul practic de pastrare a secretului, violat de indiscretii, de cercetari politienesti sau de studii lingvistice. Alte tipuri de argou – mai deschise, comune unor categorii de vârstă, utilizate din fronda si amuzament sau pentru a marca apartenenta la un grup si disocierea de altele – se reînnoiesc din ratiuni preponderent estetice: pentru a fi mereu expresive, inventive, libere. În masura în care cuvinte si expresii argotice (din toate categoriile, între care interferentele sunt evidente) patrund în limbajul familiar, si de aici în limba comuna, „uzura“ lor e compensata prin aparitia unor noi forme.

E puțin probabil ca vreun vorbitor de astazi sa mai considere ca făcând parte din argou cuvinte precum *fraier* sau *smecher* (desemnari pentru personajele principale ale unui tipic act de înșelare, minciuna, furt etc.); în studiile publicate prin anii '30, cei doi termeni erau inclusi în vocabularele speciale, unde primeau glosari si faceau obiectul disputelor etimologice. Foarte rapida schimbare de statut e reflectata de dictionare. DEX 1975 înregistreaza pe *fraier* si *smecher* fara nici o indicatie si restrictie stilistica, neconsiderându-i deci nici macar termeni familiari (ceea ce mi se pare totusi o exagerare în permisivitate: cele doua cuvinte sunt greu de imaginat într-un discurs neutru sau oficial). *Fraier* nu era însa cuprins în DA, marele dictionar academic a carui litera F a aparut în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea. De altfel, nici DLRM 1958 nu-l include: ceea ce ar însemna ca în mai puțin de doua decenii *fraier* trece de la statutul de marginalitate absoluta la acela de cuvânt plin al limbii. Ca editia a doua a MDE, aparuta la scurt timp dupa DEX si folosindu-i din plin materialul, îl omite din nou pe *fraier* e mai puțin semnificativ, faptul explicându-se prin orientarea preponderent tehnico-stiintifica a unui dictionar enciclopedic. *Smecher* ocupa, în schimb, aproape o coloana în DLR – *seria noua, litera S*, 1978: aici se face o diferenta neta (destul de discutabila) între doua sensuri ale cuvântului: 1) „istet“ si 2) „tânăr care cauta sa se remarce ca om de spirit prin manifestari ostentative (si impertinente), menite sa epateze (si sa scandalizeze) pe cei din jur“ (?). Doar cel de-al doilea sens ar fi familiar; primul – singurul notat în DLRM sau în MDE – bucurându-se de o acceptare totala.

Exemplul de mai sus – al unor cuvinte de mare succes, a caror frecventa în vorbire a silit dictionarele sa le accepte – ilustreaza o idee mai veche, a lui Dauzat 1956, dupa care „argoul accelereaza reînnoirea limbii“. E totusi de banuit ca exista si elemente relativ stabile, care asigura continuitatea unui limbaj special: din pacate, circulatia aproape exclusiv orala a argoului face ca probarea acestei continuitati sa fie foarte dificila. Cu atât mai dificila, în cazul românei, cu cât înregistrările de material argotic si studiile lingvistice asupra

domeniului au fost foarte putine. Mai mult: având în vedere de obicei câte un grup restrâns de vorbitori, acestea si-au asumat riscul de a înregistra forme accidentale, pasagere, de circulație limitată și de a nu pune întotdeauna în evidență ceea ce e viabil și general la un moment dat.

Primele atestări, cele datorate lui Orasanu 1860 și 1861 și Baronzi 1862, 1872, cuprind termeni cu totul învechiti, sintagme disparute; desigur, o asemenea afirmație poate fi oricând contrazisă de o realitate careia îi cunoaștem prea puține date. Până la proba contrarie (o eventuala dovadă a circulației actuale a cuvintelor respective), putem observa că însuși termenul generic pentru utilizatorii limbajului secret, pentru hoti – *caraitori* sau *cârâitori* (grafia este interpretabilă) a ieșit din uz. Învechiti par și „termenii tehnici” care desemnează obiectele (în cazul dat: vietățile) de furat: *lumânare* „gâsca”, *cocoana* „gâina”, *barosan* „curcan” etc. De altminteri, Al. V. Dobrescu considera, în 1938, că termenii în cauză fuseseră deja substituiți prin inovații metaforice sau metonimice asemanătoare: *lumânare* era înlocuit de *lopata*, *cocoana* de *raschitoare*, *barosan* de *picioroange* s.a.m.d. Noutățile din 1938 ni se par astăzi la fel de neobisnuite ca sinonimele lor mai vechi. Dacă ne-am opri la ele, argoul românesc ar deveni o falsă etichetă, parând să acopere fapte de limbaj foarte diferite, fără legătură între ele: discontinuitatea ar desființa cu totul categoria. Există totuși, cum vom vedea, și surprinzătoare persistente, într-un limbaj mai puțin instabil decât s-ar crede.

Scurtele liste de cuvinte publicate de Orasanu și Baronzi în 1861 și 1871 nu permit, desigur, generalizări asupra argoului românesc din epocă; pe cititorul lor actual îl sochează însă evidentul caracter popular al seriei – care cuprinde, de exemplu, *purcea* cu sensul de „ladă”, *ochisori* sau *ochi de vulpe* „monede de aur”, *bidiviu* „baiat, barbat tânăr”, *chezas* „lăcat”, *cânepa* „par”, *zapciu* „câine” etc. Universul și limbajul rural îndepărtează argoul secolului trecut de cel actual (preponderent orășenesc), creând impresia de discontinuitate: ne imaginăm cu greu cuprinderea cuvintelor de mai sus în aceeași categorie cu modernele *avion*, *gestionar*, *mentosan*, *parasuta* etc. Și mai puțin actuale par expresiile, sintagmele: pe lângă *ochi de vulpe*, deja citată, întâlnim *picior de porc* „pistol”, *picior de porc mare* sau *baston scufundat* „puscă”, *parul purcelei* etc.

În opoziție cu exemplele de mai sus se pot însă aduce și altele, care ar proba o anumită continuitate și stabilitate a argoului românesc – cel puțin pentru perioada de un secol și ceva din care avem atestări. Tot în lista lui Orasanu sunt menționate și cuvintele *gagica* „femeie”, *gagiu* „sef, stăpân”, *lovele* „bani”, *mardeala* „bătăie”, *mol* „vin”, *a pili* „a bea”, *a vraji* „a spune” – perfect actuale și care și-au păstrat caracterul argotic. Interesant e că toate formele citate – cu excepția celui din urmă, metafora dezvoltată de un cuvânt din limba comună – sunt de origine țiganească. Împrumuturile se dovedesc mai rezistente, în vreme ce inovațiile metaforice, cele bazate pe jocuri de cuvinte și pe substituiții ironice își vadesc în genere efemeritatea.

Continuitatea e dovedita astazi si de neasteptate regasiri: reapar termeni pe care ne-am fi putut grabi sa-i etichetam, pe baza unicelor atestari interbelice, drept învechiti. Un reportaj din *Flacara* 22, 1993, 5 descrie tehnica de lucru a hotului de buzunare; între termenii glosati (se pare, pe baza sursei orale, si nu printr-o contrafacere livresca) se gasesc mai multe noutati, dar si doua cuvinte pe care nu le cuprinsese decât glosarul Cota 1936: *coaja* „portofel“ si *icsive* „acte“. Cuvintele în cauza puteau fi la fel de bine rostiri izolate si accidentale, ba chiar inventii ale autorului de glosar. O atestare contemporana (în masura în care are garantii de autenticitate) schimba radical raportul dintre ipoteze.

Argoul si politica: subversiune si complicitate

În politica lingvistica a totalitarismului românesc, argoul a fost obiectul unei ostilitati permanente. Atitudine perfect explicabila – dat fiind potentialul sau subversiv si natura sa de limbaj al grupurilor marginale –, surprinzatoare doar prin ducerea la extrem. Nu exista o pozitie oficiala în domeniu; spre deosebire de Stalin, liderii comunisti români nu s-au ocupat niciodata explicit de problemele limbajului (cu exceptia unui fapt de legiferare socio-lingvistica – privind formula de adresare *tovarase*). Presiunile cenzurii si „directivele“ de circulatie restrânsa au actionat totusi consecvent; rezultatele se pot urmari în cel putin trei domenii: cercetarea stiintifica, dezbaterea publica pe teme lingvistice sau literare si literatura însasi.

Istoria lingvisticii românești din anii 1950-1989 arata clar ca argoul fusese eliminat din câmpul obiectelor apte de a fi investigate; daca în anii premergatori celui de-al doilea razboi mondial studiile argotice începusera sa se dezvolte si fusesera publicate un numar mare de articole ale unor lingvisti cu autoritate, dupa 1950 lucrari mai importante apar în strainatate (de exemplu, studiile lui Juilland 1952a sau Schøller 1971, 1972), în tara domeniul fiind practic abandonat. În aceasta perioada apar doar rare note de popularizare sau capitole din tratate de lingvistica generala (care nu aduc nici un material nou fata de cel din anii interbelici), câteva articole despre argoul studentesc, militar (Lupu 1972, Petre 1978, Moise 1982 s.a.) si rural (Todoran 1969). Nu se publica, în orice caz, nimic despre argoul mediilor interlope.

Fenomenul ar putea fi explicat, în principiu, prin schimbarea paradigmatelor de cercetare, mai ales în perioada valului structuralist, evident refractar faptelor de limba marginale si dependente de contextul social. Ca nu e vorba doar de asa ceva se poate vedea din afirmatiile lui Al. Graur, care publicase înainte de razboi studii dintre cele mai interesante despre originea tiganeasca a unei parti a lexicului argotic românesc; în 1972, lingvistul adopta un ton moralizator si argumente ideologice, pentru a condamna continuitatea argoului:

„A fost o vreme când baietii marilor capitalisti, dorind sa arate ca nu se sperie de situatia speciala a lui papa, își împestritau vorbirea cu expresii din graiul apasilor

si vagabonzilor etc., multe dintre ele fiind de origine tiganesca. Dupa eliberare, ele au disparut, timp de vreo 15 ani am avut impresia ca pentru totdeauna. Iata însa ca au reaparut, în graiul copiilor actuali, care nu stiu pe cine mai vor sa sperie (...). Dar ele sunt compromitatoare prin însusi faptul ca sunt rostite (...). Cuvintele de argou aduc aminte de mediul interlop din care au fost extrase, mediul vagabonzilor, al hotilor de buzunare, al oamenilor fara ocupatie precisa, în cel mai bun caz fara o ocupatie calificata (...). În general, grupurile dubioase din trecut s-au risipit, copiii actuali nu au avut ocazia sa le cunoasca. De unde au fost readuse în actualitate expresiile tiganesti? Fara îndoiala s-au gasit adulti care nu le uitasera si care le-au transmis celor mai tineri, ca un serviciu de la care s-ar fi putut abtine“.

(Graur 1972: 231)

Argoul era asadar respins pentru ca folosirea lui apartinea grupurilor – deopotriva de periculoase – ale plebei (la care se sugereaza si o coloratura etnica) si ale elitei; viziunea utopica a disparitiei grupurilor marginale plasa argoul în categoria „resturilor“ burgheze, transmise numai prin canalul insuficient ideologizat al familiei. Ca totusi între timp argoul interlop s-a conservat si s-a dezvoltat în cel mai firesc mod, independent de constrângerile oficiale, au dovedit-o lucrarile (dictionare si articole) aparute dupa 1989, ca si patrunderea tot mai masiva elementelor argotice în limbajul colocvial al publicisticii contemporane.

În deceniile comuniste, discutiile publice din mass-media tratau argoul ca pe un pericol împotriva caruia trebuie sa fie mobilizate toate fortele natiunii. Exceptiile – cazurile în care argoul era valorizat prin criteriile traditionale de expresivitate si umor – au fost rare si au apartinut în general lingvistilor (un exemplu este Niculescu 1979). În condamnarea argoului, argumentele de sociologie marxista, mai frecvente la început, au intrat treptat în concurenta cu argumentele nationaliste, în continua ascensiune în timpul regimului Ceausescu. Campanii de presa cu titluri de tipul „O cauza patriotica – apararea limbii române“ (SLAST 34, 1982), „O problema a noastra a tuturor: Cum aparam puritatea limbii vorbite“ (SLAST 46, 1986) etc. invocau „demnitatea cuvântului“ si „spiritul românesc“, vehiculând metafore cliseizate: argotisme sunt „nocive impuritati“, „erzaturi inutile“, alcatuind „o limba pestrita cu cuvinte de împrumut fara nici o legatura cu limba-mama“ (SLAST 28, 1986); ele produc „degradare“, „poluare“:

„Nu se poate sa nu ne întrebam ce se întâmpla, cui se datoreaza degradarea uneori a cuvântului, poluarea vorbirii cu expresii si cuvinte straine spiritului limbii române, potrivnice mentalitatii si simtirii proprii poporului care se exprima în aceasta limba (...). Neadmonestarea la timp în scoala sau în familie a unei exprimari incorecte, acceptarea ca amuzante a unor cuvinte provenind din universul unor existente marginale, periferice îsi lasa amprente greu de departat...“.

(SLAST 46, 1986)

Între limba ideala si argou se stabilesc raporturi transpuse în perechi de termeni opusi, ca: puritate/impuritate, uniformitate/„împestritare“, sanatale/boala, centru/periferie, autohton/strain etc. Interpretarile oscileaza între

percepția unei expansiuni sau a unei scaderi a pericolului, între alarma și optimism, ca în declarația finală a unui procuror criminalist: „Îmi imaginez limba ca un organism viu, iar argoul ca un microb. Trupul sanatos al limbii îl va îndepărta ca atare. Deja l-a împins la periferie“ (interviu cu titlul „Sa nu uitam ca argoul este limbajul delincventilor!“ , în *SLAST* 34, 1982, 4).

Discuțiile asociază în genere argoul cu „expresiile tari“, cu înjuratura, cu „cuvântul frust, brutal“, cu termenii obsceni (la care nu se fac, desigur, decât aluzii discrete); locutorii vizati sunt în primul rând tinerii, iar contextul de comunicare – oralitatea familială (mai puțin controlată politic); discuția e uneori împinsă către literatura, unde cuvintele în cauza ar fi „lasate să circule prea liber în carti“ (*SLAST* 46, 1986).

Printr-unul din paradoxurile producătoare de confuzie proprii regimurilor totalitare, singurul roman intens argotizant al epocii postbelice, *Groapa*, era semnat de un autor între timp oficializat, cu funcții politice importante și cu rol fundamental în mișcarea literară naționalistă, antioccidentală, favorizată de regim. În plus, elemente de argou apăreau din când în când în paginile revistei conduse de Eugen Barbu în deceniile 7 și 8 (*Săptămâna*): ca instrument de captură, satisfacând dorința cititorilor de a ieși din sabloanele oficiale. Pe de altă parte, fără a semnală în vreun fel contradicția, revista ataca frecvent anumiți autori contemporani, incriminându-le tocmai nonconformismul de limbaj. Folosirea – oricum limitată – a argoului devenise monopolul grupării care oferea publicului o supapă, o schiță de normalitate – și, în același timp, intensifica atacurile contra adversarilor regimului. Întreaga situație – care ar merita să fie studiată cândva în detaliu – oferea un exemplu interesant de manipulare politică a registrelor limbajului.

Stadiul actual

Argoul contemporan, varianta de circulație destul de largă, în care latura practică, de păstrare a secretului, definitorie pentru argoul clasic – al hotilor –, e înlocuită de spiritul de fronda și de nevoia de expresivitate, e tot mai atestat, în ultima vreme, în scris: în carti care reconstruiesc universul cotidian și în ziare și reviste, în momentele în care își permit (sau chiar își propun) un stil dezinvolt, neconvențional. Au apărut în ultimii ani și lucrări lexicografice – Tandin 1993, Croitoru-Bobârniche 1996, Volceanov, Volceanov 1998 – care adună și explică un material argotic românesc; de asemenea, dicționare bilingve de argou, care încercă să furnizeze echivalente pastrând unitatea de registru stilistic (Nimara 1993, Frosin 1996, Balaban 1996, Lazarescu 1996, Dumitrescu 1998, Luca 1999 s.a.).

Aproape orice discuție despre argoul românesc contemporan – în varianta lui neprofesională, de limbaj al tinerilor – începea până nu de mult cu câteva exemple canonice (și se limita, uneori, la acestea): *misto*, *nasol*, *gagiu*. Era ceea ce împiedica, în parte, să se observe dimensiunile mai largi ale fenomenului; desigur, argoul românesc e relativ puțin dezvoltat și e mai greu

de gasit o situatie pe care s-o domine în exclusivitate, de pilda o conversatie în care pentru un vorbitor de limba româna literara neavizat totul sa fie de neînțeles; el se manifesta, mai curând, prin elemente expresive care se insereaza în mod masiv sau limitat în limbajul de toate zilele. Numarul acestor elemente este totusi mai mare decât se crede de obicei. Câteva exemple, de cuvinte si expresii a caror circulatie s-ar putea sa fie efemera, dar nu legata de un grup social limitat (studenti, militari etc.), sunt: *marfa, meserias, valabil, vrajeala, trombonist, trotilat, a se da rotund, a zemui, venit cu pluta* (sau *plutas*), *cazut odata cu ploaia, venit cu roata de cascaval pe dunga gardului, e groasa, macane* etc. Unele sunt mai vechi, altele n-au apucat sa fie înregistrate de lingvisti, desi cercetarile în domeniu nu sunt deloc de neglijat; exista numeroase articole dedicate argourilor, scrise de prin anii '20 pâna în prezent si inventariind forme care riscau sa se piarda definitiv; oricum, e amuzanta discrepanta dintre specialistii care iau foarte în serios acest aspect al limbii si îi apreciaza expresivitatea – si amatorii care (mai ales operând cu clisee si exemple-tip si reducând problema la cazul unor cuvinte asa-zicând „urâte“) cer „purificarea“ limbii si evitarea argoului.

În primii ani de dupa 1989, de altfel, elementele argotice de tipul celor citate – care ar putea fi foarte bine încadrate în aspectul familiar al limbajului – s-au opus „limbii de lemn“ si în general formulelor fixe abstracte si greoaie ale unui stil oficial.

Una dintre trasaturile stilistice fundamentale ale limbajului familiar si argotic este folosirea ironica a hiperbolei: *j' de mii, criminal, în disperare*. Pe de alta parte, valorizarea opereaza si cu adjective cu sensul de baza moderat apreciativ si a caror întrebuintare initiala ilustreaza mecanismul litotei: foarte frecvente sunt în limba contemporana *valabil* („E un tip valabil“) si mai ales *meserias*, folosit ca substantiv (deci cu o inovatie doar semantica), dar si ca adjectiv („o muzica meseriasa“). Sensul lor – indicat cu ajutorul conturului intonational – variaza de la „bun“ la „foarte bun, excelent“. Eufemismele *obosit* pentru „beat“, *a împrumuta* sau *a completa* pentru „a fura“ presupun, ca atitudine intelectuala, acelasi refuz al exagerarii, al dramatizarii. Limbajul familiar sau argotic contemporan presupune, de altfel, existenta unei constiinte lingvistice destul de dezvoltate, pe care o dovedeste, de exemplu, parodiarea limbajului pretentios, asociat cu verbe comune: *a бага în fizic* („a mânca“), *a iese în peisaj* („a iese afara“), *a intra în peisaj* (despre o masina: „a iese, din mers, în afara soselei, a intra în pom“) etc. Zone de maxima bogatie lexicala, de acumulare a sinonimelor sunt, cel putin la o apreciere sumara, neîntemeiata pe o statistica, cele constituite din apreciativele referitoare la indivizi sau situatii, din descrierile actiunii de ironizare (*a face misto, bascalie, caterinca* etc.), a faptului de a pacali si de a se lasa înșelat, din ierarhia de calificari cuprinsa între naivitate si prostie.

Exemplele de mai sus nu numai ca au ca punct de plecare cuvinte din limba comuna, chiar din lexicul ei fundamental, dar pot fi si destul de usor

decodate, chiar de la prima întâlnire cu ele, prin recunoasterea unei scheme de constructie de tipul figurii de stil.

Argoul în literatura

Chiar în primul text românesc care inserează pasaje compact argotice – Baronzi 1862 – terminologia argotica pare introdusa, în scop demonstrativ, în structuri sintactice culte. Capitolul de roman cuprinde o mare parte din lista lui Orasanu 1860, 1861, cu glosari de subsol. Dialogurile sunt însă artificiale, nu numai pentru că se simte încercarea de a epuiza glosarul și de a construi enunturi cât mai compact argotice, dar și pentru că modelul frazei, unele forme și construcții rămân livresti: în ciuda lexicului argotic, textul nu reușește decât foarte rar să creeze impresia de limba vorbită, de oralitate:

„Iaca ce vrajeste Coman: el zice că a văzut cu ochii lui o gruba mare la dânsa, ma! numai zgripsori pititi într-o purcica ce o carauește de ochii nostri (...). S-apoi când o veni gagiul cu merindele, o buna mardeala, smulge-i spala-varza și caro! (...) Acuma-si ciurupuește ochisori în vis. Numai ochi de vulpe, ma! și fara albituri“.

(Baronzi 1872: 131)

Metoda acumulării de argotisme va fi folosită și mai târziu, cu scopuri pitorești și demonstrative: desigur că un text e cu atât mai spectaculos cu cât diferă mai mult de limba curentă, devenind aproape incomprehensibil fără glosar. Din punct de vedere lingvistic, asemenea fragmente sunt mai puțin autentice, pentru că nu corespund perfect utilizării obișnuite a argoului în comunicare: când nu e folosit ca limbaj strict „tehnic“, cu caracter secret (de pilda, pentru a prescrie, eliptic, obiectele și fazele unui furt), lexicul argotic e greșit pe enunturi de limba vorbită comună. Observațiile de mai sus nu pun în discuție interesul pur literar al textelor „compact argotice“, ci doar utilizarea lor ca material lingvistic. Altminteri, miza acumulării poate fi foarte diferită: se reduce, în texte contemporane, la efectul simplu al pitorescului de limbaj, în texte fără pretenții:

„Haios era, ce zici, suflete? – Misto, ba! – Ce caft îi capacea la gioale. Te-ai prins? – Sanchi. Ce? Aschimodia nu i-a tarsanit un flit între felinare? – Ești nasol. Pai nu i-ai ginit moaca? Ce caramida avea! – Lasa-te de cioace...“.

(Sântimbreanu 1987: 108)

„Ba, fleandura, casca pavilioanele tale de godzila și baga la bostan ce-ti gavaresc. Încearca să te evapori mai înainte ca să te iau la mardeala. Dacă-ti pavoazez muianul cu două carabe o să zici că n-ai bafta. Nu-ti mai da atâtea talente fiindcă iese cu sucăr. Mucles! Si fii atent să nu-ti aplic o stampila la cercevele cu barosul ca să-ti absoarba vidul din ghiozdan“.

(Arion 1983: 21)

Presa și cartile din ultimul deceniu al secolului XX au fixat în scris un material argotic românesc destul de bogat, care avusese până atunci o circulație aproape exclusiv orală. Un limbaj esențialmente oral, existând doar prin dialog, nu poate fi însă cuprins cu ușurință într-o structură de monolog scris. Literatura

creează uneori texte compacte argotice, unitare, chiar în versuri: verosimilitatea lor e un produs artistic, propunând un limbaj nereperabil în situațiile de comunicare reală.

Mai ales memoriile (vag literaturizate) în limbaj argotic fuseseră un gen prea puțin reprezentat în cultura română. Memorialistica argotizantă – în care s-ar încadra carti precum Chertit 1991, Avasilcai 1994 – oferea un material interesant – dar și o combinație, în grade variabile, între autenticitatea orală și artificialitatea voit scriitoricească. În textele de acest tip adaosul argotic e semnalat adesea chiar de autor, printr-un naiv abuz de ghilimele; un fost gardian tinde astfel să pastreze o disociere între limbajul în care comunică cu deținuții și cel de narator cult:

„Lovin, chiar așa proastă impresie ți-am lăsat? Tu știi că în puscarie nu merge «blatuiala» și chiar dacă ar fi «loc de întors», eu nu mă pretez la astfel de lucruri. Uite, că să-ți demonstrez că sunt «domn», îți dau foc la «suta» și-am să uit ce-ai vrut să faci! (...) Când am auzit că măi vrea să «decarteze două bucati», mi-am dat seama că «Pupaza» este în «filon»“. (Chertit 1991: 84, 86)

Strategia ghilimelelor, care poate fi interpretată în replicile naratorului-personaj și ca o marcă a distanțării de cuvinte și expresii citate în mod ironic, este extinsă (abuziv) și asupra vorbirii celorlalți: „Mormânt. Ma știi pe mine că umblu cu «jetul»? Eu n-am să vă «sifonez» niciodată, cu toate că m-am gândit că dacă «mă dați în primire», s-ar fi putut să-mi «golesc gusa»“ (id., 86).

Combinarea registrelor e și mai semnificativă în cartea unui fost deținut, care etalează în fața cititorului o dublă competență: de diferențiere (prin argou) și de participare la stilul „elegant“ (prin lexicul neologic). Rezultă enunțuri de genul: „La câteva săptămâni de la debutul meu la Poarta Albă eram deja haladit“; „dacă-l flatai și îți bagai gargara cu vorbe mestesugite, îl determinai să-și schimbe radical comportamentul“ (Avasilcai 1994: 24, 22). De altfel, neologismul nu e singura marcă a intenției de solemnitate stilistică: structuri sintactice cu infinitivul – „meclă i s-a spart, și buza de jos a început a emite bulion“ (p. 7) –, folosirea demonstrativelor – „în *acele* zile friguroase“ (p. 25) – sau a unor conjuncții culte „tu o să dormi la raft *caci* ești tânăr și pufan“ (p. 5) – sunt la fel de contrastante cu oralitatea argotică, sau cel puțin cu consecvența ei creatoare de verosimilitate. De fapt, hibridul stilistic poate avea drept cauză dedublarea vocii autorului pus într-o situație de comunicare în afara mediului argotic, dar e foarte probabilă și o contaminare autentică a limbajului argotic cu alte registre ale limbii.

În mod evident, textele în cauză sunt gândite ca documente: chiar mai puțin ale unei experiențe de viață, cât ale limbajului. Ele par produse de intenția clară de a completa un gol, de a demonstra pur și simplu existența unui limbaj argotic. În ciuda ostentației și a artificialității, chiar această opțiune pentru curiozitatea filologică le asigură interesul la lectură. Textele nu ating

performanta unei fuziuni, a inventarii unui limbaj credibil, parând sa cultive cel mult o retorica a ornamentului si a pitorescului. Rezultatul e o polifonie involuntara, în care doua limbaje coexista fara a fuziona, vocea interlopa fiind dublata de una respectabila, conformista, adesea chiar moralizanta.

Glotonime

Argoul reprezinta un caz tipic de spontaneitate naturala; teoriile mai vechi, care încercau sa-l descrie ca pe un sistem artificial, construit cu intentie, deliberat, s-au dovedit lipsite de temei. Mai mult: chiar constiinta lingvistica a vorbitorilor, gradul în care ei recunosc ca vorbesc „altfel“ sau „altceva“ decât diverse categorii de conationali, ramân de demonstrat.

Constiinta de sine a unui limbaj e reflectata de asumarea unei denumiri. Diverse argouri europene sunt cunoscute prin numele lor specifice – *Rotwelsch* (german), *gergo*, *furbesco* (italiene), *germania* (spaniol), *jargon*, *jargon*, *jobelin*, *argot* (franceze) etc. Pentru româna, specialistii au utilizat neologismele *argou* sau *jargon*, cu o lunga (dar nu foarte interesanta) disputa terminologica. Adesea, desemnarea s-a facut prin raportare la categoriile de vorbitori: „limbajul delincventilor“, „limbajul raufacatorilor“ etc. Baronzi 1872 vorbea de „limba caraitorilor“: destul de obscurul *caraitor* sau *cârâitor* a fost legat de verbul *a cârâi* si de *cioara*, desemnare ironica si depreciativa a tiganilor. Daca sensul primar metaforic al verbului trebuie sa fi evocat vorbirea, cel notat de Baronzi era total diferit: *a cârâi* „a fura“, deci *cârâitor* „hot“. E posibil ca la verb sa se fi revenit dupa ce *cârâitor* ajunsese sa însemne, din „tigan“, „hot“, dar toate ipotezele sunt neverificabile, simple exercitii etimologice carora le lipsesc alte atestari sau explicatii. Iordan a apropiat, în schimb, „limba cârâitorilor“ de termenii *pasareasca* si *pasareste* („a vorbi pasareste“); legatura e posibila, *pasareasca* fiind (si) un tip de limbaj secret, bazat pe un procedeu de deformare sistematica a cuvintelor (v. Pop 1932).

Micul glosar din 1936 al lui V. Cota are în titlu o desemnare clar „exterioara“, din perspectiva amatorului cu informatie franceza – *Argot-ul apasilor* – si în subtitlu o formulare mai apropiata de ceea ce ar putea fi desemnarea „din interior“, de catre vorbitorii însisi: *Dictionarul limbii smecherilor*.

În fine, foarte interesantul studiu al lui Granser 1992 are ca titlu *Mistocareasca*: nume de limbaj si, în acelasi timp, formatie lexicala din familia unui cuvânt argotic de baza, mereu actual, emblematic: *misto* (în vreme ce *cârâitor* a iesit din uz, iar *smecher* a intrat cu sensuri mai largi în limba comuna, *misto*, desi foarte raspândit, ramâne marcat de originea sa argotica). Desi nu mi se pare ca ar avea o circulatie semnificativa în mediile argotizante, termenul e neechivoc si poate aspira la functia de glotonim consacrat. În cuprinsul lucrarii, Granser inventariaza, de altfel, expresiile care acopera câmpul „vorbirii argotice“, oferind un material nou si, dupa toate aparentele, autentic. Doar doua cuvinte – *smecher* si *misto* – par sa fi produs „nume de

limbi“, în conformitate cu tiparul firesc (*românește – românească, tiganeste – tiganească* etc.): cineva vorbește *smechereste* sau *smecherească, mistocarește* sau *mistocarească*. În rest, expresiile descriu acțiunea de a vorbi într-un anumit stil, fără a izola limbajul ca o entitate substantivată: e probabil modul cel mai firesc în care vorbitorii se raportează la actul lor de comunicare. Seria înregistrată de Granser 1992 cuprinde expresiile: *a vorbi la smecherie, a vorbi la misto / la deruta / la caterinca / la asuceala / la cioranie / la isa / la uscheala / pe blat sau pe unde scurte*. Desigur, cele mai multe dintre formulele citate denumesc în primul rând vorbirea ironică, înșelătoare, ambiguă, neserioasă, actele lingvistice indirecte: faptul că acestea pot deveni o caracterizare globală a unui tip de limbaj constituie, de fapt, o o garanție a existenței respectivului limbaj și chiar o primă interpretare a sa.

2. Câmpuri semantice ale argoului

În argoul românesc – în acea parte a lui care e mai ales un limbaj tehnic, secret, al mediilor interlope, dar și în zonele predominant expresive (care fac trecerea către limbajul familiar curent) – principalul mijloc de formare a vocabularului e dezvoltarea de sensuri figurate. Relațiile metaforice și metonimice organizează câmpurile semantice ale argoului lăsând uneori să se întrevadă schita unui mod de interpretare a lumii.

Viziunea din interior

În modul de a desemna lingvistic acțiunea și actorii unui furt sau ai unei înșelătorii, relația dintre hot și pagubas nu apare ca una de adversitate: e mai curând ironic-afectivă – ca între orice profesionist și domeniul sau de activitate. Victima e numită *ursoaica, elefant, husen, fraier, mireasa* etc. (termenii provin din diverse faze de evoluție ale argoului românesc). Dacă pentru *fraier* acceptăm una din cele mai credibile etimologii propuse până acum, care porneste de la un cuvânt german cu sensul de «logodnic, pretendent», *fraierul*, ca și *mireasa*, ar sugera o alegorie a furtului ca nuntă. De fapt, s-a observat că există în lexicul argotic o asociere destul de stabilă între trei câmpuri lexicale: aceleași verbe (de exemplu *a arde, a rade, a frige*) desemnează deopotrivă furtul, bataia și actul sexual (Granser 1992). Acțiunea agresivă stabilește cea mai puternică legătură cu celălalt. De altfel, prin eufemisme ironice, furtul e tratat și ca un act favorabil pagubasului: acesta e *usurat* și *curatat* (sau *trecut pe la „Nufarul“*). „Pacientul“ e prezentat de unele verbe și expresii în ipostaza activă; cel batut e un beneficiar (chiar în limbajul familiar curent): *ia bataie, o încasează, o capata, o ia în barba, își ia portia, mănâncă o chelfaneala* – ba o

si fura. Sistemul lexical pare sa sugereze ca furtul, înșelaciunea, bataia sunt, în fond, relatii cooperative.

Pe de alta parte, mecanismul metonimiei, foarte productiv în constituirea vocabularului argotic, are ca efect global o anume „deconstructie corporala”: partile corpului sunt descompuse si autonomizate, devin obiecte sau subiecte ale actiunilor concretizate. „A observa” este *a pune pleoapa* sau *a da geana*; prin substitutie metaforica, *a trage cu oblonul*; Actiunile umane sunt reprezentate prin gesturile care le compun si care detaseaza într-un fel partile corpului de întregul fiintei: insul *da din buze* (vorbeste) *da pe gura* (spune), *baga la burduf* (manâncă), *baga la tartacuta* (retine), *baga cornu-n perna* (adoarme) etc. Formula care descrie intentia (personală, arbitrară) într-o transpunere corporală – *asa vrea muschii lui* – a intrat în uzul familiar. În furt, mâna poate deveni un agent autonom: transpunerea metonimică operează ironic o eliberare de realitatea actului, ca în expresia *a o scapa la galeata* (= a fura dintr-un buzunar).

Furtul, înșelarea, agresiunea sunt normalizate stilistic prin folosirea termenilor profesionali generici – *a opera, a lucra, meserie, mecanic (de buzunare)* – dar si prin neologisme eufemistice încă mai elegante: *a anexa, a achizitiona, a anticari, a completa* (= a fura); *a articula, a demonta* (= a bate); *album* (= cazier), *universitate, academie* (= închisoare) etc. Exista chiar un vocabular tehnic traditional, care ramâne destul de obscur, fie ca desemnează specializari (*borfas, gainar, caramangiu, sut, panacotist, bilaitor, cocofic, pisicar, maimutar, ploscar, smenar, springar*), fie ca descrie obiecte vizate (*coaja, musamat, mort, panacot* – toate sinonime pentru „portofel”), locul lor (*la caldura, la prima, la primarie* – indicând locul buzunarului), instrumentele furtului (*pontoarca* – tip de cheie universală atestată de Orasanu 1860, numită la fel și azi).

E interesantă, pe de alta parte, conștiința lingvistică pe care o presupune utilizarea argoului: uzul limbajului se învătă, se exersează prin variații, jocuri de cuvinte, ambiguități. Întrecerea în „poante”, sinonimii și formule cu dublu înțeles pare esențială pentru apartenența la comunitatea profesională; e oricum un criteriu pentru dobândirea unei superiorități între confrăți. O bună parte a lexicului argotic cuprinde referiri la limbaj: ca tehnica a înșelării (*a vraji, a cobzi, a cobzari, a iordani, a duce cu papagalul, a baga texte*), ca act – condamnat – de denunțare (*a sifona, a pradui, a cânta, a sufla, a ciripi*), ca practica a ironizării (*a face caterinca, a face caragata, a lua la misto*...). Ultimele expresii alunecă spre caracterizarea globală a vorbirii argotizante, așa cum am văzut-o mai sus (*a vorbi smechereste, la misto, la uscheala* etc.).

Câmpul semantic al *turnatoriei*

Lista de echivalente culte pentru termenul „informator” e destul de modestă: cu excepția neologismelor *delator* și *denuntator*, ambele cu un sens ceva mai restrâns, limba literară nu oferă prea multe posibilități. În registrul

familiar, termenul cel mai exact, *turnator*, are, ca și restul familiei sale lexicale (*a turna*, *turnatorie*), conotațiile depreciative de rigoare. În DSR se mai pot găsi, alături de cuvintele deja citate, obisnuitul *pârâtor*, dar și *sicofant* (livresc), *prepuitor* și *vadnic* (învechite).

În schimb, o sinonimie impresionantă e oferită de limbajul argotic, în care noțiunea e una esențială și marcată de o negativitate fără echivoc. Nu toți termenii traduși în glosarele noastre de argou prin „informator” au această semnificație stabilă; uneori, ea translează înspre „tradator” sau e o simplă insultă, adaptată contextual. Multimea formelor merita totuși să fie inventariată. În Tandin 1993 apar, de exemplu: *calpuzan*, *canar*, *castor*, *chibit*, *ciripitor*, *cântaret*, *clantau*, *cobzar*, *donitar*, *donitas*, *interpret*, *înghetata*, *latrator*, *limba*, *limonada*, *limonagiu*, *mincinos*, *mârâitor*, *petitor*, *plescar*, *râsnitar*, *sifon*, *sifonar*, *spurcat*, *surlas*, *tobosar*, *trâmbitar*, *trompetist*, *tambalagiu*, *vânzator* s.a. Actul de delatiune e descris de verbele și locuțiunile: *a cânta*, *a cânta la cobza*, *a cloncani*, *a ciripi*, *a duce donita*, *a guita*, *a latra*, *a mârâi*, *a umbla cu plosca*, *a umbla cu plugusorul*, *a umbla cu râsnita*, *a bate toaca*, *a bate toba*. Din alt dicționar de argou – Croitoru Bobârnice 1996 – se pot adăuga, pentru acțiune: *a borî*, *a face cântarea*, *a desena*, *a da pe gheata*, *a manevra*, *a deschide pliscul*, *a da drumul la robinet*, *a varsa*, *a vomita*; pentru agent: *jeg în gât*, *jet*, *tifla* etc. Lista e evident deschisă; mai apar *cirip* (la Paul Goma), *a stropi* (în Avasilcai 1994), *a da pe goarna* (în AC) etc.

Oricât ar fi de îndoielnice unele cuvinte și expresii din seria citată (date fiind mobilitatea argoului și caracterul său oral, sunt frecvente extinderile semantice, uzurile ad hoc, polisemia bogată), și chiar dacă originea unor denumiri e destul de obscură, se conturează câteva modele fundamentale de interpretare metaforică și umoristică a fenomenului. Pe de o parte, informarea fiind un caz particular al vorbitului (în situații în care recomandabilă e tăcerea), cuvinte care semnifică „a vorbi” apar și cu sensul particularizat de „a face o delatiune” (*a umbla cu plugusorul*, *a umbla cu râsnita*, *a bate toaca*, *a bate toba*, *a deschide pliscul*), iar cele care deriva de la denumiri argotice ale gurii devin sinonime pentru „delator”: *clantau*, *cobzar*, *râsnitar*, *tobosar*, *trâmbitar*, *trompetist*, *tambalagiu*. E interesant că tratarea metaforică a „turnatorului” ca *pasare* (*canar*, *ciripitor* etc.) și cea a „turnatoriei” ca tip de *cântare* se regăsesc în limbaje argotice din mai multe limbi (franceză, italiană, spaniolă, engleză etc.). Personajul e trecut, prin metaforă și în mod depreciativ, în registrul animalier (*castor*, *latrator*, *mârâitor*, cu obiceiul de a *guita*, a *latra* etc.). A doua mare direcție de dezvoltare a metaforelor (prin așa numita „derivare metaforică”) e legată de *a turna* și interpretează informarea (de altfel și vorbirea în genere) ca pe o „desertare”, golire de un lichid. Imaginea devine concretă prin evocarea unui instrument (*donitar*, *donitas*, *sifon*, *sifonar*, *a umbla cu plosca*), sau prin variații pe tema lichida: *a da drumul la robinet*, *a varsa*, *a vomita*; *a stropi*, *jet*.

Câmpul semantic al *smecheriei*

Smecher e un cuvânt incomod, care pune sub semnul îndoielii pretensiile lingvistice de a-l încadra și a-l explica. Banalitatea sa aparentă pare să ascundă câteva mici secrete. Termenul, foarte frecvent în stilul colocvial, e destul de recent; prima sa atestare provine dintr-un dicționar bilingv (Barcianu) din 1868, iar unul dintre primele citate reproduse de dicționare (din Vlahuta) e semnificativ: „Trebuie să fii *smecher* ca să te procopsești în țara noastră” (frază apare așa în dicționarul mai vechi al lui Tiktin, în vreme ce autorii dicționarului academic, DLR, mai exact al volumului care apare în 1978, o reduc prudent: „Trebuie să fii *smecher* ca să te procopsești”). *Smecher* pare a face parte din categoria argotismelor intrate în uzul familiar și tot mai puțin marcate stilistic. De fapt, cuvântul își pastrează, în paralel, mai ales ca substantiv, și un uz argotic foarte clar și stabil. Categoria *smecherilor* (în opoziție și în permanentă interacțiune cu cea a *fraierilor*) e una aproape profesională; o dovadă e *dreptul* (sau *taxa*) *de smecher*. Cum am văzut, cuvântul intra în componenta sau sta la originea unora dintre desemnările limbajului argotic românesc (*limba smecherilor*; *limba smecherească*; *smecherească*), abilitatea verbală fiind una din trasaturile esențiale ale prototipului. Abrevierea *sme*, atestată în micul glosar Cota 1936 și discutată – în construcția glumeată *à la sme* – de Iordan, e mai actuală ca oricând, prin răspândirea modelelor trunchierilor (pentru care are privilegiul întâietății în timp): „Se crede *sme de București*” (Preda 1988). Varianta de pronunțare *jmecher* apare în scris ca o notă de individualizare glumeată prin exces de oralitate.

Cuvântul are și o familie lexicală bogată. Diminutivul *smecheras* e ironic, depreciativ, minimalizator („un *smecheras* de două parale”); verbul *a smecheri* e polisemantic: în construcție tranzitivă, *a smecheri pe cineva* sau *ceva* înseamnă „a înșela; a truca, a falsifica”; iar ca reflexiv – *a se smecheri* – are sensul „a deveni (mai) abil”: „e, ne-am *smecherit*!”. Din familia lexicală mai fac parte adverbul *smechereste* și câteva substantive, nume de acțiune sau de calitate: *smecherie*, *smechereala*, *smecherlâc*; primul intra în locuțiunea *la smecherie*. Interesantă e și înmultirea adjectivelor: alături de *smecher* însuși, care poate fi folosit adjectival (un tip *smecher*, o treabă *smechera*), se folosesc mai obisnuitul *smecheresc*, dar și mai marcatele *smecheros* („o roscovana cu ochi *smecherosi*”, Arion 1985) și (provenind din participiu) *smecherit* („ferches, puțin nesperios, puțin «*smecherit*»..., cucerise numai inimile fetelor din anii mai mici”, Dumitriu 1980; „Noi suntem mulți și *jmecheriti*”, *Ceausescu* 15, 1991). Din prima jumătate a secolului al XX-lea datează falsul nume propriu *Smecherzon*, de care s-a ocupat și Leo Spitzer.

O întreagă rețea lexicală desemnează zona de acțiune a *smecherului* contemporan. Câmpul lexical cuprinde acțiuni generale – *a se învăța*, *a se descurca*, *a se orienta*, *a se prinde*, *a fenta*, *a îmbârliga* –, strategii punctuale – *misculatii* (*miscoratii*), *combinatii*, *manevre*, *lipeli*, *mistreturi*, *mosmande* –,

simulari – *trucaje de Buftea, figuri, la sto, la ciuciu* –, mijloace verbale – *papagal, texte, vrajeli, caterinci, abureli* etc. și, desigur, plasarea justă: *pe faza, pe felie*. Smecherul – care e *mistocar, pontos, nas, jupân, baiat de baiat* – își trage masini *dichisite, suparate, bengoase*; uneori pretentiile îi sunt ironizate (de alți smecheri), pentru ca prea *se da rotund/lebada/balena* etc.

Analiza semantică a calificativelor nu e niciodată ușoară; dictionarele o rezolvă adesea prin circularitate și reciclare a sinonimelor. În cazul *smecherului*, dacă lasăm de o parte sirul de sinonime, definiția din DEX e mai curând pozitivă, fără condamnări morale, invocând abilitatea („care știe să iasă din încurcături; pe care nu-l poți pacăli“). Oricum, epitetul *smecher* e folosit azi cu toate nuanțele evaluative posibile: de la disprețul acuzator la mândria autosuficientă; presupune în genere un amestec stabil de reproș și invidie, care apare mai evident când comparăm cuvântul cu sinonimele sale aproximative: unele accentuează condamnarea, sunt particularizante și agravante (*cotcar, înșelator, panglicar, potlogar, trombonist*), altele subliniază latura pozitivă a abilității (*abil, destept, dibaci, descurcarea, ingenios, iscusit*).

Câmpul semantic e ilustrat de multe turcisme (sau derivate de la turcisme); majoritatea sunt cam învechite – *ghidus, ischiuzar* (sau *iuschiuzar*), *mehenghi, pehlivan, pezevenchi, pisicher, telpiz* – dar cel puțin un termen de bază rămâne în uzul actual: *siret*. *Viclean* și *mester* provin din maghiara, *hot* și *hotoman* au origine necunoscută, *marghiol* e grecesc.

Pentru *smecher*, dictionarele noastre trimit la germ. *Schmecker*, desi schimbarea semantică (de la sensul „persoana cu gust rafinat“, cf. DEX) nu e nici atestată și nici prea credibilă. Pe de altă parte, în textele literare moldovenesti din secolul trecut (la Alecsandri, de pilda) apare, înainte de *smecher* și *smecherie*, cuvântul *tesmecherie*: pe care dictionarul academic (DLR) îl explică printr-o contaminare cu *smecherie*, desi lucrurile nu sunt de loc clare; oricum, *smecherie* (atestat la Creanga și la Caragiale) pare să-l fi precedat pe *smecher*. Etimologia mi se pare încă în discuție (alt etimon german? o filieră idis? cu totul alta origine?). Ar fi tentanta ipoteza ca un cuvânt atât de specific argotic e un rar exemplu anagramatic (de tipul „largonji“, „verlan“, procedee bine reprezentate în argourile franceze), și ca *tesmecherul* și *smecherul* ar veni, de fapt, de la *mester*. Forma pseudo-germană ar fi, atunci, o subtilă smecherie: în ce altceva se putea deghiza smecherul pentru a-și putea atribui prestigiul seriozității și al tehnicii? Din păcate, pista e destul de fantezistă... Și totuși, între cele două cuvinte e o permanentă afinitate semantică: *smecherul* e de fapt un tehnician al adaptării fără prea multe scrupule, un profesionist al trucului. Oricum, jocul de cuvinte rămâne: o ușoară perturbare fonetică, o inversare de silabe, și *mesterul* devine *smecher*....

3. Evolutii semantice si incertitudini etimologice

Desi multe din cuvintele si expresiile familiare si argotice reprezinta evolutii semantice si combinari sintagmatice destul de recente ale unor cuvinte deja existente în limba comuna, transformarile sunt adesea obscure si au provocat numeroase interpretari contradictorii.

„Pila“

Un cuvânt bine cunoscut al limbajului familiar contemporan – *pila* – atrage atentia si prin frecventa si polisemantism, dar si prin nesiguranta originii. În limba actuala *pila* înseamna atât „interventie în favoarea cuiva“ („vechea atmosfera de pile si de presiuni“, *Zig-zag*, 47, 1991, 19), cât si, concretizat, „protector, persoana care protejeaza pe cineva intervenind în favoarea sa“: „Daca n-ai pile la Oficiul de plasare a fortei de munca, n-ai nici o sansa“ (*Acum*, 29, 1991, 16); „Taica avea cea mai buna pila din tot plutonul: responsabilul de la restaurantul-motel de lângă unitate“ (*Desant* '83, p. 356); „Luam covor. – De unde? – De la pila duduui“ (Fartais 1983: 20). Ultimele trei exemple sugereaza, prin gradatie, ca transferul de sens de la unitatea abstracta la agentul ei concret e foarte firesc. În fond, chiar cuvântul *relatie* a capatat, în mod similar, un sens concretizat (neînregistrat ca atare, ce-i drept, în DEX, dar foarte cunoscut); la fel, *cunostinta* – la care însa sensul „personal“ e atribuit influentei franceze; lucrul e posibil teoretic si pentru *relatie*, dar pentru fiecare caz e mai credibila explicatia prin evolutie interna. De altminteri, formula „pile – cunostinte – relatii“, în circulatie la un moment dat ca joc de cuvinte, prin reducerea la initialele P.C.R., se bazeaza pe o cvasi-sinonimie a seriei. Interesant e însa ca *pila* apare, curent, si cu sensul de concretizare a „beneficiarului“, deci a celui în favoarea caruia se actioneaza: „erau niste fetiscane tâfnoase, cu gura mare (pila contabilului sef sau a inspectorului de la personal, banuiesc)“ (Preda 1985: 184). Enuntul „X e pila lui Y“ se poate interpreta, polar, fie ca „X e protectorul lui Y“, fie ca „X e protejatul lui Y“. În DEX nu sunt cuprinse decât expresiile în care apare cuvântul: *a pune* (sau *a бага*) *o pila*, *a avea pile*. Desigur ca din ele s-au desprins utilizarile mai libere ale substantivului, exemplificate mai sus; evolutia semantica divergenta îsi poate avea punctul de pornire în constructia cu verbul *a avea*.

Discutia asupra sensurilor aluneca usor într-una asupra evolutiei cuvântului – deci si a sursei, a etimologiei sale. În aceasta privinta parerile cercetatorilor au fost cât se poate de împartite. Exista în limba româna contemporana un substantiv *pila*, de origine slava, desemnând o unealta sau o ustensila bine cunoscuta: e sensul concret, obiectual, cel mai frecvent asociat formei *pila*; exista jocuri de cuvinte care mizeaza pe sugerarea interventiei prin evocarea aluziva a obiectului, sau desene umoristice care îi includ imaginea.

Nu pare însă a exista vreo legatura între obiectul desemnat de cuvântul de origine slavă și sensul „relatie”; specialistii au preferat să recurgă în explicația etimologică la un neologism de origine franceză, omonim cu termenul slav. Nici în acest caz nu e ușor de stabilit o legatură între diversele sensuri literare ale neologismului *pila* – „dispozitiv de producere a energiei electrice sau nucleare”; „teanc”; „picior de pod” – și sensul familiar de „interventie, relatie”. Dictionarele moderne – DLRC, DLR, DEX – subordonează sensul familiar sensului „picior de pod”; „contrafort”, preluând astfel explicația propusă de Cazacu 1944: *pila* ar fi substituit pe *propte* în expresia cu sens figurat „a avea proptele”.

Cuvântul a mai fost semnalat de Florea-Rariste 1938 și de Dobrescu 1938; acesta din urmă îl atribuie argoului electricienilor; se porneste astfel de la sensul „pila electrică”.

Citatele mai vechi, furnizate de Iorgu Iordan în diverse lucrări, cuprind mai ales construcțiile *a pune* sau *a бага o pila*. O sursă folosită de mai multe dictionare (DLRC, DLR) e un fragment din romanul lui Cezar Petrescu, *Calea Victoriei* (1930). Două citate similare, de la aceeași pagină, sunt însă folosite în DLR pentru a ilustra o dată sensul „interventie”, subordonat celui de „picior de pod”, alta dată pe cel (iesit din uz) de „teanc”. În textul-sursă utilizările cuvântului *pila* sunt echivalente și plasate într-o continuitate care pledează pentru interpretarea sensului figurat familiar prin raportare la „(teanc de) bani – folosiți ca mita”:

„Si mâine pune-i o pila lui Alcaz! Asculta-mă pe mine, ca-s câine mai bătrân.
Dupa masă, dupa ce-ai aranjat tot cu el, pune-i pe deasupra și-o pila de o mie de lei. Nu lasa pila de azi pe mâine. Nu poate să te refuze”. (Petrescu 1958: 48)

Cum e foarte posibil ca protecția să se obțină prin mituire, fragmentul din Cezar Petrescu (dacă nu cuprinde cumva o interpretare personală a autorului asupra originii lui *pila*), e un argument pentru legarea intervenției și a favorurilor de oferta bănească. Cu atât mai mult cu cât cea mai veche atestare pentru *pila* cu sensul „teanc, gramada de lucruri suprapuse” se referă tot la bani. În nuvela *Iancu Moroi* a lui Delavrancea „un avocat renumit... fluiera o polcă și zăruia o pila de napoleoni”. E posibil ca un rol în constituirea sensului familiar să-l fi jucat și înțelesul de „revers al unei monede” al fr. *pile*. În orice caz, la un alt autor care înregistrează fenomene de oralitate ale perioadei interbelice, Neagu Radulescu, *pila* apare într-un sens inedit, de „bani obținuți prin împrumut, fără intenția de restituire” (acțiunea de „a tapa”): „Venise ca de obicei pe-aici după niște franci, în turneu de «pila», dar erati în consiliu”; „da' ce ai tu cu el, mă tata? (...) După pila și tu? ”; „Vezi însă că eu nu traiesc din pile” etc. (Radulescu 1970: 44, 154, 223).

Cuvântul familiar *pila* e desigur relativ recent și a cunoscut o răspândire rapidă, având o evoluție semantică remarcabilă, evidentă chiar dacă atestările îi sunt, până la un moment dat, rare. I se poate înregistra și un derivat, probabil

destul de nou: *pilos* „(ins) care beneficiaza de protectii”: „S-au scos de pe liste oameni de valoare si s-au introdus «pilosii»“ (*Cotidianul* 76, 1992, 2). Plasarea initiala a cuvântului *pila* în sfera legata de bani a limbajului familiar îi poate explica succesul rapid; si alti termeni din acest domeniu (*lovele*, *bistari*) circula intens, pierzându-si repede caracterul argotic în favoarea celui familiar, si apoi apropiindu-se tot mai mult de statutul cuvintelor din limbajul standard.

„Bascalie“

Pentru neasteptat de multe din cuvintele limbajului familiar e aproape imposibil sa se stabileasca originea si perioada (aproximativa) de aparitie. Inventivitatea limbajului argotic si familiar înseala vigilența lingvistilor, astfel încât chiar fenomene contemporane ramân adesea obscure. Graur, recunoscând ca n-ar fi putut sa-si explice istoria cuvântului *banc* „istorioara comica, gluma“, pe care îl considera totusi intrat în circulatie si raspândit cu mare rapiditate exact în vremea tineretii sale, între 1924-1929, daca i-ar fi lipsit câteva întâmplatoare detalii anecdotice. Ar fi interesant de vazut cât de credibile si unitare sunt explicatiile pe care le-am da evolutiei semantice din ultimii ani a unui cuvânt precum *tacâmuri*. Altminteri, în destule cazuri termenii familiari au avut o istorie mai îndelungata, necontrolabila în lipsa fixarii în scris: li s-ar putea deci stabili doar data aproximativa a „succesului“, a raspândirii maxime care le-a adus în scris si, uneori, si în dictionare.

Bascalie apare, în 1955, în DLRC, doar ca parte a expresiei *a lua în bascalie* (pe cineva) = „a lua (pe cineva) peste picior, a-si bate joc de el“; poarta însa indicatia „familiar“, recunoscându-i-se deci raspândirea. În DEX 1975, se mai adauga doua expresii sinonime, *a face bascalie* (de cineva) si *a face de bascalie* (pe cineva); cuvântul e înregistrat cu etimologie necunoscuta. Pâna a fi cuprins în marile dictionare, termenul aparuse în câteva dintre studiile despre argou din anii '30. Prima atestare pare a fi, pâna la proba contrarie, cea cuprinsa într-o lista de expresii argotice, în *Adevarul literar si artistic* din 1923: „Te ia-n bascalie“.

Ipotezele etimologice formulate în deceniul al patrulea sunt destul de prudente, nu tocmai spectaculoase si nici foarte convingatoare. Graur 1934 atribuie termenului *bascalie* origine tiganeasca, legându-l de un cuvânt cu sensul „sa“ si comparându-l cu presupusa evolutie semantica a verbului românesc „a însela“: de la „a pune saua pe cal“ la „a abuza de buna-credinta a cuiva“. Vasiliu 1937 pune substantivul *bascalie* în relatie cu turcismul *basca* (azi popular si învechit, dar pastrat în memoria colectiva cel putin de Conu Leonida: „pensia e basca; o am dupa legea a veche“ si de Jupân Dumitrache: „una vorbim si basca ne-ntelegem“, Caragiale 1959, I: 87, 15). *Basca* are sensurile de baza „separat“, „deosebit“, „diferit“, „afara de... “ si e atestat într-un glosar regional, Viciu 1906 (cu un citat favorabil asocierii cu *bascalie*), în constructia *de basca* „singur“: „am ramas *de basca*-n lume sa-si bata joc de mine“. Saineanu 1900 – fara a pomeni de *bascalie* – ilustreaza familia de

cuvinte a turcismului *basca* prin *bascaliu* (cu sensul literal: „despartit“), care „se zicea de cojocarul care nu lucra marfa subtire ca islicarul si n-avea voie sa cumpere pelcele, stirpituri si piei albastre, ci numai piei groase de la mocani ori de la macelari“, prin verbul *a bascalui* – chiar termen administrativ, cu sensul „a separa“: „toti strainii fara privilejii sa se aseze cu tara si sa nu fie bascaluiti“ – si *bascaluire* „separatie“: aceasta bascaluire si despartenie“. Sugestia tentanta a unei evolutii de la „izolat“ la „discriminat“ si „batjocorit“ e totusi foarte riscanta.

Amatorii de etimologii mai pot folosi, în încercarea de a gasi o explicatie limpede si convingatoare, verbul *a bascali*, înregistrat de DA cu sensul „a certa, a mostra pe cineva, a-l cicali, a-l face de doua parale, de râs si de bataie de joc“; cuvântul a fost interpretat ca o posibila confuzie cu *a besteli*, la rândul sau termen cu etimologie incerta, apropiat de *a festeli* s.a.m.d. Ar mai exista, în fine, si *basca* „turn; bolta; închisoare“, varianta a lui *basta*, a carei evolutie înspre *bascalie* e extrem de putin probabila.

Între atâtea sugestii nemulumitoare, cuvântul ramâne neexplicat – oscilând totusi mai ales între doua surse la fel de pitoresti: tiganeasca si turceasca. Un singur lucru ne poate consola: ca si alte expresii din sfera ironiei, a batjocurii, a vorbei în gluma sunt la fel de obscure, daca nu ca origine a termenilor, macar ca istorie a sensurilor. Cum se explica, în fond, *a lua la misto*, *a lua la mijloc*, *a lua în periplizon*, *a lua în balon*, *a face caterinca*, *a face caragata*, *a face de bafta*, ba chiar si mai banalele *a lua la vale* si *a lua peste picior*? E drept, explicatii s-au dat, cu apreciable eforturi de imaginatie. Iorgu Iordan considera, de pilda, ca potrivit normelor medievale cei condamnati erau purtati în caruta spre locul de osânda si astfel *a lua în caruta* a capatat sensul de „a batjocori“, extins prin substitutie si la *a lua în balon*, *a lua în avion* etc. (Iordan 1975: 289-290).

Probabil ca mai firesc ar fi ca multe din expresiile citate sa fie rezultatul asemanarilor formale, al unor eufemisme, jocuri de cuvinte, contaminari produse în aceleasi tipare sintactice. oricum, o întreaga zona a vocabularului își pastreaza micile secrete, cu aerul de a lua în zeflema eforturile explicatiilor lingvistice.

Sigura e doar starea actuala a cuvântului *bascalie*: desprins din locutiuni, a capatat autonomie, devenind categorie morala si estetica, emblema de comportament etc.; la fel s-a petrecut, de altfel, si cu *a face misto* – care a produs *mistoul* – si ceva mai multe derivate (*mistocar*, *mistocaresc*, *a mistocari*, *mistocarie* – fata de unicul *bascalios*).

„Papugiu“

Chiar daca a iesit din uzul curent, cuvântul *papugiu* continua sa ne atraga atentia, macar pentru ca apare în prima scena a *Noptii furtunoase*, în enuntul prin care jupân Dumitrache își exprima indignarea: „Iaca, niste papugii... niste scârta-scârta pe hârtie! ‘I stim noi! Manânca pe datorie, bea pe veresie, trag lumea pe sfoara cu pisicherlâcuri...“ (Caragiale 1959, I: 13). Contextul fixeaza

fara putinta de eroare sensul depreciativ, injurios al cuvântului: conform DEX-ului, „om de nimic, care se tine de înșelaciuni, care traieste din siretlicuri“. termenul apare, tot la Caragiale, și în *D'ale carnavalului*, într-o replica a lui Iancu Pampon: „Am jucat la Podul Gârlii contina cu niste papugii pâna la sase az-dimineata... I-am ras...“ (Caragiale 1959, I: 241). *Papugiu* poate ilustra foarte bine eforturile și disputele etimologiei românești – în cazuri aparent simple, ale unor cuvinte familiare și relativ recente: sursa lui turcească este evidentă; legătura cu *papuc* e destul de transparentă formal, dar greu de explicat din punctul de vedere al evoluției semantice. Un cuvânt uzual în epoca lui Caragiale, cu atestări numeroase în secolul nostru, cu origine cunoscută, a primit explicații cât se poate de diverse – amuzante prin inventivitatea lor și prin naratiunile pe care le construiesc; marea problemă a fost de a motiva sensul depreciativ al termenului.

O explicație destul de răspândită porneste de la semnificația mai veche a cuvântului – existentă în turcă și atestată și în română – de „cizmar“; un act de la 1791 vorbește, de pilda, de „breasla papugiilor din București“. Nu e însă limpede de ce denumirea meseriei s-ar fi depreciat: argumentul lui Iorgu Iordan – ca „un asemenea mestesugar poate fi disprețuit, dacă-l punem alături de un cizmar adevărat, mai cu seama când nu-i în stare să facă nici papuci cum trebuie“ (Iordan 1975: 333) – presupune o ierarhie a specializărilor greu controlabilă – și în fond influențată de obiceiurile vestimentare moderne. În vremea în care papucul era încălțăminte boierească și orășenească de bază, mestesugarul care îl producea era „pantofarul“ pur și simplu, nu un cârpaci specializat în operații simple. Decăderea obiectului *papuc* e astfel proiectată asupra istoriei meseriilor și a cuvintelor.

Alte două interpretări etimologice au fost propuse de Al. Graur, care consideră ca *papugiu* a însemnat inițial și „cel care umbla în papuci, într-o vreme când oamenii bine situați purtau cizme sau cel puțin ghete“; ulterior, lingvistul a imaginat o altă justificare a sensului negativ: un papugiu ar fi fost hotul „care umbla în papuci, ca să nu i se auda pașii“ (Graur 1975: 68).

Surprinzătoare, inventivă dar lipsită de temei a fost și ipoteza lui Scriban 1939, după care la originea sensului depreciativ al cuvântului ar fi stat obiceiul „de a bea la chefuri din fesurile sau din papucii damelor“. E oricum interesant modul în care etimologia alege detalii disparate dintr-un decor istoric foarte variat, văzut ca rezervor al tuturor posibilităților.

Mai convingătoare pare explicația mai veche, propusă de Tiktin și de L. Săineanu, prin selectarea unui alt detaliu de comportament orientalizat: cei doi lingviști au pornit de la un sens diferit al etimonului turcesc pentru *papugiu*: de servitor care păzea papucii lași în vestibul de vizitatori. „După vechea etichetă socială – observă Săineanu 1900 – vizitatorii și lasau papucii la scară și intrau numai cu mesii, ca să nu strice covoarele“. Portul turcesc, extins și la noi, presupunea utilizarea ciorapilor, a *mesilor* (cizme din piele foarte fină) – și, deasupra lor, a *papucilor*: papucii erau asadar încălțăminte de exterior iar

mesii cea de interior. Celebra povestire a lui Neculce despre lipsa uzantelor diplomatice la logofatul Tautu cuprinde detalii pitorești nu numai despre bautul rapid al cafelei, dar și despre încălțamintea neconformă normelor: „n-au fost având mestei la nadragi, ca, tragându-i ciubotile, numai cu colțuni au fost încălțat“ (Neculce 1959: 12).

Polemizând cu ipoteza lui Tiktin, Iordan 1975: 333 considera ca „obiceiul, specific turcesc, de a lăsa papucii la intrare, nu putea fi atât de cunoscut la noi, încât să dea naștere unui semantism metaforic“. În realitate, obiceiul – aplicat, desigur, echivalentilor de azi ai papucilor de altădată: pantofii – e încă foarte răspândit; e drept, lipsește cu desăvârșire funcția de paznic al lor...

Între atâtea explicații diverse – după care *papugiu* ar fi fost fie cel care facea papuci, fie cel care umbla în papuci, cel care bea din papuci sau cel care îi pazea – e greu de făcut o alegere; lucrurile ar putea fi lămurite doar de descrierea mai exactă a cadrului istoric (cu trecerea de la moda orientală la cea occidentală); ar merita aflat și de ce majoritatea atestarilor moderne din DLR cuprind cuvântul în sintagma *papugiu de București*.

Oricum, obiceiul evocat mai sus – de lăsa a papucilor (încălțaminte de exterior) la ușă – explică o locuțiune pe care transformarea obiectului a obscurizat-o parțial. *A da papucii* (cuiva), cu sensul de „a da afară“ (pe cineva) va fi desemnat probabil un gest similar celui de a întinde cuiva palarea și bastonul, pentru a-i da de înțeles că trebuie să plece. Când papucii și-au schimbat statutul social, devenind semn al intimității casnice, *a da papucii* a fost perceput mai curând ca un gest de „expulzare din spațiul comun“, de unde și apariția unei compliniri: „a-i da cuiva papucii *în plasa*“. În genere, motivarea expresiei s-a pierdut, totuși, păstrându-se doar sensul ei global; dovada, varianta *a(-i) face papucii* (cuiva) – „Am continuat prietenia patru luni, după care el mi-a făcut papucii“ (TL 453, 1991, 5) –, produsă probabil prin contaminare cu o construcție sinonimă, *a(-i) face bagajele*.

Tentația de a construi povești etimologice e, cum se vede, irezistibilă.

„Tun“

În limbajul argotic românesc, cuvântul *tun* e folosit pentru a desemna o afacere ilegală (escrocherie, furt, spargere etc.) de proporții, cu mari sume puse în joc, cu beneficii considerabile pentru participanți. Sensul a intrat în limbajul gazetăresc, unde apare tot mai des, ca una din manifestările lexicale ale temei corupției; nu e însă introdus de dicționarele noastre generale în definirea cuvântului *tun* (nici de dicționarul academic, DLR, ale cărui fascicule conținând litera T au apărut între 1982 și 1983, nici de ultima ediție, din 1996, a DEX). Sensul interlop al lui *tun* era totuși atestat deja în Cota 1936. În glosare și dicționare de argou aparute după 1989 – Tandin 1993, Croitoru Bobârnice 1996 – cuvântul *tun* apare cu acest sens, însoțit și de derivatul (nume de agent) *tunar* „spargător; infractor mare“; „hot de locuințe; infractor

renumit“.

Evolutia semantica a cuvântului *tun* nu e greu de reconstituit: noua semnificatie e legata de *lovitura*, care include, între mai multe sensuri apropiate, pe cel „infractional“; initial argotic, acest sens a devenit între timp pur si simplu colocvial (ceea ce nu înseamna ca e si înregistrat explicit în DEX; se poate totusi deduce, cu bunvointa, din „atac îndraznet“ sau „succes important“). *Lovitura de tun* este, evident, un tip superlativ de lovitura, foarte puternica; e posibil sa fi intrat în jocul semantic si functia – de întarire a unei actiuni sau a unei calitati – pe care *tun* o are, adverbializat, în diferite combinatii de cuvinte (*a dormi tun*, *înghetat tun*, *sanatos tun*, *beat tun* etc.). Între substantivele cu valoare adverbiala care servesc la indicarea unui grad superlativ, *tun* (probabil cu sensul de „tunet“) se poate compara cu *trasnet* (*desteapta trasnet*, *frumoasa trasnet*). E de discutat daca *tun* cu întelesul de „lovitura“ s-a dezvoltat prin metonimie, prin elipsa, sau direct din sensul mai vechi al lui *tun* „lovitura de tun“ (cf. DLR). Oricum, cuvântul apare frecvent în constructie cu verbul *a da* (ceea ce confirma legatura cu *lovitura*), ca *a da un tun*: „Dl Popârtac *da un tun* de 7 milioane“ (RL 949, 1993, 6); „un calcul simplu care ia în seama actualul curs al dolarului ne demonstreaza fara putinta de tagada ce *tun* se pregatea *sa dea* abilitul Mania“ (RL 2126, 1997, 8); „doi studenti si-un pierde-vara *au dat un «tun»* de aproape 52 milioane lei“ (RL 2251, 1997, 19); „a reusit în scurt timp *sa dea* mai multe «*tunuri*»“ (RL 2306, 1997, 19).

Croitoru-Bobârnice 1996 indica si expresia *a trage un tun* „a se îmbogati, a da lovitura“, pe care n-am întâlnit-o în texte, dar care nu e deloc imposibila, data fiind frecventa argotic-familiara a verbului *a trage*. Expresia ar dovedi si existenta unei tendinte de remotivare semantica, prin legare de contextul cel mai tipic pentru *tun* – cel „artilistic“; remotivarea se poate observa si în citatul: „«*Tunuri*» tari, cu bataie lunga, în timp scurt“ (RL 2115, 1997, 6).

Adesea, *tun* e folosit în afara expresiilor, pur si simplu ca nume de actiune: „marile «*tunuri*» postdecembriste“ (RL 2015, 1996, 4); „Marele «*tun*»: embargoul iugoslav“; „cel mai mare «*tun*» la care a participat“ (RL 2282, 1997, 24); „Un «*tun*» de peste patru miliarde lei într-o singura luna“ (RL 2419, 1998, 24); „cei doi sunt caliti în *tunuri*“ (AC 17, 1998, 8). O contaminare voita în interiorul aceluiasi câmp semantic – din care fac parte alte doua cuvinte de sursa argotica si foarte la moda în jurnalismul contemporan, *gaura* si *teapa* – poate fi banuita în manierismul retoric al unui titlu de ziar: „La «*Fulger*» Bragadiru *a tunat* cu *gauri* de miliarde“ (RL 2416, 1998, 8).

Pus înca, adesea, între ghilimele, *tun* e probabil unul dintre cuvintele care vor migra catre zone mai putin marcate stilistic; expresivitatea sa moderata si destul de transparenta îi confera un caracter de termen tehnic, de inovatie necesara pentru a desemna succint o notiune.

„A galibardi“

Pentru cine privește cu scepticism cercetarea științifică a argoului românesc, deplângându-i discontinuitățile și aleatoriul, sau pentru cine crede doar că argourile sunt limbaje absolut instabile, în permanentă transformare – pot părea surprinzătoare legăturile care se stabilesc adesea între primele atestări, din secolul trecut, sau între documentația bogată a cercetărilor interbelice – și unele înregistrări dintre cele mai recente. În timp ce unele cuvinte din listele mai vechi par iremediabil învechite, iesite din uz, rămânând simple curiozități lingvistice pentru uzul colecționarilor-lexicografi, altele – nu putine – sunt astăzi la fel de vii ca în trecut. Adesea, chiar cuvântul demodat e o verigă necesară în istoria limbajului, explicând – prin substitutie sinonimică, prin transfer semantic sau prin asocieri formale – noile ciudătenii ale prezentului. O spectaculoasă continuitate dinamică face din zona familiar-argotică a limbajului oral un micro-model al limbajului în genere.

În anii '30, în listele culegătorilor și cercetătorilor argoului apar forme precum *galibarda*, *galibarca*, *galibardina*, *calibarda*, *calibarca* – cu sensul „palarie“. Vasiliu 1937 le citează, explicând succint originea lor printr-o trimitere la numele propriu *Garibaldi*. Indicația etimologică e plauzibilă: din punct de vedere formal, varianta deformată prin metateză a numelui istoric e atestată într-un text binecunoscut – la Caragiale, în *Conu Leonida fata cu reacțiunea*: repetat de mai multe ori, ba chiar citat ca semnatura a celebrului mesaj „Bravos națiune! Halal să-ți fie! (...)“ – „și jos iscalit în original «Galibardi»“. Variantele cu *c* initial sunt normale, oscilația *c/g* (surd/sonor) fiind frecventă în aspectul oral al limbii, iar unele dintre formele citate pot fi contaminări glumete (de pilda, cu *barca*). Din punct de vedere semantic, transferul metonimic de la un personaj la palăria sa caracteristică e un fenomen frecvent (sau cel puțin era – până când moda modernă să reducă interesul pentru palărie); în română, termeni ca *gambeta* sau *joben* sunt exemple instructive, chiar dacă primul a fost conferit de purtător, iar al doilea de negustor; în fine, generalizarea de la un tip de palărie la palărie pur și simplu e la fel de firească.

Colecția lexicală poate spori cu *calibard*, înregistrat de Armeanu 1938; în acest caz, se observă un salt semantic mai mare: cuvântul apare ca sinonim pentru *cap*, autorul articolului presupunând totuși verigă intermediară „palarie“. Nici acest transfer metonimic nu e neobisnuit: se poate invoca, tot în mediu argotic, cazul similar al lui *gambeta*, identificată cu capul în expresia *a fi racit la gambeta* „a fi cam nebun“ (cf. Iordan 1944).

După 1990, dintre formele citate apare, la Tandin 1993, doar *calibarca*, tot cu sensul „palarie“. Mai ciudat e însă un alt cuvânt: în memoriile unui autentic argotizant, Avasilcai 1994, se întâlnește foarte des verbul *a galibardi*, cu sensul de „a spune“ sau „a vorbi“: „în timp ce *galibardeam*, gudulanul pe

care îl curentasem ma urmarea cu privirea“ (p. 8); „eu i- *am galibardit*: – Da, domnule plutonier, o sa mai stam de vorba... “ (p. 16); „nu dupa mult timp a si aflat cine *galibardise* cuvântul“ (p. 20). În aceeași carte, apare chiar și un derivat (nume de actiune) de la respectivul verb: *galibardeala* („vorba, povestire“): „si-a început *galibardeala* precizând ca lucra numai singur“ (p. 144). Verbul *a galibardi* prezinta surprinzătoare asemanări formale cu seria lexicala *galibardina* – *galibarda* – *galibard*; totuși, din punct de vedere semantic, saltul – chiar dacă pornim de la ultima unitate, cu sensul „cap“ – e prea mare ca să constituie o explicație sigură. Mi se pare mai probabil ca termenul să fie la origine o preluare din tiganeste: verbul tiganesc *gilabaw* (pronunțat *ghilabau*) – „a cânta“, la prezent, persoana I singular; la perfect *gilabadem* (*ghilabadem*) – e foarte apropiat ca sens de cel în discuție (rom. *a cânta* chiar înseamnă, în argou, „a vorbi“). Evoluția formală ne face să presupunem, totuși, intervenția – indirectă! – a numelui *Galibardi*: noile combinații sonore apar adesea din asocierea cu cele vechi, și uneori pitorescul sonor e mai important decât sensul. Astfel, în ciudatenia unui cuvânt ca *a galibardi* e foarte probabil să fi intrat mai mulți factori: un verb tiganesc, expresiv prin sonoritatea sa aproape onomatopeică, a fost adaptat fonetic și morfologic prin apropierea de forme deja existente, la rândul lor deformări fonetice și evoluții semantice ale unui nume propriu celebru. Tot acest esafodaj de ipoteze în jurul unui grup marginal de cuvinte suferă din păcate de un risc fundamental: poate fi oricând demolat de descoperirea unei alte variante, a unei alte verigi intermediare sau pur și simplu a unei povești care să lumineze o cu totul altă legătură între faptele lingvistice culese.

4. Inovatii recente

Cu tot riscul de a nu putea urmări în detaliu o evoluție rapidă, depinzând de mode schimbătoare, vom prezenta în continuare câteva cuvinte și expresii caracteristice pentru limbajul familiar-argotic din ultimul deceniu al secolului al XX-lea. Exemplele selectate fac parte din categoria inovațiilor recente care au cunoscut un succes imediat, patrundând nu numai în vorbirea multor persoane, ci și în texte scrise, în primul rând în publicistică.

„Marfa“

Unul dintre cei mai reprezentativi termeni ai vorbirii familiar-argotice actuale (mai ales a acelui registru sociolingvistic care e numit „vorbirea tinerilor“, chiar dacă nu are limite de vârstă rigide) e *marfa*. Cuvântul confirmă faptul că mijlocul predilect de îmbogățire al argourilor românești este modificarea semantică a elementelor deja existente în limba comună; în cazul de față, schimbarea de sens se asociază cu o modificare de comportament gramatical. Substantivul *marfa* e folosit acum cu valoare adjectivală (ca

adjectiv invariabil) sau adverbiala, exprimând o caracterizare pozitivă, chiar superlativă: „O tipă cu totul superbă – *marfa!*“ (Vineri 10, 1998, 2); „Unul peste alta, bautura peste bautura, a fost «*marfa*»“ (EZ 2318, 2000, 2). Cum se vede, termenul beneficiază deja de atestări jurnalistice, în care marcarea prin ghilimele nu indică neapărat o ipotetică distantă ironică, ci mai ales relativă sa noutate: „au contribuit, fiecare după puteri, la acordarea calificativului «*marfa*» acestei petreceri“ (EZ 2316, 2000, 2).

Termenii care exprimă în mod cel mai general o evaluare pozitivă sau negativă (echivalentii lui *bun – rău*), ca și cei care cuprind o intensificare a aprecierii (*excelent – îngrozitor*) sunt foarte des folosiți în comunicarea curentă și implică un grad mare de subiectivitate și chiar de afectivitate; de aici și nevoia de a-i substitui periodic, pentru a reînprospăta inventarul expresivității. Acum câteva decenii, enunțul judecăților transante era asigurat, în registrul colocvial-argotic, de cuplul *misto – nasol*; cele două cuvinte sunt încă în uz, dar s-au banalizat, iar generațiile mai tinere recurg cu precădere la sinonimele lor, *marfa* și *naspa*.

Din punct de vedere gramatical, *marfa* urmează un model prezent în româna populară și familiară: al substantivelor care capătă valoare adjectivală și adverbială, în combinații limitate sau deschise. Modelul este dezvoltat mai ales în registrul familiar-argotic: „un tip *brici*“, „o aparare *beton*“, „o rochie *trasnet*“ etc. De altfel, succesul lui *marfa* a fost anticipat (deși cronologia fluctuațiilor lexicului argotic este greu de stabilit) de folosirea frecventă a altui substantiv cu sens apreciativ-superlativ: *meserie* („Ma uităm în dreapta, în stânga, excelent, *meserie aeroportul*“, Adamesteanu 1989: 155), concurat de altfel de un adjectiv variabil din aceeași familie lexicală: *meserias, -a* („Ce *antena meseriasă* aveau aia de la hotel!“, Cosmin 1987: 146). Ca și *meserie*, *marfa* poate fi aplicat la orice, determinând nume de obiecte, persoane, situații, acțiuni. Evoluția sa semantică nu este nici cu totul surprinzătoare, nici foarte banală. La o primă privire, s-ar zice că *marfa* este tipică pentru economia de piață, iar *meserie* pentru o etapă artizanală anterioară; scenariul interpretativ al trecerii dintr-o fază în alta ar fi tentant, dar este prea facil ca să fie și adevărat. Ca și *meserie*, folosit de argotizanti pentru a caracteriza abilitatea în ocupațiile specifice (furt, prostituție), *marfa* își adaptează sensurile trecând prin experiența ilegalității. Este probabil că sensul apreciativ actual s-a format în legătură cu uzul interlop al cuvântului – *marfa* fiind în primul rând obiectul jafurilor, al traficului ilicit, al proxenetismului. Evoluția poate însă fi explicată și direct din sensurile ironice și figurate pe care cuvântul le avea mai de mult și din care câteva sunt deja înregistrate în DLR (tomul VI, Litera M, 1965-1968): de exemplu, *marfa bună* „se spune, depreciativ, despre un om smecher sau imoral“. Oricum, evoluția semantică – explicabilă poate și prin elipsa (din *marfa bună*) – este marcată de obicei de o intonație specifică, exclamativă.

Între construcțiile în care apare cuvântul, trebuie amintită structura *marfa de...* (tipul *minune de...*) – „*Marfa de știre!*“ (EZ 2315, 2000, 10) și mai ales

tiparul superlativ dezvoltat rapid în ultima vreme, bazat pe repetarea cuvântului: „P. s-a mai laudat în anumite împrejurari ca, dacă va ajunge sef..., își va trage o masina «*marfa de marfa*»“ (*Libertatea* 2841, 1999, 19).

În fine, mi se pare posibil ca în substituirea celor mai populare evaluative la moda să joace un rol și asocierile fonice; în acest caz, *naspa* ar fi fost selectat, între variile sinonime candidate la postul de termen negativ preferential, și datorită asemanării sale fonice cu *nasol*, iar în *misto*, *meserie* și *marfa* identitatea consoanei initiale n-ar fi o simplă întâmplare. Aceasta rămâne însă o simplă ipoteză, greu de demonstrat și care ar putea fi ușor respinsă prin găsirea unor contraexemple.

„De cartier...”

Una dintre cele mai noi expresii colocviale, frecvente în limbajul tinerilor, este *de cartier*: construcție doar parțial transparentă, deoarece substantivul *cartier*, în sine nemarcat pozitiv sau negativ, poate denumi deopotrivă zone de periferie și zone centrale, parti atât sarace cât și foarte luxoase ale orașului. În uzul actual s-a produs însă o restricție semantică, care presupune de fapt o opoziție între *cartier* și *centru*, astfel încât primul termen desemnează cu precădere cartierele-dormitor, zonele muncitorești ale unui mare oraș.

Sintagmele în care apare determinantul *de cartier*, cu sensurile sale recente, pot fi întâlnite în conversațiile juvenile cotidiene, în textele muzicale – sau, în scris, în paginile ziarelor ori în listele de discuții din Internet. Formulele cele mai bine fixate identifică *baietii* (sau *baietasii*) *de cartier*: „o nouă ceartă între *baietii de cartier*“ (*Dilema* 378, 2000, 14); „viata *baietilor de cartier* înseamna betii, furturi, violenta și barbut“ (*MC* 01.2000, arhivă în Internet); „bucurestean fiind, în 1987 am absolvit Liceul industrial 27 (pe vremea aceea industria mai exista!) împreună cu ... *baietii de cartier*“ (Curriculum Vitae, Internet 1999); „disputele dintre *baietasii de cartier*“ (*Dilema* 378, 2000, 14); „vorba umbla repede printre «*baietasii de cartier*», nu?” (VL 1999, arhivă Internet); „fiind evitata, pe cât se poate, muzica «*baietasilor de cartier*»“ („revjurnalism“, 1999, Internet) etc. Sintagma primește de obicei o valoare pozitivă când e folosită din interior, de către cei care își asumă o identitate provocatoare, și una negativă când e aplicată din afară; aceste conotații nu sunt însă totdeauna evidente („Vreți să fiți *baieti de cartier*? Faceti punk!” – lista de discuții Internet, 13.03.2000; „Bai *baieti de cartier*“ – id., 11.03). În autocaracterizări, tiparul produce variații colocvial-argotice: cineva se prezintă ca „*smenar de cartier*“ (Curriculum Vitae, Internet); altcineva declară: „asta va spune un adevărat *smecher de cartier*“ (lista de discuții, 11.03.2000).

Diferența dintre sensul „tradițional” și cel recent și specializat e utilizată în scop umoristic în cazul în care *cartierul*, ca metonimie a existenței mizere și marginale, a periferiei, este explicitat oximoronic prin referirea la o zonă rezidențială, la cartierul de lux preferat de nomenclatură: „Si P. R. este *baiat de*

cartier – Primaverii, fireste“ (AC 15, 1999, 6).

Se stie ca muzica generatiilor foarte tinere din anii '90 (rap, hip-hop) a contribuit în mod decisiv la raspândirea emblemei *cartierului*; e suficient sa amintim o serie de titluri din aceasta perioada – al unui album muzical (*De cartier*), al unei casete (*Star de cartier*), al unor piese muzicale: *Limba de cartier*; *Poveste de cartier* etc. Este deci normal ca o alta sintagma frecventa sa fie tocmai cea care desemneaza, generalizând, fenomenul: *muzica de cartier* – „Timpuri Noi sunt primii care au facut *muzica de cartier* ...“ (lista de discutii, 31.03.2000); *arta de cartier* este mentionata cu o certa distantare ironica („*arta zisa «de cartier»*”, asa cum se si intituleaza «albumul» unei trupe precum B.U.G. Mafia“ – RL 2788, 1999, 17). *De cartier* e si limbajul, în ipostaza sa argotica si familiara, preferata de tineri: se vorbeste deci de „parabole asezonate cu *expresii «de cartier»*“ (EZ 2.06.2000, Internet). Chiar unele expresii argotice mai vechi, de exemplu *a-i pica fata*, sunt reatribuite „cartierului“: „vazând asta, ei, femeie simtitoare pâna la sinucidere, îi pica, *vorba din cartier*, fata“ (EZ 26.04 2000, Int.). Citatele de tot felul, cum se vede, abunda; din ele se mai pot culege câteva exemple de îmbinări libere: „*copiii de cartier*“ (EZ 2307, 2000, 8), „*«afacerea» aceasta de cartier*“ (lista de discutii, 28.03), „*viata de cartier*“, „*gasca din cartier*“, „*aparitia grupurilor de cartier*“ (MC 01. 2000, Int.) etc.

În fine, e destul de evidenta tendinta de a atribui sensuri peiorative sintagmelor care cuprind *cartierul*; ceea ce e *de cartier* apare astfel ca fiind lipsit de valoare, improvizat si amatoristic: „*Cultura de cartier* versus «Cântarea României»“ (RLit 7.01.2000); „formatiile s-au prezentat la nivel *de cartier*“; „organizatorii s-au remarcat prin afise „*de cartier*“, monoculare, trase la xerox, fara nici o pretentie“ (VL, arhiva Internet, 1999). Evolutia semantica a *cartierului* urmeaza asadar, la distanta în timp, pe cea a substantivului *mahala*, în cazul caruia o desemnare initial neutra a capatat treptat sensuri depreciative (evidente azi în determinantul *de mahala* sau în derivatele *mahalagiu*, *mahalagioaica*, *mahalagesc* etc.).

„Pe sticla“

Jargonul producatorilor si cel al consumatorilor de programe de televiziune au mai fost studiate (în special prin inventarierea formatiilor lexicale cu *tele-*, dar si în legatura cu unele împrumuturi, calcuri, jocuri de cuvinte etc.). Într-o sfera de comunicare foarte prezenta în lumea contemporana, în viata cotidiana, e firesc sa se produca permanent inovatii lingvistice – si acestea merita sa fie periodic trecute în revista. De fapt, chiar constructia cea mai uzuala a domeniului – *la televizor* (*a se uita la televizor*, *a vedea la televizor*, *a se da la televizor*, *a apare la televizor* etc.) – e demna de oarecare interes, în masura în care, bazându-se pe o relatie metonimica, extinde numele obiectului asupra functiilor lui. În treacat fie zis, în DEX *televizor* este definit doar ca „aparat care receptioneaza imagini transmise prin

televiziune“, ceea ce mascheaza folosirile de tipul citat; desigur ca *televizor* nu e un cuvânt caruia multi vorbitori sa simta nevoia de a-i cauta sensul în dictionar, dar un scrupul lingvistic ar fi trebuit sa conduca la adaugarea particularitatilor de uz care se pot dovedi utile cel putin la alcatuirea unor dictionare bilingve. Aparitia în emisiuni de televiziune poate fi descrisa si cu ajutorul unei sintagme cliseizate, cam uzate, de sursa gazetareasca: *pe micul ecran*. Familiara e formula (echivalenta semantic) *pe post*, care apare în constructie cu diferite verbe: „iesirea «*pe post*», sub reflectoare, (*Luceafarul* 14, 2000, 2); „ne anuntase *pe post*“; „*intra pe post* la începutul lui ‘95“ (*EZ* 2303, 2000, 10); „*ni se arunca pe post* cam 80 de filme artistice saptamânal“ (*EZ* 2306, 2000, 12).

Ni se pare o noutate o constructie colocvial-argotica care are aceeasi semnificatie ca a sintagmelor *la televizor* sau *pe post*, dar e mai putin previzibila, putând produce chiar unele ambiguitati: *pe sticla*. Formula împinge mai departe metonimia – de fapt o sinecdoca, în care partea substituie întregul – începuta cu reprezentarea *televiziunii* prin *televizor*; din televizor mai ramâne doar ecranul, desemnat prin materialul sau (real sau aparent). Majoritatea citatelor care urmeaza provin din acelasi cotidian, multe apartin chiar aceluiasi ziarist, semnatat al unei rubrici de cronica de televiziune; exista totusi si exemple care dovedesc ca nu e vorba de o particularitate lingvistica individuala. Sunt folosite de multe ori ghilimelele (care ar indica noutatea sau cel putin diferenta de registru stilistic): „tot cu Mihaela *pe sticla*“ (*EZ* 2303, 2000, 10); „toate promo-urile intrate *pe sticla*“ (*EZ* 2320, 2000, 10); „nu-l stiti pentru ca nu apare «*pe sticla*»“; „a plecat teleleu ca sa ajunga «*pe sticla*»“ (*EZ* 2332, 2000, 10); „De la leacurile babesti la frectii *de pe «sticla»*. Românii se trateaza dupa reclamele de la televizor“ (*EZ*, 2322, 2000, 5); „Cu budigaii *pe sticla*“; „s-a prelins *pe sticla*“ (*EZ* 2331, 2000, 8); „A vrut (...) sa apara în sfârșit «*pe sticla*»?“ (*Luceafarul* 14, 2000, 2). Se simtea probabil nevoia ca referirile la televiziune sa capete o varianta de ton argotic, care sa se potriveasca cu registrul colocvial si cu tonul lui de ironie generalizata. *Televizorul* era de altfel de mai multa vreme si o sursa pentru comparatii familiare: expresia *a vorbi ca televizorul*, folosita cu sensul „a vorbi de unul singur, a nu fi ascultat“ circula oral, dar e atestata uneori si în scrisul jurnalistic („natiunea... a învătat sa vorbeasca singura, *ca televizorul*“ – *EZ* 2306, 2000, 12).

O alta necesitate a comunicarii curente – aceea de a dispune de un adjectiv cu sensul „de televiziune“ – își gaseste o rezolvare economica si foarte raspândita cu ajutorul siglei devenite, ca în atâtea alte limbi, echivalentul unui adjectiv invariabil: TV. Exemplele sunt în acest caz nenumarate: „programul saptamânii TV“, „sub incidenta hipnozei TV“ (*Dilema* 290, 1998, 15), „vedete TV“, „star TV“ (*RLit* 12, 2000, 19), „cronici TV“, „cronicar TV“, „audienta TV“ (*EZ* 2309, 2000, 10), „clipurile TV“ (*RL* 2788, 1999, 17), „pamfletul TV“ (*EZ* 2324, 2000, 12), „simpatice prezentatoare TV“ (*EZ* 2308, 2000, 10),

„agramatismele realizatorilor TV“ (EZ 2330, 2000, 10) etc.; mai rar întâlnim chiar scrierea siglei cu minuscule: „emisiune tv“ (EZ 2332, 2000, 10), E interesant ca nu exista adjective propriu-zise cu acest sens care sa se fi impus; cele care au început sa circule, ca *televizoristic* (neînregistrat în DEX) – „merita sa-ti lasi balta toate interesele *televizoristice*“ (EZ 2306, 2000, 12) – au înca un aer usor improvizat. Un adjectiv mai vechi (tot neînregistrat de dictionare) – *teveristic* – are o arie de aplicatie mai limitata pentru ca, format de la sigla TVR, se refera doar la televiziunea nationala, de stat.

„Asa vrea muschii...”

O expresie argotica destul de recenta, care a cunoscut un succes rapid, este cea care apare, cu variatii, pe tiparul *asa vrea muschii mei (tai, lui etc.)*. Cuvintele si expresiile argotice si familiare sunt greu de datat, pentru ca înregistrarea lor în scris e întâmplatoare; oricum, expresia la care ma refer a patruns în limbajul publicistic, cu certitudine, dupa 1989. De la început, ea a fost folosita cu intentia de a soca, de a contrasta cu fundalul de limbaj cult al textelor în care a aparut. De aceea i s-a pastrat de cele mai multe ori dubla deviere: semantica si gramaticala. Expresia se bazeaza pe o sinecdoca tinzând spre personificare: o parte a corpului substituie individul întreg, putând fi vazuta si ca independenta. Substitutia este cu atât mai spectaculoasa cu cât ascunde o contradictie: muschii sunt, în opozitie cu creierul, mintea etc., simbolul fortei pure, ai corporalitatii lipsite de gândire si vointa. Valoarea expresiei este deci de a exprima vointa manifestata independent, eventual impunându-se arbitrar, fara explicatii – „asa vreau eu“. Devierea gramaticala – în raport cu limba literara, un dezacord între verb si subiect; de fapt, o generalizare munteneasca a formei unice de persoana a III-a (*el, ei vrea*) – este pastrata în utilizarile ironice ale expresiei pentru a le conferi autenticitate populara. Adaptabila la contexte diverse, expresia a aparut în ultimii ani în articole politice si chiar în titluri: „El era din guvern si el putea sa încalce legea pentru ca „*asa voia muschii lui*“ (*Expres* 34, 1992, 3); „Daca *ar vrea muschii lui*, ar putea fura toate capacele...“ (*AC* 19, 1993, 3); „Dan Necsulea – demis pentru ca *asa vrea muschii dlui* Everac!“ (titlu, în *EM* 24, 1993, 21) etc..

Constructia ilustreaza tendinta limbajului popular si argotic de a izola parti ale corpului – sau chiar de a prezenta corpul ca o entitate independenta: „a baga la cap“, „a baga în fizic“ (v. supra, p. 205); sinecdoca de acest tip e bine reprezentata în limbajul popular („vai de capul lui“, „vai si-amar de pielea lui“, „unde nu-i cap e vai de picioare“ etc.). În plus, eul este adesea prezentat în limbajul argotic ca disociat, dedublat („mandea“, „baiatu“, „cauta-ma pe afara“). Daca folosirea *muschilor* pentru a desemna corpul e destul de raspândita – „m-a ghicit ca mi-e mila de tagma martalogilor, nu numai de *muschii mei*“ (Avasilcai 1994: 29) –, specificul umoristic al expresiei în discutie ramâne acela de a le atribui o intentie.

Dictionarele noastre (de exemplu DEX, DLR) – nu înregistreaza decât sensurile proprii ale cuvântului *muschi*. Expresiile relativ recente s-au dezvoltat

totuși pe baza unor conotații mai vechi ale cuvântului. Termenul *muschi* e prezent în cel puțin încă o expresie actuală – poate mai mult gazetărească decât populară – „a-și arata muschii”: „Primarele își arata muschii” (EM 3, 1995, 2). Expresia are un corespondent perfect în italiană: *mostrare i muscoli* – cu sensul (ca în română) de „a da o demonstrație de forță, a dovedi o atitudine energică” (Zingarelli 1995). Sunt interesante paralelele romanice pentru dezvoltările figurate ale cuvântului *muschi*; există sintagma „muschi de fier” sau „de oțel” (inclusă chiar în dicționarele generale francezești sau italienești). În franceză, *avoir du muscle* (familiar) are sensul „a avea forță”. Din aceeași familie lexicală, *musclé* (= „muschiulos”) are și sensul argotic de „dificil” (*problème musclé* = „problema dificilă”, în *Petit Robert* 1991). În română familiară, adjectivul *muschiulos* apare uneori cu semnificația „puternic, tare”: „Intellectualii s-au dat și ei muschiulosi primăvara trecută” (AC 5, 1992, 1).

Folosirile figurate ale cuvântului par favorabile nuanțelor ironice. În evoluția poeziei române a existat însă cel puțin un moment în care *muschi* a fost luat în serios, fără a putea fi însă impus ca „termen poetic”: Macedonski are tendința de a-l folosi destul de des, în contexte descriptive: „Am văzut și tinerețea în deplină-i barbație, / Cu suavele ei forme și *cu muschii ei de fier*” (*Ocnele*); cuvântul apare și la discipolii săi, în versuri care aluneca spre comicul involuntar, precum la Mircea Demetriade: „Câți emiri fatidici *dar cu muschii tari...*” (*Spleen*). Latura comică a cuvântului a fost exploatată, în schimb, într-una din lozincile parodice de circulație orală în perioada comunistă: „noi, *cu muschii de oțel* / la cules de mușetel”.

5. Mijloace de derivare

Pe baza noilor dicționare și a altor atestări, se poate verifica rolul foarte important pe care îl are derivarea – procedeu esențial pentru formarea cuvintelor în română, ca în toate limbile romanice – în constituirea lexicului familiar-argotic (derivarea e întrecută ca productivitate doar de evoluția semantică bazată pe mecanismele metaforei și ale metonimiei). Ca și în limba comună, sufixele sunt mult mai productive decât prefixele. Chiar dacă nu se poate vorbi de sufixe specific argotice, există o preferință pentru anumite sufixe populare (-ar, -os) care formează cuvinte noi de la termeni argotici sau de la termeni ai limbii curente.

Sufixul -ar: „prietenar”

Din materialul actual rezultă ca unul dintre cele mai productive sufixe familiar-argotice este -ar, folosit în special cu valoarea de sufix de agent. Unele derivate cu -ar s-au format de la cuvinte de circulație restrâns argotică sau mai larg colocvială: *ciumecar*, *smenar*, *gascar*, *giolar*, *(mi)stocar*. Cele mai multe au însă la baza cuvinte ale limbii comune, cu sens schimbat (*măimutar* „hot de

bagaje“ deriva din *maimuta* „geanta, valiza“) sau cu sens curent, de la care mecanismul însuși al derivării produce un salt inedit (*boschetarul* e vagabondul care doarme prin boschete, *pachetarul* – detinutul care primește pachete, din care cedează o parte „superiorilor“ sai).

Unele dintre derivate au o formă deja înregistrată, dar sunt în realitate doar omonime ale termenilor curenti, reinventari pornind de la sensuri speciale ale cuvintelor de baza: *flasnetar* „informator“ sau *tunar* „autor al unor furturi de anvergura“ nu provin direct din banalele nume de activități, ci de la sensurile argotice ale cuvintelor *flasnetă* „gura“, respectiv *tun* – „furt, spargere, înșelăciune de mari proporții“ (v. supra, p. 215-216). Altminteri, limbajul familiar și argotic produce și nume noi pentru meserii normale, substituind neologisme ca *stomatolog* sau *fotograf* cu reinterpretări populare, motivate prin referirea la „obiectul muncii“: *dintar*, *pozar*. Jocul inovator acționează chiar în interiorul aceleiași familii lexicale, precum în cazul concurării obisnuitului *maturator* – „cel care matura“ – prin *maturar*, cuvânt definit în Tandin 1993 ca „muncitor (necalificat)“; *maturarul* este deci – în sens figurat și generalizant – „cel cu matura; cel de la matura“. De fapt, diversitatea legăturilor semantice dintre cuvintele de baza și derivatele de acest tip se poate explica adesea doar dacă presupunem la baza derivării nu cuvinte izolate, ci expresii specifice: *plopă* („ghinionist“) este cel care „e în plop“, *caterincar* – cel care „face caterinca“ etc. Sufixul *-ar* funcționează într-o manieră specific argotică mai ales atunci când nu modifică sensul propriu-zis, ci doar conotațiile unor cuvinte: *prieten*, *strain*, *jupân* devin astfel *prietenar*, *strainer*, *jupânar*.

Sufixul *-an*: „mertan“

Între cuvintele familiar-argotice databile, care apar la un moment dat și cunosc o rapidă răspândire, inovația *Mertan* nu e desigur prea semnificativă din punct de vedere semantic, dar poate atrage atenția asupra unor procedee derivate și asupra unor valori stilistice specifice registrelor orale. Cuvântul e un fel de hipocoristic de la denumirea comercială a firmei și a produselor *Mercedes*; un nume afectiv, format cu un sufix augmentativ, și folosit pentru o mașină cu statut simbolic proeminent, conotând în lumea românească de azi bogăția, un nivel economic și social ridicat. Cel puțin la început, modificarea unui nume comercial se face din punctul de vedere al „cunoscătorilor“, al celor ce vor să-și pună în evidență o relație de familiaritate cu produsul. Distanța pe care o presupune în discursul obiectiv simpla utilizare a denumirii comerciale este substituită aici de o afectivitate ușor ironică.

Din punct de vedere formal, cuvântul ilustrează reunirea a două procedee destul de răspândite în argoul românesc actual: trunchierea și derivarea cu sufixul *-an*. Trunchierea (procedeu care a fost destul de puțin productiv la noi, cu excepția numelor proprii de persoană; în extindere sub influența unor modele străine, v. infra p. 252-253) e atestată în acest caz de circulația formei *Mert*: „*Mertul*, Opelul, BMW-ul etc.“ (RL 2562, 1998, 7); „te-am depășit cu

Mertu“ (AC 28, 1999, 9) ; printr-un joc de cuvinte cam gratuit, apare și în modificarea unei denumiri oficiale: „Ministerul Industriilor și *Mertului*“ (AC 27, 1999, 9). De la forma trunchiata s-a format, cu ajutorul sufixului - *an*, *Mertan*: „duca-se *Mertanul*“ (AC 36, 1999, 4); „ce *Mertane* și-a tras administrația“ (AC 37, 1999, 8); cuvântul este extrem de prezent și în comunicarea orală, în listele de discuții despre mașini din Internet etc.

Sufixul -*an* a fost analizat în detaliu, cu câteva decenii în urmă, de Pietreanu 1960; de origine slavă, el e interesant mai ales prin valorile sale augmentative (*baietan*, *pustan*, *juncan* etc.) și prin conotațiile peiorative (în *lungan*, *grasan*, *betivan*; *badaran*, *ghiorlan*, *modârlan*, *topârlan*) ; mai apare, popular, în nume proprii de animale (*Lupan*, *Iepuran*, *Duman*; în seria de nume formate de la zilele săptămânii găsim chiar – întâmplătoare asemănare de formă – un *Martan*); alte valori (folosirea pentru a desemna purtătorul unei calități, pentru a forma nume de locuitori ori ca sufix motional) sunt mai puțin interesante din punct de vedere stilistic. Autoarea articolului citat afirmă, în 1960, că sufixul nu mai este productiv: faptul pare înfirmat, între timp, de registrele oralității colocviale. Sufixul -*an* poate fi găsit în mai multe cuvinte argotice, (unele de origine țiganească), mai vechi sau mai recente. Dacă etimologia adjectivului și substantivului *barosan* nu e certă (alături de derivarea din *baros* cu sufixul -*an* propunându-se și sintagma *baro san* „esti mare“), pentru *molan* „vin“, format de la țiganescul *mol*, derivarea e sigură. Circula de mai multă vreme și forme ca *friptan(a)* „friptură“, cuvânt format prin substituție de sufix, și chiar *kentan(a)* – pentru țigara *Kent*: folosite mai ales la plural – *friptane*, *kentane* –, nu e totdeauna sigur dacă sunt feminine sau neutre. Ultimul caz se apropie foarte mult de *Mertan*, baza de derivare fiind tot un nume de firmă străină – întâmplător sau nu, tot din categoria produselor simbolice, a căror posesie și utilizare e, în anumite medii, semnul unui statut economic invidiabil.

Sufixul -*ean*: „amarastean“

Unul dintre cuvintele glumete care circula în oralitatea familială și în presa, ilustrând o tendință derivativă a limbii vorbite, este *amarastean*. Necuprins în dicționarele generale ale limbii române, el este probabil o inovație destul de recentă, care merita atenție cel puțin datorită modului de formare și conotațiilor sale.

Cuvântul constituie un substitut expresiv pentru substantivul *amarât*; epitet vechi dar deloc învechit, adjectivul *amarât* e folosit adesea ca substantiv, cu valoare afectivă sporită în construcția inversată: *un amarât de...*; *amarâtul de...* Construcția e atestată chiar la Coresi: „Jaluiaste amu *amarâtul de om*“ (ap. DLR, 1913). Sensul cuvântului variază (ca și în cazul sinonimului sau *necajit*) de la o accepție pur psihică („întristat“) la una caracterizând condiția socială („sarac, sarman, prapadit“). Și atitudinea celui îl folosește e variabilă, oscilând între compasiune și depreciere. Când e folosit pentru a caracteriza

orice altceva decât fiinte, sensul cuvântului e în mod clar minimalizator: „mic, neînsemnat“, „un fleac de...“ („o pensie amarâta“; „o amarâta de pensie“). Fiind la origine participiul verbului *a (se) amarî*, termenul *amarât* face parte din familia substantivului *amar*, ale carui dezvoltări expresive au atras de mult atenția. Într-un articol mai vechi, Jacques Byck a explicat construcția *amar de...* („amar de vreme“), bazată, ca și adverbul *amarnic*, pe ideea „dezagreabilului“ *ca mijloc de întarire* (Byck 1967).

Amarât a rămas un cuvânt foarte actual, păstrându-și valorile în limbajul curent: „mai pocneam naibii *un amarât* care are trei-patru copii de crescut acasă“ (*Libertatea* 2188, 1997, 24); „trebuiau să figureze câteva *amarâte de telecomenzi*“ (*EZ* 1586, 1997, 8). Cuvântul are un succes impresionant în stilul comentariului politic populist din presa românească. Cu un amestec de solidaritate și autocompasiune, cetățeanul cu care e de presupus că se identifică jurnalistul și cititorul („omul simplu“, „omul de pe stradă“ etc.) este, în mod tipic, *Amarâtul*: „cei mulți și amarâți“ (*RL* 1217, 1994, 3); „asista nepăsător la o controversă pe spatele *amarâtului de cetățean*“ (*EZ* 1051, 1995, 1); „soarta noastră, a *amarâților de contribuabili*“ (*EZ* 1586, 1997, 8).

Asadar, *amarât* e un termen viu, cu toate conotațiile stilistice intacte. Sensurile sale au fost preluate, cu un adaos de ironie, de inovația lexicală *amarastean*: „o echipă de «amarasteni» din divizia B“ (*Cotidianul* 27, 1992, 8); „câtiva *amarasteni*, obișnuiți de-ai locului, dezbăt probleme grave“ (*Ora* 281, 1993, 8). Cuvântul *amarastean* mi se pare interesant prin modul de formare: e produsul unei derivări fanteziste, care poate fi considerată și un joc de cuvinte. Sufixul *-ean* este specific numelor de locuitori – *bucurestean*, *ploiestean*, *pitestean* etc. –, ca și numelor proprii formate de la acestea. Aplicarea prin analogie a sufixului *-ean* s-a bazat probabil pe asocierea lui *amarât* cu formele verbului de bază (*te amarasti*, *se amaraste...*). Limbajul popular și familiar exploatează de altfel, într-o serie de jocuri de cuvinte, omonimia dintre sufixele verbale și cel substantivele: folclorul citadin conține un număr de glume legate de toponime ca *Pitesti*, *Urlati* („Urlati – două minute!“), *Scornicești* („Nicu, ce mai scornicești?“) etc. Ca întotdeauna, se poate găsi ceva asemănător la Creanga, care folosește însă jocul de cuvinte în sens invers, pentru a transforma formele verbale în pseudo-nume de localități: „din târg de la *Sa-l-cati*, megies cu *Cautati* și de urma nu-i mai dați“.

Deși nu furnizează exemple de derivare glumeată perfect analoge lui *amarastean*, credem că asocierile de mai sus sunt dovezi ale autenticității termenului, ca produs oral, chiar argotic (îl include, de exemplu, Tandin 1993). Altminteri, cuvântul ar putea părea chiar o pretiozitate literară, care ar utiliza în scop metaforic sufixul toponimic: *amarasteanul* fiind cel care provine dintr-un loc al amaraciunii: un locuitor al amarului.

Sufixul *-os*: „bengos“

Între mijloacele de derivare care continuă și astăzi să fie productive în

registrul popular și colocvial al limbii române, sufixul *-os* ocupa un loc special. Sufixul – mostenit, dar întărit și ca urmare a adaptării fonetice și morfologice a unor împrumuturi culte (latinisme sau corespondente romanice moderne) – produce adjective, pornind mai ales de la substantive, în baza unei atribuirii sau a unei comparații. Îl regăsim în structura lexicală a multor adjective, care constituie astfel modele derivative pentru noi creații; acestea aparțin unor straturi diferite ale limbii, fiind cuvinte ale lexicului de bază (*barbos*, *rusinos*), neologisme (*dubios*, *religios*) sau formații populare și familiar-argotice (*pagubos*, *haios*). Iordan 1943 observă deja frecvența de apariție a sufixului în registrul familiar, citând din scrierile vremii, mai ales din presa, formații ca *lacramos*, *hazos*, *militaros*, *mutros*, *nazbătios*, *spaimos*, *tabietos* etc. S-a vorbit și de o anumită valoare peiorativă a sufixului, care ar fi provenit din combinarea sa cu anumite teme lexicale (Creta 1967 citează multe derivate în *-os* cu sens depreciativ, între care *artagos*, *badaranos*, *clontos*, *ghebos*, *matahalos*, *paduchios*, *porcos*, *rufos*, *zdrentaros*). La lista elementor populare și familiare astăzi în uz s-ar mai adăuga *bascalios*, *bataios*, *pontos*, *pricinios*, *dracos*, *lenevos*, *tâfnos* și multe altele.

O particularitate a registrului familiar e folosirea sufixului *-os* ca adaos expresiv la o temă care este deja (și) adjectivală, sau pentru a substitui un alt sufix adjectival într-un cuvânt existent. Pentru prima situație se pot cita cuvinte ca *smecheros*, format de la *smecher*, cuprins în DEX cu eticheta „familiar“, sau *blegos* – de la *bleg* – pe care dictionarul citat nici nu-l înregistrează („Caprioara era cam *blegoasă*“, *Cuvântul* 20, 1992, 7). Pentru a doua situație, un exemplu ar fi *mârlanos*, fata de mai frecventul *mârlanesc* („Avea o voce *mârlanoasă*“, Dumitriu 1980: 230); e drept că dictionarele uzuale le ignoră pe amândouă. Am întâlnit la un moment dat, izolat și glumet, și o formă destul de ciudată, *electoros*, produsă prin substituție de sufix în adjectivul *electoral*: „vine o campanie *electoroasă*“ (*OS* 16, 1992, 9); conotația peiorativă mi se pare în acest caz destul de clară. Între atestările jurnalistice recente se pot cita desigur cele ale unor derivate familiare cu *-os*, bine fixate în limba și incluse în dictionare, ca *mamos* („o femeie aproximativ *mamoasă*“, *EZ* 2327, 2000, 10), *clontos* („atitudinea *clontoasă*“, *Libertatea* 2206, 1997, 4), *haios* („o *haioasă* paranghelie generală“ (*AC* 37, 1999, 10).

Sunt și derivate în *-os* propriu-zis argotice, precum *bengos* (derivat din *benga* „drac“, provenit din limba țiganească), înregistrat mai de mult cu sensul „vesel, glumet“ (Drimba 1992), inclus în ulterioare dictionare de argou cu valori negative („rau“, la Croitoru-Bobârnice 1996) dar și pozitive, exprimând chiar admirația extremă („excelent, formidabil, grozav“, în limbajul adolescentin, la Volceanov, Volceanov 1998). Ultimul sens e prezent în exemplul: „Mai mulți indivizi au coborât din mașini «*bengoase*»“ (*EZ* 2319, 2000, 4).

Unele dintre derivatele recente sunt producții umoristice efemere, precum *chicios* (din *Kitsch*): „Doar copiii nu sunt «*chiciosi*». În rest... “ (*RL*

816, 1992, 5). Într-o rubrica jurnalistică de cronică de televiziune, scrisă într-un stil colocvial juvenil și inventiv, apar caracterizări precum: „nonsalantă și sexoasă” (EZ 2309, 2000, 10), unde *sexos* pare să adapteze englezismul *sexy* (adjectiv invariabil) sau „vedetistic foc, *talentos* și *cântacios*” (EZ 2327, 2000, 10), în care *talentos* reîntâlnește, probabil fără intenție, corespondente românești, cf. fr. *talentueux*, citat de Iordan 1943 din D. Caracostea, sau it. *talent(u)oso*; în *cântacios* se recunoaște sufixul *-cios*, ceva mai puțin productiv azi, dar având o și mai pronunțată valoare expresivă, mai exact peiorativă.

False nume proprii

Un joc de cuvinte produs uneori de limbajul familiar și argotic constă în transformarea, cu ajutorul sufixelor caracteristice, a unor termeni comuni în pseudo-nume proprii. Procedul a fost înregistrat în mai multe limbi; la noi, exemple tipice ar fi: *blatescu*, *goldeanu*, *sestache*, *terminoiu*, *vinuleanu* etc. Asemenea forme pot coincide sau nu cu nume reale, deja atestate (e puțin probabil ca exemplele citate să apară în sistemul onomastic românesc) – și sunt, mai ales, comparabile cu rezultatele procedurii tradiționale de motivare semantică din onomastica literară (de exemplu, cu multe nume din comedii și cântecelele comice ale lui Alecsandri – *Pungescu*, *Clevetici* etc.). Funcția lor e însă cu totul diferită, căci, sub formă înșelătoare de nume propriu de persoană, cuvintele în cauză continuă să denumească obiecte comune sau idei abstracte. Despre acest tip de joc de cuvinte a scris de fapt, cu începere din anii '20, Leo Spitzer, care s-a referit și la exemple românești, arătând că mecanismul pe care își bazează efectul e cel al ghicitoriei, al surprizei de a descoperi, sub aparența de nume propriu (convențional și asemant), adevăratul sens al enunțului. Fenomenul a fost comentat și de Iordan 1937, care s-a referit la termeni precum *stricatescu*, *smecherzon*, *tocilescu*. Un mecanism asemănător e folosit foarte des pentru producerea poreclelor, din substantive și din adjective care se pot substantiviza, devenind etichete caracterizante (mai mult sau mai puțin depreciative) pentru persoane: *dilimache*, *strainache*, *mocamete*. În asemenea cazuri, surpriza e însă mai mică, pentru că porecla este totuși un tip de nume propriu, iar atribuirea ei are o motivație.

Crearea de pseudo-nume proprii, fără referent real, e interesantă, în schimb, prin ingeniozitatea și mai ales prin gratuitatea procedurii. În exemplele atestate în română apar sufixele tipice numelor de familie: *-escu* (*blatescu*, *gardescu*, *tocilescu*), *-eanu* (*goldeanu*, *vinuleanu*), *-oiu* (*terminoiu*), ca și un sufix cu rezonanță caragialienă, la origine hipocoristic, preluat din grecește, întâlnit deopotrivă în componenta unor nume și a unor prenume: *-ache* (*sestache*). Uneori, pacaleala e mai evidentă, contextul lingvistic permitând inserarea unui nume propriu, deci a unui pseudo-personaj: *a avea învoire de la maiorul Gardescu* – cu sensul „a fugi din cazarma, a sari gardul” (expresie înregistrată de Moise 1982 în argoul militar); *a merge cu blatescu* – „a merge pe blat”, „a călători fără a plăti bilet”. Alteori contextul, deși admite

substantive, e nepotrivit numelor proprii; se creeaza astfel o deviere mai pronuntata, de natura morfo-sintactica: *are goldeanu*, *bea vinuleanu*. Mai ales pentru *goldeanu* („aur“) se gasesc, în ultima vreme, destule atestari în scris: „Eu vreau parai sa plec la turci sa iau goldeanu“ (*Expres* 13, 1991, 14); „Coroana da goldeanu am“ (*AC* 37, 1992, 2). Pentru ca în acest caz derivarea are ca baza un cuvânt strain – engl. *gold* sau/si germ. *Gold* – operatia de ghicire, de reconstructie e mai indirecta, ceea ce sporeste efectul comic al procedului.

Si mai deviante lingvistic sunt transformarile unor substantive care apar în constructii fixe, în expresii – de pilda în locutiunea *pe sest* („pe furis“; „în secret“), care devine *pe sestache* („Banii pe care i-a dat *pe sestache* galezului“, în *RL* 1127, 1993, 16). Spectaculos devianta e si substitutia de sufix operata în forma *terminat*, care devine *terminoiu* nu numai în uzul adjectival al participiului, ci chiar si când acesta face parte dintr-o forma verbala compusa (*am*, *ai*, *a*, *s-a* etc. *terminat*): „Fa, am terminoiu cu tine, cu casa, cu copiii“ (Olareanu 1986: 24). Cu acest procedeu – marginal, dar destul de stabil si de productiv – ingeniozitatea variantelor orale si neconventionale ale limbii își dovedeste înca o data tendintele ludice si estetice.

6. Morfosintaxa familiar-argotica

E cert ca argourile se caracterizeaza în primul rând prin lexic, în vreme ce la nivel sintactic prezinta trasaturile generale ale limbajelor predominant orale: o sintaxa populara simpla, cu discontinuitati, elipse si redundante. Exista totusi anumite particularitati sintactice ale limbajului familiar si argotic contemporan: manifestate prin frecventa mare a unor constructii verbale si prepozitionale specifice.

Constructii verbale

Limbajul familiar actual foloseste, în mare parte, cuvintele comune, atribuindu-le sensuri noi, uneori în combinatii sintactice inedite. În vorbirea argotica si familiara se întâlnesc, de exemplu, unele constructii ale verbelor fundamentale cu prepozitii uzuale: *a se lasa cu...*, *a (o) pune de...*, *a o da pe...* Sensul lor nu este totdeauna transparent, pentru ca atât verbele cât si prepozitiile în cauza sunt polisemantice; cine le-ar întâlni pentru prima data într-o lista de cuvinte nu ar sti care din sensurile lor trebuie actualizate. Cum însa asemenea structuri apar în situatii simple, clare, de dialog, contextul le lamureste perfect semnificatia. E interesant ca aceste combinatii nu sunt cuprinse în dictionarele uzuale ale limbii române: fie pentru ca sunt foarte recente, fie pentru ca nu au prea fost înregistrate în scris.

În momentul actual, aceste forme atrag atentia si pentru ca au patruns în limbajul publicistic (exemplele de mai jos provin dintr-o serie larga de ziare si

reviste), creând contraste stilistice. Actiunea lor stilistica este destul de subtilă: nu sochează lexical, pentru că folosesc cuvinte standard – dar reușesc să atribuie enunțului în care apar un caracter colocvial foarte marcat.

În forma *a se lasa cu...* (deci reflexiv și construit cu prepoziție), verbul *a se lasa* se folosește, impersonal, cu sensul „a se produce, a se întâmpla; a fi iminent”: „*se lasa cu* nori dinspre U. S.” (CI 26, 1991, 4); „*se lasa* și pentru bietu' Gigi *cu* un week-end scurt” (TL 723, 1992, 5) „*Se va lasa* oare *cu* epurări la Interne?” (Cotidianul 260, 1995, 7). Când verbul are un subiect – sensul său este „a produce, a avea ca efect”: „Transferul lui O. H. la Samsunspor *s-a lasat cu* apariția bancii turco-române” (EZ 942, 1995, 2).

Verbul *a pune* intră în alta combinație specifică: *a (o) pune de...* „a face”; „a pregăti”; „a începe”: „Liceenii din Dante Alighieri *o vor pune de-o* revista” (Ziua 151, 1994, 6); „Ungurii *pun de-un* Parlament în România” (Ziua 154, 1994, 5); [unii] „mai *pun*, din când în când, *de o* orgie” (EM 15, 1994, 8). Și acest verb apare într-o construcție impersonală, *a se pune de...*: „La Guvern / *Se pune de-o* învârtită” (RL 1156, 1994, 3).

Cel de-al treilea exemplu îl oferă verbul *a da* în construcție cu un pronume neutru și cu o prepoziție: *a o da pe...* „a trece la...”; „a începe să facă...”: „Plictisiti de lucrari, / Delegatii la Conferinta UIP *au dat-o pe* excursii” (EZ 1006, 1995, 5).

În limbajul popular, familiar și argotic, acest gen de structuri gramaticale e destul de răspândit. Într-un articol despre pronumele „o” cu valoare neutră, Gabriela Pana Dindelegan observă numeroase structuri echivalente, în variație liberă, de tipul: *a rare vizitele* – *a o rare cu vizitele*; *a termina întâlnirile* – *a o termina cu întâlnirile*; *a lua tonul oficial* – *a o lua pe tonul oficial* etc. Existența lor constituie, în mod evident, un model, pe care pot să apară noi variații, prin simplă substituție a verbelor sau a prepozițiilor de bază.

Cum se vede din exemplele de mai sus, de multe ori construcțiile familiare sunt folosite pentru a relata evenimente politice – în intenția de a evita tonul sec, oficial și de a introduce o perspectivă ironică asupra faptelor. Amestecul stilistic este deci intenționat. Cum se întâmplă adesea, devierile vor deveni, prin uz și abuz, tot mai puțin perceptibile, și combinațiile citate se vor apropia, poate, de limbajul standard.

Un fenomen lingvistic universal face ca în limbi diferite verbele fundamentale, cu sens foarte general – *a da*, *a lua*, *a face*, *a pune* –, să stea la baza unui mare număr de expresii și locuțiuni, să intre în multe îmbinări sintactice cu grade diferite de stabilitate. Ca și în cazul prepozițiilor, selecția unuia sau a altuia din aceste verbe e idiomatice, imprevizibilă, și pune adesea probleme de traducere: aceeași acțiune este exprimată într-o limbă cu ajutorul verbului *a face* (în construcție cu un substantiv), în alta cu verbul *a da* sau *a pune*. În monografia pe care a dedicat-o acum câțeva decenii subiectului,

Dimitrescu 1958 discuta pe larg acest fenomen, indicând verbele cele mai frecvente în româna, explicând semantic afinitățile lor de combinare și comparând situația cu cea din alte limbi europene. Există desigur și diferențe de „productivitate” frazeologică a verbelor, dar acestea sînt foarte greu de cuantificat: mai întîi pentru că verbele, chiar cînd au aparent același sens, intra în sisteme diverse: locuțiunile românești cu *a pune* ar trebui comparate cu cele din limbi în care aceeași zonă semantică este împartită între două verbe (de exemplu, în franceză, *mettre* și *poser*; existența verbului românesc *a așeza*, care nu are același grad de generalitate și nu formează – cu minime excepții – locuțiuni, nu ajută la echilibrarea sistemului). Nu folosesc prea mult nici dicționarele de expresii: ele pot da o idee generală despre ponderea anumitor construcții, dar depind de deciziile luate de autorii lor asupra modului de înregistrare sau asupra graniței dintre îmbinarea fixă și asocierea liberă. În DELR, expresiile cu verbul *a face* ocupa aproximativ 23 de pagini, cele cu *a da* 18 pagini, cu *a pune* 14. Acestea sînt, oricum, seriile cele mai ample, dacă excludem din discuție construcțiile cu statut mai controversat care conțin verbele *a fi* (17 pagini) și *a avea* (14 pagini). În sistemul locuțiunilor românești ocupa o poziție solidă și verbul *a baga*: corespondențele sale din alte limbi nu sînt la fel de frecvente în frazeologie.

Cu toate precauțiile necesare, cred că merita să ne oprim puțin asupra verbului *a da*, a cărui poziție pare a fi extrem de puternică în frazeologia actuală. La expresiile populare vechi și stabile, intrate în limba standard (*a da buzna*, *a da din umeri*, *a se da de-a dura*), ca și la calcurile culte acumulate în timp (*a da satisfacție*, *a se da în spectacol*), se adaugă mereu alte expresii colocvial-argotice, dintre care unele urmează tiparele predefinite, iar altele impun chiar modele de construcție noi. Numeroase expresii pornesc de la structuri obisnuite ale verbului, în care introduc elemente noi, adesea figurate: așa sînt cele care desemnează acțiunea de a produce o rană, o pierdere, o pagubă (*a da buzunar*, *a da cep*, *a da gaura*, *a da teapa* etc.), sau cele care indică metonimic un act prin instrumentul utilizat: *a da cu mîglă*, *a da cu vastul* = „a fura” (prin extindere glumeată și *a da cu porcu* = „a sforăi”); alte construcții se recunosc în *a da din buze*, *a-si da cu stîngul în dreptul*, *a-si da cu firma-n cap*, *a-si da talente* etc.

Dintre structurile mai noi am amintit deja (p. 231) *a o da pe...* „a trece la...; a începe să facă...”. Foarte la modă e și reflexivul *a se da* urmat direct de un substantiv sau un adjectiv, „a se prezenta ca..., a pretinde, a se preface ca este într-un anumit fel”: „*Ne dam intelectuali?*” (Preda 1988: 136); „vicepresedintele (...), *se da «epurat politic»*” (RL 2116, 1997, 19); „Îmi pare foarte rău că dînsii, care *se dau moderni și destepti*, stagnează acum reforma în învățămînt” (RL 2419, 1998, 3); „30 000 de olteni *se dau persecutați politic*” (RL 2277, 1997, 3); „F.S.N.-ul (...) *s-a dat ranit* de structuri, comploturi și puciuri” (Tinerama 51, 1991, 16). Un caracter și mai marcat îl au combinațiile în care substantivul sau adjectivul conține deja o figură semantică: *ranit*,

zglobiu. În combinație cu o serie de termeni metaforici, construcția se folosește mai ales cu sensul „a fi înfumurat, a-și da importanță”: *se da mare, se da grande, se da balena sau lebada, rotund, cocos* etc.

În fine, e interesantă și foarte folosită și structura *a da bine*: pe lângă sensul fundamental „a face impresie, a produce un efect favorabil”, aceasta transmite o notă constantă de ironie, implicând o vagă depreciere a lucrului evaluat și al evaluării înseși, plasate exclusiv la nivelul aparentelor: „*Da bine* puțin zgomot degeaba pe tambalul de hîrtie” (AC 5, 1992, 1); „S-a prins ca o morga scîrbită aseasonată cu rafale scurte și rare de latrături la obiect *dau bine* la popor” (EZ 1708, 1998, 6); „agresivitatea e unul din acele lucruri care *dau bine* la televizor” (Dilema 410, 2000).

Prepoziția „pe”

Folosirea prepozițiilor e, cum bine se știe, unul dintre fenomenele cele mai puțin controlabile și previzibile. În această zonă lingvistică nu se pot formula reguli, iar sensurile de bază nu sunt de mare folos: deseori, aceeași relație se exprimă în diverse limbi prin prepoziții diferite. Faptul se explică prin numărul foarte mare de raporturi, mai mult sau mai puțin abstracte, care se exprimă printr-un număr redus de prepoziții; complicația e amplificată de multimea expresiilor neanalizabile semantic în care intra prepozițiile. De altfel, există diferențe substanțiale de utilizare a prepozițiilor chiar în interiorul aceleiași limbi, în diverse momente din evoluția ei, în diverse variante regionale sau culturale. Vorbitorii fac deseori confuzii sau produc extinderi de uz, care sfârșesc uneori prin a fi acceptate. Unele dintre schimbările de utilizare a prepozițiilor au drept cauză moda lingvistică, calchierea construcțiilor străine sau analogia internă; la acestea se adaugă uneori tendința vorbitorului de a analiza sensul unui raport sintactic, de a-l considera absurd și illogic și de a-l înlocui cu altul care i se pare mai motivat. Al. Graur amintea, în mai multe lucrări (1968 și în câteva articole culese în volumele *Putina gramatică*) de scrisorile pe care le primea de la cititori sau ascultatori indignați de presupusa absurditate a unor construcții prepoziționale – altminteri, perfect normale și vechi în limba română („a-și pune palarea *în cap*”, „pahar *de* apă” etc.).

Și în momentul de față se vorbește mult de extinderea folosirii unor prepoziții precum *vizavi* sau *datorita*; în situația de cuvânt la modă se afla și *asupra*. Cazurile citate aparțin mai ales registrului cult al limbii (în varianta sa conversațională, în cea jurnalistică, sau chiar în cea științifică). Mai puțin observate sunt tendințele din alte registre, deși influența lor asupra limbii culte este evidentă. Limbajul familiar și argotic, de pildă, manifestă preferințe clare pentru anumite prepoziții, care apar în tot mai multe contexte; în această situație privilegiată mi se pare a fi în primul rând *pe* (nu mă refer acum la valoarea sa de marcă a complementului direct personal, ea însuși într-o variație stilistică foarte interesantă în uzul actual). Evident, unele din combinații noi în care apare prepoziția sunt explicabile, bazându-se pe analogii cu sprijin în uzul

comun al limbii: în cele 12 pagini consacrate prepoziției *pe* în DLR (Tomul VIII, partea a 2-a, 1974) sunt adunate suficiente cazuri care pot fi considerate modele pentru extinderile ulterioare (de pilda, construcțiile idiomatiche de genul *pe aici, pe furis, pe sarite, pe românește*). O dată ce există o construcție locală de tipul *pe drum, pe strada, pe hol* (continând o anume aproximație sau o generalitate a spațiului), nu ne mira foarte tare ca au apărut combinații care nu erau înainte în uz și în care *pe* substituie alte prepoziții consacrate (*în, la*): „Cum și-a «tras» Termovest cladire *pe* centru...” (titlu, în *RL* 2115, 1997, 6; corespondentul standard este „în centru”); „Ne găsești *pe* strand, la Snagov” (*TL* 738, 1992, 5; în limba standard, s-ar fi folosit prepoziția *la*); „I-au furat valiza *pe* tren”. Folosirea tot mai frecventă a lui *pe* e simțită probabil ca un fapt de expresivitate orală, care nu ține cont de ipotetice justificări logice. Foarte numeroase sunt și expresiile și locuțiunile familiare și argotice în care *pe* este elementul de relație (*pe sest, pe blat, pe cinstite, pe bune, pe de-a moaca, pe mână/ barba lui, a fi pe mână cu, a o lua pe ulei* etc.): „în timp ce scria despre vodcă, redactorul *era pe vodcă*” (*AC* 32, 1997, 2). Una dintre construcțiile cele mai tipice apare în formula (cu multe atestări orale și pentru care mi se pare plauzibilă explicația prin evoluție internă) „are bani *pe el*”.

Prepoziția „la”

O extindere asemanătoare poate fi urmărită și în cazul prepoziției *la* – al cărei specific colocvial se manifestă mai ales prin apariția în construcții modale. Valorile obișnuite și cele mai numeroase ale prepoziției *la* sunt cele spațiale; le urmează ca importanță și frecvență cele temporale, precum și cele abstracte, cu sens derivat din plasarea spațială sau temporală: în primul rând exprimarea ocaziei sau a scopului, dar și a relației sau a instrumentului. Construcțiile modale cu prepoziția *la* sunt totuși destul de puține. Unele au fost calchiate după franceza – *la pas* (fr. *au pas*), *la trap, la galop; la discreție* (*la discrétion*), *la perfecție* (*la perfection*). Cele populare provin din evoluția semantică a unor circumstanțiale de loc sau, în sens larg, de la indicații spațiale, vizuale, eventual instrumentale: a fi *la strâmtoare* sau *la ananghie*; a ajunge *la tanc*; a fi (prieten) *la cataramă, la toartă*; a fi cu cineva *la cutite* etc.

Lista construcțiilor familiar-argotice cu prepoziția *la* e destul de bine individualizată și conține mai multe categorii semantice. Una e mai puternic legată de ideea de scop, prezentând acțiunile ca făcute fără o intenție precisă, fără o planificare: *la nimereală, la plesneală/plezneală* („N-ai observat că nu are nimic scris în față...? Totul *la plezneală*”, *Adevărul* 403, 1991, 1); modelul sau sintactico-semantic ar putea fi *la întâmplare* (probabil calc din fr. *au hasard*, mai ales ca primele sale atestări alternează cu cele ale unei variante și mai apropiate de modelul sintactic francez: *la toată întâmplarea*, cf. *à tout hasard*). Alte expresii descriu modul de a acționa pentru a obține mici avantaje (*la ciupeală*) sau, în mod arbitrar, pentru a nedumeri, a crea confuzie: *la deruta* („Cereți apoi *la deruta* o bute”, *AC* 37, 1992; „Chestia cu România e pusă *la*

deruta“, TL 585, 1992, 2), *la abureala* („un mitan secund jucat *la abureala*“, AC 23, 2000, 15). Modul de a se comporta si de a vorbi tipic argotizant si juvenil este *la sme* (*la smecherie*) sau *la misto*. În aceste exemple nu mai apare nuanta de scop; cum nu apare nici în constructia *la meserie*, pur modala. Alte sintagme sunt construite mai ales cu verbele *a lua*, *a merge*: *la sigur*, *la sentiment*. O serie caracteristica e cea a vestimentatiei: cineva e *la costum* („pâna si C.T. Popescu s-a tras *la costum*“, 22, 19, 1999, 3), *la patru ace*, *la tol festiv*; prin analogie, se exprima la fel si absenta hainelor: *la bustul gol*. Mai normala sintactic, expresia argotica *la varice* obtine un efect comic prin saltul semantic si printr-o anume polivalenta: *la* are în acest caz o valoare spatiala (ca în circumstantiale de tipul *la cârciuma*, *la bar*, *la masa*, *la tejghea* etc.), dar si una consecutiva sau finala: „(acolo unde stai în picioare) asa încât / ca sa capeti varice“. Cu cât perspectiva e mai putin atragatoare, cu atât o eventuala invitatie obtine un efect umoristic mai puternic. Constructiile temporale evolueaza spre o semnificatie modala: *la viata* („La viata mea... “). În cazul expresiei *la fix* cred ca pot fi imaginate mai multe evolutii semantice, dintre care una ar putea porni de la precizarea temporală; aceasta nu mai e însa prezenta în utilizările curente („se vede *la fix*“). Oricum, specificul familiar-argotic s-a stabilizat în mod neechivoc prin adaugarea unui atribut: *la (marele) fix*. Constructia e comparabila cu o alta, *la mica înțelege*, în care atributul e obligatoriu pentru a conferi sintagmei autonomie: „Acestia [salariatii], *la «mica înțelege»*, conveneau sa beneficieze de respectivul drept prin rotatie“ (RL 666, 1992, 5); „Preturile se negociaza dupa algoritm sau *la mica înțelege*“ (EZ 2472, 2000, 8). În absenta adjectivului *mica*, secventa *la înțelege* poate aparea doar în constructie cu un verb anume (*a cadea la înțelege*). Una dintre cele mai interesante constructii familiare cu *la* – *la o adica* – are o oarecare vechime (e înregistrata în DA, care furnizeaza si o explicatie pragmatica a evolutiei sale) si e înca perfect în uz („doi actori care, *la o adica*, nu stiu multe“, EZ 2297, 2000, 2). La persistenta expresiei a contribuit poate si Caragiale, care a pus-o în replicile lui Jupân Dumitrache – „tiu *când e vorba la o adica* la onoarea mea de familist“; pregnantă e mai ales aparitia ei repetata si lasata în suspensie în finalul primului act al *Noptii furtunoase*, unde devine un substitut ironic al întregii teorii a personajului si un exemplu perfect de eufemism comic: „ma stii ca tiu *când e la o adica*... “ (Caragiale 1959, I: 20, 47).

Un pronume neutru: „o“

O constructie specifica limbii române în variantele ei populare, familiare si argotice este aceea în care forma pronominala *o* apare, în pozitie de complement direct, pe lângă un verb, însotindu-l în toata conjugarea sa: *a o pati*, *a o tuli*, *a o mierli*. În asemenea situatii, *o* este considerat un pronume cu valoare *neutra* (generica, nedefinita), vid de sens si chiar lipsit de functie sintactica: inclus pur si simplu în structura unei locutiuni.

O ar putea sa para un accident istoric: rezultatul întâmplator al înlocuirii

corespunzător. În unele cazuri forma inițială e chiar ușor de reconstituit: locuțiunea familiară *a o da în bara*, de exemplu, provine din limbajul sportiv, iar pronumele substituie, cu siguranță, substantivul *mingea*. Locuțiunea argotică *a o scapa la galeata* („a fura“, *galeata* fiind o metaforă pentru „buzunar“) trimite prin *o*, în mod cât se poate de transparent, la cuvântul *mâna* (sau la un echivalent argotic al său). Sunt destule cazuri însă în care explicațiile etimologice rămân simple ipoteze – în *a o pune de mamaliga*, sau *a o lua din loc*, de exemplu; adesea, așa cum observa Sextil Puscariu 1976, „nimeni n-ar putea spune precis ce reprezintă acest *o*“. Cel mai comod e să reduci toate aceste situații obscure la cazuri de analogie, de extindere formală a unui model inițial motivat. Succesul modelului trebuie însă oricum explicat; cu atât mai mult cu cât extinderea încalca uneori restricții gramaticale, *o* atasându-se unor verbe intransitive: *a o tuli*, *a o uschi* etc. Granser 1992 observă că sunt foarte multe construcții în care substantivul absent are un sens sexual, deci în care omiterea sa poate fi considerată ca pseudo-eufemistică: ascundere, dar și evidența trimiterii indirecte. De fapt, mai interesant decât a încerca regăsirea substantivului absent ar putea fi a surprinde o explicație mai generală pentru folosirea lui *o*. E totuși evident că, oricât de diferite ar fi punctele de pornire, respectiv numele înlocuite, rezultatele sunt convergente: forma feminină de acuzativ a pronumelui apare ca un stabil purtător al valorii neutre. Fenomenul e și el specific limbii române, fiind ilustrat de diverse cazuri în care valoarea „neutră“ e exprimată printr-o formă feminină: pronume demonstrativ („ce-i cu *asta*?“; „*asta* e!“), nehotărât (*una*, *alta*: „până *una-alta*“), relativ („*ceea ce* e sigur...“), adesea cuprinse în locuțiuni adverbiale (*de aceea*, *de-aia*,). Cele mai răspândite dintre cuvintele cu sens vag și general care pot substitui alți termeni mai concreți sau enunțuri întregi sunt și ele feminine: *chestie*, *treaba* (în limbajul familiar), *situatie*, *problema* (în cel standard).

De altfel, chiar forma neaccentuată *o* cu valoare neutră funcționează în română, în afara locuțiunilor, în situații în care reia sau anticipa un enunț: „am spus-*o*“, „*o* declar“... Interpretarea pronumelui depinde aici întru totul de contextul în care e plasat. Construcțiile de acest tip sunt tratate de unii lingviști ca perfect normale, integrate sistemului limbii române. Iordan 1943 considera că respectivele construcții sunt livresti, artificiale, deci nerecomandabile: ele ar reprezenta aplicarea unui model străin în cazuri în care româna ar prefera construcția absolută („stiu“, „am aflat“ – nu „*o* stiu“, „am aflat-*o*“) sau un demonstrativ („stiu *asta*“). De aceeași părere e și Mioara Avram (în *Gramatica pentru toți*, 1986). Acceptând totuși un pronume ca *asta*, trecerea la *o* nu are cum fi neobisnuită: fie și doar prin intermediul unor enunțuri de tipul „*asta o* stiu deja“, „*asta* am spus-*o* eu“ etc.

Până la urmă, aspectul cel mai interesant al construcțiilor cu *o* mi se pare a fi caracterul lor marcat activ, tranzitiv: mimând acțiunea care afectează un obiect, locuțiunile de tipul *a o sterge*, *a o încurca*, *a o îmbulina* sporesc participarea subiectului la acțiune. În raport cu *a muri*, al cărui subiect

paradoxal, ideea de acțiune, de implicare intențională. Nu întâmplător, semnificația verbală de plecare rapidă este exprimată printr-o serie foarte bogată de asemenea construcții: *a o șterge, a o rade, a o tunde, a o tăia, a o tui, a o întinde, a o lua din loc, a o lua la picior* etc.: prin suprapunerea sensului literal peste cel metaforic, deplasarea e prezentată ca marcată nu numai activ și intențional, dar și prin afectarea unui obiect nedefinit. Vorbirea populară și argotică transformă miscarea într-o acțiune mai puternic orientată, chiar violentă. E o tendință pe care o confirmă și alte expresii în care acțiunea de *a pleca* e prezentată ca afectând un substitut metonimic ori metaforic al agentului – *a-si muta hoitul, a plimba ursul* – sau al cadrului, al mediului: *a curata locul, a simplifica peisajul*. Tranzitivitatea gramaticală corespunde astfel unei trasaturi semantice mai adânci (de intensificare a acțiunii); nu credem că ar fi exagerat să vedem în ea și un semn al narativității pe care limba vie a comunicării orale o preferă și o amplifică.

„A-si da cu parerea“

Una dintre expresiile și locuțiunile colocviale care trezesc câteodată reacții negative, de iritare, din cauza unei anume lipse de motivare literală a construcției lor e foarte frecventă formula *a-si da cu parerea*. Caracterul idiomatic al locuțiunii este evident: ceea ce perturba o interpretare logică a secvenței sintactice e mai ales prepoziția „cu”. Fata de *a-si da parerea*, ca o variantă la și mai „logică” *a-si spune parerea*, locuțiunea pare chiar o greșeală. De fapt, ea poate fi considerată o ilustrare a fenomenului evocat în legătura cu expresii ca *a se lasa cu...*, *a (o) pune de...*, *a o da pe ...* etc. În legătura cu prezenta în limbajul popular, familiar și argotic, a acestui gen de structuri gramaticale, asociate în special cu pronumele „o” cu valoare neutră, Pana Dindelegan 1994 observă numeroasele structuri echivalente, în variație liberă, de tipul: *a rari vizitele – a o rari cu vizitele; a termina întâlnirile – a o termina cu întâlnirile* etc. Existența acestora constituie, în mod evident, un model, pe care pot să apară noi variații, prin simplă substituție a verbelor sau a prepozițiilor de bază. În locuțiunea *a-si da cu parerea* se poate verifica și capacitatea limbajului dominat de oralitate de a exprima cele mai diferite sensuri cu ajutorul câtorva verbe de bază – *a da, a lua, a face, a pune, a baga, a lasa* – combinate cu câteva prepoziții frecvente (*a da de...*, *a da peste...*, *a da cu...* etc.). E interesant că expresia are o oarecare vechime și o serie de modele care o explică în parte. Era destul de răspândită expresia *a-si da parerea* (poate calc după fr. *donner son avis*, dar și posibilă evoluție internă); înregistrată în DLR, tomul VIII, partea 1, 1972, sub cuvântul *parere*, ea este ilustrată prin mai multe citate din secolele al XIX-lea și al XX-lea. Tot acolo, apar deja *a da cu parerea* (citată din Ispirescu), *a se da cu parerea* (citată din Cezar Petrescu) și chiar *a-si da cu parerea*: „Ce rost are – își dadu Felix cu parerea” (G. Calinescu); „cineva își dadu cu parerea că trebuie să se dea de știre și zavoienilor” (Camil Petrescu). Ultima locuțiune se găsește (fără limitare de

domeniu stilistic) și în DEX. Mai interesant mi se pare faptul că în vechiul DA, în fascicula D, aparută în 1944, se înregistrează chiar expresia *a-si da cu gândul* – „a gândi, a fi de părere, a opina, a presupune“. Și mai „absurdă“ pare expresia *a-si da cu presupusul* – formată probabil pe baza modelelor deja evocate, prin simpla substituție glumeată. Și această expresie este înregistrată în dicționarul-tezaur, în DLR, tomul VIII, partea a 5-a, 1984, cu glosarea „a presupune“, cu indicație de registru („familiar“) și cu un citat: „Ascultatorii își dau cu presupusul, cine anume din sat ar fi putut fi atât de căinos“ (T. Popovici).

Forma construcțiilor, oricât ar fi ele de fixate, de gramaticalizate, contribuie la evoluția lor stilistică. În momentul de față, mi se pare destul de evident că expresiile discutate sunt marcate ironic, depreciativ, ca față de neutrele *a exprima o părere, a exprima o opinie* (stil înalt, registru cult) sau *a-si spune parerea* (registru mediu), – *a-si da cu parerea* și *a-si da cu presupusul* denumesc o activitate mai curând născuroasă, în care exprimarea de opinii personale nu e foarte necesară, iar opiniile înseși sunt mai curând nefondate. Cred că multe din utilizările contemporane ale celor două locuțiuni se bazează pe această nuanță stilistică: „Ascult lumea cum își da cu parerea și totuși ni se pare nebuni“ (22 17, 1999, 4); în titlul „*Datul cu parerea*“ (*Dilema* 325, 1999, 3), ironia e accentuată de procedeul lingvistic al nominalizării. Într-un număr al revistei *Dilema* (273, 1998), a cărui temă era chiar „Dreptul anonimilor la opinie“, se putea observa foarte bine acest joc stilistic: redactorul formula subiectul în modul cel mai elegant posibil – „Ei bine, nu este nevoie să cânti, să pictezi sau să ai cărți publicate pentru a putea *sa-ți exprimi o opinie*“ (p. 6); un șofer de taxi folosea formula neutră a limbajului cotidian – „eu mai fac conversație cu clienții și le *spun parerile mele*“ (p. 10); un autor își încheia însă eseul în cheie autoironică: „ma simt bine pentru că am putut și eu *sa-mi dau cu parerea*“ (p. 7).

Articolul „*lui* / *lui*“: extinderea folosirii

Extinderea folosirii articolului hotărât masculin antepus numelui de la numele proprii masculine la alte substantive nu e un fenomen nou (a fost descris în numeroase gramatici și studii lingvistice românești – de Iordan 1943, Sandfeld și Olsen 1936, Graur 1966, Avram 1997 etc.). Fenomenul cunoaște grade diferite de acceptabilitate: admis la femininele cu terminatie atipică (*lui Mimi*), e considerat drept marca a vorbirii inculte la numele de rudenie (*lui matusa*). E normală utilizarea articolului pentru genitivul substantivelor neîncadrabile în modelele de flexiune, în primul rând pentru numele lunilor, ca și pentru diferite neologisme insuficient adaptate, pentru unele compuse sau sintagme. O întreagă propoziție, interpretată ca un concept unic, poate fi precedată de *lui*, ca în titlul volumului lui Noica, *Schita pentru istoria lui Cum e cu putinta ceva nou* (1940); construcția re apare în mai multe puncte ale textului: „tema *lui* cum e cu putinta ceva nou“; „istoria *lui* cum e cu putinta

ceva nou“ („Introducere“). S-a aratat ca în folosirea proclitica a articolului se manifesta tendinta analitica, de reducere a flexiunii, cunoscuta din evolutia limbilor romanice: articolul, în forma *lui* sau *lu*, devenind un instrument invariabil, asemanator prepozitiilor (Gutu Romalo 1996: 81).

O verificare a stadiului în care se afla acest fenomen în stilul colocvial al presei contemporane dovedeste, cred, ca uzul articolului hotarât proclitic e bine instalat, dar nu se afla neaparat într-un proces de extindere. E mai curând dependent de o categorie de fapte de limba: ramâne profund asociat cu imposibilitatea sau limitarea flexiunii, deci cu nominalele invariabile sau cu numele proprii. Deocamdata nu pare a pune cu adevarat în pericol flexiunea; nu e prea mare riscul de a înlocui „obsesiile *românului*“ cu „obsesiile *lui românache*“ (Dilema 230, 1997, 15); în ultimul caz apare o evident glumeata utilizare a unui pseudo-nume propriu. Curent pentru numele de luni – „incandescentele zile ale lui *decembrie '89*“ (Cotidianul 258, 1992, 2) –, frecvent pentru nume de echipe cu terminatii neadaptabile flexiunii („oficialii *lui Porto*“ – RL 2026, 1996, 19), articolul enclitic pare mai putin firesc pentru sintagmele denominative în limbi straine – „rectorul sau este membru în staff-ul *lui International Maritime Lecturer's Association*“ (RL 2027, 1996, 10). Motivul folosirii articolului este tot imposibilitatea flexiunii; solutia apare însa ca prea comoda, chiar cam stângace. Ca si în cazul de fortare (probabil voita) al unui nume de emisiune: n-au decât *sa formateze* stirile, «Nadine Show» si toate celelalte pe calapodul *lu' «Karaoke Show»*“ (EZ 2246, 1999, 10). De altfel, unele din constructii ramân marcate, tinzând chiar sa indice un fel de personificare a institutiilor: „când se va anunta «*Lista lui NATO*»“ (AC 7, 1997, 3). În seria folosirilor marcate stilistic ale articolului ar putea intra si situatiile în care acesta preceda un nume comun cu valoare metonimica sau de substitut eufemistic, tratat însa ca nume propriu: sintagmele cu secventa *lui manivela* care desemneaza soferii (v. infra, p. 260), sau *lui Peste* care constituie un determinant depreciativ, minimalizator: „N-am avut loc de senatorii *lui peste*“ (EZ 1549, 1997, 11); „Adevar a strigat, cine a strigat: «Asta-i Parlamentu' *lu Peste!*»“ (RL 1181, 1994, 1).

Paginile ziarelor înregistreaza si uzul familiar curent al articolului cu formulele pentru grade de rudenie – „îi zice *lu' maica-sa* sa vorbeasca cu învatatoarea mea“; „i-a spus *lu' frati-su*“; „am povestit toate astea *lu' buni* si *lu' bunu*“ (Dilema 324, 1999, 2); în ultimul exemplu, asimilarea cu numele proprii e evidenta. Acolo unde articolul nu e necesar, pentru ca forma pronominala este deja în genitiv, prezenta sa exprima mai ales extinderea unei marci de oralitate necultivata, intentia de a vorbi altfel decât cer normele: „ni se facuse dor de misto-urile *lu' matale*“ (EZ 2326, 2000, 10). Confruntând situatia actuala cu descrierea data de Iordan 1943, fenomenul pare în esenta acelasi, dar exemplele sunt cu siguranta mai usor de gasit în scris.

Numarul nedefinit

Raportul dintre oralitate și scris în uzul românei actuale poate fi readus în discuție de cazul a ceea ce Avram 1997: 152 numeste „un substitut de numerale”; una din formele acestuia apare în citatul: „l-a facut sa rateze pentru a *enspea* oara gradul de general” (AC 1, 2000, 9). Cuvântul (*a*) *enspea* (care nu era marcat în text nici prin scriere cu caractere speciale, nici prin punere între ghilimele) e unul dintre cele rar atestate în scris, dar destul de frecvente în oralitate. Cuvântul – a cărui forma masculina e (*al*) *enspelea* – circula în româna familiară modernă și provine din folosirea literei *n*, pronunțată „en”, ca simbol matematic pentru un număr nedeterminat. Prin practica orelor de matematică și prin intermediul manualelor școlare, unde se întâlnește curent în formularea problemelor și a exercitiilor, acest uz al simbolului *n* a devenit cunoscut de toată lumea. De la contextele tipice, folosirea lui *n*, care are de altfel avantajul evident al scurtimii, a fost extinsă în limbajul cotidian. Cel mai adesea *n* apare ca substitut nedeterminat al unui numeral cardinal: „un comis-voiajor trebuie să viziteze *n* orase”. Urmând modelul formării de numerale ordinale din numerale cardinale (de la *trei* – *al treilea* – *a treia*), indefinitul *n* își produce corespondentul ordinal: *al n-lea* / *a n-a*: „al *n*-lea sau abuz împotriva mea”; „acest al *n*-lea mandat”; „al *n*-lea element dintr-un cuplu”; „a avut loc cea de-a «*n*»-a operațiune botezată de ziaristi Tigareta” (citate din diferite arhive Internet, 1998-2000). În comparație cu aceste structuri, formele *al enspelea* / *a enspea* sunt și mai populare, urmând modelul de abreviere orală a numeralelor ordinale: *al treisprezecelea* / *a treisprezecea* care devin *al treispelea* / *a treispea*. Colocviile *al n-lea* și *al enspelea* substituie compusul indefinit mai vechi format de la *nu știu cât* („a nu știu câta oară”). Era de așteptat ca asemenea forme să nu fi fost încă înregistrate în dicționare; mai curios mi se pare că a fost neglijată chiar valoarea lui *n* (omisiunea din dicționarele românești contrastează cu prezenta descrierilor unor utilizări similare în dicționare străine).

Valoarea elementului *n* este atât de răspândită, încât produce la rândul său substitutii intentionate: în comunicarea orală e înlocuit de unii vorbitori, în gluma, cu *t* („are *t* probleme”): contextul, suficient de clar, a permis deci recursul democratic la alte litere, mai ales la una foarte specifică și națională. Mai mult: și de la *t* se poate forma, prin analogie, un numeral ordinal: „are *t-spe* mii de volume (EZ 2320, 2000, 10).

Revenind la fapte de uz comun, situația lui *n* ar trebui inclusă în seria mai largă a mijloacelor matematice trecute în limbajul familiar: folosirea altei litere, *X*, pentru a desemna o persoană necunoscută e un fapt lingvistic deja destul de vechi, ca și transformarea în conectori de uz curent a numelor operatorilor matematici – *plus*, *minus* („însotit de dnii R., *plus* generalul N., *plus* contraamiralul C.” (Libertatea, 1925, 1996, 17); – „se aștepta soluția ... în procesul CB versus BNR *plus* creditorii” (RL 2073, 1997, 8); „drama din Kosovo și un conflict care durează de zece ani, *plus* o insula de

„Ditamai omul“

Fenomenul stilistic și sociolingvistic de patrundere a registrului familiar în scris, manifestat mai ales în publicistica actuală, are, în timp, și efecte asupra sistemului gramatical al limbii literare. Descrierea standard a românei, bazată pe normele limbii culte, se poate dovedi insuficientă, neputând totdeauna surprinde variațiile unui uz foarte permisiv față de formele și construcțiile oralității. Un exemplu – minor, dar care mi se pare semnificativ – este cel oferit de comportamentul lingvistic special al adjectivelor invariabile *ditai* (*ditamai*) și *cogeamite* (*coscogea*, *coscogeamite*), care aparțin aceluiași registru stilistic – familiar, popular – și pe care le apropie și sensul comun „foarte mare, enorm“. Mai ales primele două forme, *ditai* și *ditamai*, sunt des folosite azi, din nevoia de expresivitate și cu intenția de exagerare ironică. Ele au fost explicate (v. DEX, sau DER) pornind de la o interjecție de origine țiganească (*dita* „iată“). Celelalte forme vin din turcă (de la o construcție de superlativ), direct sau prin intermediul unor limbi balcanice (bulgara și sârba); existența surselor multiple explică varietatea și instabilitatea formelor înregistrate în română. În DA, la cuvântul-titlu *coscogea* găsim numeroase variante, dintre care unele sunt produse doar de oscilația între consoanele surde și cele sonore: *gosgogea*, *gojgogea*, *gogeamite* etc. *Gogeamite*, varianta foarte răspândită („doi *gogeamite* lideroii“, în *Zig-zag* 44, 1992, 16), e pus prin etimologie populară în legătură cu numele unui personaj real, care devenise celebru prin înălțimea sa neobisnuită, *Gogea Mitu* (*Mitu Gogea*). E însă vorba de o coincidență, sau, mai probabil, de o relație inversă, de transformare a adjectivului într-o poreclă.

În tratatele de gramatică, *ditai*, *ditamai*, *cogeamite* etc. sunt cel mult pomenite în lista adjectivelor invariabile, provenite din împrumuturi. Comportamentul sintactic care separă adjectivele *ditamai* și *cogeamite*, cu variantele lor, de majoritatea celorlalte adjective constă în primul rând în poziția pe care o ocupă – ele apar obligatoriu înaintea substantivului determinat –, și în faptul că substantivul respectiv poate avea articol hotărât: „Statele Unite ale Americii sunt *ditamai tara*“ (AC 20, 1999, 10); „El nu e un simplu membru în Guvern, ci *ditamai vicepresedintele PD*“ (*Ziua*, arhiva Internet, editoriale din ianuarie 1998). Cum se știe, norma impune ca adjectivul antepus să preia articolul (*marea tara*, *importantul vicepresedinte*), cu excepții produse de anumite adjective pronominale și de câteva alte cuvinte influențate de ele: *tot omul*, *întreg satul*, *însuși baiatul*. Particularitatea de a preceda un substantiv însoțit de articolul hotărât – *cogeamite omul*, *ditamai baiatul* – e semnalată în Avram 1997. Exemplele actuale par să sugereze chiar o preferință pentru această construcție, în care însă articolul hotărât nu are nici o funcție de individualizare. Cum multe din exemplele mai vechi înregistrate în DA pentru *cogeamite* (*ditai* și *ditamai* se găsesc în partea de dicționar încă nepublicată) apar cu substantivele nearticulate sau cu articol nehotărât – *coscogea buchet* (V. Alecsandri) *o cogemite mamaliga* (N. Gane), *cojgogea fiu de bei* (I.

BratescuVoinesti) – ba chiar si în postpunere – *fete mari coscogea* (Alecsandri); *o vulpe coscogea* (*Contemporanul*), ajungem la concluzia ca în acest caz s-a accentuat cu timpul comportamentul atipic al unor adjective atipice. Acestea au suferit poate influenta constructiilor deja citate, cu *tot si întreg*, al caror continut semantic se apropie de ideea unui superlativ si care se folosesc tot în contextele unei aprecieri exagerate în mod retoric.

Se petrece însa mai mult decât atât: observam în folosirile actuale si prezenta articolului nehotarât, plasat în fata întregii sintagme, deci în acelasi grup nominal cu articolul hotarât: „a etalat *o ditai vânataia* pe piciorul drept“ (EZ 2277, 1999, 2); „ridicându-si la fileu *o ditai minge* medicinala“ (EZ 2331, 2000, 8); „lui Buffy i s-a luat *un ditamai interviu*“ (*Libertatea* 2831, 1999, 14). E vorba fie de o sporire a expresivitatii prin anomalia gramaticală – fie, mai curând, de o pierdere în contextul dat a valorilor specifice articolului hotarât. Oricum, înmultirea exemplurilor ar putea impune ca, în viitor, în descrierea gramaticală a adjectivului românesc sa se rezerve ceva mai mult spatiu unor asemenea constructii.

Stilul direct legat

Varianta mixta de redare a vorbirii, stilul direct legat reproduce textual un mesaj, pastrându-i persoana gramaticală, intonatia, marcile afective (precum în vorbirea directă) – dar îl introduce printr-o conjunctie subordonatoare, specifica stilului indirect. Considerata ca specifica limbajului popular, constructia – „zice ca vrei sa vii?“, „spune ca ce bine ca am venit“, „l-am întrebat ca ce cauti aici?“ etc. – este în fond o greseala fata de normele limbii cultivate. Stilul direct legat e un produs al contaminarii dintre stilul direct si cel indirect; formula sa se apropie de cea a anacolutului – tipic defect de constructie a frazei orale. Fenomenul a fost observat în limba româna de Iorgu Iordan si a fost descris într-un articol din 1944 de Henri Jacquier; putin mai târziu (în 1946) discutiei i se adauga comentariile lui Leo Spitzer: descrierea situatiei din româna se integreaza astfel unei mai generale perspective romanice.

Stilul direct legat este un fenomen spontan, în care se recunoaste o tendinta de dramatizare a mesajului relatat, ca si incoerenta produsa din comoditate, din relaxarea atentiei. Cealalta structura mixta existenta – stilul indirect liber – e specifica textului literar si presupune elaborare, intentia de a ambigua perspectiva, de a atenua distanta dintre narator si personaj.

La Creanga, în *Ioan Roata si Voda Cuza*, vorbele cuconului Alecu Forascu sunt reproduse mai întâi în stil indirect, apoi în forma mixta a stilului direct legat; personajul „îi tolocanea“ pe boierii mai tineri:

„muștrându-i: ba ca nu vorbesc drept româneste, cum vorbeau parintii lor, ci au corchezit graiul stramosesc, de nu-i mai înțelege nimene; ba ca «umblati cu surubele sa ne trageți butucul»; (...) ba ca «de când cu strainatatea, v-ati înstrainat și legea, si limba, si inima, si chiar dragostea satenilor; si dupa nepasarea si risipa ce o facem, zvarlind banul pe lucruri de nimica, puțin mai avem de înstrainat, pe cât vad eu» s.a.m.d.“.

(Creanga 1970, II: 48)

Introducerea prin *ca* a citatelor la persoana I sau a II-a încalca normele literare, dar are avantajul de a rezuma un discurs, sugerându-i repetitivitatea, conservându-i în același timp pitorescul de limbaj, autenticitatea. Într-un asemenea caz, opțiunea pentru stilul direct legat are rațiuni estetice: stilul direct ar fi redus din sugestia de discurs hiperbolizat prin acumulare și repetare, continuat la infinit prin repetarea formulei *ba ca* și prin deschiderea enumerării în „câte și mai câte...”. Trecerea în stil indirect liber, în schimb, ar fi atenuat subiectivitatea personajului, introducând o anumită distanță între discurs și relatarea sa; or, e evident că în cazul acestui fragment alunecarea în citat e un semn al aprobării, al simpatiei pentru cuvintele personajului, caruia i se ofera ocazia de a fi cât mai persuasiv chiar fata de cititor. Evident, aceasta din urmă funcție nu e generală în stilul direct legat: vorbirea fidel reprodusă poate fi în primul rând creatoare de culoare și atmosferă; poate fi esențială pentru caracterizarea personajului vorbitor, indiferent de identitatea sau non-identitatea de vederi dintre acesta și narator. Un bine cunoscut pasaj din Caragiale, *Kir Ianulea*, poate fi interpretat ca exemplu de stil direct legat, deși marcile persoanelor I și a II-a lipsesc, ca și ghilimelele; și aici, efectul procedeului e unul de acumulare:

„a-nceput din chiar senin Ianuloaia să vorbească despre o prietina maritată, care nu se afla de fata: că s-a ținut cu beizadea cutare, un copil! și voda, suparat foc, era să puie să-i taie coadele și s-o trimită surghiun la un schit, tocmai în fundul muntilor; că a prins-o odata barbatu-sau, ziua-n amiaza mare, la Turloaia, la chiolhan (...); că ntr-un rând, a plecat la Caldarusani (...). Și câte alte grozavii!”

(Caragiale 1962, III: 162)

Se observa că deși stilul indirect liber acționează prin absență (a persoanei I, a conjuncției introductive) iar cel direct legat prin acumulare, prin supralicitarea prezentelor (într-un mod care a fost calificat drept „pleonastic”), efectele lor pot fi similare.

Un fragment mai recent perfect încadrabil în seria exemplurilor de mai sus este de găsit în Agopian 1984, în „Lista cu cei ce au zis că”:

„Radu Gaba-a zis că nu e bine. Gheorghe Juruc-a zis că Traiasca Revoluțiunea. Ionita Sufletrețe-a zis că cu turcii era mai bine. (...) Vasile Gutoi-a zis că gata. Vasile Pahontu-a zis că fireați ai dracului”... (p. 36-37)

Și aceasta listă e deschisă („mai sunt și altele”); prin marcile unei oralități libere și implicate în real, replicile reproduse stabilesc o complicitate (subversivă sau doar estetică, în funcție de momentul istoric) cu cititorul. Autorul listei introduce schema rigidă „a zis că” și transformă replicile în simple semnale (de insubordonare); efectul de acumulare pare să se constituie în ciuda lui, prin forța multiplicată a vorbirii libere.

Stilul direct legat, utilizat uneori, cu efecte remarcabile – ca în exemplele de mai sus – de o literatură interesată în a capta oralitatea, rămâne însă în

exprimarea spontană o neglijență de limbaj, Se observă de altfel prezenta sa tot mai frecventă în relatarile publicistice actuale, în care nu e decât o inabilitate stilistică. Dorința de a păstra autenticitatea citatului nu e corelată cu formele de construcție proprii stilului direct; rezultatul e o incoerență gramaticală și textuală: „Altul le reamintea cetățenilor că «v-am dat via și acum aveți la cap ambianța necesară»“ (*EM* 5, 1992, 3); „În ce-l privește, D.C. a afirmat că «ma voi supune, în orice caz, hotărârii parlamentului... “ (*RL* 884, 1993, 3). Spre deosebire de utilizările populare ale stilului direct legat, cele din presa scrisă atestă conștiința rupturii între planul autorului și cel al personajului (al cărui enunț e pus între ghilimele), dar nu respectă convenția stilului indirect: după *ca* ar trebui să urmeze o reproducere a conținutului, nu a formei exacte a replicii. Ca în cazurile din presa e vorba de simple erori de transpunere a vorbirii o dovedește și apariția unui alt tip de confuzie: enunțul e reprodus inexact (e trecut de la persoana I la a III-a) și e precedat de *ca* – având deci toate marcele formale ale stilului indirect – și totuși apare între ghilimele! Cineva „a declarat că nu-și face probleme întrucât «s-a aranjat și cu liberalii»“; apoi, „s-a laudat, cu vadită satisfacție, unui apropiat, că «Iliescu i-a propus acest lucru»“ (*RL* 679, 1992, 1).

7. Tendința hiperbolică

Se știe că exprimarea superlativului, ca act tipic al implicării afective a vorbitorului, dispune în orice limbă de mijloace expresive variate, care depășesc cu mult limitele formelor gramaticalizate. Pentru limba română au fost de mult semnalate și descrise mijloace precum lungirile de sunete, repetiția, folosirea unor construcții cu elemente lexicale expresive (uneori cu sens „dezagrabil“ – *groaznic de frumoasă*), cu substantive adverbializate (*frumoasă foc*), cu propoziții consecutive tipice (*frumoasă de pica*) etc.; o prezentare sintetică a acestor procedee se poate găsi în Avram 1998: 124-127.

Consecutiva cu sens superlativ

Construcția consecutivă, mai ales introdusă prin conjuncția „de“, se numără printre cele mai interesante procedee de exprimare, în oralitatea familiară și populară, a intensității unei acțiuni sau a unei însușiri. Construcția a fost descrisă și ilustrată de Tohaneanu 1969: 59-64. Vorbind de un „superlativ al acțiunii“, autorul grupează extrem de numeroasele exemple din Creangă în funcție de tipul de acțiune: fuga („de sareau pietrele“, „de-mi scapărau picioarele“, „de-și scoate ochii“, „de-i pârlăiau calcâiele“), bataie („de le mergea colbul“, „de v-a trece spurcatul“), zgomot („de vuia satul“) etc. Multe din construcții sunt îmbinări libere, care permit nesfârșite variații și exerciții de ingeniozitate lingvistică; unele sunt totuși destul de stabile. Fixarea

expresiilor e dovedita de reaparitia lor în text, mai ales în contexte diferite. Chiar la Creanga, consecutiva „de sarea camesa de pe dânsa“ apare atât pentru zguduirile plânsului (în celebrul episod al pedepsirii Smaranditei) cât si, cu adaptările contextuale de rigoare, pentru zgâltâiturile provocate de frig („au început a clantani si ceilalti de frig, de sarea camesa de pe dânsii“, în *Harap Alb*).

Ca si în alte cazuri, procedeul ilustrat de Creanga e unul viu, productiv, caracteristic nu numai pentru stilul sau, dar si pentru limba româna în genere. Unele constructii consecutive (având chiar opacitatea tipica expresiilor) sunt bine fixate în limbajul popular; adevarata vitalitate actuala a procedului se manifesta însa în limbajul familiar si argotic (evident, diferitele registre ale oralitatii interfereaza, nefiind posibila trasarea unei linii ferme de demarcatie între ele). Foarte multe consecutive sunt puse în legatura cu bataia; în contextul „îti dau una...“, superlativul loviturii poate fi *de-ti merg fulgii, de vezi stele verzi, de auzi câinii din Giurgiu, de zici „ce-i aia“, de-ti suna apa în cap, de-ti sar capacele* etc. Efectul de uluire e caracterizat superlativ prin formula *de sta mâta în coada*. E interesant ca sunt câteva verbe care s-au specializat pentru a exprima, în constructii consecutive, valoarea de superlativ: daca *a se usca* e tipic pentru plata („Cetateanul plateste de se usuca“, *EZ* 40, 1992, 10), *a rupe* si *a stinge* pot exprima intensitatea unor actiuni foarte diferite: *a bea, a mânca, a minti* etc. De exemplu, în DLR (tomul X, partea a 5-a, 1994), constructia cu valoare de superlativ a verbului *a stinge* e atestata mai întâi la Petru Maior („i-au batut de i-au stins“) si e ilustrata de numeroase citate, în care determina verbele *a fura* („furau de stingeau“ – I.L. Caragiale; „fura de sting pamântul“ – N.D. Cocea), *a bate* („batea de stingea“ – A. Bacalbasa), *a mânca* („manânca de sting pamântul“ – B. Delavrancea), *a bea* („beau de sting“ – Ionel Teodoreanu), *a minti* („minti de stingi“ – Horia Lovinescu) etc. Doua dintre citate contin un complement direct – *pamântul* – care s-ar putea explica tocmai prin desemantizarea si echivalarea constructiilor care exprima intensitatea: de la *a rupe pamântul*, imagine motivata, mai ales pentru fuga – complementul poate „miga“ spre alte verbe echivalente, de exemplu spre *a stinge*.

Stilul publicistic actual utilizeaza din plin si aceasta constructie a oralitatii, pentru care ofera atestari noi: „Parlamentarii nostri (...) manânca brânza *de sting*“ (*Baricada* 8, 1991, 5); „I-am batut pe turci *de le-a sunat apa în cap*“ (*FR* 11, 1991, 17); o prajitura „îngrasa *de rupe*“ (*Antena* 1, 18. 9. 1998).

Acelasi mod de a exprima intensitatea se foloseste si pentru adjective (*prost de da în gropi; frumoasa de pica; slab de-i numeri coastele*), pentru adverbe sau substantive cu valoare adverbiala (*frig de crapa pietrele*). O varianta a constructiei foloseste conjunctia *sa* – indicând, de pilda, în oralitatea colocvial argotica, reactia negativa la o situatie neplacuta (în contextul „e o vreme...“): *sa-ti dai palme, sa-ti bati copiii*. Ultima formula are o replica (mai rara) *sa-ti bati parintii*, atestata de Elsa Lüder 1995: 169-174. În studiul sau – o

analiza foarte completa, sistematica si detaliata a unor fenomene tratate de obicei mai sumar în gramaticile românești – autoarea se ocupa si de constructia consecutiva, oferind si câteva exemple argotice – unele, de circulatie cam restrânsa, dar utile pentru a judeca productivitatea tiparului în discutie: *sa te sui la tribuna, sa crapi de râs, sa te duci la Bellu, sa-i dai palme în strada, sa-l visezi pe nenea, sa te dai peste cap, sa stai în cap*. Constructia consecutiva cu valoare superlativa ocupa în româna, prin frecventa si varietate, o pozitie specifica.

Locutiuni ale intensitatii

O structura a limbii vorbite, folosita pentru a indica un grad mare de intensitate în realizarea unei actiuni sau, mai rar, în existenta unei însusiri, e alcatuita din prepozitia *în* si un substantiv (în genere de genul feminin, folosit la singular si având caracter abstract): *în nestire, în desperare, în dementia, în prostie, în tâmpenie*. La aceasta lista se poate adauga si (ca varianta atipica, substantivul fiind masculin plural) locutiunea *în draci*. Modelul pare sa fie transparent si productiv; totusi, din seria citata, DEX 1996 înregistreaza ca atare doar locutiunea adverbiala *în nestire*. Sensul superlativ comun locutiunilor de mai sus le permite acestora sa se substituie reciproc în multe contexte în care conteaza doar valoarea lor expresiva. Selectia substantivelor în functie de sensul lor initial e totusi semnificativa: inconstienta în stare pura, desemnata de substantivul *nestire*, este interpretata ca anormalitate psihica temporara sau stabila – *desperare, dementia* – sau ca insuficienta mentala – *prostie, tâmpenie*. O rapida examinare semantica confirma caracterul negativ al trasaturilor prin care e indicata intensitatea; fenomenul este normal în limba vorbita, în care, asa cum a demonstrat Byck 1967: 102-113 „dezagreabilul“ (exprimat de termeni precum *amar, foc, groaza, nebunie, prapad* etc.) functioneaza ca mijloc de întarire. La nivelul familiar-argotic, aceasta afinitate functionala e ilustrata de adjectivele (si adverbele) *mortal, criminal, demential* etc., sau de locutiunea adjectivala *de coma*.

Registrul familiar se caracterizeaza prin modul de a folosi locutiunile din seria citata fara a adecva la context sensul lor original, ba chiar provocând cu intentie, prin exagerare, un contrast expresiv, adesea umoristic; pâna si locutiunea *în nestire*, curenta, neutra în anumite îmbinari (de exemplu cu verbele *a plânge* sau *a râde*) apare ca marcata stilistic în combinatiile mai puțin previzibile: „Ba, era buna-*n nestire*“ (CI 11, 1991, 2); „românii vor astepta iarasi, *în nestire*, rezultatele pozitive ale reformei“ (RL 2419, 1998, 1). Caracterul hiperbolic al expresiei contrasteaza adesea cu banalitatea situatiei descrise: „O cârca de rufe atârnată *în desperare* la uscat“ (GV 36, 1990, 8). Recordul de frecventa în oralitate si în textele scrise care au puternice trasaturi colocviale pare a fi detinut de locutiunea *în prostie*: „Alunele alea atât de bune încât la un moment dat le mâncai *în prostie*“ (Cusnarencu, Iliescu 1991: 83); „întru în baie si zac *în prostie* sub jetul de apa rece“ (Arion 1991: 36);

„afacerea merge excelent pentru ca amatori sunt *în prostie*“ (TL 449, 1991, 5). Prin substitutie sinonimica „agravanta“ a aparut constructia *în tâmpenie*: „e criminala melodia asta“, ofteaza o fata, „as asculta-o *în tâmpenie*“ (22 16, 1991, 10). Si expresia *în draci* e foarte des utilizata, poate cu o usoara specializare pentru actiuni, mai curând decât pentru stari (combinatia „danseaza în draci“ e mai probabila decât „zace în draci“; strategiile expresivitatii pot însă foarte usor depasi aparentele restrictii de uz): „o sa danseze ca de obicei *în draci*“ (Arion 1983: 146); „comertul lucra *în draci*“ (Flacara 39, 1990, 3); „afara se tragea *în draci* cu tot armamentul din dotare“ (Catavencu 47, 1991, 8).

O structura asemanatoare este cea în care substantivul e însoțit de articolul nehotărât, care impune prezenta prepozitiei *într(u)*: *într-o veselie*, *într-o voiosie*, *într-o frenezie*. Semnificatia cuvintelor nu e mult modificata de prezenta lor în aceasta îmbinare fixa; ideea de baza, de „risipa inconstienta“, confera expresiilor sensul global „din plin, mult, fara grija, fara probleme“: (un film) „a rulat *într-o veselie* pe ecranul românesc de tranzitie“ (Catavencu 32, 1991, 8); „turistii fura *într-o veselie* tablitele indicatoare“ (EZ 1103, 1996, 1); „sapte ani de zile au tinut-o *într-o veselie* cu epurarile“ (RL 2082, 1997, 3); „alte afaceri dubioase de mare anvergura, musamalizate *într-o frenezie* timp de sapte ani“ (RL 2464, 1998, 1). Si aici, efectul comic (discret, dar mereu prezent) e asigurat de tensiunea ironica dintre sensul propriu al cuvintelor si context, realitatea careia i se aplica formula de intensitate neavând de obicei nimic vesel.

„La sânge“

Multe dintre expresiile populare folosite cu valoare de intensificare circula ca determinanti stabili pentru anumite cuvinte (verbe, substantive, adjective, adverbe). Asocierea constanta se explica uneori etimologic, alteori e doar impusa de uz. De aceea vorbitorul contemporan poate avea uneori surpriza de a gasi, în textele mai vechi, combinatii neasteptate, total diferite de cele actuale. Expresiile *la toarta* sau *la catarama* sunt un bun exemplu pentru aceasta situatie. Folosirea constanta le-a transformat în determinanti tipici pentru notiunea de *prietenie*; totusi, în textele mai vechi nu lipsesc combinatiile cu notiuni si cuvinte diferite: „sa se apuce de politica *la toarta*“ (Petrescu 1957). Chiar si în unele exemple contemporane sfera actiunilor de intensificat e mult extinsa: „Nici un ziarist nu are voie sa patrunda fara o perchezitie *la catarama*“ (FR 14, 1991, 7). Pentru constructia *la catarama*, DA (Tomul I, partea a II-a: C, 1940) oferea definitia „strâns tare, strasnic, extrem de“, pe care o ilustra prin citate nu numai despre *prietesug*, ci si despre *bataie* sau *betie*. Între constructiile mai putin asteptate azi gasim, de pilda: „Bea la catarama“ (T. Pamfile) sau „Combateam la catarama“ (Al. Vlahuta).

Recombinarea unor expresii de acest tip, prin plasarea intensificatorilor pe lângă alti determinati decât cei consacrați de uz, poate deveni un mijloc

umoristic, de punere în criza a limbajului și mai ales a ideii de sinonimie. Deși echivalente ca sens, expresiile recombinate produc aparenta de nonsensuri; o poezie a Ninei Cassian (*Expresii improprii*, în Cassian 1983) mizează tocmai pe asemenea efecte comice. Textul acumulează asocieri neobisnuite – „Stavar, filfizon de marca, / se trezise *singur leoarca*“, „se îndrăgostise *turta*“, „pâna-n caruntise *crita*“, „protesta *la toarta*“, „se îmbăta *lela*“, „se îngâmfase *bocna*“ – pentru a sfârși cu distihul „Geaba, Stavar! Gata, fete! / Azi ești singur *ciuciulete*“.

Una dintre cele mai frecvente expresii de subliniere a intensității mi se pare a fi, în limba actuală, *la sânge*; fata de cele citate la început, ea este specializată pentru acțiuni severe, în special de supraveghere și control. Evoluția semantică e sugerată în DLR (tomul X, partea a 3-a, 1990) prin legătura cu locuțiunea *pâna la sânge* – „pâna când tâsneste sângele; *prin extensie* foarte tare, foarte mult“; acțiunile verbelor de bază determinate de această locuțiune sunt de tip violent: batai, piscături, muscături. Explicația etimologică se reflectă deja în DLRM, într-o definiție cam exagerat negativă – „drastic, *pâna la distrugere*“ – pusă în legătura cu expresiile *a bate* (sau *a zgâria*) *pâna la sânge* – „pâna când curge sânge“. Definiția e reluată în DEX (1996): „extrem de aspru, de drastic; *pâna la distrugere*“. În exemplele care apar azi la tot pasul ideea de distrugere nu e însă câtusi de puțin prezentă, iar acțiunea determinată nu e cu adevărat sângeroasă: cel mai des *la sânge* apare ca determinant al acțiunii de control: „OPC a controlat «*la sânge*» unitățile din județul Ilfov“ (*Cotidianul* 241, 1996, 3); „controale «*la sânge*» ale poliției“ (*RL* 2788, 1999, 7); „Vameșii vor controla «*la sânge*» marfurile“ (*EZ* 2318/2000, 1). Combinațiile strănii, în care să nu fie posibilă substituția cu *drastic* sau *sever* sunt rare: „Rusia și Ucraina ne învidiază *la sânge*“ (*TL* 738, 1992, 3). Dacă în unele cazuri determinantul apare în context – să zicem – neutru („două femei s-au războit financiarmente „*la sânge*“ pentru a-l câștiga pe *împricinat*“ – *EZ* 233, 2000, 10), majoritatea presupun o notă de apreciere, o evaluare mai curând pozitivă a severității: „Colegiul medicilor accepta obținerea dreptului de practică după examenul de licență, însă organizat «*la sânge*»“ (*RL* 2784, 1999, 22); „Candidaților la capacitate li se pregătește un examen «*la sânge*»“ (*EZ* 2313, 2000, 4); „ne-a dat pe mâna unor subalterni, pe care, înainte de discuții, i-a prelucrat *la... sânge*“ (*RL* 1270, 1994, 4); „lichidăm zece întreprinderi paguboase fără să analizăm, *la sânge*, situația lor reală“ (*RL* 2151, 1997, 1) etc.

„Din totîrunchii“; „din totîbojocii“

Termenii perechii sinonimice *rinichi* – *rarunchi* au o îndepărtată origine comună, pentru că provin din latina populară, din două diminutive (*renunculus*, *reniculus*) formate de la același cuvânt de bază, *ren*. Repartitia dialectală a sinonimelor a fost înregistrată de ALR I (1938): *rinichi* era termenul curent în

sud), în vreme ce *rarunchi* era folosit în tot restul teritoriului românesc. Oricum, *rinichi* e forma care s-a impus în limba literară, în vreme ce *rarunchi* a ramas un cuvânt învechit și popular – care apare în unele dintre cele mai vechi texte românești și care a dezvoltat o frazeologie destul de bogată (*a fi cu seu la rarunchi* „a fi om înstarit”; *a prinde seu la rarunchi* „a se îmbogăți”; *a i se rupe rarunchii de mila* „a-i fi foarte mila” etc.). De fapt, cuvântul are și un înțeles mai larg, dar nu foarte departat de cel primar: „adâncul trupului omenesc considerat ca centru al fortei, al sensibilității etc.” (DLR, Tomul IX, Litera R, 1975). Acest sens apare cu claritate în construcțiile care exprimă intensitatea, forța unei stări sau a unei acțiuni fiziologice: *din rarunchi*, *pâna-n rarunchi*, *pâna în fundul rarunchilor*. În citatele din DLR, sintagmele cu sens intensiv determină verbe ca *a se bucura*, *a se opinti*, *a geme*, *a suspina*, *a ofta*, *a se cutremura* („am suspinat din rarunchi” – G. Galaction; „sa se cutremure pâna-n rarunchi” – E. Camilar) etc. Acestea sunt de fapt contextele în care cuvântul circula și azi (în afara vorbirii regionale) în registrul colocvial și în presa; discursul public ofera exemple precum „*strigând din rarunchi*” (textele unui cenaclu, în Internet), „ideea salvatoare a lui Ninel este *sa urle din rarunchi*” (arhiva Internet *RLit* 1998); „o țară care se pretinde toleranta și creștin-ortodoxa *pâna în rarunchi*” (arhiva *VL*); „sindicalisti sau peremisti care *cer din rarunchi* demisia guvernului” (arhiva *AC* 1997) s.a.

Apare însă și o modificare a construcției care poate trezi o oarecare perplexitate: formula *din toti rarunchii* – „Aflat în pragul unei crize de nervi, Viorel Lis a început să tipe *din toti rarunchii*, în prezenta a zece de persoane” (EZ 2.06.2000); „atunci caft să fie, a strigat *din toti rarunchii*” (AC 23, 2000, 3). Construcția conține o improprietate logică care îi conferă un aspect comic: chiar dacă cuvântul are, cum am văzut, și un sens mai larg, înțelesul lui de bază nu permite multiplicarea: *rinichii* sunt numai doi, deci a vorbi de *toti* e destul de anormal. Sintagma actuală atestă de fapt opacizarea etimologică a cuvântului: probabil că în *rarunchi* vorbitorii de azi nu mai recunosc *rinichii*; *rarunchii* sunt percepuți mai ales ca zonă a efortului, nu ca un organ precis determinat. Explicația construcției cu *toti* ar putea sta și în contaminare: cum *din rarunchi* înseamnă *din toate puterile*, echivalenta ar fi permis ca determinantul ultimei sintagme să gliseze spre prima, chiar dacă, din motive etimologice, nu-și avea locul acolo. Desigur, argumentul etimologic nu oprește aproape niciodată evoluția limbii, și în măsura în care conștiința etimologică s-a estompat modificarea sintagmei devine legitimă; cu atât mai mult cu cât sensul global „organe interne” e destul de vechi și permite determinantul *toti*.

Exista cel puțin încă o evoluție semantico-lexicală foarte asemănătoare: cea ilustrată de perechea sinonimică *bojoci* – *plamâni*, alcătuită tot dintr-o denumire populară și dintr-una standard a unor organe interne. În acest caz, etimologia e mai puțin clară: pentru *plamân* s-au propus surse din latina sau din greaca, iar originea lui *bojoc* (sau *bojog*) e incertă. *Bojoc* are o răspândire

regionala complementara cu cea a lui *rarunchi*: e folosit în Muntenia si în sudul Dobrogei, în timp ce *plamân* domina în restul tarii (cf. Puscariu 1976). *Plamân* a devenit termen neutru în limba standard, iar *bojoc* a ramas un cuvânt popular, chiar mai puternic marcat decât *rarunchi*, mai ales în expresii ca *a-si varsa bojocii*, *a se umfla în bojogi* etc. Si *bojoci* e folosit astazi în expresii care indica intensitatea, mai ales în complemente ale unor verbe ca *a striga*, *a tipa*. Si în acest caz apare contaminarea care atesta pierderea constiintei etimologice; plamânii sunt tot doi, deci ar exclude determinantul *toti*; acesta e însa folosit, ca un banal mijloc de întarire, în constructia *din toti bojocii*: „niste studenti (...) claxonau *din toti bojocii* masinii lor“ (*Dilema* 384, 2000, 5).

Un superlativ nou: „baiat de baiat“

Spre sfârșitul anilor '90 a devenit tot mai frecventa în limbajul familiar-argotic românesc si chiar în manifestarile sale jurnalistice o structura inovatoare, în care valoarea superlativa este exprimata prin repetarea unui substantiv: acesta apare atât ca determinant cât si ca regent, pozitii legate între ele prin prepozitia *de*. Expresia *baiat de baiat* este cuprinsa în noile glosare de argou românesc; Croitoru-Bobârniche 1996 o înregistreaza cu explicatia „fraier“, în vreme ce, în acelasi articol de dictionar, *baiat* pur si simplu apare cu sensul „hot priceput“. La Volceanov, Volceanov 1998, *baiat* nu apare singur, fiind prezente doar sintagmele *baiat cu ochi albastri*, *baiat de baiat*, *baiat de ghinda*, *baiat destept*, *baiat de traseu*, *baiat salon*, *baiat solvabil*. Expresia care ne intereseaza apare cu o definitie similara celei din dictionarul anterior, transpusa însa în alt registru, al limbajului neutru: „om credul, naiv“. În situatia în care lipsesc unele verigi ale evolutiei semantice, e destul de greu de decis care e cu adevarat valoarea constructiei. Folosirea în diferite contexte pare însa a contrazice glosarile de mai sus: repetarea transmite ideea de superlativ, astfel ca sintagma are o valoare pozitiva, admirativa (care se percepe chiar când, din afara mediului argotizant, e citata în mod ironic): „Eu sînt *baiat de baiat*“ (*Dilema* 376, 2000, 15); „*baiat* bazat, *de baiat*“ (EZ 2297, 2000, 2); „Doua gasti de «*baieti de baieti*» din Galati s-au batut cu sabii Ninja“ (EZ 2319, 2000, 4); „Cum nu toata lumea îsi permite sa bea zilnic cîteva beri pentru a se racori, *baietii-de-baieti* au gasit solutia“ (EZ 2465, 2000, 2). *Baiat de baiat* e mai curând un sinonim pentru *smecher*, calificând abilitatea maxima.

Catre interpretarea ca superlativ ne conduce si comparatia cu o alta expresie, *marfa de marfa*: „doua batrânele simpatice din Cartierul de Vest al Ploiestiului ma anunta entuziasmate ca îmi dau un caz – *marfa de marfa*, nu alta“ (*National* 552, 1999, 3); „Putin s-a mai laudat în anumite împrejurari ca, daca va ajunge sef al PDSR, îsi va trage o masina «*marfa de marfa*».“ (*Libertatea* 2841, 1999, 19). Termenul de baza *marfa*, cu semantism argotic relativ recent, dar de mare succes si raspândire rapida, are deja un sens superlativ: se foloseste ca determinant cu valoare adjectivala, cu sensul „foarte

bun, excelent“: „o muzica – *marfa!* “ (v. supra, p. 218-220).

Repetitiile lexicale au fost studiate, în anii 30-40, de J. Byck (într-un articol clasic, în care se stabilea diferența dintre caracterul subiectiv sau obiectiv al procedeului, v. Byck 1967: 151-164:) și mai ales de Iordan 1944, care dedica fenomenului un întreg capitol al *stilisticii sale*. Examinând listele bogate de exemple furnizate de cei doi lingviști, se observa că nu sunt multe formațiile expresive anterioare care să intre în modelul construcției cu prepoziția *de*: un aparent similar *bine de bine* a fost deja explicat de Iorgu Iordan ca frază eliptică, în care *de* e conjuncție („e bine, dacă-i bine“); *mii de mii* are valoare asemanătoare, dar urmează modelul special al numeralilor. În rest, întâlnim fie repetiția imediată (*bun, bun*) fie legarea prin alte instrumente gramaticale decât *de* (*lume peste lume, frig și frig*), fie anumite construcții cu sens superlativ în care termenii legați prin *de* sunt diferiți: *pui de somn, mama de bataie*. Construcția de tipul *baiat de baiat* sau *marfa de marfa* mi se pare asemanătoare mai curând cu structura genitivă prin care se exprimă valoarea de superlativ (*prostul prostilor, minunea minunilor*). Dacă într-adevăr acesta este termenul de comparație cel mai potrivit, ar fi încă o dovadă a tendinței actuale de reducere a flexiunii, în favoarea construcțiilor analitice.

Interesant e că modelul (care ar fi putut rămâne circumscripțiv expresiilor citate) s-a extins foarte rapid și asupra altor termeni; mai ales limbajul publicitar (cu înclinarea spre superlative și din nevoia de a atrage atenția prin inovații) l-a adoptat imediat: „Cel mai «*premiu de premiu*» a fost o pereche de pantofi care i-a aparținut chiar celebratului“ (EZ 2310, 2000, 2); „*Ban' D' Ban*“ (titlul unui slăgar); „«*Chef' D' Chef*» la Vox“ (EZ 2316, 2000, 2); „*Berbec de berbec*“ (EZ 2403, 2000, 16); „*Cinema de cinema*“ (reclama pe autobuzele din București, în iulie 2000); „Dacă vreți să mâncați *mici de mici*, atunci noi va vindem pontul“ (*Capitala* 91, 2000, 6) etc.

8. Tendința conciziei

Trunchieri

Trunchierea cuvintelor, în special prin suprimarea părții lor finale (cu unul sau mai multe sunete, una sau mai multe silabe) e un fenomen curent în variantele familiare și argotice ale mai multor limbi. Unele din împrumuturile moderne în română sunt, în limba de origine, rezultatul unor astfel de abrevieri: *metrou* din francezul *métro*, prescurtare din *métropolitain*), *taxi* (fr. *taxi*, din *taximètre*), *cinema* (fr. *cinéma*, din *cinématographe*), *pneu* (fr. *pneu*, din *pneumatique*) etc.

Apocopa (suprimarea unor foneme finale din cuvânt) e în română un fenomen regional (în graiul maramuresan, mai ales) și unul al limbii vorbite, cu debit rapid și o oarecare neglijență în pronunțare. Sextil Puscariu considera că o tendință fonetică românească masarea energiei articulatorii la începutul cuvântului și neglijarea pronunțării părții sale finale. În ciuda acestor condiții

favorabile (frecvența fenomenului în alte limbi romanice, prezenta sa regională, tendințele articulatorii), cazurile de trunchiere lexicalizată – forme utilizate în contexte sintactice variabile, diferite deci de „accidentele” de pronunțare, chiar recurente, de tipul *tre'*, *poa'* etc. („tre' sa vina“, „poa' sa mearga“) sunt puțin numeroase și nu constituie în nici un caz o trasatură puternică a limbajului familiar sau argotic românesc.

Există, e drept, câteva exemple foarte cunoscute, din limbajul elevilor: *prof*, *dirig*, *bac*, *mate* – și al tinerilor în general (în domeniul aparaturii și instrumentelor muzicale): *cas*, *mag*, *sax*; într-un articol despre argoul studentesc (Petre 1978) se semnalează și abrevierea *as* pentru *asistent*: e poate accidentală, oricum nu prea răspândită. Din formele obținute prin trunchiere, cele mai multe (cele terminate în consoană, în special) sunt ușor articulabile (*bacul*, *casul*) și constituie chiar bază de derivare: de la *prof* s-au format, de exemplu, femininul *profa* și diminutivul *profic*, de la *dirig* – *diriga*. E atestat și un adjectiv invariabil, *simpa* („spiridusul meu e *simpa*“, *RL* 198, 1990, 1), dar forma pare mai curând un frantuzism care, cel puțin deocamdată, nu s-a impus. Unele abrevieri reprezintă izolarea elementului de compunere: adjectivul *retro*, adjectivul și substantivul *mini* („un film retro“, „o rochie mini“, „poarta mini“), adjectivul și adverbul *stereo*, substantivul *zoo* nu sunt obținute pe teren românesc, ci împrumutate ca atare; o creație autentică ar putea fi, însă, *extra* („o masă extra“), din *extraordinar* (cu toate că și aici există un corespondent francez al formei scurte); nici o sursă exterioară nu se poate însă invoca în cazul lui *supra*, datorită sensului sau restrâns, particular și perfect explicabil situațional: prezent în multe cuvinte, el e izolat doar din cel care desemnează *supracontrolul* din trenuri („facea blatul și l-a prins supra“). Și un prefix ca *re-* poate prelua, ajutat de context, sensul cuvântului din care a fost izolat: în expresia „a trece la re“ (Petre 1978), *re-* înseamnă „reexaminare“.

În unele din cazurile citate, cuvintele de origine sunt neologisme lungi și relativ greoaie, simplificabile într-o pronunțare rapidă; e și cazul lui *schizo* („tipul e schizo“) din *schizofrenic* (sau *schizoid*); prescurtarea conferă, cel puțin în acest exemplu – ca și pentru *taca*, la care cuvântul de bază e un termen familiar (*tacanit*), o conotație „ameliorativă“, glumeată, atenuând din duritatea etichetării. Comoditatea în pronunțare se recunoaște și în forma *Inter*, abreviere orală curentă pentru numele hotelului *Intercontinental*, des înregistrată în reportajele din presă. O abreviere larg răspândită, *secu* (din *securitate*: „baietii de la secu“) a fost favorizată, probabil, de aluziile pe care le permitea prin omonimie (cu adjectivul *sec*; dar și în jocul de cuvinte „Manastirea Secu“). Nu multe exemple s-ar putea adăuga celor de mai sus; unul e atestat încă din micul glosar de argou Cota 1936: *sme* pentru *smecher*. Forma pare să fie viabilă: o reîntâlnim în Preda 1988: 43: „Se crede *sme* de București“. Tot mai frecvent apare *naspa* (din *nasparliu*): „Vom acorda premiul de cel mai *naspa* student“ (*OS* 24, 1991, 3); „cea mai «*naspa*» faza a trait-o o dată când (...) a ramas mut sesizând că și-a uitat stările în alta încăpăre“ (*EZ* 2313, 2000, 2).

marcate afectiv (hipocoristice), de la numele proprii, deci cu adaugarea unei terminatii, de obicei *-i*; argoul militar actual (Moise 1982) obtine din foarte simpatizatul cuvânt *liberare* foma *libi*, la rândul ei cu diminutivul *libisor* („Hai libi!“, „hai libisor! “), iar din *plutonier* – hipocoristicul *pluti*.

Unele cazuri nu sunt simple apocope produse în stilul oral, ci provin din abrevierile folosite în scris: *tov* (*tovaras*), probabil si *sold* (*soldat*). Tot în argoul militar a fost înregistrat si *ta major* – în care primul element, *ta*, e o reducere a unu cuvânt argotic si familiar, ironic si depreciativ: *tablăgiu*.

Lista de termeni pe care am discutat-o e, desigur, incompleta; cei care i s-ar adauga nu cred ca pot, totusi, schimba impresia de productivitate relativ redusa a acestui mijloc în codul oral. E probabil ca trunchierea lexicala sa se dezvolte în continuare sub influenta altor limbi, precum franceza si mai ales engleza, în care (tot în registrele stilistice ale oralitatii) e foarte frecventa. Varianta familiara a limbii române nu pare totusi sa urmeze un model de concizie extrema; se pot inventaria, dimpotriva, termeni (e drept, nici ei foarte numerosi) la care s-a operat o „lungire“, o sufixare tautologica – respectiv una care nu a schimbat nici sensul, nici încadrarea lor lexicala, având o pura valoare expresiva, conotativa: *prietenar*; *strainez* nu difera de *prieten*, *strain* decât prin efectul glumet al încadrării în câte o serie lexicala. Principiul economiei de efort nu e atotputernic.

Trunchierea numelor

Cazul numelor de persoana este unul special: exista în româna hipocoristice formate prin trunchierea unor prenume (*Nicu*, *Teo*, *Alex/Alec*, *Grig* etc.), dar ele par a fi, în cea mai mare parte, împrumutate sau oricum nu foarte vechi. Si mai noua este, în româna, trunchierea numelor de familie. Explicatia principala e de natura sociolingvistica: trunchierea presupune familiaritate dezinvolta, un tip de relatie interpersonală care nu corespunde cazurilor oficiale, solemne, de folosire a numelui de familie ca marca a distantei sociale. E foarte probabil ca acest tip de trunchiere (care reduce, de exemplu, pe *Stefanescu* la *Stef*) sa fi actionat la început în mediul scolar, în care numele de familie e folosit destul de mult, iar situatiile oficiale („strigarea catalogului“) si cele informale (relatii de colegialitate, amicitie, solidaritate de vârstă) se amesteca si se influenteaza.

Oricum, în momentul de fata procedeul e la moda în limbajul jurnalistic, aplicându-se personalitatilor zilei si mai ales, în mod ironic, oamenilor politici. Si în acest caz, explicatiile implica un tip special de relatie: cel caruia i se abreviaza numele e o persoana publica, bine cunoscuta (om politic, actor, sportiv etc.), tratata cu o anumita familiaritate. Un rol important par sa-l joace conditiile fonetice: numele trebuie sa fie ceva mai lung, sa se preteze opririi pe o vocala sau sa produca o figura fonetica de repetitie, de simetrie. Prototipul trunchierii actuale e reprezentat de forma bisilabica, cu final vocalic si continând aceasi vocala în ambele silabe. Dintre primii ministri de dupa

1989, doi au beneficiat în limbajul presei de desemnari abreviate, care corespund perfect prototipului, *Stolojan* – „*Stolo* muncește cu spor la Washington“ (*Adevărul* 277, 1992, 6); „pe sub scaunul lui *S tolo*“ (*AC* 45, 1992, 3) și *Vacaroiu* – *Vaca*. Preferința pentru acest tipar e confirmată și de forme ca *Vata* (din *Vatasescu*) – „noul loc de muncă al lui «*Vata*» se găsește sub umbrela generoasă a lui A.S.“ (*EZ* 1736, 1998, 1) –; *Hrebe* (din *Hrebenciuc*) – „Naica, Liviu și *Hrebe*“ (*RL* 1733, 1995, 3) –; *Laca* (*Lacatus*) – „la mulți ani, *Laca*“ (*Ziua* 859, 1997, 9); *Pata* (*Patapievici*) – „Hai să-l facem pe *Pata*“ (22 41, 1998, 16) etc. Deși nu avem posibilitatea de a verifica numele de la care s-a pornit, nefiind vorba de o personalitate publică, e posibil ca și forma *Mata* – „«*Mata*» de la Costinești“ (*EZ* 656, 1994, 10) – să fi rezultat din trunchierea unui nume de familie (nu e însă total exclusă originea în hipocoristicul unui prenume).

Apar și trunchieri în care partea rămasă din nume nu conține o vocală repetată, dar respectă condițiile caracterului bisilabic și ale finalei vocalice (în *-u* sau *-o*): „cuplul «*Magu* și *Gelu*»“ (*AC* 8, 1992, 2). În unele cazuri mai puțin frecvente, forma abreviată e modificată prin adăugarea finalei vocalice *-i*, ca în hipocoristicele prenumelor („dom' *Truti*“ = *Trutulescu*, *RL* 2462, 1998, 2).

Formele trunchiate din numele de familie se folosesc mult mai des în desemnare sau adresare către bărbați; persoanelor de sex feminin li se aplică acest tratament mult mai rar, de obicei în mediul școlar sau de echipă (*Milo*, pentru Lavinia *Milosevici*); totuși, codul social – care recomandă la noi să se evite folosirea exclusivă a numelui de familie pentru o femeie – pune în acest caz o stavilă tendinței de expansiune a procedurii.

Sigle

Tendința de concizie a limbajului familiar, manifestată prin apocopele accidentale sau prin trunchierile lexicalizate, produce și alte tipuri de prescurtări; una dintre acestea constă în reducerea unei formule la inițialele cuvintelor ei. „Compunerea prin abreviere“, legarea inițialelor unei sintagme nominale într-un nou cuvânt e un procedeu modern curent, aplicat în primul rând denumirilor de instituții. Scrierea introduce o diferențiere stilistică între forma canonică, cu majuscule și puncte (*C.F.R.*), și cea care transcrie și leagă fonetic pronunțarea literelor (*cefere*); aceasta din urmă intră în sfera familiarului, a unui respect scăzut și a unei obișnuințe crescute cu instituția al cărui nume e în cauză: „Un *pecere* revigorat“, „fostul *redege*“ (*TL* 246, 1990, 1), „avea aprobarea *cepeex*“ (*AP* 14, 1990, 1), „o nouă sedință a *meane*“ (*Adevărul* 17.07.1990, 1), „din fața sediului *ceape*“ (*Phoenix* 37, 1990, 8). Grafiile acestea par să ateste tendința de integrare a compuselor prin abreviere în fondul de substantive comune ale limbii; în cazul dat, ele reflectă și o modă jurnalistică a primelor luni de după decembrie 1989: de scriere cu inițiale minuscule a numelor de persoane și de instituții legate de regimul politic totalitar (cf. Avram 1990). Deprecierea obiectului se manifestă prin anularea

grafiei institutionalizate – dar si prin tratamentul popular si familiar al siglelor care primesc nu numai (lucru firesc) articol – „cucerirea *ceceului*“, (*Phoenix* 27, 1990, 1), „oile *ceapeului*“ (*Cuvântul* 26, 1990, 7) – dar si, uneori, o terminatie de singular în -u : „sereleu“ (*Timpul* 36-37, 1990, 8).

Mai interesanta e situatia în care, în limbajul familiar si cu intentie ludica, o sintagma (chiar verbala sau adverbiala) este redusa la initialele cuvintelor ei. Câteva exemple sunt destul de cunoscute: în argoul militar, abrevierea AMR corespunde enuntului „au mai ramas“, urmat de numarul de zile pe care recrutul le mai are de asteptat pâna la liberare („Ce se poate citi în sala de asteptare din gara: Maka, *AMR 20 de zile*, Micaita (...) etc.“ – Preda 1988: 257); sigla se adapteaza foarte usor si la statutul de substantiv comun, articulabil si declinabil; si saltul semantic e remarcabil în expresia „cu *amereul* sigilat“, caracterizând un mi litar de cariera. De altfel, aceeasi notiune e desemnata si prin substantivul *apevist*, derivat din sigla APV – „armata pe viata“. Derivatul *pepecist* – „student care se prezinta nepregatit la examen, sperând într-un concurs de împrejurari favorabile“ (cf. Petre 1978) are ca punct de pornire initialele enuntului „poate pica ceva“.

În toate aceste cazuri – ca si, adesea, în cele în care e redus sistematic la initiale numele unei persoane (mai ales, de remarcat, numele format din trei elemente: CMI – Cornel Mihai Ionescu, DRP – Dumitru Radu Popescu) efectul de surpriza al decodarii, sporul de rapiditate al exprimarii, impresia de „cod secret“, cunoscut de cei initiati sau descifrat de cei inteligenti sunt argumente în favoarea impunerii formei. Umorul este produs de aceste conditii, dar în special de actul lingvistic prin care o realitate comuna, un enunt în vorbire familiara e tratat ca o institutie, e inclus într-o serie cu care nu are nimic comun. Autoritatea conferita de sigle (si a carei existenta e probata, chiar din primele situatii citate, de încercările de a o submina) se afla într-un evident contrast cu continutul expresiei abreviate.

O functie mai noua a unor astfel de abrevieri este aceea de a reduce din efectul de saturatie produs de expresiile la moda, de a dinamita cliseul. Calea cea mai sigura e sarja; cliseul este recunoscut ca o institutie, a carei autoritate s-ar manifesta prin reducerea „numelui“ la sigla; daca intentia ar fi doar de economie a expresiei, nu s-ar recurge la majuscule. La începutul anilor '90 au fost mult folosite în presa siglele parodice O.D.S.S. (sau, mai greoi, O.D.S.S.S.) – „odiosul dictator si sinistra sa sotie“ – si O.A.P.P. – „o anumita parte a presei“: „cei specializati în timpul *ODSSS* în telegrame“ (*Catavencu* 14, 1991, 7); „publicatii de *OAPP*“ (*Zig-zag* 70, 1991, 3).

Ca mecanismul unor astfel de abrevieri ad hoc e un procedeu comic o dovedeste si o varianta a sa, care își bazeaza efectul pe omonimie: sigla pentru care se propune si se raspândește o interpretare exista deja în limba, ca un cuvânt oarecare, termen comun sau nume propriu: ADI, percept în primul rând ca hipocoristic de la *Adrian(a)*, e „tradus“ ca „academician doctor

inginer“. Si mai des, e reinterpretata chiar o sigla preexistenta si foarte cunoscuta: de la P.C.R. (*Partidul Comunist Român*), care era, în anii partidului unic, unul din acronimele cele mai utilizate în discursul oficial, se reface formula „pile, cunostinte, relatii“; O.Z.N. substituie traducerii curente („obiect zburator neidentificat“, cf. UFO) interpretarea „o zeama neidentificata“; T.B.C., denumirea unei maladii, devine sigla pentru „tutun, bautura, cafea“ (Volceanov, Volceanov 1998).

În orice caz, procedeul sintagmelor abreviate prin initiale este, în toate exemplele discutate, figura de stil si nu mijloc de a asigura rapiditatea comunicarii: legatura cu o abreviere ca „s.a.m.d.“ e numai formala, nu si functionala. Fenomenul pare destul de nou, fiind legat, desigur, de modelul pe care îl ofera multiplicarea siglelor în societatea moderna. Majoritatea exemplurilor mai vechi sunt accidentale si n-au avut sansa de a se impune. O exceptie pare a fi formula abreviata (folosita initial de jucatorii de poker, ulterior si de alti vorbitori) *pe neve* – „pe nevazute“; circulatia ei e mai mult orala, dar în rarele ocazii în care e notata în scris poate aparea chiar si ca o sigla care o apropie de exemplele discutate mai sus: P.N.V. („Ne-a dus smecherul asta P.N.V.“ – Papilian 1988: 42).

9. Umorel si ironia limbajului familiar

„Cu ce se mânâncă...”

Sunt riscante generalizarile prin care, pornind de la cuvinte si expresii specifice ale unei limbi, cineva încearca sa schiteze harti ale mentalitatilor. O expresie familiara a limbii române contemporane, *cu ce se mânâncă...* (cu sensul: „ce este...“), ar putea provoca asemenea jocuri interpretative. Uzul ei e unul esential: de stabilire a identitatii unui obiect (într-un ipotetic manual de conversatie informala, s-ar putea imagina o lectie în care întrebările esentiale sa fie: „Cu ce se mânâncă?“; „Ce hram poarta?“; „Ce învârteste?“ etc.). De la acest caz de transfer semantico-pragmatic, s-ar putea deduce rolul important al unei culturi a mâncării, a hranei, în „spiritul românesc“. Ba, lasând mai mult spatiu fanteziei, s-ar putea vorbi de interesul pentru fineturi si armonii gastronomice, caci întrebarea pare sa priveasca nu pur si simplu comestibilitatea unui obiect, ci compatibilitatile lui culinare – sau, poate, modul de consumare. S-ar mai putea dezvolta si ipoteze asupra viziunii practice si eficiente a existentei, ba poate chiar asupra unei mentalitati consumiste. Evident, rolul antropologic si cultural al hranei e reflectat în orice limba, de pilda în metaforele mâncatului si ale foamei, ori în formulele de desemnare ale alteritatii, ale strainului, pe baza hranei consumate (*mamaligar*, *broscar*, *macaronar* etc.). În cazul de la care am pornit, domina totusi, în mod

destul de probabil, efectul glumet și ușor depreciativ al obiceiurilor alimentare folosite ca metonimie cognitivă. Tehnicile elementare ale hrănirii apar ca semne de maturitate intelectuală în mai multe proverbe autohtone; de la foarte cunoscutul *Crede ca tot ce zboară se mănâncă* la altele mai puțin frecvente, precum cel citat în DLR, Tomul VI (Litera M), cu trimiteri la Ispirescu și Zanne: *Nu stie încă cum se mănâncă mamaliga*.

Oricum, diversitatea asocierilor analogice e destul de mare ca să pondereze posibilele speculații. Dacă referirea la mâncare ar părea excesiv de materială, în identificarea unei persoane prin *hram* – „patronul unei biserici” – s-ar manifesta o metaforă spirituală; în realitate, ambele aparțin unui registru popular și familiar și reprezintă utilizări ironice ale limbajului.

Expresia *cu ce se mănâncă* nu e totuși de găsit în dicționarele curente. Sunt două posibile explicații pentru acest fapt: pe de o parte, ea pare să fie relativ recentă, deci să nu fi parcurs drumul obișnuit al atestarilor scrise, acceptate după un timp de lexicografi; pe de altă parte, structura sa e atât de simplă încât pare transparentă pentru cei care o cunosc deja. De altfel, acest tipar – imposibil de pastrat la infinitiv și care nu e exact cel al frazelor, al propozițiilor și al sintagmelor din proverbe și zicatori, înzestrate cu o anumită autonomie sintactică și semantică – e mai rar cuprins ca atare în dicționare. Dificultățile tratării lexicografice se vad în DEX chiar în cazul celeilalte expresii cu funcție asemanătoare: „(pop.; în expr.) *Ce hram porți (ori poarta) sau tii (ori tine)?* = ce fel de om ești (sau este)?”.

În orice caz, expresia *cu ce se mănâncă* apare cu o frecvență tot mai mare în texte contemporane, în primul rând în limbajul jurnalistic foarte (și chiar *prea*) permeabil la elemente de tip colocvial: „nștiind la ce folosește și *cu ce se mănâncă* un Consiliu Local” (*Libertatea* 1866, 1996, 4); „cei care nu știu *cu ce se mănâncă* repatrierea” (*EZ* 2054, 1999, 4); „baietii cam știu *cu ce se mănâncă* Iugoslavia” (*EZ* 2054, 1999, 12). În toate aceste citate, caracterul stilistic al expresiei nu e nici măcar marcat în textele de origine prin vreo formă de distanțare (toate sublinierile din reproducerea citatelor îmi aparțin). Expresia apare totuși uneori și între ghilimele, precum în exemplul: „pentru a afla «*cu ce se mănâncă*» acești bodiguarzi, redactorul nostru a trecut, incognito, pe la mai multe agenții de pază și protecție” (*EZ* 2049, 1999, 11). Citatul e interesant, pentru că demonstrează tocmai extinderea întrebuințării expresiei: obiectul „de mâncat” (subiectul gramatical al construcției verbale pasiv-impersonale) e, de această dată, uman. Apariția ghilimelelor semnalează, cred, tocmai raritatea acestei combinații, care risca să activeze sensuri concrete ale verbului și să proiecteze astfel în imaginația cititorului bufe scenarii canibalice.

Rudenii

Termenii de rudenie tind să capete utilizări speciale în limbajul

familiar-argotic contemporan. În cazul cel mai simplu, ei au posibilitatea sa devina forme generale de adresare, pierzându-si sensul specific; vocativele *vere*, *cumnate*, *nepoate* urmeaza calea lui *frate* sau *soro*, intrând în categoria cuvintelor nediferentiate, adresate unor persoane care nu sunt neaparat rude. Uzul intens le poate transforma chiar în simple exclamatii, cu rolul de a mentine treaza atentia interlocutorului sau de a sublinia un moment al comunicarii. Fenomenul e normal si extinderea sa poate fi explicata prin presiunea seriilor de termeni din aceeasi sfera. Aparitiile mai noi, simtite ca devieri, au de obicei un caracter ironic, glumet.

Mai interesanta e folosirea figurata a termenilor de rudenie: raportati, în formule mai complexe de desemnare sau de adresare, la altceva decât la un nume de persoana. Relatia de rudenie – exprimata mai ales de cuvintele *fiul* sau *nepotul*, urmate de un genitiv – devine un mod de identificare ironica a persoanei. Când „rudenia“ se stabileste cu un obiect total neasteptat, nemotivat, efectul e de umor absurd; formulele în cauza au însa de obicei o valoare depreciativa, batjocoritoare, probabil pentru ca mizeaza pe contrazicerea unei asteptari, pe contrastul implicit cu o valorizare. Tiparul „fiul lui“ ar trebui sa identifice un ins, ba chiar sa-i atribuie un loc în societate; completările glumete – *fiul lui chifla*, *fiul cepei*, *fiul ploii* – neaga presupunerile ascultatorului. Exemple pentru acest tipar de desemnare – care mi se pare relativ nou – pot fi gasite în proza care adopta un limbaj argotizant: autentic în spirit, daca nu în litera, deoarece inovatiile autorilor urmeaza de obicei modele de creativitate frazeologica deja existente. Surselor fictionale – „De altfel, *fiul lui chifla* s-a topit în camera unde se-nvârt cartile“ (Arion 1983); „el, G.C., *fiul cepei*“ (Cusnarencu, Iliescu 1991: 155) – li se pot adauga cele memorialistice, în care e de asteptat ca limbajul sa fie înca mai autentic: „Daca nu aveai o «proptea», erai «*fiul ploii*»“ (Chertitie 1991) si, desigur, cele jurnalistice: „au îmbratisat volens-nolens postura de *fii ai ploii*“ (EZ 2208, 1999, 10), „echipa a ajuns *fiica ploii*“ (EZ 2208, 1999, 10). Ultimele doua exemple dovedesc viabilitatea sintagmei chiar prin variatiile morfologice pe care le introduc (trecere la plural, la feminin) si care nu o fac de nerecunoscut.

Se observa din citatele de mai sus ca substantivele comune introduse în schema relatiei de rudenie sunt tratate asemenea numelor proprii, capatând o flexiune tipica acestora. În cazurile deja citate, combinatia mizeaza pe efectul absurd. În altele, termenul care specifica relatia este motivat: „Da tu cine-oi fi? *Nepotul lui Zmeu?* se supara cel tânar“ (E. Barbu 1974: 303); în acest caz, aluzia e la expresia *a face pe zmeul* „a se grozavi, a-si da aere“; „unul dintre noi, *nepotul lui Cronos...*“ (nota autorului: „un individ care avea ceas“, Avasilcai 1994). Sintagma *nepotul lui Manivela* desemneaza, prin metonimie, un sofer: „a fost speranta *nepotilor lui Manivela*“ (AC 27, 1999, 4). Mai frecventa pentru aceasta profesie e totusi invocarea instrumentului împreuna cu cea a unei rudonii generice: „«*Neamu lu' manivela*“ începe sa intre, încet si sigur, «în mâna»! Sau, cu alte cuvinte, la an nou, obiceiuri vechi si paguboase“,

EZ 1403, 1997, 8; „Suntem *neamu' lu' manivela*. Ori rămân ei, ori rămânem noi“, RL 2072, 1997, 9. În aceeași logică a transferului metonimic, ministrul de finanțe este numit „*tata lu' bugetu*“ (RL 1348, 1994, 4).

Explicațiile combinațiilor de termeni sunt diferite, de la caz la caz: poate fi vorba de o relație metonimică (cu un cuvânt definitoriu pentru o ocupație, de exemplu), de o imagine metaforică, ori de o simplă substituție formală, pe baza asemănării de sunete, a unui cuvânt eventual indecent (fenomenul cunoscut ca „deraiere lexicală“). Sursa tiparului de combinare nu e însă tocmai limpede: acesta ar putea fi, la origine, o parafrază cultă (unele dintre cele citate par a evoca în cheie parodice forme de desemnare din basme). Multe din exemple sunt formații ad-hoc, care nu se vor impune ca niste combinații stabile, dar care atestă răspândirea unui tipar retoric: folosirea figurată a relației de rudenie.

Pentru a fixa locul folosirilor glumete ale termenilor de rudenie în seria mijloacelor stilistice ale oralității trebuie totuși invocate și formulele metaforice populare bazate pe nume de rudenie. Dintre ele, bine fixat e cliseul *sora cu...*: acesta circula mai ales în forma *sora cu moartea* și în asociație tipică cu *bataia*, pentru a carei intensitate și eficiență constituie o caracterizare superlativă.

Citatele din DLR (Tomul X, partea a 4-a, Litera S, 1992), în succesiunea lor cronologică, sugerează o posibilă istorie a formulei. Poate întâmplător, primul (din P. Ispirescu) vorbește de o „*amorteala sora cu moartea*“, imagine perfect motivată, care ar putea indica o pista etimologică: și în cazul *bataii*, sintagma s-ar referi la efect, caracterizând deci acel grad de agresiune care își aduce victima într-o stare de totală imobilitate. Apar apoi câteva citate care cuprind comparația intensificatoare tocmai cu referire la *bataie* (de exemplu: „*sa-i dea o sfânta de bataie sora cu moartea*“, I. Agârbiceanu). Involuntar comica mi se pare selecția ultimelor două exemplificări, din perioada presiunii ideologice și a propagandei, cu inovațiile lor: „*o forta de demascare sora cu moartea*“ (Cinema 1968) și „*o risipa de materiale sora cu moartea*“ (Scânteia 1969).

Și în uzul actual, anumite alunecări și substituții produc, din aproape în aproape, extinderea formulei. Alături de construcția-tip – „*O bataie sora cu moartea îndura mai toate nevestele*“ (EZ, arhiva Internet, 16.07.1997) – se găsesc mai ales variante în care se substituie termenul de comparat, pastrându-se însă trasaturile sale de intensitate și negativitate: „*O batrâna invalidă de 91 de ani din comuna Sânpaul a tras o spaimă sora cu moartea*“ (stiri Pro TV, Internet, 10.11.1998). Un salt metaforic destul de mare, dar perfect motivat pentru că regăsește coerența imaginii, apare în enunțul „*ne paste din nou o blazare sora cu moartea*“ (arhiva Internet RLit, 1997). Substituția se produce de altfel în ambele direcții ale raportului de analogie; dispărește deci, adesea, și *moartea*: „*sperând într-o explozie culturală sora cu integrarea europeană*“ (EZ 2319, 2000, 8). În asemenea cazuri, probabilul model idiomatic se estompează, textul putând fi interpretat prin sensul mai general metaforic al relației de

rudenie. Dictionarele cuprind destule atestari ale sensului figurat pentru *sora*: „ceea ce are afinitati, trasaturi comune, ceea ce se aseamana, se înrudeste cu altceva“ (DLR); acest uz poate fi ilustrat de citatul „psihologia se înrudeste cu psihiatria, sora cu neurologia, verisoara cu neurochirurgia“ (arhiva Internet a *RLit*, 1996). În stilul colocvial al presei contemporane, jocul preferat consta în a apropia elemente distantate, în a provoca asociatii imprevizibile: „traiesc într-o bulibaseala temporală sora cu luna cadourilor“ (EZ 2306, 2000, 12).

Oricum, *sora* ramâne un termen de comparatie limitat la situatiile desemnate prin substantive feminine. E drept ca în dictionarul lui Tiktin 2 e înregistrat un curios citat din Ispirescu, în care plasarea în alt context se face prin simpla adaptarea formală a cuvântului, prin alegerea unei variante cu aparenta masculină, *sor*: „un somn *sor* cu moartea“; exemplul ramâne totusi izolat. Corespondentul mai normal al formulei e, în schimb, *frate cu...*, oarecum mai rar si mai banalizat (de la „codrul – *frate cu* românul“ la asocierile ad-hoc: „etaleaza un simt al umorului *frate cu* bancul acela în care...“ – EZ 2297, 2000, 10).

Un tipar asemanator are ca termen de baza cuvântul *vecin(a)*, care ramâne totusi mai abstract, mai putin expresiv, probabil si pentru ca, fiind deja folosit în sens larg („casa vecina“, „oras vecin“), nu presupune neaparat personificarea: „astfel de certuri *vecine cu* proverbialul «conflict între generatii»“ (EZ 2303, 2000, 10); „o prestatie televizata *vecina cu* baricada“ (EZ 2306, 2000, 12).

Expresiile inutilitatii

Limbajul familiar-argotic, cu tonul sau sceptic si persiflant, a dezvoltat o întreaga serie de expresii care ridiculizeaza si reduc la absurd tentativele de actiune, negând eficienta diverselor eforturi umane. Expresiile inutilitatii sunt în genere bine cunoscute, chiar daca n-au fost totdeauna înregistrate de dictionare; multe dintre ele au parut probabil prea putin fixate pentru a fi acceptate de dictionarele generale si prea uzuale pentru a mai atrage atentia glosarelor argotice. Atestarile jurnalistice contemporane le confirma însa circulatia si le ilustreaza capacitatea de adaptare la context, prin variatii si substitutii. Pentru a descrie situatia unor amenintari si a unor represalii lipsite de eficacitate, circula de mai multi ani expresia *a lua boii* (sau *caii*) *de la bicicleta*, emisa de obicei din perspectiva potentialei victime, care minimizeaza pericolul anuntat: „Ce-or sa-mi mai ia? Caii de la bicicleta?“ (Goma 1991a: 142); „Ce poti sa-i faci? Îi iei boii de la bicicleta, c-asa vrea legea“ (*Expres* 34, 1991). Expresia e înregistrata în Volceanov, Volceanov 1998 cu o definitie nu tocmai inspirata – „a nu putea pedepsi pe cineva care merita sanctionat pentru faptele sale“; de fapt, formula nu presupune în nici un fel îndreptatirea pedepsei, ci doar subliniaza imposibilitatea ei, întemeiata pe faptul ca persoana vizata nu are nimic de pierdut. Interesul formulei sta în expresivitatea contrastelor ei umoristice: în primul rând, pentru ca evoca doua

sfere ale civilizației autohtone, cu conotațiile lor specifice, asociind mijloacele tradiționale de transport (car, caruta, trasura etc.) cu unul modern și – cel puțin inițial – preponderent citadin. Izbitoare este însă mai ales absurditatea imaginii, de pur și autentic suprarrealism, a unei biciclete trase de boi sau de cai. Versiunea preferată de vorbitorii actuali pare a fi, de altfel, cea care conține *boii*: din rațiuni de expresivitate fonica (consoana inițială identică în cuvintele *boi* și *bicicleta*), dar poate mai ales pentru că sporește eficiența comică a imaginii, mișcarea lentă și efortul carului tras de boi creând un contrast mai puternic cu rapiditatea și ușurința de mișcare a bicicletei. Expresia acceptă unele modificări, fiind ușor de recunoscut într-un titlu ca „M.H. rămâne cum a stabilit D.P.: / *Fara boii de la bicicleta*“ (RL 1229, 1994, 3) – explicat de altfel în cursul articolului („Sciam, la vremea respectivă, că lui M.H. *i s-au luat boii de la bicicleta*“...).

Inutilitatea unor eforturi pozitive e rezumată printr-o altă serie de expresii: un anumit lucru ajută *ca la mort compresă* sau folosește *ca o frecție la un picior de lemn*. Ultima comparație, mai ales, e foarte frecvent folosită: „Rana de la cap a încetat să-i sângereze, da' asta nu mai are nici o importanță pentru el, așa cum n-ajută o frecție cu Diana la un picior de lemn“ (Arion 1983: 56); „Premiile oferite au valorat cât o frecție la un picior de lemn, în raport cu uriasul efort“ (Cuvântul 20, 1992, 15); „Deciziile DAPL, frecție la un picior de lemn“ (RL 2251, 1997, 10); „demersurile mult-asteptate rămân ineficiente frecții la un picior de lemn“ (Luceafărul 15, 2000, 2). Și în acest caz, ideea inutilității este subliniată de absurditatea comică (de umor negru, chiar) a imaginilor. Variațiile se realizează prin particularizarea elementelor comparației: de pildă, prin evocarea unui produs farmaceutic autohton, foarte răspândit la un moment dat („frecție Diana“) sau prin indicarea tipului de lemn: „Extradarea în folie de zinc folosește la cauza că frecția la piciorul de salcâm“ (AC 39, 1997, 12).

Largind puțin discuția, construcțiile de mai sus ar putea fi plasate în contextul locuțiunilor și al expresiilor populare mai vechi care prezintă acțiuni inutile („a tăia frunza la câini“, „a umbla după cai verzi pe pereți“), sau în cel de parodiare a ineficienței politice și economice din timpul comunismului. Inventivitatea colocvială a produs în acea perioadă titulaturi fictive de instituții tipic neproductive – „Fabrica de împachetat fum“, „Cooperativa «Munca în zadar»“ („«Opera de trei parale» sau *cooperativa «munca în zadar»*“, RL 2030, 1996, 2), denumiri de ocupații inutile – „ajutor de bagator de seama“ – și chiar proverbe și lozinci care pastisau îndemnurile oficiale la muncă („Noi ne facem ca muncim, ei se fac ca ne plătesc“, „Pauzele lungi și dese, cheia marilor succese“, „Cine-i harnic și muncește are tot ce vrea, / Cine-i lenes și chiulește are tot așa“ etc.).

Substitute ironice: „împricinatul“

În limbajul contemporan, în formele lui scrise dar și în cele orale, rolul

de anaforic, traditional îndeplinit de articolul hotărât, de pronumele personale de persoana a III-a, de pronumele sau adjectivele demonstrative este preluat adesea de o serie de elemente lexicale specializate. Pentru a asigura coeziunea textului, explicitând relațiile dintre elementele evocate, un cuvânt o dată introdus re apare însoțit sau substituit de elementul anaforic: *un doctor... doctorul / acel doctor... el / acela*. În același scop, se folosesc și anumite participii adjective și substantivizate, de genul: *respectivul, numitul, pomenitul, citatul* – care apar și în îmbinări mai mult sau mai puțin stabile, în variante compuse cu *sus* (*sus-numitul*), *mai sus* (*mai sus pomenitul*), sau *deja* (*deja amintitul*). Un cuvânt mult folosit azi – într-atât încât a-i evita repetarea prea frecventă devine o preocupare de stil – e adjectivul *respectiv*, care poate fi plasat atât după substantivul determinat cât și înaintea acestuia (mai frecventă pare, totuși, postpunerea), eventual înlocuindu-l (când el însuși e substantivizat). Într-o revistă apar, de pildă, îmbinările (care nu spun multe despre funcționarea termenului, ci doar despre frecvența lui; mai interesantă ar fi urmărirea regulilor de folosire, de pildă a distanței față de apariția anterioară a elementului pe care îl însoțește): „instrumentul *respectiv*“, „la vremea *respectiva*“, „ziua *respectiva*“, „legea *respectiva*“, „profesorii *respectivi*“, „etichetele *respective*“, „în limbile *respective*“, „stadiul prezent al tratării problemelor *respective*“, „anvergura realista a episoadelor *respective*“, dar și: „responsabilitatea *respectivei* integrări“, „*respectivele* opere“, „*respectiva* întindere de apă“. Definiția lexicografică a cuvântului e oricum greu de formulat în asemenea cazuri, în care esențiala e funcția, nu sensul pur conceptual; în cazul dat, explicația este: „care privește împrejurarea, persoana sau obiectul despre care este vorba“ (DEX).

Cu aceeași funcție textual-pragmatică sunt folosite (cu unele restricții semantice și stilistice) și construcțiile prepoziționale de genul *în discuție, în chestiune, în chestie, în cauza*. Ultima dintre ele are un corespondent de tip popular, utilizat astăzi cu vagi nuanțe ironice și evocând mai puternic contexte juridice: *cu pricina*. În citatele în care l-am găsit în ultima vreme – „regia *cu pricina*“ (RL 2072, 1997, 7); „am citit aproape integral savantissima introducere (savantismul *cu pricina* – de un foarte bun gust, de altfel – nu mă surprinde...)“ (RL 1507, 1995, 2); „Am citit cu mare luare-aminte numărul *cu pricina*, din care, întâmplător, rubrica mea lipsea deoarece eram plecat din țară“ (Dilema 269, 1998, arhivă Internet) –, valoarea ironica provine pe de o parte din afectarea neaosistă, din folosirea unui termen popular în context cult, livresc – pe de altă parte, din sugerarea unui rol mai curând negativ al obiectului despre care se vorbește, ca și când acesta ar fi obiect nu numai al discursului sau al discuțiilor, ci chiar al unui proces juridic. De la această interpretare provine, probabil, un element mai nou în seria de instrumente ale conectării anaforice: *împricinat*. În registrul colocvial, cuvântul devine un substitut glumet al lui *respectiv*: în forma adjectivală – „va mai zicem doar că-n filmul *împricinat* vor juca și actori «cu nume»“ (EZ 2247, 1999, 11); „în cadrele

filmului *împricinat*“ (EZ 2297, 2000, 2) – sau substantivala: „*Împricinatul* se afla la a doua «abatere» familială“ (e vorba de un regizor care filmeaza un nou clip cu o formatie muzicala) (EZ 2249, 1999, 8); „Necazul e ca *împricinata* lucreaza la un ziar“ (EZ 2308, 2000, 10). În acest caz, definitia de dictionar – „(cel) care este implicat, acuzat într-un proces; (cel) care este parte într-un proces“ (DEX) nu mai ajuta prea mult la înțelegerea textului; desi desigur ca se poate reface o legatura analogica chiar pornind de aici: de la „a fi implicat într-un proces“, se poate reajunge la „a fi tema de discutie, a fi persoana despre care se vorbeste“.

„Din dotare“

Sintagma *din dotare* se foloseste destul de des în limbajul colocvial si în reflexul sau jurnalistic, în contexte vag ironice, în care cliseul de tip birocratic se aplica unor variate situatii cotidiene. Definitia de dictionar nu spune în acest caz mai nimic despre uz; termenul *dotare* (în DEX, *dotare* = „actiunea de *dota*; dotatie“) este folosit în genere în contexte tehnice si administrative, dar în constructia specifica cu prepozitia *din* e îndubitabil legat de limbajul specializat (sau de jargonul) militar. O sumara investigatie (pe care, cum am mai aratat si alta data, o permite acum prezenta în reteaua Internet a multor ziare si reviste românești, ba chiar si a unor documente oficiale – legi, acte, instructiuni) confirma existenta câtorva contexte tipice ale sintagmei – *armament, arma, munitie*: „folosirea *armamentului din dotare* împotriva manifestantilor“ (Monitorul 15.04.1997; „Un soldat a dezertat cu *armamentul si munitia din dotare*“ – ib. 1.08.1996); constatând ca „îi lipseste *un încarcator din dotare*“, „sergentul (...) si-a tras un glont în abdomen cu *arma din dotare*“ (EZ 3.05.1999) etc. Sintagma apartine chiar limbajului militar oficial, fapt confirmat de prezenta sa în formularea legilor: în Legea 41/1990 „privind organizarea si functionarea Ministerului Apararii Nationale“ se vorbeste de pilda despre „utilizarea *armamentului, munitiilor si tehnicii din dotare*“.

Fata de aceste întrebuintari, devierile ironice privesc alte forme de dependenta materiala, care ar parea o extindere fireasca daca n-ar pastra tensiunea stilistica cu limbajul militar: „viceprimarul (...) a vrut sa le arate unor actori (...) ce frumos oras (...) conduce el; motiv pentru care i-a scos la o plimbare cu *Cielo-ul din dotare*“ (Stirea, Internet, 13.10.1998) „un public simandicos își omoara plictisul pe la mesele Cazinoului Victoria si ale cabaretului «*din dotare*»“ (Cotidianul 2428, 1999, 1); mai mult, se constata o aplicare largita asupra unor realitati abstracte, a unor calitati sau atitudini – „pentru a sustine cu tot *sârgul din dotare* candidatura lui A.P.“ (AC 20, 1999, 9) – si mai ales a unor relatii umane: „Rob marturiseste ca partea forte a *sotiei din dotare* sunt picioarele“ (RL 2776, 1999, 16); „Oameni care venisera frumos îmbracati, cu copii minori *în dotare*, pe care îi adusesera la teatru“ (EZ 2517, 2000, 2).

Doua lucruri merita, cred, sa fie semnalate pornind de la asemenea

contexte. În primul rând, ca exista o productivitate a sintagmelor militare intrate în limbajul de fiecare zi: „pas de voie“, „pe loc repaus“, „a iesi la raport“, „a lasa la vatra“, „a face smotru“ etc.; având în vedere numarul mare de vorbitori care au trait experienta stagiului militar obligatoriu, fenomenul e perfect explicabil. În al doilea rând, constructiile glumete de tipul „sotia din dotare“ trebuie legate de o tendinta mai larga a limbajului colocvial de a obiectualiza persoanele implicate într-o relatie. Aceasta tendinta se manifesta, de pilda, în substituirea marcata a unui verb ca *a avea* sau a unor relatii cazuale (genitiv, constructii prepozitionale) prin mai specializatul *a poseda* si constructii cu derivatele sale – „parinti *posesori de copii*“ (EZ 2142, 1999, 10), sau prin folosirea unui limbaj comercial simplificat, eliptic, în care persoanele sunt tratate ca o marfa oarecare – „neavând decât *5 bucati senator...*“, agrarienii au racolat *5 senatori FDSN*“ (AC 42, 1992, 2).

Tendinta mai generala în care se încadreaza acest fenomen este cea de a folosi cu scop ironic registrele stilistice si în general varietatile limbii: arhaisme, regionalisme, neologisme recente, termeni juridici sau tehnici etc. – în contrast cu contextul. Folosirea vag parodica a limbajului, bazata pe extinderea uzului cliseelor, pe adoptarea marcata, cu implicita distantare, a modelor lexicale si frazeologice, serveste la ironizarea indirecta a temei discursului, prin impunerea sustinuta a unui ton „neserios“, cu rol minimalizator.

Jocuri tautologice

În mod obisnuit (deci nu în utilizarea speciala din logica), *tautologia* e înțeleasa ca repetare a aceleiasi idei sub aparenta unor oferte de informatie diferite si e considerata o eroare de gândire sau de exprimare. Enuntul tautologic spune putin în cuvinte multe si sub aparente înșelatoare. Ca fenomen lingvistic, a fost discutat ca tautologie tipul de enunt în care se repeta (ca subiect si ca nume predicativ) acelasi cuvânt: „Legea e lege“, „Sa fie masa masa“ etc. Într-un articol al lui Al. Graur si în Contrás 1966 a fost discutat amanuntit acest tipar în care tautologia e intentionata si, în fond, doar aparenta: în cea de-a doua utilizare a sa, cuvântul care se repeta are sens schimbat – generic, valorizator; se realizeaza astfel o veche figura a retoricii: *antanaclaza*. Falsa tautologie („omul sa fie om“, „daca-i bal, bal sa fie“) se bazeaza pe un efect de intensificare, identificând, într-o situatie individuala, o notiune în gradul ei cel mai înalt, absolut.

Exista însa si o adevarata tautologie; tot intentionata, ea nu comunica ceva nou despre lucruri si notiuni, ci pune în valoare în primul rând jocul lingvistic pa care se bazeaza. În timp ce la falsa tautologie identitatea perfecta a formelor conduce catre diferentierea sensurilor (altfel, n-ar avea nici un rost sa comunici ca un lucru e egal cu el însusi), acest tip de tautologie ironica si glumeata foloseste forme diferite, care au sensuri identice. Teoriile lingvistice ale umorului – dezvoltate mai ales pentru a explica jocurile de cuvinte sau

strategiile semantice și pragmatice ale glumei – insistă asupra ideilor de incongruență, contrast, infirmare a așteptărilor. Cazul tipic e al ambiguității (realizate la nivel lexical prin polisemie, omonimie etc) care permite substituirea unei interpretări previzibile cu alta, surprinzătoare. Tautologia glumeată reprezintă o variantă mai puțin luată în seamă a mecanismului foarte general al așteptării contrazise: ea constă în continuarea unui enunț nu printr-o informație foarte diferită de aceea la care s-ar aștepta cititorul/ascultatorul – ci printr-o formă în care, cel puțin aparent, informația nouă lipsește. În limbajul familiar circula câteva tautologii cu structura de proverb sau de maximă aplicabile unor situații diverse: „*cine are posedă*“, „*cine știe cunoaște*“. E posibil ca ele să-și aibă originea în false tautologii care valorizau repetiția; într-un posibil enunț „*cine are are*“, a doua apariție a verbului ar fi încărcată de determinări neexplicite, dar marcate prin intonație: „are cu adevărat – și acest lucru e important, semnificativ etc. “. Prin înlocuirea termenului identic cu un sinonim „cult“, interesul se mută de la nuanțele de sens la tautologia înșasi – enunțul capătănd valoare ironică. Intensificarea e neutralizată, semnificația se reduce la banalitate („are – și atât; are – și ce-i cu asta? “). Posibilele continuări ale începutului de proverb „*cine știe...* “ produc fie un efect narativ („*cine știe câștigă*“), fie o focalizare admirativă, apreciativă asupra esenței și importanței faptului de a ști („*cine știe știe*“), fie o apreciere ironică, în fond negatoare („*cine știe cunoaște*“).

Un tipar asemanator, dar lipsit de predicatie (descrie de obicei ca *pleonasm*) apare în alte formule ale aceluiași limbaj familiar: *bref pe scurt, antica și de demult, prima-ntâi, lux-a-ntâia* etc. Unele sunt comparabile cu procedeul coordonării de sinonime, utilizat în exprimarea curentă și în literatură, dar se deosebesc de acesta prin faptul că nu pun în valoare nuanțe de sens, nu sugerează gradatii subtile. Tautologia din exemplele de mai sus e intentionată, conștiința lingvistică acționând în recunoașterea atât a relației sintactice contrazise de echivalență (determinare sau coordonare), cât și a sinonimiei dintre cuvinte și locuțiuni aparținând de obicei unor registre diferite: al neologismului cult (*bref, antica, lux*) și al exprimării curente. Același tip de asociere stilistic distonantă se întâlnește, de altfel, și într-o formulă (non-tautologică) foarte răspândită: *om cu persoana* („Nu ne mai înțelegem om cu persoana“); în acest caz, substitutia în construcția populară preexistentă „om cu om“ este evidentă. Asocierile de sinonime (adesea diferite ca registru stilistic sau ca vechime în limbă) funcționează ca semne ale unei distanțări ironice față de propriul enunț, raportându-se parodic la o posibilă sau reală exprimare incultă, pleonastică, a cărei cauză ar fi ignorarea sensurilor neologice. Efectul e mai pregnant când formele echivalente sunt coordonate, ceea ce accentuează contrastul dintre semnalul unui adaos de informație (și) și absența acesteia: *antica și de demult, asadar și prin urmare, în fond și la urma urmei* („Lasa, că am văzut și noi opiniile oamenilor, *în fond și la urma urmei*“ – EZ 515, 1994, 3). Un titlu – „casetă video «*Te uiti și privești*»“ (EZ 1301,

1996, 14) – parodiaza un slogan publicitar (*Te uiti si câștigi*) si presupune o relatie mai complexa: a doua propozitie ar trebui sa cuprinda consecinta celei dintâi, dar nu face decât sa-i repete sensul – presupunând absenta urmarilor.

Structura tautologica nu e una rigida: relatia între cele doua elemente obligatoriu echivalente se poate suprapune peste relatia actiune-scop: „*Ne-am adunat aici ca sa ne strângem*“; „*Vorbeste ca sa nu taca*“; ; *a mers acolo ca sa aiba de unde pleca* etc. – comunicând eficient si ironic lipsa de sens. În aceste formule, folosite pentru a caracteriza ironic, prin implicatii pragmatice, inutilitatea unei actiuni, nu mai apare o simpla sinonimie, dar scopul e redus la un alt mod de a desemna actiunea însasi sau de a o limita la relatia cu actiunea de sens contrar. O formula si mai complicata apare în distihul „Frunza verde *de dai n-ai* / Ia mai da sa vezi ca n-ai“ (cu varianta, pentru al doilea vers, „Ia nu da sa vezi ca ai“). Surpriza reinterpretarii prepozitiei *de* din cliseul „Frunza verde de... “ ca o conjunctie conditionala e urmata de cea a reluarii continutului în versul al doilea; la un prim nivel de lectura, frapeaza chiar banalitatea ideii ca nu mai ai ceea ce ai dat. Ca sensul global e aici nontautologic (un mesaj de genul „darnicia te saraceste“) e mai putin important: la el se ajunge trecând prin ironia platitudinii.

Tautologia folosita constient pentru a contrazice o structura gramaticala, de pilda pe cea disjunctiva („Plecam, ori nu mai stam? “) e un fenomen prin care limbajul familiar îl continua pe cel popular. La Creanga exista mai multe ilustrari ale procedeeului: „Mai Ioane, dragi ti-s fetele? – Dragi! – Dar tu lor? – Si ele mie! “; „Pan-acum t-a fost mai greu, dar de-acum înainte tot asa are sa-ti fie“ (exemplu încadrabil tautologiei doar printr-o definitie mai larga). Un exemplu clar – „Caci nu va para de saga: de la Neamt pâna la Iasi e câtu-i de la Iasi pâna la Neamt, nici mai mult, nici mai putin“ (Creanga 1970, I: 218) – demonstreaza încă o data ca tautologia construita cu intentie functioneaza global, la nivelul textului, nu prin modificari de detaliu ale sensurilor cuvintelor. Nu e pusa în evidenta nuanta, ci mecanismul prin care limbajul își controleaza si își sanctioneaza (prin umor) potentialele defecte.

Efectul jocului tautologic nu e foarte spectaculos, dar e mai stabil: spre deosebire de calambur, care este în esenta irepetabil, tautologia ironica produce formule preluate si stabilizate în uz si care capata rolul de a semnaliza tonul glumet sau chiar de a caracteriza o situatie. În româna, limbajul familiar ofera destul de multe exemple de asemenea jocuri, în care sunt implicate aspecte lexicale (sinonimia) si pragmatice (aluzia, ironia, parodia).

Probabil ca fenomenul a fost prea putin luat în seama pentru ca a avut o circulatie predominant orala, dar poate si pentru ca realizarile sale sunt mai greu încadrabile. Oricum, stilul publicistic din ultima vreme, în tendinta sa de a prelua cât mai multe elemente de oralitate familiara, ofera destule atestari ale unor formule tautologice mai vechi sau mai noi. Între cele mai vechi se numara „*Mai e mult pâna departe*“ (titlu, în *RL* 2306, 1997, 9); „...la televizor asta s-a vazut. Ca generatia tânara de politicieni scârtaie. Si ca *mai e mult pâna*

departe“ (EZ 2517, 2000, 14); în funcție de context, folosirea sa implica insistența asupra lungimii drumului – sau asupra ignorării destinației.

Un alt tip sintactic al tautologiei glumete constă în construirea unui verb cu un complement sau cu un subiect care descriu aceeași acțiune, la același nivel de generalitate: „*Sa vorbim «discutii»*“ (supratitlu, în RL 1707, 1995, 9; în acest caz, ghilimele sunt total neinspirate, pentru că nu corespund unei modificări semantice a cuvântului „discutii“); „La TVR, *s-a schimbat modificarea!* «Actualitățile» se vor numi «Jurnal»“ (EZ 1379, 1997, 1); „*S-a schimbat modificarea*“ (titlu, în EZ 1559, 1997, 1). Și în acest caz, jocul tautologic capătă sens tocmai în măsura în care neagă sensul (adică rostul) acțiunii descrise.

Jocuri de cuvinte populare: nonsensuri

Limbajul popular are o tradiție a jocului cu semnificațiile cuvintelor: prin salturi neașteptate de la un sens la altul, de la afirmatie la negatie, ori prin substitutii arbitrare, prin combinari absurde. Baroni 1872 publică o listă (destul de eterogenă) de „păcăliți”: „s-a rupt drumul în mijlocul carului“, „trancă-fleancă, mere acre“, „miroase a putre“ etc.; una dintre ele – „*Dumnezeu sa te iepure în ziua de Caracal*“ – constituie atestarea – mai elaborată – a unei figuri care apare la Creangă și este des citată ca exemplu de „deraiere lexicală“ („*Dumnezeu sa-l iepure!*“). Ultima parte a unei sintagme stabile este substituită pe baza unei minime asemănări fonetice (adesea doar primul sunet e comun termenului înlocuit și celui care îl înlocuiește); regula jocului este de a produce o cât mai mare incompatibilitate semantică și chiar sintactică cu contextul – antrenând efectul de absurd. În vorbirea familiar-argotizantă contemporană, o deraiere lexicală maximă se poate recunoaște în parodia paremiologică „*vrăbia mihai viteazu*“. În proverbul glumet „*frunza verde de dai n-ai*“, (v. supra, p. 267), punctul de translație îl constituie conectorul *de*, jocul bazându-se pe dubla interpretare a acestuia – ca o prepoziție în cliseul introductiv „*frunza verde de...*“ – și ca o conjuncție condițională („*dacă dai...*“). Același suport îl are (tot în sfera familiar argotică) unul dintre răspunsurile „noncooperative“ – dar culte – la întrebarea „*de ce?*“: „*de treci codrii de aramă...*“.

Continuitatea între formele moderne ale oralității populare și cele tradiționale mi se pare incontestabilă. În comedia lui Hasdeu *Trei Crai de la răsărit*, personajului Petrica (autohtonul tipic) îi este atribuit distihul ironic: „*Frunza verde ceapa coaptă, s-as mânca zapada friptă*“ (Hasdeu 1975: 161) – în care nonsensul este și mai insistent marcat, fiind subliniat prin oximoron. Pietreanu 1984 enumerează și comentează câteva „non-saluturi“ populare: formule parodiate, negate, adesea tot cu aspect de asociere absurdă („*adio și-un praz verde*“).

Un alt tipar al asocierii neașteptate îl constituie negarea, printr-un

circumstantial, a unei conditii principale pentru procesul desemnat de verbul regent. În interpretarea lui I. Iordan, sensul negativ al expresiei „a o pune de mamaliga“ s-ar explica etimologic prin complementul „fara faina“, „care, la început, trebuie sa fi fost obligator“ (Iordan 1944: 320; comentariu mai bogat în notele la ed. a II-a, 1975). Lingvistul considera ca în forma initiala, integrala, a expresiei – care ar fi fost deci „a o pune de mamaliga fara faina“ – e descrisa o situatie dramatica: „greutatea mare, imposibil de învins, se ivate în momentul în care constati (dupa ce-ai asezat pe foc ceaunul!) ca n-ai faina, adica elementul cel mai important pentru... fabricatie“ (id.). Formula extinsa „a o pune de mamaliga *fara faina*“ mi se pare însa, mai curând, o gluma ulterioara, un mod de a semnala ironic, prin negare literala, faptul ca expresia „a o pune de mamaliga“ este folosita figurat. Acelasi mecanism îl gasim într-o replica a lui Jupân Dumitrache: „m-a fiert *fara apa*“. Fierberea fara apa nu e o fierbere mai grava – cum ar fi, dupa Iordan, prepararea mamaligii fara materie prima! – ci pur si simplu o „non-fierbere“, o fierbere figurata. Sensul figurat (si glumet) este semnalizat prin negarea atributelor procesului real.

Încurcături de limba

Specia folclorica „minora“ a *încurcaturilor de limba* a fost la noi mai putin studiata, nu numai în raport cu speciile „majore“ (basm, balada etc.), ci chiar în comparatie cu tipurile de texte mai asemanatoare: descânțete, ghicitori, numaratori din jocurile de copii. Cele din urma puteau fi mai usor legate de teme „serioase“, mitologice, în vreme ce jocul pur lingvistic parea sa ramâna ancorat în gratuit (ceea ce, dupa criteriile raspândite, implica o acuzatie de superficialitate). Interesul lingvistilor pentru aceste jocuri fonetice ar fi trebuit sa fie cu atât mai mare; e drept însa ca ele nu sunt nici foarte numeroase, nici foarte variate.

De fapt, nu exista la noi nici macar o formula definitiv impusa pentru a le desemna. Folcloristica româneasca traditio nala a propus ca denumiri pentru „probele de dictie“ sintagmele *framântare de limba* sau *frântura de limba*, ambele cu un iz arhaic si popular, datorat substantivelor *framântare* si *frântura* („frângere“). Sintagma *framântari de limba* apare de exemplu la G. Dem. Teodorescu, la Tudor Pamfile (în *Jocuri de copii*, ap. DA), fiind pastrata si de alti folcloristi (de exemplu de Papadima 1968). E înregistrata de dictionarul academic (DA, Tomul II, partea I, litera F, 1934), cu definitia: „frazе încâlcite, alcatuite numai din combinatiuni de cuvinte greu de rostit, cu spunerea carora (repede si fara greseala) se ia la întrecere tineretul, pe la sezatori“; nu apare însa în DEX. Acesta din urma include, cu o explicatie mai vaga si chiar incompleta, doar cealalta sintagma, *frântura de limba*: „vorbire încâlcita, p.

ext. fraza încâlcita, alcatuita din cuvinte greu de rostit“. Si aceasta circula în folcloristica noastră, de pilda în Tocilescu, Tapu 1981, vol. III.

Din punct de vedere lingvistic, *încurcaturile de limba* (folosesc aceasta formula care mi se pare mai curentă azi, chiar dacă nu apare în dicționarele citate) sunt interesante pentru că manifestă o formă de conștiință lingvistică elementară, o dovadă de sensibilitate față de latura formală a limbii; în plus, alegerea dificultăților este instructivă pentru că poate fi pusă în legătură cu specificul fonetic al fiecărei limbi. Inventarul încurcăturilor de limba ar putea astfel reflecta spontan o ierarhie a dificultăților fonetice majore pe care vorbitorii nativi le percep în folosirea propriei limbi. Interpretarea conform căreia aceste încurcături sunt în primul rând un exercițiu de pronunție este însă ușor idealizată: în foarte multe cazuri, jocul este doar o capcană, frazele fiind astfel construite încât pronunțarea lor rapidă, eventual cu micile erori previzibile, să conducă la enunțuri cu conținut indecent. Sub scopul aparent al probei de dictie se ascunde astfel o manipulare lingvistică: „victima“ pronunță fără să vrea fraze care o pun în încurcătură, provocând râsul spectatorilor. Dacă lasăm deoparte această categorie, în care contează paronimiile și omonimiile bine ascunse, rămân jocurile de natură pur fonetică; dintre acestea, unele sunt direct orientate către anumite defecte de dictie mai răspândite: celui care rostește cu dificultate consoana „r“ i se propun versuri în care tocmai aceasta abundă.

Din rândul probelor mai generale – singurele relevante pentru ierarhia dificultăților limbii – câteva sunt mai cunoscute în română, fiind reproduse (în diverse variante) în culegerile de folclor: „Capra calca piatra/ Piatra crapa-n patru“... și „Bou breaz bârlobreaz/ Din boii bârlobrezenilor...“. Dificultatea stă în general în a rosti grupuri fonetice care cer mișcări articulatorii mai complicate și mai ales în repetarea lor la distanță mică, cu câte o ușoară variație. Jocurile fonetice românești se bazează mai ales pe rostirea alternată a occlusivelor și a vibrantei „r“; nu sunt totuși foarte dificile, nici foarte spectaculoase. În prezent, probele de dictie au un caracter destul de specializat, fiind continuate, de exemplu, în exercițiile actoricești. Ruptura dintre scris și oralitate face ca în educația lingvistică obișnuită rolul lor să nu fie prea mare.

Familiaritate

Normele sociolingvistice de folosire a numelor de persoană – însoțite sau nu de un termen de politețe, cu numele singur, cu prenumele abreviat sau întreg – permit numeroase variante de adaptare la situația de comunicare, la raportul dintre vorbitori și la contextul lingvistic propriu-zis. În presa românească din ultimele săptămâni, un proiect de lege despre care s-a scris foarte mult a fost numit, frecvent, *Legea lui Ticu* sau chiar *Legea Ticu* (de exemplu, în *RL* 2501, 1998, 1 și 3; ib. 2502, 2 și 3 etc.). Folosită pe jumătate în glumă (în stilul familiar și minimalizator al presei naționale), pe jumătate în serios (din nevoia de dezambiguizare și de economie a expresiei), formula s-a impus. Nu este prima

data când un nume de familie relativ banal (în mod tipic, un nume în -escu) e abandonat în favoarea unui prenumelui care, fiind mai rar, are putere distinctivă mai mare. Rolul individualizator îl poate juca, așa cum se vede, chiar un hipocoristic, care are avantajul evident al scurtimii. Totul depinde, însă, de codul sociolingvistic, de normele politetii, care permit sau nu asemenea variații de desemnare. În română, normele par să fie destul de permissive. Ca și adresarea cu persoana a II-a singular (tutuirea), se poate ca recursul la prenume în situații publice să fie legat de modele recente sau de unele foarte vechi, să corespundă unui stil modern cu conotații „americanesti” sau să continue un tipar de desemnare și de adresare vechi și popular: sistemul tradițional cel mai răspândit se bazează pe identificarea individului prin numele de botez, la nevoie și prin indicarea ascendentei sau a rudeniei prin alte nume de botez și prin porecle. Numele de familie e, în parte, o realitate a sistemului oficial, legată de școală, armată, administrație. De altfel, în ciuda recomandărilor din manualele de „bune maniere”, asocierea unui prenume cu un termen de politete („domnu’ Nae”) nu e deloc rară în comunicarea orală, iar identificarea doar prin numele de familie, fără termen de politete, e simțită uneori ca ofensatoare, deseori ca artificială. Probabilitatea diverselor combinații pare să indice faptul că de multe ori prenumele continuă să funcționeze ca *adevaratul nume*, individualizator.

În presa, evocarea nonsalantă a lumii politice contemporane preia din oralitatea colocvială modelul desemnării prin prenume sau prin hipocoristicul acestuia. Dincolo de menționarea postumă în scris a lui *nea Nicu*, actualitatea politică a adus în discuție nume noi. Chiar în absența unor probe statistice, pare evident că *Ion* sau *Nelu* au fost mai puțin folosite, între 1990 și 1996, decât *Emil* și *Milica* din 1996 până în 2000 (a se vedea colecția *Academiei Catavencu*): faptul se explică nu numai prin lungimea numelui de familie *Constantinescu*, dar și prin capacitatea de individualizare mai mare a unui prenume mai puțin frecvent. Fe nomenul se înregistrează și cu alți politicieni: dacă *Virgil* nu mai e în centrul atenției, referirile la *Vadim* rămân constante.

Există și un alt domeniu în care recursul la prenume e destul de frecvent: varianta orală (în special didactică) a criticii și a istoriei literare românești admite desemnarea unor scriitori prin prenume: *Camil*, *Hortensia*, *Nichita*, *Matei(u)*. În ultimul caz, explicația stă în nevoia de a distinge în familie (*Mateiu/Ion Luca*); în celelalte, însă, decisivă e originalitatea prenumelui în raport cu numele – poate și cu motivații suplimentare, pentru *Hortensia*, legate de desemnarea feminină și de lungimea numelui de familie.

„Sturlubatic“

Evoluția limbii române predispune către anumite alegeri, menținând unele tensiuni speciale: între neologismul cult și termenul popular, între cuvântul popular „neaos”, acceptat și cliseizat de tradiția ornant-literară și cel de uz subteran, privit cu oarecare suspiciune. În fond, chiar limba de lemn

cuprindea, în varianta ei populistă, anumite elemente de oralitate folclorică, unele amintind de convențiile literare samănătoriste. De aceea, și în analiza oralității publicistice de azi merita să fie făcute o serie de disocieri, printre care cea între elemente populare preluate din oralitate și care stabilesc legătura textului jurnalistic cu stilul conversational al momentului – și elemente populare de sursă predominant literară, care pot crea o impresie de oralitate dar se folosesc de fapt mai mult în scris; acestea din urmă contribuie la a marca specificul stilului publicistic în contrast cu discursul cotidian. Mi se pare de pildă interesant ca anumite cuvinte considerate populare sau regionale, deci de uz limitat, revin destul de des în textele jurnalistice, ca alegere conștientă, „estetică”, impunând o modă care nu reflectă neapărat uzul oralității colocviale.

Un asemenea cuvânt e adjectivul *sturlubatic*: pentru care, de altfel, principalele dicționare românești (DLR, DEX) au selectat ca formă de bază varianta fonetică *sturlubatic* și definiția „neastâmparat”. În DLR (Tomul X, partea a 5-a, Litera S) găsim de altfel numeroase variante ale cuvântului: *sturlubatec*, *sturluiatec*, *sturluibatic*, *strolobatic*, *strulibatic*, *strulubatic*, *sturbulatic* etc. Incertitudinile formei sunt legate de cele asupra originii: DLR trimite la verbul a *sturluiba*, care figurează în dicționar cu „etimologie necunoscută”; și alte lucrări lexicografice românești acceptă această soluție. Publicistica asigură adjectivului popular o circulație nu foarte spectaculoasă, dar stabilă; forma preferată azi e însă, spre deosebire de cea a dicționarului, cea cu *s-* la inițială (ramâne însă indecisă în uz oscilația între terminatia *-ic* sau *-ec*): „TVR s-a dat pe brazda. Atacată, devastată, insultată, violată, ea găsește totuși puterea să fie *sturlubateca*” (*Cuvântul* 8, 1992); „ar fi fost racolat în tinerețile sale *sturlubatic* de KGB” (*RL* 1732, 1995, 24); „*sturlubatica* Lorenza în «Dreptul la iubire»” (ib. 2788, 1999, 16).

Adjectivul în discuție nu pare să mai facă parte din vocabularul activ al multor vorbitori de română, dar continuă să caracterizeze anumite stiluri personale. Relativă sa frecvență în uzul actual mi se pare a avea două explicații principale: una este existența unor surse literare; cuvântul apare la Creangă („o *sturlubateca* și... o lenesă de fată ca aceasta”, de unde e preluat și difuzat pe canale didactice, prin glosare, comentarii, analize. A doua explicație e mai hazardată: s-ar spune că un anumit simbolism fonetic, combinația expresivă de sunete (care poate ridica chiar dificultăți de pronunție), tipică unor calificative cu valori peiorative, îi atribuie un oarecare interes, ca unei „curiozități estetice”. Oricum, următoarele ediții ale dicționarului vor înregistra probabil varianta fonetică preferată de uzul actual.

10. Expresii populare

Expresii „actualizate”

Folosirea cu intenție stilistică – umoristică, ironică – a expresiilor

populare cere un simt special al adecvarii la situatie, la obiect, la registrul de comunicare. Altminteri, procedeul risca sa scape de sub control, alunecând în vulgaritate. Sunt, de pilda, destul de riscante expresiile care trezesc asociatii de imagini prea concrete, cu deosebire cele care implica o metafora animaliera – de obicei, nu tocmai reverentioasa. Contrastul cu un context inedit poate diminua caracterul cliseizat al figurilor (metafore, metonimii) pe care sunt construite expresiile, de-automatizând sensul si actualizând imaginea.

Sunt multe expresii al caror element central e *coada*; caracteristica lor e de a folosi un mecanism metonimic, care evoca indirect, în grade diferite de concretete, animalitatea (sau reprezentarea demonica) si unul metaforic, specific expresiilor si proverbelor, care suprapune scenariul animalier situatiei morale din context. Dintre expresiile foarte cunoscute, unele (cel putin în aparenta, în sensul literal) nu implica identificarea animalului cu o persoana: (cineva) *trage mâta de coada*; în altele, o persoana determinata contextual apare în rolul de animal care suporta o agresiune: *a calca pe coada* (pe cineva), *a pune sare pe coada* (cuiva), *a lega* (cuiva) *tinicheaua de coada*. În câteva expresii subiectul uman al unei actiuni e identificat cu animalul: *a pune coada pe spinare*, *a pleca cu coada între picioare* etc. (E interesant ca unele dintre formule au echivalente perfecte în mai multe limbi: ultima, de exemplu, se regaseste în franceza, italiana, engleza etc.)

Expresia *a-si бага* sau *a-si vârî coada* (în ceva...) are sensul de „a se amesteca, a interveni (inoportun) “; conotatiile negative, glumete, provin dintr-o comparatie implicita cu lumea diabolica (subiectul expresiei este adesea, în constructii populare, *dracul* – cu sensul special legat de aparitia unor intrigi, neînțelegeri, discordii etc.: *si-a vârât dracul coada* se spune când lucrurile merg prost) sau cel putin cu cea animaliera. A spune despre cineva ca „îsi vâră coada“ e destul de ireverentios: „magnatul bacauan D.S. este banuit *a-si fi бага coada* în treburile principalului contracandidat la promovare“ (EZ 725, 1994, 8). Formularea devine si mai socanta când imaginea e concretizata prin precizarea unui spatiu anume al „introducerii“: „Ministrul L.M. *îsi vâră din nou coada prin universitati*“ (RL 28.10.1995, 16).

Un dezavantaj al folosirii expresiilor populare e si posibilitatea ca ele sa nu fie înțelese de toata lumea: daca nu sunt foarte cunoscute sau macar destul de transparente, ele risca sa produca anumite confuzii. Evident, în acest punct aprecierile sunt subiective; mi se pare totusi ca expresia *a(-si) face coada colac* nu e nici suficient de frecventa, nici suficient de transparenta pentru a comunica, într-un articol jurnalistic, o informatie reala: „primarul (...) *a facut coada colac* sfidându-l pe prefect“ (RL 2174, 1997, 1). E drept ca expresia apare în dictionare, cu explicatia „a o tuli frumusel, a o sterge pe neobservate, ca sa scape de raspundere“ (DA); „a se sustrage de la ceva“ (DEX); în contextul unei stiri, pitorescul ei substituie totusi informatia si o obscurizeaza, evocând mai curând un scenariu comic si concret, ca de desene animate. Nu e tocmai fericita nici asocierea „cozii colac“ cu *sfidarea*; termenii sunt mai curând opusi, ca într-o secventa din parodia jurnalistica a lui Caragiale, din

Tema si variatiuni, în care o alta expresie de sursa animaliera e interpretata liber: „într-o memorabila sedinta a parlamentului, care a avut imprudenta, sau, mai bine zis, impudenta de *a-si pune botul pe labe*“. Textul lui Caragiale ne reaminteste, de altfel, ca excesele actuale ale stilului publicistic autohton nu sunt noutati absolute.

Am întâlnit si în stilul publicitar o expresie familiar-populara din aceeași zona lexicala, folosita strategic, în efortul de a soca si în acelasi timp de a conferi mesajului autenticitate lingvistica si culoare locala (autorii au evitat totusi popularul *mâta*, preferându-i neutrul *pisica*): „Noua HP LaserJet 6P. 8 pagini pe minut. Atât de rapida *ca sta pisica-n coada!* “ (publicitate pentru imprimante *Hewlett Packard*, în *RL*, decembrie 1996).

Originea metaforica a multor expresii populare sau familiare e nesigura; sensul lor ramâne totusi destul de stabil. O parte din aceste expresii circula astazi si în afara contextului popular: uneori citate cu fidelitate, adesea parafrazate ironic, de pilda prin simpla substitutie: *a strânge cu usa* (= „a sili, a constrânge, a presa“) – „strâns cu usa de ancheta Procuraturii Militare, acesta se va decide sa demaste întreg angranajul coruptiei“, în *EZ* 135, 1992, 3 – devine, într-o formulare ad-hoc, „a strânge cu legea“: „*strâns cu legea* / presedintele apeleaza tot la consens“ (*RL* 1467, 1995, 3). Uneori modificarea înseamna dezvoltare, adaugare de determinanti: „de 27 de ani *face valuri internationale*“ (*TL* 738, 1992, 1), sau recombinaire libera în discurs a cuvintelor-cheie ale expresiei: „*mâta moarta* a guvernarii ramâne (deocamdata) în *curtea FDSN*“ (*EZ* 108, 1992, 1). Parafraza ironica poate iesi din logica imaginii, pastrând doar sensul abstract al expresiei (ca în exemplele deja citate), sau poate miza pe reconstruirea unei imagini (comice, absurde, contradictorii etc.), ca în butada „I. I. a luat taurul de un singur corn“ (citata în *EZ* 323, 1993, 4), formata de la *a lua taurul de coarne* – „a înfrunta cu îndrazneala o dificultate, a lua o decizie ferma“. De fapt, aceasta libertate de variatie reprezinta modul normal de utilizare a expresiilor în discurs (de aceea lexicografii reusesc cu greu sa aleaga constructiile cele mai stabile, pentru a le include în dictionare).

Uneori, însa, modificarea expresiilor populare e împinsa prea departe: fie pentru ca acestora li se neglijeaza sensul propriu, fie pentru ca variatia prea mare le obscurizeaza. *A trage spuza pe turta sa* are sensul „a-si îngriji interesul propriu, a-si apara cauza sa proprie (uneori, în paguba altora)“ (DA, s.v. *cenusa*). Originea expresiei e destul de transparenta, datorita echivalentelor sale – *a trage cenusa* (sau *jarul*) *pe* (sau *la, sub*) *turta sa*; *a trage jar la oala sa* – si a constructiilor care descriu o actiune din aceeași sfera: *a lua cuiva cenusa de pe turta*; *a-i lua turta de pe spuza*. E foarte probabil ca imaginea-cadru de manifestare a actiunii egoiste sa fi fost cea a coacerii mâncării la un foc comun, situatie în care spuza (= cenusa fierbinte) ofera un avantaj considerabil. E posibila si o folosire a expresiei cu omiterea referirilor directe la persoana

interesata si deci cu un sens mai general: „«Armata e cu voi» sau *cum sa tragem spuza pe turta*“ (Cotidianul 5, 1992, 1). Un alt exemplu mi se pare însa mult prea elaborat, atât de modificat pentru a se adapta la situatia data încât devine chiar greu de înțeles: „I. S. *a tras spuza* rezolvarii cazului pe cele 83 miliarde platite statului“ (Libertatea 1496, 1994, 8).

O greseala propriu-zisa apare în folosirea expresiei *a lua cu japca* = „a lua cu sila, prin violenta, pe nedrept“ (*japca*, cuvânt venit din bulgara, unde înseamna „lat, cursa“, a capatat sensul de „hotie, înșelaciune“). În citatul „recomandarile facute noua de catre Consiliul Europei nu trebuie *luate cu japca*, ci adaptate la specificul nostru national“ (text reprodus ironic în RL 993, 1993, 3), expresiei i se atribuie sensul „a lua în bloc, a prelua fara discernamânt“.

A tine cu dintii (de ceva) este o expresie care nu are nevoie de explicatii; ea aluneca în comicul involuntar prin simpla schimbare a verbului – de fapt, prin concretizarea pe care noua combinatie o creeaza: „procurorii Parchetului Militar Brasov... *au pastrat cu dintii* secretul asupra acestui incident“ (EZ 1005, 1995, 8).

„De-o schioapa“

Locutiunea adjectivala *de-o schioapa* este definita în DEX într-o maniera excesiv de sintetica; formularea atinge astfel umorul involuntar: „mult mai mic (sau mult mai mare) decât normal“. Definitia alatura interpretarile contextuale opuse si introduce raportarea riscanta la „normalitate“: potrivit ei, un „copil de-o schioapa“ s-ar opune unui „copil normal“. DLR separa pur si simplu doua sub-sensuri ale constructiei: „a) (mai ales despre copii) (foarte) mic“ – si „b) (foarte) mare“ – ilustrându-le pe fiecare cu citate. Daca sensul „foarte mic“ e de obicei aplicat copiilor, sensul „foarte mare“ se leaga mai ales de litere: „numeroase publicatii nemtesti titreaza în ultimul timp cu litere *de-o schioapa*:...“ (Libertatea 1738, 1995, 3). Existenta elementelor lingvistice cu sensuri polare e, se stie, un subiect fascinant si controversat. În cazul nostru situatia nu este totusi prea complicata: un atribut construit prin comparatie, si având initial o dimensiune exacta, ajunge sa semnifice, contextual si relativ, notiunile de „mare“ si „mic“. Sensurile opuse apar ca surprinzatoare doar când expresia își pierde transparenta si nu mai avem reprezentarea vizuala a reperului, a dimensiunilor sale. Întâlnim o evolutie asemanatoare la expresia *de o palma*, care si-a pastrat însa transparenta; aceasta locutiune este mai bine explicata în DEX : „de dimensiuni neobisnuite, foarte mic sau foarte mare (în raport cu cât ar trebui sau cât ne-am asteptat sa fie)“. Aici capcana „normalului“ este evitata inteligent si definitia cuprinde de fapt descrierea valorii pragmatice a expresiei.

Ambele expresii sunt bazate pe sistemul traditional al unitatilor de masura; sensul lor denotativ a fost la început unul foarte precis. *Palma* era o „unitate de masura pentru lungime... egala cu aproximativ 25-28 cm,

corespunzând distanței dintre extremitatea degetului celui mare și a celui mic, bine întinse în laturi“ (DLR, Tomul VIII, partea 1, Litera P). *Schioapa* este definită în dicționare ca „măsură populară de lungime, egală cu distanța de la vârful degetului mare până la vârful degetului arătător, când cele două degete sunt bine îndepărtate unul de altul“ (DLR, Tomul XI, partea 1, Litera S). Sensul cuvântului e interesant prin metafora vizuală, cu intenție glumeată, pe care o presupune: a mâinii „schioape“, sprijinindu-se în cele două degete inegale. Metafora a fost dezvoltată, de altfel, de numele altei unități tradiționale de măsură: *schioapa îngenunchată*. Tot în DLR se poate găsi (la echivalentul *palma îngenunchată*) citatul care o explică: „palma îngenunchată, fiindcă pentru măsurătoarea ei, după ce se întinde mâna, se îndoiește, se îngenunchează degetul cel mare, adăugându-se astfel jumătatea acestui deget (aproximativ 3 cm) la lungimea palmei“ (Braescu 1913: 7).

Probabil că expresivitatea construcției a favorizat păstrarea ei, chiar după ce legăturile etimologice n-au mai fost imediat vizibile – sau tocmai de aceea.

«Ca omu'» sau «ca oamenii»...

E normal ca un cuvânt fundamental precum *om* să intre în numeroase sintagme durabile, mai mult sau mai puțin analizabile; la fel, e firesc procesul de abstractizare a unui cuvânt de acest tip, care poate ajunge să exprime impersonalul, ca simplu pronume (cum o atestă evoluția istorică care a condus la fr. *on*). În română, folosirea cu valoare impersonală a substantivului *om* nu e gramaticalizată, dar apare destul de des în limbajul popular și colocvial. E prezentă, de pildă, la Caragiale, în celebra replică a lui Iancu Zugravul, din *Justiție*: „sa las prăvalia, care nu mai poate omul de atâtea angarale pentru că sa mai mănânce o bucată de pâine“ – și se continuă până în paginile ziarelor contemporane, care adoptă adesea un stil familiar, ironic-sfătos: „*Rupe omul de la gura* pentru o vacanță a progeniturii“ (EZ 2139, 1999, 1); „o dată-n viața *face omul* 30 de ani“ (EZ 2132, 1999, 2); „*Vrea omul* pământul pe care știe că-l mostenește de la nu's ce bunica ori este nemulțumit că patronul l-a dat afară din serviciu, vine la poliție și face o sesizare“ (EZ 2310, 2000, 5) etc.

Dintre multe expresii românești care conțin cuvântul *om*, cred că merita atenție două construcții comparative pe care le diferențiază formal doar o trasatură gramaticală; e un contrast între caracterul aparent neînsemnat al diferenței și distanța pragmatică, de uz, care se creează între cele două formule învecinate. Acestea sunt *ca omu(l)* și *ca oamenii*: comparații care, examinate în afara contextelor, ar putea părea echivalente; în fond, singularul articulat are adesea aceeași valoare semantică cu pluralul articulat, desemnând totalitatea indivizilor în cauză. Din fericire, dicționarele noastre au înregistrat în acest caz diferență. În *Dictionarul limbii române* (DLR), de exemplu (Tomul VII, Litera O, 1969), *ca omul* primește explicația: „cum se întâmplă (sau se poate întâmpla) în mod obișnuit oricui“; pentru *ca oamenii*, în schimb, definiția este: „cu manifestări omenesti; cum trebuie, cum se cuvine“. Analizând citatele în

care apar cele doua constructii se observa si mai bine diferenta fundamentala dintre ele: *ca omu'* functioneaza, în contextul unor premise negative, ca scuza sau ca explicatie, în timp ce formula *ca oamenii* e folosita în recomandari, asociindu-se unor norme pozitive. Situatii prototipice de uz mi se par, asadar, pentru prima formula *A gresit si el, ca omu'* – iar pentru cea de-a doua, de exemplu: *Manânca si tu ca oamenii!*. De aici pot începe, evident, speculatii: la singular, semnificatia pare mai curând psihologica, antropologica ori chiar religioasa (omul e inevitabil pacatos); la plural, în schimb, e o semnificatie preponderent sociala, evocând normele de comportament valabile la un moment dat. E semnificativ faptul ca definitia care trece de la un dictionar la altul adopta pentru explicarea formulei *ca omul* o constructie impersonala, în care *omul* are rol pasiv, de simplu receptor al unor întâmplari venite din afara („se întâmpla“).

Contextele contemporane par sa ateste preferinta pentru o varianta a constructiei populare, *ca tot omu'*: „De obicei, sunt o persoana pasnica. Însa, *ca tot omu'*, mai am si eu scapari“ (EZ 2297, 2000, 2); „R.S. are si el, *ca tot omu'*, un serial preferat“ (EZ 2315, 2000, 10). Când verbul exprima clar o actiune a carei responsabilitate apartine subiectului, aplicarea constructiei produce un aer de justificare comica: „dada mai bine la popor ca Presedintele rade si el la unspe dimineata, *ca tot omu'*, o votculita“ (AC 32, 1997, 8); „Dar ma bateam si eu, *ca tot omu'* care mai judeca si cu pumnul“ (EZ 2297, 2000, 2). Un corpus consistent de contexte care sa cuprinda formula ar putea da o imagine interesanta asupra a ceea ce este considerat, la nivelul simtului public, slabiciune umana, acceptabila si scuizabila – sau asupra faptelor pe care vorbitorii doar mimeaza ca le accepta, producând efecte ironice.

11. Scriere si oralitate

Oralitate transcrisa

Extinderea tonului colocvial în presa e pândita de un pericol destul de serios: autorii articolelor pot pierde constiinta diferentelor dintre codul scris si cel oral, însusindu-si ideea falsa a oralitatii ca pura transcriere. Oralitatea, cum se stie, se manifesta în scris prin artificii cu efecte bine controlate, bazate pe selectie, pe eliminarea redundantei, pe substitutia unor mijloace de reliefare si de organizare cu altele. Regula unui text bine scris e de a crea impresia oralitatii, adaptând-o însa la alte conditii de comunicare, prin decontextualizare (absenta mimicii, a intonatiei, a corectiei imediate) – si recontextualizare: e deci sugerare, si nu simpla înregistrare, reproducere fidela. Tot mai multe texte jurnalistice renunta însa, cu o usurinta discutabila, la mijloacele transpunerii: se produc astfel texte ambigue, care nu marcheaza clar diferenta dintre stilul direct si cel indirect, nu înlocuiesc intonatia cu alte mijloace de subliniere – ajungând sa semene în mod dezolant cu stilul cunoscut al scrisorilor redactate

interviu (rubrica „Viata mea e un roman“, în *EZ* 2317, 2000, 5), în care interlocutoarea, o profesoara, foloseste doar mijloacele sintactice si lexicale standard ale oralitatii familiare („una-alta“, „asta“, „dom’le“, „lalaiala“, „din prima“, „ca lumea“, „ma tocau“, „e lemn pentru limbi straine“, „se aruncau exact ca disperatii“, „nu ne despartim nici morti“, „nici de-ai dracului“ etc.); povestirea curge destul de clar, tonul e autentic. De mai multe ori, transcrierea oralitatii devine însa obositoare si derutanta, elementele pragmatice – *chiar, mai mult, putin, tot, ceva* – fiind reproduse fara suficiente date contextuale (în primul rând fara indicatii de intonatie). Un asemenea caz apare chiar de la început: „Un an si am fost profesara la Liceul Gheorghe Lazar“. Folosirea conjunctiei *si* în constructie eliptica este marcata în codul oral printr-un puternic accent frastic: „un an *si*“; în scris acesta constructie e evitata, din cauza ambiguitatii ei, fiind substituita printr-o alta mai explicita, eventual prin completarea cu elementul indefinit absent („un an *si ceva*“) sau e marcata grafic, prin subliniere, prin scriere cu caractere cursive etc. În acelasi text, nu e totdeauna clar indicata reproducerea replicilor, a discursului direct, nici macar când locutorii alterneaza:

„A venit acasa si a zis, draga, plecam pe vas. Cum plecam pe vas? Uite asa, m-am saturat“.

Folosirea virgulei pentru a izola replica reprodusa de verbul de declaratie – „a zis, draga, plecam“ e, din punctul de vedere al normelor românei literare, o greseala evidenta; extinderea unor conventii de punctuatie din alte limbi (cea mai probabila e influenta unei reguli de introducere a citatului în scrierea englezei) nu e admisibila, într-o situatie în care norma autohtona impune folosirea altui semn: doua puncte. Încalcarea regulii de transpunere a oralitatii în scris apare de mai multe ori în textul respectiv:

„Socrul meu a zis, ba, ma gândeam sa va opresc, dar pe urma am zis, ia sa-i las, sa vad daca iese ceva!“;
„Prima data, dupa doua saptamâni, am zis, plec la Bucuresti“;
„L-am întrebat pe sotul meu daca seamana cu armata pe care a facut-o el. Marius a zis, mult mai rau“.

Cu cât replica reprodusa e mai tipic orala, ca în ultimul caz (eliptic, dramatizat), cu atât absenta ghilimelelor si prezenta nepotrivita a virgulei transforma libertatea colocviala a ziaristului în stângacie si eroare.

Articolul – scris si vorbit

Una dintre diferentele evidente dintre aspectul scris si cel oral al românei o constituie disparitia din vorbirea curenta a consoanei finale „-l“, care reprezinta, la genurile masculin si neutru, articolul hotarât singular. Din punct

de vedere gramatical, pierderea lui „-l“ în registrul oral nu e foarte importanta; cum se stie, functia de articol e preluata de vocala precedenta „-u“, astfel încât distinctia nearticulat/articulat (*cap/capu'*) se pastreaza foarte bine. Unii dintre lingvistii români au fost tentati sa accepte extinderea inovatiei orale în variantele scrise ale limbii. August Scriban, de pilda, si-a aplicat principiul unificator în *Dictionaru limbii românești* (1939), unde, asa cum se vede chiar din ortografia titlului, „-l“ final nu mai era notat. Favorabil transcrierii fidele în scris a pronuntiei s-a aratat, la un moment dat, si Al. Graur (v., de exemplu, Graur 1976: 73). Renuntarea la formele cu „-l“ – care caracterizeaza nu doar limba scrisa, ci si registrul cult al oralitatii formale, solemne – nu ar face însa decât sa anuleze o diferenta stilistica, producând deci o uniformizare, o saracire a exprimarii. Situatiile în care scrisul accepta (din diverse ratiuni stilistice, prozodice) disparitia articolului „-l“ sunt descrise în detaliu de Avram (1996: 91-92).

Absenta lui „-l“, marcata de obicei de un apostrof, este unul din mijloacele cele mai simple si mai rapândite de sugerare a oralitatii în stilul jurnalistic. Mini-contextul în care sunt reproduse, imaginate sau parodiate replicile personajelor poate fi unul tipic oral: „au rasunat strigatele protestatarilor: «*Hotu'!*», «*Rusine!*» “ (JN 1669, 1998, 9); „*vecinu'* minte. *Terenu'* e al meu“ (ib. 1670, 1998, 11); „*Ia bilantu'*, neamule... “ (ib., 2).

În anumite expresii populare si familiare – *ce dracu', suna ca dracu', a-si da cu stângu-n dreptu', ca (tot) omu'* etc. –, forma orală e sigura potrivita: „Toate toapele se chinuie sa arate ce multi bani au si se îmbraca *ca dracu'*; Turcia scrie pe ele“ (RL 816, 1992, 5); „Bacauanii își dau cu *stângu-n dreptu'*“ (EZ 296, 1993, 7); „rade si el la unspe dimineata, *ca tot omu'*, o votculita“ (AC 32, 1997, 8). Omiterea lui „-l“ poate deveni o marca a vivacitatii asumate de stilul jurnalistic: în comentarii glumete, ironice si mai ales în titluri. Procedeu e destul de justificat când apare în intitularea unei rubrici clar legate de oralitate – „*Bancu'* zilei“ (*Libertatea* 2521, 1998, 23) –, sau când intentia umoristica vizeaza producerea unui contrast comic cu termeni savanti ori cu neologisme la moda: „Nea Becali, potoleste-te odata cu *clonatu'* asta... “ (AC 9, 1997, 8); „*megastaru'* fi-va tata“ (RL 2013, 1996, 8).

Apar însa si destule excese: transcrierea pronuntarii nu e totdeauna suficient de motivata, mai ales în textele neutre, care nu au neaparat attributele oralitatii, sau în care marcile orale nu produc nici macar efecte de contrast semnificative: „De Sfintii Arhangheli Mihail si Gavriil / Finii trebuie sa mearga cu *daru'* la nasi“ (EZ 1938, 1998, 12); „*Specialistu'* român versus *specialistu'* francez“ (JN 1670, 1998, 7); „La Galati, terenul se niveleaza cu *caloriferu'*“ (EZ 1964, 1998, 15). E drept ca, în primul caz citat, este vorba de obiceiuri populare; în al doilea, e adoptat un ton persiflant; nu par însa a exista (dincolo de aparitia în pagina sportiva, unde domina tonul familiar) suficiente justificari pentru cel de-al treilea. Excesul oricarui procedeu – de pilda abuzul de ghilimele (pentru a indica o lectura ironica), sau de semne de exclamatie (prin

care se impune o intonatie pueril-afectiva) – devine obositor. Oralitatea marcata ostentativ e una manierista si inutila, care nu confera stilului scris un adaos de sens. De fapt, orice mijloc de transpunere în scris a oralitatii ramâne interesant si eficient doar daca e folosit cu zgârcenie.

Scrierea si rescrierea

Exactitatea reproducerii unui mesaj verbal poate fi extrem de importanta în context filologic sau juridic; în alte situatii de comunicare, este însa destul de sistematic neglijata. Echilibrul dintre reproducerea ideilor si reproducerea cuvintelor în care acestea sunt exprimate cunoaste forme foarte diferite în functie de tipul discursiv: în conversatia curenta, în transmiterea bârfelor si a zvonurilor, în biografiile romantate, în comentarea ultimelor declaratii politice etc. Sunt mai mult sau mai putin institutionalizate modificarile operate în manuscrise de redactorii cartilor sau (în vremuri dictatoriale) de cenzura, ca si transformarile practicate de ziaristi în prelucrarea interviurilor, cel putin prin ceea ce într-un recent manual de jurnalism e numit „procesul de ameliorare stilistico-gramaticala“.

Si scrisorile trimise de cititori, reproduse adesea cu semnatura, sunt în genere supuse unor modificari redactionale. Un caz special e cel al „curierului sentimental“, rubrica prin care e stimulata producerea de texte de catre persoane cu nivel de instructie foarte diferit, uneori cu competente de ortografie si punctuatie destul de limitate; textele lor contin destule erori de constructie a frazei, redundante si confuzii lexicale. Rescrierea pentru publicare a unor asemenea texte e normala, în masura în care reproducerea exacta ar risca sa-i puna pe expeditori într-o lumina ridicola, deplasând interesul rubricii de la dramele sentimentale si conflictele psihologice catre umorul involuntar al greselilor de exprimare.

E totusi surprinzator momentul în care o conventie implicita, tacita, devine evidenta: o astfel de rubrica sentimentala (din *Evenimentul de weekend*, numerele din 2000) prezinta în facsimil, alaturi de textul revizuit în redactie, fragmente din scrisorile originale. Acestea constituie o dovada de autenticitate a continutului – dar si de libertate în modificarea formei lingvistice; se confirma astfel faptul ca ghilimelele între care e trecut textul tiparit sunt folosite pentru a sugera o voce individuala, nu pentru a garanta exactitatea citatului. (E drept si ca fragmentele sunt reproduse în format mic, devenind aproape ilizibile, ca pentru a descuraja confruntarea versiunilor.)

Operatia de rescriere este în sine interesanta, pentru ca ilustreaza pe de o parte tendintele, greselile tipice, pe de alta presiunea normei; altminteri, în cazul dat, rezultatele reviziei sunt din punct de vedere lingvistic foarte corecte. E vorba de fapt de mai multe situatii destul de diferite: cele mai multe privesc corectarea unor erori indubitabile de ortografie, de punctuatie sau de gramatica; altele, omiterea unor informatii pe criterii non-lingvistice („locuiesc în cartierul Militari din Bucuresti“ devine „sunt din Bucuresti“; „Ma numesc Popescu

Georgeta, mi se spune Getuta“ se reduce la „Ma numesc Getuta“); în fine, se practica și reordonarea informațiilor pentru economie de spațiu. Mai interesant mi se pare felul în care textul final urmărește să producă sugestia oralității, a comunicării directe – în vreme ce textele de bază aplică adesea cu stângăcie procedeele specifice codului scris. Textul revizuit e mai fragmentat, conține mai multe propoziții scurte, ba chiar generalizează formele conjunctive și eliziunile acolo unde autorii scrisorilor, probabil din dorința de a se conforma unei tendințe a stilului „înalt“, le evita: „să o pot strânge în brate“ e rescris „s-o pot strânge-n brate“; în loc de „nu as fi scris“ apare „n-as fi scris“ etc. Revizia constă și în reorganizarea unui text dezarticulat „Au făcut tot posibilul să ne despartă iau bagat tot felul de tâmpeni ca sunt bolnavi sunt singuri nu au pe nimeni nu le ajunge pensia și culmea ca nu îi mai lasă apartamentul dacă nu renunța la mine da sunt niște absurdități dar sunt adevărate“, prin introducerea de conectori gramaticali și logici (*dar, căci, de aceea*). Se renunța la comentariul metadiscursiv tipic „Acum să spun povestea mea“; „Dar mai întâi să-mi fac o descriere“; „cam atât despre aspectul meu fizic“, la abrevierile scrisului („pt. el“ refăcut în „pentru el“); sunt explicitate informațiile subînțelese – „am făcut o încercare aflându-mă tot în situația asta“ – „fac o încercare de apropiere, aflându-mă într-o situație asemănătoare cu a dv. “. Până la urmă, modificările de limbaj aduc totuși chiar o modificare de ton, de atitudine; cred că lucrul se poate observa din comparația câtorva fragmente:

(text autentic:) „Oare îl va schimba armata, îi va baga puțin mintile în cap? “;

(text refăcut:) „Oare el se va schimba în armată? “;

(text autentic:) „Cu greu m-am decis să scriu suferința și singurătatea mea. Mai pe scurt mi se spune Elena, și am 48 de ani, pe care nici nui arăt. Sunt o femeie vaduvă din București“;

(text refăcut:) „Cu greu m-am decis să-ți scriu despre suferința și singurătatea mea. Sunt din București, mi se spune Elena și am 48 de ani pe care nu-i arăt, deși am avut o viață plină de neazuri. Sunt vaduvă. “

Alăturarea celor două versiuni ca și când ar fi cu adevărat echivalente e adesea tulburătoare, în măsura în care atestă un proces de transformare, asemănător retusării unei fotografii.

Experiment poetic

Volumul de poezie *Deadeva* (1998) al lui Caius Dobrescu e din categoria celor care oferă multe subiecte curiozității lingvistilor; cu riscul, aproape inevitabil, ca analizele să nu mai păstreze nimic din umorul textului. În cartea aceasta, în care aproape totul se petrece la nivelul codurilor ortografice, efectul estetic al experimentelor formale e cert: prin artificii inteligente, bazate pe surpriza, inventivitate, tensiune a raportului dintre formă și sens, se obțin reliefații, înstrăinarea, distanțarea ironică (permitând abordarea dezinvoltă a

unor teme „mari“). Merita însă observată chiar relevanța pur lingvistică pe care o are asemenea formula poetică: fie și pentru că ne face să repunem în discuție natura convenției ortografice, presiunea normei, să ne întrebăm care inovații sunt posibile în română și de ce, și mai ales unde se află limita de la care acestea devin un simplu joc manierist, incomprehensibil, gratuit. În volumul lui Caius Dobrescu strategiile formale mi se par câștigătoare prin varietate: transformările, devierile de la normă sunt atât de multe și de diferite, iar folosirea lor atât de liberă, încât spectacolul nu ajunge să plictisească.

Textul poetic pune în evidență caracterul conventional al ortografiei, posibilitatea altor moduri de transcriere: acestea îi conferă un aer străin, exotic, dar nu-i afectează prin nimic identitatea sonoră. Trăsături dintre cele mai specifice ale ortografiei românești se amestecă în permanență cu elemente din alte sisteme grafice, cu convenții din alte limbi: „bajetzii“, „oritsche“, „oritschine“, „ttschedeaza“ etc. Umlautul folosit pentru notarea diftongurilor este unul adaptat, a cărui valoare fonetică se recunoaște prin aproximare: „pălea“, „nu stii“, „pö ureke“. Frecvent – ca în unele transcrieri fonetice internaționale – litera *k* apare în loc de *c*: „okii“, „kestii“, „kiar“. Chiar grafiile cele mai mai străine nu deformează de fapt pronunția: „Asja cevfa“, „zvgneste“, „yinstalatii“, „yieu“. Jocul rebusist, pastrat în limite perfect suportabile, este ușor de descifrat, mai ales când transformă instrumentele gramaticale: „p“ (= pe), „d“ (= de), „k“ (= ca); rebusul apare în mod aleatoriu și în alte cuvinte: „pregatesTT“, „d c“; „prea rpd“, „desfund QVta“. Se recurge și la alte coduri ale scrisului – de pildă, la folosirea cifrelor – extinsă de la numeral la articol și cu efect umoristic amplificat prin apariția în interiorul unor cuvinte, expresii și locuțiuni: „are 1 mutra dubioasa“, „în2ite“, „desfund 1 laie“. Apar și abrevieri și simboluri tipice pentru textul scris – „ff aproape“, „+ ortsche pretz“, și mai ales convenții grafice moderne, internaționale, care intră în contrast cu conotațiile unor expresii tradiționale: „dor & jale“, „pur & simplu“, „k & cum“.

Surprinzătoare este ușurința cu care mesajul se poate reconstitui, în ciuda tuturor iregularităților, socante la prima vedere. Una din inovațiile cele mai frapante în raport cu tradiția scrisului românesc mi se pare a fi renunțarea la notarea vocalelor, unele cuvinte fiind indicate doar prin scheletul lor consonantic: „prfkt adaptata“. Adesea, vocala absentă este „î“, care rezultă oricum din citirea consoanei precedente (ceea ce ne reamintește de formula rebusistică): „cnd“, „tsnind“, „a tacut mlc“, „mncnd gndaci“ etc. Anumite tăieturi arbitrare (nemotivate lingvistic, prozodic) dau un aspect strănu lantului de cuvinte – „cascadede cioburi“, „nam afla tdect la sfârșit“, „argin tveki“, „lobuu rekii ei“. O altă caracteristică – folosirea destul de consecventă a literei „x“ pentru grupul „sc“ – apare ca o inversare comică, de tipul metatezei, sau ca o hipercorectitudine generalizată, pornită de la perechi de tipul „excursie“ – „escursie“: „sal iubeaxa“, „sa ne zdrobeaxa“, „sârbeaxo-tiganeaxa“, „sa vopsex“.

Ajungem astfel la o altă trăsătură lingvistică generală a poeziilor din volum: oralitatea. Majoritatea textelor realizează o transcriere foarte plauzibilă

a limbii vorbite – cu fenomenele ei tipice de fonetica sintactica: acomodari, asimilari, afereze, eliziuni. Indraznelile de transpunere grafica sunt fara precedent în literatura noastra (poate cu exceptia unor pasaje din proza lui Goma). Confruntate cu culegerile de texte transcrise pentru scopuri lingvistice, notatiile poetice se dovedesc foarte reusite, surprinzând transformari reale, tipice (precum explozia puternica a oclusivei intervocalice, simplificarea grupurilor consonantice finale, pierderea totala a lui *i* devocalizat s.a.): „ioppersonal“, „fappa riu“, „batânccu unghiile“, „nus cei în capu lor“, „fincca“, „numacca“, „crecca ud“, „îi simm chiar si mireasma“, „egzaccaa tunci“, „am statodrumu“, „va dat seama“. Nu lipsesc apocopele limbajului familiar modern: „azi d dimi“, „sa casa co mexicanca“, „cu priviri rata“, lungirea expresiva a sunetelor, realizarea orala a articolului („autobuzu“), contopirile grupurilor de cuvinte în fluxul vorbirii (în cazurile în care pauzele grafice nu au corespondent sonor): „Doamneajuta“, „cântantruna“. De acestea se leaga si renuntarea la cratima sau la apostrof; prin conotatia de tipica eroare scolara aceasta absenta apare ca una din cele mai violente transgresari ale regulilor: „leasteapta“, „prindel, strânel, dai cu pumnun cap“. Varietatea combinatiilor de procedee e vizibila chiar în secvente destul de scurte – „a dadde 2 baxulante“, „se miscan C D tot“, „Asa cam plecassam fosfericit“. Fanteziile transcrierilor grafice realizeaza o forma reusita de umor lingvistic.

Bancul în oralitate si în scris

Semiotica glumei e un domeniu dintre cele mai complexe; ireductibila la aspectul pur lingvistic, istorioara cu poanta încorporeaza factori psihologici si sociologici care îi determina receptarea. Teoria anecdotei este, inevitabil, plicticoasa si lipsita de umor; merita totusi sa fie semnalat un domeniu în care actualitatea ne ofera sansa de a asista la o metamorfoza – integrabila teoriei generale a semnelor.

În manifestarile de umor – care ne intereseaza aici mai ales sub aspectul lor lingvistic – s-au petrecut în perioada post-totalitara mutatii nu foarte spectaculoase, dar profunde, determinate în primul rând de o raspândire în mass-media, în special în presa, a comicului pe care înainte îl vehicula aproape în totalitate o oralitate de tip folcloric. Daca dupa 1989 nu au mai aparut prea multe bancuri noi, o cauza o constituie probabil si patrunderea ironiei si a umorului în paginile ziarelor si revistelor, în rubrici speciale si în afara lor (chiar daca în grade foarte diferite de realizare estetica). Fenomenul general, ale carui consecinte sunt foarte interesante si în plan lingvistic, este cel de trecere masiva de la oralitate la scris. Un semn firesc al acestui proces îl reprezinta preluarea functiilor anecdotei politice de catre caricatura.

Neesentiala poate, dar semnificativa pentru aceasta mutatie generala, este si consemnarea, spre utila conservare, a istorioarelor comice care s-au bucurat de o larga circulatie orala; în publicatiile curente au aparut dupa 1989 multe dintre anecdotele politice din perioada totalitara. Destul de rapid, ele si-au gasit

multiplicat rapid. Ele pot sa devina un prilej de reflectie: pentru ca ilustreaza dependenta umorului de o stare de tensiune si implicare subiectiva, de un risc si o opozitie în lipsa carora își pierde mult din actualitate si forta – si, adesea, pentru ca nemultumesc prin stângacia transpunerii textuale.

Între bancul de circulatie orala si „anecdota“ scrisa (termeni relativ specializati) exista înainte de 1989 o clara diferentiere tematica, anumite teme, în primul rând cea politica, aparținând exclusiv oralitatii. La rândul lor, subiectele inocente ale anecdotelor publicabile (copii, familie, defecte umane etc.) nu aveau mari sanse de patrundere în circuitul oral, astfel încât cele doua categorii de texte, în principiu similare ca structura, evoluau practic independent. E de aceea cu atât mai interesanta aparitia unei zone de tranzitie, prin transcrierea în scris a bancurilor. Regulile de textualizare care diferentiaza cele doua categorii tin mai ales de complexitatea performantei orale, care integreaza gestul, intonatia, pauza – si de necesitatea de a suplini, în scris, acest ansamblu de factori.

Tipul anecdotic bazat pe dialog si cu poanta lingvistica este cel mai putin afectat de trecerea dintr-un cod în celalalt. Nu tocmai fericite sunt, aici, abuzurile în transcrierea interjectiilor de tot felul si a unor fonetisme neliterare (regionale sau pur si simplu deformate – „dosarili“, „zonili“). Un proces continuu si de mare efect în codul oral (imitarea unui mod de pronuntare deviant) trebuie marcat în codul scris doar prin câteva semne, printr-un minimum de indicii – corelând, în plus, fonetica cu sintaxa si cu lexicul. Altfel, e dominanta impresia de stridentia, de cautare a efectelor facile. Intrând în regimul scris, bancul preia, fara a ajunge la academizare, normele si traditia literaturii scrise.

Mai precara este situatia celui tip de gluma în care alaturi de dialog apare povestirea, mult sustinuta în varianta orala de gest, de mimarea actiunii. Forma scrisa se departeaza în acest caz considerabil de cea orala, fie prin utilizarea unor conventii stilistice specifice (moduri si timpuri mai rar prezente în oralitate – perfectul conjunctiv si optativ, viitorul anterior, chiar gerunziul s.a.), fie prin *explicitari* funeste efectului comic. Deicticele sunt explicate în scris, ajungându-se uneori pâna la ratarea totala a unor poante. „Adica...“ dilueaza efectul de soc al oricarui contrast pe care se bazeaza comicul. O cale adoptata uneori este cea de reducere cât mai drastica a naratiunii si de tratare a ei în formula textului dramatic. Indicatiile de regie, de atitudine, ca în exemplul „– Buna dimineata, Soare (*precipitat*) “ sunt totusi o solutie stângace.

Cazurile inverse, de patrundere (sau revenire) a textului scris în oralitate sunt la fel de vulnerabile; e cunoscuta artificialitatea comportamentului lingvistic al unui recitator de anecdote învățate pe de rost din reviste si carti, inadecvarea produsa de pastrarea formei scrise, mult mai sarace în nuante si mai bogate în explicitari decât un gest sau un accent.

O ultima observatie, întrucâtva marginala, priveste protocolul de introducere a unei glume: în comunicarea orala, acesta nu e foarte variat si

ingenios (sunt câteva formule, cu variantele lor, după cum există și posibilitatea abordării brute, mizând pe o primă confuzie între real și literar și pe o spectaculoasă rasturnare ulterioară); sunt neinspirate, totuși, formulele „principiale” și mobilizatoare pe care o parte a presei le-a utilizat în acest scop, cu anii 1990-1991, ca titluri de rubrică: „Sa mai și râdem!”, „Haz de necaz”, „Sa privim lucrurile și cu puțin umor!” etc.

Între condițiile de bună funcționare a glumei se găsesc adărar, alături de păstrarea surprizei și a capacității subversive, o serie de reguli textuale specifice fiecăreia dintre ipostazele sale – scrisă și orală – și care se opun transpunerii automate dintr-un cod în celălalt.

Conversații electronice

În spațiile noi de comunicare, unele zone (mesajele prin poșta electronică, revistele umoristice sau colecțiile de bancuri în Internet) invită la o analiză lingvistică atentă a felului în care scrisul acceptă inovații de sursă orală; foarte interesante sunt, din acest punct de vedere, listele de discuții sau paginile în care „vizitatorilor” li se cer sugestii și comentarii. În genere, impresia dominantă pe care o creează „conversațiile” scrise, pe teme generale, e de banalitate; multe dintre mesaje sunt inutile, repetitive, neinteresante. Ele sunt totuși relevante din punct de vedere lingvistic, cel puțin în măsura în care atestă „în direct” limbajul tinerilor, stilul colocvial contemporan. Desigur, cei care comunică prin aceste mijloace reprezintă doar un segment relativ limitat al vorbitorilor, cu un nivel cultural destul de ridicat; unii se cunosc, mulți nu; unii revin; comentează obiectul în sine sau mesajele anterioare.

Invitația de a evalua fotografii (peisaje montane, în site-ul *Alpinet*) provoacă de pildă lungi serii de enunțuri care intra chiar în situații de dialog. Rezultatul aminteste, într-o anumită măsură, de tehnica folosită de Budai-Deleanu în notele de subsol la *Tiganiada*; la rândul său, aceasta amintea de modul în care însemnarile succesive de pe cartile vechi se transformau într-un dialog dintre cititori. Noutatea tehnica nu e niciodată atât de absolută încât să nu refacă și trasee tradiționale. Am urmărit cele 135 de „replici” ale comentariilor la o astfel de fotografie; conținutul lor – expresie a admirației – era în genere previzibil; tocmai actul de limbaj comun permitea totuși o comparație a mijloacelor lingvistice. Interpretarea trebuie să țină cont în asemenea cazuri de condițiile speciale ale dialogului scris, de faptul că fiecare dintre participanți poate citi replicile anterioare, se poate lăsa influențat de ele, e tentat să le repete inconștient sau să se diferențieze de ele, inovând.

Judecata pozitivă este exprimată în mesajele respective cu preferință prin adjectivele *superb* (21 de apariții) și *super* (15); am inclus în calcul și rarele lor folosiri adverbiale. Adjectivul invariabil *super* – „E *super* poza, îmi place” – e un adevărat cuvânt internațional, tipic pentru limbajul actual al tinerilor. S-ar putea chiar ca preferința pentru *superb* (în dauna altor adjective cu sens superlativ) să vină tocmai din asemanarea sa fonetică cu *super*. Celelalte

apreciative înregistrează mult mai puține apariții. Registrul familiar-argotic e bine reprezentat, prin *bestial* (3), *beton* (3), *adevarat* (2), *meserie* (2), *marfa* (1), *trasnet* (1). Familiaritatea devenită aproape standard se manifestă în *tare* (2), *tare de tot* (1), *cel mai tare* (4), *fain* (2). Ies în evidență englezismele – *cool*, *foarte cool*, *super cool*, *great*, sau inovațiile precum *megacolosal*. Cu una sau două apariții se înregistrează calificativele mai banale din punct de vedere stilistic: *bun*, *foarte bun*, *cel mai bun*; *mare*, *reusit*, *foarte reusit*, *excelent*, *de excepție*, *fantastic*, *magnific*, *deosebit*, *încântător*, *fenomenal*.

Mesajele, adesea semnate cu pseudonime glumete, dovedesc intenția de a transmite cât mai multe din semnalele afective ale oralității: intonația, accentul frastic, pauzele, ezitarile. Până la urmă, nu semnele conventionale și artificiale (fete schematice surâzătoare sau întristate: „;-), :- („) sunt soluția, ci tot divesitatea mijloacelor tradiționale, folosite însă în proporții și în combinații diferite: corespondenții recurg la mijloace grafice de subliniere, prin scrierea integrală a unor cuvinte cu majuscule (*BESTIALA!*), prin acumularea semnelor de exclamație („Incredibil !!!!!“) sau prin repetarea literelor („*superrrr*“). Cum repetarea se face la computer mai ușor decât în scrisul de mână sau la mașină, cantitatea devine impresionantă: *beton* apare scris cu 36 de *o*, *cool* cu 14 *c* etc. Apar destul de frecvent apostroful și alte moduri de a marca în scris pronunția, cu ritmul și cu modulațiile ei afective: „Până acu' am văzut Moldoveanu' numa' de jos în sus... “; „sar'na dom' pilot! “; „probabil era geamu' murdar“, „tre' sa recunosti“; „nu mai faceți misto, ca nu ie frumos!; „Aceasta poza este foarte dulce! “; „de fapt, în cazul în care mai ieșea, ce ieșea și ce vrea iel? “. Între semnele evocatoare ale oralității trebuie amintite punctele de suspensie („Nu... nu se poate... e prea mult pentru mine... deja a zburat pe“ desktop“), uzul vocativelor – „super, *OMULE*“, „meserie, *frate!* “, „BRAVO *MAESTRE!*“, „Multumesc, *amice*... “; „meriti o bere, *batrâne!* “ și al interjecției: „*Uau*“, „*Oau*“. Rezultă, până la urmă, un dialog destul de autentic, în fireasca descendență caragialiană: „Cine-i asta, frate?! “ – „Ba Ducule, da' ai la comentarii...!!! “ – „Ce-am mai râs... “ – „Mersi fain ! “.

Conversația (agregabilă) și stridentele

De la romanele lui Bolintineanu și până la proza cea mai nouă, dialogul „de salon“, conversația de un nivel intelectual mediu, ca fapt social diferit de comunicarea pur utilitară și de discursul teoretic mascat, reprezintă un punct slab al multor texte românești, o zonă de scaderi estetice și o posibilă sursă de disonanță. Situația literară nu este, în acest caz, decât reflexul realității sociolingvistice, al unei stări de fapt: precaritatea stilistică a unui registru, încă neconstituit ca atare, al conversației simple și elegante. Performanțele individuale nu contrazic regula. Dialogurile prozei reușesc cel mai bine plasându-se la extreme, construindu-se fie în limbajul popular, familiar și argotic – fie în cel neologic, hiper-teoretic, cu variante mai mult sau mai puțin artificiale, de la discursul filosofic la cel oficial, politico-administrativ.

(Din acest punct de vedere se pot înregistra surprinzătoare asemanări între prozele proletcultiste și cele intelectualiste.) Destul de clar constituite, cele două mari tipuri de registre stilistice lasă loc, între ele, nu atât unei a treia variante – autonome, individualizate – cât unor hibrizi. Pornind de la mai vechi idei ale lui Duiliu Zamfirescu, despre „trebuința caracteristică literaturii române de a da glas serios și modern burghezimii cultivate“, Paul Zarifopol scria, ironic, că „e necuviincios a banui că în limba noastră nu s-ar putea spune frumos orice“ – și că totuși nu a fost cu adevărat găsit „un stil emoțional“ care să umple golul dintre exprimarea într-o limbă străină și sudalma populară (*Despre vorbele de dragoste*, în Zarifopol 1971, II: 422-427). Poate că nu e exagerat a spune că locul gol nu a fost completat nici până azi.

Stilul dialogurilor lui Bolintineanu poate fi ilustrat de exemplul următor: „– Georges – zise Elescu – banuiala ce aveam vii să o întaresti cu aceste vorbe! Ele meditează o lovitură (...). – Să ne preparăm a le demasca“ (*Elena*, în Bolintineanu II: 176). și Pentru acest text și pentru mulți alți autori de mai târziu e valabil reproșul pe care Calinescu i-l face lui Slavici: „Când însă nazuiește a da eroilor finetă sufletești de oră, complicații culturale, tonul apare cu desăvârșire fals și didactic“ (1982: 513). Dincolo de reușite parțiale sau totale ale unor mari prozatori interbelici, nu poți să nu observi că partea cea mai rezistentă a dialogurilor prozei contemporane e scrisă în limbaj familiar, uneori cu elemente argotice sau vulgare, nu însă în stilul neutru al conversației..

Dialogurile vieții contemporane nu sunt mai puțin demne de interes decât cele ale literaturii; contextul social al anilor din urmă a oferit mai ales două tipuri de situații de comunicare: cea oficială sau profesională, în care un limbaj sau altul este preluat ca atare, învățat și apoi aplicat cu usurință, și cea familială, în care limbajul e folosit într-un mod mai relaxat, cu constrângeri minime, având un număr destul de mic de elemente lexicale și unul mare de mijloace expresive suplimentare. Sunt numeroase cazuri în care vorbitorul, pus într-o situație de comunicare inedită, recurge automat la unul sau altul dintre codurile pe care le cunoaște mai bine, adesea combinându-le într-un mod mai mult sau mai puțin strident; de aici abundenta clișeele oficiale într-o conversație care se vrea liberă și degajată, dar al cărei cadru depășește spațiul vorbirii familiare.

Dacă în perioada cenzurii totalitare această zonă de goluri și tranziții era mai puțin vizibilă, ea e ulterior adusă în prim plan de o parte a mijloacelor de comunicare în masă, acelea cărora ar trebui să le revină firesc rolul de a întreține un dialog simplu și clar, de idei – dar nu neapărat de teoretizări ultra-abstracte. Exact acel dialog pe care lumea l-ar putea continua pe strada fără a crea o situație artificială și fără a-l confunda cu limbajul strazii. Un anumit grad de neutralitate ar trebui să caracterizeze acest registru de limbaj, care să nu-și dezvăluie sursele și modelele. Ca acest loc al echilibrului, etalon

al limbii literare, e greu de gasit, o dovedesc destule texte hibride ale presei: între stilul teoretizant, intens neologic (cel mai frecvent folosit) și cel desavârșit argotic și ludic (practic absent, deocamdata) apar combinațiile (bine cunoscute) de neologisme și neosisme – sau acelea, parca mai noi, dintre neologisme și formele de limbaj familiar : „N-am fi tot batut din pinteni – și numai noi stim câtă energie și osârdie am cheltuit ! – să croim acest incisiv mini-jurnal (...) dacă evantaiul problematic diurn nu și-ar... tipa afisarea în coloane mereu deschise adevărului și faptului major exteriorizat frust“ (*OP* 1, 1990, p. 1). Să așteptăm asadar constituirea unui limbaj al conversației – care să fie, poate, și unul al presei.

PERIODICE*, SIGLE SI ABREVIERI

AC	=	<i>Academia Catavencu</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1991
ACiv	=	<i>Alianta Civica</i> , cotidian (ulterior saptamânal), Bucuresti, anul I: 1991
Acum	=	<i>Acum</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1991
Adevarul	=	<i>Adevarul</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1989
ALR I	=	Sever Pop, <i>Atlasul lingvistic român</i> . Partea I, vol. I, Cluj, Muzeul limbii române, 1938; vol. II, Sibiu - Leipzig, Muzeul limbii române – O. Harrassowitz, 1942.
Anunt	=	<i>Anunt de la A la Z</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
AP	=	<i>Armata poporului</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1989
AREL	=	<i>Aici Radio Europa Libera</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1991
AT	=	<i>Anuntul telefonic</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
Atlas	=	<i>Atlas. Clujul liber</i> , saptamânal, Cluj-Napoca, anul I: 1989
AUB-LLR	=	<i>Analele Universitatii Bucuresti. Limba si literatura româna</i> , Bucuresti, anul I: 1952
AUT	=	<i>Analele Universitatii Timisoara</i> . Seria stiinte filologice, Timisoara, anul I: 1963
Azi	=	<i>Azi</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1990
Baricada	=	<i>Baricada</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
BPh	=	<i>Buletinul Institutului de Filologie Româna "Al. Philippide"</i> , Iasi, anul I: 1934
BL	=	<i>Bulletin linguistique</i> , Bucuresti, anul I: 1933
Bursa	=	<i>Bursa</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
Capital	=	<i>Capital</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1992
Capitala	=	<i>Capitala</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 2000
CAS	=	<i>Cartea Alba a Securitatii. Istorii literare si artistice 1969-1989</i> (coord.: Mihai Pelin), Bucuresti, Editura Presa Româneasca, 1996.
Catavencu	=	<i>Catavencu</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
Ceausescu	=	<i>Ceausescu</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1991
CI	=	<i>Catavencu International</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
Cinema	=	<i>Cinema</i> , lunar, Bucuresti, anul I: 1962
CL	=	<i>Cercetari de lingvistica</i> , Cluj, anul I: 1956
CLit	=	<i>Convorbiri literare</i> , saptamânal, Iasi, anul I: 1967
CN	=	<i>Curierul national</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1990

<i>Contrapunct</i>	= <i>Contrapunct</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
<i>Cotidianul</i>	= <i>Cotidianul</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1991
<i>Curentul</i>	= <i>Curentul</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1997
<i>Cutezatorii</i>	= <i>Cutezatorii</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1967
<i>Cuvântul</i>	= <i>Cuvântul</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
DA	= <i>Dictionarul limbii române</i> , tomurile I si II (literele A-C, D-de, F-J, L-lojnita), Bucuresti, Librariile Socec & Comp. si C. Sfetea; Universul, 1907-1949.
DCR	= Florica Dimitrescu, <i>Dictionar de cuvinte recente</i> , Bucuresti, Albatros, 1982.
DCR2	= Florica Dimitrescu, <i>Dictionar de cuvinte recente</i> , editia a doua, Bucuresti, Editura Logos, 1997.
DEL	= Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Wojcicki, <i>Dictionar de expresii si locutiuni ale limbii române</i> , Bucuresti, Albatros, 1985.
DELR	= <i>Dictionar de expresii si locutiuni românești</i> (coord.: Alexandru Dobrescu), Iasi - Chisinau, Mydo Center - Litera, 1997.
De Mauro	= <i>De Mauro. Il dizionario della lingua italiana</i> (coord.: Tullio De Mauro), Milano, Paravia, 2000.
DER	= Alejandro Cioranescu, <i>Diccionario Etimológico Rumano</i> , Tenerife – Madrid, Universidad de La Laguna, Biblioteca Filológica - Gredos, 1958-1966.
Desant '83	= <i>Desant '83. Antologie de proza scurta scrisa de autori tineri</i> , Bucuresti, Cartea Româneasca, 1983.
DEX (1975, 1996)**	= <i>Dictionarul explicativ al limbii române</i> (coord.: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche), Bucuresti, Editura Academiei, 1975; (coord.: Ion Coteanu, Lucretia Mares), Bucuresti, Univers Enciclopedic, 1996.
DEX-S	= <i>Supliment la Dictionarul explicativ al limbii române</i> (coord.: Ion Coteanu, Ion Danaila, Nicoleta Tiugan), Bucuresti, Editura Academiei, 1988.
<i>Dilema</i>	= <i>Dilema</i> , saptamânal, anul I: 1993
<i>Dimineata</i>	= <i>Dimineata</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1990
DÎRS XVI	= <i>Documente si însemnari românești din secolul al XVI-lea</i> , text stabilit si indice de Gh. Chivu, M. Georgescu, M. Ionita, Al. Mares, Al. Roman-Moraru, introducere de Al. Mares, Bucuresti, Editura Academiei, 1979.
DLR	= <i>Dictionarul limbii române</i> , serie noua, tomurile VI-XIV (literele M-T, V-veni, Z), Bucuresti, Editura Academiei, 1965-2000.
DLRC	= <i>Dictionarul limbii române literare contemporane</i> , I-IV, Bucuresti, Editura Academiei, 1955-1957.
DLRM	= <i>Dictionarul limbii române moderne</i> (coord.: D. Macrea), Bucuresti, Editura Academiei, 1958.
DN3	= Florin Marcu, Constant Maneca, <i>Dictionar de neologisme</i> , ed. a III-a, Bucuresti, Editura Academiei, 1978.
<i>Doina</i>	= <i>Doina</i> , lunar, Râmnicu Sarat, anul I: 1990
DOOM	= <i>Dictionarul ortografic, ortoepic si morfologic al limbii române</i> ,

	Bucuresti, Editura Academiei, 1982.
DR	= <i>Dacoromania</i> , Cluj, anul I: 1921
Dracula	= <i>Dracula</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1994
Dreptatea	= <i>Dreptatea</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1990
DSR	= Luiza Seche, Mircea Seche, <i>Dictionarul de sinonime al limbii române</i> , Bucuresti, Editura Academiei, 1982.
ELIR	= <i>Enciclopedia limbilor romanice</i> (coord.: Marius Sala), Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1989.
EM	= <i>Expres Magazin</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
ExM	= <i>Exclusiv Magazin</i> , saptamânal (supliment al ziarului "Adevarul"), Bucuresti, anul I: 1994
Expres	= <i>Expres</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
EZ	= <i>Evenimentul zilei</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1992
Facla	= <i>Facla</i> , saptamânal, Bucuresti, serie noua, anul I: 1990
FAs	= <i>Formula As</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1991
Femeia	= <i>Femeia</i> , lunar, Bucuresti, anul I: 1948
Flacara	= <i>Flacara</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1911
FM	= Baiesu, Gr. Botezatu s.a., <i>Folclor din Maramures</i> , Chisinau, 1991.
FMd I	= <i>Folclor din Moldova</i> , I, texte culese de Mihai Costachescu, ed. de G. Ivanescu si V. Serban, Bucuresti, EPL, 1969.
FR	= <i>Fraierul român</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1991
GB	= <i>Glasul Bisericii</i> , Bucuresti, anul I: 1942
GBr	= <i>Glasul Brasovului</i> , Brasov, anul I: 1990
GD	= <i>Gazeta de duminica</i> , bilunar, Alexandria, anul I: 1990
GE	= <i>Gazeta de Est</i> , saptamânal, Vaslui, anul I: 1990
Grand Robert	= <i>Le Grand Robert de la langue française</i> , II- \rightarrow me éd., Paris, 1985.
GS	= <i>Gazeta sporturilor</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1989
GV	= <i>Gazeta de Vest</i> , saptamânal, Timisoara, anul I: 1990
Infractorul	= <i>Infractorul</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1991
JN	= <i>Jurnalul National</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1993
Lexis	= <i>Lexis. Larousse de la langue française</i> , Paris, Larousse, 1977.
LF	= <i>Lumea femeilor</i> , lunar, Bucuresti, anul I: 1996
Libertatea	= <i>Libertatea</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1990
Literatorul	= <i>Literatorul</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1991
Littre	= Littré, <i>Dictionnaire de la langue française</i> , Paris, Gallimard – Hachette, 1957
LL	= <i>Limba si literatura</i> , Bucuresti, anul I: 1956
LLR	= <i>Limba si literatura româna</i> , Bucuresti, anul I: 1972
LR	= <i>Limba româna</i> , Bucuresti, anul I: 1952
Luceafarul	= <i>Luceafarul</i> , saptamânal, Bucuresti, serie noua, anul I: 1990
Magazin	= <i>Magazin</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1958
MC	= <i>Monitorul de Cluj</i> , Cluj-Napoca, anul I: 1998
MDE	= <i>Mic dictionar enciclopedic</i> , ed. a II-a, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1978.
Meridian	= <i>Meridian</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1992

<i>MO</i>	= <i>Monitorul oficial al României</i> , Partea I, Bucuresti, anul I: 1990
Monitorul	= <i>Monitorul</i> , cotidian, Iasi, anul I: 1991
<i>MMP</i>	= <i>Magazin de mica publicitate</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
<i>National</i>	= <i>National</i> , cotidian, Bucuresti, anul I : 1997
<i>OP</i>	= <i>Opinia publica</i> , Sibiu, anul I: 1990
<i>Ora</i>	= <i>Ora</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1992
<i>OS</i>	= <i>Opinia studenteasca</i> , saptamânal, Iasi, anul I: 1974
Oxford	= <i>The Oxford English Dictionary</i> , II ed., Oxford, Clarendon Press, 1989.
<i>Penalty</i>	= <i>Penalty</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
Petit Robert	= <i>Le Petit Robert, 1. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française</i> , Paris, Le Robert, 1991.
<i>Phoenix</i>	= <i>Phoenix</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
<i>PR</i>	= <i>Politia româna</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
R a n d o m	= <i>The Random House Dictionary of the English Language</i> , College Edition (Laurence Urdang, Stuart Berg Flexner, eds.), New York, Random House, 1968.
<i>RRL</i>	= <i>Revue roumaine de linguistique</i> , Bucuresti, anul I: 1956
<i>RL</i>	= <i>România libera</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1943; serie noua [anul I: 1989]
<i>RLit</i>	= <i>România literara</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1968
<i>RM</i>	= <i>România Mare</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
<i>Românul</i>	= <i>Românul</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
<i>SB</i>	= <i>Scrisori catre Ion Bianu</i> , ed. Marieta Croicu si Petre Croicu, vol. I-V, Bucuresti, Minerva, 1974-1980
<i>SC</i>	= <i>Spionaj-Contraspionaj</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
Scriban	= August Scriban, <i>Dictionaru limbii românești</i> , Iasi, "Presa buna", 1939.
<i>Scânteia</i>	= <i>Scânteia</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1931
<i>SCL</i>	= <i>Studii si cercetari lingvistice</i> , Bucuresti, anul I: 1950
<i>SI</i>	= <i>Sportul ilustrat</i> , lunar, Bucuresti, anul I: 1989
<i>SLAST</i>	= <i>Supliment literar-artistic – Scânteia tineretului</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1981
<i>SMFC</i>	= <i>Studii si materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba româna</i> , vol. I-VI, Bucuresti, Editura Academiei, 1959-1972.
<i>Strada</i>	= <i>Strada</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
<i>StrS</i>	= <i>Strict secret</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
<i>TF</i>	= <i>Timpul femeilor</i> , lunar, Bucuresti, anul I: 1992
<i>Timisoara</i>	= <i>Timisoara</i> , cotidian, Timisoara, anul I: 1990
<i>Timpul</i>	= <i>Timpul</i> , saptamânal, Iasi, anul I: 1990
<i>Tinerama</i>	= <i>Tinerama</i> , saptamânal, Bucuresti, anul I: 1990
Tiktin	= Tiktin, <i>Rumänisch-deutsches Wörterbuch</i> , I-III, Bukarest, Staatsdruckerei, 1903-1924.
Tiktin2	= Tiktin, <i>Rumänisch-deutsches Wörterbuch</i> , I-III, 2., überarbeite und ergänzte Auflage von Paul Miron, Wiesbaden, Otto Harrassowitz,

	1986-1989.
<i>TL</i>	= <i>Tineretul liber</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1989
<i>TLSLA</i>	= <i>Tineretul liber - Supliment literar-artistic</i> , Bucuresti, anul I: 1989
<i>UC</i>	= <i>Ultimul cuvânt</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1994
<i>Universul</i>	= <i>Universul</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1884
<i>Viitorul</i>	= <i>Viitorul</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1990
<i>VL</i>	= <i>Viata libera</i> , cotidian, Galati, anul I: 1990
<i>Vineri</i>	= <i>Vineri</i> , lunar, supliment al săptămânalului <i>Dilema</i> , Bucuresti, anul I: 1997
<i>VIP</i>	= <i>VIP</i> , săptămânal, Bucuresti, anul I: 1992
<i>Vlasia</i>	= <i>Vlasia</i> , săptămânal, Buftea, anul I: 1990
<i>VoRom</i>	= <i>Vocea României</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1993
<i>VOR</i>	= <i>Vestitorul ortodoxiei românești</i> , bilunar, Bucuresti, anul I: 1989
<i>Vremea</i>	= <i>Vremea</i> , săptămânal, Bucuresti, anul I: 1990
<i>Week-end</i>	= <i>Week-end</i> , supliment al ziarului <i>Tineretul Liber</i> , Bucuresti, anul I: 1990
<i>Zig-zag</i>	= <i>Zig-zag Magazin</i> , săptămânal, Bucuresti, anul I: 1990
<i>Zingarelli</i>	= Nicola Zingarelli, <i>Il nuovo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana</i> , a cura di Miro Dogliotti, Luigi Rosiello, XII ed., Bologna, Zanichelli, 1995.
<i>Ziua</i>	= <i>Ziua</i> , cotidian, Bucuresti, anul I: 1994
22	= săptămânal, Bucuresti, anul I: 1990

Indice de autori

Adamesteanu, Gabriela 219
Agârbiceanu, Ion 260
Agopian, Stefan 244
Albu, Mihaela 139
Alecsandri, Vasile 14, 209, 229, 242
Alvarez-Caccamo, Celso 191
Antohei, Sorin 197
Arghezi, Tudor 68, 171, 202
Arion, George 202, 208, 247, 259
Armeanu, C. 200, 217
Astalos, George 194, 202
Avasilcai, Mihai 202-203, 207, 217, 223, 260
Avram, Mioara 114, 237, 239, 240, 242, 245, 280

Bacalbasa, A. 246
Balaban, Stefan 200
Bally, Charles 41
Ban, Marcel Teodor 87-88, 89
Barbu, Eugen 199, 259
Barcianu, Sava 208
Baronzi, G. 194, 196, 201, 203-204, 268
Badescu, Laura 161
Balteanu, Valeriu 103
Banciulescu, Victor 123
Benveniste, Émile 41
Bianu, Ion 186
Blaga, Lucian 171
Bogdan-Dascalu, Doina 9, 130
Bogza, Geo 58
Boia, Lucian 10
Bolintineanu, D. 288
Bot, Ioana 70
Bote, Lidia 224
Branco, Adelino 140, 142
Braescu, Ion 277
Bratescu-Voinesti, I.-Al. 242
Brâncus, Grigore 139
Breban, Nicolae 179
Bria, Ion 161
Budai-Deleanu, Ion 286

Bulgar, Gheorghe 130
Bunget, Ileana 139
Byck, Jacques 227, 247, 251

Camilar, Eusebiu 250
Cantemir, Dimitrie 176-177
Caracostea, Dumitru 229
Caragiale, Ion Luca 14, 36, 40, 68, 69-70, 77, 78, 146, 174, 179, 180-181, 184, 209, 212, 213-214, 217, 236, 243-244, 246, 269, 274, 277
Caragiu Marioteanu, Matilda 139
Cassian, Nina 248
Cazacu, Boris 139, 211
Calinescu, G. 69, 238, 288
Cartarescu, Mircea 74, 172
Charaudeau, Patrick 13, 31
Chelaru, Valentin Gr. 200
Chertitie, Ioan 202, 259
Chivu, Gheorghe 161
Ciocârlie, Corina 91
Claymoor, v. Vacarescu, Misu
Cocea, N.D. 246
Coman, Mihai 9, 108
Contras, Eugenia 265
Coresi 169, 227
Cosmin, Smaranda 219
Costachescu, Mihai 189
Costin, Miron 32, 46
Cosbuc, George 68, 72, 74, 175
Cota, V. 197, 204, 208, 215, 253
Coteanu, Ion 8, 161
Crasoveanu, D. 114
Craciun, Gheorghe 170
Creanga, Ion 46, 168, 209, 227, 243, 245, 267-268, 269, 273
Creta, Zorela 228
Crivat-Vasile, Adolf 284
Crohmalniceanu, Ov. S. 284
Croitoru-Bobârnice, Nina 90, 200, 207, 215, 216, 229, 251
Crystal, David 161
Cusnarencu, G. 247, 259

Dardano, Maurizio 12
Dascalu, Crisu 9
Dauzat, Albert 195
Davy, Derek 161
Dâncu, Vasile Sebastian 108
Delarascrucci, Oltea 139

Delavrancea, Barbu 211
Deleanu, Marcu Mihail 161
De Mauro, Tullio 241
Demetriade, Mircea 224
Densusianu, Ovid 103
Dimitrescu, Florica 91, 144, 231
Dimov, Leonid 173
Dinescu, Mircea 37-38
Dingwall, Silvia 191
Dobrescu, Al. V. 196, 211
Dobrescu, Caius 282-284
Dragos, G. M. 200
Drimba, Vladimir 74, 229
Du Marsais, César Chesneau 60
Dumitrescu, Dan 200
Dumitriu, Dana 208, 228
Dupriez, Bernard 21

Eminescu, Mihai 66, 68, 70-73, 188

Fartais, Gh. 210
Filimon, Nicolae 167
Florea-Rariste 200, 211
Foarta, Serban 9, 171-172, 173
Frosin, Constantin 200
Funeriu, I. 171

Galaction, Gala 250
Gane, N. 242
Georgescu, Paul 179
Gherman, Haritina 140-141
Ghetie, Ion 7, 8
Goga, Octavian 186
Goma, Paul 174-176, 207, 230, 262, 284
Gorovei, Artur 103
Granser, Theodor 194, 204, 205, 236
Gaur, Alexandru 10, 74, 114, 198, 200, 212, 214, 226, 233, 234, 239, 265, 269, 273, 280
Gregori, Ilina 284
Grosan, Ioan 179, 196
Groza, Liviu 20
Gutu Romalo, Valeria 10, 123, 239

Hangiu, Ion 24
Haret, Spiru 187
Harmis, Daniil 31
Hasdeu, Bogdan Petriceicu 187, 269

Heliade Radulescu 74, 143, 184

Hilaire Chantal 107

Hoek, Leo T. 12

Iliescu, Nicolae 247, 259

Ionescu, Adriana 139

Ionescu, Andrei 213

Ionescu-Mocanu, Angela 140, 142

Jordan, Iorgu 10, 41, 187, 194, 204, 211, 213, 214, 215, 217, 228, 229, 237, 239, 240, 243, 251, 269

Iorga, Nicolae 187

Irimia, Dumitru 8, 10, 130

Ispirescu, Petre 187, 238, 258, 260

Istodor, Eugen 83

Ivasiuc, Alexandru 179

Ivanescu, G. 198

Jacquier, Henri 243

Jakobson, Roman 119

Jarník, Jan Urban 186, 187

Johnson, Mark 124, 125

Juilland, Alphonse 194, 197

Kalinderu, Ion 187

Kapferer, Jean-Nöel 76

Kirileanu, G.T. 187

Kleiber, Georges 16

Knoblauch, Hubert 191

Kogalniceanu, Mihail 187

Lacea, Constantin 186, 187

Lakoff, George 124, 125

Lazarescu, Adriana 140-142

Lazarescu, Ioan 200

Lefter, Ion Bogdan 170

Liiceanu, Aurora 114

Lovinescu, Horia 246

Luca, Nicolae 200

Lupu, Coman 198, 200

Lüder, Elsa 246;

Macedonski, Alexandru 224

Mackintosh, Kristen 89

Magheru, George 173-174

Maiorescu, Titu 121

Mancas, Mihaela 244

Manoliu-Manea, Maria 19
Marian, Simion Florea 187
Martin Soskice, J. 161
Meyer, Ingrid 89
Miclea, Cristian 87-88, 89
Miclea, Manuel 87-88, 89
Mirestean, Alin-Tavi 87-88, 89
Moise, Ion 198, 200, 230, 253
Moldovan, Dragos 176
Moldovanu, I.M. 186
Moroianu, G. 187
Mugur, Florin 74
Munteanu, Dan 142

Neculce, Ion 215
Negrici, Eugen 92
Negruzzi, Costache 184
Negruzzi, Iacob 242
Net, Mariana 68
Niculescu, Alexandru 10, 130, 198
Niculescu Grasso, Dana Maria 285
Nimara, Stefan 200
Noica, Constantin 239

Oancea, Ileana 176
Olareanu, Costache 230
Olsen, Hedvig 239
Orasanu, N.I. 194, 196, 201, 206

Pamfile, T. 248, 270
Pana Dindelegan, Gabriela 231, 236, 238, 269
Pann, Anton 74, 150
Papadima, Ovidiu 270
Papilian, Victor 257
Pasca, Stefan 200
Pârlog, Hortensia 91, 95, 234
Pârvulescu, Ioana 178
Petre, Mihai 198, 200, 253, 256
Petrescu, Camil 238
Petrescu, Cezar 179, 211, 238, 248
Petrescu, Ioana Em. 70
Petrescu, Radu 179
Pietreanu, Marica 226, 269
Pop, Liana 139
Pop, Mihai 204
Popa, Ioan 134

Popa, Marian 179
Popescu, Cristian Florin 9
Popescu, Ion 139
Popescu, Dumitru Radu 179
Popovici, Titus 238
Popovici, Victoria 91
Preda, Sorin 208, 210, 233-234, 253, 256
Purdelea-Sitaru, Otilia 130
Puscariu, Sextil 104, 144, 178, 236, 249, 250, 252, 273

Raduica, Georgeta 24
Raduica, Nicolin 24
Radulescu, Neagu 211
Roceric, Alexandra 197
Rosetti, Alexandru 103
Roventa Frumusani, Daniela 10

Sadoveanu, Mihail 58, 188
Sandfeld, Kr. 239
Saramandu, Manuela 139
Savin, Emilia 139
Salcudeanu, Petre 179
Sântimbreanu, Mircea 202
Schøller, Erling 197
Scriban, August 214, 280
Seche, Mircea 123
Serghi, Cella 179
Sfîrlea, Lidia 161
Slave, Elena 125
Slavici, Ion 288
Sorescu, Marin 37, 150
Spiridon, Monica 170
Spitzer, Leo 189, 208, 229, 243
Stati, Sorin 58
Stanescu, Nichita 150, 202
Steinhardt, Nicolae 162, 164-166, 170
Stoian, Ion M. 161, 169, 170
Stoichitoiu Ichim, Adriana 108, 130
Straje, Mihail 40
Stratan, Ion 174
Szabo, Lucian Vasile 9

Saineanu, Lazar 214-215
Sora, Mihai 176-177
Stefanescu, Alex. 37
Suteu, Flora 169

Tandin, Traian 200, 207, 215, 217, 225, 228
Teodorescu, G. Dem. 270
Teodoreanu, Ionel 178, 246
Tiktin, H. 208, 214-215
Titel, Sorin 179
Thom, Françoise 42, 197
Tocilescu, Grigore G. 270
Tohaneanu, Gh. I. 245, 268, 269
Todoran, Romulus 196, 198, 204
Toma, Mircea 38

Tapu, Christea N. 270

Vasconcelos, W.W. 189
Vasiliu, Emanuel 143
Vasiliu, Al. 200, 212, 217
Vacarescu, Misu (Claymoor) 78
Vianu, Tudor 41
Viciu, Alexiu 212
Virgil, A. 140, 142
Vlahuta, Alexandru 68, 73, 208, 242, 248
Vlasie, Mihai 169
Voina, D. 181
Volceanov, Anca 90, 200, 229, 251, 257, 262
Volceanov, George 90, 200, 229, 251, 257, 262

Wells, Rulon 12
Wittgenstein, L. 8

Zafiu, Rodica 236
Zamfirescu, Duiliu 288
Zanne, Iuliu 258
Zarifopol, Paul 184, 288

Indice de cuvinte, afixe si îmbinari

-a 47; a(aa)h(h)! 154; abil 209; abilitate 95; abominabil 43; abureala 208; (a) abuza 36; academie 206; (engl.) *access* 88; (a) accesa 88, 89; accesibil 113; Acciduzzu 39; -ache 230; (a) achizitiona 206; act 126; activ 133; (a) activa 125; activitate 163; acum 117-118; A. din Dorna 40; (engl.) *adapter* 88; adaptor 88; adevarat 287; (a) adeveri 163; ADI 257; (fr.) *à discrétion* 235; (a) adresa 185; adresare 88; Adrian Silviu 40; (a) aduce la vopsea 52; afluire 135; agentul de circulatie 136; Ahasverus 40; ajutor de bagator de seama 263; Alarghir 40; à la sme 208; Alaur 40; Albion 128; alb-rosii 128; album 206; alb-vanilie 158; alb-visiniu 128; Alcibiade 39; alde 165; al dumitale 187; al dv. 187; Alec 254; Alecsandru Catu 39; Alecu de la Tutova 40; Alex 254; Alexandru Katz 39; al n-lea 240-241; alt 119; al tau 187; altfel 119; Alt Nelutu 39; (a) alunga 103; amar 247; amar (de...) 227; amarnic 227; amarastean 226- 228; amarât 227; (a) amarî 227; amarunchii 175; Ambidextru D. Speratu 40; AMR 256, 257; -an 225-226; a n-a 240; Ana 105; Ana-Maria 104-105; anchior 159; Aneofita 179; (a) anexa 206; Anghel 179; Anonimus 39; Anrod 40; (engl.) *answering machine* 191; (a) anticari 206; antica si de demult 266, 267; Antologia 179; anturaj 133; anulat 138; aparat 133; (a) apela 88; (fr.) *à perfection* 235; apevist 256; (a) aplica 96, 112; aplicant 96; apoteoza 162; (engl.) *applicant* 96; (engl.) *apply* 96; aprindere 126; aptitudini 95; APV 256; -ar 224, 225; (a) arata muschii 224; Arcasa 97; (a) arde 205; Arghir Calus 40; arhiepiscop 163; arhitectura 89; ariergarda 126; ar(r)gh! 154; (a) articula 206; artagos 228; (sa) arzalarfoculeasca 175; as 253; asamblor 88; asasinat 42; (a) asigura 12; asistent 253; Aspida 39; (engl.) *assembler* 88; asta 237; asupra 234; asadar si prin urmare 267; asa vrea muschii (lui) 205, 223-224; (a) aseza 232; asezare fisier 88; (a) astepta la potecuta 51; Atena 105; (a) attentiona 125; (fr.) *à tout hasard* 235; Atintis 179; au! 154; (fr.) *au hasard* 235; (fr.) *au pas* 235; autobuz 55; autostereoradiocasetofon 94; au(u)gh(hh) 154; au(u)h! 154; avantajos 13; (a) avea 232, 265; (a) avea învoire de la maiorul Gardescu 230; (a) avea pile 210; averse de ploaie 145; avertiza 18; avion 196; (fr.) *avoir du muscle* 224; Azazel 39; (it.) *azzurro* 85, 129

babacra 175; babestie 175; babjecta 175; bac 252, 253; Baciul 128; bagheta 126; balaur 57; balon 128; banc 212; bancari 128; Ban' D' Ban 252; banda desenata 151; (fr.) *bande dessinée* 151; barosan 196, 226; Basarabeanu' 51; base-ball 34; baston scufundat 196; basca 112; bascaliu 212; basca 213; basta 213; (a) bate 112-113, 246; (a) bate joc 33; (a) bate toaca 207; (a) bate toba 207; (a) batjocori 32, 33; badaran 226; badaranos 228; (a) бага 232, 238; (a-si) бага coada 274; (a) бага cornu-n perna 205; (a) бага în fizic 201; (a) бага la burduf 205; (a) бага la tartacuta 205; (a) бага material 128; (a) бага o pila 210, 211; (a) бага texte 206; baiat de baiat 208, 251, 252; baietas 151; baietas de cartier 220; baiat de cartier 151, 220-221; baietan 226; barbat 23; barbos 228; (a) bascali 212; bascalie 212-213; bascalios 213, 228; (a) bascalui 213; bascaluire 213; Bastinas 39; bataios 228; batrânatusa junepoatei 175; BD 151; (a) bea

246; Beatris 105; beat tun 216; bedefil 151; benga 228; bengos 208, 228, 229; Benone 39; benzina 55; berbec de berbec 252; Bergson 97; bestial 287; bestie 43; (a) besteli 213; beton 219, 287; betivan 226; biblioteca 89; bidiviu 196; biet 43; bilaitor 206; binecuvântat 162; bine de bine 251; bistari 211; blatescu 229, 230; blegos 228; bleu-gheata 158; (engl.) *blue jeans* 159; blugi 159; Body & Soul 149; bodyguarzi 121; Boieru' 51; bojoc 250; bojog 250; bomboana 159; borfas 206; (a) borî 207; boschetar 225; Boysonic 149; Bratara 105; bref pe scurt 266, 267; Brepurgel 179; brici 219; (engl.) *bridge* 89; broscar 258; bruta 43; buaah! 154; Bubencu 179; Bucata 51; buclucasa 128; B.U.G. Mafia 149, 150; Buhai 50; bu-hu-hu(u)! 154; Buibar 179; bujie 126; bum! 154; bun 102, 187, 287; bunic, -a 103; buricentric 175; Buzduc 179

(fr.) *cadeau* 256; cadou 256; ca la mort compresa 262; calculator 88-89; calibard 217; calibarda 217; (engl.) *call* 88; (engl.) *call now* 118; calpuzan 207; cameleon 57; Camil 272; canar 207; ca oamenii 277-278; ca omu(l) 277-278; Capuccino 149; caracatita 57; carburant 55; carioca 122; caramangiu 206; Carm 40; carosabil 56, 135; Carse 40; cartier 220-221; cas 252, 253; Casanova 39; castor 207; (a) catapulta 126; caterincar 225; caterinca 208; ca tot omu' 278; catavenci 60; cavalcada 59; Cazimirul 61; Cacuciu 179; (a) cadea la înțelegere 236; caftanit 165; (a) calca pe coada 274; calibarca 217; calugar 168; calugarita 168; (a o) capata 205; caraitor 196, 204; catre 180, 181; catunesc 175; (a o) cauta cu lumânarea 51; cazut odata cu ploaia 200; Câmpina 105-106; cânepa 196; (a) cânta 206, 207, 218; (a) cânta la cobza 207; cântacios 229; cântaret 207; (a) cârâi 204; cârâitor 196, 204; Cârciumari 60; cârmaci 55; ce 136; ceape 255; (un) Ceausescu 60; ceceu 255, 256; ceea ce 237; cefere 255; ce hram poarta...? 257, 258; ce învârteste...? 257; cel mai bun 287; cel mai tare 287; central 101; cepeex 255; cerbicie 136; Cetateanul Kane 39; C.F.R. 255; Chef' D' Chef 252; chestie 237; chezas 196; chiar 19; chiar si 19; chibit 207; chichirez(i) 74-75; chicios 229; chipurile 75; cica 75, 76, 77, 147; cicatele 76; cine are poseda 266; cinema 252; (fr.) *cinéma* 252; cinema de cinema 252; (fr.) *cinématographe* 252; cine stie cunoaste 266; cinevaul 175; cioara 204; cionunchi 175; -cios 229; cirip 207; (a) ciripi 206, 207; ciripitor 207; citat 263; Ciulinet 40; ciუმecar 225; Ciuperca 100; ciurel 51; civilizat 92, 102; clarvazatoare 106; Class 149; clantau 207; cleita 176; cler 163; Clevetici 229; (a) cloncani 207; clontos 228; C. Nalba 40; coada 274, 275; coaja 197, 206; cobai 57; Cobra 128; cobzar 207; (a) cobzari 206; (a) cobzi 206; cocher 34; cocoana 196; cocofic 206; Cocomârla 50; Codru Haiducu; cogeamite 241, 242; colaborator 206; colocvialic 175; combinatie 208; cominutiv 28; (engl.) *compiler* 88; compilator 88; (a) completa 201, 206; comple(u) 159; computer 87, 88-89; (a) concluziona 125; confesiune 166; (a) constitui 12; context 136; contorsionat 53; (engl.) *controller* 88; contuzie 28; convertor 88; (engl.) *convertor* 88; (engl.) *cool* 287; cooperativa „munca în zadar“ 263; corabie 55, 56; corespunzator 94, 95, 98; Corneliu Vadim Tudori 60; (a) cosi 128; coscogea 241, 242; coscogeamite 241; Cotfase 179; cotcar 209; (fr.) *couturier* 160; (a) cravasa 124; Cracanatu 51; creator (de moda) 160; crestin 17; (a) crestina 170; crima 42; Crima 51; criminal 200, 247; Cronicar 39; ctitor 162; ctitorie 162; cu amereul sigilat 256; cu ce se manâncă 257-258; cu drag 187, 190; cu ochii în soare 80; cum ca 76; cumnate 259; (a) cumpara 92; cu musca pe paciula 55; cunoastere 95; cunostinta, -e 95, 209; cu pricina 263-264; curat 102; (a) curata locul

237; curatat 205; Curcanu 50

(a) da 232, 233, 238; (a se) da balena 208, 233; (a) da bine 233; (a) da buzna 232; (a) da buzunar 233; (a) da cep 233; (a se) da cocos 233; (a-si) da cu firma-n cap 233; (a-si) da cu gândul 238; (a) da cu mangla 233; (a-si) da cu parerea 237-239; (a) da cu porcu' 233; (a-si) da cu presupusul 238; (a-si) da cu stângul în dreptul 233; (a) da cu vastul 233; (a se) da de-a dura 232; (a) da din buze 205, 233; (a) da din umeri 232; (a) da drumul la robinet 207; Dafina 105, 106; (a) da gaura 233; (a) da geana 205; (a se) da grande 233; (a o) da în bara 127, 236; (a se) da în spectacol 232; (a se) da lebada 208, 233; (a se) da mare 233; (a) da papucii (în plasa) 215; (a-si) da parerea 237, 238; (a o) da pe... 231, 233, 238; (a) da pe gheata 207; (a) da pe goarna 207; (a) da pe gura 205; (a se) da rotund 200, 208, 233; (a) da satisfactie 232; (a) da startul 127; (a-si) da talente 233; datorita 234; datul cu parerea 238; (a) da teapa; (a) da un tun 216; de aceea 237; de-aia 237; Dealatul 179; dealvaetic 175; de auzi câinii din Giurgiu 245; de basca 212; de cartier 220-221; de coma 247; de exceptie 98, 287; defluire 135; deja amintitul 263; Delabuda 179; delaorasi 175; delator 206; (a se) delimita 18; (a) demara 56; demential 247; (a) demonstra 12; (a) demonta 206; denuntator 206; de o palma 276; deosebit 92, 93, 94, 95, 98, 136, 188, 287; de-o schioapa 276; de pica 245; (a) depista 133; deprinderi 95; de rupe 246; (a) descânta 103; (a) deschi de pliscul 207; descriptor 88; (engl.) *descriptor* 88; (a se) descurca 208; descurcarea 209; (a) desena 207; de se usuca 246; designer 160; desktop 90; dessecreteaza 175; de sta mâta în coada 246; de stinge 246; (a) destrama 131; destramarea anturajului 133; destapta trasnet 216; destept 209; de-ti merg fulgii 245; de-ti suna apa-n cap 245; de-ti sar capacele 245-246; de vezi stele verzi 245; devotat 187; devotament 187; de zici "ce-i aia" 245; (a) dezlega 103, 104; (a) dezmenti 18; (a) dezonora 33; (a) dezvalui 18; diabolic 43; Diac tomnatic si Alumn 39; diavolesc 43; dibaci 209; dichisit 208; (engl.) *digitizer* 88; digitizor 88; Diligenta 50; dilimache 229; din dotare 264, 265; dinozaur 57; din rarunchi 249; din toate puterile 250; din toti bojocii 249, 250; din toti rarunchii 249-250; dintr-o bucata 165; dintar 225; director 88; (engl.) *directory* 88; direct si personal 266; dirig 252, 253; diriga 253; discheta 90; disponibilitate 95; dispozitiv 133; distal 28; Distinctie rara 97; (tig.) *dita* 241; ditai 241-242; ditamai 241-242; doamna 105, 181; doar 19; doctor Heart 39; domn 46, 181; Domnu Goe 40; donitar 207; donitas 207; (fr.) *donner son avis* 238; (a) dori 184, 185; (a) dormi tun 216; dotare 264, 265; Double D 149; dr acos 228; Dr. Beat 149; dreptul de smecher 208; Drepturi Egale 149; (a) dribla 127; Drumfarapulbarea 175; dubios 228; (a) duce cu papagalul 206; (a) duce donita 207; duh 166, 170; Dulceata 105; Duman 226; Dumitrasci 60; dumneata 187; dumneavoastra 116-117, 187; (a) durea 65-66

-e 47; e 114-115; -ea 47; -ean 226-227; -eanu 47, 230; echimoz a 28; eclipsa 79-80; eclipsomanie 80; ecliptic 80; Eclipxa 80; ecluza 89; ecou 89; editor de text 88; efectiv 111-112; (fr.) *effectif* 112; (engl.) *effective* 112; (engl.) *effectively* 112; (fr.) *effectivement* 111-112; (lat.) *effectivus* 112; eficace 111-112; eficient 111-112; e groas a 200; electoros 228; elefant 205; element 131; El Negro 149; e-mail 90, 121; Emil 272; (un) Eminescu 60; Emir 40; (fr.) *(s')employer à* 124; (fr.) *en coeur* 159; enspea 240; enspelea 240-241; epilepsie 104; Ernest 97; -escu 47, 230; este 114;-115 esichier 53;

european 99-100; Europene 128; eveniment 133-134; excelent 287; exceptional 118; excoriatie 28; (a) executa 44; executie 44; experienta 95, 96; (a) exprima 185; extra 253

fabrica de împachetat fum 263; (a) face 232, 238; (a) face bagajele 215; (a) face bascalie 201, 212; (a) face caragata 206, 213; (a) face caterinca 201, 206, 213; (a-si) face coada colac 274; (a) face de bafta 213; (a) face misto 201, 213; (a) face papucii 215; (a) face pe zmeul 260; (a) face pilaf 51; (a) face plinul 55; (a) face smotru 265; (a) face valuri 275; factorul om 136; fain 287; Fan D 149; Fane Spoitoru 50; fantastic 287; farmec 103; fatal 44; facatoare de minuni 106; Fara 179; fara frontiere 64-65; fat-hidos 175; Fântâna Mare 100; (it.) *fedeli* 166; (a) felicită 186; felicitare 186; Felina bruna 97; femelina 175; fenomenal 287; (a) fenta 127, 208; fereastră 89; feroviari 128; (a) festeli 213; (fr.) *feu vert* 64; (a) fi 114-115, 232; fiara 57; (a) fi cu seu la rarunchi 249; fideli 166; (a) fierbe fara apa 269; figura 208; fila 133; filaj 133; (fr.) *filer* 133; filor 133; (a) fi pe mâna cu... 234; fiset 122; fisier-text 88; fiu 259; fiul cepei 259; fiul lui chifla 259; fiul ploii 259; flasnetar 225; flasnetă 225; Flamânzila 39; foarte bun 287; foarte cool 287; foarte fain 287; foarte reusit 287; foc 247; foc verde 63-64; formatare 88; formatat 88; fraier 151, 195, 205, 208; frankenstein 61; frate 259, 261; framântare de limba 270; frântura de limba 270; (it.) *freccia* 80; frectie la un picior de lemn 262; (germ.) *Freier* 205; (a) frige 205; frigider 122; friptan 226; frumoasa foc 245; frumoasa trasnet 216; frumos 146; Frunsoleana 105; funariot 67; (a) fura 246; (a o) fura 205

gabor 151; gagica 196; gagi 196, 200; galben 128; galibard 218; galibarda 217-218; galibardeala 218; Galibardi 217-218; (a) galibardi 217-218; galibardina 217-218; gambeta 217; Ganezul 128; Garibaldi 217; Gastronomicus 39; gaura 216; Gaz pe foc 149; (it.) *gazzetta* 85; gainar 206; galeata 236; galibarca 217; gardescu 230; gascar 225; gâlceava 74; gânduri 187; Gândut 179; geaba 74-75; Gelu 255; general 126; Genius 149; George Elzorab 175; George Pandurul 40; George Streinul 40; gestionar 196; Getto-Dacii 149; ghebos 228; Gheorghe de la Plevna 40; ghetuta 158; (a) ghici 103; ghicitoare 106; Ghideon Ghinolea 179; ghidus 209; ghiorlan 226; ghiulelos 175; ghiveci 147; Gh. Omenie 40; Gica 128; Gica Parlament 50, 51; Gigi de la Spionaj 39; Gigi Kent 50, 51; Gigi Toteu 39; (tig.) *gilabaw* 218; ginsi 159; giolar 225; giulesteni 128; gloata 132; gogeamite 242; Gogea Mitu 242; (engl.) *gold* 230; (germ.) *Gold* 230; goldeanu 229, 230; Golf 1 97; (engl.) *Gopher* 89; gojgogea 242; gosgogea 242; grangur 128; grasan 226; (engl.) *great* 287; (engl.) *green light* 64; (a) gresi 36; Grig 254; groaza 247; groaznic de... 245; grrr! 154; (a) guita 207; gulp! 154

hacker 90; haios 228; ham! ham! 154; harceaparceam 175; hard 87; harta 89; (fr.) *haute-couture* 160; hau(uu)! 154; hazos 228; Hatcarau 179; hematom 28; hiena 57; hobby 34; (engl.) *home* 91; (engl.) *home page* 91; Hortensia 272; hot 209; hotoman 209; H. Parcea 39; hram 257, 258; Hrebe 254; husen 205

icsive 197; ideal 115, 118, 119; Iepuran 226; Iepure 50; (a) ie si în peisaj 201; (a) iesi la raport 265; (it.) *Il Calcio* 128; Il-egal 150 Il Giulestino 39; iliescian 67; ilumina 162; (engl.) *implement* 87; (a) implementa 87; (it.) *implementare* 87; (fr.)

implémenter 87; (it.) *in allegria* 247; individ, -a 131, 132; Individul 97; (a) infiltra 133; (a) infirma 18; informator 133, 206; ingenios 209; (a) insista 18; intelectual 98; Inter 253; Intermed 97; international 93; Internelu 91; interneticesc 91; internetist 91; interpret 207; (engl.) *interpreter* 88; interpretor 88; (a) intra în peisaj 201; Ioan 179; Ioana 105; Ion 272; Ion al Popii 40; Ion Brambura 40; Ion Ionescu din Bucuresti 110; (a) iordani 206; IQ Instabil 40; Iris 149; Isbânda 97; iscusit 209; iubite cetitoriu 46; i(u)schiuzar 209; izolat 148

îm- 169; (a) îmbârliga 208; (a o) îmbulina 237; împricinat 264; (a) împrumuta 201; în- 169; (a o) încasa 205; în cauza 263; înca 19; încântator 287; în chestie 263; în chestiune 263; (a) încrestina 169, 170; încrestinat 170; (a o) încurca 237; încurcatura de limba 270; în dementa; 246, 247; îndeosebi 145; în deriva 63; în deruta 63; în discutie 263; în disperare 200, 246, 247; în draci 246; (a) înduhovnici 169, 170; înduhovnicire 170; înduhovnicit 170; (a) îndumnezei 169; îndumnezeire 169-170; îndumnezeit 169; în fond si la urma urmei 267; înghetata 207; înghetat tun 216; în impas 63; înlesnire 92; în nestire 246, 247; în pana 55; în prostie 246, 247; înșelator 209; în tâmpenie 246, 247; (a o) întinde 237; (a o) întoarce ca la Ploiesti 165; (a) întrebuinta 124; într-o frenezie 247, 248; într-o veselie 247, 248; într-o voiosie 247; întrupare 163; (a) învărti 208

japca 276; j'de mii 200; jeansi 159; jeg în gât 207; jet 207 jirinovskizare 67; jmecher 208; joben 217; josnic 43; juncan 226; Junona si Catriona 97; jupân 208; jupânar 225; Justus 40

kentan(a) 226

la 234-236; la abureala 235; la ananghie 235; la asuceala 204; la bustul gol 235; la catarama 235, 248; la caterinca 204; la caldura 206; la cioranie 204; la ciuciu 208; la ciupeala 235; la costum 235; la cutite 235; la deruta 204, 235; la discretie 235; La Familia 149, 150; la fântâni 100; la fix 235; la galop 235; (fr.) *L'Aiglon* 97; la isa 204; la întâmplare 235; la marele fix 235; lambad a 59; (fr.) *lambris* 256; lambriu 256; la meserie 235; la mica înțelegere 235; la misto 204, 206, 235; la multi ani 184; la nimereala 235; la o adica 236; la pas 235; la patru ace 235; la perfectie 235; la plesneala 235; la prima 206; la primarie 206; La Primera 149; la sânge 248-249; la sigur 235; la sentiment 235; la strâmtoare 235; la sme 235; la smecherie 204, 208, 235; la sto 208; la televizor 221, 222; la toarta 235, 248; la toata întâmplarea 235; la trap 235; la tanc 235; la tol festiv 235; la uscheala 204, 206; la varice 235; la viata... 235; Laca 254, 255; lacramos 228; lasa 238; (a se) lasa cu... 231, 238; (a) lasa la vatra 265; (a) latra 207; latrator 207; (a) lectura 136; (a) lega 103, 104; (a) lega tinicheaua de coada 274; legea (lui) Ticu 271; lenevos 228; leziune 28; liberare 253; libi 253; libisor 253; Liliac 50; limbaj masina 88; limba 207; limonada 207; limonagiu 207; linie verde 63, 64; linistit 102; lipeala 208; lipitoare 57; lista 67-68; liturghie 167; Liviu Dunca 179; locatarias 175; locomotiva 56, 59; locotenent 126; lopata 196; lovele 196, 211; lovitura 216; (a) lua 232, 238; (a) lua bataie 205; (a) lua boii (sau caii) de la bicicleta 262; (a) lua cenusa de pe turta 275; (a) lua ceva la bord 55; (a) lua cu japca 276; (a o)

lua din loc 236, 237; (a) lua în avion 213; (a) lua în balon 213; (a o) lua în barba 205; (a) lua în bascalie 212; (a) lua în caruta 213; (a) lua în periplizon 213; (a) lua în plasare 133; (a) lua la mijloc 213; (a) lua la misto 206, 213; (a o) lua la picior 237; (a) lua la vale 213; (a) lua peste picior 213; (a o) lua pe ulei 234; (a-si) lua portia 205; (a) lua taurul de coarne 275; (a) lua turta de pe spuza 275; Luca 179; (a) lucra 131, 206; lucrare 131; lu(i) 239-240; lu(i) manivela 240, 260; lu(i) matale 240; lu(i) peste 240; lumânare 196; lumina verde 56, 63-64; Luminita 105; lungan 226; lup 57; Lupan 226; lux a-ntâia 266, 267

macaronar 258; mag 252; Magellan 39; magie 104; magistrala 89; magnific 287; mahala 221; mahalagesc 221; mahalagioaica 221; mahalagiu 221; maica 168; maimutar 206, 225; maimuta 225; mai sus pomenitul 263; Malacu 50; Malagambistu 51; mama 103; mama de bataie 251; manechin 160; manevra 207; manevra 208; Manole Crudu 179; Manole Suru 179; mapare 88; Marcu 179; mardeala 196; mare 287; marfa 94, 200, 218-220, 251, 287; marfa de marfa 220, 251, 252; Margareta 105; marghiol 209; Maria 105, 106; Marin 179; marinesti 60; masacru 42, 43; masca 89; mastodont 57; mate 252; Matei 179; Matei(u) 272; macane 200; macel 43; Magiran 40; Magu 67, 255; maicuta 168; mai sa fie 76; mamaligar 258; mamos 228; Manastirea Secu 253; Martan 226; Mata 255; matahalos 228 matanii 166; maturar 225; matusofrena 175; (a) mânca 246; (a) mânca o chelfaneala 205; mântuire 163; (a) mârâi 207; mârâitor 207; mârlanesc 228; mârlanos 228; mâta 275; MB&C 149; meane 255; mecanic (de buzunare) 206; Mefisto 39; Mefistofel 39; megacolosal 287; mehenghi 209; memorie cu miez 89; menajera 92; meniu 89; mentosan 196; (fr.) *merci* 34; (a) merge cu blatescu 230; Mert 226; Mertan 225-226; mesa 166-167; meserias 200, 219; meserie 206, 219, 220, 287; (it.) *messa* 167; (fr.) *messe* 167; (germ.) *Messe* 167; mescher 209; mescherie 209; mester 209; (fr.) *métro* 252; (fr.) *métropolitain* 252; metrou 252; Michiduta 39; mici de mici 252; microprocesor 90; (a o) mierli 236, 237; miez 89; Milica 272; militari 128; militaros 228; Milo 255; mincinos 207; minge 127, 128; mini 253; Minodora 104-105; minti 246; minunea minunilor 252; minus 241; mireasa Domnului 168; mireasa lui Dumnezeu 168; mireasa 205; (lat.) *missa* 167; mis(s)a 166-167; mistret 208; miscoratie 208; misculatie 208; misto 200, 204, 213, 219, 220; mistocar 208, 213, 225; mistocareasca 204; mistocaresc 213; mistocareste 204; mistocari 213; mistocarie 213; mit 110; (lat.) *mittere* 167; Mitu Gogea 242; (a) mobiliza 126; mocamete 229; modârlan 226; M. Ograd a 40; (tig.) *mol* 226; mol 196; molan 226; monah, -a 168; monahie 168; Monica 178; monstru 43, 110; Morometzii 149; mort 206; mortal 247; mosorel 158; (it.) *mostrare i muscoli* 224; moscolonelul 175; mosmanda 208; Mos Roata 40; Motanul Felix 97; motor 56, 125, 126; (engl.) *mouse* 89; Mugur 40; mult 187, 188; munca de filaj 131; munca informationala 131; Musca 50; (fr.) *musclé* 224; musamat 206; muschi 223-224; muschiulos 224; (a-si) muta hoitul 237; mutros 228

n 240-241; Namreba 40; nasol 200, 219, 220; na s 208; naspa 219, 220, 253; nasparliu 253; nationab 175; naviga 89; (engl.) *navigate* 89; nazbâtios 228; neamu' lu manivela 260; nea Nicu 272; nebunie 247; necinsti 32, 33; Neial 40; neîndestuldepreuitul 175; neîntrunhalfarahal 175; nelegiuit 43; Nelu 272; nema 74;

nema putirinta 74; nemtean 16; nenai 74; nepoate 259; nepot 259; nepotul lui Cronos 260; nepotul lui Manivela 260; nepotul lui Zmeu 259; nevasta 23; nevinovat 40; nevoitor 168; Nicanor 179; Nichifor Cotcariu 40; Nichita 272; Nicu 254; nicusori 61; nimb 162; No Comment 149; nodurunchii 175; nul 138; numit 263; nu stiu cât 241

-o 47; o 231, 236, 238; oameni buni 45, 136; O.A.P.P. 256; obiectiv 131, 133; obiectul 128; obosit 201; occidental 99-100; ochi de vulpe 196; ochi sori 196; odios 43; odoamna 175; odorositor 175; ODS(S)S 256; -oiu 47, 230; oribil 43; om 16, 277; Ombilic 50, 51; om cu persoana 267; Omida 105; Oneb 40; onor. 181; (a) opera 206; oportunitate 112; -or 88; orasstalinienii 175; (fr.) *ordinateur* 88; ordinator 88-89; orice 93; orienta 208; original 111; ornamentalic 175; -os 224, 228-229; osânda 163; osebit 136; ostenitor 168; (fr.) *ouverture* 126; O viespe de bine 39; O.Z.N 257;

pachet 89; pachetar 225; Pacificus 97; palma 276; palma îngenuncheata 277; panacot 206; panacotist 206; panglicar 209; papagal 208; papuc 214; papugiu 213-215; papugiu de Bucuresti 215; paradit 166; Paranoid Android 40; paranormal 104; parasuta 196; Parazitii 149; parching 34; Pardalian 51; Parlament 149; parohie 163; parolare 88; pasamite 75; pas de voie 265; Pata 255; Pataphyl 39; patriciu 61; patruurmatorulea 175; paduchos 228; pagubos 228; paianjen 57; parinte 168; parul purceleii 196; pasareasca 204; pasareste 204; Patratel 40; (a o) pati 236; pâlniinda 175; pâna în fundul rarunchilor 249; pâna-n rarunchi 249; pâna si 19; (a) pângari 32; pârdalnica 128; pârâtor 206; P.C.R. 257; pe 233-234; pe alocuri 145; pe barba (lui) 234 pe blat 204, 234; pe bune 234; pecere 255; pe cinstite 234; pe de-a moaca 234; pe faza 208; pe felie 208; pehlivan 209; pe loc repaus 265; pe mâna (lui) 234; pe micul ecran 222; (a) penetra 133; pe neve 257; pepecist 256; pe post 222; percutant 53; perfect 118; persoana 16; peste asteptari 110; pe sticla 221-222; pe sest 230, 234; pe sestache 230; pe sleau 165; (engl.) *pet* 102; Petre Barbu 179; Petre Înlesnitoru 40; petitor 207; pe unde scurte 204; pezevenchi 209; Phoenix 149; pic! 154; (a) pica cu hârzobul din cer 165; (a) pica fata 221; picior de porc (mare) 196; picioroange 196; Pigafetta 39; pila 210-212; (a) pili 196; ping! 154; pisicar 206; pisica 275; piston 126; pisicher 209; Piticu 50, 51; plaga 28; plasa 57; plamân 250; (a) pleca cu coada între picioare 274; plecare 98; plescar 207; (a) plimba ursul 237; plopar 225; ploscar 206; plus 241; plutas 200; pluti 253; pneu 252; (fr.) *pneu* 252; (fr.) *pneumatique* 252; PNV 257; poa' 252; poarta 89; poatecada-ul 175; Pollux 40; pomenit 263; pontoarca 206; pontos 208, 228; popor român 45; porcaialarie 175; porcariala 175; porcos 228; (a) poseda 265; posesor 265; posibilitate 95; potlogar 209; pozar 225; praf gemacht 166; (a) pradui 206; prapad 247; premiu de premiu 252; prepuitor 206; (a) presta 124; (fr.) *prestation* 124; prestatie 124; pret 59, 112-113; (a) preveni 18; prezicatoare 106; pricinos 228; prietenar 225, 254; prima-ntâi 266; (a) prinde 208; (a) prinde seu la rarunchi 249; Printesa 51; Private Eye 39; problema 237; procesare 88; procesor 88; (engl.) *processor* 88; prof 252, 253; profa 253; profic 253; Proorock 39; propriu si personal 266; proptea 211; prost 139; prostul prostilor 252; Provincial 97; Publiu 40; pui de somn 251; Puisor 97; Puiu 128; (a) pune 232, 238; (a-si) pune botul pe labe 274; (a) pune coada pe spinare 274; (a o) pune de... 231, 238; (a o) pune de mamaliga 236, 269; (a) pune în lucru 133; (a) pune o pila 210, 211; (a) pune pleoapa 205; (a) pune sare pe coada 274; Pungescu 229; pupitru

126-127; purcea 196; purtare de grija 163; pustan 226; putere 103; Puterea Cuvântului 149; putirinta 75

Quasimodo 39

R.A.C.L.A. 149; racola 133; (a) rade 205; (a o) rade 237; Radu Comsa 179; Radu Paltinis 40; radacina 89; ragustirbit 175; racit la gambeta 217; (a o) rari cu... 238; rarunchi 249, 250; raschitoare 196; rau 139; razlet 145; răsniatar 207; re- 253; Rebele 149; rechin 53, 57; (a) recruta 133; redege 255; Regina Magiei 107; (engl.) *register* 88; registru 88; reîncrestinare 170; relatie 133, 210; religios 228; (engl.) *reload* 91; (lat.) *ren* 249; (lat.) *reniculus* 249; (lat.) *renunculus* 249; (fr.) *répondeur* 191; (it.) *repubblica* 85; (a) reseta 90; respectiv 263, 264; retro 253; retea informativa 133; (a) retine 133; reusit 287; rezidential 101; (a) rezolva 104; rezolvabil 92; rezolvitor 241; Rica Venturiano 39; (it.) *rifondazione* 85; riiiiiii! 154; rinichi 249, 250; robot 191; Rodica 105, 178; Ro-mania 149; român 45; româncuta 45; românesc 130; Rosu si Negru 149; rozariu 166; Rozmarin 40; rrrrg! 154; ruaf! 154; rufos 228; (a se) rupe în figuri 151; (a) rupe pamântul 246; (a i se) rupe rarunchii de mila 249; (a) rusina 32; rusinos 228

salutari 187; (a) salva 89; Samarion 40; sarabanda 58, 59; Sarmalele reci 149; Savarin al doilea 39; sax 252; sanatos tun 216; Sandel Catu 39; sarbatori de iarna 185-186; sa-ti bati copiii 246; sa-ti dai palme 246; scanare 88; (a o) scapa la galeata 206, 236; scena 125, 126; schizo 253; scoci 159; scotch 159; (a) scuipa bojocii 128; (engl.) *search* 91; Sebastian Pop 179; secu 253; securitatea fi sierului 88; (it.) *segreteria telefonica* 191; semicentral 101; semnal verde 63, 64; Sens unic 149; (fr.) *séparé* 256; separeu 256; (it.) *sera* 85; Seraficus 40; sereleu 256; server 88, 91; severini 61; sexos 229; sexy 34, 229; (a) sfida 18, 110, 112-113; sfidare 113; sfid ator 113; Sfinx 149; sfooor! 154; sicofant 206; sictirescu 230; sifon 207; (a) sifona 206; sifonar 207; (it.) *silenzio stampa* 129; (a) silui 32; similar 98; simpa 253; (a) simplifica peisajul 237; (engl.) *site* 89; situatie 237; slab pâna la moderat 145; slam! 154; slujba 166, 167; slurp! 154; sniff! 154; soft 87; sold 253; sora 261; sora cu moartea 260-261; sor(u) 261; Sorin Vasiliu 179; soro 259; (lat.) *soror* 261; Sotto inteso 149; sot 23; sotie 23; (fr.) *souris* 89; sovietita-inamita 175; spaimos 228; Spectator 39; Speranta 104, 105; spirit 166, 170; (a) spiritualiza 170; spovedanie 166; spurcat 207; (it.) *squadra azzurra* 129; S.R. Integratu' 39; stabilire 98; stagiune 126; Stan Pârjol 40; (a) stârpi 44; stârpire 44; Steliani Tanase 60; stereo 253; stilist 159-160; stil vechi 169; stimati cititori 46; stinge 246; Stolo 67, 254; strainier(i) 129-130; (it.) *straniero, -i* 129; strainache 229; strainar 225; strainez 254; (a) strânge cu usa 275; stricatescu 229; strolobatic 273; (a) stropi 207; Strugurel 51; strulibatic 273; sturlubatic 273; sturluiatec 273; (a) sturluiba 273; sturluibatic 273; (fr.) *styliste* 160; Sublime sentimente 97; Suedia 105; (a) sufla 206; Suflet de elita 97; sufletist 98; sugrumator 15; Sultana 105; sumedenie 136; suparat 208; super 287; superb 287; super cool 287; Super X 149; supra 253; surlas 207; sursa 133; sus-numitul 263; suspans 34

sansa 145; sant 53; sarpe 57; schioapa 276; schioapa îngenuncheata 277; sestache 229, 230; si 19, 279; siretel 158; si totusi 20; sme 208, 253; smecher 151, 195,

204, 207-209; smecheras 208; smecher de cartier 220; smechereală 208; smecherească 204, 208; smecheresc 208; smechereste 204, 206, 208; (a se) smecheri 208; smecherie 208; smecherit 208; smecherlăc 208; smecheros 208, 228; Smecherzon 208, 229; smenar 206, 225; smenar de cartier 220; soarece 89; sobolan 57; springar 206; Stef 254; (a o) sterge 237; stocar 225; strulubatic 273; sturbulatic 273; sturlubatic 272-273; Suie Paparude 149; Sumi 128; sut 206

tabietos 228; tablagiu 253; tacâmuri 212; Taine 149; talentos 229; (fr.) *talentueux* 229; (it.) *talent(u)oso* 229; talisman 104; ta major 253; tare 287; tare de tot 287; tata lu' bugetu' 260; tata 103; taxa de smecher 208; taxi 252; (fr.) *taxi* 252; (fr.) *taximètre* 252; (a o) taia 237; (a) taia frunza la câini 262; tamaduitoare 106; târcolît 175; T.B.C. 257; teatralic 159; (germ.) *Telefonbeantworter* 191; (a) telegari 52; televizoristic 223; telpiz 209; temporar 148; tentacular 53, 57; tentacule 57; Teo 254; terâziul 175; teritoriu 133, 134-135; (a o) termina cu... 238; terminoiu 229, 230; tesmecher 209; tesmecherie 209; teveristic 223; text 208; Tibal 40; ticalos 43; tifla 207; (it.) *tifosi* 129; tipatesti 60; tisort 159; titrat 98; toaleza 175; tobogan 53; tobosar 207; tocilescu 229, 230; toctocuri 175; top-model 160; -tor 15, 88; Torpila 51; totusi 19; tov 253; tovaras 197, 253; (a) trage 208; (a) trage cenusa (sau jarul) pe (sau la, sub) turta sa 275; (a) trage cu oblonul 205; (a) trage jar la oala sa 275; (a) trage mâta de coada 274; (a) trage pe dreapta 55; (a) trage spuza pe turta sa 275; (a) trage un tun 216; trasnet 216, 219, 287; trâmbitar 207; tre' 252; treaba 237; trecut pe la "Nufarul" 205; tren 55, 56; tricolori 128; trombonist 200, 209; trompetist 207; trompos 175; trotilat 200; trucaj de Buftea 208; truditoresc 175; Truti 255; (engl.) *T-shirt* 159; tu 117; Tudorbe 61; (a o) tuli 236, 237; tumefactie 28; tun 215-216; tunar 225; (a o) tunde 237; (a) turna 206, 207; turnator 206; turnatorie 206; TV 222-223

t 241; tambalagiu 207; tapinari 128; taca 253; tâfnos 228; târrr! 154; teapa 216; (a) tine cu dintii 276; t-spe 241

uaaah! 154; uaf(f)! 154; uarf(f)! 154; uau! 154; uauuf! 154; UFO 257; -(u)le 47; Ulise 97; ultracentral 101; Ulysse 40; (a) umbla cu plosca 207; (a) umbla cu plugusorul 207; (a) umbla cu râsnita 207; (a) umbla dupa cai verzi pe pereti 262; (a se) umfla în bojogi 250; una-alta 237; unda verde 63, 64; Unguru' 39; unic 118; universitate 206; (a) ura 184, 186; urare 185; urât 139; ursoaica 205; (a) usca 246; (a o) uschi 236; usurat 205; u(u)ps! 154; uvertura 126

Vadim 272; vadnic 206; valabil 200; Valahia 149; Vama Veche 149; Vaca 254; vacaroist 67; vadanose 175; (a) varsa 207; (a-si) varsa bojocii 250; Vata 254; vânzator 207; (a-si) vâri coada 274; vârsta 102; vecin 261; venit cu pluta 200; venit cu roata de cascaval pe dunga gardului 200; Venus Priapescu 39; verb 162; verdet 61; Verdeti 60; vere 259; vertex 28; vezi Doamne 75; (a) vietui 169; vietuitoare 169; vietuitor 168, 169; viking 34; (a) vinde 92; (a) vindeca 103; (a) vinde pontul 1 65; vinuleanu 229, 230; Vio 128; viol 40; viperita 176; Virgil 272; virus 89; (a) virusa 90; vizavi 234; (a) vizita 89; vlan! 154; vlazi tepesi 60; voi 117; (a) vomita 207; (a) vorbi ca televizorul 222; vrajeala 200; (a) vraji 196, 206; vrajitoare 106; Vremcosbuc 175; VSD 257; Vulpea 97; Vulpita 50

(engl.) *Web* 89; week-end 121

Xantipa 39; xerox 121-122; (engl.) *xerox* 122; (a) xeroxa 122; xeroxare 122; xeroxat 122

Zacusca 149; zapciu 196; zamislire 163; zdrentaros 228; (a) zemui 200; zoo 253; zvonar 77; zvonar 77; (a se) zvoni 77; zvonist 77; zvonistica 77; zzzzzzzz 154

BIBLIOGRAFIE

I. Surse

- Adamesteanu, Gabriela, 1989: *Vara - primavara*, Bucuresti, Cartea Românească.
- Agopian, Stefan, 1984: *Manualul întâmplărilor*, Bucuresti, Cartea Românească.
- Albu, Mihaela, Bunget, Ileana: 2000: *Limba română. România, I*, Craiova, Sitech.
- Arghezi, Tudor, 1980: *Versuri*, I-II, ed. G. Pienescu, Bucuresti, Cartea Românească.
- Arion, George, 1983: *Atac în biblioteca*, Bucuresti, Eminescu.
- Arion, George, 1985: *Profesionistul - Tinta în miscare*, Bucuresti, Eminescu.
- Arion, George, 1991: *Pe ce picior dansati? - Misterul din fotografie*, Bucuresti, Eminescu.
- Astalos, George, 1999: *Pe muchie de suriu*, Bucuresti, Tritonic.
- Avasilcai, Mihai, 1994: *Fanfan, rechinul puscarilor*, Iasi, Boema.
- Barbu, Eugen, 1974: *Groapa*, ed. a VI-a, Bucuresti, Eminescu.
- Baronzi, George, 1862, 1863: *Misterele Bucurestilor*, I, II, Bucuresti, Tipografia ziarului Nationalul.
- Blaga, Lucian, 1974: *Opere, Poezii*, I-II, ed. Dorli Blaga, Bucuresti, Minerva.
- Bolintineanu, D., 1961: *Opere alese*, I-II, ed. R. Ocheseanu, Gh. Poalelungi, Bucuresti, EPL.
- Bote, Lidia (ed.), 1968: *Antologia poeziei simboliste românești*, Bucuresti, EPL.
- Branco, Adelino, Ionescu-Mocanu, Angela, 1975: *Guia de conversação portugues-romeno*, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Brâncus, Gr., Ionescu, Adriana, Saramandu, Mihaela, 1981: *Limba română. Manual pentru studenti straini*, Bucuresti, T.U.B.
- Breban, Nicolae, 1996: *Don Juan*, Bucuresti, Editura Fundatiei Culturale Române (ed.: 1981)
- Brunea - Fox, F., 1979: *Reportajele mele, 1927 - 1938*, editie de Lisette Daniel-Brunea, Bucuresti, Eminescu.
- Cantemir, Dimitrie, 1974: *Opere complete*, I, *Divanul*, ed. Virgil Cândea, Bucuresti, Editura Academiei.
- Caragiale, I. L., 1959-1962: *Opere*, I-III, editie de Al. Rosetti, S. Cioculescu, L. Calin, Bucuresti, ESPLA (EPL).
- Caragiu Marioteanu, Matilda, Savin, Emilia, 1993: *Rumänisch für Sie*, Ismaning – Bucuresti, Max Hueber Verlag - Editura Fundatiei Culturale Române.
- Cassian, Nina, 1983: *Jocuri de vacanta*, Bucuresti, Cartea Românească.
- Cazacu, Boris (ed.), 1973: *Texte dialectale. Muntenia*, I, Bucuresti, Editura Academiei.
- Cazacu, Boris s.a. 1982: *A Course in Contemporary Romanian*, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica.
- Cartarescu, Mircea, 1990: *Levantul*, Bucuresti, Cartea Românească.
- Chertitie, Ioan, 1991: *Confesiunile unui gardian*, Baia Mare, Gutinul.
- Cosmin, Smaranda, 1987: *Astept provincia*, Bucuresti, Cartea Românească.
- Costin, Miron, 1958: *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, Bucuresti, ESPLA.

- Cosbuc, George, 1953: *Poezii*, I-II, Bucuresti, ESPLA.
- Creanga, Ion, 1970: *Opere*, I-II, ed. Iorgu Iordan si Elisabeta Brâncus, Bucuresti, Minerva.
- Cusnarencu, George, Iliescu, Nicolae, 1991: *Dodecaedru*, Bucuresti, Editura Militara.
- Delarascru, Oltea, 1971: *Curs de limba româna*, I, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica.
- Delavrancea, B. 1958: *Scrieri alese, I, Proza*, Bucuresti, ESPLA.
- Dimov, Leonid, 1973: *ABC*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Dinescu, Mircea, 1996a: *Pamflete vesele si triste (1990-1996)*, Bucuresti, Editura Seara.
- Dinescu, Mircea, 1996b: *O betie cu Marx*, Bucuresti, Editura Seara.
- Dobrescu, Caius, 1998: *Deadeva*, Pitesti, Editura Paralela 45.
- Doinas, Stefan Aug., 1985: *Vânatoare cu soim*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Dumitriu, Dana, 1980: *Sarbatorile rabdarii*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Eminescu, M., 1939: *Opere*, I, ed. Perpessicius, Bucuresti, Fundatia pentru Literatura si Arta „Regele Carol II“.
- Fartais, Gh., 1983: *Ancheta*, Iasi, Junimea.
- Foarta, Serban, 1978: *Simpleroze*, Timisoara, Facla.
- Foarta, Serban, 1983: *Areal*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Foarta, Serban, 1988: *Caragiale*, Timisoara, Brumar.
- Gherman, Haritina, 1985: *Ghid de conversatie român-italian*, Bucuresti, Editura Sport-Turism.
- Goma, Paul, 1991a: *Soldatul câinelui*, Bucuresti, Humanitas.
- Goma, Paul, 1991b, *Sabina*, Cluj, Biblioteca Apostrof.
- Goma, Paul, 1991c, *Bonifacia*, Bucuresti, Omega.
- Goma, Paul, 1991d, *Ostinato*, Bucuresti, Univers.
- Grosan, Ioan, 1985: *Caravana cinematografica*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Harms, Daniil, 1982: *Un spectacol ratat* (trad. rom.), Iasi, Junimea.
- Hasdeu, B.P. 1975: *Razvan si Vidra, Trei crai de la rasarit*, Bucuresti, Eminescu.
- Heliade Radulescu, Ion, 1967: *Opere*, I, ed. Vl. Drimba, Bucuresti, EPL.
- Heliade Radulescu, Ion, 1972: *Scrisori si acte*, ed. G. Potra, N. Simache, G.G. Potra, Bucuresti, Minerva.
- Iaru, Florin, 1990: *Înnebunesc si-mi pare rau*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Istodor, Eugen, 1997: *Interviuri contra naturii*, Bucuresti, Nemira.
- Ivasiuc, Alexandru, 1970: *Pasarile*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Lazarescu, Adriana, 1977: *Guida di conversazione italiano-romena*, Bucuresti, Editura Sport-Turism.
- Lazarescu, Adriana, 1992a: *Ghid de conversatie român-italian*, Bucuresti, Abeona.
- Lazarescu, Adriana, 1992b: *Guida di conversazione italiano-romena*, Bucuresti, Abeona.
- Macedonski, Al., 1966: *Opere*, I-II, *Poezii*, ed. Adrian Marino, Bucuresti, EPL.
- Magheru, Gh., 1966: *Poezii antipoetice*, Bucuresti, EPL.
- Mugur, Florin, 1982: *Vârstele ratiunii. Convorbiri cu Paul Georgescu*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Munteanu, Dan, 1984: *Guía de conversación: espanol – rumano*, Bucuresti, Editura

Sport-Turism.

- Morogan - Salomie, 1990: *Sa nu ne enervam*, Bucuresti, Dragon.
- Neculce, Ion, 1959: *Letopisetul Tarii Moldovei si O sama de cuvinte*, ed. I. Iordan, Bucuresti, ESPLA (ed. I: 1955).
- Noica, Constantin, 1995: *Schita pentru ideea lui cum e cu putinta ceva nou*, Bucuresti, Humanitas (ed. I: 1940).
- Olareanu, Costache, 1986: *Cu cartile pe iarba*, Bucuresti, Editura Militara.
- Papilian, Victor, 1988: *Coana Truda si Nuvele barbieresti*, ed. Cornelia Papilian si Constantin Cublesan, Cluj, Dacia.
- Pann, Anton, 1963: *Scrieri literare*, I-III, ed. Radu Albala si I. Fischer, Bucuresti, EPL.
- Petrescu, Cezar, 1953: *Întunecare*, Bucuresti, ESPLA (ed. I: 1927-1928).
- Petrescu, Cezar, 1957: *Calea Victoriei*, Bucuresti, ESPLA (ed. I: 1930).
- Pop, Liana, 1991: *Româna cu sau fara profesor*, Cluj, Echinox.
- Popa, Ioan, 1992: *Robi pe Uranus*, Bucuresti, Humanitas.
- Popa, Marian, 1981: *Podul aerian*, Bucuresti, Albatros.
- Popescu, Dumitru Radu, 1973: *Vânatoarea regala*, Bucuresti, Eminescu.
- Popescu, Ion, 1971: *Curs de limba româna*, II, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica.
- Preda, Sorin, 1985: *Partial color*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Preda, Sorin, 1988: *Plus - minus o zi*, Bucuresti, Editura Militara.
- Radulescu, Neagu, 1970: *Napoleon fugea repede*, Bucuresti, Stadion (ed. I: 1946).
- Sadoveanu, Mihail, 1966: *Baltagul*, Bucuresti, Editura Tineretului (ed. I: 1930).
- Salcudeanu, Petre, 1994: *Biblioteca din Alexandria*, Bucuresti, Minerva (ed. I: 1980).
- Serghi, Cella, 1978: *Pînza de paianjen*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Sântimbreanu, Mircea, 1987: *Recreatia mare*, Bucuresti, Ion Creanga (ed. I: 1965).
- Stanescu, Nichita, 1992: *Argotice*, Bucuresti, Românul.
- Steinhardt, N., 1994: *Daruind vei dobîndi*, ed. Ioan Pinte, Cluj-Napoca, Dacia (ed. I: 1992).
- Steinhardt, N., 1996: *În genul... tinerilor*, Bucuresti, Humanitas (ed. I: 1934).
- Steinhardt, N., 2000: *Dumnezeu în care spui ca nu crezi..., Scrisori catre Virgil Ierunca, 1967-1983*, Bucuresti, Humanitas.
- Stratan, Ion, 1990: *Lumina de la foc*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Sora, Mihai, 1985: *A fi, a face, a avea...*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Teodorescu, G. Dem., 1985: *Poezii populare române*, I-III, ed. G. Antofi, Bucuresti, Minerva.
- Tocilescu, Grigore G., Tapu, Christea N., 1981: *Materialuri folcloristice*, I-III, ed. Iordan Datcu, Bucuresti, Minerva.
- Virgil, A., 1968: *Guida di conversazione italiano-romena*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Vlahuta, Alexandru, 1963: *Scrieri alese*, I, ed. Valeriu Rîpeanu, Bucuresti, EPL.
- Zarifopol, Paul, 1987: *...În corespondenta*, ed. Al. Sandulescu, R. Sandulescu, Bucuresti, Minerva.

II. Studii

- Alvarez-Caccamo, Celso, Knoblauch, Hubert, 1992: „«I was calling you»: Communicative patterns in leaving a message on an answering machine“, în *Text* 12, nr. 4, p. 473-505.
- Andriescu, Al., 1979: *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iasi, Junimea.
- Armeanu, C., 1937, 1938: „Argot iesean“, [I, II], în *BPh* IV, p. 131-136; V, p. 185-194.
- Asher, R. E., Simpson, J. M. Y. (eds.), 1994: *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Oxford, Pergamon Press.
- Avram, Mioara, 1985: „Greseli curente în limbajul administrativ“, în *LLR*, nr. 2, p. 3-6.
- Avram, Mioara, 1987: *Probleme ale exprimării corecte*, București, Editura Academiei.
- Avram, Mioara, 1990: „Reacții ortografice“, în *LR* XXXIX, nr. 3, p. 186-190.
- Avram, Mioara, 1997: *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a, București, Humanitas (ed. I: 1986).
- Bagnall, Nicholas, 1993: *Newspaper Language*, Oxford, Focal Press.
- Balaban, Stefan, 1996: *Dictionar de argou englez-român*, București, Teora.
- Ban, Marcel Teodor, Mirestean, Alin-Tavi, Miclea, Manuel, Miclea, Cristian, 1994: *Dictionar explicativ de calculatoare*, București, Editura Tehnica.
- Baronzi, George, 1872: *Opere complete*, I, *Limba română și tradițiunile ei*, Galați, G. D. Nebunely și fiii.
- Badescu, Laura, 2000: *Retorica poeziei religioase a lui Nichifor Crainic*, București, Minerva.
- Balan, Ioan, 1914: *Limba cartilor bisericești*, Blaj, Tipografia Seminarului Greco-Catolic.
- Balteanu, Valeriu, 2000: *Terminologia magică populară românească*, București, Paideia.
- Banciulescu, V., 1984: *Limbajul sportiv*, București, Editura Sport-Turism.
- Benveniste, Émile, 1966: *Problèmes de linguistique générale*, I, Paris, Gallimard.
- Bidu Vranceanu, Angela, 1993: *Lectura dictionarelor*, București, Metropol.
- Bidu-Vranceanu, Angela, Calarasu, Cristina, Ionescu Ruxandoiu, Liliana, Mancas, Mihaela, Pana Dindelegan, Gabriela, 1997: *Dictionar general de științe - Științe ale limbii (DSL)*, București, Editura Științifică.
- Bogdan-Dascalu, Doina, 1997: „Anuntul sentimental în perspectiva pragmatică“, în *SCL* XLVIII, nr. 1-4, p. 59-62.
- Bogdan-Dascalu, Doina, Dascalu, Crisu, 1999: *Epitetul jurnalistic în secolul al XIX-lea*, Timisoara, Editura Augusta.
- Bogdan-Dascalu, Doina, Purdelea Sitaru, Maria s.a., 1984: *Stilurile nonartistice ale limbii române literare în secolul al XIX-lea. Structura imaginii în stilul administrativ-juridic*, Timisoara, T.U.T.
- Boia, Lucian, 1999: *Mitologia științifică a comunismului*, București, Humanitas (ed. I: 1993).
- Bolocan, Gh., 1961: „Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare“, în *SCL* XII, nr. 1, p. 35-71.
- Bot, Ioana, 1990: *Eminescu și lirica românească de azi*, Cluj-Napoca, Dacia.
- Braescu, Ion, 1913: *Masurătoarea pamântului la români, din vechime până la punerea*

- în aplicare a sistemului metric*, Bucuresti, Atelierele grafice Socec.
- Breban, V. (coord.), 1973: *Limba româna corecta. Probleme de ortografie, gramatica, lexic*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Bria, Ion, 1994: *Dictionar de teologie ortodoxa, A-Z*, Bucuresti, Editura Institutului Biblic (ed. I: 1981).
- Bulgar, Gheorghe, 1969: „Evolutia stilului administrativ în prima jumătate a secolului al XIX-lea“, în Rosetti, Cazacu 1969, I, p. 167-198.
- Bulgar, Gheorghe, 1958: „Despre limba si stilul primelor periodice românești“, în Vianu 1958, p. 75-113.
- Byck, J., 1967: *Studii si articole*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Canarache, Ana, Breban, Vasile, 1974: *Mic dictionar al limbii române*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Candrea, I.-A., 1931: *Dictionarul limbii române din trecut si de astazi*, în *Dictionarul enciclopedic ilustrat*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Cardona, G.R. 1974: *La lingua della pubblicità*, Ravenna, Longo.
- Carter, Ronald, Nash, Walter, 1990: *Seeing through language. A guide to styles of English writing*, London, Blackwell.
- Cazacu, Boris, 1944: „Notes de lexicographie et de morphologie roumaines“, în *BL* XII, p. 56-70.
- Calinescu, G., 1982: *Istoria literaturii române de la origini pâna în prezent*, editia a II-a, revazuta si adaugita, ed. Al. Piru, Bucuresti, Minerva, 1982 (ed. I: 1941).
- Chabrol, C., Charaudeau, P., Houdebine A.-M., 1989: *La presse - produit, production, reception*, Paris, Didier - érudition.
- Charaudeau, Patrick, 1983: *Langage et discours*, Paris, Hachette.
- Charaudeau, Patrick, 1992: *Grammaire de la langue et du discours*, Paris, Hachette.
- Chelaru, Valentin Gr., 1937: „Din limbajul mahalalelor“, în *BPh* IV, p. 102-131.
- Chivu, Gheorghe, 1995: „O varianta ignorata a românei literare moderne – limbajul bisericesc“, în *LR* XLIV, nr. 9-12, p. 445-453.
- Chivu, Gheorghe, 1997: *Civilizatie si cultura. Consideratii asupra limbajului bisericesc actual*, Bucuresti, Editura Academiei.
- Ciocârlie, Corina, 1990: „Observatii asupra limbajului «Micii publicitati»“, în *LL* XXXV, nr. 1, p. 27-31.
- Coman, Mihai, 1990: «Numele firmei», în *Adevarul* 213, p. 1, 3.
- Coman, Mihai (coord.), 1997: *Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare*, Iasi, Polirom.
- Contras, Eugenia, 1966: „Repetitia“, în *Graur* 1966, II, p. 407-417.
- Cota, V. 1936: *Argot-ul apasilor. Dictionarul limbii smecherilor*, Bucuresti, Tiparul Românesc.
- Coteanu, I., 1961: *Româna literara si problemele ei principale*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Coteanu, I., 1973: *Stilistica functionala a limbii române. Stil, stilistica, limbaj*, Bucuresti, Editura Academiei.
- Coteanu, I. (coord.), 1974: *Limba româna contemporana*, I, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica.
- Coteanu, I., 1981: *Structura si evolutia limbii române (de la origini pâna la 1860)*,

- Bucuresti, Editura Academiei.
- Crasoveanu, D., 1980: „Efectiv, practic, realmente“, în *LL XXV*, nr. 1, p. 46-47.
- Crasoveanu, D., 1995: „Consideratii asupra limbajului publicitar actual“, în *LL XL*, nr. 1, p. 45-48.
- Creta, Zorela, 1967: „Sufixe peiorative“, în *SMFC IV*, p. 177-194.
- Crivat-Vasile, Adolf, 1996: „Fenomenul românesc al bancului“, în *RLit XXIX*, nr. 45, p. 12-13.
- Crohmălniceanu, Ov. S., 1994: „Disparitia unui erou national“, în *RLit XXVII*, nr. 6, p. 14.
- Croitoru Bobârnice, Nina, 1996: *Dictionar de argou al limbii române*, Slobozia, Editura Arnina.
- Crystal, David, Davy, Derek, 1969: *Investigating English Style*, London, Longman.
- Dâncu, Vasile Sebastian, 1999: *Comunicarea simbolica. Arhitectura discursului publicitar*, Cluj-Napoca, Dacia.
- Dardano, Maurizio, 1986: *Il linguaggio dei giornali italiani*. Roma - Bari, Laterza (ed. I: 1973).
- Dauzat, Albert, 1956: *Les argots. Caractères - Evolution. Influence*, Paris, Delagrave (ed. I: 1929).
- Deleanu, Marcu Mihail, 1997: „Stilul religios al limbii române literare“, în *LL XLII*, nr. 2, p. 28-39.
- Densusianu, Ovid, 1968: *Opere*, I, ed. B. Cazacu, V. Rusu, I. Serb, Bucuresti, EPL.
- Diaconescu, Paula, 1974: „Structura stilistica a limbii. Stilurile functionale ale limbii române literare moderne“, în *SCL XXV*, nr. 3, p. 229-242.
- Dimitrescu, Florica, 1958: *Locutiunile verbale în limba româna*, Bucuresti, Editura Academiei.
- Dimitrescu, Florica, 1985: „Anunturi“, în *RLit XVIII*, nr. 40, p. 8.
- Dimitrescu, Florica, 1995: *Dinamica lexicului românesc*, Cluj-Napoca - Bucuresti, Clusium-Logos.
- Dimiu, Radu, 1930: *Limba juridic*, Bucuresti, Curierul judiciar.
- Dimiu, Radu, 1939: *Stilul judiciar*, Bucuresti, Vreamea.
- Dingwall, Silvia, 1992: „Leaving telephone answering machine messages: Who's afraid of speaking to machines?“, în *Text 12*, nr. 1, p. 81-101.
- Dobrescu, Al. V., 1938: *Argotul*, Bucuresti.
- Dragos, G.M., 1938: „Argot basarabean“, în *BPh V*, p. 237-263.
- Dragos, G.M., 1942: „Note de argot românesc“, în *BPh IX*, p. 87-116.
- Drimba, Vladimir, 1992: „Împrumuturi românești din limba țiganească“ (I, II), în *SCL XLIII*, nr. 2, p. 173-190; nr. 3, p. 253-278.
- Du Marsais, César Chesneau: 1981: *Despre tropi* (trad. rom.), Bucuresti, Univers.
- Dumistracel, Stelian, 1997: *Expresii românești. Biografii - motivatii*, Iasi, Institutul European.
- Dumitrescu, Dan, 1998: *Dictionar de argou francez-român*, Bucuresti, Teora.
- Dupriez, Bernard, 1980: *Gradus. Les procédés littéraires: dictionnaire*, Paris, Union générale d'éditions, 1980 (ed. I: 1977).
- Ferrero, Ernesto, 1996: *Dizionario storico dei gerghi italiani. Dal Quattrocento a oggi*, Milano, Mondadori.
- Florea-Rariste, D., 1938: „Din limbajul scolarilor (studenti si elevi)“, în *BPh V*, p.

194-229.

- Foarta, Serban, 1997: *Dublul regim (diurn/nocturn) al presei*, Timisoara, Amarcord.
- Frosin, Constantin, 1996: *Dictionar de argou francez-român*, Bucuresti, Nemira.
- Funeriu, I., 1980: *Versificatia româneasca*, Timisoara, Facla.
- Funeriu, I., 1998: *Eseuri lingvistice antitotalitare*, Timisoara, Editura Marineasa.
- Gáldi, Ladislau, 1976: *Introducere în stilistica literara a limbii române*, Bucuresti, Minerva.
- Geis, Michael L., 1987: *The Language of Politics*, New York, Springer.
- Ghetie, I. (coord.), 1969, 1972, 1974: *Studii de limba literara si filologie*, I-III, Bucuresti, Editura Academiei.
- Ghetie, I., 1978: *Istoria limbii române literare. Privire sintetica*, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Ghetie, I., 1982: *Introducere în studiul limbii române literare*, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Ghetie, I., 1997 (coord.): *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Bucuresti, Editura Academiei.
- Ghibu, Onisifor, 1905: *Limba noualor carti bisericesci*, Sibiu.
- Gorovei, Artur, 1985: *Literatura populara*, II, ed. Iordan Datcu, Bucuresti, Minerva.
- Granser, Theodor, 1992: «*Mistocareasca*». *Materialien zum rumänischen Argot*, Salzburg, Institut für Romanistik der Universität Salzburg.
- Gaur, Alexandru, 1934: „Les mots tsiganes en roumain“, în *BL* II, p. 108-200.
- Gaur, Alexandru, 1959: „Sur le symbolisme phonétique“, în *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IXe Congrès International de linguistique romane à Lisbonne*, Bucuresti, Editura Academiei, p. 73-78.
- Gaur, Alexandru, 1962: „Tautologia în limba“, în *SCL* XIII, p. 443-449.
- Gaur, Alexandru, 1963: *Etimologii românești*, Bucuresti, Editura Academiei.
- Gaur, Alexandru (coord.), 1966: *Gramatica limbii române*, I-II, ed. a II-a, Bucuresti, Editura Academiei.
- Gaur, Alexandru, 1968: *Tendintele actuale ale limbii române*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Gaur, Alexandru, 1970: *Scrieri de ieri si de azi*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Gaur, Alexandru, 1972: „Între pretios si vulgar“, în Sorin Stati (coord.), *Educatie si limbaj*, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica, 1972, p. 229-231.
- Gaur, Alexandru, 1975: *Alte etimologii românești*, Bucuresti, Editura Academiei.
- Gaur, Alexandru, 1976: „Capcanele“ limbii române, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Gaur, Alexandru, 1982: *Dictionar al greselilor de limba*, Bucuresti, Editura Academiei.
- Gaur, Alexandru, 1987, 1988: *Putina gramatica*, I, II, Bucuresti, Editura Academiei.
- Gregori, Ilina, 1995: „O sumbra ipoteza la disparitia unui «erou national»“, în *RLit* XXVIII, nr. 27, p. 3, 11.
- Groza, Liviu, 1996: „Despre jocurile de cuvinte în frazeologia limbii române“, în *LL* XLI, nr. 2, p. 32-36.
- Groza, Liviu, 1999: „Discursul politic si sloganul publicitar – surse ale frazeologiei românești actuale“, în *LL* XLIV, nr. 3-4, p. 14-17.

- Gutu Romalo, Valeria, 1996: „Le nom roumain – évolution et typologie“, în Iliescu, Sora 1996, p. 203-210.
- Gutu Romalo, Valeria, 2000: *Corectitudine si greseala. Limba româna de azi*, versiune noua, Bucuresti, Humanitas Educational (ed. I: 1972)
- Gutu Romalo, Valeria, 1983: „Particularitati ale organizarii sintactice a comentariului sportiv“, în *LR XXXII*, nr. 5, p. 471-477.
- Hangiu, I., 1996: *Dictionarul presei literare românești, 1790-1990*, ed. a II-a, Bucuresti, Editura Fundatiei Culturale Române (ed. I: 1987).
- Hartley, John, 1999: *Discursul stirilor* (trad. rom.), Iasi, Polirom.
- Heliade Radulescu, Ion, 1980: *Gramatica româneasca*, ed. Valeria Gutu Romalo, Bucuresti (ed. I: 1828).
- Herczeg, G., 1967: *Lo stile nominale in italiano*, Firenze, Le Monnier.
- Hilaire Chantal, 1996: „Les relations devineresses - «queteurs» dans les annonces publicitaires tsiganes“, în *Semiotica* 111, nr. 1-2, p. 35-54.
- Hoek, Leo H., 1981: *La marque du titre. Dispositifs sémiotiques d'une pratique textuelle*, The Hague-Paris-New York, Mouton.
- Holtus, Günter, Metzeltin, Michael, Schmitt, Christian (eds.), 1989: *Lexicon der Romanistischen Linguistik (LRL)*, III, Tübingen, Niemeyer Verlag.
- Hristea, Theodor, 1968: *Probleme de etimologie*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Hristea, Theodor, 1981: „Trunchierea cuvintelor“, în *RLit XIV*, nr. 13, p. 8.
- Hristea, Th. (coord.), 1984: *Sinteze de limba româna*, ed. a III-a, Bucuresti, Editura Albatros.
- Hundsnurscher, Franz, Weigand, Edda (eds.), 1995: *Future Perspectives of Dialogue Analysis*, Tübingen, Niemeyer Verlag.
- Iliescu, Maria, Sora, Sanda (Hrsg.), 1996: *Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik*, München, Würzburg, Wissenschaftlicher Verlag A. Lehmann (Balkan-Archiv, Neue Folge, 11).
- Indrea, Alexandru, 1970: „Unele caracteristici ale limbii presei“, în *CL XV*, nr. 1, p. 115-124.
- Ionescu Ruxandoiu, Liliana, 1991: *Naratiune si dialog în proza româneasca*, Bucuresti, Editura Academiei.
- Ionescu Ruxandoiu, Liliana, 1995: *Conversatia: structuri si strategii. Sugestii pentru o pragmatica a românei vorbite*, Bucuresti, All.
- Iordan, Iorgu, 1937: „Note si observatii la articolele precedente“, în *BPh IV*, p. 150-204.
- Iordan, Iorgu, 1948: *Limba româna actuala. O gramatica a „greselilor“*, ed. a II-a, Bucuresti (ed. I: 1943).
- Iordan, Iorgu, 1975: *Stilistica limbii române*, Bucuresti, Editura Stiintifica, 1975 (ed. I: 1944).
- Iordan, Iorgu, 1977: *Limba literara*, Craiova, Scrisul românesc.
- Iordan, Iorgu, 1962: *Lingvistica romanica. Evolutie. Curente. Metode*, Bucuresti, Editura Academiei.
- Iordan, Iorgu, Gutu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru, 1967: *Structura morfologica a limbii române contemporane*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Irimia, Dumitru, 1986: *Structura stilistica a limbii române contemporane*, Bucuresti,

- Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Irimia, Dumitru, 1997: *Gramatica limbii române. Morfologie, sintaxa*, Iasi, Polirom.
- Irimia, Dumitru, 1999: *Introducere în stilistica*, Iasi, Polirom.
- Ivanescu, G., 2000: *Istoria limbii române*, ed. a II-a, ed. M. Paraschiv, Iasi, Junimea (ed. I: 1980).
- Jacqmain, Monique, 1973: *Il linguaggio della pubblicità. Uno studio sulle inserzioni nella stampa italiana*, Firenze, Sansoni.
- Jacquier, Henri, 1944: „Discours direct lié“, în *BL XII*, p. 7-13.
- Juilland, Alphonse, 1952a: „Le vocabulaire argotique roumain d'origine tsigane“, în *Cahiers Sextil Puscariu I*, fasc. 1, p. 151-181.
- Juilland, Alphonse, 1952b: „Les études d'argot roumain“, în *Cahiers Sextil Puscariu I*, fasc. 2, p. 431-439.
- Juilland, Alphonse, 1980: „Sur l'expression roumaine argotique: *sucari*“, în *RRL XXV*, nr. 1, p. 17-21.
- Kapferer, Jean-Noël, 1993: *Zvonurile: cel mai vechi mijloc de informare din lume* (trad. rom.), Bucuresti, Humanitas.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 1980: *L'énonciation de la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin.
- Kleiber, Georges, 1990: *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*, Paris, P.U.F.
- Lakoff, George, Johnson, Mark, 1980: *Metaphors we live by*, Chicago – London, The University of Chicago Press.
- Lazarescu, Ioan, 1996: *Dictionar de argou si limbaj colocvial german-român*, Bucuresti, Editura Niculescu.
- Liiceanu, Aurora, 1995: „Ariel, SIDA, politica si altele“, în *Dilema III*, nr. 112, p. 14.
- Luca, Nicolae, 1999: *Dictionar de argou si expresii colocviale italian-român*, Bucuresti, Sempre.
- Lüder, Elsa, 1996: *Procedee de gradatie lingvistica* (trad. rom.), Iasi, Editura Universitatii „Al. I. Cuza“.
- Lupu, Coman, 1972: „Observatii asupra argoului studentesc“, în *LL XVII*, nr. 3, p. 349-351.
- Maiorescu, Titu, 1978: *Opere*, I-II, ed. Georgeta Radulescu-Dulgheru, Domnica Filimon, Bucuresti, Minerva.
- Mancas, Mihaela, 1972: *Stilul indirect liber în româna literara*, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica.
- Manoliu-Manea, Maria, 1993: *Gramatica, pragmasemantica si discurs*, Bucuresti, Litera.
- Martin Soskice, J., 1994: „Religious Language“, în Asher, Simpson 1994, p. 3534-3536.
- Mey, J. L. (ed.), 1998: *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, Oxford, Elsevier.
- Meyer, Ingrid, Zaluski, Victoria, Mackintosh, Kristen, 1997: „Metaphorical Internet terms: A conceptual and structural analysis“, în *Terminology IV*, nr. 1, p. 1-33.
- Milas, C., 1988: *Introducere în stilistica oralitatii*, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Moise, Ion, 1972: „Fenomene gramaticale noi în limba româna vorbita“, în *LR XXI*, nr.

5, p. 445-447.

- Moise, Ion, 1981: „Argotisme noi“, în *Buletinul stiintific al Facultatii de Învatamînt Pedagogic, Pitesti*, p. 117-120.
- Moise, Ion, 1982: „Note de argou militar“, în *LR XXXI*, nr. 1, p. 33-39.
- Moldovan, Dragos, 1997: *Dimitrie Cantemir între Orient si Occident. Studiu de stilistica comparata*, Bucuresti, Editura Fundatiei Culturale Române.
- Mungiu, Alina, 1995: *Românii dupa '89: istoria unei neînțelegeri*, Bucuresti, Humanitas.
- Naumann, Bernd, 1995: „Mailbox Chats: Dialogues in Electronic Communication“, în *Hundsnurscher, Weigand 1995*, p. 163-184.
- Negrici, Eugen, 1981: *Imanenta literaturii*, Bucuresti, Cartea Româneasca.
- Net, Mariana, 1987: „Citatul literar – norma lingvistica si uz“, în *SCL XXXVIII*, nr. 1, p. 15-22.
- Niculescu, Alexandru, 1979: „Umor lingvistic tineresc“, în *RLit XII*, nr. 29, p. 9.
- Niculescu, Alexandru, 1980: *Între filologie si poetica*, Bucuresti, Editura Eminescu.
- Niculescu, Al., 1981: *Outline History of the Romanian Language*, Bucharest, Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Niculescu, Alexandru, 1982: „Prime rezultate“, în *RLit XV*, nr. 47, p. 8.
- Niculescu, Alexandru, 1995: „Limbajele multiple ale Securitatii“, în *RLit XXVIII*, nr. 41, p. 3.
- Niculescu Grasso, Dana Maria, 1999: *Bancurile politice*, Bucuresti, Editura Fundatiei Culturale Române.
- Nimara, Stefan, 1993: *Dictionar de argou englez-român*, Bucuresti, Paco.
- Oancea, Ileana, 1988: *Istoria stilisticii românești*. Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Orasanu, N. T., 1861: *Întemnițările mele politice*, Bucuresti, Tipografia nationala; v. *Coarnele lui Nichipercea*, fasc. 10, 11, 1860.
- Pana Dindelegan, Gabriela, 1976: *Sintaxa limbii române, I. Sintaxa grupului verbal*, Bucuresti, T.U.B.
- Pana Dindelegan, Gabriela, 1985: „Preliminarii la semantica modalizatorilor“, în *AUB-LLR*, p. 15-28.
- Pana Dindelegan, Gabriela, 1985: „Formule modalizatoare de certitudine“, în *SCL XXXVI*, 3, 1985, p. 237-240.
- Pana Dindelegan, Gabriela, 1992: *Teorie si analiza gramaticala*, Bucuresti, Coresi.
- Pana Dindelegan, Gabriela, 1994: „Pronumele «o» cu valoare neutra si functia cliticelor în limba română“, în *LL XXXIX*, 1, p. 9-16.
- Papadima, Ovidiu, 1968: *Literatura populara româna*, Bucuresti, EPL.
- Pasca, Stefan, 1934: „Din «argot»-ul românesc“, în *DR VII*, p. 163-167.
- Pârlog, Hortensia, 1987: „Analiza anunturilor publicitare la nivelul vocabularului“, în *LR XXXVI*, nr. 6, p. 505-513.
- Pârlog, Hortensia, 1989: „Analiza anunturilor publicitare la nivel gramatical“, în *AUT XXVII*, p. 29-35.
- Pârvulescu, Ioana, 1998: „Da-mi voie sa-ti spun pe nume...“, în *RLit XXXI*, nr. 38, p. 7.
- Pârvulescu, Ioana, 1999: *Alfabetul doamnelor. De la doamna B. la doamna T.*,

- Bucuresti, Crater.
- Petre, Mihai, 1978: „Noi contributii la studiul argoului studentesc“, în *LR XXVII*, nr. 5, p. 489-494.
- Petrescu, Ioana Em., 1989: *Eminescu si mutatiile poeziei românesti*, Cluj-Napoca, Dacia.
- Pietreanu, Marica, 1984: *Salutul în limba româna*, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Pietreanu, Marieta, 1960: „Sufixul -an“, în *SMFC II*, p. 93-100.
- Plett, H.F., 1983: *Stiinta textului si analiza de text* (trad. rom.), Bucuresti, Univers.
- Pop, Mihail, 1932: „Contributiuni la studiul limbilor speciale din Cornova: Pasareasca“, în *Arhiva pentru stiinta si reforma sociala X*, p. 443-446.
- Popescu, Cristian Florin, 1997: *Modalitati de redactare a textului publicistic*, Bucuresti, Editura I.N.I.
- Popovici, Victoria, 1985: „Mica publicitate – un cod restrâns?“ în *LR XXXIV*, nr. 6, p. 497-508.
- Puscariu, Sextil, 1974: *Cercetari si studii*, ed. Ilie Dan, Bucuresti, Minerva.
- Puscariu, Sextil, 1976: *Limba româna, I. Privire generala*, ed. Ilie Dan, Bucuresti, Minerva (ed. I: 1940).
- Puscariu, Sextil, 1994: *Limba româna, II, Rostirea*, ed. Magdalena Vulpe, Bucuresti, Editura Academiei (ed. I: 1959).
- Randall, David, 1998: *Jurnalistul universal. Ghid practic pentru presa scrisa* (trad. rom.), Iasi, Polirom.
- Raduca, V., 1998: *Ghidul crestinului ortodox de azi*, Bucuresti, Humanitas.
- Raduica, Georgeta, Raduica, Nicolin 1995: *Dictionarul presei românesti, 1731-1918*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Roceric, Alexandra, 1995: „Politeness and politics: Romanian *domn* vs *tovaras*“, în C. Lupu, L. Renzi (ed.), *Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*, I, Padova, Unipress, p. 246-258.
- Rosetti, Al., 1975: *Limba descîntecelor românesti*, Bucuresti, Minerva.
- Rosetti, Al., Cazacu, B. (coord.), 1969: *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, I-III, Bucuresti, EPL.
- Rosetti, Al., Cazacu, B., Onu, L., 1971: *Istoria limbii române literare, I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ed. a II-a, Bucuresti, Minerva.
- Roventa Frumusani, Daniela, 1995: *Semiotica discursului stiintific*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Sandfeld, Kr., Olsen, Hedvig, 1936: *Syntaxe roumaine, I, Emploi des mots à flexion*, Paris, Droz.
- Sauvage, Christian, 1987: *Journaliste. Une passion, des métiers*, Paris, C.F.P.J.
- Schippel, Larisa, 1997: „Texte si contexte. Aspecte comunicative si culturale ale presei actuale din România“, în *LL XLII*, nr. 1, p. 52-58.
- Schrller, Erling, 1971, 1972: „Cuvinte si expresii obscene în limba româna“ [I, II], în *Revue Romane*, VI, p. 243-255; VII, p. 32-67.
- Seche, Mircea, 1959: „Despre stilul sportiv“, în *LR VIII*, nr. 2, p. 80-98.
- Sfirlea, Lidia, 1972: „Contributii la delimitarea stilurilor literare românesti“, în *Ghetie* 1972, p. 145-206.

- Spiridon, Monica, Lefter, Ion Bogdan, Craciun, Gheorghe, 1988: *Experimentul literar românesc postbelic*, Pitesti, Editura Paralela 45.
- Spitzer, Leo, 1946: *Sur le discours direct lié*, în *BL XIV*, p. 17-45.
- Spitzer, Leo, 1976: *Lettere di prigionieri di guerra italiani 1915-1918*, Torino, Boringhieri (ed. orig.: 1921).
- Stati, Sorin, 1967: *Calatorie lingvistica în tara muzelor*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Stoian, Ion M., 1994: *Dictionar religios*, Bucuresti, Garamond.
- Stoichitoiu, Adriana, 1981: „Relatii text-discurs în limbajul juridic-administrativ“, în *AUB-LLR XXX*, p. 99-105.
- Stoichitoiu, Adriana, 1983: „Semantic Considerations on Romanian Legal Vocabulary“, în *AUB-LLR XXXII*, p. 83-90.
- Stoichitoiu Ichim, Adriana, 1997: „Strategii persuasive în discursul publicitar“ (I-II), în *LL XLII*, nr. 2, p. 51-56; nr. 3-4, p. 45-54.
- Straje, Mihail, 1973: *Dictionarul de pseudoni me, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor si publicistilor români*, Bucuresti, Minerva.
- Szabo, Lucian Vasile, 1999: *Libertate si comunicare în lumea presei*, Timisoara, Amarcord.
- Saineanu, Lazar, 1900: *Influenta orientala asupra limbei si culturei române*, I-II, Bucuresti, Socec.
- Stefanescu, Alex., 1996: „Lovituri de gratie date cu gratie“, în *RLit XXIX*, nr. 37, p. 4.
- Suteu, Flora, 1960: „Prefixul în- / in-“, în *SMFC II*, p. 37-65.
- Tandin, Traian, 1993: *Limbajul infractorilor*, Bucuresti, Editura Paco.
- Teodorescu, Vasile, 1975: „Câteva aspecte ale constituirii terminologiei fotbalului în limba româna“, în *LL, XVI*, nr. 1, p. 22-26.
- Thom, Françoise, 1993: *Limba de lemn* (trad. rom.), prefata de Sorin Antohi, Bucuresti, Humanitas.
- Tiugan, Nicoleta, 1982: „Stiluri ale limbii române“, în *LLR VIII*, nr. 1, p. 16-20.
- Todoran, Romulus, 1969: „Sur un argot roumain rural“, în *Actes du Xe Congres international des linguistes*, I, Bucuresti, Editura Academiei, p. 671-676.
- Tohaneanu, G. I., 1969: *Stilul artistic al lui Ion Creanga*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Tomescu, Domnita, 1998: *Gramatica numelor proprii în limba româna*, Bucuresti, All.
- Taranu, Ecaterina, 1984: „Despre stilul administrativ“, în *Profesorul Gavril Istratie la 70 de ani*, Iasi, T.U.I..
- Uritescu, Dorin N., 1993: *De la chioscari la vesternizare: mic dictionar de termeni actuali*, Bucuresti, Humanitas.
- Ursu, N.A., 1962: *Formarea terminologiei stiintifice românești*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Ursu, N.A., 1969: „Crearea stilului stiintific“, în Rosetti, Cazacu 1969, II, p. 128-166.
- Vasconcelos, W.W., 1998: „Electronic Mail Communication“, în *Mey 1998*, p. 278-280.
- Vasilescu, Mircea, 1993: „Sa recladim împreuna reclama“, în *Dilema*, nr. 13, p. 8.
- Vasilu, Al., 1937: „Din argoul nostru“, în *Grai si suflet*, VI-VII, p. 95-132.
- Vianu, Tudor (coord.), 1956, 1958, 1962: *Contributii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I, II, III, Bucuresti, Editura Academiei.

- Vianu, Tudor, 1965: *Studii de literatura română*, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica.
- Vianu, Tudor, 1968: *Studii de stilistica*, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica.
- Vianu, Tudor, 1973: *Arta prozatorilor români*, Bucuresti, Eminescu, 1973 (ed. I: 1941).
- Viciu, Alexiu, 1906: *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, Bucuresti, Carol Göbl.
- Vlasie, Mihai, 1999: *Drumuri spre mănăstiri. Ghidul asezamintelor monahale ortodoxe din România*, Bucuresti, Editura Sophia.
- Voina, D., 1927: *Tratat de corespondenta comerciala română*, Cluj.
- Volceanov, Anca, Volceanov, George, 1998: *Dictionar de argou si expresii familiare ale limbii române*, Bucuresti, Livpress.
- Vulpe, Magdalena, 1980: *Subordonarea în fraza în dacoromâna vorbita*, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica.
- Vultur, Smaranda (coord.), 2000: *Germanii din Banat prin povestirile lor*, Bucuresti, Paideia.
- Vulsici, M., 1966: „Cu privire la particularitatile sintactice ale stilurilor beletristic, stiintific si administrativ“, în *CL XI*, fasc. I, p. 91-102.
- Wells, Rulon, 1970: „Nominal and Verbal Style“, în D. C. Freeman (ed.), *Linguistics and literary style*, New York, Kolt, Rinehart and Winston.
- Zafiu, Rodica, 1996: „Sur quelques particularités syntaxiques et sémantiques du verbe en roumain familier et argotique“, în Iliescu, Sora 1996, p. 203-210.
- Zarifopol, Paul, 1971: *Pentru arta literara*, I-II, ed. Al. Sandulescu, Bucuresti, Minerva.